

B

B b, antikva el. latinsk stil. B b, kursiv. 33 b, fraktur el. tysk stil. fi b, gotisk stil.

B. i. Betygsgraden »godkänd». — 2. *Mus.* Den med ett halvt tonsteg sänkta tonen k; elfte tonen i kromatisk skala. — 3. *Kem.* Kem. tecken för en atom bor.

B. A., förkortning för eng. *Bachelor of Arts*, filosofie kandidat i humanistiska ämnen. Jfr B. Se.

Ba, betygsgraden »icke utan beröm godkänd». **Ba**, kem. tecken för en atom barium.

Baade [bå'de], **Knu d** (1808—79), norsk landskapsmålare av romantiska skolan.

von Baader [ba'd-] (1765—1841), **Franz**, tysk. kat. religionsfilosof, prof. i München. Sökte förena teosofisk filosofi med kat. teologi.

Baal [ba'l], »herre», kananéernas gud.

Baalbek (grekernas *Helio'polis*. Solstaden), stad i

Syrien, n.v. om Damaskus. Omkr. 8,000 inv. Blomstrade som handels- o. kultplats under grek.-rom. tiden. Skövlades 1401 av Timur-lenk. Imponerande ruiner, huvudsakl. från romersk tid (se bild), bl. vilka märkes ett rundtempel.

Baazius [ba'tsius], **Johannes**, d. ä. (1581—1649), biskop i Växjö 1647. Verkade för undervisningens o. prästerskapets höjande. Av bekant som förf. till ett berömt kyrkohist. arb.: *Inventarium ecclesiae Sveo-Gothorum* (1642).

Ba'ba-Jaga', häxa i rysk folktro.

Ba'basten, benämning på i s.ö. Ryssland, s. Sibirien o. Mongoliet förekommande minnesmärken av sten från 1000-talet e. Kr. föreställande människor, sittande el. stående. **Babasten** på sydrysk stäpp, se bild.

Babb'its, vitmetall, lagermetall med varierande sammansättning. Kan bestå av 83 % tenn, ir % antimon o. 6 % koppar.

Babbitt [btebb'-], benämning på amerikansk bräcka (efter Sinclair Lewis' roman »Babbitt»).

Babbitt [bsebb-], **Irving** (1865—1933), amerik. litteraturhistoriker, prof. i fransk litteratur vid Harvarduniversitetet i Cambridge, För. Stat. Bl. arb. *The masters of modern french criticism* (1912) o. *Rousseau and romanticism* (1919).

Ba'bel, hebreiskt namn på Babylon.

Ba'bel, **Isaac**, f. 1894, rysk-judisk författare, har bl. a. skildrat rysk-polska kriget 1919—20: *Budjonny's röda ryttararmé* (1924; sv. Övers. 1930).

Bab-el-Man'deb, sund mellan Asien o. Afrika, förbinder Röda havet med Adeniviken (Indiska oceanen). I sundet ön Perim.

Babels torn, pyramid i Babylon, tillhörande Marduktemplet o. bl. a. använd för astronom. observationer. B. har satts i samb. med den stora språkförbistringen, omtalad i 1 Mos. n.

Ba'ber el. **Ba bur** (1483—1530), *stormogul*, ättling av Timur-lenk, intog 1525—27 Hindustan o. grundlade Stora Mogulväldet i Indien. Förf. av en märklig självbiografi.

Babeuf [baböff], **Francois Noël** (1760—97), fransk revolutionär, avrättad efter en sammansvärjning för att störta direktorialregeringen. B. gäller som grundare av den franska socialismen, då han såg revolutionens mål i fullständig ekonomisk jämlikhet.

Babia'ner, *Cynocephalus*, släkte smalnäsapor, med starkt framskjutande nosparti, tämj. kort, vanl. vinkelböjd svans o. sittvalkar. Mark- el. klippapor i Afrika o. Asien. Hit höra pavianen, mandrillen, mantelbavianen m. fl.

Babington [b«bb'ingt°n], **Anthony** (1561—86), eng. katolik, 1586 ledare för en sammansvärjning till Maria Stuarts förmån. Planen upptäcktes o. B. avrättades.

Babiruss'a, dets. som hjortsvin.

Babörd (äldre *bakbord*), ett fartygs vänstra sida, då man står vänd mot fören.

Babords halsar. Ett segelfartyg ligger för babords halsar, då vinden kommer snett framifrån på babords sida.

Babordslanterna, en röd fartygslantern på babords sida.

Bab'rios (2:a årh. e.Kr.), grek. fabeldiktare, bearbetade Aisopos' fabler.

Babul, tidigare **Barferusj**, stad i n. Iran, s. om Kaspiska havet. 30,000 inv. (1940). Huvudort för handeln på Kyskland.

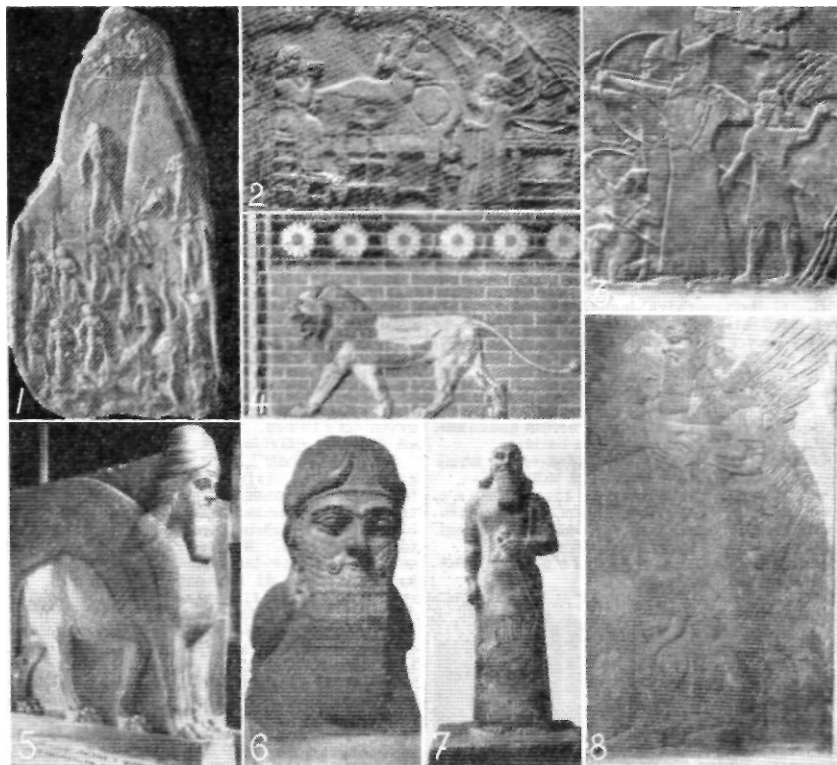
Babunapasset, pass på Balkan, som förbinder Världars dalgång o. Monastirslätten.

Babusoh', österländsk, mjuk toffel el. sko med uppåtböjd täpets o. utan bakkappa.

Baby [be'bi], eng. spådbarn.

Baby'lon, hebr. **Babel**, forntida stad vid nedre Eufrat, från 1900-t. f.Kr. det babiloniska rikets storslagna huvudstad, smyckad med praktfulla byggnadsverk. »B:s hängande trädgård» anlades enl. traditionen av Nebukadnessar. Intogs 539 el. 538 f.Kr. av perserna under Kyros o. förföll sedan fullständigt. Num. station på Bagdadbanan.

Babylonien, forntida rike i Främre Asien. Dess naturliga gränser utgjordes i s. av Persiska viken, i v. av Eufrat o. i ö. av Tigris. I n. gränsade det till Assyrien. Under B:s storhetstid hade det en utsträckning västerut till Medelhavet. — *Hist.* B. var jämte Egypten sätet för v. Orientens forntidskultur. Skapare av denna kultur var ett täml. okänt folk, sumererna, som något efter 3000 f.Kr. trängdes

Babylonisk-assyrisk konst.

tillbaka av en semitisk ras. Efter sekler av växlande herravälden blev staden Babylon centrum för B:s polit. makt. Här härskade omkr. 1955—1912 f.Kr. konung Hammurabi, märklig som lagstiftare. Omkr. 1750—n70 f.Kr. behärskades B. av ett bergfolk, kassiterna; omkr. 1100 f.Kr. gjorde sig Assyrien, förut en koloni under B., oavhängigt. I det följande var B. ömsom självständigt, ömsom lydande under Assyrien: det nyassyriska rikets grundläggare, Tiglatpileser III, besteg 729 f.Kr. B:s tron. Kaldéen Nabopolassar (625—604) grundlade det nybabyloniska riket, vars makt stadgades genom segerrika krig under Nebukadnessar (604—561). B:s självständighet upphörde med perserkonungen Kyros' erövring av Babylon 539 el. 538 f.Kr. Landet tillhörde därefter perserna, grekerna (från Alexander den store), parterna, araberna o. slutl. turkarna (1638—1914).

Babyloniska fångenskapen (e x i' l' e n), judarnas fångenskap i Babylonien efter Juda rikets störtande o. Jerusalems intagande av kaldéerna (Jer. 25: 11). Vid perserkonungen Kyros' erövring av Babylonien 539 el. 538 f.Kr. medgävos judarna rätt att återvända hem. Härav begagnade sig dock blott en del. Enl. profeten skulle fångenskapen ha räckt i 70 år, enl. historiska fakta kan den ej ha varat så länge. — Påvarnas babyloniska fångenskap kallas påvarnas vistelse i Frankrike (huvudsakl. Avienon) 1300—77.

Babylo'nisk-assyrisk konst. Byggnadskonsten var högt utvecklad hos sumererna o. babylonerna redan 1 3:e årtusendet f.Kr., då palats o. tempel uppfördes i bränt el. saltorkat tegel, försedda med pyramidliknande torn (zikkurat), kring vilkas sidor ramper förde upp mot toppen. Assyrierna o. nybabylonerna byggde i större dimensioner o. införde väggutsmyckning i glaserat tegel, tidigast i geometriska mönster, senare med naturalistiska djurframställningar (fig. 4); palatsen pryddes med mäktiga torn o. portalfigurer (fig. 5). Bildframställningar i relief förekommo redan hos babylonerna (»Naramsins segerstele» från omkr. 2600 f.Kr., fig. 1); assyrierna framställde med förkärlek konungarnas jakt- o. stridsscener (fig. 3), bilder ur deras hovliv (fig. 2), gudar o. andeväsen (fig. 8). Figurerna utmärktes av stel hållning o. starkt framhävd muskulatur (fig. 8). Bland friskulpturer märkas konungastatyer (Assurnasirpal, fig. 7) o. monumentala byster (fig. 6).

Bacau [bak'o], stad i ö. Rumänien (Moldau), vid fl. Bistrifa. 39.000 inv. (1941). Olja. **Baccalaureus**, medeltidslatinsk titel, som i anslutning till *bacc'a*, bär, o. *lau'rus*, lager, ombildats ur *baccala'ris*, beteckning på väpn re, yngre kaniker o. lärare samt lägre adelsmän. På 1200-t. kom titeln att beteckna den lägsta akademiska värdigheten o. fortleva som sådan ännu i Frankrike (fr. *bachelier*) o. England (eng. *bachelor*).

Baccarat [bakara'], franskt hasardspel, spelas med flera kortlekar.

Baccarat [bakara'], stad i ö. Frankrike, dep. Meurthe-et-Moselle (Lothringen), vid Mosel. 5,600 inv. Kristallglasbruk.

Bacchelli [bakäll'i], Ricardo, f. 1891, ital. författare. Bl. arb. romantrilogien *Il mulino del Po* (Kvarnen vid Po, 1941—44).

Bacchus [bakk'k-], i rom. myt. vinets gud, motsvarade grekernas Dionysos.

Bacciarelli [batsja-], Marcelli (1731—1818), ital. målare, verksam i Polen, porträtt- o. historiemålare. Smäckade slottet i Warszawa.

1. Bach, Johann Sebastian (1685—1750), tysk tonsättare. B. var organist, bl. a. i Weimar, blev 1717 konsertmästare vid hovet i Köthen o. 1723 kantor vid Thomas-kyrkan i Leipzig. Bl. lians talrika verk, orgel- o. pianokompositioner, kammarmusik- o. körverk, märkas framför allt mässor i h-moll, *Matteuspassionen*, samt *Das wohltemperierte Klavier*, omfattande 48 preludier o. fugor. Framför allt i fråga om att tolka andliga texter o. utveckla flerstjärniga verk, t. ex. fugor, betecknar B. höjdpunkten på en sekelång utveckling. (Se bild.)

2. Bach, Karl Philipp Emanuel (1714—88), den som musiker mest betydande av J. S. B:s söner. Bidrog till utbildandet av den s. k. sonatformen.

3. Bach, Johann Christian (1735—82), son till J. S. B. Skrev operor i tidens italienska stil, symfonier, konserter m. m. Verksam i London.

Bache, Otto (1839—1927), danskt djurmålare.

Bachelier [basj'lje] (fr., av lat. *baccalau'reus*), student; »kandidat».

Bachelor [bEets3⁰l] (eng., av lat. *baccalau'reus*), »kandidat». I överförd bemärkelse: unkarl. B. of Arts (B. A.), filosofie kandidat (humanistisk), B. of Science (B. Sc.), filosofie kandidat (naturvetenskaplig), B. of Medicine (B. M.), medicine kandidat.

Bachmut', tidigare namn på Artemovsk.

Bachtega'n, saltsjö i mell. Iran. 1,500 m ö. h. Saltutvinning.

Bachtjisaraj', stad på Krim, RSFSR, fordom säte för Krimsk khäner. 12,000 inv.

Bacill' (av lat. *baciWum*, liten stav), stavformig bakterie; bacillerna bilda en bakteriegrupp, till vilken bland annat höra difteri-, dysenteri-, mjältbrands-, tuberkulos- o. tyfusbacillerna. Användes äv. i betydelsen bakterie.

Bacillbärare, person, som utan att själv vara sjuk hårbärerar sjukdomsalstrande bakterier. Bacillbärare försörkas ofta epidemier, särsk. av tyfus o. difteri.

Back. 1. Främsta delen av ett fartygs översta däck. — 2. Ett segel såges stå back, då vinden träffar dess främre yta. — 3. Bunke, vari manskapets mat utplugges ombord på fartyg. — 4. Plattor av bly, koppar, trä o. dyl., varmed ett skruvstyckes käftar beklädas för att skydda arbetsstycket. — 5. Back el. fullback, benämning på den försvarsspelare, som i alla bollspel har sin plats närmast framom målvakten.

Backa, på västkusten benämning för långrev (koljebacka, rockebacka osv.).

Backa, f. d. kommun i Bohuslän, /i 1948 inkorporerad med Göteborg.

Backa [batsj'ka], distrikt i n. Jugoslavien, mellan Donau o. Theiss, före 1920 del av Banatet. 7,266 kvkm, 590,000 inv. Huvudstad: Sombor (32,000 inv., 1931).

Backamo, från 1720-1, till 1913 övningsplats för Bohusläns regemente, belägen s.ö. om Ljungskile, Grinnerödes kommun, Bohuslän. Nu flygfält.

Backana'1, vilt dryckeslag, dryckessång. — Backana'1er, av romarna under forntiden firade hemliga fester till Dionysos' (Bacchus') ära. Då de urartade till vilda utsvävningar, förbjödes de 186 f.Kr. av rom. senaten.

Back-anis, art av örtsläktet *Pimpinella*.

Backant' el. backantinn'a, kvinna i Bacchus' följe, dionysoprästinna.

Backaryd, kommun i n. Blekinge, Blek. l.; Ronneby landsf. distr., Östra o. Medelsta doms. 1,986 inv. (1947).

Backe, stationsområde i Fjällsjö kommun, Västanorr. l., vid statsbanan Långsele—Hotting. 647 inv. (1946). Länslasarett.

Backen, municipalsamhälle i Västerb. l., Umeå landskommun. 2,093 inv. (1947).

1. Backer, Harriet (1845—1932), norsk målarinna. Interiörer bl. a. av norska landskyrkor, porträtt m. m. med fin känsla för det koloristiska.

2. Backer-Gröndahl, Agathe (1847—1907), syster till H. B., norsk pianist o. tonsättarinna. B. komponerade ett stort antal sånger, bl. a. cykeln *Barnets Vardag* o. pianostycken.

Baokfisch, ty., stekfisk; halvuxnen flicka.

Backglim, art av örtsläktet *Silene*.

Backhaus [-ha's], Wilhelm, f. 1884, tysk pianist, en av samtidens främsta. B. eettlovenfolkare. Har gästat Sthlm flera ggr, senast 1947.

Backhouse [baskk ha's], sir Roger (1878—1939), britt, amiral. Deltog i Första världskr., chef för Home Fleet 1935—38, förste sjölord 1938—39.

Backhuijsen [bakk'höjsen], Eudolf (1631—1708), höll. marinmålare. I Nat.mus. *En landningsplats*.

Backlag. För intagande av mältider är besättningen på ett örlogsfartyg indelad i ett antal backlag (av back = matkärl).

1. **Backlund** Oskar (1846—1916), svensk astronom, 1895 direktör för Pulkova observatorium. Utg. värdefulla teoretiska arbeten, bl. a. om Enckeska kometen's rörelse.

2. **Backlund** Helge, f. 3/, 1878, son till O. B., geolog, prof. i Åbo 1918, i Uppsala 1924—43, til. hed.d.r. i Uppsala 1927. Vetenskapl. arb. över geologiska o. petrografiska frågor.

Backning. *Sjöv.* Träunderlag innanför pansaret för att detta bättre skall sluta till fartygskrovet.

Back projection [bfëck pr'0dsjekk'sj⁰n], eng., metoden att vid filminspelning låta skådespelarna agera mot en i förväg fotograferad fond (t. ex. av ett natursceneri, en främmande miljö osv.).

Backsippa el. backvippa, art av örtsläktet *Pulsatilla*.

Backslag, anordning på motorbåt för omkastning av propellerns rörelseriktning oberoende av motorns gång.

Backsmultron el. nejkon, art av örtsläktet *Frågaria*.

Backspegel, spegel, medelt vilken föraren i bil, motorcykel el. flygeplan kan se bakåt utan att vända sig om.

Backstugusittare, person, som på vissa ekonom, villkor bebodde å annans mark belägen stuga. Backstugeinstitutionen är nutn. ur bruk.

Backsvala, *Hirundo riparia*, vår minsta svalart. Gråbrun. Häckar i sandbankar o. brinkar, där den gräver ut gångar, i vars inre boet förlägges. Täml. allmän. (Se bild.)

Backsöta, art av växtsläktet *Astragalus*.
Bactimjan, art av växtsläktet *Thymus*.
Baokvippa el. backsippa, art av örtsläktet *Pulsatilla*.

Bacon [be^kn], eng., rökt sidfläsk.

Bacon [be^kn], Roger (omkr. 1214—94), eng. filosof o. naturforskare, ansåg erfarenheten vara den enda säkra kunskapskällan. B. gjorde flera viktiga upptäckter inom kemiens, fysikens o. astronomiens områden samt upppann förstoringsglaset.

Bacon [be^kn], Francis, baron av Vernlam, viscount St Albans (1561—1626), eng. filosof o. statsman. 1618 lordkansler, 1621 överbevisad om att ha tagit mutor o. störtad. Genom sitt betonande av induktionsmetodens o. experimentets betydelse har B. blivit ansedd som den eng. empirismens grundläggare.

— Huvudskrift: *Novum organum scientiarum* (1621).

Bactria, lat. namn för Baktrien.
Badajoz (-chäpj), l. Provins i s.v. Spanien (Estremadura). 21,647 kvkm, 766,000 inv. (1046).

— 2. Huvudstad i B. 1, vid fl. Guadiana. Fästning. YUE-o. bomullsindustri. 64,000 inv. (1946).

Badakshan provins i n.ö. Afghanistan. Huvudstad: Faisabad. Bergslandskap. Mineralfyndigheter.

Badalona [-lä-], hamnstad i n.ö. Spanien, nära Barcelona. 50,000 inv. (1945). Industri.

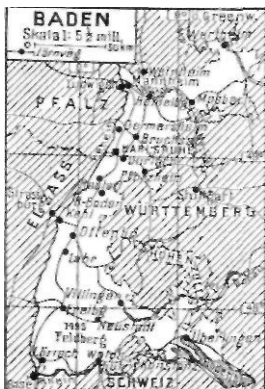
Badelunda, församling i Västerås. 2,623 inv. (1947).

Badelundaåsen, mäktigt rullstensås, som från Svärdsjö i Dalarna sträcker sig ned genom Västmanland samt tvärs över mälardarna till Södermanland, där den övergår i K julåsen.

Baden, f. d. riksdal i s.v. Tyskland. 15,071 kvkm, 2,519,000 inv. (1939). Boskapskötsel o. skogsbruk. Tobaks-, textil- o. maskinindustri samt urfabrikation. Huvudstad: Karlsruhe.

— *Hist.* B. uppstod ur markgrevskapet B. (från 1100-t.).

1527 delat mellan Baden-Baden o. Baden-Durlach, det förra katolskt, det senare protest., vilka 1771 åter förenades. Storhertigdöme 1806 ingick B. 1871 som förbundsstat i Tyska riket. Den siste

storhertigen, Fredrik II, broder till drottning Viktoria av Sverige, avsåg sig i nov. 1918 tronen o. 1919 fick B. en republikansk författning, som 1933 avskaffades i samband med den national-socialistiska revolutionen. Efter Andra världskrig. utgör norra delen av B. jämte Württemberg en delstat i den amric. zonen (9,952 kvkm, 12 mill. inv. 1948); den södra delen ingår ss. Stidbaden i den franska zonen. Vid val till dels statsparlamenten maj 1947 segrade kristligt-demokratiska unionen.

Baden. 1. Stad i Österrike, Nieder-Österreich, s. om Wien. 24,000 inv. (1946). Bad-

ort med svavelkällor. Intogs av franska trupper 17/4 1945. — 2. Stad i n. Schweiz, kant. Aargau. 10,000 inv. (1941). Badort med svavelkällor. — Genom freden där 1714 mellan Frankrike o. Tyskland slutade Spanska tronföljdskriget.

Baden-Baden, stad i s.v. Tyskland, Baden, vid foten av Schwarzwald. 33,000 inv. (1939). Varma koksaltkällor.

Bade'ni, Kazimierz (1846—1909), polack, österrik. politiker, ministerpresident o. inrikesminister 1895—97, genomförde den första rösträttsreformen i Österrike o. var verksam för tjeckiskans likställande med tyskan i Böhmen o. Mähren.

Baden-Powell [be^{dn} pa^ol], Robert, baron B. of Gilwell (1857—1941), britt, militär, scoutrörelsens grundläggare. B. deltog med utmärkelse i Boer kriget (försvaret av Mafeking), tog avsked som generallöjtnant 1900 o. ägnade sig därefter helt åt den av honom 1908 igångsatta scoutrörelsen. I sin bok *Scouting for boys* (1908; sv. övers. 1910) utformade han dennas program. B. framlevde sina sista år i Afrika o. dog i Kenya. Självbiografi: *Vad livet lärt mig*. B:s hustru, lady O l a v c B., f. 1889, är kvinnl. världsscutchef.

Badin [badäⁿs], med släktnamnet Couschi (omkr. 1747—1822), en neger, som var kammarlakej hos drottning Lovisa Ulrika o. efter hennes död hos Sofia Albertina o. efter blivit ryktbar genom Crusenstolpes roman »Morianen».

Bad löser [bed lo^so], eng., motsats till good loscr (se d. o.).

Badminton [ba^{dd}mintⁿ], spel, besläktat med tennis, dock med mindre plan o. högre spånt nät, över vilket små bollar med fjäderkrans hållas i rörelse medelst lätta racketar. Spelades tidigast i England (1870-t.).

Badoglio [badäll^{jä}], Pietro, f. 1871, ital. militär, deltog i Första världskrig. blev 1918 general, 1925 generalstabschef o. fältmarskalk. 1928—33 generalguvernör i Libyen. Efterträdde

i nov. 1935 De Bono som överbefälh. i kriget mot Abessinien o. utnämndes 1936 till vicekon. i Ital. Ostafrika, vilken post han dock snart lämnade. Vid Italiens inträde i Andra världskrig. juni 1940 blev B. ånyo generalstabschef. Avgick dec. 8. å. Efter Mussolinis fall 7. rg43 uppdrog konung Viktor Emanuel åt B. att bilda den nya regeringen, vilken blev en ren fackmannaminstär.

B. undertecknade 8/8, samma dag de allierades invasion av Italien igångsattes, i hemlighet vapenstillestånd, som först blev bekant i o. m. Italiens kapitulation 8/9. B. 13 motarbetade därefter tyskarna o. förklarade 13/9 in 1943 Tyskland krig. I april 1944 ombildade B. sin ministär med representanter för de sex politiska partierna i Italien samt övertog själv utrikesministerposten. Avgick i juni s. å. Frantogs senatörsvärdigheten 1946. Utg. *L'Italie dans la Guerre mondiale* (r940).

Baedeker [bä^j, Karl (1801—59), tysk bokförläggare, grundare av Karl Baedekers förlag (1827 i Essen, sed. 1872 i Leipzig), som är känt för sina resehandböcker.

Baelter, Sven (1713—60), teolog. Vann i Uppsala rykte som framstående predikant; domprost i Växjö 1750. Största hist. värde har B:s *Historiska anmärkingar om kyrkocemonierna* (1762).

Baensch [bänsj], Friedrich (1825—98), tysk kanalbyggare, skapare av bl. a. Nord-Östersjökanalen (1895).

von Baer [-bär], Karl Ernst (1792—1876), tysk-rysk zoolog, en av grundläggarna inom embryologien. Utgav betydelsefulla arb. över de högre djurens utvecklingshistoria.

von Baeyer [-baj'er], Adolf (1835—1917), tysk kemist, prof. i München 1875—1915, erhöj 1905 nobelpriset i kemi för sina grundläggande färgämneskemiska forskningar.

Baffin [baffin], William (omkr. 1584—1622), eng. sjöfarare. Deltog i färder till Spetsbergen o. Grönland o. kartlade med stor skicklighet flera sund (ss. Hudson-, Smith- o. Jones-sunden). Efter honom äro Baffin Bay o. Baffinsland uppkallade.

Baffin Bay [baffin be¹], stor havsvik v. om Grönland, mellan Davis' sund i s. o. Smiths sund i norr.

Baffinsland [baffinsland], kanadensisk ö i N. Ishavet, skild från Grönland genom Baffin Bay o. Davis' sund. 606,000 kvkm. Bebos av ett fåtal eskimåer.

Bag [bagg], eng., fodral för golfklubbor.

Bagage [-a'ij], fr., packning, resgods. — B. littéraire, en persons samlade skrifter.

Bagamojo el. Bagamojo, hamnstad i britt. Tanganyika-territoriet, s.ö. Afrika, mitt emot Sansibar. 5,000 inv. Vid B. en berömd jesuitisk missionsstation.

Bagatell' (fr. *bagatelle*), småsak. — Mus. Kort, enkelt musikstycke. — Bagatelli- s'er a, förringa, behandla som lappri.

Bagdad, pers., »Guds gåva», huvudstad i Irak vid Tigris. 340,000 inv. (1944). B. är en viktig stapelplats vid varuutbytet mellan Europa o. Orienten; mycket livlig handel med orientaliska o. europ. varor; berömda basarer. Bl. äldre bygn. märks Omajjadernas moské. Flygplats Habbaniyah, trafikeras av ABA samt av eng. o. boll. flyglinjer på Ostindien o. Australien. — B. grundades 752 o. var de abbasidiska kalifernas huvudstad 762—1258 samt hade sin storhetstid främst på 1000-t.

Bagdadbanan, en 1940 färdigbyggd järnvägslinje från Haidar Pascha vid Bosporen, genom Mindre Asien o. över Bagdad ned till Persiska viken, c:a 3,000 km. B. påbörjades på 1870-t. men kom ej längre än till Ismid, 9 mil från Haidar Pascha. 1888—1915 vidarebyggde tyska affärsmän banan (med ett avbrött tvärsnitt fram till Nisibin o. från Bagdad till Samarra 12 mil norrut. Under sin frammarsch mot Bagdad under Första världskr. anlade engelsmännen kortare sträckor mellan Basrah nära Persiska viken o. Bagdad, som senare förbundits. Banan, som skulle främja tyska intressen i Främre Orienten, spelade en viss roll i aom storpolitiken ären närmast före 1914.

Baghot [badset], Walter (1826—77), eng. nationalekonom o. polit. skriftställare. B:s huvudarbete är *Lombard Street*, som behandlar Londons penningmarknad. Av hans politiska författarskap märkes en förträfflig framställning av den eng. författningen. Red. för *Economist*.

Bagett' (fr. *baguette*), gardinstång, tapetlist. Baggböla, skövlande averka skog. Uttrycket härrör från Baggböle sågverk i Västerbotten, som på r860-t. anklagades för olovlig avverkning.

Bagge, benämning på hane av tamfår.

Bagge af Bo o. Jakob (1502—77), sv. sjöhövde, av norsk ätt; adlad 1556. Segrade 1563 vid Bornholm över en dansk flotta men övermannades o. tillfångatogs 1564 i ett sjöslag vid Ölands n. udde. Blef 1571 kommandant på Sthlms slott.

Bagge, Jonas Samuel (1803—70), framstående bergsmekaniker.

Bagge, Jonas (1806—69), mekaniker, fick 1840 professors titel, blev 1852 chef för Riksbankens sedeltryckeri, grundade 1855 ett eget tryckeri (nuv. AB. Jacob Bagges sedeltryckeri). B. uppfann bl. a. ett utmärkt sedelapper.

Bagge, Gösta, f. ^{27/5} 1882, nationalekonom o. politiker, prof. vid Sthlms högskola sed. 1921, grundare av (1920) o. föreståndare för Socialpolitiska institutet i Sthlm 1920—44, led. av FK 1932—36 samt T937—47 av AK. 1935—44 högerpartiets ledare o. dec. 1939—dec. 1944 eklelesiastikmin. i P. A. Hanssons samlingsregering. Tckn. hed.dr i Sthlm 1944.

Baggensfjärden, vik av Östersjön inom Sthlms skärgård, mellan Södertörns fastland o. Värmdön.

Baggensstaket, sund i Sthlms skärgård, mellan Värmdön o. Södertörns fastland; farled mellan Baggensfjärden o. Lännerstasundet.

Baggesen, Jens Immanuel (1764—1826), dansk författare. Hans mest bekanta verk äro *Komiske Fortallinger*, *Kalundborgs Krønike* o. den utmärkte reseskildringen *Labyrinten*. B. var en mångsidigt skiftande o. orolig natur; han låg en tid i fejd med Goethe, Oehlenschläger o. nyroman-tiken.

Baghalpur, stavningsform för Bhagalpur.

Bagir'mi el. Bagh'r'mi, landskap i Fr. Ekvatorialafrika, s.ö. om Tsadsjön. 183,400 kvkm, c:a 1,500,000 inv. Huvudstad: Massenja.

Bagler (av fno. *b a'gäll*, biskopsstav), polit. parti i Norge, stiftat 1196 av biskop Nikolaus Arnesson o. bestående av konung Sverres motståndare. Fortlevde som parti till 1218.

Bagnières-de-Bigorre [banjär-d⁰-bigarr'], stad i s. Frankrike, dep. Hautes-Pyrénées, vid fl. Adour. Omkr. 9,000 inv. Varma mineralkällor. Badort.

Bagnières-de-Luohon [banjär-r-d⁰-lys]jå's], stad i s. Frankrike, dep. Haute-Garonne, i Pyrenéerna. Omkr. 4,000 inv. Varma svaavelkällor. Förmån badort.

Bagno [bann'jä], it., »bad», urspr. betecknande det vid sultanens bad liggande slavgängelset i Konstantinopel, blev efter 1748, då galärstraffet upphävdes i Frankrike, namnet på de fångelser, vari f. d. galärslavar o. andra grövre förbrytare höllos inspärrade. Bagnostraffet utbyttes på 1850-t. mot deportation. Bagramjan', Ivan Christoforovitj, f. 1893, rysk marskalk, armenier, deltog under Andra världskr. i striderna om Orcl o. Belgod 1943, ledde därefter offensiven mot Vitebsk o. Nevel i början av 1944 samt från juli s.ä. erövningen av Balticum.

Bagratfderna el. bagratu'nierna, armenisk o. georgisk furstesläkt, regerade i Stor-Armenien 885—1079, i Lill-Armenien 1080—1375 o. i Georgien 787—i8or.

Bagration [-iänn'], Pjotr Ivanovitj (1765—1812), rysk krigare, av bagratidernas furstesläkt. Deltog bl. a. i kriget mot Napoleon 1805—07 o. i Finska kriget 1808—09. Dödligt sårat i slaget vid Borodino.

Baguio, stad på Luzon, Filippinerna. Rege-ringens sommarresidens. 27,000 inv. (1941).

Baha'maöarna, britt. ögrupp i Västindien,

består av 29 större o. 661 mindre öar, varav 20 bebodda. 11,843 kvkm, 70,000 inv. (1944). Huvudstad: Nassau på ön New Providence. Den största ön är Andros, 3,524 kvkm. Korallöar med sunt klimat. Utförsel av frukt, tomater, tvättsvamp, aloehampa, pärlor o. sköldpadd. En av öarna var landstigningsplatsen för Columbus 1492. 1940 erhöll För. Stat. flottbas på B.

Bahawal'pur, stat i Pakistan, prov. Väst-Punjab. 38,850 kvkm, 13 mill. inv. (1941). Huvudstad: Bahawalpur (20,000 inv.).

Bahi'a, i. Stat i mell. Brasilien, vid ö. kusten. 426,315 kvkm, 4,293,000 inv. (1945). — 2. B. el São Salvador, huvudstad i B. I vid Allhelgonaviken. 388,000 inv. (1939). Väbygd stad med vackert läge; utmärkt hamn. Stor utförsel av kaffe, socker, tobak, bomull m. fl. tropiska produkter samt trävaror. Skeppsvarv. Universitet. Arkebiskopssäte.

Babi'a Blan/ca, hamnstad i mell. Argentina, prov. Buenos Aires. 119,000 inv. (1942). Utförsel av lantbruksprodukter.

Bahnson, Kristian (1855—97), dansk etnograf, verksam vid Nationalmuseet i Köpenhamn, har bl. a. utg. handboken *Etnografien* (1—2, 1894—1900).

Bahr, arab., hav el. stor flod (i geogr. namn).

Bahr, Hermann (1863—1934), tysk-österrik. författare, främst känd som kritiker o. som komedieförfattare (*Das Konsert*, 1911; *Die Kinder*, 1912); uppförd i Sthlm.

Bahré'nöama, britt, ögrupp i Persiska viken. 552 kvkm, ca 120,000 inv. (araber). Oljefält. Pärfliske. Huvudstad: Manamab.

Bahr el-Asrak el. Blå Nilen, biflod till Nilen, upptrinner på Etiopiens högland, genomflyter Tanasjön o. utfaller vid Khartum.

Bahr Tabari'je, nuv. namnet på sjön Genesaret i Palestina.

Bahytt' (fr. *bahut*), kvinnlig huvudbonad, som fästes med ett band under hakan.

de Baif [dø baiff], Jean Antoine (1532—89), fransk skald, medlem av Plejaden *Baignoir* r[ät]änj[er], fr., badkar; avantscen.

Bailey [be'li], sir Donald Coleman, f. 1901, eng. ingenjör, konstruktör av en transportabel, lätt uppförbar bro med stor bärkraft, som fick stor betydelse vid de allierades offensiv i Västeuropa under Andra världskr.

Baillet-Latour [bajá'lató'r], Henry (1876—1942), greve, belg. diplomat, efterträdde Oubertin 1925 som president i Internationella olympiska kommittén. Nedlade ett stort arbete på det mellanfolkliga samarbetet inom idrotten.

Bailly [baji'], Jean Sylvain (1730—93), fransk astronom o. statsman; deputerad för Paris o. president för nationalförsamlingen 1789. Avrättad under skräckväldet.

Bain [be'n], Alexander (1818—1903), eng. associationspsykolog, grundare av en uppmärksamhet teori om viljan.

Bain [be'n], Robert Nesbit (1854—1909), eng. skriftställare. Har utgivit flera arbeten rörande Sveriges historia, bl. a. *Gustavas III and his contemporaries* (1894).

Bainville [badvill'], Jacques (1879—1936), fransk författare, en av grundarna av l'Action française, känd för bl. a. *Histoire de France* (1924), *Napoleon* (1931) sv. övers. 1933) o. en Bismarck-monografi (1932). Medl. av Fr. akad. 1935.

Bairam, ofta be'iram, turk.-pers. benämning på det muhammedanska årets två stora fester: *lilla B.* omedelbart efter fastemånaden samt *stora B.* på den tionde o. därpå följande dagar i det muhammedanska årets tolfte månad.

Baird [bä'ödl, John (1888—1946), eng. radiotekniker, uppfinnare av televisionen.

Baisse [bä's], kursfall på värdepapper. Motsats: fa a u s s e [ä's].

Baisseklausul [bä's-]. Försäljning med baisseklausul el. prisfallsgaranti innebär, att köparen kommer i åtnjutande av det lägre priset, om vid varans leverans priset står lägre än då avtalet ingicks.

Baissespekulation' n [bä's-j innebär, att den, som tror på sjunkande priser, säljer varor, som han ännu icke äger (*fin blanco, à découvert, skört selling*) för att, sedan prisfallet inträffat, förskaffa sig dessa varor till de lägre priserna.

Bajadär (av port. *baileira*, danserska), hinduisk tempeldanserska.

Bajae, forntida badort, s.v. om Neapel, berömd för sina varma svavelbad, under rom. kejsartiden mötesplats för aristokratin. Nu återstår endast ruiner av palats o. hus.

Bajasi'd I (1347—1403), *turkisk sultan* 1389, utvidgade väldet över stora delar av Balkan men besegrades vid Angöra 1402 av Timur-lenk o. dog i fångenskap.

Bajer, Frederik (1837—1922), dansk skriftställare, upphovsman till Världsfredsbyrån i Bern 1891 o. Nordiska interparlamentariska förbundet 1907. Erhöll jämte K. P. Arnoldsson Nobels fredspris 1908.

Bajkal', Asiens största insjö, i s. Sibirien, Ryssland. 34,000 kvkm, 470 m ö. h. B. är jordens djupaste insjö, 1,741 m.

Bajonett', ett stötvapen som bäres fäst vid mynningen av gevär el. karbin.

Bakar, ytterbräder med kvarsittande bark, vilka uppstå vid timmersåguing.

Bakarv, arv, som tillfaller föräldrar el. andra släktingar i rätt *uppstigande* led.

Bakeli't, ett konstharts som framställes genom kondensation av fenol o. formaldehyd. Pressas i värme tillsammans med trämjöl el. papper till önskad form o. blir härvid värmebeständig. Har vidsträckt användning, bl. a. som elektriskt isolationsmaterial o. till en mängd olika bruksartiklar. Uppnåns 1909 av belg.-amerik kemisten L. H. Baekeland (1863—1944).

Baker [be'k°], sir Samuel Whitte (1821—93), eng. upptäcktsresande, trängde fram till Nilens källor o. upptäckte Albert Njansa 1864, tedde 1869—73 en egypt. expedition för att utrota slavhandeln o. lägga ö. Sudan under Egypten.

Baker [be'k^B], Philip Noel, f. 1889, eng. politiker (arbetarpartiet), parlamentssekreterare i utrikesministeriet 1929—31, i ministeriet för krigstransporterna 1942—45, minister utan portfölj i Attlees regering 1945—46, minister för samväldet 1947.

Baker [be'k°], Newton Diehl (1871—1937), amerik. politiker. B. var ig 16—21 För. Stat:s krigsmin. o. ledde organiserandet av den i Första världskr. deltagande amerik. armén.

Baker [be'k°], Josephine, f. 1906, amerik. revydansös av negerblod, debuterade i Paris 1925 o. har senare företagit ett flertal turnéer i Europa (Sthlm 1946) o. För. Stat.

Bakkehusedet, lantställe utanför Köpenhamn Invid Frederiksbergs slott, bekant som K. I., o. Kamma Rahbecks bostad o. senare som J. I., Heibergs sommarbostad.

Bakky'lides från Keos (omkr. 505—450 f.Kr.), förgrekr. skald i Syrakusa, vars diktning (hymner o. segersånger) var känd endast genom brottatymken till 1896, då i en egypt. papyrus 19 sammaanhängande dikter av honom upptäcktes.

Bakladdning av eldvapen, införande av projektil o. laddning genom bakre änden av eldröret, vilket sedan tillslutes medelst en mekanism. Började användas i mitten av 1800-t. för gevär o. omkr. 1870 för kanoner.

Bakla'nov, Georgij (1882—1938), rysk operasångare (baryton) med stor dramatisk begåvning. Uppträdde i Sthlm 1920—21 o. 1922.

Bakong, ort på n.v. Borneo, britt. kronkolonien Sarawak. Stora oljefält.

Bakonyiskogen [bakk'anj-], höjdstreckning i n.v. Ungern. Ca 100 km. Svinskötsel, druvodling. Marmorbrött.

Bakst, Ieon Nikolajevitj (1867—1924), rysk målare, nyskapare i sina teaterdekorationer o. dräktskisser, som präglas av djurv fantasi o. orientalistiskt rik kolorit. B. arbetade bl. a. för Ryska baletten i Paris.

Bakström, ström utmed land, vilken går i motsatt riktning mot den i strömfåran. Även virvelformig rörelse hos vattnet, då detta söker fylla tomrummet, som uppstår akter om ett gående fartyg (sugvattnet).

Bakterici'd (av lat. *caedere*, döda), bakteriedödande.

Bakte'rier (av grek. *bakt'ria*, stav) el. k l y v s v a m p a r, lågt stående, klorofyllrika organismer; bilda jämte de blågröna algerna en Särskild avdelning av kryptogamerna [*Schizophyta*] utan direkt anslutning till högre växtgrupper. Bakterierna äro encelliga, fria el. tillfälligt förenade i trådar el. ock varaktigt sammansluta i trådlika förband. De flesta arterna Överskruta icke ooot mm i tjocklek o. 0.005 mm i längd, de minsta (klotrunda) ha en diam. av blott 0.0008 mm. Många äro självvrikliga. Förökningen sker snabbt genom upprepad delning; under ogynnsamma förhållanden bildas ytterst motståndskraftiga s. k. vilsporer, vilka t. o. m. kunna fördraga kokning el. temperaturer i närheten av den absoluta nollpunkten utan att skadas. Bakterietyper: 1) k o c k e r (klotrunda), 2) b a c i l l e r (kort stavformade), 3) v i b r i o n e r (korta, spiralböjda stavar), 4) s p i r i l l e r (längre spiraler), 5) t r å d b a k t e r i e r (enkla el. grenade celltrådar). Bakterier finnas överallt i jord, vatten, luft samt i levande o. döda högre organismer. De flesta äro i behov av syre (aerobionter), andra fördraga icke detta (anaerobionter). Många livnära sig som de gröna växterna av uteslutande oorganiska ämnen, andra av ruttande el. multnande djur- o. växtdelar o. åter andra äro parasiter. Till de senare höra de genom utsöndrade gifter (toxiner) sjukdomsalstrande formerna. I naturens hushållning spela bakterierna en synnerl. framskjuten roll genom de kemiska omsättningar de förmedla, så t. ex. jäsnings- o. förruttelsebakterier, kvävebindande bakterier samt nitrifikationsbakterier (salpeterbakterier).

Bakteri'ofobi' (av grek. *fo'bos*, skräck), bacillskräck.

Bakteriologi' (av grek. *lo'gos*, lära), vetenskapen om bakterierna.

Bakterios [-äs] (av grek.), av bakterier förorsakad, sjuklig förändring i växtvävnader. Hit böra t. ex. blötröta o. stamröta hos potatis, vissa sjukdomar hos frukter (päron, äpplen, tomat), betor, hyacintlökar o. trädgrenar.

Bak'trien, lat. B a c t r i a, i antiken namn på det iranska landet mellan Hindukusj o. Amu-Darja. Huvudstad var B a k t r a (nuv. Balkh). Här uppträdde trol. Zarathustra. 328 f.Kr. intogs landet av Alexander den store, blev 255 f.Kr. självständigt o. erövrades på 130-talet f.Kr. av centralasiatiska nomader.

Baku [-ko'], huvudstad i sovjetrepubl. Aserbejdjan, SSSR, vid Kaspiska havet, i ett stort petroleumområde, som med rörligning står i förb. med hamnstaden Batum vid Svarta havet. 809.000 inv. (1939). Naftaanläggningar voro före ryska revolutionen till stor del i bröderna Nobels ägo.

Baku'nin f-ko'-], Mihail Aleksandrovitj

(1814—76), rysk revolutionär, som deltog i o. själv sökte få till stånd uppror i olika länder åren 1848—81. I hans älskänning, bäst framförd i *Dieu et Vitat* (1871), dominerade anarkistiska frihetsvärmerier o. kommunism. Uteslöts 1872 ur den Marxska internationalen.

Bal (fr., av grek. *bal'Wien*, dansa), större, festlig dansställning. Förkom första gången 1378, vid franska hovet.

Bal. i. Varupacke. — 2. Tio ris papper.

Balakhisa'r, dets. som Balikesir.

Balakirev, Milij Aleksejevitj (1837—1910), rysk tonsättare, pianist o. dirigent. Grundade den ungriska skolan, vars syfte var skapandet av en nationell musikstil.

Balaka'va, stad på s. Krim, Ryssland, vid Svarta havet, 15 km från Sevastopol. Kurort, gyttebad. Under Krimkriget 1853—56 var B. besatt av engelsmännen.

Bala'kovo, stad i förvaltningsomr. Saratov, RSFSR, vid mell. Volga. 40.000 inv. (1933).

Balalaj'ka, ryskt gitarrliknande stränginstrument, trekantigt med lång hals. (Se bild.)

Balanogloss'us, maskliknande djur, möjl. en föreningslänk mellan maskar o. ryggradsdjur, emedan det har gältarm samt bildningar, som anses motsvara ryggssträng o. ryggmärg. Förekommer i Sverige på lerig botten vid västkusten.

Balanophora'oeae, växtfamilj, omfattande huvudsakl. tropiska, klorofyllrika, köttiga rotparasiter utan verkliga blad, ... rika på stärkelse o. ett växtartat ämne (balanoforin), varför flera arter (av släktena *Balanophora* o. *Langsdorffia*) direkt användas för belysningsändamål. Från den knöliga jordstammen uppskjuta luftstammar, avslutade med huvud- el. kolvlikn. samlingar av förkrympta, enkönade blommor.

Balans' (fr. *balance*, av lat. *bil'ans*, med två vägsålar). *Tekn.* En kringtappad el. egg vridbar, tvåarmad hävstång, använd i vågar o. maskiner. De äldre loduren med tunga vikter belastade, som ett slags pendel verkande balans har i vår tid ersatts med ett hjul, s. k. balanshjul el. oro. — *Hand.* Avslutning av bokföring, utvisande förhållandet mellan debet o. kredit; brist i kassa el. varulager. — B a l a n s e'r a, bibehålla jämvikt, hålla i jämvikt, avväga; överföra saldot (balansen) i ett konto på ny räkning.

Balanserade mål kallas sådana mål hos myndighet, vilka vid viss tidpunkt (årsskifte) ej blivit slutligt handlagda, utan »balanseras över» till kommande tidsperiod.

Balansering, hållande i jämvikt; inom maskintekniken lämplig fördelning av de rörliga massorna hos maskiner med roterande el. fram- o. återgående delar; avser förhållandet av vibrationer o. för höga påkänningar. Kolvmaskiner (ex. bilmotorer) göras flercylindriga o. anordnas så, att varje dels rörelse såvitt möjligt alltid motsvaras av en annan likartad dels rörelse i motsatt riktning. För utprovning av den lämpliga massfördelningen användes en b a l a n s e'r i n g s m a s k i n.

Balanserpress, stansnings- o. pressningsmaskin, bestående av en i en fast mutteran-

ordning lagrad skruv, som i ena ändan uppbrår stansjärnet o. i den andra är försedd med en tvärså, balansen, vilken i sina ändar uppbrår två tunga vikter. För hand sättes balansen i snabb rörelse o. får då tack vare sitt stora tröghetsmoment stor rörelseenergi, vilken utnyttjas, då stansen genom skruvningsrörelsen pressar en i vägen lagd plåt emot den underliggande fast monterade matrisen.

Balansmål, mål ang. bristande redovisning av statsjänsteman.

Balansroder, ett roder med rörelseaxeln placerad så, att tung. Va av rodrets yta kommer för om o. $\frac{2}{3}$ akter om axeln. På grund av sin lättrorlighet kan ett balansroder vara större än ett vanlig roder.

Balansräkning. Enl. bokföringslagen ^{31/6}1929 skall envar bokföringsskyldig vid rörelsens början o. vid utgången av varje räkenskapsår lämna redogörelse för sin ekonomiska ställning genom att bl. a. framlägga balansräkning. B. skall utgöra ett översiktligt sammandrag av inventariet, avseende ställningen vid räkenskapsårets utgång o. skall införas i inventarieboken senast $\frac{3}{2}$ mån. efter räkenskapsårets utgång. Föreskrifter om aktiebolags b. finnes i 1944 års aktiebolagslag.

Balanssinnets speciella sinnesorgan utgöres av bäggångarna, hinnsäckarna *sacculus o. utriculus* i innerörat. Impulser härifrån ledas med hörselnerven till hjärnan o. underrätta om huvudets rörelser o. läge; ställ- o. lägesreflexer utlösas. Aven hud- o. muskelsinna jämt synsinnet ge för B. betydelsefulla förnimmelser.

Balanti'dium, infusionsdjur, parasit i tjocktarmen på människa o. svin. Uppträder hos människan ofta vid diarre.

Bala'ta, en om guttaperka erinrande produkt, använd särsk. för remtillverkning. Framställes av saften ur stammar av *Mimusops*-arter (fam. *Sapotaceae*), tropiska träd (Guayana o. Västindien, delvis äv. Afrika o. Australien).

Balatonsjön [bäll'atån-], ty. Plätten-See, Ungerns o. S. Europas största insjö. Ca 600 kvkm, medeldjup 3 m, största djup 11 m. Kanalförbindelse med Donau. Fiskrik.

Balawa't, assyriskt ruinfält ö. om Mosul, där 1878 anträffades märkliga fornlämningar tillhörande 800-t. f.Kr. Särsk. märkas ett par bronsportar (nu i British Museum).

Barbo, Cesare (1789—1853), ital. greve, politiker o. historiker. Hans skrift *Speranze d'Italia* (1844) bidrog till att samla Italiens frihetsvänner under Sardinien's ledning.

Bal'bo, Italo (1896—1940), ital. flygare, marskalk. B. deltog som alp jägare i Första världskr. samt med d'Annunzio i marschen mot Fiume 1919. Flygminister 1929 o. som sådan det ital. flygets skapare. Genomförde 1931 o. 1933 lyckligt två eskaderflygningar fram o. åter över Atlanten o. utnämndes 1933 till marskalk vid flygvapnet. Vid Italiens inträde i Andra världskr. juni 1940 chef för flygstridskrafterna. Stupade $\frac{2}{10}$ 1940 i en luftstrid över Cyrenaica kust.

Balbo'a, hamnstad i Panamakanalonen vid Panamakanalens mynning i Stilla havet.

de Balbo'a, Vasco Niifiez (1475—1517), spansk upptäcktsresande. Övergick 1513 Panamanäset o. var den förste europé, som österifrån nådde Stilla havet, vilket han tog i besittning för Spanien.

Balch [bäl'tsji], Emily Greene, f. 1867, amerik. historiker o. sociolog. B., som med John R. Mott delade 1946 års fredspris, har nedlagt ett betydelsefullt arbete inom Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet.

Balchin [bäl'tsjin], Nigel, f. 1908, eng.

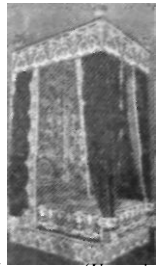
författare, äv. tekniker o. uppfinnare. I romanen *Min own executioner* (1945; Min egen bödel, 1946) skildrar han modern psykoanalys. Bl. öv. romaner: *The small back room* (1943)-

Balok, Victor (1844—1928), militär, generalmajor 1914, 1872—1909 lärare vid o. 1907—09 förest. för Gymnastiska Centralinstitutet. B. utförde ett betydelsefullt arbete som idrottsorganisationsator o. för väckandet av idrotts- o. gymnastikintresset i Sverige. B:s *Minnen* utgavs 1929—31.

Baldaki'n, urspr. ett tyg från Bagdad, sedan »himmel» (av tyg) över en tron, säng (se bild, den s. k. Bielksäng, i Nat.mus.), predikstol osv. — *Flygv. Mittpartiet* av övervingen i ett biplan.

Baldensperger [balda'n«-spärgjäl'], Fernand, i. 1871, fransk litteraturhistoriker. Har företträtt den s. k. komparativa metoden, bl. a. i *Goethe en France* (1904) samt *Orientalions étrangères chez Honoré de Balzac* (1927). Sed. 1940 verksam vid Harvarduniversitetet i För. Stat. Memoarer (*Une vie parmi d'autres*, 1940). Utgav 1943 det kulturhistoriska verket *Le monument des idées dans l'évolution française 178g—1815*. Har äv. utgivit dikter.

Bal'der, fnord. ljusgud, son till Oden o. Frigg o. make till Nanna. Sedan B. genom Lokes list dödas, måste han vistas i dödsriket, varifrån han dock troddes återkomma efter Ragnarök. I B.-myterna ingå trol. flera kristna föreställningar.

Baldersbrå, art av örtsläktet *Matricaria*. Bal'dishol-tapeten, fragment av en hause-lissevävnaad från antagl. noo-t:s slut. Besläktad med Bayeux-tapeten o. trol. vävd i Norge. Nu i Oslo Konstindustrimuseum.

Baldovinetfi, Allessio (omkr. 1425—99), ital. målare o. mosaikkonstnär, verksam i Florens. Ilade betydelse för oljemaleriets teknik.

Baldringe, kommun i s.ö. Skåne, Malmö l. (past.adr. Högestad); Herrestads landsf.distr., Vemmenhög, Ljunits o. Herrestads doms. 420 inv. (1947).

Bal'duin, konung av Jerusalem. Bal'duin I (1058—1118), broder Ull Gottfrid av Bouillon o. en av ledarna för det första korskåget, konung 1100. — Bal'duin III (1129—62), konung 1143, var en kraftig regent men lyckades ej hindra rikets nedgång.

Bal'duin, latinska kejsare i Konstantinopel. Bal'duin I (ir'7i—omkr. 1206), greve av Flandern, utropades 1204 under fjärde korskåget till kejsare. — Bal'duin II (1217—73), den siste latinske kejsaren, reg. 1228—61.

Baldung, Hans, kallad Gri'en (omkr. 1480—1545), tysk målare o. grafiker, huvudsakl. verksam i Strassburg. Lärjunge o. vän till Diirer. Huvudverk: *högaltalet i Freiburgs domkyrka* (1512—16).

Baldwin [bäl'd<in], Robert (1804—58), kanadensisk politiker, förkämpe för kolonial självstyrelse. På B:s förslag av 1841 återgår i huvudsak Canadas parlamentariska författning. Minister 1842—43 o. 1848—sr organiserade han kommunalförvaltningen i landet.

Baldwin [bäl'd'in], Stanley, earl B. o f B e w d l e y, viscount Corvedale (1867—1947), britt, politiker, led. av underhuset 1908

—37 (konservativ). Okt. 1922 finansminister i Bonar Laws kabinet. Genomförde som sådan krigsskulduppställningen mellan Storbrit. o. För. Stat. Premierminister samt det konservativa partiets ledare 1923. Avgick jan. 1924 efter valnederlag på tullfrågan men blev efter nya parlamentsval med konservativ seger ånyo premierminister i okt. 1924. Avgick (efter det konservativa valnederlaget) i juni 1929 men blev 1931 Lord President of the Council i R. Macdonalds nationalregering samt 1935 vid dennas rekonstruktion ånyo premierminister, varvid B. kom att spela en avgörande roll för lösningen av de frågor, som uppstod genom Edvard VIII:s önskan att abdikera. 1937 avgick B. som premierminister o. som de konservativas underhusledare samt upphöjdes till earl.

Båle [bal], franska namnet på Basel.

Balea'rerna, ögrupp i Medelhavet utanför Spaniens ö. kust. B. bildade tillsammans med Pityuserna den sp. prov. Balearcz, 5,04 kvkm, 422,000 inv. (1945). De två största öarna äro Mallorca (3,505 kvkm) o. Menorca (683 kvkm). Bergiga, fruktbara öar med goda hamnar. Milt klimat. Huvudstad: Palma (på Mallorca).

van Ba'len [fann-], Hendrick, d. a. (1575—1632), flaml. figurmålare. Lärare till A. van Dyck. Huvudsakl. mytologiska kompositioner med talrika figurer i litet format. Till B:s figurer utförde ofta J. de Momper o. J. Brueghel landskapen.

Ballet' (av mlat. *balla're*, dansa), senisk konstart, utgörande en sammansättning av dans, musik o. mimik. Balletten i modern mening var tidigast bruklig under 1500-t. i Italien o. utvecklades där o. i Frankrike under de följande århundradena. Den s. k. hovballetten, som under barocken utbildades till en självständig konstart i Frankrike, infördes 1638 till Sverige. Konstarten förflyckades under 1800-t. Från den kejsrerliga ryska balletten, särsk. under M. Fokins ledning, utgick under igoo-t:s början en reformatorisk rörelse, som inriktade sig på intimare sammanhang mellan dansen, musiken o. utstyrseln (Bakst).

1. Balfour [beefir^o], Arthur James, earl of Balfour, viscount Traprain of Whittingehame (1848—1930), britt. statsman, 1874 led. av underhuset, 1887—91 statssekr. för Irland o. 1891—92 finansminister i sin morbrors Salisbury ministärer. 1902—05 premierminister, igxi avgick B. som ledare för konservativa partiet, efter angrepp från dess mera utpräglade konservativa element. I maj ig 15 inträdde B. i Asquiths samlingsministär som marinminister (till dec. 1916) o. var därefter (till okt. 1919) utrikesminister, senare Lord President of the Council i Lloyd Georges ministär. 1921—22 representerade B. Storbritannien vid flottkonferensen i Washington. B. avgick med ministären Lloyd Georges fall i okt. 1922. 1925—29 ånyo Lord President of the Council i Baldwin's andra ministär. Bemärkt filosofisk o. politisk skriftställare.

2. Balfour, Francis Maitland (1851—82), bror till A. J. B., zoolog, prof. i Cambridge, framstående forskare på embryologiens o. jämförande anatomiens område.

Balfourdeklarationen, en deklARATION av-given i ett brev den 2 nov. 1917 från däv. britt. utrikesministern A. Balfour till ordf. i den engelska Sionistfederationen lord Rothschild angående grundandet av ett nationellt hem för judarna i Palestina. Den innehöll emellertid äv. ett löfte om att de icke-judiska invånarna i Palestina rättigheter skulle lämnas ökränkta. B., som avsåg att vinna alla världens judar för ententens sak i det då pågående kriget, ledde till upprättandet av det britt. Palestinamandatet 1920 o. utgjorde till Andra världskr. en av hörnstenarna i den britt. Palestinapolitiken.

Bali, den västligaste av Små Sundaöarna, Indonesien. 5,427 kvkm, i, mill. inv. (1930). Vulkanisk o. bergig; högsta toppen: Goenong Agoeng, 3,142 m. Huvudstad: Singardja. 1942—45 ockuperad av japanerna.

Balikesir el. Balakhsia'r, turk. handelsstad i n.v. Mindre Asien, s.v. om staden Bursa. 30,000 inv. (1940).

Ba'likpa'pan, stad på Bornes ö. kust. 30,000 inv. (1930). Hamn. Oljekällor o. -raffinaderier, vilka av holländarna fullst. förstördes, innan japanerna jan. 1942 ockuperade staden.

Balingsta, kommun i s.v. Uppland, Upps. l.; Ulleråkers landsf. distr., Upps. l:s södra doms. 440 inv. (1947). Romansk absidkyrka med senmedeltida målningar. Märkliga runstensfynd 1944.

Baliol [be¹¹o¹¹], *skotska konungar*. John de B. (d. 1315), lord av Galloway, blev 1292 konung, mottog stift land som län under Edvard I av England, reste sig mot denne men besegrades o. avsattes 1296. Grundade det berömda Balliol College i Oxford. Sonen Edvard B. (d. 1367) lyckades 1332 bli krönt till konung; nedlade regeringen 1356.

Balize, dets. som Belize.

Balja, en som mogen torr,

enrummig, flerfröig frukt,

längs rygg- o. buksöm upp-

bristande med två valver.

Förekommer hos ärtväxter-

na. (Se bild.)

Balkapsel, frukt, till form

o. byggnad erinrande om en

balja men uppbristande endast i

buksömmen,

ex. hos kabbeleka (*Caltha*).

Balkväxter, växter av fam. *Leguminosae*.

Balkväxerbakterier, dets. som knölbakterier.

Balk. *Tekn.* Långsträckt kropp, med över-

allt samma tvärsnitt, balkprofil, avsedd

att genom ensidig inmurning (konsol) el.

lagring på två (enkel balk) el. flera (kon-

tinuerlig balk) stöd uppbara överlig-

gande belastning. Materialet är antingen trä,

betong, sten, varvid balkprofilen vanl. är en

rektangel, el. smidesjärn, varvid balken 'shel-

valsas', vanl. i standardiserade normalprofiler:

I-, T-, L- el. U-form, som åt balken ger största

möjliga styvhet o. hållfasthet vid minsta

materialförbruk. Genom att medelst plåt o.

vinkeljärn förfärdiga ens. k. byggd balk

kan man av i handeln tillgängligt material

åstadkomma godtyckliga profiler. — *Jur.*

Huvudavdelning i den allmänna lagen. Ut-

trycket balk i denna bemärkelse förekommer

redan i de äldsta isländska lagarna o. bibekålles

alltjämt.

Balka'n (turk., berg), bergskedja på n.ö.

Balkanhalvön, en fortsättning av Transsylvan-

iska alperna, skild från dem av Donaus genom-

brottsdal. B. går i en ca 600 km lång bäge i

öst-västlig riktning från Donau till Svarta ha-

vet o. indelas i Väst-, Central- o. Öst-Balkan.

Högsta topp: JumruktaJ, 2,385 m.

Balkanententen [-angtang'ten], namn på en

1934 avslutad pakt mellan Turkiet, Grekland,

Jugoslavien o. Rumänien för bibehållande av status quo på Balkan.

Balkanfederationen, ofta använd ehuru ej adekvat benämning på det allt intimare politiska, ekonomiska, kulturella o. militära samarbetet mellan Jugoslavien, Albanien, Rumänien, Bulgarien o. Ungern, vilket under 1947 befästes genom ett omfattande paktsystem.

Balkanhalvön el. Illyriska halvön är den östligaste av s. Europas tre halvöar. B. är till största delen uppfylld av berg; i n.ö. Balkanbergen med Jumruktjal (2,385 m), s. därom Rodopemassivet el. Despoto dag, i n.v. alplandet Montenegro med Durmitor (2,528 m) o. s. därom de albanska o. grekiska bergen med vattendelaren Pindos. De förnämsta floderna äro Vërdar, Struma o. Maritza, som flyta s. ut till Egeiska havet, samt bifloder till Donau. — Befolkningen består av albaner, greker o. rumäner, som bebott halvön sedan äldsta kända tider, samt invandrade serber, bulgarer o. turkar. — Politiskt omfattar B. Jugoslavien, Grekland, Rumänien, Bulgarien o. Albanien samt europ. delen av Turkiet. Jfr vidare kartan till Europa.

Balkanisera, skapa politisk oreda o. oro, särsk. genom uppdelning av folkgrupper i smärre inbördes fiendliga enheter.

Balkankrigen, krig som 1912—13 utkämpades först mellan Turkiet å ena samt Balkanförbundet (Bulgarien, Grekland, Montenegro o. Serbien) å andra sidan (Första Balkankriget) o. sedan mellan Bulgarien å ena samt Grekland, Montenegro, Rumänien, Serbien o. Turkiet å andra sidan (Andra Balkankriget). Första Balkankriget utbröt $\frac{8}{10}$ 1912 o. var formellt framkallat av Balkanförbundets önskan att befria Makedonien från Turkiet. Det avslutades med en konvention $\frac{30}{5}$ 1913 i London, varvid Turkiet avträdde Kreta o. allt sitt område v. om linjen Midia vid Svartat havet—Enos vid Egeiska havet. Andra Balkankriget, som utbröt $\frac{28}{4}$ 1913 till följd av oenighet inom Balkanförbundet om bytets fördelning, avslutades med freden i Bukarest $\frac{10}{16}$ (med Turkiet $\frac{29}{12}$), varvid Bulgarien fick landet mellan floderna Maritza o. Mesta fram till Egeiska havet, Grekland fick s. Makedonien med Saloniki o. s. Eplrus samt Kavala, Serbien fick Gammal-

Serbien samt delar av Makedonien o. Novipasaridistriktet, Montenegro fick Ipek o. en del av Novipasar m. m., Albanien fick n. Epirus. Turkiet fick behålla Adrianopel o. Demotika. Turkiets v. gränns blev Maritza.

Balkasj', avloppslös sötvattenssjö i s.v. delen av ryska Asien. 18,400 kvkm, ir m djup.

Balke, Peder Paulsen (1804—78), norsk romantisk landskapsmålare med säregen stil.

Balkh, stad i n. Afghanistan. 15,000 inv. I närh. ruiner efter Baktra, huvudstaden i det forna Baktrien.

Balkong' (fr. balcon), en med räcke el. balustrad försedd, vanl. på konsoler vilande platta, utgörande en från en yttervägg utbyggd fortsättning av golvet i ett hus.

Balkåkra, kommun i s. Skåne, Malmöh. 1. (past.adr. Marsvinsholm); Herrestads landsf.-distr., Vemmenhögs, Ljunits o. Herrestads doms. 583 inv. (1947).

Ballad' (av provens. balada, av balar, dansa), medeltida dansvisa med omkväde, vanl. med erotisk innehåll o. av berättande karaktär; versformen knyttel med assonans. Inspirerade av Percys samlingar diktade Goethe, Schiller m. fl. ballader, som av bl. a. Schubert (Erkoning) tonsattes för solo med instrumentalt ackompanjemang.

Ballance [bfe'll'ns], John (1830—93), nyzeeländsk politiker, irländare, framlade o. genomförde som premierminister (från 1891) ett omfattande polit. o. socialt reformprogram, grundvalen för landets senare utveckling.

Ballarat [bsel'rsetf], stad i Victoria, s.ö. Australien, v. om Melbourne. 39,000 inv. (1945). I närh. tidigare rika guldgruvor.

Ballast el. barlast, lägt placerade tyngder (på större ångare o. motorfartyg som regel vatten i dubbelbotten eller tankar) för att öka fartygets styvhet. Fartyg, som ej medför last, måste i stället i allmänhet intaga ballast o. säges därför gå i ballast.

Ballastväxter, växter som med ballast (vanl. som frö) införas till främmande områden, där de stundom hålla sig kvar o. vinna spridning som ogräs.

Balle, Bale el. Baller, kristen runristare, verksam i s.v. Uppland omkr. 1050.

Ballerina, it., dansös; prima ballerina, första dansös, premiärdansös.

Ballin, Alibert (1857—1918), tysk skeppsredare, från 1900 chef för Hamburg—Amerikalinjen. B. utövade stort inflytande på Tysklands handelspolitik under Första världskr. Memoarer.

Ballist' (av grek. baWein, kasta), under forn- o. medeltiden använd kastmaskin för stenar el. pilar. (Se bild.)

Ballisti'k (av grek. baWein, kasta), läran om projektilers rörelse inom o. utanför eldvapnet. Innerballistiken avser att vid given kaliber o. projektilvikt bestämma eldrörets mått o. laddningen, så att största möjliga utgångshastighet utan risk kan uppnås. Ytterballistiken avser att med hänsyn till luftmotståndet m. m. beräkna kulbanan även som att avpassa räfflingen samt projektilens form o. massfördelning, så att rörelsen i kulbanan går stadigt med spetsen före.

Ballisti't, röksvagt krut, upfunnet av A. Nobel.

Ballon captif [bala**' kaptiff], fr., vid mar- ken förankrad ballong.

Ballonett', med gas fylld ballong inuti luftskepp för dettas uppbärande (flera stycken i varje luftskepp).

Ballong' (av fr.), dets. som luftballong.

Ballongbatteriet, ett Smålands arméartilleriregemente enligt 1925 års försvarsordning 1928 tilldelat truppförband för utbildning av personal i fältballongtjänst.

Ballongklyvare, stort snedsegl förut å kappseglingsbåtar, vilket sväller upp som en ballong, då det fylls av vinden.

Ballongprick, sjömärke, bestående av förankrad el. på grund nedslagen stång, försedd med en el. flera ballonger.

Ballota'd (vid hästdressyr i »högre skolan»), ett hopp på stället, varvid bakbenen ej äro helt sträckta ss. vid capriole.

Ballotering (av eng. *ball*, kula), omröstning medelst kulor; äv. benämning på varje sluten omröstning.

Ball'platz el. B a l l h a u s p l a t z, torg i Wien, vid vilket österriksk-ungerska utrikesministeriet låg. B. var därför före 1918 ofta benämning på Österrike-Ungerns regering.

Bally-Schuhfabriken A.-G., schweiz. skofirma i Schönenwerd, med fabriker äv. i Tyskland, Frankrike o. För. Stat. Tillverkar kvalitetskor (»Bally-skor»).

Bal masqué [ball maské], fr., maskeradbal.

BaTmont, Konstantin Dmitrijevitch (1867—1943), rysk skald, den främste representanten för ryska symbolismen. B:s utomordentligt välljudande o. förfina diktning har varit av stor betydelse för det ryska poetiska språkets utveckling. Fr. 1918 bosatt i Paris.

Balmoral oastle [b^l mair^l ka'sl], kungsl. slott i Skottland, grevsk. Aberdeen, byggt 1853—55.

Balneologi (av lat. *balneum*, bad, o. grek. *logos* 'lära) el. *balneoterapi* (av grek. *therapeia*, behandling), läran om bad som behandlingsmedel mot sjukdomar; badbehandling.

Balodis, Janis, f. 1881, lett. militär o. politiker, arméchef under lett. frihetskriget 1919, general 1920. Vid statsomvälvningen 1934 blev B. krigsminister. Deporterad av rysarna 1940. Senare öden okända.

Bal'odis, Francis (1882—1947), lett. arkeolog, prof. i Saratov 1918, i Riga 1924, ledare av Lettlands folkminnesförvaltning. Flydde 1940 till Sverige, där han var verksam vid Stockholms högskola. På sv. förelägga *Det äldsta Lettland* (1940), *Väld och frihet* (1941) samt *Egypten, pyramidernas och mysteriernas land* (1943).

Bal paré [ball paré], fr., bal med större ceremonier i dräkt o. dans.

BaTsam (av grek. *baVsamon*), benämning på olika ur växtriket hämtade, väluktande ämnen, bestående av i flyktiga oljor lösta hartser. Erhållas särsk. från arter av fam. *Burseraaceae*, *Terebinthaceae*, *Leguminosae* samt av barrträd. — I överförd bemärkelse: läkedom, lindring.

Balsame'ring, behandling, som den döda kroppen underkastas för att undgå förruttelse. B. utföres num. så, att i blodkärnen insprutas en bakteriedödande o. härdande vätska, t. ex. alun, karbol, glycerin el. borsyra. B. får verkställas tidigast 24 timmar efter dödsfallet o. endast efter skriftligt tillstånd av läkare.

Balsamgran, namn på den nordamerikanska, hos oss som parkträd ofta odlade *Abies balsamifera*. Ur barken utvinnes kanadabalsam.

Balsami n., benämning på den som fönsterväxt odlade, i Indien vilda *Impatiens balsamina* samt på andra arter av detta släkte.

Balsamisk, balsamdoftande, lindrande.

Balsampoppel, namn på den i Nordamerika inhemska, hos oss ofta odlade *Po'pulus balsamifera*, vars knoppar äro överdragna med ett väluktande hart.

Bal'saträ, virket av *Ochro'ma la'gopus*, ett i Västindien och n. Sydamerika förekommande träd. Är mycket lätt.

Balsbergsgrottan, grottbildning i kritkalk vid Balsberg, n. om Kristianstad, n.ö. Skåne. Två salar, resp. 20 o. 35 m i längd, 5 m i höjd.

Balt, invånare i f. d. baltiska staterna Estland, Lettland, Litauen o. person med baltiskt språk som modersmål.

Balta, stad i sovjetrepubliken Moldavien, SSSR. 21,000 inv. (1933).

Baltad'sji, M u h a m m e d p a s c b a (d. 1712), turk. storvesir, som vid Prut 1711 lät förmå sig att på billiga villkor medgiva Peter den store fred, varför han s. å. blev avsatt.

Baltak, kommun i n.ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Tidaholm); Tidaholms landsf.distr., Vartofta o. Frökinds doms. 947 inv. (1947).

Baltard [a'tar], Victor (1805—74), fransk arkitekt, vars största betydelse låg i hans förmåga att såväl tekniskt som estetiskt utnyttja järnet inom byggnadskonsten. Huvudarb.: saluhallarna (*Hälles centrales*) i Paris.

Balt'ikum el. Balticum (av *Baltia*, en av Plinius d. ä. omnämnd ö i Östersjön), de forna Baltiska provinserna. Sammanfattande benämning på Estland, Lettland o. Litauen.

Baltimore [bäl'timäl], stad i Maryland, ö. För. Stat., nära Chesapeakeviken, 859,000 inv. (1940). Vackert belägen o. ståtligt byggt. Många utbildningsanstalter, främst Johns Hopkins University (se d. o.). Stor handels- o. industristad; konserv-, tobaks-, textilfabriker, maskinverkstäder, skeppsvarv. Den kat. ärkebiskopen i B. är primas för För. Stat.

Baltimore fågeln, *Ic'terus gal'bula*, tätting med färger i svart o. orangegult. Hälles allmänt i bur. Boet konstfärdigt sammanvävt av olika slags växtfibrer. Nordamerika.

Balt'isehport, estn. P a l'd i s k i, hamnstad i Estland, SSSR, vid Finska viken, v. om Reval. Ca. 1,000 inv. Under Första världskr. var B. rysk flottbas o. uppläts 1939 åter för detta ändamål men måste 1940 helt utrymmas av esterna. Ockuperad av tyskarna 25/s 1941—44.

Balt'isk, som tillhör Östersjön (Baltiska havet) el. länderna däromkring.

Baltiska lanthöjden, en av andmoräner bildad höjdrygg, som längs Östersjöns s. strand löper över nordtyska läglandet. Rik på sjöar o. därför äv. kallad Baltiska sjöplatan.

Baltiska provinserna el. Östersjöprovinserna, gemensamt namn för Estland, Livland o. Kurland. Jfr Baltikum.

Baltiska språk, sammanfattande namn på de tre med slaviska språk besläktade språken litauiskan, lettiskan o. den på 1600-t. utdöda prussiskan.

Baltiska universitetet i Hamburg grundades v.t. 1946 och står under beskydd av British military government. Univ. har 8 fakulteter, 1,200 stud., 150 lärare o. styrelsen består av en president o. tre rektorer.

Baltiska utställningen, en konst-, industri- o. hantverksutställning för Sverige, Danmark, Tyskland o. Ryssland i Malmö 17/s—27/10 1914. Arkitekt var Ferd. Boberg.

Baltzarfejden kallas i norrländsk tradition striderna i Jämtland o. Härjedalen 1611—13, efter stathållaren Baltzar Bäck, vilken på sv. sida ledde krigsrörelserna.

Baluo'histan [b^olotsjista'n], provins i s.v. Pakistan, mellan Afghanistan o. Indiska oceanen. 140,445 kvkm, 858,000 inv. (1941). Till B. hör även staterna Kalat, Las Bela o. Kharan. Tills. 208,262 kvkm, 353,000 inv. (1941).

Baluster el. balusterocka, kraftigt profilerat stöd, som uppbrår täckplattan på ett bröstvärn. (Se bild till Balustrad.)

Balustra'd, urspr. bröstvärn med täckplattan buren av balustrar (se bild, med baluslerformer från italiensk renässans). Nu av. namn på andra slags i mönster genombrutna bröstvärn. Användes vid kanten av trappor, terrasser, balkonger osv. o. äv. som fasadkrön.

de Balzac [d° balsakk'], Jean Louis Guez (1597—1654), fransk författare, som genom sina formfulländade brev, *Lettres* (1624—36), starkt påverkade fransk prosastil.

de Balzac [d° balsakk'], Honoré (1799—1850), fransk romanförfattare, oerhört produktiv. I sina romaner, de flesta förenade i den jättelika serien *La comédie humaine*, sökte han giva en bild av hela det dåtida franska samhället. B. var på en gång realist o. stor fantasikonstnär. Bl. hans romaner märkas *Eugénie Grandet* (1833; sv. övers. 1893), *Le père Goriot* (1834; Pappa Goriot, 1898), *La cousine Bette* (Kusin Bette, 1923) m. fl.

Bamako [-kå'], huvudstad i Franska Sudan, vid Niger. Omkr. 36,000 inv. (1945).

Bam'berg [-bark], stad i s. Tyskland, Bayern, vid fl. Regnitz. 56,000 inv. (1939). Monumental domkyrka från 1200-t:s förra hälft med några av århundradets märkligaste tyska skulpturer, bl. a. »ryttaren», se bild. Rådhuset förstördes under Andra världskr. Boktryckeri från 1453. Livlig industri o. handel.

Bam'berger, Ludwlg (1823—99), tysk politiker, nationalliberal, senare tysk frisinnad. Skarp motståndare till »katedersocialismen» o. kolonialpolitiken; ivrig frihandlare.

Bambi'no, it., »litet barn», Kristusbarnet i madonnabilder.

Bambocciader f-båtsja'-], burleska folklivsmålningar, så kallade efter öknamnet (»il bamboccio», krymplingen) på genrens upphovsman, höll. målaren Pieter de Laer (verksam i Rom 1623—39).

Bam'bu, namn på arter av det tropiska växtsläktet *Bambusa* (fam. *Gramineae*). Intill 30

m höga, skogbildande träd (50 arter) med från bladfästena grenad stam o. mångblommiga ax. Bambu har mångsidig användning.

Ban, fordom titeln för gränsbefälhavarna i Ungern. Jfr Banat.

Ba'naba el. Ocean Island, en ö i Gilbert and Ellis Islands Colony i Stilla havet. 2,744 inv. (1939). Rik på fosfat. B. är säte för den britt. kommissarien över ögruppen.

Banal, alldaglig. — Banaliser'a, neddraga till alldaglighet. — Banalitet, uttömt talesätt; vardaglighet.

Banan el. pisang', arter av släktet *Musa* (fam. *Musaceae*). Örtliknande, ända till 13 m höga växter med flera meter långa, fjädernerliga blad. Oftast avses *M. paradisiaca* med underarten *sapien'tu'n* (Ostindien), båda föremål för en mycket omfattande odling i alla tropiska länder (särsk. Centralamerika o. Kanarieöarna); deras frukter, bananer, utgöra en mycket viktig folknäring. (Se bild.)

Bana'na, viktig handelsplats i Belg. Kongo, vid Kongoflodens mynning.

Bana'nflugan, *Drosophila melanogaster*, liten, brunlugt fluga med glasklara vingar o. röda ögon. Hemland: Amerika. Larven liten, kort masklik, lever på bananer. — B. är ett av den moderna ärtförlighetsforskningens närmsta experimentdjur. Den är lätt att hålla i kultur o. generationerna följa snabbt på varandra (vart 12:e dygn).

Bana'!, förr namn på varje ungersk gränsprovins, som styrdes av en ban. Efter 1718 kallades området mellan Donau, Theiss o. Transsy Ivanska alperna till Mar os in. Temesvárbanatet el. Banatet. 1779 förenat med Ungern blev det efter revolutionen 1848 österrikt. kronland. Åter ungerskt 1860—1920, då området i Trianonfreden delades mellan Rumänien o. Jugoslavien.

Banco, dets. som banko. Bancroft [b«nn'kraft], George (1800—gr), amerik. historiker o. diplomat, sändebud i Berlin 1868—74. B:s stora verk *History of the United States* har sed. 1834 utg. i flera uppl.

Band, *Tekn.* Anordning avseende att utgöra stöd el. förstärkning vid väggar, består av järnstänger el. timmer, vid gruvor av malmfattiga bergspartier. — *Anat.* Lisament.

Bandage [-da'sj], fr., förband, särsk. mera sammansatta sådana, i vilka ingå fastare material, ss. celluloid, gips, läder, metallskenor osv., avsedda att fixera benbrott o. korrigera felställningar o. missbildningar.

Bandak, sjö i s.v. Norge, Telemark fylke. 29 kvkm. Andpunkt för Bandak-nörsjökanalen (22 km, 15 slussar).

Bandasjön, inhav s.ö. om Celebes. Bandaöarna, vulkanisk ögrupp i Bandasjön, Indonesien, 42 kvkm, ca 10,000 inv.

Banderilla [-rill'ja], sp., liten fana; det med brokiga band prydda, korta spjut, som vid tjuvfäkt. hanteras även banderillero [-rillj'ra].

Banderoll' (fr. *banderole*), språkband, försett med namn el. tänkespråk, anbragt fladdrande över personers huvud el. på gestalterna i medeltida framställningar. Vimpel, snöre med tofs, brukad som prydning på lansar, trumpetor o. huvudbonader. — Pappersband med kontrollmärke, anbragt av officiell myndighet el. monopol, t. ex. på cigarettskar.

Bandfilter, en i radiomottagare använd, sammansatt avstämningskrets, som ger hög o. relativt konstant resonans inom ett begränsat frekvensband. Möjliggör att god ljudkvalitet kan förenas med hög selektivitet.

Bandflätning, ornamentalt sammanflätade band; vanlig under gammalkristen tid o. i bysantinsk o. langobardisk konst. Överlick till den romanska konsten o. behårskar även den irisk-angelsachsiska ornamentiken.

Bandgräs, art av grässläktet *Phalaris*.

Bandkuter el. p ungrävlingar, *Perameles*, släkte av små spetsnosiga, rättlika, i jorden grävande pungdjur, som anställa betydande skada i trädgårdar. Näring: huvudsakl. insekter o. maskar men äv. rötter o. frukt. Talrika arter i Australien o. på Nya Guinea.

Bandinell'i, Baccio (1493—1560), florentinsk bildhuggare, som förgäves sökte överträffa Michelangelo. Illa sedd av sin samtid men under barocken föremål för beundran.

Bandjerma'sin, huvudstad i Öst-Borneo, Indonesien, vid fl. Barito. 66,000 inv. Delvis byggd på pälår.

Bandkeramik, beteckning på ett stort antal lerkärlsgrupper från Europas o. Asiens yngre stenålder, prydda med bandartade ornament.

Bandland, gammalt ytmåt i Dalarna = 36 kv. alnar = $\frac{2}{10}$ snesland; motsv. 0,13 ar.

Bandmaskar el. binnikemaskar, *Cestodes*, i tarmen hos däggdjur, fåglar o. fiskar parasiterande, ofta flera meter långa plattmaskar, bestående av ett s. k. huvud med vid tarmväggen fastade sugskålar o. stundom hakar samt från detta alstrade leder. Tarm saknas; den beredda födan upptas genom huden. De äldsta o. största med ägg fyllda lederna lossna o. avgå ur tarmen, larverna finnas antingen i vatten o. äro då flimmerklädda el. ock på land, då försedda med ett skyddande hölje. Med vattnet el. födan inkomna i något djur, ex. ett svin, genomborra de tarmväggen hos detta o. utbildas, vanl. i musklerna, till biäsmaskar el. dynt, som, om svinkött ätes dåligt kokat el. stekt, utvecklas till binnikemaskar i den nya världens tarm.

Bandoeng [-dong], stad på v. Java, s.ö. om Batavia. 170,000 inv. Betyd. handel o. industri, bl. a. kininfabrikation, Pasteurinstitut. Militär o. civil flygbas (reguljär flygförb. med Amsterdam). Stor radiostation.

Bandolår, dets. som bantlår.

Bandspektrum, ett spektrum, där linjerna ligga tätt samlade i flera band; uppstår, då molekyler deltaga i ljusemissionen.

Bandupptagning, ljudregistrering, som grundar sig på magnetisering av ett tunt stålband (el. annat band, som preparerats med ett ferromagnetiskt skikt), vilket med jämn hastighet passerar framför tre magnetspoler. En av dessa (inspelningshuvudet) raagnetiserar bandets olika delar i proportion till de inkommande signalerna. När bandet vid uppspelning på nytt föres förbi spolarna, induceras i avspelningshuvudet växelströmmar, som överensstämma med de ursprungliga. Inspelningen kan utplånas genom likströmsmagnetisering av den tredje spolen, så att samma band kan användas till nya upptagningar. Bandupptagning användes för registrering av viktiga telefonsamtal, i vissa dikteringsmaskiner samt, omväxlande med grammofoonupptagning, vid rundradioutsändningar av förut inspelade program. Jfr Grammofoon, Ljudfilm o. Talregistreringsapparat.

Bandu'ra, mandolinliknande strängsinstrument av orientalskt ursprung.

Ban'dy [-i], ett från England härstammande bollspel, som spelas av 2 lag om vardera n spelare med träklubbor o. en liten bård boll på en 90—no m lång o. 45—60 m bred isplan. Förekommer num. blott i nordiska länderna o. Rvssland.

Bane'r (av fr. *bannière*), värdighetstecken i form av en fana (riksbaner, grevligt baner osv.).

Baner, sv. adelsätt från Uppland, känd från 1300-t. Namnet B. antogs av barnen till riksrådet Axel Nilsson till Djursholm (d. 1554). Nuv. friherrl. grenen (från 1651) härstammar från Per B.

1. Baner, Gustav (1547—1600), riksråd. I.ånge i husst hos Johan III men efter 1589 i onåd. Medlem av liertigt Karls o. rådets samregering slöt B. sig 1598 öppet till Sigismund men föll i hertigens händer o. avrättades jämte brodern Sten B. (1546—1600) i Linköping. Högt ansedd för lärdom o. redbarhet.

2. Baner, Per (1588—1644), son till G. B., riksråd 1625 o. under Axel Oxenstiernas fränvaro chef för kansliet. Ansågs som Oxenstiernas motståndare.

3. Baner, Johan (1596—1641), broder till P. B., en av Sveriges yppersta fältherrar. 1630 riksråd o. general. B. återställde som fältmarskalk (från 1634) de sv. vapens anseende i 30-åriga kriget o. segrade bl. a. vid Wittstock 1636 o. Chemnitz 1639. Som generalguvernör i Pommern var B. från 1638 samtidigt den sv. civilförvaltningens chef i Tyskland o. högstkommande general för de sv. trupperna. Dog i Halberstadt våren 1641 efter återtaget från en misslyckad kupp mot Regensburg. — Rytтары at v. B., utförd av Ivar Johnsson, uppsattes i Riddarholmskyrkan 1945.

Banerherre, medeltida länsherre, som hade rätt att föra eget baner.

Banff [basmf]. 1. Grevskap i n.ö. Skottland. 1,777 kvkm, 51,000 inv. (1945). — 2. Huvudstad i B. l. 3,500 inv.

Bång, Peter Georg (1797—1861), dansk jurist o. liberal politiker, genomförde som konseljpresident 1855 den s. k. »Faslesforfatningen».

Bång, Anton Christian (1840—1913), norsk biskop, kyrkohistoriker. Särsk. uppmärksammat är B:s arbete *Hans Nielsen Hauge og hans samtid* (1874; 4:e uppl. 1924).

Bång, Herman (1857—1912), dansk författare. B. har skrivit en rad naturalistiska romaner o. noveller, oftast skildrande nervöst belastade, sjukliga o. urspårade människor (*Haabløse Slagter*, 1879, *Stuk*, 1887, *Tine*, 1889 m. fl.). Fin stilkonstnär. (Se bild.)

Bång, Nina, f. Ellinger (1866—1928), g. m. G. B., dansk historiker o. socialdem. politiker, 1924—26 undervisningsmin., det första kvinnliga statsrådet i de nordf. länderna.

Bång, Gustav (1871—1915), dansk historiker, har utgivit en rad socialdemokratiskt bettonade kulturhist. o. nationalekon. skrifter, bl. a. *Europas kulturhistoria* (sv. övers. 1897—98).

Ban'gala, bantufolk i Afrika, mellan Kongo o. Ubangi. Idka handel, åkerbruk o. fiske.

Bangalore [ban'ge'lä"], huvudstad i staten Mysore, s. Indien. 248,000 inv. (1941). Fästning med stor garnison. Högt o. sunt läge, sommarplats för européerna.

Bangka, dets. som Bauka.

Bang'kok, huvudstad i Siarn, nära Mcnams utlopp. 685,000 inv. (1937). En hög mur omger den inre staden med kungl. palatset. Hundratals tempel o. kloster. Universitet. Staden är till stor del byggd på pälår el. flottar i floden. Betyd.

handel (ris, elfenben m. m.). Landets förnämsta hamn. Flyg- o. radiostation.

Bangor [bfeng'gá]. i. Hamnstad i n.v. Wales, grevsk. Camarvon. n. 000 inv. Katedral från 500-t. »University of Wales» college. — 2. Stad i Maine, n.ö. För. Stat. 30,000 inv. (1940).

Bängs (abort)bacill, *Bruce'lla abo'rtus*, framkallar kastsjuka (smittsam kastning) hos kor samt undulantfeber (Bängs sjukdom) hos människan. Jfr Kastsjuka.

Bangevo'lo, stor, supig sjö i n. Rhodesia, Sydafrika. C:a 3,000 kvkm. Stadd i uttorkning; avflyter genom Kongoflodden.

Bangård, järnvägsstation, utrustad med de omfattande växelanordningar, signalsystem, byggnader o. dyl., som äro nödvändiga för en snabb befordran av en livlig trafik. Alltefter- som huvudspåren avslutas i el. gå direkt igenom bangården, grenar sig el. korsas, kallar man den säck- el. genomgångs- resp. avslutnings- el. korsningsbangård. I större städer fördelar man stundom trafiken på person-, gods- o. rangerbangårdar m. fl.

Banim [be^nim], Michael (1790—1874) och John (1798—1842), irländska författare. Utgävo 1825—29 *Tales of the O'Hara family*, som fick betydelse för den realistiska folklivsskildringen på Irland.

Ban'ja Luka [lo'-], stad i Bosnien, Jugoslavien, huvudstad i Kroatien 1942—44. 22,000 inv. (1931).

Ban'jo, sträng- instrument med 5—9 strängar o. ett slags trumma i st. f. klanglåda. Urspr. använt av negrerna i Afrika.

Bank. 1. Vägbank, järnvägsbank, kanalbank, en utfyllning av jord, sten o. grus avsedd att utan nämnvärda sättningar el. nivåförändringar upptaga trycket från det rullande materialet resp. kanalens vatten. Bankens övre horisontella begränsning kallas krön, den undre, bredare bas, sidoytorna slänt el. dosering. Jfr Tryckbank. — 2. Upphöjning å sjöbotten. — 3. Tjock molnvägg. — 4. Tjockare plattform massa av en berg- el. jordart. — 5. Bankinrättning (av it. *banco* el. *banca*, växlarbord), affärsföretag med uppgift att taga o. giva kredit samt handla med värdepapper o. valutor. Sin vinst erhåller banken i skillnaden mellan in- o. utlåningsräntan, i räntan på egna fonder samt i den provision den tager för att göra allmänheten vissa tjänster. Man kan särskilja följande huvudtyper av banker: sedelutgivande centralbanker, egentliga affärsbanker, emissionsbanker, hypoteksbank o. sparbanker. Sed. 1934 får affärsbanker i Sverige icke drivas av andra banker än aktiebolag.

Bänka. Flygv. Skeva, luta ett flygplan.

Bänka el. B a n g k a, förvaltningsområde i Indonesien; utgöra huvudsakl. av ön B. (besatt av japanerna 1942—43), ö. om Sumatra. 11,782 inv. Kika tenfyndigheter.

Bankaktiebolag, affärsbank i aktiebolagsform. Stiftarna skola vara minst 10 o. sv. medborgare. Bankaktiebolag erhålla oktroj för högst 10 år i sänder enl. lag av 22/e 1911 om bankrörelse.

Bankekind, kommun i mell. Östergötland, östergötl. l.; Atvidabergs landsf.distr., Linköpings doms. 999 inv. (1947).

Bankekinds härad, Östergötl. l., omfattar kommunerna Vårdsberg, Askeby, Örtomta, Bankeind, Grebo, Värna, Björsäter o. Atvidabergs köping. 11,880 inv. (1947). Linköpings domsaga.

Bankekinds och Skärkinds kontrakt, Linköpings stift, Östergötlands l., omfattar 12 församlingar. Kontraktsprestens adress: Björsäter.

Bankeryd, kommun i n.v. Småland, Jönk. l.; Mo landsf.distr., Tveta, Vista o. Mo doms. 2,579 inv. (1947).

Bankett' (av fr.). 1. Festmåltid; större, officiell tillställning (middag, supé). — 2. Vågrät avsatt å slänt.

Bankfridag, eng. *bank holiday*, dag, som i fråga om betalningstid i bankväsendet jämställs med sön- o. helgdag. I Sverige äro sed. 1935 påsk-, midsommar- o. julaftnarna bankfridagar.

Bankspektionen, år 1907—19 högsta tillsynsmyndighet över solidariska bankbolag o. bankaktiebolag. Med 1920 års ingång omändrad till Bank- och fondinspektionen.

Banki'r, enskild person, som driver bankrörelse.

Banki'vahöns, *Ga'vus bank'via*, en i Indiens o. Javas urskogar levande vild hönsras. Anses som stamform för tamhöns, (Se bild.)

HHHHBHHHHH

Banko el. banco, förr benämning på riksens ständers banks sedel- o. skilj emynt, till skillnad från dess silvermynt, specie, o. från Riksgäldskontorets sedlar, riksgälds.

Bank- och fondinspektionen, ett under finansdepartementet lydande centralt ämbetsverk, som utgör tillsynsmyndighet över banker, jordbrukets kreditkassor, fondkommissionsrörelsen o. fondbörversksamheten. Instruktion av 2/4 1922 med senare ändr. Jfr Bankspektionen.

Bank of England [be'ngk o v ingg'l'nd], eng. bank, grundad 1694 som ett privat företag men förändrad på 1700-t. till aktiebank. Grundfonden utgör 14,553,000 pund sterling o. reservfonden 3,000,000 pund sterling. Ensam sedelutgivande förvaltar B. hela eng. statskulden. Förstatligad 1946. B:s byggnad i London (uppf. 1788 av J. Soane) har senare om- o. tillbyggt.

Bankofullmäktige el. fullmäktige i Riksbanken kallas de 7 personer, som enl. § 72 regeringsformen ha att förvalta Riksbanken. Huvudbestämmelserna om Riksbankens förvaltning finnas i lagen för Sveriges riksbank av 26/6 1934 med senare ändringar o. i bankoreglementet av 13/JJ 1943.

Bankokommissarie, avdelningschef vid Riksbankens huvudkontor, förordnas för viss tid. F. n. (1948) finnas 7 bankokommissarier.

Bank ombudsman, juridiskt utbildad banktjänsteman, som ansvarar för den juridiska riktigheten av bankens handlingar o. ombesörjer förekommande juridiska åtgärder.

Bankoreglemente, reglemente, som innehåller stadganden för Riksbankens styrelse o. förvaltning. Gällande reglemente är av 10/12 1943.

Bankoutsrott, ett av riksdagens ständiga utskott, bestående av 16 ledamöter (8 från vardera kammaren), som har till uppgift att undersöka o. utreda Riksbankens och Riksgäldskontorets tillstånd samt meddela utlåtande i frågor om bank- o. myntväsendet samt rörande pensionsväsendet m. m.

Bankråd, 1936—44 titel för de fyra avdelningsföreståndare, som finnas inom Riksbankens direktion.

Bankrutt', ruinerad; äv. subst.; betalningsinställelse, konkurs. Ordet härrör från det medeltida bruket i n. Italien att sönderbryta disken för den bankir, som ej fullgjorde sina förbindelser (it. *banca rotta*, sönderbruten disk).

Banksland [basngs'l'nd], B. Bärings ö, ö. n. om Nordamerika; tillhör Canada.

Banlieue [ba^a«ljö'j], fr., närmaste område kring en stad, särsk. om Paris' förortsområde.

Bann. 1. Bann el. bannlysning, exkommunikation, det kyrkostraff, som utesluter ur kyrkans fulla gemenskap (Matt. 16: 19). — 2. I de germanska medeltidsrikena konungens förordningsrätt med åtföljande straffpåföljd. Här bannet betecknade såväl påbudet om allm. värnplikt som den uppbyggda hären.

Banque de Franoe [baⁿ*k d^o fraⁿ«s], fransk bank, grundad 1800, förstatligad 1946. Aktiebolag med 182,3 m^U-cs grundfond. Ensam sedelutgivande.

Ban'ta, genomgå avmagringskur. Jfr Bantingskur.

Ban'tam, område på v. Java- 7,954 kvkm, 1,030,000 inv. (1930). Huvudstad: Serang.

Ban'tamhöns, dets. som dvärghöns.

Bantamvikt, den näst lägsta viktlassen i boxning (50,8—53= kg) o. i brottnings (53—56 kg).

Ban'teng-oxe, *Bos ban'teng*, vidloxe från s.ö. Indien. Ståtligt djur om 1/2 m höjd över manken. Hålles äv. tam (balioxe).

Banting [bsenn'-], sir Frederick Grant (1891—1941), kanadensisk läkare, erhöill tills. m. Macleod nobelpriset 1923 för att ur bukspottkörteln från djur ha framställt insulin, ett hormon, varmed sockersjuka behandlas.

Bantingskur, dietisk avmagringskur, där huvudvikten lägges vid största möjliga inskränkning av kolhydrat- o. fetthaltig föda under samtidig riklig tillförelse av äggviteämnen (kött). Verksam men ej ofarlig kur. Uppfunnen av eng. predikanten W. Banting (1797—1878).

Bantlär el. bandolär (av fr. *bandouliere*), axelhåring för bärande av jakthorn, patronkök, karbin m. m.

Bantning, avmagring.

Ban'tu el. bantufolk, gemensam benämning på de negerfolk, som bebo nästan hela Afrika s. om ekvatorn (ca 50 mill. människor) o. vilkas språk tillhöra samma språkfamilj, bantuspråken (ca 200 språk). De ha kraftigare kroppsbyggnad än sudanegrerna, brun hudfärg, låg, smal skalle, platt näsa o. framskjutande käkar. Näringar: åkerbruk o. boskapsskötsel. Religion: animism.

de Banville [d^o badvill'], Théodore (1823—91), fransk diktare o. kritiker, en av ledarna för den k. parnassiska skolan. Bl. arbeten diktsamlingarna *les cariatides* (1842) o. *Odes funambulesques* (r857) samt komedien *Gringoire* (1866; sv. övers., 1867).

Banvinkel, vinkeln mellan horisontalplanet o. en projektills eller ett flygplans bana i luften.

Banya'n, *Fitcus bengalensis* (fam. *Moraceae*), ett i Indien allmänt förekommande träd med från grenarna lodrätt i marken nedträngande luftrötter; dessa förtjockas stamlikt. Genom fortsatt förgrening o. luftrötbildning kan ett enda träd slutl. täcka en betydande yta o. ge intryck av ett mindre skogsbestånd.

Banz, benediktinerkloster nära Lichtenfels, med kyrka uppförd efter ritn. av Johann Dientzenhofer 1710—18, ett utom-

ordentligt ex. på sin tids egenartade tyska barock. Plan, se bild å föreg. spalt.

Baobab, dets. som apbrödsträd.

Bapamae [bapam'], stad i n. Frankrike, dep. Pas-de-Calais. Ca 3,000 inv. Under Första världskr. lagt i ruiner.

Baptism', baptisternas lära.

Baptis'ter (av grek. *baptiz'ein*, neddoppa, döpa), sekt, som uppkommit i England i början av 1600-t. på tillskyndan av en independent John Smyth. Den förkastar barndöpet o. anser neddoppning som form för dopet nödvändig. Till Sverige kom baptismen i mitten av 1800-t. Den räknar här ca 60,000 bekännare med ett tusental predikantar. De senare utbildas vid Betelseminariet i Sthlm.

Baptiste'rium (av grek. *baptiste'ion*, badställe), dopkyrka el. -kapell, en under medeltiden förekommande, oftast rund el. månghörnad byggnad med bassäng el. dopfont i mitten. Märkliga baptisterier finnas bl. a. i Rom, Florens, Pisa o. Ravenna (se bild).

Bar (av eng. *bar*, slagbom, disk), 1. Skrank, som i en domsal skiljer domarsätet från åhörarna o. vid vilket advokaterna sitta; därav äv. namn på hela eng. advokatståndet. — 2. Scveringslokal för starka drycker, som tillhandahållas vid en lång disk. Dryckernas tillbärande kallas bar'tender. Även restaurang med sjuksververing.

Bar, av meteorologer använd enhet för tryck, motsvarande en million dyn pr kvem; tusendelen härav utgör praktisk enhet o. kallas millibar samt motsvarar 0,75006 mm kvicksilverpelare vid normaltyngd.

Bara, kommun i s.v. Skåne, Malmöh. l.; Klågerups landsf.distr., Torna o. Bara doms. 491 inv. (1947). Se äv. Hörnsne med Bara.

BARA, förkortning för Bergslagens allmänna Restaurangaktiebolag.

Bar'abbas (av aram. öar *abba*, faderns son, d. v. s. oäkting), en rövare, som Pilatus på folkets begäran lösgav i st. f. Jesus (Jon. 18: 40, Luk. 23: 18—25).

Barabin'ska stäppen el. Barabab', stort stäpp- o. lågland i v. Sibirien, mellan Irtyjsj o. Ob. Barack' (ital. *baracca*), byggnad, vanl. av (rå, avsedd för mer el. mindre provisorisk förläggning av trupp. Av. förekomma lätt upp- o. nedmonterade träbaracker, som medfölja truppen.

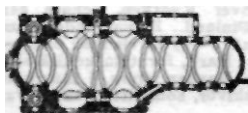
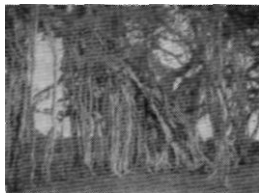
Bara härad, Malmöh. l., omfattar kommunerna Bara, Bjärshög, Brågårp, Burlöv, Esarp, Flackarp, Genarp, Görslövs, Hyby, Knästorp, Kyrkheddinge, tomma, L'nyngby, Mölleberga, Nevishög, Skabersjö, Tottarp, Uppåkra. 19,530 inv. (1947). Torna o. Bara domsaga.

Bara kontrakt i Lunds stift, Malmöh. l., omfattar 23 församlingar. Kontraktspstens adr.: Lomma.

Baramula, bergpass i s.v. Kashmir, n.v. Indien, med 2,300 m höga klippväggar.

Baranovitj', po. Baranowicz e [-vitsj'e], stad i Vitryssland, SSSR, vid järnv. Warszawa—Moskva. 30,000 inv. (r938). Här Stodo under Första världskr. häftiga strider somaren iers—aug. 1916. I tysk hand juli 1941—juli 1944, då staden intogs av ryssarna.

de Barante [d^o barast'], Guillaume Prosper (1782—1866), fransk politiker o.

historiker, förf. av ett berömt arbete om Bur-gunds historia 1363—1477.

Baräny [barr'ani], Robert (1876—1936), läkare, inflyttad från Österrike-Ungern, nobelpristag 1914, docent i Uppsala 1917, prof. 1926. B. utförde undersökningar över innerörats o. lilla hjärnans funktioner o. därpå grundade me-toder för diagnosen av sjukdomar i dessa.

Barata'ria, fantasiö i Cervantes' roman »Don Quixote» med Sancho Panza som guvernör. Av opera av engelsmannen W. Gilbert.

Barb, *Barbus vulgaris*, karpfisk. över-käken med 4 skäggtömmar. Intill 70 cm lång. Vanlig i Tysklands flodområden.

Barbados [eng. utt. babe'dä's], ö i britt. Västindien, den östligaste av Små Antillerna. 430 kvkm, 204,000 inv. (1945). Stor socker-utførsel. Huvudstad: Bridgetown.

Barba'dossjuka, en form av elefantiasis.

Barba'r (grek. *barbaros*), egentl. utlänning; rå, obildad människa.

Bar'bara, helgon med minnesdag den 4 dec. Anropas av den, som hotas av bråd död, o. skyddar mot eld, åskslag o. oväder.

Barbaraea [-re'al], örtsläkte (fam. *Cruciferae*). Blad parflikade, blommor gula, skidor svagt fyrkantiga. *B. vulgaris*, sommargyllen, vanligt ogräs i åkrar o. trädgårdar.

Barbaresk'staterna, fordom vanlig benämning på sjöörvarstaterna vid Afrikas Medelhavskust (Marocko, Algeriet, Tunis, Tripolis); deras sjöörveri upphörde först med Frankrikes erövring av Algeriet i början av 1800-t.

Barbari', råhet, grymhet. Jfr Barbar. de' Bar'bari, Jacopo (f. på 1440-t., d. före 1515), ital. målare, efter 1500 anställd vid tyska o. nederl. hov. Han förmedlade ett venetianskt inflytande på den tyska konsten (Diirer m. fl.).

Barbarism', fel mot språkriktigheten, beroende på inverkan av icke-klassiska språk.

Barbaross'a, »rödskägg», binamn på tyske kejsaren Fredrik I av Hohenstaufen.

Barbaross'a, Horuk O. Khair-eddin, två turk. sjöörvare, bröder, grundlade under 1500-t:s förra hälft en sjöörvarstat i Algeriet, från 1519 under sultanens överhöghet.

Barbaroux [-ro'], Charles (1767—94), fransk advokat o. revolutionsman, en av girondens ledare i konventet; avrättad efter försök till resning mot jakobinerna.

Barbastell', *BarbastelVa barbasteWus*, flädermus med synnerligen stora o. breda öron, vilka aro förenade med en hudfäll över pannan. S. och mell. Europa; sällsynt i S. Sverige.

Barber [ba'bö], Sam u e l, f. 1910, amerik. tonsättare, har komponerat två symfonier, F:ssay nr 1 o. 2 för orkester samt kammar-musik.

Barber'rare (av lat. *bar'ba*, skägg), frisör.

Barberaren i Sevilla, opera av G. Rossini, byggd på de Beaumarchais' komedi. Uppf. i Stlm i:a ggn 1825.

Barberi'ni, Maffeo (1568—1644), påve under namnet Urban VIII, av en ital. furstesläkt, som ännu innehar det av B. påbörjade Palazzo Barberini, det största palätset i Rom näst Vatikanen o. den romerska hög-barockens märkligaste profana byggnad. Den påbörjades av Maderna o. fullbordades av Bernini o. Borromini.

Barberton [ba'b't'n]. 1. Stad i ö. Transvaal, Sydafrikanska unionen. 2,300 inv. Medelpunkt i ett stort guldfältsdistrikt. — 2. Stad i Ohio, För. Stat. 24,000 inv. (1945).

Barbett' (av fr.), kanonbank.

Barbey d'Aurevilly [barbä'därvij] (Julius) (r808—89), fransk författare, dekadent o. klerikal. Bl. arb. romanen *Vensorcelée* (1854) o. novellsaml. *Les diaboliques* (1874).

Barbirolli [ba'birälli], John, f. 1899, eng. dirigent, verksam i London o. New York; tur-néer i För. Stat. 1937—40.

Barbiturism', förgiftning med barbitursyre-preparat.

Barbitur'syra el. malony'lkarbamid, förening mellan malonsyra o. urinämne, som utgör stamsubstans för många sömn- o. bedöv-ningsmedel, ss. veronal, luminal, amytal, dial, evipan o. pernokton.

Barbizon [-sä*'], by i n. Frankrike, dep. Seine, s.ö. om Paris, bekant som boningsort för den grupp franska landskapsmålare, som bildade Barbizon-skolan (Th. Rousseau, Millet, Corot, Daubigny m. fl.). Denna bröt mot den akadem. konstens krav på hist. ämnen o. sökte sina motiv direkt i naturen.

Barbro Stigsdotter, hustru till Arent Persson på Ornäs o. enl. krönikan Gustav Vasas räddare i dec. 1520—

Barbusse [barby'ss'], Henri (1874—1935), fransk författare. På intryck från Första världskr. bygger romanen *Le feu* (1916; Elden, 1917). *Clarté* (1919; Klarhet, 1920) är ett uttryck för B:s kommunistiskt o. revolutionärt färgade åskådning o. har givit namn åt en internationell sammanslutning (Clarté-organisationen).

Barcarole [räl't] (av it. *barcaruola*, liten båt), venetiansk gondoljärsång, i allm. i moll o. $\frac{6}{8}$ takt; förekommer ofta i operor.

Barcelona [var-; bäl'nal]. 1. Provins i n.ö. Spanien, vid Medelhavet. 7,691 kvkm, 2,008,000 inv. (1946). Frukt- o. mineralrikt med betyd. industri. — 2. Huvudstad i B. 1, vid Medelhavet. 1,125,000 inv. (1946). Synnerligen vackra o. välbyggt stad; typiskt gotisk domkyrka, byggd 1298—1448 (se bild); universitet fr. 1400-t.; med dyrbart bibliotek. B. är vid sidan av Bilbao Spaniens främsta sjö-fartsstad. Omlät-tande industri (bomulls-, ylle- o. sidenvaror m. m.). Flygplats. Under Spanska inbördeskriget var B. 1937—39 säte för regeringen.

Barcha'n el. barka'n, halvmånformiga, till 10 m höga ökendyner med konvex lovert-sida o. konkav läsida.

Barck el. Bark, sv. adlig ätt. Bland medl. märkas riksrådet greve Samuel B. (1662—1743), en av Arvid Horns trognaste anhängare, o. dennes son, diplomaten Nils B. (1713—82), i flera årtienden sv. minister i Wien.

Barcklind, Carl (1873—1945), skådespelare, regissör, 1925—27 chef för Stora teatern i Göteborg, 1930—41 anställd vid Dram. teatern.

Barclay [ba'kli], Robert (1648—90), eng. kväkare. B. har i vetenskapl. form fram-ställt kväkarnas lära. Huvudarbete: *Theologiae verae ohristianae apologia* (1676).

Barclay de Tolly [barklä'd' tali'], Mihail Bogdanovitj (1761—1818), rysk fältmar-skalk, av urspr. skotskt släkt, deltog i Finska kriget o. intog mars 1809 Umeå efter en marån över Kvarken, senare generalguvernör över Finland. B. var under kampen mot Napoleon 1812—15 tidvis rysk överbefälhavare.

Bard, forntida keltiskt skald o. sångare.

Barder, stora, i innerkanten fransade horn-skiivor, som sitta bakom varandra i överkäken

hos bardvalarna. Vatten innehållande smådjur (plankton) intages i munnen o. pressas därfter ut mellan barderna, varvid smådjuren fastna i fransarna o. tillvaratagas som näring. Av barder tillverkas »fiskben».

Bardi'a. Befäst kustort i Cyrenaica, Libyen, 10 km från egyptiska gränsen. Under striderna i Nordafrika 1941—42 häftigt omstridd av tyskar o. engelsmän.

Bardisa'n (av fr.), pikliknande vapen vid infanteriet under 1600- o. 1700-t. (Se bild.)

Bar'dossy de Bar'dos, I. aszlo (1890—1946), ungersk diplomat. Utrikesmin. o. ministerpresident 1941—42. Verkade för deltagande i Tysklands krig mot Ryssland. Dömd till döden som krigsförbrytare o. avrättad 1946.

Bar'dowiek [-vik], stad i n. v. Tyskland, prov. Hannover, vid Ilmenau, 2.300 inv. Nordtysklands största handelsstad före Iiibecks uppblossning på noo-t.

Bardu'n, tåg, som sträckande sig från fartygssidan el. röst (utbyggnad utanför sidan) till toppen av en stång stöttar denna åt sidan.

Bardvalar, *Mystacoceti*, underordning bland valarna; ha barder i överkäken. Som foster ha de tänder, men dessa utvecklas ej utan ersätas av barderna. Bardvalarna indelas i rättvalar o. fenvalar.

Bareilly [bare'li] el. Bareli, stad i n. Indien, Förenade prov. Agra o. Oudh, 193.000 inv. (1941). Garnisonsort. Sockerindustri.

Ba'rents, Will em, d. 1597, höll. ishavsfarare, företog flera färder för att finna nordostpassagen till Asien o. omkring därunder.

Barents hav, havet mellan Spetsbergen, Frans Josefs land o. Novaja Semlja.

Barents land, ö öster om Spetsbergen, 1.250 kvkm.

Barére de Vieuzac [bar'r d^o vjösakk'], Bertrand (1755—1841), fransk revolutionsman, var i tur o. ordning monarkist, republikan, grundist o. jakobin o. användes sedan av Napoleon som spion på männen från skräckväldet.

Barett' (fr. *barrette*), platt, rund el. mångkantig, ofta plymrydd, mössa, i bruk redan under 1000-t., särsk. allmän i börj. av 1500-t., ännu använd av präster o. jurister i vissa länder. (Se bild.)

Baretf'er, bolometer, anordnad för radioteknisk mätning av ytterst svaga växelströmmar.

Barferu'sj, tidigare namn på Babul.

Bar'fod, Johän Kristofer (1753—1829), författare. Bl. arb. det på kulturbilder rika memoarverket *Märkvärdigheter rörande skånska adeln* (utg. 1847, ny uppl. 1925).

Bar'fod, Povl Frederik (1811—96), dansk liberal politiker, anhängare av Grundtvig o. skandinavismen, förf. av det mycket spridda verket *Fortællinger af Fædrelandets Historie* (1853, flera uppl.).

Barfrid el. bergfrid (ty. *Bergfried*), benämning på medeltida försvarstorn på fästningsmuren o. på centraltornet, »kärnan», inom en borg el. stad: äv. flyttbart belägringstorn.

Bargello [-dsjällä], medeltida palats i Florens, inrymmande Museo Nazionale.

Ba'ri dell'e Puglie [poll'je]. 1. Provins i s.ö. Italien (Apulien), mellan Apenninerna o. Adriatiska havet, 5.129 kvkm, 1.011.000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i B. I, vid Adriatiska havet, 249.000 inv. (1947). Befäst; livlig handel (olivolja, vin o. säd). Arkebiskopssäte. Universitet.

Baria'tynskij, Aleksandr Ivanovitj (1814—79), rysk furste, fältmarskalk, underkuvade i slutet av 1850-t. Kaukasusens bergfolk.

Bariba'l el. svar-ta björnen, *Ursus americanus*, är mindre än bruna björnen o. i det närmaste ofarlig. Förekommer i större delen av Nordamerika.

Barinas [vari'-], stat i Venezuela, 63.000 inv. (1941). Huvudstad: Barinas.

Bäriings Ö [bä'riings], dets. som Banksland. Barium, vit metall, närbesläktad med kalcium, 2-värd, atomv. 137.36 (7 stabila isotoper), atomnr 56. Kem. tecken Ba, spec. vikt 3.8, smältp. ca 700°. Förekommer i tungspat o. witherit, framställs bl. a. genom oxidens upphettning i vakuum till m. aluminiumpulver. Metallen, som är mjuk och bly o. lätt oxideras i luften, användes endast som tillsats till lagermetalllegeringar. — Bariumföreningar framställas ur bariumsulfid, som fås genom att under glödning reduceras det i naturen förekommande sulfatet, mineralet tungspat, med kol. Bariumhydroxid, Ba(OH)₂, har som vattenlösning, bar'yttvatten, viktig användning som analytiskt reagens på koldioxid, även som tillfällningsmedel vid betsockertillverkning. Bariumkarbonat, BaCO₃, förekommer som mineralet witherit o. användes till råttgift o. som tillsats vid glas- o. stengodsstillverkning. Bariumklorat, BaCl₂, användes vid framställning av klorisyra o. för fyrverkerier (grön bengalisk eld m. m.). Bariumklorid, BaCl₂, användes som analytiskt reagens på sulfationen. Bariumplatinacyanur, BaPt(CN)₆, användes till framställning av fluorescerande skärmar för röntgenundersökningar. Bariumsulfat, BaSO₄, användes på grund av sin egenskap att ge skugga på röntgenplåten o. sin osöslighet vid föntgenundersökning av mag-tarmkanalen. Bariumsuperoxid, BaO₂, ingår i tändsatsar, är blekmedel o. råmaterial för framställning av vätesuperoxid. Lösliga bariumföreningar äro ytterst giftiga, redan doser på några få gram medföra döden. Jfr Baryt.

Bark. Bot. De vävnader i en stam, som ligga utanför dennas tillväxtlager (saven el. kambiet). På yngre stamdelar består den yttre, döda vävnaden av periderm (kork, näver), innanför vilket följer primär bark o. leptom. Hos många träd bibehållas beständigt det första, ytliga korklagret, o. stammen förblir därför slät (bok, grål). I regel dö dock rätt snart de yttre delarna av barkvävnaden, därför att nya korkskikt uppstå djupare in i denna. Det första skiktet spränges, då den döda barken ökar i tjocklek. Om denna samtidigt avstöttes på ytan erhåller stammen en jämförelsevis tunn fallbark (tallstammens övre del); varom icke uppkommer en slutligen tjock, genom långsföror uppklyftad skorpbark (tallstammens nedre del). — Barken i ettåriga stammar, dvs. den vävnadsmantel, som följer omedelbart under huden, betecknas som primär. — *Sjöv.* 1. Barkskepp, tremastat segelfartyg med rår på de två främre masterna. — 2. Ett slags lastpräm. — 3. I svenska örlogsfloTTan brukliga, tvåmastade segelbåtar.

Bark, dets. som Barck (adlig ätt).

Barka, n. v. Mer dj, forntida stad i Cyrenaica, n. Afrika. På 500-t. f.Kr. en mäktig stat, äv. betyd. på 600-t. under araberna. Barka'n, dets. som barchan.

Barkarby, villasamhälle i Sthlms l., Järfälla kommun. 346 inv. (1946). Norr om B. ligger B. flygfält, sed. 1938 förlägningsplats för Svea flygflyttbilj (F 8).

Barkass', större båt, vanligen roddbåt.

Barkborrar, *Ipi'dae*, familj av små, vanl. cylindriska, hårda, oftast mörka skalbaggar. Talrika arter. Leva som larver o. fullbildade mellan barken o. veden på våra trädslag. Ofta svåra skadedjur.

Barkbrand el. solbrand, avdöende o. avfallande av barken på sydsidan av tunnbariga trädstammar (ex. gran o. bok), vilka efter friställning plötsligt utsätts för för stark sol.

Barkdjuret, *Rhytina stelVerti*, sjöko av betydande storlek. Förekom i Berings hav, men har utrotats av människan.

Barken, Norra o. Södra, två sammanhängande sjöar i s. Dalarna. 35 kvkm. Avlopp: Kolbäckån.

Barkeryd, kommun i n.v. Småland, Jönk. l. (past.adr. Ång); Nässjö landsf.distr., Tveta, Vista o. Mo doms. 1,511 inv. (1947).

Barkhausen, Heinrich, f. 1881, tysk fysiker, prof. vid tekn. högsk. i Dresden 1911, upptäckare av den s. k. Barkhausens effekt (1919), bestående i diskontinuerliga fältstyrkeändringar vid magnetisering av polykristalliniska, ferromagnetiska ämnen.

Barkla [ha'kl'], Charles Glover? 1877—1944), skotsk fysiker, från 1913 prof. i Edinburgh, erhöll nobelpriset i fysik 1917 för sina undersökningar rörande röntgenstrålning.

Barkpor, korkpor el. lenticell, ett organiserat genombrott i det yttliga, i övrigt täta korklaget, som förekommer på yngre skottdelar. Genom springorna träda de inre vävnaderna i direkt gasutbyte med den omgivande luften. Utvärdigt synas barkporerna som bleka, dynformiga upphöjningar, vilka ofta ha karakteristisk form o. ställning hos olika arter.

Barkskepp, dets. som bark.

Barktornar, kraftigt utvecklade, ofta förvedade taggar, som ej äro ombildade organ el. delar av sådana utan till sitt ursprung hudbildningar, ehuru uppbyggda äv. med tillskott av underligg, barkvävnad. F.x.: taggar hos rosor.

Barkåkra, kommun i n.v. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Vejvylätt); Ängelholms landsf.distr., S. Åsbo o. Bjäre doms. 2,826 inv. (1947), därav i Skåldervikens municipalsamb. 600. I B. ligger Kronprinsessan Victorias kustosatorium, grundat 1903, för vård av kirurgisk tuberkulos; äges av Föreningen för skrofulösa barns vård. Vid B. ligger äv. B. f l y g f ä l l, förlägningsplats för Skånska flygflyttbiljen (F 10).

Barlaam och Josafat, medeltida religiös roman med stoff från en buddhistisk legend. Översatt till de flesta språk. Romanen handlar om en konungason Josafat, som av sin fader avstängdes från kristendomen men det oaktat genom den vise Barlaams hjälp lärde känna denna. Barlaam o. Josafat äro helgonförklarade.

Barlach, Ernst (1870—1938), tysk skulptör o. dram. författare. B:s expressionistiska träskulpturer ha starkt påverkat yngre konstnärer. Skrev skådespel samt självbiografien *Ein selbsterzähltes Leben* (1928).

Barlast, dets. som ballast.

Bar-le-Due [bar-l'-'dyk'], huvudstad i dep. Meuse, n.ö. Frankrike. 17,000 inv. (1936).

Barletta, stad i s. Italien, prov. Bari delle Puglie, vid Adriatiska havet. 52,000 inv. (1936).

Barlingbo, kommun på mell. Gotland, Gotl. l.; Roma landsf.distr., Gotlands doms. 401 inv. (1947). Kyrka (1200-t.) med glasmålningar från samma årh. o. en dopfont från 1600-t:s mitt.

Bar-Lock-institutet, institut i Sthlm för handelsutbildning, grundat 1906. Har sitt namn av ett tidigare mycket känt skrivmaskinsmärke.

Barmak'id'er, persisk släkt, som under de första abbasidiska kaliferna arbetade på att befästa deras väld; störtades 803.

Bar'men, fr. o. m. 1930 sammanslaget med Elberfeld m. fl. städer till en stad Wupperthal.

Bar'nabas, Paulus' följeslagare på den första missionsresan (Apg. 13, 14).

Barnafostrare, person som i fosterhem mottagit fosterbarn. Ar barn intaget å anstalt, är anstaltens föreståndare barnafostrare.

Barnamord, i straffagens mening uppsåtligt dödande av nyfött utomäktenskapligt barn, därest föräldrarna begås av modern. Straffet för barnamord är lindrigare än för vanligt mord.

Barnardo [b'n'a'dä], Thomas John (1845—1905), eng. filantrop, vars verksamhet begynte 1866 med ett hem för föräldralösa gossar. Stiftelsen »Dr. Bernardos hem» äger nu omkr. 200 hem i Britt, samväldet med inalles omkr. 100,000 skyddslingar o. en årlig omkostnad av 1/2 million pund sterling.

Barnarp, kommun i n.v. Småland, Jönk. l. (past.adr. Jönköping); Mo landsf.distr., Tveta, Vista o. Mo doms. 1,523 inv. (1947).

Barnaul [-aol'], huvudstad i Altaj, RSFSR, vid Obs övre lopp. 148,000 inv. (1943).

Barnave [-navv'], Antoine Pierre (1761—93), fransk advokat o. politiker, medl. av nationalförsamlingen 1789. Intog i revolutionens fortsätt. en moderat hållning, som under skräckväldet ledde till hans avrättning.

Barnavårdskonsulent, tjänsteman, som skall biträda vederb. länsstyrelse vid tillsynen över samhällets barnavård. Befattningen skall innehavas av fattigvårdskonsulent.

Barnavårdsman kallas den person, som enl. lagen om barn utom äktenskap 1/6 1917 förordnas att bistå utomäktenskapligt barns moder o. tillvarata barnets rätt. Sed. 1939 kan barnavårdsman äv. förordnas för barn i äktenskap.

Barnavårdsnämnd, kommunal myndighet för den samhälleliga barnavårdsverksamheten enl. lagen 1/6 1924.

Barneck el. mek'o'nium, den tjocka, svartgröna massa, som utgör det nyfödda barnets första (normala) avföringar o. består av slem, galla, tarmepitel m. m.

Barnbidrag för barn upp till 16 år äro av två slag, allmänt o. särskilt. Allmänt b. utgår fr. o. m. 1948 med 260 kr. årligen, oavsett föräldrarnas ekonomiska ställning. Samtidigt slopas barnavdragen vid den statliga beskattningen. Särskilt b. utgår med 250—420 kr. årligen till ånkors o. invalideras tn. fl. barn.

Barnbördshus, förk. B.B., av läkare övervakad förlösningsanstalt. I större sv. städer finnas självständiga B.B., i mindre särskilda barnbördsavdelningar på lasaretten.

Barne härad, Skarab. l., omfattar kommunerna Barne-Åsaka, Eling, Essunga, Fäglum, Hällum, Kyrkas, Eekåsa, Long, Naum, Ryda, Skärstad, S. Kedum, Vara köping, Önum. 11,879 inv. (1947). Åse, Viste, Barne o. Iaske domsaga.

Barne kontrakt i Skara stift, Skarab. l., omfattar 20 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Helas.

Barnens dag, fest, som årl. anordnas i Sthlm o. ett flertal landsortsstäder i syfte att samla medel till sommarvistelse på landet för barn ur fattiga hem. Den första B. anordnades i Sthlm 1905. Sin nuv. storslagna karaktär fick B. under »Barnens-dagsgenlagen» A. Eliassons ledning (1910—1931). 1938—42 leddes B. av Lennart Bernadotte, därefter företogs en rationalisering av förvaltningen o. nuv. »Barnens-

dagsgeneral» är W. Bergström samt verkst. direktör E. Johannesson.

Barnens ö, vedtaget namn på ett c:a 500 ha stort område, huvudsakl. omfattande byn Klingsläto i Sthlms n. skärgård, Vaddö kommun. Där har genom på Barnens dag inflyttna medel upprättats kolonier för klena, behövande barns lantvistelse.

Barne-Åsaka, kommun i n.v. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Essunga); Vedums landsf. distr., Åse, Viste, Barne o. Laske doms. 606 inv. (1947).

Barnförlämning', en ibland epidemisk, akut, av virus framkallad infektionssjukdom, som särsk. drabbar barn o. yngre individer. Barnförlämningens underlag är en inflammation, bl. a. av ryggmärgens o. förlängda märgens grå substans. Utmärkes av förlämningar i skelettmuskulaturen. När sjukdomen förlängda märgen, inträder död genom andningsförlämning, såvida icke konstgjord andning (medelst barspirator, se d.o.) kan åstadkommas. I många fall går förlämningen helt tillbaka, i andra blir den delvis bestående.

Barnhem benämnes dels för stadigvarande vård o. uppfostran av barn avsedd anstalt, som ej är att hänföra till skolor tillh. barna- o. ungdomsvården el. allmän uppfostringsanstalt, dels ock anstalt för tillfällig vård av barn el. för vård av späda barn o. deras mödrar (s. k. upptagningshem).

Barnhus, äldre typ av barnhem.

Barnkolera, hos flaskbarn uppträdande, svår, akut mag-tarmkatarr med häftiga diarréer, kräkningar, viktförlust, feber o. slöhet el. medvetslöshet. Fordrar oftast sjukhusvård.

Barnkrubba, anstalt, som mottager mindre barn till vård under den del av dagen, då föräldrarna äro i arbete utom hemmet.

Barnmorska el. ackuschörska, examinerat kvinnligt förlösningsbiträde, utbildad vid statens läroanstalter för barnmorskor i Göteborg o. Sthlm (vid Södersjukhuset). Barnmorska lyder under vederbörande tjänsteläkare o. står under Medicinalstyrelsens överinseende. Enl. lag av 1919 är riket indelat i barnmorsk edistrikt med fast anställda distriktsbarnmorskor.

Barnrepublik, ett system att i skolor o. dyl. låta barnen själva ansvara för ordningens upprätthållande o. för utförandet av vissa sysslor.

Barnsley [ba'nslj], stad (eget grevsk.) i n. England, grevsk. Yorkshire (West Riding), i ett rikt koldistrikt. 73,000 inv. (1946). Linne- o. bomullsfabriker, järnverk.

Barnsäng, puerperium, den tid, c:a 8—10 dagar, då en barnaföderska är sängliggande.

Barnsängsfeber el. puerpera'l feber, efter förlösning uppträdande, svår särfeber, ev. med allmän blodförgiftning, orsakad av den då säriga livmoderns infektion med bakterier. För vanlig o. fruktad; num. sällsynt sedan aseptikens regler strängt tillämpas vid skötseln av barnaföderskor.

Barnträdgård, en av den tyske pedagogen F. Fröbel uttänkt förberedande skolform (ty. *Kindergarten*) för barn i åldern 3—7 år, som särskilt avser att främja utvecklingen av barnens iakttagelse- o. kombinationsförmåga genom lösandet av enkla praktiska uppgifter samt genom lek o. sång. Den första barnträdgården i Sverige uppträdades i Sthlm 1896.

Barnum [ba'n°m], Phineas Taylor (1810—91), amerik. reklammakare, kallad »humbugens konung». Bk. var bl. a. impressario åt Jenny Lind i För. Stat. 1850.

Barnvatten, dets. som fostervatten.

Barocci [baräts'i], Fedorigo (1526—

1612), ital. målare, anknöt till Rafael o. Correggio. Förebådade barockmaleriet. Pärlemorskimrande kolorit.

Barock' (besläktat med port. *barocco*, ojämn pärla), förvrängd, smaklös, orimlig. — I regel användes ordet som beteckning för den konststil, som utgående från Michelangelo rädde i Europa i stort sett till början av 1700-t. Genom sin kontrastverkan o. sina rörelsebetonade, yppiga former står barocken i största motsättning till högenässansens o. klassicismens harmoniska ideal. Barock användes även som benämning på all konst, som strävar efter målerisk form o. starka kontraster, t. ex. den hellenistiska (Pergamonfrisen). Benämningen' barock började användas omkr. 1800 i Frankrike, då man med förakt betraktade nämnda konstriktningar.

Baroda [b°rå°d°], l. Stat i v. Indien, Gujarat States agency. 21,305 kvkm. 2,855,000 inv. (1941). Bördigt slätland med rik produktion av bomull, ris, tobak, sockerör m. m. Boskapskötsel. — 2. Huvudstad i B. l. vid järnvägen Bombay—Ahmedabad. 153,000 inv. (1941).

Barografer' (av grek. *baros*, tyngd, o. *grafein*, skriva), självregistrerande aneroidbaronieter.

Barogram' (av grek. *baros*, tyngd, o. *gramma*, skrift), pappersblad med rutnätsgraderat i klockskal o. barometertryck, på vilket en barografs visarspets uppriktat en kurva angivande barometerståndets växlingar, vanl. under ett helt dygn.

Baroja [baraçli'a], P. i o. f. 1872, spansk författare. Bl. B:s många mycket lästa romaner, utmärkta av pessimism o. djärvt realism, märkes *Don Juan av Labraz* (sv. övers. 1925).

Baromet'er (av grek. *baros*, tyngd, o. *metron*, mått), instrument för mätning av atmosfärens tryck. Den av Toricelli 1643 införda kvicksilverbarometern består av ett i Övre ändan hopsmålt, lodrätt glasrör, vars andra ända antingen är nedsänkt i en skål med kvicksilver el. också är ömböjd o. utblåst till en behållare. Från början fylles röret fullständigt med kvicksilver i vägrät ställning, varvid luften utdrives genom upphettning; när röret sedan ställes lodrätt, sjunker kvicksilverpelaren så lågt, som luftens tryck medgiver. Lodrätta avståndet mellan kvicksilverets bägge fria vätskeytor, mått i mm, anger lufttryckets storlek i mm kvicksilver. Jfr Aneroid.

Barometern (Kalmartidningen B.), högtidning i Kalmar 1841, daglig sed. 1912.

Baron' [fr. utt.: barä°*, eng. utt.: bfer°n] (av fhyt. *baro*, man), urspr. vasalltitel, num. lägsta högadliga titeln, i Sverige tilltalstitel för friherre.

Baroness'a, en barons hustru, i Sverige kallad friherrinna.

Baronet [bar°n°n't], eng. lågadlig titel, införd 1611. Huvudmannen fogar till sitt dopnamn titeln *sir*. Äldste sonen är över värdigheten.

Baroni', egendom, som ger innehavaren titeln baron.

Baronius, Caesar (1538—1607), ital. rom.-kat. kyrkohistoriker, kardinal, utarbetade en brett anlagd kyrkohistoria (12 bd) från Kristi födelse till 1198, vilken har sitt förnämsta värde genom de däri framlagda urkunderna ur Vatikanens arkiv.

Bar'os, Fiumes hamnstad. Jfr Fiume.

Barospira'tor, apparat för konstgjord andning. B. är en kammare, rymmande 2—3 personer, där luften rytmiskt förtunnas o. förtätas, varvid luft omväxlande suges ut ur o. pressas in i lungorna även utan andningsrörelser. B. användes mot andningsförlämning, t. ex. vid barnförlämning.

Barotermografer' (av grek. *baros*, tyngd, *terme*, värme, o. *grafein*, skriva), instrument för registrering av lufttryck o. temperatur.

Barotropiska fenomenet. Vid blandning av två vätskor med olika kritisk temperatur kan vid låga temperaturer ångan ha högre spec. vikt än vätskan o. vid kokning sjunka under denna. Iakttagts 1906 av Kiemerling Onnes vid en blandning av 1 del helium o. 6 delar väte vid 49 atmosfärens tryck o. vätskans kokpunkt.

Barquisimeto [barkisimätfå], huvudstad i staten Lara, n.v. Venezuela. 36,000 inv. (1936).

Barr. 1. Smala, långa, jämbreda o. vanl. stickande blad, som förekomma hos barrträden. — 2. Gymnastikredskap, bestående av två parallella vägräta stänger. — 3. Tacka av guld el. silver.

Barraokpur rba:rk'po⁰], garnisonsstad i n.ö. Indien, prov. Väst-Bengalen, n. om Calcutta. 20,000 inv. F. d. sommarresidensort för vicekonungen.

Barranquilla [-kilj'al], stad i n. Colombia, nära Magdalenaflodens mynning. 184,000 inv. (1942). Landets närmsta handelsstad. Hamnstad: Puerto Colombia.

de Barras [d^a barass'], **Paul** (1755—1829), vicomte, fransk revolutionsman; medverkade till Robespierres störtande juli 1794; led. av direktorialregeringen 1795—nov. 1799, då denna störtades av Bonaparte, vilken B. tidigt befodrat. Omfångsrika memoarer.

Barrault [bara'], Jean Louis, f. 1911, fransk skådespelare, tolkare av Racine. Äv. känd från filmen »Paradisets barn», 1946).

Barrel [baerr⁰l], tunna, eng. rymdmått om 36 eng. gallons (= 163.56 l.) el. 42 amerik. gallons (« 158.98 l.).

Barres [baräs'], Maurice (1862—1924), fransk författare, publicist o. politiker, utövade stort inflytande på folkstämningen i Frankrike före o. under Första världskr. genom sitt starkt nationalistiska författarskap. Bl. arb. *Le roman de Vénérie nationale* (3 bd, 1897—1902).

Barrias [-riass'], Ernest Louis (1841—1905), fransk bildhuggare, som bl. a. utfört *Spartacus' ed* (marmor, Tuileriesträdgården) o. *Victor Hugo-monumentet* i Paris (avtåkt 1902).

Barrie [bærr'i], sir James M a l l i e w (1860—1937), skotsk författare, har skrivit hembygdberättelser o. idylliska sagospel, el. julpan-tömmen *Peter Pan* (1904; sv. övers. 1923).

Barrika'd (av fr. *barrique*, vinfat), i hast anordnad försikansning av till hands varande föremål — tunnor, möbler, fordon, träd, gaten o. dyl. — till försvar av en gata, bro el. annan trång farväg.

Barrikade'ra, uppkasta en barrikad, spärra. **Barrington-Ward** [basrr'ing'tⁿ 'ä'd], Robert M G o w a n (1891—1948), eng. journalist, redaktör för Times från sept. 1941. B. var 1919—27 andre red. för Observer o. 1927—41 för Times.

Barrister [bærr'ist²], eng., advokat, som får uppträda i de högre domstolarna i England.

Barrä'r (av fr.), räcke, bröstvärn, skrank.

Barrlind, dets. som idegran.

Barrlöss, *Cker'mes*, släkte av växtlöss, som leva på granar, där de åstadkomma vitaktiga, kottelika gallbildningar.

Barrot [bara'], Odilon (1791—1873), fransk advokat o. politiker, ministerpresident 1848. Under julimonarkien (1830—48) liberal oppositionsman i deputeradekammaren, hyllade han efter februarirevolutionen 1848 motvilligt republiken, vars utveckling i mer konservativ riktning han önskade. Förfäktade sedermera under Napoleon III »det liberala kejsardömet».

Barrow-in-Furness [bærr'äp-in-fö'nis], stad (eget grevsk.) i n.v. England, grevsk. Lancashire, vid kusten. 67,000 inv. (1946). Järn-, stål-, pappers- o. linneindustri, jutespinnerier, skeppsvärv. Sjöfart.

Barrskogsregionen, den betydande del av vårt land, där tallen o. granen äro de viktigaste skogsträden. Begränsas i n. och v. av björkregionen, i s. av bokregionen. Uppdelas lämpligen genom en över s. Värmland o. längs Dalälven mot havet gående gräns i en nordlig del, där barrskogen härskar, o. en sydlig, där ädla lövträd bildat ett starkare inslag.

Barrträd, ordningen *Coniferae* bl. gymnospermerna. Träd (stundom av busklänkande växt) med i regel smala, jämbreda, vanl. fleråriga blad (barr) samt kottar.

Barrträdsbock, *Rha'gium 'mor'dax*, »långhornig» skalbagge med korta känselspröt, ^arven lever under barken på barrträd.

Barry [beerr'i], hamnstad i s. Wales, grevsk. Glamorganshire. 39,000 inv. (1931). Dockor.

Barry [bserr'i], sir Charles (1795—1860), eng. arkitekt, uppförde i samarbete med W. Pugin *Parlamentshuset* i London (från 1840) i nygotisk stil, fullbordat 1865 av sonen E. dward Matthew B. (1830—80). Det fick stilbildande betydelse.

Barry [bærr'i], Philip, f. 1896, amerik. dramatiker. Bl. skådespel *Paris bound* (1929), en skilsmässohistoria, o. *Hotel Universe*, ett psykologiskt drama.

Barsao [barsakk'], stad i s.v. Frankrike, dep. Gironde, vid Garonne, 2,000 inv. Staden är berömd för sina viner.

Barsebäck, kommun i v. Skåne, Malmöh. l.; Kävlinge landsf.distr., Rönnebergs, Onsjö o. Harjagers doms. 652 inv. (1947). Nästan hela kommunen ingår i fideikommisset B. inom en gren av grevl. ätten Hamilton, vilket äv. omfattar områden i andra kommuner.

Bar't., förkortning för eng. *baronet*.

Bar'tel B a r t h [ba'r], Jean (1651—1702), fransk sjöhjälte, verkade en tid som kapare, sedan i Ludvig XIV:s tjänst. Med B:s äventyr o. humor syssla många anekdoter.

Bar'tel, Kazimierz (1882—1941) l) öerste, polsk radikal politiker, 1912 prof. vid tekn. högskolan i Lwów, utmärkte sig som chef för järnvägstrupperna vid stadens försvar mot ukrainarna 1918—19. Efter Pilsudskis statskupp konseljpresident 5 ggr 1926—30. Arkebuserades av tyskarna i Lwów aug. 1941.

Bartender, föreståndare för en bar. **von Bar'tenstein** [-sjtajn], J o h a n n Christoph (1689—1767), frih., österrik. politiker, ägde under Karl VI o. Maria Teresia stort inflytande på utrikespolitiken, som han påverkade i mot Preussen fientlig anda.

Barth, Heinrich (1821—65), tysk forskningsresande, företag resultatrika färder i Tsadområdet 1850—55.

Barth, Karl, f. 1886, schweiz.-tysk teolog, prof. i Göttingen 1921—25, i Münster 1925—30, i Bonn 1930—35, sed. 1935 prof. i Basel, grundare av den s. k. dialektiska teologien, som syftar åt en förnyelse av kristendomen enligt Paulus' och reformationens läror. B., som starkt kritiserade den tyska nyhedendomen, var landsflyktig 1935—45.

Barthel, C h r i s t i a n f. ^{5/2} 1873, jordbruksbakteriolog, civilingenjör, förest. för bakteriologiska avd. vid Centralanstalten för jordbruksförsök 1911—32 (prof. 1914). Prof. i mikrobiologi o. rektor för Lantrbushögskolan 1932—40. Fil. hed.dr 1932. Vet.med. hed.dr 1945. Har bl. a. utg. *Mikroorganismerna i lanbrukets och industriens tjänst* (1916).

Barthélemy [bartelmi'], François (omkr. 1750—1830), fransk diplomat o. statsman, blev 1796 medlem av direktoriet men dömdes under förvecklingarna till deportation; lyckades fly till England o. hemkallades 1799 av Bonaparte. B. arbetade 1814 kraftigt för bourbornernas återkallande.

Barthélemy-Sainte-Hilaire [bartelmi' säⁿ«t-ilä'r], Jules (1805—95), fransk politiker, filosof o. litteraturhistoriker, deltog från 1820-t. med vissa avbrott livligt i politiken o. var personlig vän till Thiers. Under hans tid som utrikesminister blev Tunis franskt protektorat (1881).

Bartholdi', (Frédéric) Auguste (1834—1904), fransk bildhuggare, f. j. Colmar i Elsass. Hans verk äro inspirerade av hoppet om Elsass' återföring m. Frankrike. Bl. arb. *Belforts lejon* (se bild) o. kolossalstöden *Friheten upplysande världen*, vänl. kallad »Frihetsstatyn» i New Yorks hamn. Jfr Frihetsstatyn.

t. Bartholin, Thomas, d. ä. (1616—80), dansk läkare. Upptäckte o. beskrev lymfkärlsystemet samtidigt med O. Rudbeck.

2. Bartholin, Rasmus (1625—94), broder till T. B., dansk matematiker, astronom o. fysiker, mest känd genom upptäckten av ljusets dubbelbrytning i kalkspat.

Bartholomé [bartäläme'], Paul Albert (1845—1928), fransk målare o. bildhuggare, ut-

förde bl. a. *De dödas monument* (fullbordat 1899, se bild) på kyrkogården Père-Éachaise i Paris.

Barthou [barto'], Louis (1862—1934), fransk politiker, advokat, led. av deputeradekamraren 1889, av senaten från 1922 (republ. partiets högra flygel). Som konseljpresident genomdrev B. 1913 treårig värnplikt. B. var medl. av Poincarés ministär 1922—24 o. var 1926—29 justitieminister samt 1934 utrikesminister, varunder han verkade för ett närmande till Ryssland. Vid mottagandet av konung Alexander av Jugoslavien 9 okt. 1934 i Marseille blev B. jämte konungen mördad. Skriftställare, led. av Franska akademien.

Bartlett [ba'tliit], Vernon, f. 1894, eng. författare o. journalist, höll 1928—34 utrikeskrönikor i eng. radio (BBC), därefter utrikespolit. medarb. i News Chronicle. Sed. 1938 parlamentsled. Har bl. a. utgivit *This is my life* (1938; Detta har jag upplevat, 1938).

Barfmännchen, ty., »skäggnian», klotformat stengodskrus med kort hals prydd av ett i relief utfört ansikte med långt skägg. Tillverkades i Frechen nära Köln i slutet av 1500-t. o. börj. av 1600-t.

Bar'tok, Béla (1881—1945), ungersk tonsättare o. pianist. Komponerade i modern nationell stil klaverstycken, sånger, kammarmusik o. operor. Av. forskare i folkmusik.

Barтолome'inatten el. Parisiska blodsbrottloppet kallas det berömda massmordet på hugenotterna natten till den 24 aug. 1572, varigenom de franska protestanternas ledare, amiral Coligny, o. ett stort antal av hans troförfärd brages om livet. Blodbadet, som började i Paris, utsträcktes över nästan hela landet o. beräknas ha kostat omkr. 10.000 människors livet.

Barтолome'us, en av Jesu 12 apostlar. Enl. legenden predikade B. evangelium i Indien.

Fra Bartolomme'o, egentl. Baccio del la Porta (1472—1517), ital. målare, påverkad av Savonarolas förkunnelse; utförde harmoniskt komponerade andaktstavlor, typiska för högerrenässansens ideal; *Kristi begråtande*, Florens.

Barton [ba'tön], sir Edmund (1840—1920), Austral. statsförbundets förste premiärminister 1901—03, sedan han kraftigt bidragit till förbundets bildande.

von Bartsch, Adam (1757—1821), österrik. konsthistoriker o. kopparstickare; genom sitt arbete *Le peintre-graveur* (21 bd, 1803—21) grundläggare till den nyare kopparsticksforskningen.

Barfsia, örtsläkte (fam. *Scrophulariaceae*), 30 huvudsakl. alpina arter. B. *alpina*, svårört (se bild), en glandelährig ört med violetta, läppformiga blommor; hos oss vanlig fjällväxt.

Ba'ruk, Jeremias' vän o. medhjälpare (Jer. 32: 12). Efter B. äro uppkallade B a r u k s ä r o b o k, en av apokryferna, trol. avfattad strax efter år 70 e.Kr., o. B a r u k s a p o k a l y p s.

Barva, kommun i n.v. Södermanland, Södermanl. l.; österrekarne landsf.distr., 1922 gedingets doms. 605 inv. (1947).

Barycenfrum (av grek. *bary's*, tung, o. lat. *cenfrum*, medelpunkt), tyngdpunkt.

Barye [bari'j], Antoine Louis (1796—1875), fransk bildhuggare o. målare. Banbrytare inom djurskulpturens område.

Barysfär (av grek. *bary's*, tung, o. *sfa'ra*, klot), jordens innanför den egentliga jordskorpans belägna, förhållandevis tyngre massa.

Bary't. *Kem.* Bariumoxid, BaO, gråvit massa, som vid vattentillsats sväller upp (släcket) till ett vitt pulver, bariumhydroxid, Ba(OH)₂, vilket i vatten löses till s. k. barytvatten. Barytvatten har stor betydelse i den kemiska analysen vid bestämning av koldioxid, användes även vid sockeraffinering. — *Miner.* Dets. som tungspat.

Bary'tgult, bariumkromat, mindre hållbar gul färg.

Ba'ryton [-tänn] (av grek. *bary's*, tung, o. *to'nos*, ton), 1. Mansröst mellan tenor o. bas med tonomfånget G—ettstrukna f. Låg baryton kallas b a s b a r y t o n, hög t e n o r b a r y t o n. — 2. Ett med violonen besläktat instrument, använt på 1700-t., bl. a. av Haydn.

Bar osund. I. Långt, smalt sund i inomskärsleden Hangö—Helsingfors. — 2. Sund i s.ö. Östergötland mellan Fångö o. Kettilö; på 1600- o. 1700-t., befäst.

Bas. *Mus.* (av it. *basso*, låg). 1. Mansröst med omfånget F—ettstrukna d. — 2. Djupa stämman i ett klaver. — 3. I sammansättningar med instrumentnamn: instrument avsedda för basen. — *Tekn.* (av höll. *baas*), huvudmannen i ett arbetslag. — *Kem.* Enl. äldre uppfattning varje ämne, som i vattenlösning kan avspjälka hydroxyljoner, OH⁻; sål. dets. som hydroxider,

t. ex. NaOH o. H.NOH. Basisk el. alkalisk reaktion o. (påvisbar t. ex. med vissa indikatorer, jfr Reaktion o. Vätejonexponent) tillkommer dock även vattenlösningar av andra ämnen, näml. saltar av svaga syror, t. ex. soda. Numera betecknar bl. (enl. J. N. Brönsted) varje molekyl, med el. utan elektrisk laddning, som kan upptaga en vätejon H+ (proton), t. ex. OH-, H₃N o. CO₂*. Natriumhydroxid, NaOH, är enl. denna uppfattning ett salt (ej en bas), som innehåller basen OH⁻. Basen övergår, då den upptar en proton, till motsvarande syra: så ger t. ex. basen H₃N syran H₄N+, basen OH⁻ ger HgO (som är såväl syra som bas). Protonen tages från en annan syra, som samtidigt måste finnas närvarande. Detta basbegrepp erbjuder flera fördelar, bl. a. den att icke vara knutet till ett enda lösningsmedel. Jfr Hydrolys. — *Mat.* (av grek. *basis*, grund). 1. Den sidolinje el. yta, på vilken en plan el. solid figur tankes stå. — 2. Den med yttersta precision uppmätta linje, som ligger till grund för geodetisk triangelmätning. — 3. Grundtal för logaritmer, vanl. 10 el. *e.* — Jfr Flygbas o. Orlogsbas.

Basal, belägen på el. vid basen. Jfr Apikal. Basalmetabolism', dets. som basalomsättning.

Basalomsättning, basalmetabolism, grund- el. standardomsättning. Kroppens värmeproduktion 12 tim. efter senaste måltid, under fullständig vila i liggande kroppsställning. B. är ett mått på ämnesomsättningen i nära nog fullständig vila o. utgör en viktig klinisk undersökningsmetod för påvisande av vissa rubbningar i ämnesomsättningen. B. fastställs bl. a. genom bestämning av förbrukningen av syre under en viss tid.

Basalt', yngre, gråsvart till svart, vanl. finkornigt till tät, ofta porfyrisk vulkanisk bergart, vars väsentliga beståndsdelar äro natronfältspat o. augit, ofta med halt av olivin (olivinbasalt). Bergarten är stundom blåsig (basaltlava) el. glasartad (glasbasalt). Förflyktning i fem- el. sexkantiga pelare är vanlig. Förekommer i Sverige i Skåne. Jfr Antrim.

Basar' (av pers.), försäljningsplats i österländska städer. I Europa namn på butik för olika sorters billiga varor, äv. benämning på försäljning för välgörande ändamål.

Basbuffo (av it. *basso*, låg, o. *buffo*, komisk), bassångare, som utför komiska partier.

Bascule-system [baskyll'] (av fr. *bascule*, svängunga). *Tekn.* Rigelanordning för dörrar (o. fönster), vid vilken man med ett enda handtag samtidigt riglar dörrens tre sidor. — *Polit.* Polit. system, varigenom en regering medelst eftergifter åt olika håll söker dämpa oppositionen o. trygga sitt fortbestånd. Namnet uppkom i Frankrike några år efter Napoleons fall.

Base-ball [be's-bål], Amerikas mest populära bollspel, spelas medelst ett runt slagträ o. en massiv kautschukboll av två 9-mannalag på ett fyrkantigt fält med mål i hörnen.

Bas'edow, Johann Bernhard (1723—90), tysk pedagog, grundade i Dessau en skola, *Philanthropinum*, där han en kort tid sökte förverkliga sina reformtankar.

Basedowska sjuken (i angelsachsisk litteratur benämnd Graves' disease), en form av överfunktion i sköldkörteln, tyreotoxiko's, karakteriserad av symtomkomplexet sköldkörtelförstoring (struma), utstående ögon med vidgad ögonspringa (exoftalmus) och hjärtklappning. Denna symtombild beskrevs först av den tyske läkaren K. A. von Basedow (1799—1854). Jfr Thyreotoxikos.

Basel, fr. Båle. 1. Kanton i n.v. Schweiz,

delad i halvantonerna Basel-Stadt (37 kvkm, 170,000 inv. 1942) o. Basel-Land (427 kvkm, 94,000 inv. 1942). — 2. Huvudstad i Basel-Stadt, vid Rhen. 162,000 inv. (1942). Schweiz' förnämsta handelsstad. Betydande siden-, metall-, färgämnas- o. läkemedelsindustri. Universitet sed. 1400-t.; domkyrka från 1100—1300-t.; rådhus från 1500-t. Flygplats Blotzhim.

Baselkonsiliet, ett av påven Martin V sammankallat allmänt kyrkomöte i Basel 1431—49. Dess försök att genomdriva en kyrkoförbättring misslyckades. Bl. sv. deltagare märkes Nils Ragvaldsson, sedermera ärkebiskop.

Base'ra (av grek. *basis*, grund), stödja, grunda på.

Basfiol, vanlig benämning på kontrabas.

Basford [baess'fɔd], stad i mell. England, grevsk. Nottinghamshire. 43,000 inv. Strump- o. trikåttillverkning.

Basic English [bɛ'sɪk ɪŋ'ɡlɪʃ], benämning på en form av engelska med endast omkr. 850 grundord, varav 650 substantiv, utarbetad av C. K. Ogden. Termen *basic* är bildad av begynnelsebokstäverna i sammanställningen British-American-Scientific-International-Commercial (= brittisk-amerikansk-vetenskaplig-international-kommerciell).

Basidie, det sporbildande organet hos basidiomyceterna, på vilket typiskt 4 sporer uppstå genom knoppning. Basidien är antingen fyrcellig (ex. rostsvampar) el. encellig (ex. hattsvampar).

Basidiomyce'ter, svampgrupp, hos vilken sporer bildas från basidier.

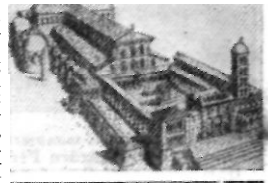
Basileios den store (omkr. 330—379) I metropolit i Caesarea (Kappadokien), gav det grek. klosterväsendet bestående regler.

Basileios, *östromerska kejsare*. Basileios I, grundaren av den makedoniska dynastien, kom till makten 867 o. regerade med kraft till 886. Hans ättling Basileios II (reg. 976—1025) tillintetgjorde efter långa strider 1018 det bulgariska o. erhöll därav namnet »bulgardödaren».

Basilica'ta, landskap i s. Italien, före 1932 benämning på Lucania.

Basilika (av grek. *basilikē*'), kunglig, underförstått hall), gemensam benämning på det fornkristna kultrummet, det må ha varit rektangulärt el. runt, öppet el. slutet. Den vanligaste typen, som enligt senaste forskningar benämnes *normalsbasilika* o. som haft avgörande betydelse för den kommande utvecklingen, hade rektangulär plan med tre el. flera av kolonner åtskilda skepp med fönster i mittskeppets högmurar. I öster tvärskepp (*transept*) med absid. I väster ofta en förhall (*narthex*) och en förgård (*atrium*). Rekonstruktion av gamla Fetcersbasilikan (övre bilden) o. interiör av S. Maria Maggiore i Rom.

Basilika, art av växtsläktet *Ōcimum*. Basilisk', *Basiliscus*, ödlesläkte från tropiska Amerika, fam. *Iguanidae* (leguaner). Utmärkes av sin av ryggekornas taggskott stödda höga ryggkam o. hjälmlika utskott på nacken. Hjälmbasiliskan, *B. americana*, blir

80 cm lång (se bild). — Djuret är uppkallat efter ett ormliknande, kronbeprytt fabeldjur, under medeltiden sinbild för djävulen.

Basipeta'l (av grek. *ba'sis*, grund, O. lat. *pe'tere*, söka) säges utvecklingen vara hos en växtdel, då denna blir först färdig i sitt översta parti o. sidobildningarna därefter utväxa i fortskridande följd mot basen.

Bas'isfraktu'r, brott på skallbasen (*ba'sis cra'nii*).

Bas'iska bergarter, bergarter, vilkas kiselsyrhalt understiger 52 %. Äro i regel mörka o. innehålla järn o. magnesium.

Basiska salter, kemiska föreningar mellan vanliga neutrala salter o. motsvarande baser, t. ex. basisk kopparklorid, CuCl_2 , $3\text{Cu}(\text{OH})_2$ (atakmit).

Basji-bosu'ker, egentl. »galenpannor», turk. trupper utan fast sammansättning o. icke direkt hörande till armén, urspr. använda till polistjänst men sed. mitten av 1800-t. äv. i krig; beryktade för sin våldsamma framfart.

Basjkfr., autonom sovjetrepublik i RSFSR, s.ö. Ryssland, 143,500 kvkm, 3,1 mill. inv. (1936); basjker, ryssar, tatarer m. fl. Näringar: åker-, skogs- o. bergsbruk (mangan o. olja). Huvudstad: Ufa. B. tillkom 1920.

Basjkfrer, ett turkiskt folk i s.ö. Ryssland. Omkr. 1 mill. Muhammedaner.

Bask el. basker, mjuk, rundkullig, brättlös yllemössa i ett stycke, urspr. använd av baskena.

Baskemölla, municipalsamhälle i s.ö. Skåne, Gldsax kommun. 398 inv. (1947). Fiskläge.

Basker, folkslag, som bebod landet kring Biscayabuktens inre del, i Frankrike Pays des Basques (inom dep. Basses-Pyrénées), i Spanien Baskiska provinserna o. Navarra. Trol. ättlingar av ibererna, uppblandade med kelter. Omkr. 800,000, därav 650,000 i Spanien. Baskena ha åluna kvar många gamla seder o. äro ett säregt språk, baskiska. Jfr Bask.

Bask'etboll (eng. *basket*, korg), lagspel med boll, som endast får spelas med händerna. C:a 8 mill. spelare i För. Stat.

Baskiska provinserna, gemensamt namn på de tre prov. Alava, Guipuzcoa o. Vizcaya i n. Spanien, tills. 7,095 kvkm, 999,000 inv. (1945), varav omkr. hälften basker.

Basklav el. f-k l a v, tecken, vars $\begin{matrix} \wedge \\ \text{I} \end{matrix}$ p — punkter omsluta notsystemets fjärde $\begin{matrix} \wedge \\ \text{I} \end{matrix}$ p — punkt, angivande att noten på $\begin{matrix} \wedge \\ \text{I} \end{matrix}$ p — denna linje är lilla f.

Baskuntjak', saltsjö i s.ö. Ryssland. 124 kvkm. Stor saltutvinning.

Basluta, äldre namn för teorb.

Basning, sätt att genom upphettning med vattenånga öka träns böjlighet.

Basoche (fbasj'), La B., fr., de parisiska advokatskrivarnas skrå, omkr. 1300—1789; uppförde med kungl. privilegium 3 gånger om året farsor o. moraliteter, vilka påverkade utvecklingen av det franska medeltida dramat.

Basrah el. Bas's'ora, stad i s.ö. Irak, vid Sjatt-el-Arab o. Eufrat, grundlagd av Omar kort efter Muhammeds död, 62,000 inv. (1944). Iraks viktigaste hamn. Slutpunkt för Bagdadbanan; mycket livlig handel o. sjöfart. Flygstation för höll. o. britt. linjerna på Australien o. Ostindien.

Bas-relief [bar'ljäff], fr., plastiskt arbete, där figurerna el. ornamenten föga höja sig över fondytan. Motsats: haut-relief.

Bas-Rhiu [bara'»], departement i ö. Frankrike, omfattande n. Elsass. 4,786 kvkm, 712,000 inv. (1936). Huvudstad: Strasbourg.

Basröst, den djupaste mansrösten.

Bass'ae el. Bas's'a i, forngrek. by i s.v. Arkadien med ruinerna av ett doriskt tempel, uppfört av Iktinos, Partenons arkitekt. Frisen o. metoperna finnas i British Museum.

Bassalt, vattenkraftverk i Lagan, Knäreds kommun, Hall. 1. Fallhöjd 10 m.

Bassa'110, stad i n.ö. Italien, prov. Padua, vid fl. Brenta. 10,000 inv. Vid B. besegrade Napoleon österrikarna $\frac{8}{9}$ 1796.

Bassa'no, egentl. da Pon'te, ital. målarsläkt från Bassano. Giacomo (Jacopo) B. (1510-r5—1592), grundläggare av det framställningssätt, som utmärker målarna med namnet B.: en mörk helton, ur vilken färger av stor ljuskraft glimma fram; förkärlek för djur- o. landskapsmotiv. Av en av hans fyra söner, Leandro B. (1557—1622), äger Nat.mus. bl. a. målningen *Kleopatras måltid*.

Basse-lisse [basliss'], fr., göbelvävsvävd med liggande varp. Motsats: haute-lisse.

Bass'ermann, Friedrich Daniel (1811—55), tysk politiker, representerade 1848 Baden i Frankfurtparlamentet o. blev senare ledare för »Gothapartiet», som ville anslutning till Preussen.

Bass'ermann, Ernst U854—1917), tysk politiker, från 1893 medl. av riksdagen, 1902—17 ledare för det nationalliberala partiet.

Basses-Alpes [basalp'], departement i s.ö. Frankrike. 6,988 kvkm, 83,000 inv. (1946). Huvudstad: Digne.

Basses-Pyrénées [baspirene'], departement i s.v. Frankrike. 7,712 kvkm, 416,000 inv. (1946). Huvudstad: Pau.

Bassett' (it. *baseffo*, dimin. av *bass'o*, bas), gammalt namn på violoncellen.

Bassettflöjt, förr använd flöjt, stämmed i kvint högre än basflöjten o. en kvint lägre än altflöjten.

Bassetthorn. 1. Klarinetartad blåsinstrument med 4 oktavers omfång, upfunnet 1770 o. använt bl. a. av Mozart (se bild). — 2. Ett register i en orgel.

von Bassewitz, Henning Friedrich (1680—1749), holsteinsk diplomat, efter Karl XII:s död rådgivare för dennes systerson hertig Karl Fredrik av Holstein-Gottorp o. en av ledarna för det för hertigens sv. tronkandidatur, verksamma holsteinska partiet.

Bassi, Carlo Francesco (Charles) (1772—1840), född i Turin, verksam som arkitekt i Sverige o. Finland. Han uppförde *A ske herr gård* i Sverige o. efter C. C. Gjörwells ritn. *Abu universitshus* (1802—15). B. var 181T—24 chef för statens byggnadsväsen i Finland.

Bass'o conti'nuo, it., »fortlöpande bas», dets. som generalbas.

de Bassompierre [d' baså'«pjär], François (r579—1646), fransk krigare o. diplomat. Misstrodd av Richelieu kastades B. r63r i fängelse o. hölls inspärrad i 12 år, under vilken tid han författade sina historiskt o. stilistiskt framstående memoarer.

Bass'ora, dets. som Basrah.

Bass' sund [bess] skiljer Tasmanien från s. Australiens fastland; uppylft av öar o. korallrev.

Bassäng' (fr. *bassin*), stor vattenbehållare, ex. hamn-, simbassäng.

Bast, stödjevävd hos växter. Det består av långa, smala celler med starkt förtjockade, Aundom äv. förvädade väggar. Den produkt, som utvinnes av lin o. många andra spånadsväxter för textilt bruk, utgöres av bast.

Bast, annat namn på Bubastis.

Bastå! sp. o. it., »det är nog!; nog!».

Bastant' (av it.), stark, hållbar; riklig.

Basta'rd. i. Avkomma av två olika arter (artbastarder) ell. varieteter (varietetsbastarder). Bastarden intar stundom en mellanställning, stundom kan den fullst. likna den ena av föräldrarna; ofta är den betydligt kraftigare byggd än någon av dessa. — 2. Utomäktenskapligt barn, särsk. av förnäm fader. — Bastard'er a, korsa växter ell. djur.

Bastardnäktergal, *Hippolaïs kippolaïs*, liten, god sångare. Ovan olivgrön, under svaivelgrön. Täml. allmän i s. Sverige.

Bas tårds varmare, *Anthroce'ra*, släkte av fjärilar. De sitta med takformigt hoplagda vingar. Antenner spörförmiga, vingar grönbåda med röda fläckar.

Basta'rner, den första germanstam, med vilken romarna kommo i beröring. Först bosatta kring övre Weichsel trängde de omkr. 200 f. Kr. ned mot Donaus mynning o. stredo på goternas sida mot romarna. Uppgingo i goterna.

Basti'a, stad på Korsikas ö. kust. 52,000 inv. (1936). Hamn- o. handelsstad. B. var till 1811 öns huvudstad.

Bastiat [-ia'], *Frédéric* (1801—50), fransk nationalekonom, den mest inflytelserike av de s. k. harmoni-ekonomerna. Bl. arb. *Harmonies économiques*.

Bastien Lepage [bastjã'e-l'pajã'], *Jules* (r848—84), fransk målare. Som friluftsmålare o. realist hade han betydelse ej minst för de svenskar, som på 1880-t. studerade i Paris.

Bastilj' (fr. *bastille*), tornförest slott. *Bastilj'en*, en 1370—82 uppförd fästning i Paris, som sena...

re nyttjades till statsfångelse, flera gånger utvidgad. Från Ludvig XIV:s tid hyste Bastiljen företeädesvis politiska fångar. Stormades 14 juli 1789 av revolutionära skaror, varefter den nedrevs.

Bastinge'ring, fartygssidan ovan övre däck.

Bastion (av it. *bastione*), äldre försvarsverk med två faser o. två flanker. Jfr Bålvverk.

Bastjänst på flygbas omfattar stationstjänst, trafikledning, signaltjänst, försvar, förläggning, förplånad m. m. för flygförbanden.

Bastona'd (sp. *bastonada*, käpprapp), prygel.

Bastuträsk. 1. Municipalsamhälle (1936), station på järnvägslinjen Bräcke—Boden, utgångspunkt för bibanan till Skellefteå. Norsjö kommun, Västerb. l. 691 inv. (1947). — 2. Kyrkobokföringsdistrikt i Norsjö kommun, Västerb. l. 2,035 inv. (1947), i vilket B. l ingår.

Basu'n (av lat. *bu'cina*, horn). 1. Bleckblåsinstrument, bestående av två varandra inpassade rör, i vilka tonhöjden regleras genom att det ena röret skjutes upp o. ned, dragas u n., el. genom ventiler, v e n t i l l > a s u n. — 2. Näst största tungstämman i en orgel.

Basutbyte. *Kem.* Dets. som jonutbyte. Basu'toland, britt, kronkoloni i Sydafrika,

n.ö. om Kapprovinsen, kring övre Oranjefloden. 30,343 kvkm, 562,000 inv. (1936). B. är en bördig högeplatå c:a 2,000 m ö. h. med utmärkta betesmarker. Utförelse av boskap, spannmål o. ull. Invånarna, basuto, tillhöra bantu-folken. Huvudstad: Maseru.

Basväg, vinterväg för skogskörslor. Bafa [batj'aj], *Tomas* (1876—1932), tjeckoslovak, industriman, utvecklade sina 1894 i Zlin startade skofabriker till ett världs företag med dotterbolag i ett stort antal länder.

Bataan [basete'n], provins på ön Luzon, Filippinerna. Bildar en halvö mellan Manila-bukten o. Kinesiska sjön. 1,170 kvkm. Huvudstad: Bolanga. — Våldsamma strider utkämpades här mellan japanerna o. amerikanerna (under gen. MacArthur) jan.—9 april 1942, då B. besattes av japanerna. Återtog 1/2 1945.

Bataille [bataj'], *Henri* (1872—1922), fransk författare. Komedier o. samhällsramer, bl. a. *Matan Colibri* (1904), *La marche nuptiale* (1905; Bröllopsmarschen), *La vierge folie* (1910; Den fävtiska jungfrun), alla uppf. i Stilim.

Batajsk', stad i förvaltningsområdet Rostov, RSFSR, s. om Rostov. 36,000 inv. (1933).

Bata'k, urbefolkningen på Sumatra, undanträng av malajerna till öns inre. Ca 250,000.

Batalba [batall'aj], stad i v. Portugal, prov. Estremadura. 4,000 inv. Praktfullt gotiskt dominikanerkloster (1300-ts slut).

Batalj' (fr. *bataille*), fältslag, sjöslag, drabbning.

Bataljo'n (av fr.), underavdelning av regemente, i regel indelat i stab, stabsskompani (-skvadron) och två till fyra kompanier (-skvadroner). En infanteribataljons krigsstyrka uppgår till 800—1,000 man.

Bataljonsläkare, tjänsteklass vid Fältläkarkåren med kapstens tjänstegrad.

Bata'ter, starkt uppsvållda, näringsrika rötter på en huvudsakl. i tropikerna odlad, högvuxen ört, *Ipomoea bata'ta* (fam. *Convolvulaceae*). De användas som potatis, vilka de likna i näringsvärde, ehuru de innehålla något mera socker (»sötpotatis»).

Bata ver, forngermansk folk, bosatt mellan Rhen, Maas, Waal o. Nordsjön; sammansmälte omkr. år 300 med invandrade f ränker o. friser.

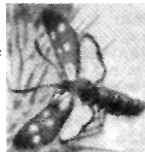
Bata'via. 1. Lat. namn på Holland (jfr Bataver). — 2. Förvaltningsområde på n.v. Java, Indonesien. 8,027 kvkm, 2,637,000 inv. (1930). — 3. Huvudstad i B. 2, vid en vik på öns n.v. ända. 533,000 inv. (r930). B. är Östind. öarnas förnämsta handelsstad med stor utförelse av kaffe, ris, socker, te, tobak m. m. Flygstation. Universitet. Ockuperat av japanerna 1942—45. — 4. Stad i För. Stat., staten New York. 17,000 inv. (1940).

Bata'viska republiken, namn på Nederl. republiken 1795—1806. Sistnämnda är av Napoleon I omdanad till konungariket Holland.

Bates [be'ts], *Ralph*, f. 1899, eng. författare. Bl. arb. den stora romanen *The olive field* (r936; Olivgårdarna, 1938) samt *The fields of paradise* (1941; Paradisfälten, 1944).

Bates [be'ts], *Herbert Ernest*, f. 1905, eng. författare. Noveller, präglade av fin psykologi, o. romaner. Bl. de senare *A house of women* (1936), *Spella Ho* (1938), *The two sisters* o. *Fair stood the wind for France* (1944; Vinden bär mot Frankrike, s. å.).

Bath [ba'b], huvudstad i grevsk. Somersetshire, s.v. England, vid fl. Avon. 77,000 inv. (1946). Badort med varma mineralkällor. Gotisk katedral o. ett flertal monumentbyggnader från 1700-t., då B. som samlingsplats för den förnämna världen upplevde sin glanstid.

Ruiner av rom. bad. Under Andra världskr. utsattes B. 1942 för tyska bombbräder, varvid den monumentala rundplatsen *Royal Crescent* delvis förstördes.

Båthory [ba'təri], siebenburgsk magnatsläkt, nämnd redan på 1000-t. Stefan IV B. (1533—86) valdes 1571 till furste av Siebenbürgen o. 1575 till konung i Polen; g. m. polska prinsessan Anna, Johan III:s svägerska.

Bathurst [baeb'ostj]. 1. Huvudstad i britt. kronkolonien Gambia, Afrikas v. kust, på ön St. Mary. Ca: 14,000 inv. — 2. Stad i Nya Syd-Wales, s.ö. Australien. 12,000 inv. (1943). Guldgruvor.

Bathy'bios (av grek. *baty's*, djup, o. *bi'os*, liv), en död slemmassa, som blivit funnen på oceanernas botten på ett djup av över 4,000 m. Detta slem (Oken's ursem) ansågs en tid som alla organismers ursprung o. gav upphov till mycket fantastiska spekulationer.

Bathypelagiska **djur** (av grek. *baty's*, djup, o. *pe'lagos*, hav), djurformcr, som leva i djupare vattenlager i öppna havet. Jfr Djuphavsdjur.

Bati'k, från Nederl. Indien härstammande teknik att färga tyger. Dessa överdrags med ett i mönster utformat tunt vaxlager, varefter tyget utsattes för färgning. Sedan tyget torkat, borttages vaxet för att åter påläggas i nytt mönster för färgning av förut täckta delar osv.

Batist' el. k a m b r i k, synnerligen fintrådig, tväskafat vävnad, ursprungl. av handspunnen linnetråd, numera av något grövre maskinspunnen linne- el. bomullstråd.

Batis'ta, Fulgencio, f. 1901, cubansk politiker. Gick som sergeant i spetsen för den segerrika revolutionen 1933, varefter han blev överste o. sedermera överbefälh. för armén. Från 1938 förespråkare för demokrati o. samförstånd med För. Stat. Cubas president 1940—44.

Bat' jusjkov, Konstantin Nikolaevitj (1787—1855), rysk skald o. novellist. Batley [baetfli], stad i n. England, grevsk. Yorkshire. 35,000 inv. (1931). Ylleindustri.

Batna', stad i ö. Algeriet, dep. Constantine. 16,000 inv. (1936). Militärstation. Zinkgruvor.

Batoe'arna [bato-J, ögrupp i Indonesien, v. om Sumatra. 1,154 kvkm, 3,000 inv.

Batong' (fr. *bâton*), käpp el. stav av trä el. gummi, vanlig som polisbeväpning.

Batoni [-'äni], Pompeo o. (1708—87), ital. målare, sökte återknyta förbindelsen med den klassiska traditionen. Bl. hans vanl. religiösa, sentimentala genrebilder är *Botgörande Magdalena* (Dresden) den mest kända.

Baton-Rouge [biet'no'ssj], huvudstad i Louisiana, s. För. Stat., vid Mississippi. 35,000 inv. (1940). Oljeraffinaderier. Fabriker för framställning av syntetiskt gummi. Statsuniversitet, gr. 1877. 7,300 stud. (1942).

Batrachium, örtsläkte (fam. *Ranunculaceae*), närstående släktet *Ranunculus*, med vilket det ofta förenas. Vattenväxter med härft delade blad (gälblad) o. flytblad samt vita blommor.

Batse'ba, Urias hustru, som David äktade, sedan han sänt hennes man att dö i striden (2 Sam. n). Moder till konung Salomo.

Batten [bsetfn]. Jean, f. 1909, austral. aviatrik. Har slagit flera rekord i långflygning. B. är den första kvinna, som ensam överflög Sydatlanten (1935).

Batfenberg, ort i v. Tyskland, Hessen. — Efter B. är den furstl. familjen B. uppkallad. 1858 tillerkändes nämligen prins Alexanders av Hessen (1823—88) morganatiska gemål grevinnan Julie von Hauke (1825—95) o. hennes ättlingar detta namn. Bland hennes söner märkas Alexander av B., furste av Bulgarien, samt Louis Mountbatten

(1854—1921). Jfr Mountbatten. Exdrottning Viktoria Eugenia av Spanien är dotter till den tredje sonen Henrik (1858—96), g. m. eng. drottningen Viktorias yngsta dotter.

Baltens [bset'ons], virkessort mellan bräder o. plank, 2—2.5 tum tjockt, höllt 9 tum brett.

Batteri' (av lat. *batfere*, slå). *Krigsv.* Underavdelning av artilleridivision, utgöres vanl. av 4—6 artilleripjäser jämte för deras betjänande erforderlig personal, hästar o. fordon. — *Sjösv.* Uppställningsplats för kanoner ombord på fartyg. — *Fys.* En samling seriekopplade elektr. ackumulatorer el. galvaniska element. Stundom äro de enstaka ackumulatorernas poler anslutna till en kopplingsstavla, så att man kan företa olika kombinationer av serie- o. parallellkoppling.

Batterivärn, en för flera intill varandra uppställda artilleripjäser anordnad befästning.

Batthyányi [bät'janji], Lajos (1809—49), greve, ungersk politiker, spelade en viktig roll under 1848 års händelser i Ungern, då han, ehuru anhängare av förbindelsen med Österrike, steg för steg drevs till öppen brytning med österrikarna; efter fåfänga förlikningsförsök dömdes han till döden o. avrättades av segrarna.

Batting, »bankovitten», 1/4 skilling banko.

Bstisti'ni, Mattia (1856—1928), i tal. operasångare (baryton), berömd för sin högt skolade legato-sång. Gästade Sthlm 1920—24.

Battle Creek [bættl krik], stad i Michigan, n. För. Stat. 43,000 inv. (1940).

Batu'm, huvudstad i autonoma sovjetrepubl. Adzjaristan, Georgien, SSSR, vid Svarta havets ö. kust. Viktig utförselhamn för petroleum från Baku, varifrån en rördledning anlats. 71,000 inv. (1939).

Batysfär' (av grek. *baty's*, djup, o. *s'är*), en av den amerikanske zoologen W. Beebe 1930 för bavsbiologiska undersökningar konstruerad ihålig stålkula, rymmande två personer o. försedd med fönster, strålkastare o. telefon. Jfr Beebe.

Baudelaire [bådlä'r], Charles (1821—67), fransk skald. Större delen av B:s egendomliga, sjukligt raffinerade poesi ingår i diktsaml. *Fleurs di* mal* (1857). Konstkritiker. (Se bild.)

Bauditz, Sophus (1850—1915), dansk författare, bekant för sina humoristiska berättelser med ämnen ur danskt lantliv.

Historier fra Skovridergaarden (1889) m. fl.

Baudouin [bådo'a'«J, f. 1930, kronprins av Belgien, son till Leopold III o. drott. Astrid. Är hertig av Brabant.

Baudouin [bådo'a'«*], Pierre Antoine (1723—69), fransk målare, elev till Fr. Boucher. Återgav i gouacher o. teckningar intima scener från Paris' boudoirer.

Baudouin de Courtenay [bådo'a'«' d^o kort'nä], Jan (1845—1929), polsk språkforskare o. publicist, professor vid flera ryska universitet, från 1917 vid Warszawa. Banbrytande arbeten i polska språkets historia m. m.

Baudry [bådri], Paul (1828—86), fransk målare. Dekorerede bl. a. *Stora operans foajé i Paris*.

Bauer, Gustav Adolf (1870—1944), tysk socialdemokratisk politiker. Som ministerpresident (rikskansler) juni 1919—mars 1920 genombrev B. antagandet i nationalförsamlingen av de allierades fredsvillkor.

Bauer, Otto (1881—1938), österrik. socialdemokratisk politiker. Nov. 1918—juli 1919

Tysk-Österrikes utrikesminister. Flydde 1934 Ull Brunn, dog i Paris. B:s hustru, Helena f. Gumpłowicz (1870?—1942), deltog som ung i den polska frihetsrörelsen o. var en av den österrik. arbetarrörelsens förkämpar.

Bauer, John (1882—1918), konstnär, utförde i teckning o. akvarell sagoullustrationer en personlig, fantasifull karaktär, främst till sagosam. *Biand tomtar och troll* (1907—15).

Bauhaus [ba°ha°s], tysk fackskola för arkitektur o. fri konst, grundad av W. Gropius 1912. Företräde funktionalismen. Upphörde 1933.

Bauhin [bå°*], Caspar (1560—1624), Schweiz, anatom o. botanist; som botanist den främste av Linnés föregångare.

Bauhinia, växtsläkte (fam. Leguminosae). Omkr. 200 arter av tropiska träd, buskar o. lianer, de senare ofta med bandlikt plattad, vågig stam. Blad hela el. tvåflikade. En del arter lämna gott virke, bast, olja o. gummi.

Baule, I. a. B. [la båll], livligt besökt badort i dep. IrOire-Inférieure, Frankrike, vid Atlanten. 4.000 inv.

Bauni, Vicki, f. 1896, österrik, författarinna av judisk börd, numera i För. Stat., författare av ett stort antal ofta filmatiserade konstnärsromaner o. tidsckildringar, bl. a. *Menschen im Hotel* (1929, Människor på hotell, 1930).

Baumé [båme°] el. baumégrader, Bé°° (felaktigt: Beaumé), av den franske kemisten Antoine Baumé (1728—1804) införd, likformig areometerskala, vars fundamentpunkter, 10° och 0°, enl. en av de förekommande något olika definitionerna motsvara nedsänkning i resp. 10 % koksaltlösning o. rent vatten. Skalan användes num. ej så ofta.

Baur, Ferdinand Christian (1792—1860), tysk teolog, 1826 prof. i Tübingen, kritisk granskare av de kristna urkunderna.

Baur, Erwin (1875—1933), tysk biolog, från 1914 prof. i Berlin o. ledare av institutet för ärftlighetsforskning i Potsdam. Utgav bl. a. en högt skattad handbok i ärftlighetslära.

Baur [bå°rj, Harry (1881—1943), fransk skådespelare av jud. börd, började som scen-skådespelare, blev senare varietéartist o. vann 1932 i filmen *David Golder* rykte som Frankrikes främste karaktärsskådespelare.

Bautasten [ba°ta-], av de forna nordborna rest minnessten över död man: äv. minnessten i bildlig bemärkelse. I motsats till en runsten saknar bautastenen inskrift.

Bautzen [ba°tscn], stad i Sachsen, Tyskland, vid Spree. 42.000 inv. (1939). Domkyrka o. slott (Ortenburg) från 1400-t. Järnindustri. — Napoleon slog här 8/13 1813 pruss. o. ryska härrarna.

Bauxit [båsi°t], vit el. av järnföreningar gul till rödfärgad vittringsprodukt av basalt m. fl. bergarter, består huvudsakl. av aluminiumhydroxid, Al(OH)₃, o. användes till framställning av aluminium, härbränt lergods m. m.

Bava'ria, nylat. namn på Bayern.

Bax [båäks], sir Arnold, f. 1883, eng. tonsättare, har i sänger, kammarmusik o. orkesterverk, däribland sju symfonier, anknutit till irländsk folkon.

Baxa, flytta tunga föremål medelst spakar.

Baxter [båjks°t°], Richard (1615—91), eng. predikant o. religiös författare. Bl. B:s mycket spridda uppbyggelseskrifter märkes *Guds folks eviga sabbatsro* (1650; sv. övers. 1858).

Bay [be°], eng., bukt, vik.

Bayard [båjår], Pierre de Terrail (omkr. 1475—1524), fransk krigare, »ridderen utan fruktan o. tadel», deltog med största utmärkelse i en rad krig o. fick 1515 giva konung Frans I riddarslaget; stupade i Combarbiet. En av riddarväsendets äldste representeranter.

Bayard [be°°d], nordamerik. familj, invand-

rad från Frankrike (över Holland) på 1600-t. John B. (1738—1807) var en av oavhängighetspartiets ledare i Philadelphia, James Asheton B. (1767—1815) var förkämpe för den federalistiska riktningen i För. Stat:s äldre politik, Thomas Francis B. (1828—98) var en av det demokratiska partiets förgrundsmän, 1885—89 utrikesminister o. 1893—97 ambassadör i London.

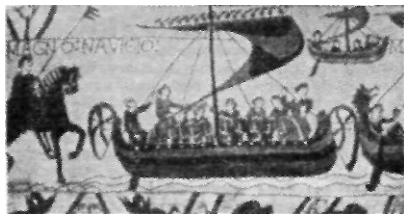
Bay City [be° sitfi], stad i Michigan, n. För. Stat. 48.000 inv. (1940). Utförsel av saltad fisk.

Bayern [båj°ern] delstat i S. Tyskland. 70.238 kvkm. 8.1 mill. inv. (1948). B. omfattade 1939 77.764 kvkm med 8.1 mill. inv. Näringar: åkerbruk, boskapsskötsel, humle- o. vinodling, bryggeri- o. tobaksindustri m. m. Huvudstad: München. — *Historia*. B. har sitt namn av det ger-

manska folkvandningsfolket bajuvarerna styrdes av hertigar, som senare blevo vasaller under tyske konungen, bl. dessa (från 80) Otto av Wittelsbach, stamfader för den till 1918 regerande ätten. B. var under religionskrigen en högberg för katolicismen. Maximilian I erhöill Westfaliska freden kurfurstevärdigheten jämte Oberpfalz som sedan 1300-t. tillhört en äldre linje av Wittelsbach; återstoden av Pfalz förenades 1777 med B. Förde under århundraden en självständig politik, ofta i förbund med Frankrike, Konungariket 1805. B. bevarade vid anslutningen till Tyska riket vissa särättigheter. Nov. 1918 republik med socialdemokr. K. Eisner som ministerpresident, mördad 1919. I april utropades i München rådsdiktatur efter ryskt mönster. Denna störtades i maj s. å. Vid valen till landdagen i juni 1920 vunno de borgeri. partierna majoritet. En mot riket separatistisk tendens, delvis av monarkisk karaktär, förhärskade till 1930-t. Först nationalsocialismens makt tillträde i riket 1933 omöjliggjorde en självst. bayersk politik. B. upphörde som statlig enhet 1938 men efter Tysklands nederlag i Andra världskr. ha åter separatistiska strömningar framträtt. Kristligt-sociala unionen segrade juni 1946 vid valen till den konstituerande församlingen, som därefter utarbetade en författning, vari förklaras, att B. skall inträda i en framtidig demokratisk tysk förbundsstat.

Bayeux [båj°], stad i n.v. Frankrike, dep. Calvados. 6.600 inv. Spetstillverkning. Katedral i normandisk gotik. Bayeux x-

t a p e t e n, en på linne i färger broderad, omkr. 70 m lång o. 1/2 m bred, ej helt avslutad bonad, framställande Vilhelm Erövrarens tåg mot England 1066 o. erövring av detta land; tillhör katedralen i B. Detta konst- och kulturhistoriskt ytterst märkliga arbete komponerades möjligen av en engelsman och broderades i så fall i England antagligen kort efter händelseförloppet. Evakuerad under Andra världsk. upphängdes tapeten 1947 åter i B. Detalj, se bild.

Bayle Lbä'II, Pierre (1647—1706), fransk filosof. Hävdade motsatsen mellan filosofi o. teologi. Huvudskrift: *Dictionnaire historique et critique* (1695—97), som utövade inflytande på Voltaire o. upplysningsfilosofien.

Bayonne [bajänn], stad i s. Frankrike, dep. Basses-Pyrénées. 31,000 inv. (1936). Livlig industri. Stor handel o. sjöfart på Spanien.

Bayonno [b'jänn], stad i New Jersey, n.ö. För. Stat., nära New York. 79,000 inv. (1940). Petroleumraffinaderier o. kem. fabriker.

Bayreuth [baj'räjt], stat i s. Tyskland, n.ö. Bayern. 37,000 inv. (1939). I B. finnes en av Wagner byggd, för hans verk avsedd festspelesteater. Festspelebruken äga rum årl. juli—aug.

Bazaine [lbasän], Achille (isn—88), fransk härförare, befälhavare för franska expeditionen till Mexico 1863—67 o. över en armé vid krigsutbrottet 1870. Inneslöt i aug. med Rhenarmén i Metz, kapitulerade 27 okt., dömdes efter freden för förädderi till döden, benådades till fängelse men lyckades 1874 rymma.

Bazooka, raketskjutvapen för infanteriet, används på nära håll mot stridsvagnar; projektilen har stor genomslagskraft mot pansar.

B. B., förkortning för *bambördsbus*.

BBC [bibisi's], förkortning för *British Broadcasting Corporation*. Englands statliga rundradio.

B-bokhandel, mindre bokhandel på annan plats än stad o. annan större ort. De första tillkommo sept. 1945. 1947 funnos 163.

BCG-vaccin, av fr. facille Calmette-Guérin, det. som calmettevaccin.

B dur, durtonart med b till grundton o. två b för h och e. Parallelltonart: g moll.

Be, kem. tecken för en atom beryllium.

Bé, förkortning för grader *Baumé*.

BEA, förk. för *British European Airways*, London, statligt flygbolag, trafikerar Sverige.

Beahoy Head [bi'sijs hedd], 172 m hög kritklippa i Engelska kanalen, ö. om Brighton.

Beaconsfield [bi'k'nsfild], Benjamin

Disraeli, earl av B. (1804—81), Englands störste konservativa statsman, tillhörde en urspr. spansk-judisk släkt o. var son av litteraturhistorikern Isaac Disraeli (1766—1848). I parlamentet tidigast anhängare av Robert Peel skilde han sig snart från denne, blev 1848 torypartiets ledare i underhuset, tillhörde i det följande flera ministärer samt var premiärminister 1868 o. 1874—80. B. nydanade torypartiet, som under

lans taktiskt lysande ledning, ehuru många är minoritet, på flera sätt påverkade utvecklingen i reformvänlig anda (parlamentsreformen [867]). Som premiärminister förde B. en kraftig o. framgångsrik utrikespolitik, särsk. genom sin roll på Berlinkongressen 1878. B. var en mästerlig talare, som statsman fantasirik o. xamsynt, en fiende till all slentrian. Han framträdde även som förf. till politiska romaner, bl. a. *Coningsby* (1844), en ungservativ programskrift, samt *Sybil* (1845), riktad mot Manchesterliberalismen, o. *Lothair* (1870).

Beardsley [bi'odslj], Aubrey (1872—98), eng. tecknare. Utförde illustrationsserier i svart o. vitt av dekorativt helhetsverkan men präglade av förkonstling o. sjuklig sensualism. Har bl. a. illustrerat Oscar Wilde.

Béarn [bearn'el bea'r], fordom provins, num. a. delen av dep. Basses-Pyrénées, s.v. Frankrike. 4,400 kvkm. Huvudstad: Pau.

Bea'ta (lat., fem. av *beatus*), den lyckliga, den saliga; kvinnoamn.

Beateberg, kommun i n.ö. Västergötland, Skarab. l.; Tidans landsf. distr., Vadsbo doms. 475 inv. (1947).

Beatelund, herrgård på Värdmön, Ingarö kommun, Söml. l.; barockanläggning, betydande konstsamlingar.

Beatifikatio'n (av lat. *beatus*, salig, o. *facere*, göra), lägre grad av kanouisering.

Beatitu'do vespra, lat., ers helighet (egentl. »ers salighets»), väns titel.

Beatrice [-tri'tsje], Dantes ungdomsälskade.

Beatrix, lat., den lyckobringande; kvinnoamn.

Beatrix av Brandenburg, *svensk drottning*, 1356 g. m. konung Erik Magnusson, båda döda 1359, trol. ipest.

Beatrix, *prinsessa av Nederländerna*, i 1938, dotter till prinsessan Juliana o. prins Bernhard.

Beatty [bi'tij], David, earl of the North Sea and of Brooksby, viscount Borodale of Wexford (1871—1936), britt, amiral, tog verksam del i sjöslagen vid Helgoland 2/10 1914, Doggerbank 20/1 1915 o. Skagerak (Jylland) 31/5 1916. B. var 1919—27 förste sjölord. (Se bild.)

Beaucaire [bäkär'r], stad i s. Frankrike, dep. Gard. 8,000 inv. Berömd varumassa (Magdalenamässan; sedan 1200-t.).

Beauce [bäs'], fordom landskap i n. Frankrike, känt för sin fruktbarhet (»Paris' kornbod»). Huvudstad: Chartres.

Beaufort [bå'of't el. bjo'f't], sidogren av eng. konungaätten Plantagenet (linjen Lancaster), härstammande från en yngre son till Edvard III, Johan av Gaunt. Bl. dennes söner märkes Henrik B., d. 1447, eng. statsman, kardinal, flera gånger kansler under Henrik IV, Henrik V o. Henrik VI; förkämpe för fred med Frankrike. Atten B. utdog 1471 på massidn. men Margareta B. (1441—1509), bronsons dotter av H. B., blev genom sitt gifte med Henrik VI:s halvbroder Edmund statmoder för huset Tudor.

Beauforts skala [bå'of'ts], en särsk. bland sjöfolk använd skala för vindhastigheter; dess sifferangivelser motsvara i det närmaste halva vindhastigheten mått i m per sek. Jfr Vindskala.

Beauharnais [båärnä], fransk adelsläkt från 1400-t. i François de B. (1756—1846), verkade under Franska revolutionen ivrigt i rojalistisk riktning; användes av Napoleon I som diplomat men föll i onåd. — 2. Alexandre de B. (1760—1794), broder till F. de B., slöt sig 1789

till tredje ståndet; 1793 befälhavare över franska nordarmén led han motgångar i fält, som han fick sona med dödsstraffet. G. m. Josephine Tascher de la Pagerie (sedermera Napoleon I:s gemål). — 3. Kugéné de B. (1781—1824), son till A. de B., deltog i sin styvfader Bonapartes ital. o. egypt. fälttåg. Vicekung av Italien från 1805. Ehuru Napoleons skilsmässa från Josephine grusade de stora förhoppningar B. med fog kunnat hysa, sedan han 1807 adopterats av Napoleon, förblev han till slutet denne trogen o. kämpade särsk. under tyska fälttåget 1806 g. m. prinsessan Augusta Amalia av Bayern erhöll han av sin svärfader titlarna hertig av Leuchtenberg o. furste av Eichstätt; tillbragte sina sista år i München. Hans äldsta dotter, Josephine, blev 1823 g. m. kronprins Oskar (Oskar I) av Sverige. — 4. Hortense de B. (1783—1837), syster till E. de B. o. Napoleon III:s moder, känd för sin skönhet. Av Napoleon I bortgift med Louis Bonaparte övergav hon sin make. Vistades från 1817 i Schweiz. (Se bild.)

Beaujolais [båsjälä], fordom landskap i s.ö. Frankrike, ingår nu i dep. Loire o. Rhône. Vinodling. Huvudstad: Villefranche.

Beaulieu-sur-Mer [båljö' syr mä'r], känd badort på franska Rivieran, 8 km ö. om Nizza, dep. Alpes-Maritimes^ 3,000 inv.

de Beaumarchais [d^a båmarsjå'], Pierre Augustin Caron (1732—99), fransk komediförfattare. Hans mästerverk äro det sinnrika intrigstycket *Le barbier de Séville* (1775; Barberaren i Sevilla, 1862) o. *Le mariage de Figaro* (1784; Figaros bröllop, 1881), som genom sina idéer förberedde Franska revolutionen.

Beau monde, Le [l^o båmä'n*d'], fr., den förnåma världen, societeten.

Beaumont [bå'm^ont], stad i s.ö. Texas, För. Stat., vid Neches River, nära dess mynning. I närh. rika oljefält. 59,000 inv. (1940).

Beaumont [bå'm^ont], Francis (1584—1616), eng. dramatiker. Skrev tills. m. John Fletcher utmärkta tragedier efter Shakespears mönster.

Beaune [bå'n], stad ö. Frankrike (Bourgogne), dep. Côte d'Or. 12,000 inv. Berömda bourgogne-viner från det omgivande rika vinodlingsdistriktet. Det märkliga sjukhuset Hôtel-Dieu grundades 1443. Bli. inventarierna *Yttersta domen* av R. van der Weiden.

Beau reste, Le [l^o bå rast'], fr., »den sköna återstoden», allt vad som återstår (med ironisk undermening).

Beau sexe, Le [l^o bå saks'], fr., »det täcka könet».

Beauvais [båvä'], huvudstad i dep. Oise, n. Frankrike. 19,000 inv. (1936). Gotisk katedral, till en del från 1200- o. 1300-t., vars 48 m höga kor uppfördes omkr. 1247—75. Gobelängtillverkning, gr. 1664, nådde höjden av berömmelse på 1700-t. under Oudry. Staden nedbrann till större delen under krigshändelserna i juni 1940.

Beauxit, dets. som bauxit.

Beaverbrook [bi'v^obrook], William Maxwell Aitken, 1917 baron B., f. 1879, eng. politiker o. tidningskung, konservativ led. av underhuset 1910—16, informationsminister i Lloyd Georges regering 1918, bar senare i sina tidningar Daily Express o. Evening Standard drivit propaganda för britt. isolering från kontinenten o. ett fastare samarbete inom imperiet. Minister för flygplanstillverkn. i Churchills ministär 1940—41 samt därefter ansvarig för hela krigsproduktionen. 1941—42 var B. försörjningsminister o. var äv. febr. s. å. produktionsmin. o. medl. av krigskab. I ord Privy Seal 1943—45. B. åtföljde Churchill på besöket i För. Stat. o. Canada dec. 1941—jan. 1942.

Be'bel, Ferdinand August (1840—1913), jämte W. Liebknecht den äldre tyska socialdemokratiens främste ledare, invaldes 1867 i Nordtyska förbundets o. 1871 i Tyska rikets riksdag, som han sedan med ett par korta avbrott tillhörde till sin död. B. motsatte sig 1870—71 års fransk-tyska krig o. blev ett par gånger ådömd politiska fängelsestraff. B. hävdade den rena marxismen gentemot den revisionistiska riktningen, företrädd av Bernstein m. fl. Av B:s skrifter märkes särsk. *Die Frau und der Sozialismus*, ett av socialistiska synpunkter påglat arbete om kvinnans ställning i samhället.

de Beccaria, Cesare Bonesana (1738—94), markis, i tal. straffrättslär., prof. i Milano 1768, utgav vid 26 års ålder ett berömt arbete, *Dei delitti e delle pene* (Om brott o. straff), mot samtidens grymma straffmedel.

Bechstein [-sjtajn], Karl (1826—1900), tysk, grundade 1856 i Berlin en pianofirma, bekant för sina konsertflyglar.

Bechuanaland [betsjo-]. x. N. delen av Kapprovinsen, Sydafrikanska Unionen, äv. kallat British B. 133,447 kvkm, 120,000 inv. — 2. Britt. protektorat i inre Sydafrika, n. om B. 1. 712,000 kvkm, 284,000 inv., därav ca 2,000 européer (1946); infödda stammar med självstyrelse under britt. kontroll. Britt. regeringens repr. har säte i Mafeking.

Beck, svartbrun, hartsliknande återstod vid destillation av tjära o. bergolja, äger stor fluiditet, som ökas vid ringa uppvärmning, användes till isolering, bindemedel, tätning av fartyg, becktåd i skomakeri m. m.

Beck, David (1621—56), höll. porträttmålare, lärjunge av A. van Dyck. Anlitades av Kristina av Sverige 1647—51, där han utförde ett flertal porträtt, bl. a. av henne o. av *Gustaf Horn*, båda i Nat.mus.

Beck, Jacob (1761—1842), tysk filosof, anses genom sitt försök att ur Kants system draga idealistiska konsekvenser vara Fichtes närmaste föregångare.

Beck, Johann Tobias (1804—78), tysk teolog, prof. i dogmatik i Tübingen 1843, sin tids främste företrädare för den bibelteologiska riktningen, som söker utveckla ett lärosystem direkt ur Bibeln.

Beck, Vilhelm (1829—1901), dansk präst, grundare av Inre missionen i Danmark.

Beck, I. u d w i g, tysk general, chef för generalstaben 1935—38. B., som var en av de verksamaste krafterna vid tyska arméns omorganisation men motståndare till angreppet på Tjeckoslovakien, deltog i attentatet mot Hitler 20 juli 1944, varefter han avrättades.

Beck, J 6 z e f (1894—1944), polsk politiker o. diplomat, legionär, överste. Efter statskuppen 1926 Pilsudskis närmaste medarbetare. 1930—32 vice-, 1932—39 utrikesminister. 26/i 1934 undertecknade han en 10-årig non-aggressionspakt med Tyskland, varigenom en viss avspänning i de polsk-tyska relationerna inträdde. Efter Pilsudskis död var B. en av de mest inflytelserika männen. 1939 vägrade han kategor. varje territoriell avträdelse till Tyskland. Efter det polska sammanbrottet i sept. 1939 flydde B. till Rumänien, där han internerades o. dog.

Beckasin'er, *Gallinago*, släkte bland snäppfågelnarna med underbenets nedersta del naken. Tre arter i Sverige: dubbelbeckasinen, enkelbeckasinen el. horsgöken o. halvänkla beckasinen. Dessa arter skiljas lättast på stjärtpenornas antal, som är resp. 16, 14 o. 12.

Beckbyxa, öknamn på (handels)sjöman. Beckenham [bekk'n'm], villaförstad till London, grevsk. Kent. 44,000 inv. (1931).

Becker, Karl Friedrich (1777—1806), tysk historieskrivare, mest känd genom sin populära, även till sv. översatta *Weltgeschichte für Kinder und Kinderlehrer* (1801—05).

Becker, Knuth, f. 1891, dansk författare, har utgivit den självbiografiska proletärroman-sviten *Det daglie Bröd* (1932), *V er den venter I—II* (1934), *Uroligt Foraar I—III* (1938) samt *Naar Taaget kører* (1944).

von Becker, Adolf (1831—1909), finsk målare. Franska o. österbottn. folklivsmotiv.

Becket [bekk'it], Thomas (1118—70), eng. teolog, ärkebiskop av Canterbury, kansler. Var Henrik II:s förtrödde men föll i onåd, då han begynte förfäktas kyrkans rätt gentemot staten. Mördades i Canterburys katedral.

Beck-Friis, grevlig o. friherrlig sv. ätt, härstammande från danska ätten Beck. — Johan B. (1862—1929), frih., överstekammarjunkare, konservativ politiker, led. av FK 1904—19, 1927—29. Jordbruksminister 1914—17, en av ledarna för kristidens näringsreglering.

Beckholmen, ö i Saltsjön, s.v. om Djurgården. 3 torrdockor, den största fullb. 1926, förlängd 1946. Mått: 182,2 x 24,3 x 9,25 m.

1. Beckman, Anders Fredrik (1812—94), teolog, prof. i Uppsala 1851, biskop i Härnösand 1864 o. Skara 1875. B. redigerade *Theologisk Tidskrift* (1861—67).

2. Beckman, Ernst Johan (1850—1924), son till A. F. B., skriftställare, politiker. Ivrigt verksam för folkkupplysning.

3. Beckman, Natanael (Natan) (1868—1946), brorson till A. F. B., grammatiker, lexicograf o. kulturhistoriker. 1918—34 prof. i svenska vid Göteborgs högskola.

Beckmann, Ernst (1853—1923), tysk kemist, mest bekant som uppfinnare av Beckmanns termometer, vilken användes vid noggrann avläsning av små temperaturskillnader vid molekylärviktsbestämningar o. dyl.

Beckolja, benämning på trätjaroja. Beckomberga sjukhus, sinnessjukhus i Bromma förs., Sthlm. Togs i bruk 1932. Ca 1,600 vårdplatser.

Becque [bäkk], Henry (1837—99), fransk skådespelsförfattare. Bl. skådespel de naturalistiska sedeskildringarna *Les Corbeaux* (1882) o. *La Parisienne* (1885).

Becquerel [bäk'räll], Henri Antoine (1852—1908), fransk fysiker, erhö 1903 halva

nobelpriset i fys. för sina undersökn. över Uran-salternas fotografiskt verksamma strålar, bequerelstrålar, varigenom upptäckta av radioaktiviteten förbereddes.

Be'da Venerabilis (den vördnadsvärde) (673—735), angelsachsisk lärd, klosterbroder i Yarrow. Skrifter i teologi, naturvetenskap, matematik o. historia (*Historia ecclesiastica gentis anglorum*).

Bedarra, avtaga i styrka (om storm). Bedell'-Smith [-smib'l], Walter, f. 1895, amerik. generallöjtnant. 1939 sekr. vid krigsdep:s generalstab. Deltog som stabchef under Eisenhower i landstigningen i Nordafrika 1942 samt vid invasionen i Normandie juni 1944. Ambassadör i Moskva sed. febr. 1946.

Bedförd [bedd'f'rd], huvudstad i grevsk. Bedfordshire, mell. England, vid fl. Ouse. 50,000 inv. (1946). Spetsfabrik o. handel med lantbruksprodukter; järnverk.

Bed f ord [bedd'Pd], John Plantagenet, hertig av B. (1389—1435), eng. prins, riksföreståndare under broderns, Henrik V:s, följtåg i Frankrike o. regent efter dennes död. B. sökte befästa Englands'yälde i Frankrike.

Bedfordshire [bedd'f'dsj'ø], grevskap i mell. England, n. om London. 1,220 kvkm, 221,000 inv. (1931). Huvudstad: Bedford.

Bédier [bedje'], Joseph (1864—1938), fransk litteraturhistoriker, 1903 prof. vid Sorbonne i Paris i franska språket o. litteraturen under medeltiden. 1921 medl. av Fr. akad. Bl. B:s arb. märkas hans undersökningar över chansen de geste-diktens ursprung (*Les légendes épiques*, 1908—13). Utgav av. Tristansagan.

Bedlam [bedd'l'm], Englands äldsta sinnessjukhus (i London). Ofta dets. som dårhus.

Bedlington [bedd'lingt'n], stad i n. England, grevsk. Northumberland, vid Blyth. 27,000 inv. (1931). Kolgruvor o. järnverk.

Bedloes-Island [bedd'lå's aj'l'nd] el. Libertys-Island, ö i New Yorks hamn med Frihetsstatyn (av Bartholdi).

Bed'nyj [bj-], Demjan, egentl. Pridvoro v o. v. f. 1883, rysk bolsjevikisk författare o. skald.

Bedrägeri, brott, som innebär, att gärningsmannen lurar någon till en handling el. underlåtenhet, som medför vinning för bedragaren o. skada för den vilseledda el. någon som han företräder. Hit räknas äv. gratisäkning på tåg, hotellbedrägeri o. d. Lindrigare iormer av brottet kallas bedrägligt beteende, svårare grovt bedrägeri. Straffas enl. 21 kap. strafflagen.

Bed'sja, benämning på en gump närbesläktade, huvudsakl. nomadiserande stammar (trol. hamiter), som bo i Nubien mellan Nilen o. Koda havet samt ned mot Etiopien.

Bedui'ner, nomadiserande araber. B'dzin [bå'd'lijn], stad i s.v. Polen, vojvodskapet Kielce. 51,000 inv. (1938). Zinkgruvor.

Bedövning, behandling för att tillfälligt framkalla känslolöshet (anestesi), antingen lokal, dvs. i en begränsad del av kroppen, el. allmän b., som innebär medvetelöshet genom en tillfällig förgiftning av centrala nervsystemet. Vid lokalbedövning användes ibland frysning, som ger tillfällig känslolöshet (impackning i is el. avdunstning av lättflyktigt vätska, vanl. etylklorid, på huden). I regel tillföres dock ett särskilt bedövningsmedel, t. ex. kokain, som penklas el. sprutas på slemhinnor, el. novokain, anesthesin el. perkain, vilka insprutas direkt i vävnaden-el. i tillhörande nervstammar el. blodkärl. För lokalbedövning av buk- o. bäckenregionen samt benen insprutas bedövningsmedel i ryggmärgs-el. korsbenskanalen (lumbal- resp. sakralbedövning). Vid allmän b. (nark o's) användas kloroform, eter, acetylen (narcylen), etylklorid, lustgas,

m. fl., vilka tillföras med andningsluften (inhalationsnarkos), el. också evipana el. pernokton, som insprutas i blodbanan (intravenös narkos), el. avertin, som införas i ändtarmen (rektalnarkos).

Beebe [bi'bi], William, f. 1077, amerik. zoolog, sed. 1899 chef för Department of tropical research vid Zoological society i New York o. ledare för en rad vikt. oceanografiska undersökna., bl. a. vid Bermudasöarna. Utforskad djuphavsaunan genom nedstigit i batysfär (se d. o.), skildrat i *Halt mile down* (1934).

Beecham [Wtsj'ham], sir Thomas, f. 1879, eng. dirigent, sed. 1920 chef för Covent Garden Opera, London.

1. Beecher [bi'tʃi^o], Henry Ward (1813—87), amerik. predikant (i Brooklyn); B. agiterade med stor kraft för nykterhetsaken o. mot negerlaveriet.

2. Beecher Stowe [bi'ti^o stə^o], Harriet (1812—96), syster till H. W. B., amerik. författarinna. Hennes roman *Uncle Tom's cabin* (1852; Onkel Toms stuga) väckte en storm av ovilja mot negerlaveriet o. bidrog till att framkalla inbördeskriget. Biografi över B. av F. Wilson i sv. övers. 1943 (»Korsfarare i krinolin»).

Beechey [bftʃi], sir William (1753—1839), eng. konstnär, en av sin tids mest uppskattade eng. porträttmålare.

Beekeepers [bi'f-i't's], eng., »oxkötätare», urspr. skämtsamt namn på engelsmän i allmänhet, senare benämning på det i 1500-talsdräkter klädda vaktmanskapet i Tower.

Beelzebub el. Beezebub, nytestamentligt namn på de onda andarnas herre, möjl. ombildning av Baal-Sebub (2 Kon. 1), namn på en filisteisk gud i Ekron.

Beerbohm [bi^oba'm], Max, f. 1872, eng. kritiker, författare o. tecknare. Utg. stilistiskt mäterliga essäer, noveller o. romaner (*Zuleika Dobson*, 1911, m. fl.), präglade av sällsynt kvickhet, samt flera samlingar karikatyrer.

Beerbohm-Tree [bi^oba'm tri:], sir Herbert (1853—1917), framstående eng. skådespelare o. teaterledare.

Beernaert [be'naert], Auguste (1829—1912), belg. politiker, konseljpresident 1884—94. B. spelade en viktig roll vid Kongostatens (nuv. Belgiska Kongos) tillkomst 1884 o. utövade äv. en betydelsefull internationell verksamhet, bl. a. som medl. av Permanenta skiljedomstolen i Haag. Erhöll 1909 halva Nobels fredspris.

van Beethoven Tfnäm be'täfen1, Ludwig (1770—1827), tysk tonsättare, banbrytare inom instrumentalmusiken. B. föddes i Bonn o. var från 1792 bosatt i Wien, framträdde 1795 som mogen tonsättare. I hans utveckling ha urskifts tre perioder. Den första till omkr. 1800 be- tecknas som den Haydn-Mozartska o. omfattar bl. a. de första sonaterna, 6 stråkkvartetter o. 2 konserter samt första symfonien. Den andra perioden, 1800—15, utmärkes av full självständighet.

Från denna tid härstamma flera av B:s bästa pianosonater, bl. a. den i *cis-mo lhSonata quasi una fantasia* o. *Waldsteinsonaten*, 7 symfonier, oratoriet *Kristus på Oljeborget* o. operan *Fidelio*. Från den sista perioden, då B. trots dövhet o. svåra bekymmer stod på höjden av utveckling, härröra de sista sonaterna o. stråkkvartetterna, *Missa solennis* o. *Nionde symfonien*.

Befallningsman. 1. Äldre titel på fogdar o. slottscommandanter; äv. benämning på kronolänsmäd.—2. Gårdsfogde, rättare, gårdsinspektör. Beffroi [b'fr'a:], tr. (eng. *belfry*, ty. *Berg-*

fried, fsv. *bergfrid*, »fredsbärgning»), benämning för torn av olika form o. uppgift. Stundom ett högt, centralt beläget torn inom en borg el. en stad, i Sverige äv. benämnt kärna (*Kärnan* i Hålsingborg) o. i Frankrike donjon. Jfr Barfrid.

Befolkningskommissionen, statlig kommission 1935—39 för utredande av vårt lands befolkningsfråga.

Befolkningslära, en huvuddel av nationalökonomien o. sociologien, är dels kvantitativ, om folkmängdens storlek ur socialekonomisk synpunkt, dels kvalitativ, om människomaterialets sociala egenskaper, ss. raskaraktär, proportionen mellan könen m. m.

Befolkningsop'timum, den folkmängd, som under givna näringspolitiska förhållanden är den bästa för ett land o. tillåter högsta levnadsstandard.

Befraktning, förhyring av fartyg, heldt el. delvis, för transport av passagerare el. gods. Kan gälla viss resa el. viss tid. Den som hyr fartyget kallas betraktare, den som uthyr benämnes bortfraktare (redaren el. dennes representant).

Befruktning, sammansmältning av två könsceller (gameter) till en enda cell, som härigenom får förmåga att utveckla sig till en ny individ. Befruktningen utgör en förening av hanligt o. honligt cellkärnsmaterial (kromatin), vilket är bärande för de resp. ärftliga anlagen. — *Bot.* Hos många lägre kryptogamer äro könsceller av motsatt kvalitet till det yttre lika. Vanl. är dock den honliga större o. i saknad av rörelseförmåga; den är då ett ägg. Hankropparna el. spermatozoiderna åter äro då små o. självrörliga samt uppsöka ägget i o. för kopulation. Annu hos lägre fanerogamer (ex. cycadéerna) finnas spermatozoider, men deras rörelseförmåga är här utan betydelse för befruktningen, ty hos alla fanerogamer förblir äggcellen innesluten i ett främme o. hancellerna, som uppstå inom pollenkorn, frigöras icke. Pollenkornen förflyttas antingen direkt (hos gymnospermerna) till fröämnesmunnen el. (hos angiospermerna) till pistillens märke. I båda fallen nedförs de hanliga könscellerna — till antalet 2 — till ägget i en genom vävnaderna trängande pollenslang, o. den enas kärna sammansmälter med äggkärnan. — *Zool.* Hos alla djur, där särskilda könsceller äro utvecklade, dvs. hos de fler-celliga djuren, äro könscellerna olika, antingen ägg el. spermatozoer. Vid den s. k. yttre befruktningen avlämnas könsprodukterna i vattnet, vid den inre, som är nödvändig hos lantdjuren, överföras vid parningen spermatozoerna el. sädeskropparna från henen till honan. I båda fallen uppsöka de med svans försedda sädeskropparna äggen, i vilka den först framkomna tränger in; övriga avstängas genom att vägen förtockas. De båda kärnorna förenas till en, o. befruktningen är gjord. Inom boskaps-aveln har konstgjord sädesöverföring (se d. o.) praktiserats i allst större utsträckning. Jfr Insemination.

Befälhavande amiral, benämning på marin-distriktschef av flaggmans tjänstegrad. Före 1926 benämning endast å stationsbefälhavaren i Karlskrona.

Befälstecken, flagga, standert el. vimpel på masttopp el. å vimpelstake på örlogsfartyg för angivande av ombordvarande befälhavares grad. Be'ga, C o r n e l i u s (1620—64), höll. målare o. grafiker, verksam i Haarlem. Han gick i sin lärares, A. van Ostades, fotspår.

Begås, Reinhold (1831—1911), tysk bildhuggare, utövade bl. a. *Nationalmonumentet över kejsar Vilhelm I* o. *Bismarckmonumentet* i Berlin, kännetecknade av en svulstig form.

Begi'ner (fr. *béguines*), medlemmar i ordenslika kvinnoföreningar, bildade på 1180-t. o. senare i Nederländerna m. fl. länder med ändamål att utöva kärleksverksamhet. Deras manliga motsvarighet kallades *begärd er*.

Bégles [bäg'lj. stad i s.v. Frankrike, dep. Gironde, nära Bordeaux. 22.000 inv. Svavelbad; vinodling o. brännerier.

Bego'nia, växtsläkte (fam. *Begoniaceae*), omfattande mera än 400 arter tropiska örter o. buskar med sneda blad, enkönade blommor samt frukter försedda med tre vingar. Många hållas som rumsväxter.

Begravningsvapen, i trä skurna, målade o. förgyllda, ofta rikt ornamenterade vapen, som förr buros i likprocessionen för att sedan upphängas i kyrkan. Erik Dahlberghs (d. 1703) begravningsvapen i Turinge, Södermanl., se bild.

Begrepp, sammanfattningen av alla för en individ el. en grupp individer väsentliga egenskaper till en logisk enhet.

Behaghel, Otto (1854—1936), tysk språkforskare, professor i Giessen 1888—1925, utg. av viktiga arb. rör. tysk o. germansk språkhistoria, bl. a. *Geschichte der deutschen Sprache* (1911; 5:e uppl. 1928) o. *Deutsche Syntax* (4 bd, 1923—32).

Behaglig tid, lämplig tid, godtycklig tid (i äldre förvaltningsspråk).

1. Be'ham, Hans Sebald (1500—50), tysk konstnär, utbildad under Durers inflytande. Utförde bl. a. fantasifulla ornamentala mönster för konstslöjd o. träsnitt som bibelillustrationer etc.

2. Bebam, Barthelemy (1502—40), bror till H. S. B., tysk målare o. kopparstickare av Durers skola. Hovmålare i Mimenen.

Behaviorism [bihe'wi'Orism], amerik. riktning inom psykologien, som hävdar, att studiet av människors o. djurs själsliv skall begränsas till studiet av deras yttre beteende (eng. *behavior*). Riktningens grundläggare är J. B. Watson.

Behemot, ett i Job 40; 10—19 beskrivet stort djur; anses ha äsytat flodhästen.

Behenolja el. urmakarloja, färglös olja, erhållen ur frön av ett tropiskt träd *Moringa arabica* (fam. *Moringaceae*). B., som icke härskar el. torkar, användes till smörjning av finare urverk, som matolja, till pomador osv.

Bebistu'n, by i n.v. Iran. På en klippta i närh. finns en inskrift från 500-t. f.Kr. på forn-persiska, nysusiska o. babyloniska. Med hjälp av de tre parallella texterna tolkade Rawlinson på 1840-t. den babyloniska kilskriften.

Behle, Anna, f. », 1876, plastiklärarinna, pionjär för Jaques-Dalcrozes skola i Sverige.

Behni, Alarik (1871—1944), zoolog, föreståndare för Skansens zoologiska avd. 1906—37.

Behovshushållning, primitiv hushållningsform, vid vilken varje hushåll producerar blott för eget behov o. byte ej förekommer.

Behrens, Peter (1868—1940), tysk arkitekt, har särsk. inom industriarkitekturen samt möbel- o. inredningskonsten (äv. teoretiskt) verkat väckande o. nyskapande.

von Be'hring, Emil (1854—1917), tysk läkare o. bakteriolog, prof. i Marburg. B. upptäckte organismens förmåga att bilda motgifter (antitoxiner) mot införda bakteriegifter (toxiner). Den första praktiska tillämpningen av denna upptäckt, som blev grundlaget för immunitetsläran o. den moderna vaccin- o. serumbehandling, var framställningen av antidifteriserut, för vilket B. 1901 erhöi det

första nobelpriset i fysiologi o. medicin. (Se bild.)

Behörighetslagen, benämning på lagen **/1923 ang. kvinnas rätt att inneha statsjänst o. a. allmänt uppdrag.

Beige [bä'slj], fr. 1. Ljust gulgrå färg. — 2. Naturfärgad yllekyper.

Beignets [bänjäl], fr. (av kelt. *bigne*, svulst), ett slags flottyrkokta bakverk.

1. Beijer, Carl Gottreich (1811—98), ingenjör, framstående hamn- (Malmö) o. järnvägsbyggare, 1862 chef för Järnvägsbyggnadsstyrelsen efter Nils Ericson.

2. Beijer, Gottfried (1838—1901), brorson till C. G. B., kommunalpolitiker, affärsman i Malmö, nedlade ett stort arbete på uppriktande av direkta ångbåtsförbindelser med utlandet (Danmark, England) o. tog initiativet till ett flertal skånska järnvägslinjer.

Beijer, Agne, f. 24/12 1888, museiman, teaterhistoriker o. teaterkritiker. B. ledde 1921—22 restaureringen av Drottningholms teater, blev 1925 intendent vid det av honom där ordnade teatermuseet. Fil. hed.dr i Uppsala 1947, professor vid Sthlms högskola 1946. Utg. 1937 *Slottsteatramå på Drottningholm och Gripsholm*, I.

Beijer, Harald, f. 7/1896, författare. I sina romaner behandlar B. rättfärdighetskravet i kontrast mot samhällsinstitutionerna: *Guds odgrningsman* (1933), *Den goda gärningen* (1934), *Ångaren Rättfärdigheten*

(1935), *Kellermanns* (1937), *Dynamit* (1938), *Joos Riesler* (1939), *Brita i grosshandlarhuset* (1940), *Brita i åkerskapet* (1941), *Brita Burenberg* (1943), *Elena Akkermann* (1944), *Mordbrand* (1946) m. fl.

Beilstein [bajri'tajn], Friedrich Konrad (1838—1906), rysk kemist, utg. av uppslagsverket *Handbuch der organischen Chemie*, vilket förtjänade kompletteras.

Beira [be'ra], r. Provins i mell. Portugal, mellan Douro o. Tejo. 23.920 kvkm, 1.901.000 inv. (1940). Boskapskötsel; utmärkt ull. Omfattar distrikten Aveiro, Castelo Branco, Coimbra, Guarda o. Viseu. Huvudstad: Coimbra. — 2. Hamnstad i Portug. Östafrika. 25.000 inv. (1935). Utgångspunkt för järnväg inåt landet. Livlig handel med kautschuk o. guld.

Beiram, dets. som Bairam.

Beirut [baj'-], den förnämsta hamn- o. handelsstaden i Syrien, huvudstad i republ. Libanon. 234.000 inv. (1943). Stapelplats för orientaliska in- o. utförelse varor. Stort silkesutförelse. Medelpunkt för missionsverksamhet. Utgångspunkt för järnväg till Damaskus.

Beisa, dets. som spetsbock.

Békés [bäkäsij. 1. Ort i s.ö. Ungern, ö. om Theiss. 29.000 inv. (1941) (magyarer). Kvarnindustri o. boskapskötsel. — 2. B. Csaba, ort s. om B. 1. 52.000 inv. (1941). Järnvägsknut.

Bel el. En-lil, babylonisk gudomlighet. Motsvarar västsemitemernas B a 1.

Béla, ungerska konungar. B e l a I, konung 1173—96, förenade Dalmatien med riket o. införde franska o. bysantinska sedvänjor. — Béla IV, »Ungerns andre grundläggare», ensam konung 1235—70. 1241 slagen av tatarerna; arbetade sedan ivrigt att återupprikta riket efter fiendernas härjningar.

Belaja [bjä'-], biflod fr. v. till Karna, Ryssland. 1.378 km.

Belaja Tser'kov [bjä'-], stad i mell. Ukraina, SSSK. 43,000 inv.

Bel-Ami [bällami'], fr., »vacker vän», efter Guy de Maupassants roman »Bel Ami» bevingat namn på kvinnogunstling.

Belanger [b'la'«Je'L I < o u i s (1756—1816), fransk landskapsmålare, sedan 1798 verksam i Sverige. Romantiska stämningar o. fantastiska naturformationer äro företrädesvis utmärkande för hans oljemålningar o. akvareller, av vilka många graverats.

Belastning. *Tekn.* Vid mekaniska o. elektriska anordningar den kvantitet, som med hänsyn till hållfastheten el. temperaturstegringen är avgörande för anordningens riskfria utnyttjande. Vid mekanisk påkänning mätes den i tryck, kg per kvcm; vid maskiner i effekt, hästkraft el. watt; vid elektriska maskiner o. kablar i strömstyrka el. strömtäthet, ampere resp. ampere per kvmm. — *Med.* Arvda intellektuella såväl som kroppsliga svaghetstillstånd el. ärftliga anlag för såväl sinnes- som kroppssjukdom.

Belawan-Deli, hamnstad på ö. Sumatra, republ. Indonesien. Stor tobaksutförsel.

Bel can'to, it., »vacker sång», beteckning på den gammalital. sångmetoden (1700-t).

Be'le, norsk konung, enl. Fritjofs saga Ingeborgs fader.

Belém Lb'lä'8'] el. Parã, huvudstad i staten Para, Brasilien, vid fl. Tocantins' mynningsvik. 318,000 inv. (1939). Arkebiskopsäte. Katedral från r720. Betyd. hamn- o. handelsstad. Flygfält Val de Caéz. Sönt klimat.

Belemnit, urspr. namn på fossil av det spolformade, mot bakre ändan tillspetsade, trol. inre skalet av vissa bläckfiskar från kritperioden. Skalen voro trol. jämförliga med nu levande bläckfiskars inre skal. Av. namn på själva djuret. Rekonstruktion, se bild.

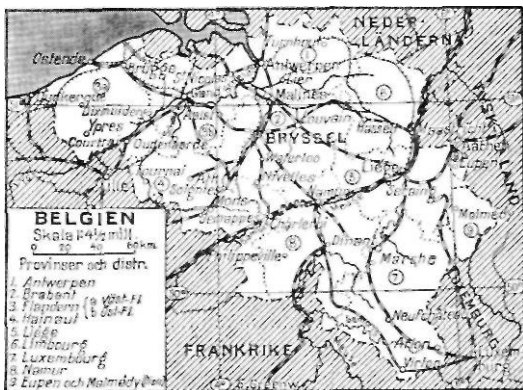
Bel-esprit [bälespril'], fr., käsör, kvickhuvad.

Belfast [bell'ast el. bell'fast], huvudstad (o. eget grevskap) i Nordirland, prov. Ulster, vid ö. kusten. 438,000 inv. (1937). Vackert byggd; utmärkt hamn. Öns mest betyd. fabriksstad (främst linneindustri) med livlig handel o. sjöfart. Stora skeppsvarv o. dockor. Universitet, gr. 1849 (2,100 stud., 1946).

Belfort [befär]. 1. Territoire de B., departement i ö. Frankrike. 608 kvkm, 87,000 inv. (1946). — 2. Huvudstad i B. 1, vid Savoureuse. 46,000 inv. (1936). Stark fästning. Besatt av tyskarna 1940—44.

Belgien, fr. 1. a Belgique, konungarrike i v. Europa. 30,506 kvkm, 8,338,000 inv. (1947). Europas näst England tätast befolkade land (274 inv. per kvkm). B. är övervägande slättland, i kusttrakterna delvis lägre än havsytan, skyddat mot översvämningar av sanddyner o. fördämningar. Det vattnas av floderna Schelde, Maas m. fl., deras bifloder samt talrika kanaler. Klimatet är mildt med riklig nederbörd. En stor del av landet är odlad. I ö. och s.ö. finnas kol-, järn- o. zinkgruvor. Industrien är mycket livlig, särsk. märkes tillverkning av maskiner, vapen, tyger, glas, papper, läder, spetsar (särsk. handgjorda) samt s. k. brysselmatior. *Befolkningen*, övervägande romersk-katolsk, utgöres i n. av flamländare (omkr. 50 %) av germansk ras, talande flamländska, i s. av fransktalande valloner (omkr. 40 %) av romansk ras. Viktiga handels- o. industriorter äro Bryssel, Antwer-

pen, Gent o. Liége. B. är indelat i 9 provinser. Konungen delar makten med senaten (167 tnedl.), vald för 4 år, o. deputeradekammaren, f. n. med 202 medl., valda för 4 år. — Huvudstad: Bryssel. — *Historia*. B:s område utgjorde under senare medeltid en del av hertigdömet Burgund o. övergick 1482 till habsburgska huset för att från 1555 innehavas av dess spanska gren (Spanska Nederländerna) o. från 1713 av Österrike (Österrikiska Nederländerna). — Efter att ha varit förenat med Frankrike 1797—1815 införlivades landet med konungariket Nederländerna men förklarade sig 1830 efter ett uppror oavhängigt. B:s ständiga neutralitet garanterades 1831 av stormakterna. Under Första världskr. var B. nästan i sin helhet besatt av tyskarna. I Versaillesfreden erhöll B. av Tyskland kretsarna Eupen och Malmédy (se d. o.) samt mandat över vissa till Belg. Kongo gränsade områden av Tyska Ostafrika. B:s ständiga neutralitet upphävdes. En militärallians ingicks 1920 med Frankrike, vars politik B. de närmaste åren understödde. Sålunda deltog B. i Ruhraktionen 1923. Vid Dawesplanens antagande 1924 erhöll det prioritet för sina skadeståndskrav o. undertecknade äv. Locomavtalet 1925. Inrikespolitiskt har frågan om förhållandet mellan valloner o. flamländare samt det finansiella problemet dominerat. 1923 gjordes universitetet i Gent tvåspråkigt, o. 1929 beviljades amnesti för de flamländska aktivister, som under Första världskr. samarbetat med Tyskland. 1934 efterträdde kon. Albert I av sonen Leopold III. — En uppseendeväckande förändring i B:s utrikespolitik ägde rum, då denne i ministerrådet 14 okt. 1936 tillkännagav B:s återgång till en opartisk neutralitetspolitik. Militäravtalet med Frankrike 1920 trädde ur kraft. I april 1937 löstes B. från de ömsesidiga biståndsförpliktelserna mot England o. Frankrike enligt Locomavtalet. Dessa makter garanterade i st. ensidigt B:s oavhängighet. Efter att vid krigsutbrottet 1939 ha förklarat sig neutralt o. äv. i förening med Nederländerna erbjöd sig medla angreps B. 10 maj 1940 av Tyskland. Trots hjälp från England o. Frankrike nödgades konung Leopold den 28 maj kapitulera. Regeringen Pierlot, som begav sig till England, förklarade konungen avsatt. 1941 klagörde emellertid Pierlot konungens hållning o. bekände sin lojalitet mot honom. Konungen fördes efter de allierades invasion i Normandie juni 1944 till Tyskland. Sedan B. befriats av de allierade i sept. 1944, blev prins Charles regent. Pierlot bildade en samlings-

ministrar inen efterträdde i febr. 1945 av van Acker. Den nationella samlingsen sprängdes, när efter konung Leopolds befrielse (maj s. å.) kungafrågan blev aktuell. Vänsterpartierna genomdrev en lag, som förbjöd konungen att återvända utan parlamentets samtycke. Katolikerna utträdde ur regeringen, o. van Acker ombildade aug. 1945 ministären till en ren vänsterreg. Välen i febr. 1946, som avsevärt ökade katolikernas representation i deputeradekammaren, medförde van Ackers avgång. Det ytterst labila parlamentariska läget har medfört täta regeringsskiften (Spaak mars 1946, van Acker mars—juli s. å., Huysmans aug. 1946—mars 1947). Med Spaak som konsejpresident bildade socialisterna o. de kristligt-sociala i mars 1947 en samlingsreg. för att få till stånd en lösning av kungakrisen (jfr Leopold). B. som efter krigsslutet snabbt hämtat sig, ingick 1947 en tullunion med Nederländerna o. Luxemburg (Benelux, se d. o.). Mars 1948 godkände senaten ett lagförslag om kvinnlig rösträtt vid kommunala val. B. var 1947—48 medl. av FN:s säkerhetsråd. Jfr Bryselpakten.

BeTgier, kelt. folkstam i det forntida Gallien; besegrades av Caesar o. romaniserades snabbt. — Äv. benämning på nuv. invånare i Belgien.

Belgiska Kongo, fr. Le Congo Beige, belg. koloni i mell. Afrika, omfattande nästan hela Kongoflodens vattenområde. 2,336,892 kvkm, 10,389,000 inv. (1945), mest bantunegrer o. 36,000 européer. I allm. slättland, i v. bergigt. Klimatet tropiskt o. fuktigt. Det inre täckt av savanner o. urskog (kauschuklianer, apbrödsträd, palmer, ullträd m. fl.) med rik djurvärd (elefanter, lejon, apor m. fl.). Ut-försel av kauschuk, elffenben, palmolja, palm-kärnor, kopal, kakao, guld o. radium. — K:s högsta styresman är Belgiens kolonialminister, företrädd av en generalguvernör. Huvudstad: Leopoldville. — *Historia*. Sedan området på 1800-t. utforskats, särsk. av Livingstone o. Stanley, upprättades på Kongokonferensen i Berlin 1885 K o n g o s t a t e n som en oberoende o. neutral stat med konung Leopold II av Belgien som regent. Klander väcktes dock mot hans sätt att utnyttja landet, o. 1908 överlämnade han det som koloni åt Belgien. — Efter Första världskr. införlivades med B. en del av Tyska Östafrika, c:a 54,000 kvkm.

Belgorod [bjäll'garat], stad i förvaltningsomr. Kursk, RSFSR, vid floden Donets. 37,000 inv. (1933).

Belgorod-Dnjestrov'skij, före 1945 Akkerman, hamnstad i förvaltningsomr. Ismail, Ukrainska sovjetrepubl. (s. Bessarabien), vid Dnjestr utlopp i Svarta havet. 30,000 inv.

Belgrad, serb. Beograd, »vita staden», Jugoslaviens huvudstad, vid Savas inflöde i Donau. 267,000 inv. (1931). Flodhamn. Säte för serb. kyrkans patriark o. rom.-katolsk ärkebiskop. Univ., gr. 1838. Täml. modern bebyggelse. Ehuru B. efter tysk-jugoslav. krigs-utbrottet förklarades för öppen stad, utsattes det $\frac{1}{4}$ 1941 för ett förödande flygbombardemang av tyskarna, som därefter höllo B. besatt t. okt. 1944.

Beiaa', judisk benämning på de onda andarnas furste. I religiös litteratur det godas yttersta motsats (»Jesus el. Beiala').

Belin'skij [bje-], Vissarion Grigorjevitj (1810—48), den ryska litteraturkritikens grundläggare, bedömde nästan hela den ryska litteraturen efter dess värde för upplysning o. humanitet. B. fick en ofantlig betydelse för den ryska litteraturens vidare utveckling.

Belisa'rius (omkr. 500—565), östromersk här-förare i kejsar Justinianus Is tjänst. Intog 533—534 «t vandaliska riket i Afrika o. käm-pade därefter dels mot östgoterna i Italien, dels mot bulgarerna.

Belize [b'li's] el. Balize, huvudstad i Britt. Honduras, vid kusten. 17,000 inv. (1931).

Bell, sir Charles (1774—1842), skotsk kirurg, anatom o. fysiolog, prof. i Edinburgh. Upptäckte, att den främre roten i de med två rötter från ryggmärgen utspringande rygg-märgsnerverna för endast nerver, som förmedla rörelser, o. att den bakre för endast nerver, som förmedla känselintryck (Bells lag).

i. Bell, Alexander Melville (1819—1905), skotsk fonetiker, uppfinnare av en ljudskrift, som för varje ljud betecknar talorganens ställning o. verksamhet o. i hög grad främjat dövstumsundervisningen.

2. Bell, Alexander Grahara (1847—1922), som till A. M. B., skotsk-amerik. fysiolog o. uppfinnare, uppfann telefonen (patent 1876) o. tills. m. Summer-Tainter fotofonen (1880), i vilken ljud överfördes med ljusstrålar möten scencell.

Bell, Gertrude (1868—1926), eng. arkeolog o. författarinna. Samarbetade med T. E. Lawrence för araberna o. var under Första världskr. Englands polit. agent i Irak, vars autonoma ställning främst var hennes verk. Biografi över B. av E. Demaitre i sv. övers. 1941 (»En kvinnas sällsamma liv»).

Belladonna, namn på *A'tropu belladonna* (fam. *Solanaceae*) o. den av dess rot o. blad beredda drogen, som innehåller atropin. Namnet B. = skön dam härrör från drogens förmåga att göra pupillerna stora, varigenom ögonen bli mörka o. vackra.

Bellagio [-add's]äl, turistort vid s. stranden av Lago di Como, Italien. 3,700 inv. (1936).

Bellarmino, K o b e r t (1542—1621), ital. kardinal, jesuit, verksam i motreformationens tjänst. Helgonförklarades 1930.

du Bellay [dy bälä'], Joachi m (1524—60), fransk skald, tillhörande det litterära sällskapet Plejaden, vars programförklaring, *Défense et illustration de la langue française* (1549), ^{naa} författade.

Belleau [bälä'], R e m y (1528—77), fransk skald, medlem av Plejaden.

Belle-tile [bäl'i'l], ö i Atlanten utanför Frankrikes v. kust, s. om Bretagne, dep. Morbihan. 83 kvkm, 6,800 inv. Huvudort: Le Palais.

de Belle-isle [d' bäl'i'l], Charles Fouquet (1684—1761), hertig, fransk marskalk, företog 1742 (under österrik. tronföljdskriget) ett ryktbart återtag från Prag, som han föreg. år intagit.

Belle'rofon el. Belle'rofon'tes, grek. sagohjälte, som kom till Tyrns, där den av honom försmäddas drottningen anklagade honom hos sin make för att ha velat locka henne till otrohet. Denne sände B. till Lykien för att kämpa mot vidunderet Kimaira, som han dock med gudarnas hjälp dödade.

Bellessorit [bäl'sär], André (1866—1942), fransk författare o. kritiker, förf. av bl. a. en rad litterära monografier såsom *Balzac* (1924), *Voltaire* (1925) o. *Victor Hugo* (1930) samt hist. arb., bl. a. *La société française sous Napoléon III* (1932). 1935 medf. av Fr. akad., från 1940 dess ständige sekreterare.

Belletrist [-trist'] (av fr. *belles lettres*, skönlitteratur), skönlitterär författare (ofta ironiskt). Bellevue [bäl'vye], fr. »vacker utsikt», namn på många luststolt o. villor, bl. a. Bellevue vid Sedan, där 2 sept. 1870 den franska härens kapitulation undertecknades. Jfr Belvedär.

Bellingham [bell'ingg'm], stad i staten Washington, För. Stat. 29,000 inv. (1940).

1. Bellini, Jacopo (omkr. 1400—1470 el. 1471), venetiansk målare, lärjunge till Gentile da Fabriano; tills. med sina söner grundläggare av den venetianska målarskolan.

3. Bellini, Giovanni (omkr. 1430—1516), son till J. B., sin stads störste målare under 1400-t. Han komponerade huvudsakligen altartavlor med stämningfulla bilder av madonnan, antingen tronande ensam med barnet mot en landskapsfond el. omgiven av heliga. Bl. porträtten är endast dogen Ioredans autentiskt (se bild). Bl. B:s främsta lärjungar märkas Giorgione, Palma o. Tizian.

3. Bellini, Gentile (1429—1507), son till J. B., utförde målningar i Konstantinopel för sultanen Muhammed II o. använde i sina senare praktfulla ceremonibilder från Venedig ofta österländska typer o. dräkter. B:s främste lärjunge var Vittore Carpaccio.

Bellini, Vincenzo (1801—35), ital. tonsättare. Huvudverk: operan *Norma* (1831).

Bellini, Olaus Stephani (omkr. 1545—1618), biskop i Västerås. Emot hertig Karls önskan medverkade han till Uppsala mötes fördomande av kalvinismen.

Bellinzona [-tså'l. huvudstad i kantonen Ticino, s. Schweiz. 11,000 inv. (1941). Viktigt strategiskt läge vid vägnarna till flera stora pass (S:t Gottard bl. a.). Turistort.

Bell'is, örtsläkte (fam. *Compositae*). *B. perennis*, tusensköna, har rosetställda, tunglika blad, gula diskblommor samt vita el. röda strålblommor. Växer vild på ängsmark i sydligaste Sverige; allmänt odlad. (Se bild.)

Belli't, sprängämne, blandning av ammoniumnitrat o. nitroförningar (dinotrobenzol o. dyl.), tål skal o. antänder icke gruvgas.

Bellman, Carl Michael (född 1740—1795), skald. B., som värdt upp i ett pietistiskt hem o. erhållit en värdad uppfostran, blev 1776 genom Gustav 11:3 förmedling sek. i Nummerlotteriet. Hans första arb. voro satirer o. visor i Dalins stil, följda av parodier på tidens ordensväsen (*Backi ordenskapitel*). Från 1767 skapade han den diktyckel, som utgör höjdpunkten i hans alstring.

Fredmans epistlar (utg. 1790), följd av *Fredmans sånger* (utg. 1791); till båda satte han musik genom att omskapa samtida melodier. Figurerna i hans diktning, till vilka modellerna hämtats ur de stockholmska krogkundernas krets, äro skildrade med djup humor o. skarp blick för det karaktäristiska; ingen samtida skald har som B. återgivit rokokotidens liv o. kynne. Av, som lyrisk skildrare av Stockholmsnaturen är Bellman en av vår litteraturs främsta.

Bellman, opera av E.-Ziedner, uppf. i Sthlm i a. ggn 1930.

Bellmauspriset, ett av Anders och Emma Zom instiftat pris till svensk skald i Frödings anda. Utdelas av Svenska akademien.

Bellmansro, utvårdshus från 1828, num. sommarrestaurang på Djurgården, Sthlm.

Belloo [bel'täk], Hilaire, l. i Frankrike 1870, eng. författare o. journalist, påverkad av katolicismen. Dikter, romaner, reseskildringar, hist. arb. o. satirer. *The jews* (1922; Judarna och vi andra, 1923) behandlar judeproblemet.

Bello'o Horizonte [-ärisänn'tj, huvudstad i staten Minas Graës, s.ö. Brasilien. 217,000 inv. (1940). Universitet. Arkebiskopsäte.

Bellona, romarnas krigsgudinna.

Bellsund el. Belsund, no. *Klokkefjord*, fjord på västsidan av Spetsbergen, vid vilken den sv. Sveagruvan ligger.

Belluno [-lo'nå], l. Provin3 i n.ö. Italien. 3,674 kvkm, 216,000 inv. (1936) — 2. Huvudstad i B. l. vid Piave. 26,000 inv. (1936).

Bellö, kommun i n. Småland, Jönk. l.; Mariannelunds landsf.distr., N. o. S. Vedbodoms. 366 inv. (rg47).

Beloit [bilä'if], stad i För. Stat., Wisconsin, 25,000 inv. (1940).

Be'loje Osero [bjä'laje ä'æreal, grund, fiskrik insjö s. om Onega, Ryssland. 1,125 kvkm.

Belsass'ar, en i Daniels bok kap. 5 omtalad babylonisk konung.

BeTsebub, vanlig form för Beelsebul.

BeTsen, nazistiskt koncentrationsläger n. om Celle, Tyskland. Rymde 60,000 fångar. Befriades av de allierade april 1945 o. brant. Minnesmärken skola resas över offren för den nazistiska terrorn.

Bellsund, dets. som Bellsund.

Beltra'mi, Eugenio (1835—1900), ital. matematiker, gjorde betydande insatser särsk. inom geometrien.

Beluchistan, dets. som Baluchistan.

Belvedä'r, försvenskning av it. *belvedere*, »vacker utsikt», namn på flera slott o. villor, varifrån utsikten är fri; senare äv. liktydigt med utsiktstorn o. dyl. — Slottet Belvedere (po. *Belvedere*) i Warszawa var markskalk Pilsudskis residens.

Belyj [bjä'-], Andrej, egentl. Boris Nikolajevitch Bugajev (1880—1934), rysk skald o. romanförfattare, mystiker o. antroposof. Repr. för den ryska symbolismen. Belysningsstyrka, det ljus (egentl. ljusflöde) som träffar en ytenhet av en belyst yta. Angives i lux = lumen per kv. m.

Belägringsstillstånd kan förklaras i en stat, därest denna hotas av yttre el. inre fara. Den verkställande makten öfverflyttas därvid från de civila till de militära myndigheterna. I Sverige finnas bestämmelser utfärdade för belägringsstillstånd vid fästning.

Bern, Józef (1791—1850), polsk revolutionär, deltog i upproren 1830—31 o. 1848 samt i ungerska upproret, där han efter betydande framgångar besegrades 1849. Gick s. ä. i turk. tjänst.

Bemanningslag, bestämmelser avseende att skapa garantier för att fartyg erhålla tillfredsställande bemanning. Innefattas i sjölagen o. 1932 års förordn. om säkerhetsåtgärder vid nyttjande av fartyg samt 1936 års befälsförordning.

Bem'bo, Pietro (1470—1547), ital. lärd o. kardinal, republiken Venedigs historiograf, gjorde sig genom filosofiska, grammatiska o. historiska arbeten högt förtjänt om det ital. språkets utveckling som litteraturspråk.

Ben, de fasta, av benvävad uppbyggda organ, som bilda skelettet. Benen bestå utgärat av kompakt, inuti av svampaktig benvävad; i långa ben finnes dessutom ett hålrum (märkehälän), fyllt av benmärg. Benets yta täcks av en kärlik bindvävshinna, benhinnan. Jfr Benvävad.

Benares [bina'ris]. l. Stat i n. Indien, För-

enade provinserna Agra o. Oudh. — Huvudstad i B. 1, vid Ganges, 263,000 inv. (1941). Hinduernas heligaste stad o. mest besökta vallfartsort, sedan gammalt huvudsäte för hinduisk religionsutövning o. vetenskap; universitet, gr. 1916. Hundratals moskéer o. palats. Viktigt järnvägsknut; livlig industri o. handel (vävnader, brokadtyger, leksaker m. m.).

Benaska, den på fosfater rika askan efter kreatursben, användes som gödselmedel o. polemedel, till framställning av fosfor, fosforsyra o. superfosfat samt som tillsats till glas o. porlän.

Benafzky, Ralph, f. 1887, österrik.-judisk kompositör, har skrivit operor, kabarévisor o. ett 20-tal operetter, däribland *Vårdshuset Vita hästen* (1930).

Benaven'to, J á c i n t o, f. 1866, spansk dramatiker, nobelpristagare 1922. I B:s rika produktion, som utmärkes av upptäckningsrikedom o. otvungen replikföreläsning, märkas marionettfarsen *Los interesados creados* (1907; De skapade intressena, 1922, uppf. i Sthlm under namnet *Marionetterna*, 1926) o. folklivsskådesp. *La Malquerida* (1913; Mors rival, 1922).

von Benckendorff, Aleksandr Christoforovitj (1783—1844), rysk greve o. general, av urspr. tysk släkt, skapade under Nikolaus I Rysslands hemliga polis (ochranan).

Ben/da, Georg (1722—95), tjeck, tonsättare, skrev omtyckta melodramer, ss. *Ariadne auf Naxos*, samt sångspel.

Benda [ba'da], Julie'n, f. 1867, fransk filosof o. författare, framhåver intellektualismen gentemot modern romantik o. metafysik, irämsst bergsonismen, i bl. a. *La trahison des cleres* (1927), *La France byzantine* (1945).

Bender, rum. T i g h i'n a, stad i sovjetrepub. Moldavien, SSSR, vid Dnjestr. 49,000 inv. Handel med lantbruksprodukter. Bekant genom Karl XII:s med »kalabaliken i B.» avslutade vistelse där 1709—13.

Bender Shah o. Bender Shapur, den norra (vid Kaspiska havet) resp. den södra (vid Persiska viken) ändpunkten för Transiranska järnvägen i Iran. Hamnstäder.

Bendigo [benn'dlga'], stad i Victoria, s.ö. Australien, n.v. om Melbourne. 31,000 inv. (1944). I närh. guldgruvor (världens djupaste).

Bendixson, Ivar (1861—1935), matematiker, prof. vid Tekn. högskolan 1900, vid Stockholms högskola 1905—26, rektor där 1911—27. Betydelsefulla arb. inom analysen.

Bendz, Vilhelm (1804—32), dansk målare ur den eckersbergiska kretsen, med främst på ljusdunkel inriktade interiörer.

Bendz, Hans (1851—1914), läkare, prof. i patologisk anatomi o. rättsmedicin i Lund. Inrättade på 1880-t. i Lund det första bakteriologiska laboratoriet i Sverige.

von Benedek, Ludw'ig (1804—81), österrik. militär, blev 1866 under kriget med Preussen mot sin vilja befälhavare över den böhmisk-mähriska armén o. besegrades vid Sadova.

1. van Beneden, Pierre Joseph (1809—94), belg. zoolog, prof. i Louvain. Arb. huvud sakl. om inälvsmaskar o. fossila valdjur.

2. van Beneden, Édouard (1846—1910), son till P. J. van B., belg. zoolog, prof. i Liège. En cellforskningsens bänbrytare.

Benedetti, Giovanni Battista (1530—90), i tal. matematiker, förberedde den moderna dynamikens genombrott genom sin skarp-sinniga kritik av Aristoteles' läror.

Benedett'i, Vincent (1817—1900), greve, fransk ambassadör i Berlin 1864—70; förde

juli 1870 i Ems de ryktbara förhandlingarna med konung Wilhelm av Preussen om den höhenzollernska kandidaturen till spanska tronen, som beteckna förspellet till Fransk-tyska kriget.

1. Benedicks, M i c h a e l (1768—1845), juvelerare o. bankir av judisk börd; initiativtagare till den s. k. skeppshandeln. B:s kreditrörelse uppgick 1864 i Skand. Kredit-AB.

2. Benedioks, Carl, f. 1775, metallograf, fysiker, prof. vid Sthlms högskola 1910—22. Var 1920—35 förest. för det på hans initiativ upprättade Metallografiska institutet i Sthlm.

Benedic'ta, svensk drottning, konung Sverker II Karlssons andra gemål.

Benedic'tio, lat., välsignelse.

Benedictsson, V i c t o r i a, f. Bruzellus (1850—88), författarinna. Utgav under namnet Ernst Ahlgren de realistiska novellsamlingarna *Från Skåne* (1884) o. *Folkliif och småberättelser* (1887) samt äktenskapsromanerna *Pengar* (1885) o. *Fru Marianne* (1887). (Se bild.)

Benedic'tus, namn på 16 påvar. — B. XII, påve 1334—42, känd för sin rättträdiga o. fredsfrämjande kyrkopolitik. B. lät påbörja påve-residenset i Avignon. — B. XIII är namnet på två påvar, den ene påve 1394—1417, vald i Avignon under den stora schismen. Avvisad av kyrkomötena i Pisa o. Konstanz hävdade han sina påvliga anspråk till sin död (1424). Den andre var påve 1724—30. — B. XIV (1675—1758), påve 1740, en av Roms bästa påvar. Han införde ordning i förvaltningen o. sträng tukt bland prästerskapet. — B. XV (1854—1922), påve 1914. B. sökte under Första världskr. medla mellan de stridande makterna (1917) o. utjämna konflikten med ital. staten.

1921 återknöt B. förbindelserna med Frankrike. (Se bild.)

Benedictus av Nursia (omkr. 480—543), den egentlige utbildaren av västerländsk munkväsende. B. grundade 529 ett mönsterkloster *Monte Cassino* i Kampanien. Efter B:s regel förpliktades munkarna till ovillkorlig lydnad, celibat o. avstående från personlig egendom.

Benedic'tus Olai', d. 1582, Sveriges förste infödde medicine doktor, livmedicus hos Erik XIV o. Johan III. TJtgav 1578 *En nyttig läkarbok*, som fick stort anseende.

Benedikte, prinsessa av Danmark, f. 1944, andra dotter till konung Fredrik IX o. drottning Ingrid.

Benedikti'ner, munkar, som tillhöra benedikterorden.

Benediktinerorden, rom.-kat. munk- o. nunneorden, grundad 529 av Benedictus av Nursia. Den hade sin största utbredning på 1700-t. o. omfattar numera 15 kongregationer. Svart kåpa. Orden har inlagt stora förtjänster både om den andliga o. materiella odlingen. I klostren ha bevarats o. flitigt avskrivits antik grekisk, latinsk o. gammalkyrklig litteratur.

Benediktinlikör el. m u n k l i k ö r, likör, utsprungl. framställd i benedikterklostret i Fécamp, num. fabriksmässigt tillverkad i denna stad o. ofta eftergjord.

Benediktio'n (av lat.), välsignelse.

Beneficium, lat., »välgörning», förläning, understöd; inkomst av kyrkligt ämbete; äv. ämbetet självt.

Be'neke, Friedrich (1798—1854), tysk filosof, en av den empiriska psykologiens grundläggare.

Benelux (av begynnelsebokstäverna i Belgien, Nederländerna o. Luxemburg), benämning på den 1947 ingångna tullunionen mellan de tre länderna. 1948 slöt B. en allians med Frankrike o. England. Jfr Brysselpakten.

Beneå [bänn'äij], E d u a r d, f. 1884, tjeck, statsman, organiserade under Första världskr. jämte Masaryk på utländsk boten de tjeck, nationalisternas motstånd mot Österrike-Ungerns krigföring. Hösten 1918 blev B. den nya tjeckoslov. statens utrikesminister o. spelade en betyd. roll i den europ. politiken, främst som skapare (1920) av »Lilla ententen» (Tjeckoslovakien, Jugoslavien o. Rumänien) samt som upphovsman till det s. k. »Genèveprotokollet» 1924. År 1935 efterträdde han Masaryk som president o. sökte på basis av vänskapliga förbindelser med Ryssland o. Västmakterna trygga landets oberoende gentemot Tyskland. Då stödet från dessa svek, fann han sig i okt. 1938 föranlåten att avgå. Efter en tids föreläsningsverks, vid Chicagos univ. återvände B. till Europa o. stod fr. hösten 1939 i spetsen för den exterritoriella tjeckiska regeringen (erkänd av Storbritannien 29/12 1940), som arbetade på Tjeckoslovakiens befrielse. B. företog varen 1943 en resa till För. Stat. samt nov. s. å. till Moskva, där han **/, 1943 fick till stånd en rysk-tjeckisk bistånds- och samarbetspakt på 20 år. Återvände april 1945 o. valdes till president juni 1946. Jfr Tjeckoslovakien. Politisk förf. i sv. övers., utkom 1940 *Demokratien, dess nutid och framtid.*

Benestad, kommun i s.ö. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Svenstorp); Tryde landsf.distr., Ingelstads o. Järrestads doms. 376 inv. (1947).

Benet [bene¹], S t e p h e n V i n c e n t (1898—1943), amerik. författare. B:s versdrama *John Brown's body* (1928) behandlar Nordamerik. inbördeskriget 1861—65. Ivrig motståndare till isolationismen.

Beneven to. 1. Provins i s. Italien (Kampanien). 2.586 kvkm, 350,000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i B. l. n.ö. om Neapel. 38,000 inv. (1936). B. är den på fornlämningar rikaste staden i Italien efter Rom. Särsk. märkes en Trajanusbåge från 114 e.Kr. (se bild). Vid B. (lat. *Beneventum*) blev Pyrros slagen av romarna 275 f.Kr. Manfred av Hohenstaufen stupade 1266 vid B. i en strid mot Karl av Anjou. Under Andra världskr. till stor del lagt i ruiner.

Ben'fey [-faj], T h e o d o r (1809—81), tysk språkforskare (särsk. sanskrit), mest bekant för sina teorier om sagornas vandringar.

Benfiskar, *Teleostei*, ordning bland fiskarna, omfattande det stora flertalet av med skeletten bruta utrustade fiskar. Benfiskarna uppträdde först under juraperioden.

Benga'len, eng. B e n g a l, f. d. provins i Indien, kring nedre Ganges. 200,575 kvkm, 60-t mill. inv. (1941). Huvudstad: Calcutta. — Under B. lyda furstestaterna Cooch Behar o. Tripura n. om Bengaliska viken. 14,044 kvkm,

c:a 1 mill. inv. Delades 1947 i Öst- och Väst-Bengalen (jfr Pakistan).

Benga'li, nyindiskt språk, Indiens största dialekt, talas av omkr. 50 mill. i Bengalen o. Gangesdeltat. Bengali-litteraturen går tillbaka till 1400-t. men har först under 1900-t. fått betydelse för Västerlandet, främst genom Rabindranath Tagore.

Bengaliska viken, den del av Indiska oceanen, som skiljer Främre o. Bortre Indien.

Bengalisk eld, trol. från Kina härstammande fyrverkeribildningar, innehållande svavel samt syrcavgivande ämnen ss. salpeter el. kaliumklorat. Lågan färgas genom tillsats av vissa metallsalter. Strontium ger röd, koppar blå o. barium grön låga.

Benganoi'der, fiskar med ett till större delen förbenat skelett. Benganoi'derna uppträdde trol. redan under devonperioden. De äldre typerna voro besläktade med störnarna ehuru med kraftig benbyggnad. Nu levande benganoi'der (släktena *Amia* o. *Lepidosteus*) skilja sig bl. a. med avseende på hjärtats, tarmens o. delvis äv. fjällens byggnad från nu levande benfiskar, vilka äro avkomlingar från benganoi'derna.

Beng'el, J o h a n n A l b r e c h t (1687—1752), tysk teolog. B. var en framstående nytestamentlig textkritiker. Huvudarb.: *Gnomon Novi Testamenti*, 1742.

Bengba'zi, hamnstad i Libyen vid Medelhavet. 65,000 inv., därav 19,000 italienare (1939); Libyens största stad. B. blev heK lagt i ruiner under Andra världskr. I närh. ruiner efter den forntida handelsstaden B e r e n i k e.

Benglas el. m j ö k g l a s, glassort, vit o. halvgenomskinlig genom tillsats av benaska el. tennoxid. Användes till lampskärmar, burkar m. m. Jfr Opalglas.

Bengt, mansnamn, av lat. *Benedictus*, eg. »den välsignade».

Bengt den gode, biskop i Skara under senare hälften av noo-t. Nitisk främjare av kyrko- o. vägbyggen o. andlig odling.

Bengt Algotsson, d. 1360, storman, hertig av Finland o. Halland, ståthållare över Skåne. Missnöjet med B:s inflytande hos konung Magnus Eriksson ledde 1356 till en adelsresning, o. B. nödgades fly från Sverige. Ehuru förklarad fredlös återkom han till Skåne o. dräptes då av sina fiender.

Bengt Birgersson (1254—91), Birger Jarls yngste son, hertig av Finland, biskop i Linköping, Magnus Ladulås' förtrogne o. kansler.

Bengt Magnusson, d. 1294, riksråd, lagman i Östergötland, av Folkungäkten; huvudpersonen i den ohistoriska sågen om Bengt lagman o. Sigrid den fagra (»Bröllopet på Ulvåsa»).

Bengtsfors, stationssamhälle o. köping i n. Dalsland, Artemarks kommun, Alvsb. l.; Bengtsfors landsf.distr., Tössbo o. Vedbo doms. 2,661 inv. (1947). Samrealskola.

Bengtson, Erik, f. ³⁰/₁₀ 1886, industriman, gruvingenjör i ett flera-tal företag, i.e. verkst. dir. i AB Göteborgs bank 1935—1939, v. verkst. dir. för Bolidens Gruv AB. 1941, dess chef 1943, vice ordf. i AB. Atomenergi 1947.

Bengtsson, Frans G., f. ⁷/₁₀ 1894, författare. Som lyriker äger B. briljant teknisk skicklighet o. visar förkärlek för bravur o. hjältedd: *Tärningskast* (1923), *Legenden om Kabel* (1925). Som essäist angel-sachsiskt påverkad skildrar B. helst originella historiska gestalter: *Litteratörer och militärer* (1929), *Silverskildarna* (1931), *De långhåriga Merovingerna* (1933), *Sällskap för en erem* (1938), *För nöjes skull* (1947). Hög

litterärt värde har hans mærgfulla o. personliga: *Karl XII:s levnad* (2 bd, 1935—36), belönad av Sv. akad. *Röde Orm* (I—II, 1941—45) är en äventyrsbildning från vikingatiden. Erhöll 1945 De Nios stora pris.

1. Bengtsson (i Norup), Sven (1866—1936), politiker o. lanbrukare. Led. av AK 1912—35 (liberal, frisinnad, folkpartist), vice talman. 1931—35. Från 1918 ordf. i Sv. missionsförb.

2. Bengtsson-Norup, Sven, riksdagsman son till B. 1, se Norup, Sven.

Bengädda, dets. som kaimanfisk.

Benhinna, fast, kärlik bindvävshinna, som bekläder kroppens skelettdelar. Från benhinnan sker bildningen av benvävnad. B., som bekläder benens yttre ytor, benämnes *periost*, den som bekläder benytan, vettande in mot mærghålan, benämnes *endost*. Jfr Ben.

Benhinneinflammatio'n el. *periostit* är endera akut, försäkad av varbakterier, som under stark ömhet o. värk föra till varbildning, el. kronisk, försäkad av tuberkulos, syfilis, långvarig mekanisk retning m. m., som leder till benförteökning genom pålagring av nybildat ben. Jfr Benröta.

Benign [-ninj] (av lat. *benignus*, välvillig), godartet (t. ex. om en svulst). Motsats: malign.

Beni Kasan, by i tnell. Egypten, vid Nilen. Klippgravar o. tempel från 2000-t. f.Kr.

Beni Saf, hamnstad i Algeriet, s.v. om Oran. 1,400 inv. (många européer). Järnmalmsexport.

Beni Sue'f, stad i n. Egypten, vid Nilen. 45,000 inv. (1937). Flodhamn.

Benin, stad i Nigeria, v. Afrika. 15,000 inv. (1936). Tidigare huvudstad i det gamla negerriket B. o. centrum för en högtstående negerkonst. Huvudsakl. reliefer o. friskulptur av brons samt elfbenssniderier, som efter engelsmännens erövring av staden 1897 dels förstördes, dels spriddes till ett flert. museer, bl. a. i Sthlm. Möjligen gå någöta av bronsarb. tillbåka till medeltiden. (Se bild.)

Benjamin, Jakobs yngste son, framställes som stamfader för benjaminiterna's stam i mell. Palestina (I Mos. 43).

Benkoelen [-ko'len], förvaltningsområde i Indonesien, på Sumatras s.v. kust. 26,249 kvkm, 323,000 inv. (1930).

Benkol, kol, berett av ben: användes till värfning av lösningar inom sockerindustrien m. m. Jfr Aktivt kol.

Benkornell', art av växtsläktet *Comus*.

Ben Macdhuil [-m'kdo'], Storbritanniens näst högsta topp, på Grampianbergen, Skottland. 1,309 m. Jfr Ben Nevis.

Benmjöl, fosfor- o. kvävehaltigt gödselmedel, framställes genom maling av ben, ur vilka fett o. lim utdragits genom behandling med vattenånga.

Benmærg, en vävnad, som utfyller skelettdelarnas mærghålor. Hos den vuxne överväger gul benmærg, som till största delen består av fettväv. Framför allt i bälens skelett, kotor, revben, bröstben, i skallens ben finns röd benmærg, en vävnad, rik på blodkärl o. celler, vari röda o. vita blodkroppar bildas. Vid vissa former av blodbrist kunna större el. mindre delar av den gula benmærgen övergå i röd benmærg.

Benmærgspunktio'n, instick med sprutspets i benmærg, vanligen i bröstbenet, *sternalpunktion*, för erhållande av prov på röd benmærg; viktig klinisk undersökningsmetod, bl. a. vid blodsjukdomar.

Benedich, Carl (1880—1939), militär, överste för livgrenadjärregementet 1937, krigs-

historisk författare, har bl. a. förf. största delen av det officiella arb. *Karl XII på slagfältet*.

Bennet', sv. friherrlig ätt, härstammande från James B., som inflyttade från Skottland o. naturaliserades som sv. adelsman. Hans son generalmajoren o. landshövdingen Wilhelm B. (1677—1740), en av Karl XII:s tappreste krigare, blev 1719 friherre. — Karl Stefan B. (1800—78), målare o. tecknare med motiv från Sthlm o. landsorten (ofta arkitektur).

Bennett [benn'it], Arnold (1867—1931), eng. författare. Vann tidigast publiken med väl tillfåttalagda sensationsromaner men övergick i *Anna of the five towns* (1902) och *Clayhanger* (1910) till den realistiska skildringen av vardagslivet i Englands stora industristäder. En mæsterlig psykolog, studie över grigheten utgör loundromanen *Riceyman steps* (1923). Skrev även småböcker i »vardagsfilosofi». De flesta av B:s talrika arbeten finnas i sv. övers.

Bennett [benn'it], James Gordon (1795—1872), nordamerik. tidningsman, grundade 1835 *New York Herald*, en av För. Stat:s mest spridda tidningar. Utsände 1869 journalisten H. M. Stanley för att uppsöka Livingstone. — B:s son med samma namn (1841—1918) fortsatte faderns verksamhet o. utskickade 1874 Stanley på en resa genom Afrika. Han instiftade •Gordon-Bennettpokalen».

Ben Nevis [-nevvis], Storbritanniens högsta topp på lirampianbergen, Skottland. 1,343 m.

Bennich, Nils Axel (1817—1904), ämbetsman, politiker, landshövding i Jämtl. 1. 1860, generaltulldirektör 1865—88. B. tog som utpräglad frihandelsvän livlig del i tillkomsten av 1856 års tulltaxa; röstade på Riksdhuset för representationsreformen 1865. (Se d. av FK 1867—93.

1. von Bennigsen, August (1745—1826), rysk general, tidigare i hannoveransk tjänst, förde under Napoleonskrigen vid flera slag (Eylau o. Friedland 1807, Leipzig 1813) högsta befälet över ryska armén.

2. von Bennigsen, Rudolf (1824—1902), tysk politiker, efter Hannovers förening med Preussen under en följd av år det national-liberala partiets mest inflytelserika personlighet i tyska riksdagen.

Benois [b'no'a], Aleksandr, f. 1870, rysk målare, särsk. känd för sina teaterdekorationer. Av. bokillustratör.

Benoit [b'no'a], Pierre, f. 1886 fransk författare, led. av Fr. akad. 1931. B. skrev spännande äventyrsromaner, *Königsmärck* (1918; *Königsmärck*, 1920), *L'Atlantide* (1919; *Atlantis*, 1920), *Axelle* (1928; sv. övers. 1929), *Les environs d'Aden* (1940) m. fl.

Benolja, oriktig benämning på behenolja. Benoni [bin'o'na], stad i Transvaal, S'öd-afrikauska unionen, ö. om Johannesburg. 24,000 inv. (1944). I närh. guldruvor.

Benpina, den rörformade mittleden på de långa förbenen i extremiteterna.

Benröta, akut o. kronisk inflammation i skelettet, orsakad av var-, tuberkulos-el. syfilisbakterier. Infektionen utgår vanl. från benmærgen o. sprides till benhinna o. benvävnad, *ostomyelit*. Benvävnaden kan äv. angripas direkt, *osteit*. Benvävnaden smältes ned o. nybildas på ett oregelbundet sätt, så att benets form förändras. B. fordrar oftast upprepade operativa ingrepp.

Bens-aldehyd, C₆H₅CHO, bittermandelol-

jans huvudbeståndsdel, är en färglös vätska, kokp. 179°, spec. vikt 1.05.

Bensin, lättflyktig, vattenklar vätska med egenartad lukt, spec. vikt 0.66—0.75, kokp. 70°—150°. Framställs genom destillation av bergolja. Härvid tillvaratages först råbensin, som utgöres av alla de ämnen, som avdestillera vid temperatur under 150°. Ur råbensinen fränskiljes därefter petroleumeter genom uppvärmning till 70°; återstoden utgör vanlig el. s. k. motorbensin, vår tids förnämsta brännmaterial för motorbruk. Kan även framställas av brunkol genom hydrering el. ur tyngre kolväten genom kräckning.

Bensoat, bensoesyran salter o. estrar. Natriumbensoat, förr kallat bensoesyrat natron, användes som konserveringsmedel.

Beisocharts, ett välkuktande harts, som utvinnes ur stammen av ett i Indien o. på Sundaöarna växande träd *Strax ben'zoin* (fam. *Stryacaceae*). Likn. produkt erhålles även av andra, ehuru mindre kända träd i Bortre Indien o. på Sumatra. Bensoeharts innehåller flyktig olja o. bensoesyra o. användes till tandpulver o. kosmetiska preparat.

Bensoesyra, $C_6H_5CO_2H$, färglösa, bladiga kristaller, lösas lätt i sprit, svårt i vatten, smältp. 121° men sublimerar redan vid 100°. Framställs ur toluol genom oxidation med kaliumpermanganat. Användes till framställning av färgämnen. Jfr Bensoat.

Bensokinon [-än], dets. som vanl. g. kinon.

Bensol [-sål], C_6H_6 , färglös, starkt ljusbrytande vätska med egenartad lukt, spec. vikt 0.89, kokp. 80.5°, smältp. 5.4°. Framställs vid lysgasverk genom gasens tvättning med oljor o. tvättoljans destillering vid 180° jämte raffinering. Användes till framställning av en mängd viktiga aromatiska föreningar o. läkemedel, till karburering av motorsprit o. som lösningsmedel för kautschuk, fett m. m.

Bensolhexaklorid el. hexakloro-cyklohexan, $C_6H_2Cl_6$, kemisk förening av bensol o. klorgas; förekommer i fem olika stereoisomera former. Användes under olika namn (666 o. gammexan) som verksamt gift mot vissa skadedyck, ofta i blandning med DDT.

Benson [benn's'n], Hugh (1871—1914), eng. författare. Bl. arb. den fantast. framtidsromanen *The lord of the world* (1907; Världens furste, 1911).

Benson [benn's'n], Stella (1892—1933), eng. författarinna. Bl. romaner *Living alone* (1919), *Goodbye, Stranger* (1926) samt *The far-away bride* (utgiven i Amerika 1930, eng. titel *Tobit transplanted*; Tobit, 1932), som skildrar en fördriven rysk familjs öden i Mandsjuriet.

Bensvart, av ofullständigt förkolnat ben framställt svartbrun färg.

Bensår, på underbenet förekommande kroniska sår, som vanl. bero på dålig blodcirkulation som följd av åderbräck (s. k. varikös bensår) o. därför ha mycket dålig läkningstendens. Kunna också bero på syfilis o. tuberkulos. Jfr Benröta.

Bentham [benn'təm], Jeremy (1748—1832), eng. filosof o. politiker, utilitarismens grundare. B. utövade stort inflytande på den eng. förvaltningens o. lagstiftningens utveckling. Som skriftställare räknas han till Englands klassiker. (Se bild.)

Benfheim [hajm], stad i n. v. Tyskland, prov. Hannover. Gränsstation mot Nederländerna. 4,000 inv.

Ben'tinck, urspr. pfalzisk adelsätt, invandrad 1688 till England, där dess mest betydande medlemmar fört titeln hertig av Portland.

Ben'tinck, lord William Cavendish, hertig av Portland (1774—1839), britt. statsman, generalguvernör över Ostindien 1828—35, där han kraftfullt ingrep på olika områden (bl. a. mot änkebränning o. röverier).

Bentley [benfli], Richard (1662—1742) eng. språkforskare, av epokgörande betydelse för de klassiska språkstudierna i England.

Benfley [benfli], Edmund Clerihew, f. 1875, eng. författare o. journalist, medarb. i *Daily Telegraph* sed. 1912. Berömd genom två böcker: *Tren's last case* (1922; Detektivens sista bragd, 1938), detektivroman översatt till de flesta språk, samt *Biography for beginners* (1905, under pseud. E. Clerihew), innehållande respektlösa bilder på skämtvers ur stora mäns liv. *Those days*, självbiografi (1940).

Bentley [benfli], Phyllis, f. 1894, eng. författarinna. I romanen *Inheritance* (1932; Arv, 1933) o. dess fortsättning *A modern tragedy* (1934; En modern tragedi, 1934) ger hon en samhällsskildring från väveridistriktet i Nottingham.

Benton [benn'ton], Thomas Hart (1782—1858), nordamerik. politiker, representerade 1821—50 Missouri i senaten o. kämpade för väststaternas polit. inflytande o. utveckling. Utgivit viktiga memoarer.

Ben'tos (grek., djup), gemensam benämning på de på bavets botten levande organismerna. Motsats: plankton.

Benty'l, motorbränsle, bestående av en blandning av bensin o. motorsprit.

Benue el. Binué, stor flod i mell-Afrika, biflod fr. v. till Niger. 1,400 km.

Benved, art av busksläktet *Evonymus*.

Benvävad, den hårda bindesubstansvävad, som bildar huvuddelen av skelettet. B. består av tät o. regelbundet anordnade limvävande (kol-lagen) tunna trådar, fibriller, mellan vilka kalksalter, främst kalciumfosfat 85% och kalciumkarbonat 10%, o. benceller är inlagrade. Fibrillerna bilda koncentriska, omkring blodkärnan anordnade lameller, vilkas längdriktning sålunda sammanfaller med blodkärlens. Dessa förlöpa i de långa benen till största delen i benens längdriktning. Denna regelbundenhet i anordningen ger åt b. en stor hållfasthet. B. förekommer dels ss. kompakt ben, bildande skelettdelarnas yttre skikt, dels ss. svampartad el. spongiöst ben i deras inre. Anordningen av kompakt o. spongiöst ben är sådan, att stor hållfasthet erhålles med minimum av materialåtgång.

Benz, Carl (1844—1929), tysk ingenjör, konstruerade 1886 en bensinmotor driven av automobil (ungefär samtidigt som den tyske ingenjören Daimler).

Benzedri'n, /5-fenylisopropylamin, $C_6H_5CH_2 \cdot CH(CU_3) \cdot NH_2$, verkar stimulerande på centrala nervsystemet o. kan därigenom minska trötthetskänsla o. sömnhet. Missbruk vanligt o. kan medföra psykiska rubbningar. Användes vid neurasteni o. mot sövsjuka. Jfr Perivint.

Benzelius, sv. prästsläkt, av vilken flera grenar äro adliga under namnet Benzeli-stierna.

1. Benzelius, Erik, d. ä. (1632—1709), ärkebiskop. Av en utpräglad ortodox fromhets-typer blev B. mycket anlitad i kyrkl. o. teol. värv. Utgav Karl XII:s kyrkobibel 1703.

2. Benzelius, Erik, d. y. (1675—1743), son till E. B. d. ä., biskop i Linköping, ärkebiskop 1742. Som bibliotekarie vid Uppsala univ. inlade B. stora förtjänster om biblio-

tekets nydaning o. utnyttjande i vetenskaplig anda. 1719 grundade han Vetenskaps societeten. B:s stora brevväxling, förvarad i Linköping, är en viktig källa till tidens lärdomshistoria. (Se bild.)

3. Benzelius, Jakob (1683—1747), broder till E. B. d. y., ärkebiskop 1744. B. gjorde sig känd som teol. förf. o. kyrkopolitiker med strängt ortodox hållning.

4. Benzelius, Henrik (1689—1758), broder till E. B. d. y., biskop i Lund, ärkebiskop 1747.

Benzelstierna, adlade grenar av släkten Benzelius. Bl. medl. märkes Gustaf B. (1687—1746), son till E. Benzelius d. ä., kungl. bibliotekarie 1732, censor librorum 1737. Boksamlare.

Benzon, Otto (1856—1927), dansk författare. Bl. skådespel *En Skamlale* (1884) o. *Foralire* (1922).

Benådning, efterskänkande av ädömt straff el. mildring i detsamma. Rätten härtill tillkommer i Sverige enl. §26 regeringsformen K. M:t efter Högsta domstolens el. Regeringsrättens hörande. — Mera älderdömligt användes termen benådning äv. för att beteckna förläning av utmärkelse, understöd m. m.

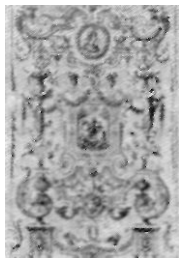
Benålder, nordiskt stenåldersskede, svarende mot den s.k. maglemosekulturen. Jfr Maglemose.

Beograd, serbiska namnet på Belgrad.

Beotien (grek. *BoioWa*), forntida landskap i mell. Grekland, mellan Korintiska viken i s. o. Eubeasundet i n.ö. B. var under forntiden i polit. avseende delat mellan flera städer med Tebe i spetsen, tillsammans bildande det Beotiska förbundet, som ägde bestånd in i rom. tid. Tebe förstördes 335 f.Kr.

Beowulf, hjälten i en angelsachsisk dikt från 700-ts början, i manuskrift från 900-t. Dikten skildrar bl. a. strider mellan svearna o. geaterna, vilka senare enl. vissa forskare böra sökas i Jylland men enl. andra haft sin hemvist i Götaland, närmast Västergötland. En sv. övers. utgavs 1914 av R. Wickberg.

Bérain [beräng], Jean, d. ä. (1640—1711) o. B., Jean, d. y. (1674—1726), franska konstnärer, gävo upphov till en av fransk renässansens i. tal. grottesker påverkad, ytmässig ornamentik (se bild), som fick en förebildig betydelse för inredningskonst o. konsthantverk i hela Europa.

de Béranger [d^B bera^{es}e], Pierre Jean (1780—1857), fransk skald, som vann oerhörd popularitet genom sina politiska visor, vilka i lättfattlig o. medryckande form tolkade stämningen inom Paris' småborgerliga kretsar. (Se bild.)

Berar, s.v. delen av prov. Centralprovinserna o. Berar, Indien.

Bera't, liten stad i s. Albanien. Grek.-kat. ärkebiskopsäte. 10,000 inv. (1930).

Berba'ti, by på n.ö. Peloponnesos, Grekland, nära Mykene. I närh. ha 1935—37 sv. arkeologer under A. V. Perssons ledning gjort viktiga fynd från förhist. o. senhelladisk tid.

Ber'ber, stad i Anglo-egypt. Sudan vid Nilen. Ca. 10,000 inv. Viktigt handelsläge vid karavanvägarna från inre Afrika.

Ber'ber, ättlingar av det folk, som före araberna behärskade n. Afrika. De äro nu delvis uppblandade med araber, sydeuropéer o. negrer, men äkta berber förekomma ännu i Marocko, Algeriet (kabyler) o. Tunis samt i oaserna i Sahara (tuareger) o. libyska öknen. — De äro av medelhöjd, ha smalt ansikte, smäl, rak näsa, svart hår o. mörka ögon men tml. ljus hy. De tala hamitiska.

Berbera, huvudstad i Britt. Somalilandet, n.ö. Afrika, vid Adenviken. 15,000 inv. (1937). Viktigt handelsplats: slutpunkt för stora karavanvägar från det inre; talrikt besökta mässor.

Berberapa, dets. som gibraltarapa.

Berberida'ceae, växtfamilj. Fleråriga örter o. vedväxter med spiralställda, enkla el. sammansatta blad, regelbundna, av ett växlade antal 3-taliga kransar byggda blommor med vanl. ett enda fruktblad. Bärfrukt.

Berberi'et, fordom gemensamt namn på staterna Tripolis, Tunisien, Algeriet o. Marocko, äv. kallade Barbareskstaterna.

Berberis, växtsläkte (fam. *Berberidaceae*), ca 160 arter på n. halvklotet o. i Anderna. *B. vulgaris*, surtorn, en i s. o. mell. Sverige vildväxande buske, har långa grenar med bladtornar o. i deras veck bladiga kortskott, från vilka gulblommiga klasar utvecklas. Frukten är ett långsträckt bär av röd färg o. sur smak. Då berberis är en s. k. mellanvärd för den på sådeslag härjande svartrosten, har man i Sverige (o. även utomlands) på lagstiftningsväg sökt föranstalta om dess utrotande, varom bestämmelser finnas i lag av den V7 1933-

Beroeue [bärsö's], fr., vaggvisa.

Berch [bark], Carl Reinhold (1706—77), myntkännare, verksam i Antikvitetsarkivet, vars sekr. o. chef han blev 1750. Brodern, Anders B. (1711—74), innehade den första professuren i nationalekonomi i Uppsala.

Ber'chem, sydlig förstad till Antwerpen. 44,000 inv. (1945).

Berchem, Nicolaes el. Claes (1620—83), höll. målare o. gravör. B. utförde idylliska, romantiskt uppfattade landskap med ital. motiv. Repr. i Nat. mus.

Berch/tesgaden, berglandsskäp o. stad (ca. 4,000 inv.) i Salzburgeralperna, s.ö. Bayern. 5 km ö. om staden lägg Villa Berghof, Hitlers favoritresidens (se bild).

von Berch'told, Leopold (1863—1942), grev, österrik.-ung. diplomat, utrikesminister 1912. B. hävdade energiskt dubbelmonarkins motstånd mot den serbiska propagandan o. formulerade 1914 Österrikes förödmjukande ultimatum till Serbien, vilket framkallade Första världskr. B. avgick i början av 1915.

Berck-Heyde [-häj'd^o], Jo b (1630—93) o. Gerrit (1638—98), höll. målare, bröder, den förre känd för sina ypperliga interiörer, den senare för förtärfliga stadsyccr. Repr. i Nat. mus. o. Göteborgs mus.

Berdit'jev, stad i Ukraina, SSSR, s.v. om Kiev. 66,000 inv. (1939).

Berdja'jev, Nikolaj, (1874—1948), rysk författare, religionsfilosof, bosatt i Paris, har i en

mängd sociologiska arbeten framlagt en mystiskt religiös världsåskådning, vänd mot humanismen, bl. a. *Wahrheit und Liage des Kommunismus* (1934) o. *The Russian idea* (1947).

Berdjansk', före 1940 namn på Osipenko. Beredning, ärendes utredande, innan beslut fattas. Ärenden hos K. Mt beredas inom vederbörande departement. Tillhör ärenden mer än ett departement, sker s. k. gemensam beredning mellan departementen. Viktigare ärenden behandlas i s. k. allmän beredning, varvid alla statsråd äro närvarande. — Riksdagens ärenden beredas i utskott. Jfr Statsrådsberedning.

Beredningsnämnd, nämnd, som på landet inom sitt beredningsdistrikt uppgör förslag till fastighetstaxering.

Beredskapsarbeten, arbeten, som avse att motverka arbetslösheten, genom 1933 års riksdagsbeslut av stor omfattning o. utförda enl. den öppna arbetsmarknadens villkor, i motsats till reservarbetena.

Beredskapsgrad. Civilförsvaret skall under oivillförsvarsberedskap kunna intaga tre olika beredskapsgrader, III, II och I. Beredskapsgrad I innebär full beredskap för hela civilförvarsorganisationen. Förordnande rörande intagande av viss beredskapsgrad meddelas av Kungl. Maj:t. Bestämmelser betr. beredskapen under civilförvarsberedskap äro givna i civilförvarslagen 157 1944 o. Kungl. kungörelse "/, 1944.

Beredskapsalarm. Skulle landet utsättas för blixtanfall eller föreligger omedelbar krigsfara utan att högsta civilförvarsberedskap dessförinnan anbefallits, ges beredskapsalarm a) när flyganfall icke är att vänta såsom flyglarm åtföljt efter 30 sekunder av faran över, b) när flyganfall är att vänta såsom två flyglarm med 30 sekunders mellanrum. Vid beredskapsalarm gäller: 1) Civilförvarsorganisationen intager omedelbart högsta beredskap. Dessutom skall mörtläggning omedelbart genomföras, radiomottagare inkopplas samt skyddsrum utan dröjsmål iordningställas. 2) Krigsplacerad personal skall omedelbart inställa sig vid sina förband. Bestämmelserna om b. i vad avser civilförsvaret infördes 1944 samt i vad avser militär personals förhållande

1943.

Beredskapsstater. Enligt regeringsformen § 63 (i lydelse av 1941) skall varje lagtima riksdag i samma ordning, som gäller för riksstans reglerande, antaga beredskapsstat för försvarsväsendet, upptagande de anslag, som vid krigsfara el. krig erfordras för att upprätthålla rikets fred o. oberoende. Därjämte kan riksdagen antaga en allmän beredskapsstat, innefattande anslag, som kunna behövas vid ekonomisk kris el. annat nödläge.

Be'rengar, *ital. konungar*. Be'rengar I bemäktigade sig 888 Italiens krona o. kröntes 915 till rom. kejsare; mördades 924. — Be'rengar II, d. 966, dotterson till B. I, konung 950—961.

Be'rengar o T o u r s [tor] (omkr. 1000—1088), fransk teolog, ärkedjäkne i Angers omkr. 1040, bekämpade den rom. nattdavdsläran.

Bere'ngaria, d. 1221, *dansk drottning*, dotter till Sancho I av Portugal, 1214 g. m. Valdemar Sejr. B. är föga känd i historien o. framstår i folksågen som ond o. hård. Kallas även Be'n'ger'd, en folklig omtydning o. anpassning av det främmande namnet till nordiskt namnskick.

Bereni'ke, *namn på flera egypt. drottningar* av ptolemaernas dynasti. Efter B. II har stjärnbilden Berenikes här uppkallats.

Be'rent, W a c l a w, f. 1873, polsk författare under namnet W. R a w i c z. Har skrivit utmärkta, språkligt mätterliga samhällsromaner (*Eyeve kc imienie*, 1917). Led. av Polska akad. 1933.

1. Beresford [ber'isf'ød], W i l l i a m C a r r (1768—1854), viscount, britt. general, fick 1809 i uppdrag att organisera portug. armén, över vilken han några år innehade befälet. Tillhörde Wellingtons ministär 1828—30.

2. Beresford, C h a r l e s, baron B. (1846—1919), britt. amiral o. politiker, en av den moderna britt. flottans skapare.

Beresina', biflod fr. h. till Dnjepr, 500 km, med kanalsystem förenad med Duna. Floden övergicks av Karl XII 1708 o. av Napoleon 1812, varvid av 70,000 man endast 40,000 kommo över. Vid B. utkämpades äv. hårda strider mellan polacker o. ryssar 1920 o. mell. tyskar o. ryssar juli 1941. Juli 1944 övergingo ryssarna ånyo B.

Beresniki', stad i förvaltningsomr. Sverdlövs-k. RSFSR, vid floden Karna. 64,000 inv. (1939). Soda- o. ammoniakverk.

Berg, upphöjningar i jordens fasta skorpa, orsakade antingen av dess olika motståndskraft mot de nedbrytande krafterna (ex. erosion o. exaration) el. av dess olika tånjbarhet o. hållfasthet (under inverkan av de bergskedjebildande krafterna). Till de förra höra e r o s i o n s - b e r g (Kinnekulle), till de senare, vilkas form äv. utbildats genom nötning o. vittring, höra vid veckbildning veckberg (Jura), vid förkastning taftclberg el. horstberg (Omberg), vid vulkaniskt genombrott vulkanberg (Vesuvius).

Berg. 1. Kommun i mell. Jämtland. Jämtl. l. (past.adr. Hovcrberg); Bergs landsf.distr., Härjedalens doms. 3,194 inv. (1947). — 2. Kommun i mell. Småland, Kronob. l. (past.adr. Bergslund); Norrvidinge landsf.distr., Mell. Värends doms. 955 inv. (1947). — 3. Kommun i n.ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Lerdala); Tidans landsf.distr., Vadsbo doms. 877 inv. (1947). — 4. Kommun i mell. Västmanland, Västmanl. l. (past.adr. Hallstahammar); Kolbäcks landsf.distr., Västmanlands västra doms. 820 inv. (1947).

Berg, M a g n u s (1666—1739), norsk bildsnidare o. målare, som elfenbenssnidare Nordens främste.

Berg, I s a k A l b e r t (1803—86), hovsångare, sånglärare. Bl. hans talrika elever voro Jenny Lind o. O. Arnoldson. Av. tonsättare.

1. Berg, F r e d r i k T h e o d o r (1806—87), läkare o. statistiker, prof. i barnsjukdomar i Sthlm. Mest framstående som statistiker blev B. organisatör av o. chef för den nyinrättade Statistiska centralbyrån (1858).

2. Berg, R u d o l f F r e d r i k (1846—1907), son till F. T. B., industriman, från 1873 disponent för Skånska Cement AB., vars anläggning o. därtill knutna industrier i Limhamn (Malmö) under hans ledning nådde en storartad utveckling o. förvandlade det forna fiskläget till ett betyd. industrisamhälle.

3. Berg, J o h a n (J o h n) (1851—1931), broder till R. F. B., läkare, prof. i kirurgi o. överkirurg vid Serafimerlasarettet i Sthlm 1893—1916. Organisatör av den moderna sjuksköterskeutbildningen (Sophiahemmet) i vårt land o. initiativtagare till Svenska cancerföreningen o. till Radiumhemmet i Sthlm.

1. Berg, C h r i s t e n (1829—91), dansk politiker, tillhörde från 1866 till sin död Folketinget o. spelade som organisatör o. agitator en stor roll under vänsterpartiernas kamp mot Estrup. Slagordet »visnepolitik» härrör från B.

2. Berg, S i g u r d (1868—1921), son till C. B., dansk politiker (moderata vänstern), var inrikesminister 1905—08 (avgick på grund av P. A. Albertis bedrägerier) samt från 1920.

Berg, L a r s (1838—1920), ämbetsman o. politiker, inlade som landshövding i Norrb.

1. (från 1885) o. chef för Väg- o. vattenbyggnadsstyrelsen (1893—1903) förtjänster om utvecklingen av övre Norrlands kommunikationer.

1. **Berg**, Fridtjuv (1851—1916), skolman, politiker, 1881—1911 lärare vid Sthlns folkskolor, liberal led. av AK från 1892, ecklesiastikminister i Karl Staaffs ministärer 1905—06 o. 1911—14. Ivrade för folkskolan som bottenkola o. för folkskoleväsendets höjande. (Se bild.)

2. **Berg**, Yngve, f. 23/2 1857, son till F. B., tecknare, konstkritiker. Har bl. a. spirituellt illustrerat Bellman i anslutning till sv. 1700-stil.

Berg, Alfred (1857—1929), tonsättare, director musices, 1891—1925 anförare för Lunds studentsångföre. (svFader Berg»). Komponerade orkesterverk, kvartetter m. m.

Berg, Ruben G:son (1876—1948), språkman o. litteraturhistoriker. En av initiativtagarna till tidskr. *Språk och stil* (1901). Bl. arb. *Svenska skaldar från nititalet* (1906), *Frödingssnuden* (1920), C. I. L. *Almqvist i landsflykten* (1928).

Berg (Rexroth-B.), Natanael, f. 1879, veterinär, tonsättare. B. har skrivit operorna *Leila*, *Engelbrekt*, *Judith*, *Birgitta* o. *Genoveva*, symfoniska verk, körverk (*Salomos höga visa*) m. m.

Berg, Bengt, f. 1885, författare o. djurfotograf, bekant för sina illustrerade djurskildringar samt fågelfilmer. Bl. de förra: *Täkern* (1913), *Min vän fjällpiparen* (1917), *Abu MarkUb* (1924), *Pd jakt efter enhörningen* (1932), *Tigrar* (1934) o. *Mina försök med vildgäss* (1937).

Berg, Fredrik, f. 11/3 1887, ögonläkare, professor vid Uppsala univ. sed. 1933, dess prorektor 1943—47, rektor sed. 1947.

Berg, Curt, f. 10/1 1901, skriftställare, musikritiker i *Dag. Nyh.* sed. 1929 (sign. C. B—g). Har bl. a. utgivit romanen *Blå dragonerna* (1936). G. m. förf. *Éva Berg* (se denna).

Berg, Eva, f. Ekström, f. 1879, författarinna. Har skrivit bergerliga äktenskaps- o. kvinnoromaner med modern, psykologisk inställning. *Ny kvinna* (1936), *Medelålders man* (1937), *Lockrop om våren* (1939), *Klarnande april* (1945) samt noveller: *Den ljva tiden* (1943).

Berg, P a a l, f. 1873, norsk jurist o. politiker, socialminister 1919—20, justitieminister 1924—26, ordf. i Arbetsdomstolen 1916—45, president i Högsta domstolen 1929—46. B. var hemmaröfningens ledare under tyska ockupationen.

von Berg, Fredrik Vilhelm Rembert (1794—1874), greve, ryks general, var 1855—61 generalguvernör i Finland, för vars ekonom. utveckling han verkade men motsatte sig författningskraven. Som ståthållare i Polen 1863 undertryckte han med hårdhet polska upproret s. å.

Berga. 1. Kommun i sv. Småland, Kronob. l. (past.adr. Lagan); Lidhults landsf.distr., Sunnerbo doms. 2.741 inv. (1947). — 2. Församling i Hassle-Berga-Enåsa kommun, Skarab. l. 393 inv. (1947). Past.adr. Hasslerör. — 3. Gods i Västerhaninge kommun, Söderm. l., vid Hårsfjärden.

Bergamo. 1. Provins i n. Italien, Lombardiet. 2.759 kvkm, 606.000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i B. 1, vid foten av Alperna. 102.000 inv. (1947). Livlig handel, sidenindustri. Gammlig stad med många märkliga byggnader, kyrkan Santa Maria Maggiore (1137), Cappella Colleoni m. fl. Konstakademi.

Bergamott', små päron av kort, rundad form.

Bergamottolja, flyktig olja, som erhålles ur fruktskalen av *Citrus bergamia* (fam. Rutaceae), ett litet, i Sydeuropa o. Västindien odlat träd. Oljan användes till parfym o. likörer.

Bergand, *Nyroca marila*, en andfågel. Hanen har mörkt metallglänsande huvud utan tofs, ryggen vattrad med svart (mörkbrunt) o. vitt, vingspegel vit. Häckar vid fjällsjöarna fr. Jämtland o. norrut samt i Sthlns skärgård o. vid Öland o. Gotland.

Bergarter, i geologiskt avseende självständiga byggnadsled i jordskorpan; utgöras av aggregat av ett el. flera mineral. Indelas i eruptiva, sedimentära o. metamorfa bergarter. De eruptiva bergarterna uppdelas i djupbergarter o. ytbergarter.

Bergbana, bana med så stor lutning, att särskilda anordningar äro nödvändiga för att framdriva vagnarna. Vanl. användes en efter banan gående kuggstång, i vilken på vagnarna anbragta kuggjul ingripa, kuggstångsbana, el. också hissanordningar.

Bergborr, långa, i bägge ändarna härdade Stålstänger, vilka för hand med släga el. medelst pneumatiska hammare stötvis indrivs i bergmaterialet. Härvid är borrens mot stenen vända ändra försedd med egg, antingen en enda mejselformig, två korsställda el. flera i krans, vilka vid stötningen sönderhacka materialet. Vid maskinborring är borren stundom ihålig för avkyllning medelst luft- el. vattenström.

Berge, Abraham (1851—1936), norsk politiker, tidigt en av västerns ledande män men övergick 1906 till det moderata frisinnade samlingspartiet. Finansminister i Halvorsens högerministeriär 1923 o. efter dennes död i maj s. å. statsminister. Avgick i juli 1924 på förbudsfrågan.

Bergedorf [-ge-], stad vid Hamburg, Tyskland. 20.000 inv. Stort observatorium.

Bergeforsen, vattenfall i Indalsälvens mynning.

Bergegren, Hinke (1861—1936), tidningsman o. agitator, drev en hänsynslös propaganda i nymaltusiansk o. anarkistisk anda.

Bergelin, Lennart, f. w/6 1925, tennis-spelare, europamästare i Davis Cup 1946.

Bergen (fno. *Björgvin*), Norges andra stad, vackert belägen på norska västkusten vid Byfjorden. Utgör eget fylke. 108.000 inv. (1946). Biskopssäte. B. har en utmärkt hamn o. är norsk västkustens främsta sjöfartsstad (många rederier); huvudort för Norges fiskhandel. Av kulturellt centrum med stort museum o. bibliotek. B:s teater har haft stor betydelse för den norska dramatiken. Handelshögskola 1936. — B., som grundades 1070 o. på 1400-t. helt behärskades av Hansan, har många historiska byggnader o. minnesmärken. Medeltida kyrkor äro domkyrkan (från 1200-t.) samt Maria- o. Korskyrkorna.

De hanseatiska köpmännens gårdar vid Tyskebyggen (gränd, se bild) samt Bergenhuss' fästning med den gotiska stenbyggnaden Håkonshallen o. kastellet Rosenkranstornet voro B:s äldsta delar. — B. intogs av tyskarna o/4 1940, som där anlade en ubåtshamn, o. led under Andra världskr. svårt av flygbombardemang. 1944 X944 inträffade på ett fartyg i hamnen en föredömd explosion, som bl. a. lade Tyskebyggen, Rosenkranstornet o. Håkonshallen i ruiner.

Bergen auf Riigen, huvudstad på ön Riigen, n. Tyskland. 4.600 inv.

Bergenbanan, järnväg mellan Oslo o. Bergen, Norge. 493 km, varav omkr. 100 i högfjällen. Högsta punkten, vid Taugevand, när 1.300 m ö. h. 178 tunnlar, den längsta 5 km.

Bergenhus, medeltida fästning i Bergen, Norge, anlagd på noo-t. o. utbyggd på rsoo-t. Bergen op Zoom [-tsämt, stad i provinsen Nord-Brabant, Belgien, vid Schelde. 28.000 inv. (1946). Ostronodling.

Berger, Johan Christian! 1803—71), officer, målare. Påverkad av engelsk akvarellkonst utförde han med bredd o. frisk uppfattning marin- o. kustbilder.

Berger, Henning (1872—1924), författare, skrev en rad impressionistiska storstadsskildringar, varav några med amerikamotiv (*Därute*, 1901, *Bendel & C:o*, 1910, m. fl.). I sitt senare författarskap nådde han större fördjupning (*Hjärtat pel väggen*, 1920). (Se bild.)

Bergerao [bärs]rakk'. 1. Stad 5 s.v. Frankrike, dep. Dordogne. 18.000 inv. (1937). Järnverk; handel med vin. — 2. Jfr Cyrano de Bergerac.

Berget, fr. La Montagne, kallades under Franska revolutionen yttersta vänstern, när den i lagstiftande församlingens plenisal upptog de högst belägna bänkarna. B., som hade sitt starkaste stöd i Jakobinklubben, regerade nästan enväldigt juni 1793—juli 1794.

Bergfalk, P e h t E r i k (1798—1890), rättslär, professor vid univ. Uppsala 1838—61. B. utgav ett stort antal värdefulla avhandlingar i rättshistoria o. ekonomirätt,

Bergfink, *Fringilla montifringilla*, en finkfågel, skild från den närbesläktade bofinken genom den mer el. mindre svarta ryggen o. den vita stjärtröten. Allmän häckfågel i Norrland; medelmätigt sångare.

Bergfolk el. bergtroll, enl. folktron naturväsor, som bebo jordens inre men ibland visa sig för människor o. locka dem in i berget (bergtagning).

Bergfrid, dets. som barfrid.

Berggrav, Eivind, i. 1884, norsk teolog, biskop i Tromsö 1928—37, i Oslo sed. 1937, som predikant o. föreläsare känd över hela Norden. Avsattes av Quislingregimen från sitt biskopsämbete $\frac{2}{3}$ 1942, då han jämte övriga norska biskopar icke såg sig stånd att godtaga dennas direktiv. Avskedandet innebar en definitiv brytning mellan regimen o. kyrkan. B. blev därefter anhållen för högförräderi o. fördes april s. å. till koncentrationsläger men internerades efter en kort tid i Åsker utanför Oslo. Befriades $\frac{1}{4}$ 1945 av norrmän. Utger tidskr. *Kirke og kultur*. Religionspsyk. arbeten.

Berggylta, *Labrus berggylta*, den största läppfisken vid vår västkust. Förekommer vid bergiga, branta stränder. Brun- el. grönspräcklig. Kraftig o. glupsk. Ätlig. (Se bild.)

I. Bergh, E d w a r d (1828—80), land-

skapsmålare. Genom att 1857 påbörja kostnadsfri undervisning i landskapsmålning vid Konstakad. lade han grunden till landskapskolan vid denna läroanstalt; prof. där 1861. B. utbildade en personlig stil med motiv från det mell. Sveriges idylliska natur. Fylligt representerad i Nat.mus. o. Göteb. mus. *Grunden i björkskogen*, se bild.

2. Bergh, Richard (1858—1919), som till E. B., målare, konstförfattare, överintendent vid Nat.mus. från 1915. — Bl. B:s mångsidiga, gedigna produktion som målare märkas *Min*

hustru (1886, se bild), *Hypnotisk seans* (1887), *Riddaren och jungfrun* (1897) o. *Nordisk sommarkväll* (1899—1900) samt porträtt. Alltsedan Konstnärsförbundets stiftande 1886 var B. dess ledare. I en rad skrifter behandlade B. konstens uppgift o. utövning (*Om konst och annat*, 1008).

Bergh, S v a n t e (1885—1946), målare, en av genombrottsmännen inom modernt skänst måleri. Porträtt o. landskap med känslig kolorit. Berghem, kommun i s.v. Västergötland, Älvsb. l.; Skene landsf.distr., Marks doms. 904 inv. (1947)-

Berghultstråk, det närmast huvuddäck belägna bordläggningsstråket på ett örlogsfartyg. Är av kraftigare konstruktion än övriga stråk o. utgör en av de viktigaste förbindningarna i skrovets övre del.

Bergia'nska trädgården, urspr. en vid Karlbergsallén i Sthlm liggande malmgård, som av ägaren, prof. Peter Jonas Bergius (r730—90), 1784 donerades till Vetenskapsakademien, vilken skulle utse en »professor bergianus» som chef för anläggningen. Avsikten var att genom donationen grunda en trädgårdsskola o. att gynna botanikens studium. 1885 flyttades trädgården till Frescati vid Brunnsviken. Även vinterträdgård.

Bergius [-gios], Friedrich, f. 1884, tysk kemist, särsk. bekant för sin metod att framställa syntetisk bensin. Har äv. utfört värdefulla undersökningar ang. den tekniska överföringen av cellulosa till socker. Tills, med C. Bosch erhöi han *93r nobelpriset i kemi för utarbetandet av kemiska högtrycksmetoder. Jfr Hydrering.

Bergkristall, klart genomskinlig kvarts. Anv. till smycken men även till precisionsvikter o. till optiska ändamål. Färgade varieteter ha speciella namn ss. ametist, röktopas, citrin, motion. Jfr Kvartsglas.

Bergkvara. I. Municipalsamhälle i s.ö. Småland vid Kalmarsund, Söderåkra kommun. 709 inv. (1947). Skeppsvarv, sågverk. — 2. Gods i s. Småland, nära Växjö, Bergunda kommun. B. är Kronob. ls största egendom (6,000 har). Nuv. huvudbyggnad från 1794. — På B. fanns under medeltiden ett befäst slott, förstört av danskarna 1476; ånyo uppfört, brändes det av Dacke 1542. Annu kvarstå ruiner. Till 1692 hade ägaren av B. en omfattande domsrätt, Bergkvara borg rätt.

Berglund, Erik, f. 3°/₄ 1887, scen- o. filmskådespelare o. regissör (»Bullen»). Kulinarisk författare (*Bullens kokbok*, 1930).

Berglund, Joel, f. *₁ 1903, operasångare (baryton), vid Kungl. teatern i Sthlm sed. 1929, hovsångare 1943. Gästspelat i utlandet sed. 1936, vid Metropolitan Opera i:a ggn 1946.

Berglund, Hilding, f. *₁, 1887, läkare, docent vid Karol. inst. 1920, prof. i invärtes medicin vid univ. i Minneapolis 1925—32, överläkare vid S:t Eriks sjukhus i Stockholm sed. 1938. B. har bl. a. studerat njur- o. ämnesomsättningssjukdomar.

Berglärka, *Eremophila alp estris fla'va*, lärka med bröst o. framhuvud gula o. svarta o. över tinningarna sma svarta fjädertofsar. Fjälltrakter n. om Härjedalen.

Bergman, Torbern (1735—84), zoolog, geofysiker, mineralog o. kemist, mest bekant som föregångsman inom den analytiska kemien o. som stiftare av Kosmografiska sällskapet i Uppsala (1758). (Se bild.)

Bergman, Carl Otto (1828—1901), industrimän, 1891—93 disponent vid AB. Gällivare malmfält, från 1889 led. av FK. B. förbättrade kommunikationerna i övre Norrland, verkade för Bodens befästade m. m.

1. Bergman, Johan, f. *₂ 1864, klassisk språkforskare, prof. i Dorpat 1919—23. Professors namn 193e år till. m. E. Svensén utg. *Världshistorien, berättad för folket* (5 uppl. 1922—24) o. varit flitigt verksam som översättare av latinsk vers o. prosa. Ivrig nykterhetsman. Frisinnad led. av FK 1918—19 o. 1923—41. Memoarer 1943.

2. Bergman, Sten, f. 2°/₁₀ rSg, son till J. B., forskningsresande, zoolog, har från Kamtjatka, Kuřilerna o. Korea hemfört rika zoolog. o. etnograf. saml. för Riksmuseum i Sthlm. Reseskildringar, bl. a. *De tusen öarna i Fjärnan Östern* (1931) o. *I morgonstillhetens land* (1937).

Bergman, Bo, f. *₁₀ 1869, författare, kritiker, posttjänsteman. Hans lyrik, *Marionetterna* (1903), *En människa* (1908), *Elden* (1917), *Livets ögon* (1922), *Gamla gudar* (1939) o. *Riket* (1944) ger i en konstfull, förnäm form uttryck åt melankoli o. resignation. B. har äv. skrivit noveller, *Epiloger* (1946) o. teaterkritik, en monografi över skådespelaren *Edvard Swartz* (1938) samt romanen *Ett bokslut* (1942). Led. av Sv. akad. 1925. Erhöll 1943 Bellmanspriset. Fil. hed.dr i Uppsala 1945.

Bergman, Daniel (1869—1932), humoristisk författare under sign. Dan.

Bergman, Oskar, f. w./o. 1879, målare, grafiker. Mest känd genom sina små akvareller med landskap av miniatyrartad detaljskärpa.

Bergman, Hjalmar (1883—1931), författare. Särsk. i en rad berättelser med ämne från Bergslagen, *Hans nådes testamente* (1910), *Markurells i Wadköping* (1919), *Jag, Ljung och Medardus* (1923) m. fl. visade sig B. äga en flödade berättargåva förenad med en originell gestaltningsskömga, som förlänar berättelserna en säregt förtädd stämning. Centrum i den värld, som B. skapade i sina bergslagsberättelser, är staden Wadköping, som B. skildrade på grundval av traditioner och egna ungdomsminnen från sina uppväxtår i Örebro. I B:s övriga mycket omfattande romanproduktion märkas *Chefen fru Ingeborg* (1924), en i psykologiskt hänseende märklig kvinnostudie, samt *Clownen Jac* (1930), som skildrar en äldre konstnärs tragedi. Skrev äv. lustspel (*Swedenhielms*, 1925, »*Paraske*», 1928, m. fl.).

Bergman, Ingrid, f. 2°/₈ 1915, svensk skådespelerska, amerik. medborg. 1945. Har med stor framgång kreerat huvudroller i en rad sv., tyska o. amerik. filmer, bl. a. *Intermezzo* (1936), *Casablanca* (1943), *Gasljus* (1944) o. *Trollbunden* (1946). Gästspelade 1946—47 på amerik. teaterscener (titelrollen i Maxwell Andersons skådespel *Joan of Lorraine*).

Bergmjöl, kiseljord el. kiselgur, mjölliknande avlagringar i botten på torvmassor o. dyl., består av diatomaceller kiselskal. Användes till elfdad färg, värmeisolerande packniuc o. dyl.

Bergmästardistrikt, område, över varsbeigshantering en bergmästare har uppsikt. I Sverige finnas fyra bergmästardistrikt (före 1875 nio, 1875—1937 sex). Det norra omfattar Norrb. Västerb., Västernorr. o. Jämtlands län; det östra: Gävle., Kopparb., Västmanl., Upps. o. Sthlms l. samt Sthms stad; det västra: Södermani., Örebro, Värml., Älvsb., Göteborg, Skarab. l.; det södra: Östergöt., Jönk., Kronob., Kalm., Gotl., Blek., Kristianst., Malmö, o. Hall. län.

Bergmästare, tjänsteman inom bergsstaten, som har närmaste tillsynen över gruvidriften. Skall bl. a. pröva ansökningar om inmutning samt utfärda mutsedel.

Bergner, Elisabeth, f. 1899, österrikisk skådespelerska av judisk börd, före 1924 vid scenen, därefter en av samtidens mest uppmärksammade filmskådespelerskor, bl. a. filmerna *Tränande läppar* (1933), *Som ni behagar* (1936). 1933—43 bosatt i England, därefter verksam i För. Stat.

Bergolja, petroleum el. nafta, en gulbrun till svart, mer el. mindre tjockflytande, lättantändlig vätska, utgörande en blandning av olika kolväten, som genom fraktionerad destination kunna särskiljas; råbensin avdestilleras under 150°, fotogen vid 150°—300°, varefter massut el. tunga oljor återstår. Bergoljan erhålles antingen direkt ur naturliga oljebrunnar el. efter borrhning, varvid den upbrings antingen genom självtryck el. pumpning. Råoljan, vars värmevärde är 9,500 å 11,000 kalorier per kg, användes som bränsle i diesel- o. råoljemotorer.

Bergquist, Thorwald, f. vis 1899, jurist, politiker; folkpartied. av AK T937—43, av FK 1943—47, bergmästare i Västerås 1931—39, därefter generaldirektör o. chef för socialstyrelsen,

konsult, statsråd 1939—43, justitieminister 1936 o. 1943—45. Landshövding i Kronob. l. sed juli 1946.

Bergqvist, Olof (1862—1940), kyrkoman o. politiker. Kyrkoherde i Gällivare 1896 o. biskop i Luleå 1904—37. Led. av FK 1912—38 (höger).

Bergsalt el. *stensa* l., vanligt koksalt, bildande större massor i jordskorpan, där det efter avsättningen ur forna sjöar skyddats av överlagrade leror o. dyl.

Bergsfogde, före 1853 titel på tjänstemän, som förestodo de fögderier, i vilka flertalet bergmästardistrikt voro indelade.

Bergshammar, l. Kommun i s. Södermanland, Södermani. l. (past.adr. Enstabergera); Rönö landsf.distr., Nyköpings doms. 594 inv. (1947). — 2. Gods i Fogdö kommun, Södermani. l. fideikommiss inom frih. ätten Säck 1751—1938. Huvudet. uppfördes på 1720-t. av J. G. Destain. En del av arkivet på B. har förvärvat av Riksarkivet, rustkammaren av Livrustkammaren.

Bergshamra, kronogods i Solna kommun, Sthlms l. I närh. Statens centrala frökontrollanstalt o. Statens växtskyddsanstalt.

Bergshantering omfattar gruvidrift o. hyttväsen i bergsmekanik o. de olika metallernas manufakturering.

Bergshauptman, titel, som tillkom bergmästarna i Sala silverbergslag (före 1888) o. Stora Kopparbergs bergslag (före 1862).

Bergshögskolan, num. Tekniska högskolans avdelning för bergsvetenskap.

Bergsingenjör, titel på den, som avlagt examen vid Bergshögskolan.

Bergsjuka, vid vistelse på högt (3,000 ra o. mera) belägna platser utprästande trötthet, svindel, illamående, näsblödning m. m., orsakade av där uppkommande syrebrist i blodet.

Bergsjö, kommun i n.ö. Hälsingland, Gävle l.; Bergsjö landsf.distr., N. Hälsinglands doms. 3,944 inv. (1947).

Bergskollegium, bergsöverstyrelse i Sverige 1649—1857, då göromålen övertogs av Kommerskollegium. Till 1828 var B. äv. domstol.

Bergskrabba, art av växtsläktet *Globularia*.

Bergskädda, *Pleuronectes kitt*, en 30—47 cm lång flundrefisk, rödbrun med mörkare marmorering o. ljusare fläckar. Kroppen slemmig med små fjäll. Hos oss i Bohuslän, oftast på Bergbotten; välsmakande kött, »röd tunga».

Bergslag, distrikt med privilegium på bergshantering. De uppkommo på 1200-t. o. ägde bestånd till 1859, då bergshanteringen frigavs.

Bergslagen, gemensam benämning på den sammanhängande bergslagsbygden i v. och n. Västmanland, s. Dalarna o. ö. Värmland.

Bergslagens **artilleriregemente** (A 9), *Kristinehamn*, uppsatt jäml. 1942 års riksdagsbeslut. Bergslagernas Järnvägs AB, Göteborg. Grundat 1872. Aktiekap. 25,146,800 kr. (1947). Sveriges största enskilda järnvägsföretag till 1947. Övertogs av staten s. å. Trafik mellan Göteborg o. Falun med bibana Daglösen—Filipstad. Anslut till Trafikförvaltningen Göteborg-Dalarna-Gävle.

Bergslags kontrakt i Linköpings stift, Östergöt. l., omfattar 7 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Regna.

Bergsliden [-lin], Brynjulf (1830—98), norsk bildhuggare, mest känd genom *Karl XIV Johans rittarstaty* i Oslo, avtäckat 1875.

Bergsman, innehavare av bergsmanshemman. Var till 1850, då bergshanteringen fri-

gavs, skyldig att bedriva hyttebruk o. använda sina skogar till kolnlg. Num. innehavare av hemman el. hemmansdel i ett bergslag.

Bergsmanshemman, ett inom bergslag beläget krono- el. skattehemman, som hade skyldighet att uppehålla tackjärnstillverknigen o. i ersättning åtnjöt vissa friheter, ss. frihet från ordinarie rotering.

Bergsmekanik, läran om de mekaniska ordningar för uppföring, transport m. m., som användas i gruv- o. hyttidrift.

Bergson [bärkså«], Henri (1859—1941), fransk filosof, prof. vid Collège de France i Paris 1900—21; led. av Fr. akad. 19T4, nobelpristagare i litteratur 1927. Enl. B. kunna vi ej fatta tingens kärna medelt intellektet, som tjänar enbart praktiska syften, utan blott genom intuitionen. Verklighetens grundprincip är rörelse (n u f l ö d e t), allt stelnaude är ett steg mot icke-varat. — Bl. B:s skrifter märkas *Évolution créatrice* (1907; Den skapande utvecklingen, 1911) samt *Les deux sources de la morale et de la religion* (1932), B:s moralteori.

Bergspredikan, Jesu tal över Guds rikes väsen enl. Matt. 5—7 (jfr Luk. 6: 12 ff.), hölls på ett berg i Galileen, enl. traditionen Karu-Hatja, v. om sjön Gennesaret. Talet innehåller kristendomens grundtankar.

Bergsskola, läroverk, vid vilket meddels undervisning i ämnen hörande till bergsvetenskapen. I Sverige finns ett sådant i Filipstad.

Bergs slussar, Göta kanals 15 slussar på sträckan mellan Roxen o. Boren.

Bergsstaten utgöres av de sed. 1858 under Kommerskollegium lydande tjänstemän, som lokalt förrättade det statliga överinseendet över bergshanteringen, särsk. gruvbrytningen. Befattningshavare äro bergmästare, gruvingenjörer, extra gruvingenjörer o. vissa biträden.

Bergstedt, Carl Fredrik (1817—1903), tidsningsman, politiker. Red. Aftonbladet 1852—55. Som litteraturkritiker motståndare till nyromantiken; ivrare för sociala reformer.

Bergsten, Carl (1879—1935), arkitekt, byggnadsråd, prof. vid Konsthögskolan 1931. Bl. arb. *Liljevalchs konsthall*, Sthlm (fullb. rg16), *Svenska paviljongen* på Parisutställningen 1925, inredn. i Svenska Amerika-Liniens *Kungsholm*, 1928, *Göteborgs stadsteater*, 1934.

Bergstena, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Östadkulle); Kullings landsf.distr., Vättle, Ale o. Kullings doms. 310 inv. (1947).

Bergs tingslag, Jämtl. l., omfattar kommunerna Berg, Asarne, Klövsjö, Rätan, 7,049 inv. (1947). Härjedalens domsaga.

Bergstrand, Hil d i D, f. ¹²/_x 1886, läkare, professor i allm. patologi o. patologisk anatomi vid Karol. inst. sed. 1924, dess rektor sed. 1942. Bergstrand-Poulsen, Elisab e t h, f. ¹²/_x 1887, författarinna o. målariinna, har i ord o. bild i idealistisk anda tecknat smäländskt allmogeliv, bl. a. *Värendskvinnor från Långasjö socken* (1926), *Den rika vardagen* (rg31). *Väven* (1936). *Kronan* (1937), *Människan och klockorna* (1939), *Hök, får jag låna dina vingar* (1940) o. *Sängen* (1947).

Bergström, Per Axel (1823—93), ämbetsman, konservativ politiker; civilminister 1870—75, justitieminister 1888, 1876—93 landshövding i Örebro l. Under en följd av år medl. av riksdagen, där han utövade stort inflytande (»kung Bergström»).

Bergström, David (1858—1946), politiker o. diplomat; led. av AK 1894—1907 samt av FK 1912—15 o. 1924—32. B. tillhörde som konsultativt statsråd den första Staafska ministären 1905—06 o. som krigsminister den andra 1911—14. 1918—22 sändebud i Kina o. Japan. B. var en av liberalismens förgrundsgestalter o. gjorde betyd. insatser inom rösträttsrörelsen kring sekelskiftet. Organisateur av i890-t:s folkriksdagar.

Bergström, Paul U. (1860—1943), köpman, grundade 1882 en manufakturfirma i Sthlm, som blivit ett av stadens största varuhus (*PUB*). Bolag 1905. Aktiekap. 6 mill. kr. (1948). 1935 dotterbolag till Kooperativa Förbundet, äges sed. 1945 av Kon?umtionsfören., Sthlm.

Bergström, E n d i s, f. ¹⁸⁶⁶ målariina. Porträtt, landskap o. interiör i dämpad kolorit.

Bergström, Sigge, f. ¹⁸⁸⁰ målare, grafiker; 1914—44 intendent i Sveriges allin. konstförening.

Bergsvetenskap, läran om nyttiga metallers o. mineralers förekomst, uppsökande, bearbetning o. förädling, indelas i gruvvetenskap, metallurgi o. hyttkonst samt bergsmekanik.

Bergsöe [-ö], **Vilhelm** (r835—1911), dansk författare. Skrev romantiskt färgade romaner, noveller o. dikter med motiv från Italien (*Fra Piazza del Popolo*, 1866, m. fl.).

Bergtall, P'imus mont'na. Är vanl. flemstamig, stundom busklik o. nedliggande. Sydeuropas bergstrakter. Hos oss mycket använd. i förkultur på flygsandsfält, där den är en god sandbindare.

Bergtjära, ett slags tjockflytande asfalt.

Bergtorsk kallas vanlig torsk, som fångats på bergbotten. Den är då ofta rödaktig (»röd-torsk») som bottensalger.

Bergtroll, dets. som bergfolk.

Bergum, kommun i v. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Olovstorp); Vättle landsf.distr., Vättle, Ale o. Kullings doms. 1,214 inv. (1947)-

Bergunda, kommun i mell. Småland, Kronob. l. (past.adr. Råppe); Norrvidinge landsf.distr., Mell. Värends doms. 940 inv. (1947).

Berguv, Bu'bo bu'bo, vår största ugglefågel. Förekommer i större delen av Europa o. österut in i Asien. Skadlig för jaktbart villebråd. Gör dock nytta genom att taga råttor, kråkor m. m. (Se bild.)

Bergvall, Erik, f. 1880, idrottsledare, 1916—45 chef för Stadion i Sthlm.

Bergverkstövde, en andel av mineral- o. metalltillverkningen i Sverige, som före 1877 tillkom staten.

Bergvik, I. Församling i Söderala kommun, Gävleb. l. 2,425 inv. (1947). — 2. Sulfittfabrik i B. l. tillh. Bergvik o. Ala Nya AB., Söderhamn.

Bergvik och Ala Nya AB., Söderhamn. Grundat 1888. Aktiekap. 28,125,000 kr. (1948); samarbetar tekniskt o. kommersiellt med Svenska Cellulosa AB.). Sägverk vid Ala, sulfitt- o. sulfitspriffabr. i Bergvik, sulfatfabr. vid Sandarne. Kraftverk, skogs- o. jordbruk. Verkst. dir. R. Sundfeldt (sed. 1941).

Beri-be'ri, kronisk sjukdom, som yttrar sig i förändringar i periferia nerver, muskler, hjärta o. blodkärl o. orsakas av brist på B-vitamin. Förekommer i sådana länder, framför allt Kina, Japan, Indien o. Brasilien, där polerat, vitaminfritt ris utgör den huvudsakliga födan. Jfr C. Eijkman.

Berij'a. Is a v r e n t i j, f. 1899, rysk politiker. Var 1931—38 förste sekr. hos kommunist, par-

tiet i Georgien o. 1938—46 folkkommissarie för inrikes ärenden (GPU-chef). Juli 1947 medl. av det ryska försvarskottet, mars 1946 vice ordf. i ministerrådet.

Bering, Vitus (1681—1741), dansk-rysk upptäcktsresande. Företog en färd längs Asien n.ö. hörn 1728—30 o. ånyo med en expedition på över 500 man 1734—42, varunder nästan hela sibiriska ishavskusten o. Kurilerna kartlades. På en färd till Amerikas n.v. kust 1741, varvid Alaska o. Aleuterna upptäcktes, dog B.

Berings hav, n. delen av Stilla havet mellan Asien n.ö. o. Amerikas n.v. kust, genom Berings sund i förbindelse med N. Ishavet.

Berings sund mellan N. Ishavet o. Stilla havet (Berings hav), skiljer Asien o. Amerika.

Berkeley [ba'kli]. 1. Stad i s.v. England, grevsk. Gloucestershire, 7,000 inv. Känd för sin tillv. av gloucesterost. — 2. [bo'kli]. Stad i Kalifornien, s.v. För. Stat. 100,000 inv. (1946). Statsuniv., ett av För. Stats största. Stort observatorium (donerat av J. Lick 1875).

Berkeley [ba'kli], **George** (1685—1753), eng. filosof, biskop i Cloyne. Förnekare existensen av en kroppslig värld utanför människans psyke. Våra sinnesförmimmelser äro framkallade av Gud. B. är dessutom berömd genom sin kritik av de abstrakta allmänföreställningarna. Huvudarb.: *A treatise concerning the principles of human knowledge* (1710).

Berks [ba'ks] el. **Berkshire** (ba'kip), grevskap i s. England, vid mell. Thames. 1,870 kvkm, 312,000 inv. (1931). Mycket fruktbart; berömd svinavel. Huvudstad: Reading.

Berkshiresvin [ba'ks³], stora, svarta svin. Ge utmärkt fläsk o. användas mycket till korsningar. Hållas ej i Sverige.

Berlage [bä'rlach^o], **Hendrik Petrus** (1856—1934), höll. arkitekt, en av upphovsmännen till den moderna byggnadskonsten i Nederländerna (*Börsen* i Amsterdam, 1899—1903)-

von Ber'liehingen, **Götz** (1480—1562), tysk riddare, från Wurttemberg, deltog i en mängd småfejder o. plundringar o. kämpade under olika fanor. Förlorade 1504 sin högra hand, som han ersatte med en konstgjord järnhand, därför kallad »Götz med järnhanden». Under bondekriget 1525 var B. en kort tid böndernas anförare. B. skrev en kulturhist. märklig självbiografi, källan till Goethes skådespel »Götz von B.».

Berlin, f. d. huvudstad i Preussen o. i Tyska riket, belägen i prov. Braudenburg, på ömse sidor om Spree. Det egentliga B. med omkr. 2 mill. inv. (1920) bildade tills, med kringliggande städer o. landskommuner 1920 ett Stor-Berlin (Gross-Berlin) med 4,339,000 inv. (r939); 1948 funnos 3,222,000 inv. B. var Tysklands främsta handels- o. industristad med bl. a. betydande metall- o. maskinindustri samt den viktigaste knutpunkten i det nordeurop. järnvägsnätet o. en viktig hamnstad. Under Andra världskr. förstördes B. mer el. mindre av de allierades bombärder. Vid de berömda gatorna Unter den Linden o. Friedrichstrasse, som korsa varandra, är bebyggelsen mycket skadad, Kurfürstendamm åter är mindre skadad. I Tiergarten, vars träd skövades under kriget, ligger zool. trädgården o. i n.ö. hörnet det vid branden 1933 demolerade riksdagshuset (uppf. 1884—94 av P. Wallot). Vid den närbelägna gatan Wilhelmstrasse ligger det av A. Speer 1938 uppf. Rikskansliet, nu ryssarnas högkvarter. Av Luftfartsroinisteriet har endast obetydliga skador. På Spreeön mitt i staden ligger f. d. kungl. slottet (något förstört av eld), nurn. museum (om- o. tillbyggt 1689—1716 av A. Schlieter o. Eosander von Göthe), domkyrkan (uppf. 1894—1905), Altes Museum (1828, av

K. F. Schinkel), Neues Museum, Kaiser-Friedrich-Museum, Museumsneubau (1912—30) m. fl. Museerna äro delvis förstörda o. samlingarna till en del bortförda. Alt-Kölln, av på Spreedön, samt Alt-Berlin mitt emot på B. Hödstrandens voro B:s äldsta stadsdelar. Av B:s många öppna platser äro Schlossplatz, Pariserplatz, Belle-Alliance-Platz o. Potsdamerplatz mycket förstörda. På den sistnämnda stodo strider in i det sista. En del av B:s statyer o. monument, bl. a. vid Siegesallee, som kändes av 32 skulpturgrupper, vilka dock under Hitler till stor del förflyttades till Tiergarten, ha undgått förstörelsen, likaså Siegesäule (till minne av kriget 1864—71) o. det stora monumentet av Vilhelm I utanför slottet samt Bismarckmonumentet. — Friedrich Wilhelms univ., som grundades 1810, var Tysklands största. 1946 ändrades namnet till Humboldtuniv., nu inrymt i olika byggnader. Tysklands största bibliotek, Preussische Staatsbibliothek, står fortfarande kvar, men en del böcker ha under kriget blivit bortförda. Den gamla preussiska akademien är sed. 1946 berämd Deutsche Akademie der Wissenschaften. Säväl biblioteket som akademien befinna sig i ryska zonen, ävenså musikhögskolan. Tekniska högskolan åter ligger i den britt. zonen. — I april 1945 trängde ryska trupper (Sjukov o. Konjev) in i stadens centrum under hårda strider. 2 maj s. å. var B. helt i rysk hand. Sed. Andra världskris slut säte för det allierade kontrollrådet i Tyskland o. indelat i fyra zoner, som ockuperas av britter, amerikaner, ryssar o. fransmän. Den britt. zonen omfattar Moabit, Wilmersdorf, Charlottenburg o. Westend. Den amerik. zonen omfattar Friedenau, Schöneberg, Lichterfelde, Wannsee, Neu-Kölln o. Tempelhof, den ryska Friedrichshain, Friedrichsfelde, Pankow, Lichtenberg, Köpenick o. Treptow, den franska Wedding o. Reinickendorf. Kommunalvalen 1946 resulterade i socialdemokratiskt seger. — Hist. B. uppstod på 1300-t. genom förening av två mindre, urspr. vendiska fiskeplatser på ömse sidor om Spree o. har sedan dess gått stadig framåt; särsk. under det sista halvsekleet var dess utveckling enorm. 1786 150,000 inv., 1867 705,000 inv. Det blev Tyska rikets huvudstad 1871.

Berlin [b0'lin], stad i New Hampshire, För. Stat. 19,000 inv. (1940).

Berlin [bo'lin], Irving, f. 1888, amerik. tonsättare av rysk börd, har särsk. skrivit modern schlager- o. ljudfilmmusik, bl. a. schlageren *Alexander's ragtime band* (1911).

Berli'nare, lätt, landåliknande, fyrsitsig vagn med nedfällbar sufflett.

Berlin-Babelsberg, astronomiskt observatorium vid Potsdam utanför Berlin med Europas största spegelteleskop. Uppf. 1911—14.

Berliner [bG'lin'], E mile (1851—1929), tysk-amerik. uppfinnare; uppfann mikrofonen 1877 o. grammfonen 1887 samt en metod att mångfaldiga grammfonskivor.

Berli'nerblått, ett ljusäkta, färgstarkt, blått färgämne, som erhålles ur järnklorid el. järnaurol. o. gult blodlutsalt. Består av komplexa cyanider av 2- o. 3-värd järn. Användes (under olika händelsnamn ss. pariserblått o. mineralblått) huvudsakl. till tryckfärg o. med tillsats av ett vitt fyllnadsstoff, t. ex. bariumsulfat, till målarfärg.

Berli'nerbrunt, ett genom glödning av berlinerblått framställt färgämne.

Berling, svensk-dansk boktryckare- o. tidsningsutgivarefamilj. På 1730-t. inflyttade från Mecklenburg bröderna Ernst Heinrich B. (1708—50) o. Carl Gustaf B. (1716—89), den förre till Danmark, där han 1749 grundade tidningen Kiöbenhavnske Danske Post-Tidender, nuvarande Berlingske Tidende, den se-

nare till Lund, där han 1745 övertog akademi-boktryckeriet (Berlingska boktryckeriet), som nu innehas av Berlingska boktryckeri- o. stiltgjuteri-AB., bildat 1888.

Berlinkoagressen hölls på Tysklands inbjudan juni—juli 1878 av representerar för de europ. stormakterna o. Turkiet med syfte att revidera freden i San Stefano (mars s. å.); dess resultat blev den s. k. Berlinfreden, som betydligt inskränkte Rysslands föreg. vinster. Ledande män voro Bismarck o. Beaconsfield.

Berlins filharmoniska orkester, grundad 1882, fick sin höga orkesterkultur av H. v. Bulow o. A. Nikisch.

Berlioz [-liäs], Hector (1803—69), fransk tonsättare, skapare av den s. k. programmusiken. Bl. hans verk märkas *Symphonie fantastique* o. *Dammation de Faust*.

Berlitz' [bo'] språkmetod, en av tysk-amerikanen M. D. Berlitz (d. 1921) upfunnen undervisningsmetod i främmande språk, enl. vilken eleverna från början handhavas av infödda lärare, som endast undervisa på sitt eget språk.

Berlock' (fr. *breloque*), prydnad, som hänger vid en klockkedja.

Bermuda [b0'mjo'd0], Bermuda söarna, britt. ögrupp (ca 360 korallkalköar, varav 20 bebodda) i Atlanten, 900 km ö. om Nord-Carolina, För. Stat. 50 kvkm, 34,000 inv. (1945) (varav 12,000 vita). Viktig bas för eng. flottan. I sept. 1940 arrederad för 99 år som flottbas av För. Stat. Kurort. Utförelse av grönsaker till För. Stat. Huvudstad: Hamilton.

Bermudarigg [b0'mjo'd0], detts. som marconirigg. — Bermuda segel, trekantigt segel, som föres på mast utan gaffel.

Bern, 1. Kanton i n.v. Schweiz. 6,884 kvkm, 729,000 inv. (1942). — 2. Huvudstad i B. 1 o. i Schweiziska edsförbundet, vid Aar. 130,000 inv. (1942). Univ. (1,275 stud., 1946). Flygplats. Säte för ett flertal internationella byråer: världspostföreningen m. fl. Livlig handel o. industri (textil-, instrument-, chokladfabr.).

Bernadotte [-dätt], urspr. borgerlig släkt från Béarn i s.ö. Frankrike, har genom sonen till advokaten Henri B. i Pau (1711—80), marskalk B., sedermera konung Karl XIV Johan, givit upphov åt det nuv. sv. konungahuset.

1. Bernadotte, Oscar, f. «/n 1859, Oskar II:s andre son, avstod vid sitt giftermål 1888 med Ebba Henrietta Munck (1858—1946) från sin arvsrätt till tronen o. erhöll titeln prins B.; 1892 greve af Wisborg. B. har gjort en bemärkt religiös o. social insats. 1897—1943 ordf. i Sveriges K. F. U. M. o. sed. 1908 i svenska afdelningen av Evangeliska alliansen. Vice amiral i flottans reserv.

2. Bernadotte, Folke, greve af Wisborg, f.-2/i 1895, son till B. 1. Ut-för tills, med sin maka, amerikanskan Estelle Manville (f. 1904) värdefullt ideellt o. socialt arbete, spec. för ungdomen. Gjorde under Andra världskr. betydelsefulla humanitära insatser för fångar o. civila o. utverkade bl. a. 1945 hos Himmler befrielse ur koncentrationsläger för 19,000 personer av 27 nationaliteter, vilket han skildrat i *Slutet* (1945). Ute. 1947 *Människor jas! mött*. Scoutchef sed. 1937. Sv. generalkommissarie vid världsutställn. i New York 1939. Hed.dr i Uppsala, Köpenhamn o. Oslo 1945.

3. **Bernadotte**, Sigvard, f. 7/6 1907, andre son till kronprins Gustaf Adolf, g. ni. 1) *934- tyskan Erica Patzek, varvid han gick förlostig sin titel hertig av Uppland (skilsmässa); 2) 1945, danskan Sonja Robbert. B. har med framgång ägnat sig åt konstnärligt silversmide samt ritat teaterdekorationer. Bosatt i Köpenhamn.

4. **Bernadotte**, Lennart, t. %/s 1909, son till prins Wilhelm, ingick 1932 äktenskap med Karin Nisswandt (f. 1911), varvid han gick förlostig sin titel hertig av Småland. B. äger slottet Mainau. Har gjort sig känd som amatörfilmare o. regissör av kortfilmer. Var 1938—42 Barnensdagsgeneral.

5. **Bernadotte**, Carl, f. %* 1911, prins, son till prins Carl, ingick 1937 äktenskap med grevinnan Elsa von Rosen (f. 1904), varvid han förlorade sin titel hertig av Östergötland. Förlänades prinstitel av kon. Leopold av Belgien.

6. **Bernadotte**, Carl Johan, f. %/io 19*6, fjärde son till kronprins Gustaf Adolf, ingick 1946 äktenskap med fru Kerstin Wijkmark, varvid han förlorade sin titel hertig av Dalarna.

Bernalperna el. **Berner Oberland**, en inom Schweiz, kantonerna Bern o. Valais liggande del av Västalperna med flera höga toppar (Finsteraarhorn, Jungfrau, Mönch m. fl.) o. glaciärer (Aletschglätscher m. fl.). Schweiz förnämsta turistområde.

Bernanos f-näss), Georges, f. 1888, fransk författare, sträng katolik, känd för romanerna *Sous le soleil de Satan* (1926; Under djävulens färla, 1928) o. *Journal d'un curé de campagne* (1936; Prästmans dagbok, 1947).

Bernard [bärna'r], Clau de (1813—78), fransk fysiolog o. läkare, prof. i Paris; utredde bl. a. leverns betydelse i kroppens husälling genom upptäckten av glykogen o. sockerbildningen i levern o. klarlade bukspottkörtelns betydelse för matsmältningen.

1. **Bernard** [bärna'r], Tristan (1866—1947), fransk författare o. tidningsman. Har skrivit romaner o. komedier, av vilka flera uppförts i Sthlm, ss. *English spöken* o. *Reskofteren*.

2. **Bernard**, Jean Jacques, f. 1888, fransk dramatiker, son till B. 1, har skrivit en rad kärleksdramer, bl. vilka på sv. scen ha uppförts *Vänte en peine* (1927; En själ i nöd) o. *Nationale 6* (1935; Huset vid landsvägen).

Bernard [bärna'rj, Mate, f. 1901, fransk författare, debuterade 1928 med romanen *Zig-Zag. I Pareils à des enfants*, belönad med Goncourtpriset 1942, skildrar han med mäterlig barnpsykologi sina uppväxtår.

Bernardin de Saint-Pierre [bärnardäⁿ 'e' d^o säⁿ 'pjä'r], Jacques Henri (i737—1814), fransk författare. B:s huvudverk, den populära idyllen *Paul et Virginie* (1789; flera sv. övers., senast 1904), röjer hans beroende av Rousseau o. förebådar romantiken, främst genom sin färgrika, sydländska naturskildring.

Bernburg, stad i n. Tyskland, Anhalt, vid Saale. 45,000 inv. (1943). Betydande industri (socker, soda, kali, papper m. m.).

Berndtson, Gunnar (1854—95), finl. målare. Små genretavlor o. porträtt.

Berner, Carl Christian (1841—1918), norsk vänsterpolitiker, led. av stortinget 1886—91 o. 1895—1909. Var 1891—93 medl. av Steens första ministär o. norsk delegerad vid Karlstadsförhandlingarna 1905. Starkt unionsfientlig.

Bernhard, hertig av Sachsen-Weimar (1604—39), tysk härförare. Slöt sig i Trettioåriga kriget tidigt i. Gustav II Adolf, övertog befälet efter konungens död i slaget vid

Lützen o. segrade. B. avslöt 1635 ett fördrag med Frankrike o. kämpade i det följande segerrikt i Elsass, dels som svensk general o. dels som subsidietagare hos Frankrike. Ehuru B. sökte förhindra Elsass' anslutning till Frankrike, kommo hans erövringar Frankrike till godo, sedan Richelieu efter hans plötsliga död tagit hans trupper i sin tjänst. (Se bild å föreg. sida.)

Bernhard, f. 1911, *nederl. prinsgemål*, prins av Lippe-Biesterfeld, 7/i 1937 förmäld med prinsessan Juliana av Nederländerna. Tog vid den tyska invasionen i Holland i maj 1940 sin tillflykt till England o. senare till För. Stat. Atervärdede efter de allierades invasion o. utn. sept. 1944 till överbefälh. under general Eisenhower för de nederl. inrikesstyrkorna.

Bernhard [-bart], Oscar (1861—1939), schweiz. läkare, grundare av den moderna sol-ljusbehandlingar.

Bernhard [-hart], Georg (1875—1944), tysk tidningsman av judisk börd, prof. vid Handels-högskolan i Berlin 1927—33, led. av tyska riksd. 1928—30 (demokrat) o. nära lierad med Stremmann. B. var red. för *Vossische Zeitung* 1913—30 o. utgav 1933—40 från Paris emigrant-tidningen *Pariser Tageszeitung*. Weimarrepublikens undergång har B. skildrat i *Der Selbstmord einer Republik* (1933).

Bernhard av Clairvaux [klärvä'] (1090—1153), klosterstiftare, »mystikens fader», en av medeltidens största män. Han inträdde som helt ung i cistercienserklostret Citeaux o. grundade därpå dotterklostret Clairvaux («Ljusdalen»), vars stränga regel stadfästes 119. **Bernhard** i norden utbredde sig snabbt över hela Europa. Helgonförklarad 1174.

von Bernhar'di, Friedrich (1849—'93) > tysk kavallerigeneral, militärförfattare. Utg. 1912 arb. *Deutschland und der nächste Krieg* (Tyskland o. nästa krig, 1912), vari han manade Tyskland till energisk maktpolitik.

Bernhardt [bäma'r], Sarah (1844—1923), världsberömd fransk skådespelerska. Spelade vid Théâtre français, Odéon o. egna teatrar i Paris samt företog turnéer i Europa (Sverige 1883 o. 1902) o. i Amerika. (Se bild.)

Bernina el. **Bernina** alperna, bergskedja på gränsen mellan Schweiz o. Italien, n.ö. om Comosjön. Högsta topp: Piz B., 4,052 m. Genom Bernina-passet (2,330 m) förbindes Övre Engadin med Val Tellina.

Bernini, Lorenzo (i59^s—1680), ital. arkitekt o. bildhuggare, den ital. barockens främste representant. Som konstnärlig rådgivare åt sex påvar utövade B. ett ofantligt inflytande i Rom, slutförde *Peterskyrkan*, i vars inre uppfördes den väldiga baldakinen (1633) o. skapade den

monumentala förplatsen med kolonnaderna, *Palatio Barberini* (delvis), *Palazzo Odescalchi* m. fl. Kallad till Paris 1663 av Ludvig XIV

uppgjorde B. ritningar till Louvre (ej utförda). Bl. B:s många skulpturverk märkas porträtt, gravmonumenten över *Urban VIII o. Alexander VII* i Peterskyrkan, vattenkonster, tolkningar av religiösa motiv, ss. *Den heliga Teresas hänryckning* (S. Maria della Vittoria i Rom; detalj, se bild å föreg. sida). Monografi av S. Fraschetti (1900).

de Bernis [d^o bärniss' el. -ni'], François Joachim de Pierre (1715—94), kardinal, fransk statsman, madame de Pompadours gunstling, utrikesminister 1757—58.

Bernkonventionen, en i Bern 9/8 1886 ingången överenskommelse mellan ett flertal makter — som bilda Bernunionen — till skydd för litterära o. artistiska arbeten. Överenskommelsen ändrades o. förtydligades i Rom 1928.

1. Bernouilli [bärnoji'], Jacques (1654—1705), kan vid sidan om Newton o. Leibniz räknas som en av den högre matematikens grundläggare, tack vare den metodiska utformning han gav differential- o. integralkalkylen vid behandlingen av en mängd matematiska o. mekaniska uppgifter. Sannolikhetskalkylen fördes genom honom även väsentligt framåt.

2. Bernouilli, Jean (1667—1748), broder o. lärjunge till Jacques B., överglänste i många stycken sin äldre broder, med vilken han tidvis samarbetade.

3. Bernouilli, Daniel (1700—82), son till Jean B., utförde en mängd viktiga specialundersökningar i matematik o. mekanik.

Berns salonger, restaurang i Sthlm, öppnad av den tyske konditorn R. Berns 1863, utvidgad 1886. B. var centralpunkt i huvudstadens nöjesliv kring sekelskiftet samt mötesplats för konstnärer o. författare. Strindbergs »Röda rummet» är uppkallad efter ett rum i B.

Bernstein [-sjtajn], Eduard (1850—1932), tysk socialdemokratisk politiker, medl. av tyska riksdagen 1902—06, 1912—18 o. 1920—28. Verkade mest som publicist o. är grundare av den nymarxistiska revisionismen. Bl. arb. *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (1899; Socialismens förutsättningar och socialdemokratiens uppgifter, 1907).

Bernstein [bärnstä*'], Henry, f. 1876, fransk dramatiker, numera bosatt i För. Stat. Hans pjäser ha spelats över hela världen, äv. i Sverige (*Tjuven, Hemligheten* m. fl.).

1. Bernstorff, Johan Hartvig Ernst (1712—72), greve, dansk statsman, f. i Hannover; minister i Paris 1744—5°. utrikesminister 1751—70. B:s politik avsåg att bringa den långvariga tvisten med linjen Holstein-Gottorp till en för riket gynnsam lösning samt att hålla Danmark utanför tidens stödes 1770 av Struensee.

2. Bernstorff, Andreas Peter (1735—97), greve, brorson till J. H. E. B., på vars uppmaning han trädde i dansk tjänst. B. uppehöll sig under Struenseeperioden (1770—72) i Tyskland, var från 1773 till sin död (utom åren 1780—84) Danmarks ledande minister. (Se bild.)

3. Bernstorff, Christian (1769—1835), son till A. P. B., efterträdde 1797 fadern som dansk utrikesminister. Avgick 18 ro.

4. Bernstorff, Joachim Frederik (1771—1835), broder till C. B., direktör för danska utrikesministeriet 1800—10, gick senare i preuss. tjänst, var utrikesminister 1818—31 o. verkade i den »heliga alliansens» anda.

5. von Bemstorff, Johann Heinrich (1862—1939), greve, tysk diplomat, var dec. 1908—april 1917 ambassadör i För. Stat. o. anses genom sin skicklighet ha bidragit Ull att fördröja För. Stat:s krigsförklaring. B. var 1921—28 demokratisk led. av tyska riksdagen o. till 1933 ordf. i tyska föreningen för N. F. Utg. ett memoarverk om sin verksamhet under Första världskriget.

Bernström, John (1848—1925), industriman, 1883—1915 verkst. direktör i AB. Separator, som under hans ledning utvecklades till ett av de största industriföretagen i Sverige; utövade tillika stort inflytande på arbetsgivarpolitiken. 1905—08 led. av FK.

Bertsen, Klaus (1844—1927), dansk politiker. Led. av Folketinget med korta avbrott från 1873 var B. en av den moderata vänsterns ledare. B. var konseljpresident o. försvarsminister 1910—13 o. innehade äv. därefter ministerposter. Utg. 1921—23 *Erindringer*.

Bernward, D. 1022, tysk prelat, från 992 biskop i Hildesheim, bl. a. känd som främjare av vetenskap o. konst. Helgonförklarad.

Beromunster, ort i kantonen Luzern, Schweiz, med landets största tyskspråkiga radiostation.

Berossos, babylonisk historieskrivare, förf. omkr. 300 f.Kr. på grekiska ett stort arbete om Babyloniens historia, sedan länge förlorat men använt av antika skriftställare.

Berry [bäri'], Charles Ferdinand, hertig av B. (1778—1820), son till Karl X av Frankrike, följde 1789 sina föräldrar i landsflykten o. återvände Ull Frankrike 1814; mördades av en republ. fanatiker. Hans son Henrik (»V»), greve av Chambord, född några månader efter faderns död, var en Ud de franska legitimisternas kandidat till tronen.

Berryer [bärie'], Antoine Pierre (1790—1860), fransk advokat o. poliUker, liberal folkvän; medlem av bourbонера o. ivrig katolik; bekämpade Ludvig Filip; arbetade under Napoleon III för en försoning mellan bourboner o. orléanister.

Berrykongemen [berr'i-], eng. tidnings-trust, uppbyggd omkr. 1920 av bröderna William Berry, adlad baron Camrose, och Gomer Berry, adlad baron Kemsley. Med sina 250 tidningar, däribland londontidningen Daily Telegraph, förlag o. pappersbruk är B. Englands största tidningstrust.

Bersaba, Berseba el. Berseba, fornUda ort i s.v. PalesUna. Från Dan till B., ett uttryck för Israels geografiska utsträckning. Dan låg längst norr.

Bersell, Petrus Olof, f. 1882, svensk-amerik. präst, sed. 1935 president för Augustinasynoden.

Berså (av fr., eg. vagg), lövsal.

Bertel el. bertel, utvikt kant på en plåt. Erhålles vid bleckslagerarbeten i särskilda maskiner (bertelmaskiner). Jft Säckmaskin.

1. Berthelot [bärUä], Marcelin (1827—1907), fransk kemist, som uUörde grundläggande arbeten inom termokemien, den organiska syntesen o. sprängämneskemien. B. utgav bl. a. *Les origines de Valchimie* (1885) o. *La chimie au moyen äge* (3 bd, 1893).

2. Berthelot, Philippe (1866—1934), son till M. B., fransk diplomat, B. utövade ett avgörande inflytande på Frankrikes utrikespolitik vid krigsutbrottet 1914 o. sedermera. Generalsekr. i utrikesmin. 1920—21 samt 1925—32.

Berthelsdorf, by i mell. Tyskland, prov. Sachsen. Ca 2,000 inv. Till 1913 säte för herrnhutarnas generalkonferens.

Berthier [bärtje'], Louis Alexandre (1753—1815), fransk marskalk, Bonapartes stabschef under alla fälttåg fram till 1814; krigs-

minister 1799—1807; hertig av Neuchâtel 1806 o. furste av Wagram 1809.

Berthold av Regensburg (omkr. 1220—72), tyska medeltidens främste folkpredikant.

Berthollet [bärtälä'], Claude Louis (1748—1822), fransk kemist av Lavoisiers skola, 1815 pär av Frankrike. Under den blockad, som under revolutionskrigen isolerade Frankrike, fullkomnades under hans ledning salpeter- o. stälfabrikationen; likaså ivrade han för den nyupptäckta klogrensans användning till blekning. Lade grunden till en rätt uppfattning om koncentrationens betydelse vid kemiska reaktioner.

Bertholletia, trädsläkte (fam. *Lecythidaceae*), 2 arter i Sydamerika. *B. exceVsa* o. *B. nobilis*, av betydande storlek med små, spiralställda blad o. stora, med tjock, förvedad vägg försedda frukter (se bild), vilka öppna sig med ett runt lock. De tresidiga, hårskaliga fröna, paranötter el. brasilianska nötter, äro näringsrika o. välsmakande.

Bertio [bo'ti], Francis Leveson, viscount Bertie of Thame (1844—1919), britt, diplomat, ambassadör 1903—05 i Rom o. 1905—18 i Paris. B. verkade ivrigt för fast fransk-brittisk sammanhållning.

Bertil, f. 28/a 1912. Sveriges arvfurste, hertig av Halland, tredje son till kronprins Gustaf Adolf. B. har gjort en uppmärksam insats som ledare för en sv. handelsdelegation till För. Stat. 1040 o. till Sydamerika 1946—47 samt är sed. 1947 ordf. i bl. a. Riksidrottsförbundet, Sveriges olymp. kommitté o. KAK.

Bertillon [bärtija^{ns}*J], Alphonse (1853—1914), fransk antropolog, som uppfunnit två system för identifiering av förbrytare: bertillonage [bärtijäna'sj], mätning av vissa partier av kroppen, samt portrait parlé (porträtt i ord), anteckningar över det för en person utmärkande beträffande hår, pannform, ögonfärg m. m.

Bert'ram, art av örtsläktet *Chrysanthemum*. Berfram, Meister B., d. kort före 1415, tysk målare o. bildsnidare, ledde en målar- o. träsnideri verkstad i Hamburg. Huvudverk: *Grabowaltaret* fr. 1379 (Kunsthalle, Hamburg).

Bertrand [bärtra^{ns}*], Henri Gratien (1773—1844), fransk general; åtnjöt Napoleon I:s vänskap, följde honom till Elba o. St Helena o. återförde hans stoft till Frankrike 1840.

Bertrand [bärtra^{ns}*], Louis (1866—1941), fransk författare, bl. arb.: *L'Invasion* (1907; Invasionen, 1922) reseskildringar från Medelhavsländerna m. m. Led. av Fr. akad. 1925.

Bertrand de Bom [bärtra^{ns}* d^o bärn'n] (omkr. 1140—omkr. 1210), provensalsk trubadur, berömd för sina lidelsefulla stridssånger. i. **Berwald**, Johan Fredrik (1787—1861), musiker, 1823—49 hovkapellmästare.

2. **Berwald**, Franz (1796—1868), tonsättare, kusin till J. F. B., en av Sveriges främsta tonsättare, mest betydande på det instrumentala området. Bl. hans verk, som utmärka sig för fantasi o. originalitet, märkas operan *Estrella de Soria*, *Symphonie sérieuse* o. *Symphonie singulière* samt flera kammarkonserter.

Berven, Elis, f. 3/3 1885, radiolog, överläkare vid Radiumhemmet sed. rg27, prof. i radioterapi vid Karol. inst. 1936. B. har förbättrat behandlingsmetoderna med röntgen o. radium (främst av elakartade svulster).

Berwick [ber'rik], grevskap i s.ö. Skottland. 1,184 kvkm, 25,000 inv. (1946). Jordbruk, fiske, färavel. Huvudstad: Duns. 3,000 inv.

Berwick [ber'rik], James Fitzjames, hertig av B. (1670—1734)» naturlig son av Jakob II, ättförlige 1688 fadern i landsflykten; fältherre (marskalk) i fransk tjänst under Spanska tronföljdskriget (segrade vid Almanza 1707 o. erövrade Barcelona 1714). B. verkade fäfanget för jakobiternas sak i England.

Berwyn [bo'oin] stad i Illinois, För. Stat. 48,000 inv. (1940).

Beryll', mineral av berylliumaluminiumsilikat. Klart genomskinlig ädelsten, användes till smycken. Varianter äro akvamarin, smaragd,morganite o. heliodor. (Se färgplan.)

Beryrium, stälgår, hård metall, 2-värt grundämne. Kem. tecken *Be*, atomvikt 9.02, atomnr. 4, spec. vikt 1,8, smältp. 1,278°. Förekommer sällsynt i en del mineral ss. beryll o. krysoberyll. Renelement.

Berylliumbrons, en legering av beryllium, nickel o. koppar med stor hållfasthet, god korrosionsbeständighet o. hög ledningsförmåga för elektricitet o. värme. Användes ss. material för fjädrar, membran, kontakter o. dyl.

Berzelius, Jöns Jacob (i779—1848), läkare o. kemist, prof. vid Karolinska institutet 1807, s. ä. stiftare av Svenska läkaresällskapet. Har genom sin stora analytiska förmåga utövat ett enastående inflytande på utvecklingen av kemien o. denna närstående vetenskaper, mitt eralogien o. den fysiologiska kemien. Nu gällande kemiska symboler o. skrivsätt ha införts av honom.

Hans på elektrolysen grundade elektrokemiska teori störtades visserl. strax efter hans död på grund av den organiska kemiens hastiga uppsving men kan sägas i viss mån ha återuppstått i den moderna dissociationsteorien.

Beröringsvillinger kallas i kristallografien sådana tvillingar, i vilka de enkla kristalindividerna beröra varandra endast efter ett enda plan (sammansvängningssytan).

Bes, egypt. gud med dvärglik gestalt, krökta ben o. stort huvud. Musikens o. dansens gud; ansågs beskydda barnsöborna.

Besancon [b'sa^{ns}ssä^{ns}*], huvudstad i dep. Doubs, ö. Frankrike, vid fl. Doubs. 64,000 inv. (1946). Starkt befäst. Betydande industri, särsk. urfabrikation; livlig handel. Arkebiskopsäte, universitet, observatorium; gotisk domkyrka från 1000-t. Många minnen från rom. tiden. — Vid B. segrade Caesar 58 f. Kr. över germanerna.

i. Besant [bess^{ns}nt], sir Walter (1836—1901), eng. författare o. litteraturhistoriker. Skildrade i en rad tendensromaner de fattiga.

2. Besant, Annie, f. Wood (1847—1933), svägerska till W. B., eng. teosof, verksam i Indien. Omfattade från slutet av 1880-t. teosofien o. intog inom denna rörelse en ledande ställning. B., som beundrade den indiska kulturen, var en av nationaliströrelsens ledande.

Besborod'ko, Aleksandr Andrejevitj (1747—99), rysk statsman, ägde särsk. efter Panins död (1783) Katarina II:s förtroende. 1792 avslöt B. med Turkiet freden i Jassy. Furste 1797. Stor konstsamlare.

Besick' (fr. *béziqne*), ett franskt kortspel.

Besiktningssinstrument, skriftlig handling över en verkställd besiktning.

Besittning, i juridiskt språkbruk ett faktiskt innehav — med eller utan rätt — av fast eller lös egendom; i dagligt tal: vara i besittning av, äga.

Besittningshemman., kronohemman, a vilket åborätten för evärdig tid tillförsäkrats innehavaren o. hans efterkommande.

Besittningsmynt, mynt, slagna i Sveriges forna besittningar s. och ö. om Östersjön.

Besittningsskydd, det lagliga skydd som i ett rättssamhälle ges de bestående besittningsförhållandena. Nödvarn är sålunda tillåtet för att t. ex. försvara sin besittning. Exekutiv myndighet återställer rubbad besittning o. egenmäktigt ingripande i besittningsförhållanden är straffbelagt.

Beskattningsnämnder, gemensam beteckning i taxeringsförordningen på vissa nämnder, som deltaga i taxering till beskattning av olika slag. De äro beredningsnämnder, fastighets-, taxerings- o. fastighetsprövningsnämnder samt taxerings- o. prövningsnämnder.

Beskickning. *Dipl.* En suverän statsrepresentation hos en annan stat, även ofta kallad *legation*; förestås av sändebudet, som kan vara ambassadör, *envoyé extra-ordinaire* et *ministre plénipotentiaire*, ministerresident el. *chargé d'affaires*, de sistnämnda ackrediterade hos utrikesministern, de förra hos statsöverhuvudet. — *Mettall.* Den i bestämda förhållanden uppvägd blandning av råmaterial (malm o. slaggebildande ämnen), varmed en masugn fyllas, *beskickas*, ovanpå kolen.

Beskiderna [-ski-], n.v. delen av Karpaterna. Högsta topp: *Babiagöra*, 1725 m.

1. von Beskow, *Bernhard* (1796—1868), frih., författare. Sv. akadem. sek. från 1834, konservativ publicist. B. är i sitt författarskap mera retorisk än självständig. Mest kända äro de hist. skädespelen *Torkel Knutsson o. Erik XIV* samt minusteckningar över berömda svenskar.

2. Beskow, *Natanael*, f. $\frac{2}{3}$ 1865, skolman, religiös författare o. predikant. 1897—1909 förest. för Djursholms samskola. B. grundade jämte *Ebba Pauli* 1912 *Birkagården* o. förestod den t. 1946. Föreståndare för dess folkhögskola 1916—30. Psalmdiktare, medl. av psalmbokskommittéerna 1919—20 o. 1934—36. Hans hustru *Elsa B.*, f. *Maartman*, f. $\frac{1}{2}$ 1874, har utgivit ett stort antal vis- o. sagoböcker, som vunnit stor popularitet (*Puttes äventyr i blåbärsskogen*, 1901, m. fl.).

3. Beskow, *B. O.*, f. $\frac{15}{4}$ 1906, som till *N. B.*, målare. Okonventionella porträtt samt alfresco-målningar.

Beskowska skolan, högre gossläroverk i Sthlm med dimissionssrätt, grundat 1867 av predikanten *Emanuel Beskow* (1834—99). Konung *Gustaf V* o. hans bröder ha varit lärjungar i B.

Besksöta, art av växtsläktet *Solanum*.

Beskällare, hingst, som användes till betäckning.

Beslagsornament, metallbeslagslikt. ornament, som under 1500-t:s förra hälft uppkom ur rullverket o. samkomponerades med moreskens geometriska band (se bild.). B., som utbildades första gången av *Vredeman de Vries*, fick särskilt stor betydelse för den germanska renässansens snickarkonst.

Beslä, lägga hop o. fastbinda segel, kojor, signaler m. m.

Bes'man, väg, som består av en järn- el. trästång med en fast vikt i ena änden o. en

hake för det föremål, som skall vägas, i den andra. En flyttbar egg, vid vilken handtaget är fäst, förskjutes utefter stängen, tills jämvikt inträder, varvid eggens utvisar viken på en å stängens graderad skala. Ordet b. är av slaviskt ursprung o. betyder »utan ändring (av vikter)».

Besnard [bänär], *Albert* (1849—1934), fransk målare o. etsare, dir. för Franska akad. i Kom. o. för *Ecole des Beaux-Arts* i Paris. Porträtt o. landskap av impressionistisk, modän karaktär.

Besoar' (av pers. *Pa-zahar*, motgift), stenbildningar, som uppkomma i magen hos vissa idisslar därigenom att omkring nedsvada här avlagras växtfibrer, kalcium- o. magnesiumsalter. Användes förr som läkemedel.

Besoar'get, *Capra hircus*, en på några grek. öar samt i v. Asien vilt levande get. Stenform för den vanliga tamgeten. (Se bild.)

Besparingsskog, benämning på de vid avvittring (se d. o.) inom de nordliga länen (framför allt i Dalarna) avsatta sockenallmänningarna.

Bessara bien, området mellan *Dnjestr* o. *Prut* i s.ö. Europa, sed. 1947 ingående i sovjetrepubl. *Moldavien* o. förvaltningsområdet *Ismail* i *Ukrainska sovjetrepubl.* 44,422 kvkm, 3,093,000 inv. (1937); moldaver, ryssar, ukrainare, judar m. fl. Huvudstad: *Kisjinev*. — 1812 övergick B. från turkarna till ryssarna, 1917 självst. republik, 1919 provins i Rumänien, som juli 1940 till följd av ett ryskt ultimatum avträdde detsamma till Ryssland. 1941—44 åter införlivat med Rumänien. I fredsfördraget $\frac{1}{2}$ 1947 ånyo avträtt till Ryssland.

Bessel, *Friedrich Wilhelm* (1784—1846), tysk astronom, 1810 grundare av o. föreståndare för *Königsbergs observatorium*, gjorde bl. a. den första pålitliga stjärnavståndsbestämningen. Var äv. framstående teoretiker, löste det *Keplerska problemet* 1824 o. använde därvid cylinderfunktioner, till hans ära benämnda *Besselska funktioner*.

Bessemmerprocessen, förfarande för framställning av stål o. smidesjärn ur tackjärn genom nedbringande av dettas kolhalt, tillgår så, att det smälta tackjärnet direkt från masugnen i en s. skänkt föres till *bessemmerugnen* el. *konvertertern* (se bild), en stjälpbar ugn, genom vilken blåsterluft pressas under ett tryck av 800 å 1,000 mm kvicksilver.

Då luften passerar genom tackjärnet syrsattes dettas kol till koloxid, vilken förbrinner vid ugnens mynning. Då kolhalten sålunda uppnått önskat värde, vilket genom smidesprov lätt bedömes, uttappas smälten i skänk o. därifrån i gjutjärnsformar (kokiller). Metoden uppfanns av engelsmannen *sir Henry Bessemer* [bess'im'] (1813—98), men sverigheten att hålla smälten tillräckligt varm övervanns av svensken *G. F. Göransson* genom lämpligare blåsteranordning o. utnyttjande av förbränningsvärmten från mängd kisel o. mangan. Jfr *Thomasprocessen*.

Bessiéres [bäsiär], *Jean Baptiste*, hertig av *Strien* (1768—1813), fransk marskalk, chef för gärdet; *Napoleon I:s* vän.

Bess'os, pers. satrap i *Baktrien*, deltog i kriget mot *Alexander den store*. B. låt under återtag, 330 f.Kr., tillfångata o. slutligen mördas konung *Dareios III Kodomannos* men

utlämnades av sina egna till Alexander, som lät döma honom till döden (328).

Best (av lat. *bestia*, djur), oskäligt djur; rå människa. — Bestialisk, djurisk. — Bestialiserä, göra djurisk. — Bestialitet, djuriskhet.

Best, Charles Herbert, f. 1899, kanadensisk fysiolog. Prof. i fysiologi o. chef för Banting-Best department of Medical Research, Univ. of Toronto, sed. 1941. B. upptäckte tills, med F. G. Banting insulinet.

Best, Werner, f. 1903, tysk nazistisk politiker. Nov. 1942—maj 1945 Tysklands befälhavande i Danmark. Häktad som krigsförbrytare.

Bestiarus (av lat. *bestia*, djur), hos romarna benämning på den, som på arenan kämpade med vilda djur. — Bestiarier kallas medeltida samlingar av djurfablar, vari djuren uppträda som sinnbilder för Kristus, djävulen, dygder, laster osv.

Bestick, 1. Fodral för förvaring av matematiska el. kirurgiska instrument, ex. ritbestick. — 2. Fartygs eller luftfarkosts läge i sjökort eller karta.

Besticka, lämna el. erbjuda gåva el. annan förmån för att muta någon.

Best man [-maenn], eng., brudgummens marskalk.

Bestockning, förmågan hos sädeslag o. andra gräs att genom altrandet av sidoskott bilda tuva.

Bestseller, eng., »som säljes bäst», bokhandelsterm för succébok.

1. Bestusjev-Rju'min, Mihail Petrovitj (1686—1767), rysk diplomat, var 1721—25 samt 1731—41 minister i Sthlm o. deltog ivrigt i tidens polit. intriger. Anklagades i Sverige för att ha tillskyndat mordet på Malcolm Sinclair. Senare rysk minister i Preussen, Polen, Österrike o. Frankrike.

2. Bestusjev-Rjumin, Aleksej Petrovitj (1693—1767), broder till M. P. B., rysk statsman, ledde 1741—58 Rysslands utrikespolitik.

Bestyckning, de eldvapen, som tillhöra en befästning, ett fartyg, ett flygplan el. dyl.

Beställningsmän kallas inom svenska armén det fast anställda manskap, vilket uttagits till vissa tjänster, som kräva yrkesutbildning. De utgöras av vapen-, instrument-, bil-, maskin-, stridsvagns- o. signalmekaniker.

Besvär. Kam. Prestation i tjänst el. penningar för att fylla statligt el. kommunalt behov (s. k. allmänna besvär). — Statsr. Under ståndtiden den rätt, som tillkom riksstånden, att hos regeringen framställa klagomål o. önskingar. — Förv. Klagomål över förvaltande myndighets beslut. Dessa föras hos högre förvaltningsmyndighet o. i sista instans hos Regeeringsrätten el. K. Mt. i statsrådet. I vissa mål, t. ex. fattigvårds mål, är Kamarrätten högsta instans. — Processr. Klagomål över domstols slutliga beslut, sådana beslut under rättegången, som få överklagas särskilt, samt domar i vissa mål, t. ex. konkursmål. Jfr Dom.

Bet (fr. *bete*, djur), straffsänst i spel. — Gå, bli bet, förlora, misslyckas.

Beta (B, β), andra bokstaven i grek. alfabetet. Beta, örtsläkte (fam. *Chenopodiaceae*), 6 arter. Som ursprung för de många hundradolade betsorterna antas den bl. a. på havsstränder i Syd-europa växande o. med en smal pärlot försedda *B. vulgaris*. Odlade typer: mangold, rödbeta, foderbeta, sockerbeta m. fl.

Beta. 1. Sjövä. Lägga ankarkättingen runt en betning (uppstående fast stöd) för att minska kättingens för hastiga utrusande vid ankring. — 2. Jfr Betning.

Betalningsbalans', benämning på förhållandet mellan ett lands skulder o. fordringar på utlandet vid viss tidpunkt. En mätare på

detta förhållandets gynnsamhet el. ogynnsamhet utgör växelkursen.

Betalningsföreläggande för utfående av penningfordran, som icke grundar sig på skriftligt fordringsbevis o. icke avser skadestånd, kan fordringsägaren utverka hos allmän underrätt enl. lagsökningslagen²⁷/₁₂ 1946. Har ersatt handräckning för fordran. Jfr Lagsökning.

Betalningsmedel, ett nied penningar nära sammanfallande begrepp. Av värdepapper m. m. kan dock i stor utsträckning användas som betalningsmedel. Lagligt betalningsmedel, som man har skyldighet att som fullgod betalning mottaga, utgöres i ett land i regel av dess inhemska mynt o. sedlar, skiljemynt dock endast till smärre belopp. Sv. statsens kassor mottaga skiljemynt till obegränsat belopp, men ingen annan behöves i Sverige i en betalning mottaga mer än 20 kr. i 2- o. 1-kronor, 5 kr. i mindre silvermynt el. kopparnickelmynt, 1 kr. i brons- o. järnmynt. Mynt upphöra att vara lagligt betalningsmedel, när de utsatts för nöting utöver vissa gränser.

Beta'nia, by i s. Palestina, utanför Jerusalem, på Oljbergets ö. sluttning, där Jesus gästade Maria, Marta o. Lasarus (Joh. n).

Betaniastiftelsen, sjukvårdsorganisation, bildad av de sv. metodisterna 1911, med egna sjukhus, sjuk- o. vilohem samt sjuksköterskeskola.

Beta'partiklar (/S-partiklar), de elektroner, som bilda betastrålar.

Betastrålar (/9-strålar) utsändas av radioaktiva ämnen o. ha visat sig bestå av en ström av negativt laddade partiklar, /S-partiklar, med hastigheter, som växa mellan ljushastigheten o. en tredjedel därav. Noggranna mätningar ha givit samma massa o. laddning för /J-partikeln som för elektronen, varför de kunna anses identiska.

Betatron [-trå'n], apparat för framställning av ytterst energirika elektroner (betastrålar) o. röntgenstrålar. I ett vakuumrör mellan polerna på en växelströmsmatad magnet tvingas elektroner att röra sig i en cirkelbana, medan magnetiska fältstyrkan (under ^{*/*} period) ökas från o till sitt högsta värde. Elektronerna påverkas härvid genom induktion av en elektromotorisk kraft, som blir mycket hög (20 mill. volt), emedan de genomlöpa banan i ofantligt många varv. Deras hastighet blir till slut mycket nära ljusets. Anv. vid stud- av kärnreaktioner. Jfr Cyklotron.

Bete humaine [bät ymä'n], fr., »människo-odjuret», efter titeln på en roman av É. Zola använt slagord för det juridiska i människonaturen.

Bet'el, helgedom o. stad i Palestina, n. om Jerusalem, nämnd i GT. Num. byn Betin.

Bet'el, ett över hela det indomalajiska området allmänt brukat tuggmedel. Framställes ur frö av betelpalmen, gambir el. kateku samt kalk, vilket tillsammans invecklas i ett blad av betelpepparbusken. Medlet verkar stimulerande men färgar mun o. tänder röda.

Betelseminariet, Baptistsamfundets utbildningsanstalt i Sthlm för predikanter o. missionsärer, grundat 1866. 4—5-årig lärokurs.

Bête-noire [bät-n'o'ar], fr., egentl. svart djur; syndabock, olycksfägel, »svart får».

Betes'da, damm vid Färporten i Jerusalem; ansågs ha undergörande vatten (Joh. 5).

Bet'fage, ort i Palestina, vid Oljberget, på vägen Jerusalem—Betania (Matt. 21: 1).

Betfluga, *Pegomyia hyoscyami*, fluga, skadedjur på sockerbeter, spenat o. andra mollväxter. Larven borrar i bladen blåsformiga gångar. Äggen läggas vanl. på bladens undersida. Pupporna övervintra i jorden.

Betfo'r, ett fodermedel, som framställes av avfall från sockerfabriker. Ur spillvänt utfälda äggviteämnen blandas med melass o. betmassa samt torkas. Användes till hästar.

Bethany College [bebⁿl käll'idsj], svensk-amerik. läroanstalt i Lindsborg, Kansas, grundad 1881 av pastor K. A. Svensson (1857—1904).

Bethlehem [beb'lih'm], stad i Pennsylvania, n.ö. För. Stat. 58.000 inv. (1940). Naturvetenskapl. univ. Huvudort för herrnhutarna i För. Stat. Silkes- o. stålindustri (säte för järn- o. stålstruten Bethlehem Steel Corporation [stäl kypäre'sjOn]).

Bethlen, Gåbor (Gabriel) (1580—1629), *furst av Siebenbüren* (1613). B. blev genom sultanens hjälp våld till furste av Siebenbüren. Rfter Treitioåra krigets utbrott anföll B., som var protestant, Tjngern samt avsatte konung Ferdinand o. valdes 1620 själv till konung, vilken värdighet han dock 1622 måste avsäga sig. B. fortsatte dock sina intriger mot kejsaren. Kort före sin död hade han bl. a. uppgjort en vidlyftig anfällsplan mot kejsaren, vari han avräknade med sultanens hjälp. Sväger till Gustav II Adolf.

Bethlen, István (Stefan), f. 1874, greve, ungersk politiker, tog 1919 en verksam del i störtandet av Béla Kun o. var 1921—31 med ett kort avbrött ministerpresident. Gentemot den totalitära staten har B. intagit en starkt kritisk hållning.

Bethmann-Hollweg, Theobald (1856—1921), tysk rikskansler 1909—17. B. arbetade för inrikespolitisk utjämning samt för en försönlig utrikespolitik. I början av Första världskriget verkade B. ivrigt för nationell enighet o. tillbakahållande av den alltyska propagandan. B. motsatte sig äv. i det längsta lösläppandet av det tyska undervattensbåtskriget. Efter sin av krigsledningen framtvingade avgång 1917 spelade B. ej någon aktiv politisk roll. Utg. *Betrachtung. en zum Weltkrieg* (Betraktelser med anledn. av Världskr., 1919—21).

Bethnal Green [bepⁿl gri'n], stadsdel i ö. London. Arbetarkvarter.

Béthune [betynn'], stad i n. Frankrike, dep. Pas-de-Calais. 20.000 inv. Huvudort i ett stenkolsområde. I närh. slottet Ansecin.

Beti's (fr. *bétise*). dumhet.

Bettjante, förr benämning på i statstjänst anställda, senare på tjänstemän av lägre grad.

Bethlehem (hebr. »brödhus»), nuv. Bet Laehni, stad i Palestina, 8 km s. om Jerusalem. 8.820 inv. (1944). Enl. Bibeln Davids o. Jesu födelsestad. Den nuv. födelsekrvkan uppf. av kejsar Konstantins moder Helena 326 o. ombyggdes på 500-t.

Beimassa, den fasta återstoden av sockerbeter efter urlakning av sockret (jfr Rörsocker). Användes som foder, direkt el. i form av betfor. Jfr Melass.

Betmedel, kemikalier, avsedda till betning.

Betmögel, en parasitisk svamp, *Peronospora Schack'tii* (tillhörande algsvamparna), som angriper bladen på foder- o. sockerbeter o. stundom åstadkommer stor ödeläggelse.

Bet-nemato'id el. betål, *Heterodera Schack'tii*, en nästan mikroskopisk spolmask, som lever parasitiskt i rötterna på sockerbeter, havre m. fl. växter. Förekommer ibland i oerhörda mängder, framkallande s. k. bettrötthet, havrettrötthet osv. Skördeutbytet av t. ex. sockerbeter kan då nedsättas till 1/10 av det normala. Har från mell. Europa spritt sig till s. Sverige.

Betning. *Tekn.* 1. Borttagande på kemisk väg av oxider m. m., som täcka en metallyta. 2. Våvnaders o. garners indränkning med betmedel (ss. alun, järnvitriol, grävsyra) antingen före el. efter färgningen i avsikt att vid träd-fibrenas fastare binda sådana färger, som ej själva ha benägenhet att kvarstå vid tvättning. Av. hudar indränkas med syror o. dyl. för att bortskaffa kalken o. göra huden svällande o. mottaglig för garvämnet. Hudar betas äv. för färgning. Jfr Bets. — *Bot.* Betning el. avsvampning, behandling av utsäde med kemikalier i fast form el. i lösning för att döda vidhäftande sporer av skadesvampar (ex. sot-svampar, snö mögel). För betning användas bl. a. kopparvitriol, formalin, sublimat o. uspulun.

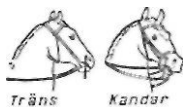
Betong', en även under vatten hårdnande blandning av cement, sand, vatten o. sten (ant. makadam el. singel). Vid riktig vattentillsats är massan lätt att gjuta (gj utbetong). Med mindre mängd vatten erhålles en betong, som vid samma cementhalt visar högre hållfasthet, större frostbeständighet o. mindre krympning än gjutbetong. Denna massa bearbetas mekaniskt vid formningen genom stampning (stampbetong) el. vibrering med särskilda, motordrivna verktyg (vibrerad betong el. vibrobetong). Vibrerad betong utgör ett högvärdigt material, som på senare år fått en allt vidsträckt användning till grundmurar, bro- o. husbyggnader, permanenta vägbeläggningar m. m. Betongkonstruktioner förstärkas vanl. med injutna järnstänger el. trådar (armerad betong). Jfr Gasbetong, Strängbetong o. Klinkerbetong.

Betonica, örtsläkte (fam. *Labiatae*), närstående *Stachys*. *B. officinalis*, humlesuga, har axligt samlade kransar av purpurroda blommor o. förlängt hjärtlika, naggade blad.

Betrost, *Uromyces betae*, en rostsvamp, som angriper bladen av foder- o. sockerbeter o. framkallar gula, mot hösten mörkbruna fläckar. Bets, namn på färglösningar, varmed snickeriprodukt för polering el. boning indränkas för att få en för ett visst träslag utmärkande färg. Betsningen kan stundom utföras i ångskåp med lämpliga ångor (ex. »antik» ek erhålles medelst ammoniakångor). Jfr Betning.

Betsaida, ort, som låg i n. Palestina vid Genesarets n.ö. strand. Hemort för apostlarna Petrus, Andreas o. Filippus.

Betsel, benämning på de remtyg o. bett, som erfordras för hästens styrande. Efter sammansättningen skiljer man mellan tråns o. kand ar.

Bett, den del av ett betsel, som lägges i hästens mun. Bettet utgöres av ett munstycke, i bägge ändarna försett med en ring (b r i d o n g b e t l l), en ring med parerstång (t r å n s b e t t) el. en sidstäng med ringar (s t å n g b e t l l).

Betfel, dets. som bettel. Jfr Sackmaskin. Bettla (av ty. *beteln*), tigger. — B e t l l e r i', tiggeri.

Bettna, kommun i s. Södermanland, Södermani. l.; Valla landsf. distr., Öppunda o. Villättinge doms. 1.517 inv. (1947).

Bet'ula, björksläktet (fam. *Betulaceae*), ca 35 arter på n. halvklotet. Träd o. buskar med sammansatta han- o. honhången, av vilka de förra övervintra nakna. Frukten, en med två sidoställda vingar försedd nöt, frigöres genom hängets sönderfallande. Ved gulvitt, finporigt. Hos oss förekomma allmänt glasbjörk, masurbjörk o. dvärgbjörk.

Betulander, Göllhelf (1872—1941).^{k o n}. struktör o. verkstadsingenjör i Telegrafverket

1901—37» uppfann väljarsystemet o. växlar för automattelefoner.

Betu'we, landskap i s. Nederländerna, prov. Gelderland, mellan Rhenarmarna Waal o. Lek. 270 kvkm. Mycket bördigt. Odling av tobak, vete o. frukt. Den närmsta staden är Tiel. B. anses vara de gamla batavernas hemland.

Betyg. De vid sv. skolor vanliga betygsgraderna äro: A (berömlig), a (med utmärkt beröm godkänd), AB (med beröm godkänd), Ba (icke utan beröm godkänd), B (godkänd), BC (icke fullt godkänd), C (otillräcklig), D (klandervärd). I betygsheter bli dessa: 3, 2V2, 2, 1V21. V*, o. —. Vid universiteten användas ännh ofta de lat. benämningarna: *Laudatur* (A), *Cum insigniore laude approbatur*, förk. *Cum. ins.* (a), *Cum laude approbatur*, förk. *Cum laude* (AB), *Non sine laude approbatur*, förk. *Non sine* (Ba), *Approbatur* (B).

Betäl, dets. som bet-nematod.

Betänkande, skriftligt yttrande av sakkunnig, kommitté e. utskott över viss fråga.

Beukelaer, dens. som Bueckelaer.

van Beuning [bō'ningen], Koenaard (1622—93), nederl. statsman, spelade som diplomatiskt sändebud en betydande roll i Nederländernas politik från 1650-t. till mitten av 1680-t. Utpräglat svensktientlig bidrog B. icke litet till Danmarks fredsöppning 1657. Efter att urspr. ha stått Jan de Witt nära slöt han sig senare till Vilhelm III av Oranien.

Beurreus [böre'us], Dionysius, d. 1567, fransk läkare o. humanist; kom 1543 till Sverige. Erik XIV:s lärare o. förtroende; användes äv. i diplomatiska värv. Förkämpe för kalvinismen. Ett av offren vid Sturemorden.

von Beust [båjst], Friedrich Ferdinand (1809—86), greve, tysk o. österrik. statsman. Som Sachsens utrikesminister 1849—66 sökte B. skaffa »mellanstaterna» större inflytande på Tysklands politik, men då Sachsen 1866 hade slutit sig till Österrike o. delat dess nederlag, nödgades B. avgå. S. å. trädde han i österrik. tjänst, 1867—71 med titeln rikskansler, genomförde uppgörelsen med Ungern o. sökte, ehuru med ringa framgång, att försona tyskarna o. slaverna inom dubbelmonarkien.

Beuthen [båj'ten], po. Bytom, stad i s. Polen, prov. elask. 93.000 inv. (1945). Medelpunkt för provinsens gruv- o. järnhantering.

Bevakning. *Jur.* Vidtagande av vissa i lag föreskrivna åtgärder för att tillvarata ett rättsanspråk (f. ex. konkurs- o. testamentsbevakning).

Bevan [bevva'n], Aneurin, f. 1897, britt. politiker (arbetarpartiet), hälsovårdsminister i Attlees reg. sed. juli 1945. En kort tid utesluten ur partiet 1939 på grund av deltagande i Stafford Cripps folkfrontskampanj.

Beveren [be'ver'o'n], stad i n. Belgien, prov. Öst-Flandern. 12.000 inv. Bryggerier, oljeslagerier.

Beveridge [bew'<ridlj], lord William, f. 1879, eng. nationalekonom o. socialpolitiker, var 1919—37 chef för London School of Economics and Political Science, 1937—45 för University College i Oxford. B., som utarbetat flera ransoneringsplaner, framlade nov. 1942 plan till en reform av den eng. socialförsäkringen. *Beveridgeplanen*. Denna bygger på social trygghet åt alla. 1944 utg. B. *Full employment in a free society*, vari han utformar ett nationalekonom. program för samhällets nydaning. Bl. övriga skrifter märkas *The price of peace* (1945) o. *Why I am a liberal* (1945).

Beverley [bevve'olij, stad i n.Ö. England, grevsk. Yorkshire (East Riding), n.v. om Hull. 14.000 inv. Industri, spannmålshandel.

Be'verwiik (-vejk), stad i prov. Nord-Holland, Nederländerna. 25.000 inv. (1943).

Bevilling, gemensamt namn på statsverkets extra ordinarie inkomster. Om ordinarie statsinkomster ej förslå till statsutgifternas täckande, måste bevillingar i form av nya el. förhöjda skatter tillgripas. Bevillingar utgå för viss bestämd period.

Bevillingskrona, förr benämning på den del (Vioo) av inkomstbeloppet, som såsom bevilling skulle erläggas till staten. I dagligt tal användes uttrycket num. som räkneenhet för kommunalskattens storlek i stad. Ex.: 6 kr. per bevillingskrona = 6 kr. för varje 100 kr. av den beskattningsbara inkomsten.

Bevillingsutskottet, ett av riksdagens ständiga utskott, bestående av 20 ledamöter, hälften från vardera kammaren, med uppgift att bereda frågor, som angå förändring i föreskrifterna om bevillningsutgående, att förslagsvis beräkna inkomsterna av de särskilda bevillningarna samt att, om så erfordras, föreslå sättet för bevillningens ökande.

Bevin, Ernest, f. 1881, eng. socialistisk politiker, handelsexpert, generalsekr. i Transport and General Workers' Union 1921—40, medl. av underhuset 1940, arbetsminister o. medl. av krigskabinetet i Churchills reg. 1940—45, utrikesminister sed. juli 1945. Deltog i Potsdamkonferensen 1945, i utrikesministerkonferenserna i London o. Moskva s. å., i Paris 1946, i Moskva o. London

1947. Chefsdelegat vid FN-sessionen i New York okt.—dec. 1946. B:s politik har utmärkts av intimt samarb. med För. Stat. o. Frankrike, med vilket en 50-årig alliansplan undertecknades mars 1947.

Bevingade ord, ofta citerade uttryck, som härröra från någon bestämd skrift el. person.

Bevinplanen, en av britt. utrikesministern Bevin²²/j 1948 skisserad plan för politiskt, ekonomiskt o. militärt samarbete mellan i första hand Storbritannien, Frankrike o. Benelux. Planen syftar till upprättande av ett förbund för att skydda Västeuropas demokrati från infiltration o. angrepp utifrån. Jfr Brysselpakten.

Bevis. *Log.* Härledandet av ett omdömes giltighet ur en el. flera såsom sanna erkända satsar. — *Jur.* Medel att Övertya domstolen om ett i rättegång anfört faktum.

Beväring. Svensk man är värnpliktig fr. o. m. det kalenderår, under vilket han fyller 20 år. t. o. m. det, under vilket han fyller 45 år. Värnplikten fullgjordes 1885—194r i beväringen o. landstormen. Denna indelning upphörde med 1941 års värnpliktslag.

Bex [bå], kurort i s.v. Schweiz, kant. Vaud. 5.000 inv. Svavel- o. saltkällor.

van Beyeren [fann bej'], Abraham (1620 el. 1621—efter 1674), höll. målare; ypperliga stilleben. Repr. i Nat.mus.

Beyle [bål], Henri (1783—1842), fransk författare (pseud. Stendhal). Hans romaner, främst *Le rouge et le noir* (1831: Rött och svart, 1918) o. *La charrue de Parme* (1839; Kartusianerklostret i Parma, 1902), utmärkas av genomgående psykologisk analys o. ha haft stort litterärt inflytande.

Beylon [bälå'sj], Jean François (1723—79), schweizare, föreläsare hos drottning Lovisa Ulrika, var en förtrogen vän till den kungliga familjen o. anförtröddes äv. grannlaga politiska uppdrag.

Beyron, Einar, f. 24/2 1901, operasångare (tenor), vid Kungl. teat. sed. 1926, hovsångare 1942. G. m. operasångaren Brita Hertzberg 1932.

Beza el. de B é z e [d^o bää], Théodore (1519—1605), fransk-schweiz. reformert teolog, Calvins eftertr. som kyrklig styresman i Geneve. B:s rimmade parafraaser över Psaltaren ha utgjort grundvalen för den reformerta kyrkosången.

Béziers [besje'], stad s. Frankrike, dep. Hérault, vid Orbe o. Canal du Midi. 65,000 inv. (1946). Viktigt järnvägsknut. Handel med vin o. brännvin. Rom. fornlämningar.

Bezirk [-tsirk'], ty., distrikt, förvaltn.område. Bezpada, stad i s. Indien, Madras, vid fl. Kistna, för vars kanalsystem B. är medelpunkt. 44,000 inv. Stor handel.

Bhagalpur el. B a g h a l p u r, stad i n. Indien, prov. Väst-Bengalen, vid Gangs. 84,000 inv. (1931). Bomulls- o. sidenindustri.

Bh ar at 'p u r el. B h a r t p u r. 1. Stat i Indien, f. d. agentskapet Rajputana. 5.13^o kvkm, 576,000 inv. (1941). — 2. Huvudstad i B. 1. 117,000 inv. (1941)- Handel med salt.

Bharoch, annan stavform för Broach. Bhatgaon stad i konungariket Nepal, Himalaya. 93,000 inv.

Bhau'nagar el. B h a v n a g a r. 1. Stat i Indien, provinsen Bombay, på halvön Kathiawar. 7,407 kvkm, 618,000 inv. (1941). — 2. Huvudstad i B. 1, vid kusten. 103,000 inv. (1941). Bomullsindustri o. -export. Hamn.

Bhil, en icke-arisk folkstam i Främre Indien (ca 15 mill.).

Bhopal. 1. Stat i Indien, f. d. agentskapet Centralindien. 17,874 kvkm, 785,000 inv. (1941). — 2. Huvudstad i B. 1. 61,000 inv. (1931).

Bhuta'n, oavhängig stat i ö. Himalaya, Främre Indien, gränsande till Tibet. 46,600 kvkm, 300,000 inv. Språket tibetanska o. religionen buddhistisk. Styres av en maharaja. Huvudstad är om vintern Punakha, om sommaren Taschichodzong. — Hist. B. har sedan 1700-t. varit styrt av en tibetansk krigarkast. Till 1907 två härskare, en andlig o. en världslig. Från 1910 under britt, politisk kontroll.

Bi Kem. Kemist tecken för en atom vismut. — S/ö». Ligg a bi, ligg a så gott som stilla under storm för att ej fresta fartyget för mycket. Lägga (drejja) bi, minska farten, så att förbindelse kan fås med annat fartyg el. båt. — Zool. Jfr Bisläktet.

Bi-, latinsk förstavelse, av bis, två gånger, motsvarar svenska två-, dubbel-.

Biafra-bukten, inre delen av Guineabukten. Bia'ya Krakow'ska, stad i s.v. Polen, vojvodsk. Kraków. 30,000 inv. (1938).

Bia'la Podlas'ka, stad i s.ö. Polen, vojvodsk. Lublin. 22,000 inv. (1938).

BiaJowieza [-vjasja], skogsområde i v. Vitryssland, SSSR, n.o. om Brzeć Liteski. Förre Första världskr. var B. den enda plats i Europa, där visenten (*Bison bonasus*) fortlevt; den utrotades då, men med exemplar från zool. trädgårdar inplanterades en ny stam. Jfr Visent.

BiaJys'tok. 1. Vojvodskap i n.ö. Polen. — 2. Huvudstad i B. 1. fästning, järnvägsknut, stor ylleindustri. 105,000 inv. (1938). Under Första världskr. intogs B. 1915 av tyskarna. I juni 1941 inringades ett 30-tal ryska divisioner vid B. av tyska trupper o. förintades el. tillfångatogs. Erövrades av ryssarna 27/7 1944.

Bian'co, Bartolommeo, d. 1657, ital. arkitekt, huvudsakl. känd genom universitetsbyggnaden i Genua (urspr. jesuitkollegium) med dess storslagna gårdspartier.

Biarritz [biarits' el. biariss'], stad i s.v. Frankrike, dep. Basses-Pyrénées, vid Biscaya-bukten. 21,000 inv. (1936). Förnäm, mycket besökt bad- o. kurort.

Bi'as, en av Greklands sju vise. Biaxlaxlar, de kristallaxlar, som ej utgöra verktygalaxlar.

Bibel (av grek. *bibli'a*, böcker), de urkunder, Gamla o. Nya testamentet, i vilka kristendomen finner uttryck för sitt medvetande om frälsningen genom Kristus, den i GT utlovade Messias. GT är med undantag av några mindre arameiska stycken skrivet på hebreiska. Dess skrifter är o. vår bibel ordnade efter innehåll: berättande böcker, poetiska o. undervisande, sist profetiska. NT är avfattat på sengrekiska. Det upptager Evangelierna med Apostlagärningarna, Apostlarnas samt Uppenbarelseboken. De äldsta o. viktigaste Bibelhandskrifterna är o. *Codex Sinaiticus* i London o. *Codex Vaticanus* i Vatikanska biblioteket i Rom, bägge från 300-t., samt *Codex Alexandri' nus* i British Museum i London, från 400-t. Kapitelindelningen är från 1200-t., versnumreringen från 1500-t. Våra »kyrkobiblar» är o. Gustav Vasas bibel 1541 (»Biblia på Swensko»; 400-årsjubileet firades 1941), Karl XII:s 1703 o. Gustaf V:s 1917-

Bibel-Babel-striden, en stridsfråga framkallad genom Fr. Delitzschs föredrag 1902—05 över ämnet *Babel* och *Bibel*, i vilka han gjorde gällande, att den israelitiska religionen på väsentliga punkter mottagit direkt inflytande från den babyloniska.

Bibelinstitut, inom Evangeliska fosterlandsstiftelsen sed. 1910 använd form för predikant- o. talareutbildning med huvudvikt på bibelstudier.

Bibelkommission, benämning på olika nämnder, som haft i uppdrag att granska, förbättra el. verkställa en bibelföversättning.

Bibelkritik, polemisk benämning på den moderna historiska bibelforskningen av dem, som anse att dessa forskare i grund o. botten söka förneka Bibelns trovärdighet.

Bibelkvinnor, kvinnlig bibelspridare o. husbesökare, särsk. inom Evangel. fosterlandsstiftelsen o. Sv. Missionsförb., med utbildning från bibelinstitut el. missionskola.

Bibelsällskap, sällskap för Bibelns spridning o. översättning; viktigast är det 1804 i England stiftade »Brittiska och utländska bibelsällskapet», genom vars försorg ca 200 mill. ex. av Bibeln blivit spridda på ca 400 språk el. dialekter. Efter dettas mönster bildades bibelsällskap i Sverige i börj. av r800-t.

Bibelteologi, teologisk riktning, som utblidar sitt lärosystem direkt ur Bibelns utsagor.

Biberg, Nils Fredrik (1776—1827), filosof, från 1810 prof. i praktisk filosofi i Uppsala. Föregångare till Boström.

Bibes'cu, Barbu (r80i—69), rumänsk furste, av sultanen vald till hospodar i Valakiet (1843—56). Hans broder Georg B. (1804—73) genomförde som hospodar i Valakiet (1843—48) vissa reformer men nedlade regeringen efter ryska påtryckningar.

Bibes'cu, Marthe, f. Eahovary, f. 1887, prinsessa, rumänsk-fransk författarinna. Underhållningsromaner samt studier över furstliga personer o. monografien *Le deslin de Lord Thomson of Cardington* (1932; sv. övers. 1933).

Bibiena, Galla da B., ital. konstnärsfamilj, verksam under barocken vid ett flertal europ. hov. Fick stor betydelse på teaterdekorationens o. teaterarkitekturens område. De märkligaste voro Ferdinando (1657—1743), Francesco (1659—1739), Giuseppe (1696—1756), Carlo (1728—78). De två sistnämnda smyckade det inre av operahuset i Bayreuth.

Bi'blia pau'perum, lat., »de fattigas bibel», vedertaget namn på en under medeltiden mycket spridd bok med bilder ur Bibeln, för-

sedda med korta förklaringar o. bibelspråk, vanl. på latin. Utmärkande för B. är att en nytestamentlig bild alltid står vid sidan av en el. flera gammaltestamentliga. B. var ett viktigt underlag för predikotexterna före reformationen. Av. har B. spelat stor roll som motivbestämmande för den medeltida kyrkkonsten, t. ex. för Albertus Pictors produktion.

Bibliofil (av grek. *bibWon*, bok, o. *filos*, vän), bokvän, boksamlare. — **Bibliofilupplaga**, en på bättre papper tryckt mindre (vanl. numrerad) upplaga av ett bokverk.

Bibliografi (av grek. *bibWon*, bok, o. *gra'fein*, skriva), under forntiden bokavskrivare, sedermera boktryckare, nu en som gör bibliografier. — **Bibliografi**, benämning dels på vetenskapen om alla el. särskilda folks o. tidars litteratur, dels på enskilda bokförteckningar över vissa områden av denna vetenskap.

Biblioma'n (av grek. *bibWon*, bok, o. *mani'a*, galenskap), bokvurm, person som har ett sjukligt begär att samla böcker.

Bibliomanti' (av grek. *bibWon*, bok, o. *mani'eTa*, spådom), spådom ur på slump uppslaget ställe i bok, särsk. Bibel.

Bibliotek (av grek. *bibWon*, bok, o. *te'ke*, förvaringsrum), beteckning på dels en förvaringsplats för boksamlingar, dels själva boksamlingen. Ordet nyttjas äv. som gemensam titel på vissa serieverk, t. ex. Romanbibliotek. Man skiljer mellan vetenskapliga b. o. folkbibliotek. Till de förra hör a) nationalbibliotek, som ha till uppgift att samla det egna landets tryckta litteraturalster, 2) universitetsbibliotek, i de flesta europ. länder samt idigt national bibliotek, 3) specialbibliotek, som ofta äro knutna till högskolor, ämbetsverk o. dyl. el. ägas av akademier o. lärda samfund. **Folkbibliotek** (stads-, socken-, församlingsbibliotek) kallas en för allmänheten tillgänglig boksamling, som avser att ge tillfälle till kunskapsgivande o. underhållande läsning. Sed. 1930 kunna äv. i varje län finnas centralbibliotek, som bibliotekstekniskt o. genom boklån bistå de lokala biblioteken.

Bibliotekarie (av grek. *bibhot'eke*, boksamling), person, som förestår ett bibliotek. I större sv. bibliotek brukar titeln förbehållas den ansvarige ledaren el. vissa ordinarie tjänstemän; Kungl. bibliotekets chef kallas riksbibliotekarie, cheferna för universitetens o. riksdagens bibliotek, Göteborgs stadsbibliotek samt Chalmers o. Tekniska högskolan överbibliotekarie.

Biblioteksband, slitstarkt bokband. **Biblioteksbladet**, av Sv. allm. biblioteksforen. sed. 1915 utg. tidskr. för biblioteksfrågor.

Biblioteksexemplar el. **arkivexemplar**, benämning på de exemplar av allt, som tryckes, vilka en boktryckare är plikt att utan betalning lämna till Kungl. biblioteket samt till universitetsbiblioteken.

Bibliotekskonsulenter, statsjästemän i Skolöverstyrelsen, med uppgift att giva folk o. skolbibliotek upplysningar, förbereda ärenden rörande fördelning av statsanslag m. m.

Bibliotekskurser, av Skolöverstyrelsen anordnade kurser för utbildning av personal för folkbiblioteken.

Bibliothèque nationale [-täck' nasiänall'] »nationalbibliotek», riksbibliotek i Paris världens största bibliotek, gr. und. medeltiden.

Bibliothèque Sainte-Geneviève [-täck' sä'et sj'nvjäv], statligt bibliotek i Paris, grundat 1624. Omfattar sed. 1868 äv. en nordisk avdelning (under skandinavisk ledning), vilken åtnjuter statsunderstöd från Sverige, Norge, Danmark o. Island.

Bi'ceps, lat., »den tvåhövdade», namn på en arm- o. en lårmuskel. **Tvåhövdade arm-**

muskeln bildar den avlånga upphöjningen på överarmens framsida o. går från skulderbladet till strålbenet; böjer armen i armbågsleden. **Tvåhövdade lårmuskeln**, på lårrets baksida, sträcker höft- o. böjer knäleden.

Bicêtre [bisä'tr], by i n. Frankrike, dep. Seine, s. om Paris. Slott från 1200-t., nu hospital samt asyl för åldringar.

Bioor'nes, annat namn för fam. *Ericaceae*.

Bioy'kel (eng. *bicycle*, av lat. *bis*, två ggr, o. grek. *kyk'los*, ring), »tvåhjulning», velociped.

Bidassoa [-sä'a], flod, som upprinner å S. Pyrenéerna o. utfaller i Biscayabukten. 72 km; i sitt nedre lopp gräns mellan Spanien o. Frankrike. På Fasan-el. Konferensen nära B:s mynning slöts Pyreneiska freden 1659.

Bidault [bida'], **Georges**, f. 1899, fransk journalist o. politiker, huvudred. för den katolsk-demokr. tidn. 'Aube. Frivillig i Andra världskr. blev han tysk krigsfånge men rymde och blev, under pseudonymen **Monsieur X**, en av den franska motståndsrörelsens ledande organisatörer. Som utrikesminister i ett flertal ministärer sed. sep t. 1944 (juni—nov. 1946 äv. konseljpresident) har B. hävdadt kravet på säkerhet gentemot Tyskland o. vid utrikesministerkonferenserna i Paris 1946 o. Moskva 1947 sökt media vid tvisterna mellan Ryssland o. de anglosaxiska makterna. Senare anhängare av västeuropeiska förbundssträvanden undertecknade B. mars 1948 ett fördrag mellan Frankrike, England o. Benelux (jfr Bryssel пакten).

Bidé (fr. *bidet*, »liten häst»), lågt tvättbord med avlångt tvättfat för sittbad.

Bidens, örtsläkte (fam. *Compositae*) med motsatta blad o. en innerhok av gulstrimmade fjäll. Fruktar platta med 2—4 hullingförsedda utskott på toppen. **B. triparWta**, brunsåra, hos oss vanlig på fuktiga ställen.

Bidevind' (av lågty. *bi de vind*, invind vinden) ligger ett fartyg, då det går så nära vind som möjligt utan att segeln fladdra.

Bidevindsegelare el. portugisisk örlogsmän, **Physophora carveWa**, en i havet kringflytande, mycket praktfull simpolypp.

Bidragförskött, av allmänna medel försköttat belopp, som under vissa förutsättningar utgår till barn under 16 år, när fadern underlåter att fullgöra sin underhållsskyldighet. B. utkrävs senare från fadern. Infördes 1938; gällande lag av 1/7 1943 (med ändr. 1/7 1947).

Biebrich [bi'britj], stad i sv. Tyskland, prov. Hessen, 1926 inkorp. med Wiesbaden. 21,000 inv. Förr residens för hertigarna av Nassau; där föddes 1836 drottning Sofia av Sverige.

Biedermeier [Wdermajer], urspr. benämning på kalkborgerlig komisk figur i Fliegende Blätter, vars namn överflyttats på den ur empiren utvecklade borgerliga rums- o. möbelkonst, som framstod under de ekonomiskt tryckta tiderna i Tyskland efter Napoleonskrigen (1820—1850).

Biel [bi'lj], fr. **Bienne**, stad i n.v. Schweiz, kant. Bern, vid Biejsjön. 41,219 inv. (1941). Urfabrikation.

Bielefeld [bi'lefeld], stad i v. Tyskland, Nordrhein-Westfalen 133,000 inv. (1946). Linneindustri. I närh. berömda välgörenhetsanstalter o. museet Sparenberg, förut fästning.

Bielke, sv. adelsätt, känd från slutet av 1200-t. En friherrlig gren utdog 1792; en grevlig härstammande från Nils B. fortlever.

1. **Bielke**, Erik Turesson, d. 1511, riksråd, från 1504 ståthållare över hela Finland, som han från Viborg styrde med kraft o. klokhet.

2. Bielke, Hogenskild (1538—1605), frih., riksråd, en av högadelns ledare under Johan III o. Sigismund. Ehuru B. sökte undvika öppen brytning med hertig Karl o. i Linköping 1600 ej kunde överbevisas om stämplingar mot denne, röjdes han senare o. avrättades. En av sin tids lärde svenskar, stor boksamlare.

3. Bielke, Ture (1548—1600), broder till H. B., riksråd, avrättades 1600 i Linköping.

4. Bielke, Gunilla (1568—97), Johan III:s andra drottning (1585).

5. Bielke, Sten (1624—84), frih., riksråd 1657 o. riksskatmästare 1672; president i Bergskollegium o. Statskontoret. En klok o. försiktig politiker, sparsamhetsvän o. motståndare till den franska alliansen.

6. Bielke, Nils (1644—

1716), brorson till S. B., greve (1687), fältmarskalk, generalguvernör över Pommern 1687—97. Inveklades efter Karl XII:s tronträdade i en hög målsprocess o. dömdes förlustig liv o. gods men benådades till livet. En lysande magnat o. dugande kraft, mera självrådig än förrädsk. (Se bild.)

7. Bielke, Ture Gabriel (1684—1763), son till N. B., greve, krigare o. politiker. Anhängare av Arvid Horn, en av de äldre mössornas främsta ledare.

8. Bielke, Nils Adam (1724—92), son till T. G. B., greve, hovman, riksråd 1769 o. president i Bergskollegium 1782. Konstkännare.

9. Bielke, Ture Johan (1742—92), frih., deltog i sammansvärjningen mot Gustav III o. berövade sig livet före rättegången.

10. Bielke, Axel Gabriel (1800—77), sonson till N. A. B., greve, konstsamlare, stiftade 1832 Sveriges allm. konstförening. Donerade stora konstsamlingar till Nat.mus.

1. Bielkenstjerna, Hans Klasson (1574—1620), amiral; deltog på hertig Karls sida i striden mot Sigismund.

2. Bielkenstjerna, Klas Hansson (1615—62), son till H. K. B., frih., amiral, riksråd; inlade stora förtjänster vid sjöstriderna under Karl X:s danska krig.

Bielsjön [bi'l-], sjö i n.v. Schweiz. 41 kvkm. Genotflytes av Aar, som 1879 genom Hagneckkanalen inleddes i B.

Bielski [bjälT-], Marcin (1495—1575), polsk författare. Utgav den första polska världshistorien (*Krönika świata*, 1564).

Bielsko [bjäll'skå], ty. Bielitz, stad i s.v. Polen, élsk (Schlesien). 32,000 inv. (1938). Betyd. textilindustri.

Bien [bjä**], fr., gott, bra. — Tres bien [-trä], mycket bra. — Eh bien, nåväl! gott! "Bienn" (lat. *bienn'is*, tvåårig), tvåårig; ört som fullbordar sin levnad inom två år, t. ex. morot.

Bienne, dets. som Biel.

Bier [bir], ty., öl. — Bierstube [-ijto]be, ölstuga, restaurang med ölserving.

Bierut [bjä'rot], Boleslaw, f. 1892, polsk politiker, urspr. typograf, ordf. i nationalrådet under befrielsekampen mot tyskarna 1943—45, Polens president sed. 1945. Officiellt partilös.

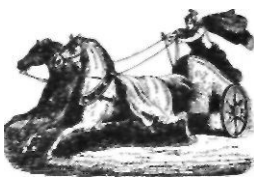
Bifilär (av lat.), dubbelträdig. — Bifilär lindning utföres vid elektr. motståndsnormaler genom att dubbelvika den isolerade motståndstråden, innan den spirallindas.

Strömmen går då i två intill varandra liggande banor åt motsatta håll, så att intet nämnvärt magnetfält uppstår. I motsats till vanligt spirallindat motstånd blir detta därför induktionsfritt. — Bifilär upphängning. Vid mätning av de svaga, vridande kraftmoment, som förekomma vid finare galvanometrars o. dyl., upphängs den vridbara instrumentdelen i två fina, parallella trådar. Denna bifilära upphängning verkar som en momentmätare, vars känslighet kan ökas el. minskas genom reglering av trådarnas inbördes avstånd.

Bifrost [bi'vräst] (>den bävande vägen>), i nord. myt. den bro (regnbågen), som förenar gudarnas borg, Asgård, med jorden.

Bifurkation (lat. *bis*, två ggr. o. *fur'ca*, gaffel) föreligger, då en flod delar sig i två delar med var sitt utlopp. Begreppet användes mest för att beteckna ett specialfall av bifurkation, nämligen vattens övergång från ett vattensystem till ett annat, då utpräglad vattendelare saknas. Så förbinder i Sverige Tändö älv Torne älv med Kalix älv samt Ströms vattendal Faxälven och Vängelälven.

Biga (lat., av *bis*, två ggr. o. *iv'cum*, ok, spann), fornrom. vagn med två dragare; två spann. Biga't i, fornromerska mynt med en biga körd av någon gudomlighet på framsidan.

Bigami' (av lat. *bis*, två ggr. o. grek. *ga'mos*, äktenskap), tvegitte.

Bigarrä', odlade former av *Pru'nus avium* med fast fruktkött av söt smak.

Big Ben [bigg benn], eng. »Store Ben(jamin)», namn på stora torklockan i parlamentshuset i London, så kallad efter sir Benjamin Hall, arbetsminister vid tiden för klockans uppsättande (1858).

Big'e'sch (av ung. *bekes*, pälsrock), uniformsrock av äldre modell för officerare o. underofficerare vid kavalleriet. (Se bild.)

Biggest in the world [bigg'ist inn ö'öld], eng., »störst i världen», slagord för amerikansk självhjävdelse.

Big Horn Mountains [bigg hän ma'ntins], bergskedja i n. Wyoming, n.v. För. Stat. Högsta toppen: Cloud Peak, 4,100 m.

Big Horn River [bigg hän rivv⁰], flod i n.v. För. Stat., ca 80 km, i sitt övre lopp kallad Wind River. Kommer från Klippiga bergen i Wyoming, flyter genom s. Montana o. förenar sig med Yellowstone River.

Bignon [binjä**], Louis Pierre Édouard (1771—1841), fransk statsman, utrikesminister 1815 o. 1830, skrev på Napoleon I:s uppdrag *Histoire de France sous Napoleon* (Frankrikes historia under Napoleon), en viktig källskr. (1829—38, fullb. av A. Ernouf 1847—50).

Bignonia'ceae, växtfamilj med ca 500 arter, huvudsakl. tropiska träd (sällan örter) o. lianer med en stundom mycket egendomligt upplyftad stamved. Blad ofta sammansatta, blommor stora, vanl. 2-läppiga, fruktkapsel med platta, brett vingade frön. Hit höra bl. a. släktena *Jacaranda* o. *Crescentia*.

Bigorre [bigarr'], förr landskap i Frankrike, utgör nu större delen av dep. Hautes-Pyrénées.

Bigott' (fr. *btgot*, av forneng. *6w god*, vid Gud), överdrivet from.

Bihac [bi'hatsj], stad i n.v. Jugoslavien,

Bosnien. 6,000 inv. De gamla kroatiska konungarnas residens.

Bihār, provins i n. Indien. 179,611 kvkm, 34 mill. inv. (1941). Huvudstad: Fatna. Sjönerligen fruktbar. I B. föddes o. verkade Buddha.

Bihorbergen [bi'här-], bergskedja i v. Rumänien, utlöpare från Siebenburgen. Högsta topp: Cucurbeta (1,849 m).

Bihålor, näsans bihålor, de lufthaltiga benrummen i käk-, pann-, kil- o. silben.

Bijapur [bidsyopo¹], stad i n.v. Indien, prov. Bombay, 32,000 inv. Forod huvudstad i ett stort muhammedanskt rike (1489—1686). Från rikets storhetstid finnas storartade byggnadsverk: moskéer, ruiner av palatset, kära vansera jer m. m. Bilden visar Muhammed Adil schahs (d. 1656) gravmoské, vars stora kupol förr var guldbetäckt.

Bijou [bɔisjo¹], fr., ädelsten, smycke. Bijouteri^{er} (fr. *bijouterie*), smycken, nipper. Bijsk, stad i territoriet Altaj, SSSR, vid floden Ob. 80,000 inv. (1939).

Bi'kaner. 1. Stat i n.v. Indien, agentskapet Rajputana. 60,381 kvkm, 1,293,000 inv. (1941), till stor del öken. Boskapskötsel. — 2. Huvudstad i B. 1. 127,000 inv. (1941).

Bikarbonat, surt karbonat, avger kolsyra vid upphettning. Alldaglig benämning på det till bakpulver använda natriumbikarbonatet, NaHCO₃.

Bikarbonat, surt karbonat, avger kolsyra vid upphettning. Alldaglig benämning på det till bakpulver använda natriumbikarbonatet, NaHCO₃.

Biki'ni, atoll i Stilla havet, n.v. Marshallöarna. I B:s lagun företog amerik. flottan juli 1946 under befäl av viceamiral Blandy experiment med atom-bomber mot militär materiel o. djur. 1/2 fälldes en atombomb, som exploderade omkr. 100 m över experimentflottan, varvid fartyg på omkr. 25,000 ton sänktes (se bild). 247 sprängdes en atombomb på något tiotal m under vattnet o. sänktes fartyg på sammanlagt 95,220 ton samt skadade dessutom 20 fartyg.

Biknopp, dets. som adventivknopp. Jfr Adventiva bildningar.

Bikonkav (av lat. *bis*, två ggr, O. *conca'vus*, ihålig) säges en av buktiga ytor begränsad lins vara, när bägge ytorna buktat mot varandra.

Bikonvex¹ (av lat. *bis*, två ggr, O. *convex'us*, våldv) säges en av buktiga ytor begränsad lins vara, när bägge ytorna buktat från varandra.

Bikroma't, kromsyrans sura salter. Jfr Krom. Bikrona, fjällika bihang på kronbladens nedre del el. i sambladiga blommor i pipens mynning; skydda ståndare o. pistiller el. ha i vissa fall särskild betydelse för pollinationen.

Bikt, inför själasörjaren avlagd syndabekännelse; i rom. kyrkan skall bikt ske minst en gång årligen.

Biktstol, plats i katolska kyrkor, där bikten avlägges. Stolen är så ordnad med draperi o. gallar, att biktfadern väl kan höra men icke se den biktande.

Bikupa, av trä el. halm byggda boningar för bisamhällen vid biskötsel.

Bikupan el. **K r u b b a n**, för blotta ögat synlig stjärnhop i Kräftans stjärnbild.

Bil, förkortning av *automobil*.

Bila, lättare yxa med kort skaft o. bred egg, användes bl. a. till planhuggning, b i l n i n g, av timmerstockar.

Bilatera'l (av lat. *bis*, två ggr, o. *la'tus*, sida), tvåsidig.

Bilattest (av höll. *bi'l*, yxa), intyg rörande fartyg, utvisande när, var o. av vem det blivit byggt samt dess längd, bredd o. djup.

Bilbao, huvudstad i prov. Vizcaya, n. Spanien, nära fl. Nervions mynning. 216,000 inv. (1946). B. är n. Spaniens största handels- o. industriort o. rikets främsta hamnstad. Stor utskäppning av järn, malm o. tackjärn. — Under Spanska inbördeskriget stod B. som baskernas huvudort på regeringssidan o. intogs efter hårda strider av Francotrupperna 1/9 1937.

Bilberg, J o h a n (1646—1717), filosof, teolog o. matematiker. Anhängare av Cartesius.

Bilboké (av fr. *bille*, kula), leksak, bestående av en vid ett snöre fästad kula o. en skål, vari kulan uppfångas.

Bildande konst omfattar byggnads-, bildhuggar- o. målarkonst, teckning o. grafisk konst. Motsats: l j u d a n d e k o n s t.

Bilddyrkan, tillbedjan av helgon o. helgonbilder.

Bildsten, en vanl. av kalksten bestående häll, som huvudsakligen under 700-t. restes till minne av en avliden o. var försedd med bildframställning, i regel utan runinskrift. Förekomma huvudsakl. på Gotland, där omkr. 200 äro kända. (Bildsten från Klintebyns i Klinte, se bild.) S. Lindqvist, Gotlands Bildsteine (1941—42).

Bildstormare kallas under medeltiden o. reformationstiden motståndarna till bilddyrkan o. helgonbilder kyrkan.

Bildt, från Danmark härstammande adlig ätt, en gren friherrlig (sed. 1864).

1. Bildt, Didrik Anders Gillis (1820—94), frih., militär, ämbetsman, politiker, Karl XV:s förtroene. Bidrog 1865 till representationsreformens genomförande o., var led. av FK 1867—74 o. från 1887. Statsmin. 1881—1889.

2. Bildt, Carl (1850—1931), son till D. A. G. B., frih., diplomat o. skriftställare, led. av Sv. akad., svensk minister i Rom 1905—20. B. gjorde sig känd som främst, historiskt författare (arb. rör. Birgitta o. drott. Kristina).

Bildtelegrafi¹, överförande av bilder med telefonledning el. radio. I sändaren belyses originalbilden på en roterande cylinder intermitterat med en ljuspunkt, som förflyttas parallellt med axeln, så att efter hand alla punkter utmed en skruvlinje med liten stigning (C/4 mm) träffas av ljuset. En liten fotoelektrisk cell följer ljuspunktens rörelse utmed bilden o. omvandlar det reflekterade, intermittenta ljuset till växelström, vars styrka varierar med bildpunktens skuggor o. dagar. Efter förstärkning överförs dessa svängningar på vanligt sätt med telefonkabel el. radio till mottagaren, där en Kerr-Karolus-cell omvandlar dem till ljusstyrkevariationer hos ett smalt strålknippe, som beskriver en skruvlinje på en roterande cylinder med ljuskänsligt papper. Då båda cylindrarna rotera med exakt samma hastighet o. i fas (stämgaflaststyrning o. kontrollsignaler före sändningens början), visar papperet efter framkalling o. fixering punkt för punkt samma svärtning som motsv. punkter hos originalet. En bild av storleken 18 x 25 cm kan sändas på 1 min., men telefonkablabarnas egenskaper göra, att tiden måste utsträckas till ca 13 min. Den första direkta bildtelegraf-

förbindelsen mellan Sverige o. För. Stat. öppnades 1943. Jfr Television.

Bildverser, verser, som äro sammansatta i form av något föremål, vaser, hjärtan o. dyl. Förekommo redan under antiken.

Bi'leam, profet, som enl. 4 Mos. 22 ff. efter-sändes av moabiternas konung Balak för att för-banna israeliterna på deras tåg mot Kanaan men i st. välsignade dem, en följd av att han under vägen hejdades av en Herrens ängel, som han dock ej såg förrän hans äsna tilltalade honom. Enl. 4 Mos. 31 var B. en falsk profet.

Bilharzia, släkte av små sug-maskar. Hit hör *B. haematobia*, som lever som parasit i portärer, urinledare o. urinblåsa samt i tarm o. lever hos människan o. förorsakar svåra inflammationer; är vanlig i tropikerna. Honan, som är längre o. mycket smalare än hanen, bäres av denne 1 en ränna på buksidan (se bild).

Bi'llirubin, rött färgämne i gallan.

Bi'lliverdin, grönt färgämne i gallan, oxiderat bilirubin.

Biljard (av fr. *billard*, av *bille*, stenkula), spel med elfbenbaskor på ett särskilt därtill inrättat bord; äv. själva bordet, ev. med tillbehör, el. lokalen, där biljard spelas.

Biljett' (fr. *billet*), litet brev; inträdeskort. Biljette'ra, förse handelsvarer med lappar, vara med hemliga tecken (bokstäver) angives varans pris m. m.

Bill, 1. (eng., av mlat. *billva*, lat. *bull'a*), handling el. aktstycke; lagförslag, som, om det antages i parlamentet, blir en »akt». — 2. Den grävande o. skärande maskindelen v. plogar, årdrar o. säningsmaskiner. Plogbillar tillverkas antingen smidda i ett stycke el. i två: billspets o. billskår.

Bille, E i l e r, f. 1910, dansk målare o. bildhuggare, en av sitt lands huvudrepr. för den abstrakta riktningen. Utg. 1945 *Picasso, Surrealisme, Abstrakt Kunst*.

Billeberga, kommun i v. Skåne, Malmöh. 1.; Rönnebergs landsf.distr., Rönnebergs, Onsjö o. Harjagers doms. 1,210 inv. (1947).

Billeruds AB., Säfte. Grundat 1883. Aktiekap. 36 mill. kr. (1948). Sulfittfabr., pappersbruk, sulfatfabr., träsliperier, sågverk, lädfabr., sulfitsprittfabr.; vattenkraftstationer, skogs-o. jordbruk. Verkst. dir. Y. Simonsson (sed. 1947).

Billesholm, stenkolsgruva (o. gruvsmåhålle, 1,294 inv., 1946) i v. Skåne, S. Vråms socken. Äges av Höganäs-Billesholms AB.

Billet [bija'], fr. biljett. — **Billet d'amour** [-damo'r] el. **billet doux** [-do'], kärleksbrev.

1. Billing, Gottfrid (1841—1925), biskop, politiker. 1884 biskop i Västerås o. 1898 i Lund. B. medverkade vid kyrkomöte o. riksdag (FK 1889—1906, 1908—12) till åtskilliga reformer, ehuru verksam i konservativ o. bögrkyrklig anda. Politiskt spelade B. särsk. genom sin ställning i statsutskottet en mycket betydelsefull roll. Ordf. i Malmöh. ls landsting 1901—19. Medl. av Sv. akad. 1900.

2. Billing, Einar (1871—1939), son till G. B., prof. i dogmatik i Uppsala 1909, biskop i Västerås 1920. B. var jämte J. A. Eklund o. M. Björkquist ledare av den unglyrkliga rörelsen.

Billinge, kommun i mell. Skåne, Malmöh. 1.; Röstänga landsf.distr., Rönnebergs, Onsjö o. Harjagers doms. 1,181 inv. (1947).

Billingen, Västergötlands största berg, 24,6 km långt, 10,7 km brett o. ca 300 m ö. h.

Billings, stad i Montana, För. Stat. 23,000 inv. (1940).

Billings kontrakt i Skara stift, Skarab. 1., omf. 24 församl. Kontr.prostens adr.: Skultorp. Billio'n el. biljon, en million millioner (12 nollor). I Frankrike, För. Stat. m. fl. länder endast ett tusen millioner (9 nollor).

Billiton [tån] el. Bliton g. ö. i Indonesien, mellan Borneo o. Sumatra, 4,833 kvkni, 73,000 inv. (1930). Rik på järn o. tenn.

Billmark, Carl Johan (1804—70), grafiker. Utgav utmärkta litografiska planschverk i färg, vanl. med svenska, särsk. stockholmska motiv.

Biirroth [-rät], Christian Albert Theodor (1829—94), tysk läkare, prof. i Zürich o. Wien. Främst, kirurg, särsk. berömd för sina operationer på bukhlåns organ.

Billström, Lars (1801—78), politiker, borgmästare i Lund 1855—78, en av borgarståndets ledare vid riksdagarna 1844—60. Led. av FK 1867—71. Grundade Billströmska folkhögskolan på Tjörn.

Billström, Jakob, f. «i 1880, läkare i Sthlm. B. har ägnat sig åt psykiatri, socialmedicin o. neurosforskning o. här bl. a. utgivit *Arbetsterapi* (1923), *Nervösa barn* (1926), *Våra nervers vardagsvara* (1934). Nykterhetsman. B. är sed. 19 n psykiatrisk sakkunnig vid statens biografbyrå.

Bilston [bill'st'n], stad i mell. England, grevsk. Staffordshire. 31,000 inv. (1931). Betydande järnindustri.

Biltog, fredlös, landsflyktig.

Bi-lus, *Braula coeca*, en knäppt millimeterlång, glänsande rödbrun, nästan klottrund, vinglös fluga. Förekommer fastsugen vid mellankroppen särsk. på visen av det vanliga biet.

Biläger (av tv. *Beilager*), ålderdomligt namn på frustliga personers brolop.

Bimetall (av lat. *bis*, två ggr), plåt med två hopsvetsade skikt av olika metaller, som ha mycket olika utvidningskoefficient. Då ena skiktet alltså utvidgas mer än det andra, böjer sig plåten vid uppvärmning. Denna rörelse utnyttjas i termografer, visartermometrar, en del aktinometrar o. i termoregulatorer.

Bimetallism' el. dubbelmyntfo't, myntfo't med två (lat. *bis*) metaller som huvudmynt. Innan silvret, den fordom vanligaste myntmetallen, vid slutet av 1800-t. till största delen utträngdes av guld, var bimetalismen vanlig under en övergångsperiod.

Bimånar el. vädermånar, ljusfläckar på visst avstånd från månens, härrörande från månlysets brytning i slöjor av fjädermoln. Fenomenet är betydligt svagare än biosolar.

Bin, *Api'dae*, familj av gaddsteklar med många släkten, av vilka bisläktet (*Apis*) o. humlesläktet (*Bombus*) äro samhällsbyggande, de övriga solitära (dvs. bilda ej samhällen) el. snyltbin (parasiter hos andra insekter).

Binck, Jakob (omkr. 1500—69), tysk målare. Bl. arb. ett porträtt av Gustav Vasa i Uppsala univ:s samling. Detta porträtt är reproducerat på sv. riksbanks sedlar.

1. **Bindesböll**, Gottlieb (1800—56), dansk arkitekt, mest känt genom *Thorvaldsens museum* i Köpenhamn.

2. **Bindesböll**, Thorvald (1846—1908), son till G. B., dansk konstnär. Urspr. arkitekt verkade B. sedermera huvudsakl. inom konsthantverket (keramik).

Bindesubstansvävnader, 1 djur- o. människokroppen ingående sammanhållande o. stödjande vävnader, kännetecknade av att cellerna mellan sig avskilja en mellansubstans, bestående av limgivande o. elastiska trådar, inbäddade i en mer el. mindre fast grundsubstans, som ger

vävnaden dess karaktär. Hit höra bindväv, brosk- o. benvävad.

Bindhinnan el. konjunktiva, den tunna slemhinna, som täcker främre delen av ögonklotet o. ögonlockens insidor.

Bindhinnekattarr, *öroninflammation* el. *konjunktivit*, inflammation i ögats bindhinna med rodnad av denna, tårflöde, sveda o. känsla av »sand i ögat», ljusknyghet o. slemmig el. varig avseöndring. Orsakas av bakterier el. ultraviolett ljus ra. m.

Bindsten, sten, som lägges vinkelrätt mot längdriktningen i en mur.

Bindväv, en stadig, mjuk men hållfast bindesubstansvävnad, som ingår som sammanhållande, stödjande o. blodkärlsförande vävnad i kroppens alla delar. En särsk. fast, trådrik bindväv bildar muskelenor o. ledband.

Binet [bina], Alfred (1857—1911), fransk psykolog; bekant genom sina försök att medelst mätningar bestämma barns intelligens.

Bingel, arter av örtsläktet *Mercurialis*.

Bingon, stad i s. Tyskland, Hessen, vid Rhen. 16,500 inv. (1939). På en klippa i floden ligger Mäuseturm, »Rätt-tornet», där ärkebiskop Hatto enl. sagan åts upp av råttor 969.

Binghamton [bing'nt'n], stad i staten New York, n.ö. För. Stat. 78,000 inv. (1940).

Bingsjö-Dådran, församling i Rättviks kommun, Kopparb. l. (past. adrv. Bingsjö). 680 inv. (1947).

Binh-dinh. 1. Provins i Ö. Annam, Bortre Indien. 478,000 inv. (1935). — 2. Stad i B. l. 74,000 inv. Silkesindustri.

Binjurar, två ca 5 cm långa, platta invre sekretoriska körtlar, belägna i bakre bukväggen vid njurarnas övre ändar. De bestå av en yttre del, binjurebarken, o. en inre del, binjuremärgen. I märgen bildas adrenalin, som har samma effekt på organismen som retning av sympatiska nervsystemet o. ökar kroppens muskulära prestationsförmåga. I barken bildas bl. a. cortisolin, som ingriper i regleringen av salt- o. vattenomsättningen. Då cortisolin ett livsviktigt hormon, medför förlust av binjurebarken döden. Binjuremärgen är däremot icke livsviktigt.

Binka, arter av örtsläktet *Erigeron*.

Binneberg, kommun i n. Västergötland, Skarab. l. (past. adrv. Våring); Tidans landsf. distr., Vadso doms. 119 inv. (1947).

Binnikemaskar, dets. som bandmaskar.

Binokel (fr. *binocle*, av lat. *bis*, två ggr, o. *oculus*, öga), glasögon utan skälmar, pincené, dubbel lornjett.

Binokulär, för el. med bägge ögonen samtidigt. Jfr Stereoskop.

Binom [-nå'm] (av lat. *bis*, två ggr, o. grek. *no/mos*, lag), summa av el. skillnad mellan två termer, t. ex. $a + b$ el. $a - b$.

Binué, dets. som Benue.

Binz, badort o. by i n. Tyskland, på Ragens ö. kust, 15 km s. om Sassiniz. Ca 2,000 inv.

Binär (lat. *binarius*), tvåfaldig.

Biodynamik (av grek. *bi'os*, liv), läran om livsfunktionerna.

Bioelektricitet (av grek. *bi'os*, liv), av levande organismer alstrad elektricitet.

Biofysik (av grek. *bi'os*, liv), läran om de fysikaliska processerna i organismen.

Biogena grundämnen (av grek. *bi'os*, liv, o. *genesis*, ursprung) el. *bioelement* kallas de grundämnen, som äro nödvändiga för växt- o. djurvärlden. Hit höra flertalet metaller (ädelgaserna undantagna) men endast ett begränsat antal metaller, i första hand kalcium, natrium, kalcium, magnesium o. järn. En del grundämnen behövas blott i ytterst små mängder (mikro- el. spårelement), t. ex. mangan, koppar, zink, kobolt, vanadin, bor o. jod.

* Biogenezis (av grek. *bi'os*, liv, o. *genesis*, ursprung), livets ursprung. — *Biogenetisk*, som avser livets ursprung. — *Biogenetiska lagen* säger, att en djurarts fosterutveckling (*ontogeni*) i sina huvuddrag är en förkortad upprepning av den utveckling djurarten genomgått under sin stamutveckling (*fylogeni*). Dock är denna lag ej under alla omständigheter giltig, utan för varje enskilt fall måste dess giltighet noga prövas. Lagen formulerades av Haeckel men är av äldre datum.

Biogeografi (av grek. *bi'os*, liv), vetenskapen om växters o. djurs utbredningsområden.

Biograf (av grek. *bi'os*, liv, o. *grafein*, skriva), levnadstecknare; lokal för filmförevisning. — *Biografi*, levnadsteckning.

Biograf orgel, kousertorgel, som under stumfilmstiden installerades i flera biografier (ex. Skandia i Stklm). Jfr Hammondorgel.

Biokatalysatorer (av grek. *bi'os*, liv), ämnen, som katalysera kemiska processer i levande celler (jfr Katalys), näml. enzymer o. hormoner. I inskränkt mening dets. som enzymer.

Biokemi' (av grek. *bi'os*, liv), läran om de kemiska processerna inom levande organismer.

Biologi' (av grek. *bi'os*, liv, o. *logos*, lära), vetenskapen om det organiska livet.

Biologiska stationer, vetenskapliga institut för biologisk forskning i direkt samband med djur- el. växtmaterial, som finns vid stationerna. I Sverige finnas Kristinebergs zoologiska station, grundad 1877, samt den limnologiska stationen vid Anebona.

Biologisk bekämpning, utrotning av skadedjur, främst skadeinsekter, genom inplantering av deras naturliga fiender.

Biologisk rening, en metod för rening av kloakvatten, varvid de vattnet medföljande organiska ämnen avlägsnas genom inverkan av bakterier, adsorption samt oxidation genom luftens syre. Kloakvattnet får först ruttna i en särskild bassäng, septiskt tank, o. filtreras sedan genom koks- el. slaggfilter, där adsorption o. oxidation sker.

Bi'on från Borystenes (200-t. f. Kr.), kallad »ateisten», grek. filosof av kyrenaiska skolan.

Bionomi' (av grek. *bi'os*, liv, o. *no/mos*, lag), läran om lagarna för det organiska livet.

Biopsi', mikroskopisk undersökning av vävnadsdelar, tagna från levande, för att ställa sjukdomsdiagnos.

Bios [bi'äs], en grupp växthormoner, som befördrar celledningen o. plasmans tillväxt, först påvisad i jäst. Den kemiska sammansättningen är numera känd för de tre viktigaste bioserna. Bios I utgöres av optiskt inaktivt inosit (meso-inosit), bios II, den verksamaste faktorn, kallas numera biotin (se d. o.) o. bios III är identisk med aneurin (vitamin B₇). Gröna växter samt vissa svampar o. bakterier uppbygga själva aneurin o. biotin, medan en del bakterier o. högre svampar måste taga dessa för tillväxtens nödvändiga ämnen från omgivningen. Jfr Auxiner.

Biostatik (av grek. *bi'os*, liv, o. *statike'*, jämvikt), i befolkningsläran medeltalsberäkning av livslängd, folkmängd o. dyl.

Biot [biå'], Jean Baptiste (i?74—1862), fransk fysiker o. geodet, mest bekant genom Biot-Savarts lag [biå-savars], enl. vilken magnetfältets styrka vid en kort, rätlinig strömbana är omvänt proportionell mot kvadraten på avståndet från densamma.

Biotin, H-vitamin, bios II, vitamin, vars verkningsätt är ouppklarad. Brist framkallar hos människan hudförändringar, höggradig trötthet, somnolens, muskelsmärter o. aptitlöshet. Förekommer i ringa mängd i vegetabilier, gryn o. rotfrukter; något rikligare i äggula. B. befördrar kraftigt jästsvampens till-

växt äv. i ytterst ringa koncentration (i mg i 400,000 l). Renframställdes av F. Kogl ur äggulor. Kemiska sammansättningen är klarlagd.

Biotit, ett slags glimmer.

Biplan (av lat. *bis*, två ggr), flygplan med två par vingar.

Bir, arab., källa, brunn; förekommer som led i många ortnamn.

Bire'm (av lat. *bis*, två ggr, o. *re'mus*, åra), äldre farkost, förseed med två roddedäck.

Birfilare (ty. *Bierfedler*), »krosspelman», dålig spelman.

Birger, Hugo (till 1878 Hugo Birger Pettersson) (1854—87), målare. Återgav med ypperlig färgverkan bl. a. interiörer från det eleganta Paris o. friluftsbilder från Spanien. I Paris målade han *Frukost hos Ledoyen* (1886, i Götcb. mus.), som föreställer en kamratfrukost på Salongens vernissagedag. Monografi av S. Strömbom (1947).

Birger (1290—1321), sv. konung 1290—1318, Magnus Ladulås' son. Sedan B:s bröder, hertiga Erik o. Valdemar, övertalade honom att avrätta marsken Tyrgils Knutsson, dittills den verklige regenten, överrumplade de B. på Hätuna kungsgård o. togo honom till fånga 1306 (H ä t u n a l e k e n). Förlikning ingicks o. riket delades mellan bröderna, men då hertigarna 1317 gästade B. på Nyköpings slott, blevo de fångslade (N y k ö p i n g s g ä s t a b u d) o. omkommo i fångelset. Deras anhängare gjorde då uppror mot B., som flydde till Danmark.

Birger Brosa, storman av Folkungaätten, d. 1202, jarl under konung Knut Eriksson o. dennes efterträdare Sverker II.

Birger Gregersson, d. 1383, ärkebiskop från 1367, skald. Skrev på latin den heliga Birgittas levnadsteckning samt kyrkl. sånger.

Birger Gunnensen, d. 1519, dansk kyrko- man, ärkebiskop i Lund 1497; bannlyste 1517 Sten Sture d. y. och dennes anhängare.

Birger Jarl, d. 1266, statsman av Folkunga- ätten; den verklige regenten under sin svägers, konung Erik Erikssons, samt sin äldste sons, konung Valdemars, tid. B. företog ett korståg till Finland o. anlade Tavastehus 1250. Mest bekant är B. genom sina fridslagar (lagar om hemfrid, kvinnofrid, tingsfrid o. kyrkofrid) samt den lag, varigenom syster fick rätt att ärva hälften mot bröder. B. slöt handelsfördrag med Lübeck o. sökte f. ö. främja handeln genom att locka tyska köpmän att inflytta i riket. B. an- ses äv. som Sthlms grundläggare. Jfr Bjälbo.

Birger Persson (Birger Pettersson) till Finstad, d. 1327, den heliga Birgittas fader; lagman; ledde redigeringen av den 1296 stadfästa Upplandslagen. B. spelade en betydande roll i tidens polit. liv.

Birgitta, kvinnonamn, äldre form *Brighitta* av iriska *Brigit*, namn på ett helgon.

Birgitta, den heliga (1303—73), dot- ter till Upplandslagmannen

Birger Persson o. Ingeborg av Folkungaätten. Vid unga år gift med den 18-årige lagman- nen Ulf Gudmarsson, efter vars död (1344) B. allt oftare föll i extatisk hänryckning förnimmelnde Kristi befall- ning o. sig själva som redskap för hans vilja. 1349 företog hon en pilgrimsfärd till Rom för att utverka påvens bekräf- telse på en klosterstiftelse. 1370 gav påven (Urban V) henne rätt att i Vadstena grunda ett manligt o. ett kvinnligt kloster av St Augustinus' or- den med användande av hen- nes egen klosterregel vid sidan

av Augustinus'. Hennes regel stadfästes av på- ven (Urban VI) 1378. Viljekraftig o. orädd ut- övade B. även ett visst polit. inflytande. B. ligger begravnen i Vadstena. Hon kanoniserades okt. 1391. B:s uppenbarelser utgavos på latin 1492; en sv. övers., (från 1300-t.) utkom 1857—84. B:s orden kallades *Birgittinorden* el. *St Salvatorsorden* o. lär ha omfattat omkr. 70 kloster. Dessa, som urspr. voro samkloster (med gemensam kyrka men skilda bostadshus för munkarna o. nunnorna), bestå ännu (som enbart nunnekloster) i några län- der. Vadstena kloster existerade 1384—1595. År 1911 grundades i Rom ett nytt birgittin- kloster med en svenska som abbedissa. Till detta äro anslutna S:ta Birgittas vilohem i Djursholm (1923) o. i Vadstena (1935). — Trä- skulptur av Birgitta i Vadstena klosterkyrka från 1400-t., se bild å föreg. sp.

Birgitta, *Sveriges prinsessa*, f. " / ^ T937, andra dotter till prins Gustaf Adolf o. prinsessan Sibylla.

Birgitta, opera av N. Berg, uppförd i Sthlm 1942.

Birgittastiftelsen, ett 1920 stiftat sam- fund, som skall söka bevara det rika kulturarv, som Sverige äger i den heliga Birgittas liv o. gärning. B. har särsk. inriktat sig på att värda de gamla klosterbyggnaderna i Vadstena.

Birgittinorden, den språkform, som bru- kades av skrivarna i de medeltida, nordiska birgittinklostren. Den hade karaktären av ett slags sammansmältning av de nordiska språ- ken med övervikt för svenskan.

Bir Hacheim, ort i Libyen, s. om Gazala, där under Andra världskr. hårda strider ut- kämpades mellan tysk-ital. trupper o. brittiska o. fria franska styrkor.

Birka, lat. namn på en forntida handelsstad, anlagd före 800 på Björkön i Mälaren. Den besöktes vid tvenne tillfällen av Ansgar, som där predikade kristendomen. B. förlorade sin betydelse omkr. 1000. Märkliga fornynd.

Birka folkhögskola i Jämtland (adr. Täng) upprättades 1901 av greve Robert Mörmér (till 1928 dess föreståndare). B. äges sed. 1924 av Stiftelsen B.

Birkagården, social institution i Sthlm, grundad 1912 av N. Beskow o. Ebba Pauli o. omfattande kindergården, barnkrubba, folkhög- skola m. m. B. drives delvis under medverkan av Arbetarnas bildningsförbund.

Birkarlar kallas de norr- o. finska bönder, som i äldre tid hade privilegium på handeln med lapparna o. äv. rättighet att upptaga skatt av vissa lappar mot avgift till kronan. Privilegi- erna upphävdes i det närmaste av Gustav Vasa.

Birkas folkhögskola, svensk folkhögskola o. lantmannaskola på Nuckö, Estland, upprättad 1920 på Birkas herrgård, upphörde 1943.

Bir'kebeinar, polit. parti i Norge under in- bördeskrigen på 1100- o. 1200-t.; fick sitt namn därav, att medlemmarna i brist på skodon lin- dade björknävar om fötterna. Partiets mest bekante ledare var Sverre.

Birkeland, Olaf Christian Bern- hard (1867—1917), norsk fysiker, studerade katodstrålarnas gång i magnetfält för att visa överensstämmelsen mellan dessa fenomen o. norrskenet. Tills. m. S. Eyde utarbetade han en berömd metod för framställning av salpeter ur luft. Jfr Norgesalpeter.

Birkenhead [bo'k'nhead], stad (eget grevsk.) i n.v. England, vid fl. Mersey, mitt emot Liver- pool, förenat med B. genom en tunnel under floden. 122,000 Inv. (1945). Våldiga dockor. Birkenhead [bo'k'nhead], Frederick Edwin Smith, earl of B., viscount Fur- neaux (tidigare Mr Smith) (1872—1930), eng.

-a
I;M
*Wft.
f* Tv_
**j
jff 1- ;
Mj- ' y
WÄI 1 i
«fe
%'; I
TMÄ(JffB
f) wJfi f|
-é-OtiLuM
eHIIIP
- TrJ^&ke
Ss -SaP^E
^Hä Wm/Jr
^BMHBIM^

jurist o. politiker, led. av underhuset 1906—19, i överhuset från 1919, lordkansler 1919—22 o. 1924—28 minister för Indien i Baldwins andra ministär. B. var en av den eng. konservatismens stridbaraste representanter o. bästa talare.

Birke'nia, en av de äldsta kaaua lisitarna, besläktad med nejonögenen. Extremiteter äro ökända men representeras trol. av en fentagg strax bakom de tafrika gälspringorna. Till skillnad från nu levande nejonögen var b. fjällbeklädd o. hade ett benkranium. Levede under silurperioden.

Birket-Smith, Kaj, f. 1893, dansk etnograf, chef för danska nationalmuseets etnografiska samling. Har företagit expeditioner till Grönland (1912 o. 1918), Alaska (1933) o. arktiska Nordamerika (1921—23). Framstående kännare av eskimåernas etnografi. Har utg. *Kulturens vägar*, en allmän etnografi, i sv. övers. 1944, och s. ä. *Vi människor. Modern antropologi för alla*.

Birma, dets. som Burma.
Birmingham [b0'ming'əm]. 1. Stad (eg. grevsk.) i mell. England. 1.090,000 inv. (1946). Englands förnämsta industristad näst Manchester med mycket rika kol- o. järngruvor i närh. Metallindustri. Univ. (gr. 1900). Säte för katolsk ärkebiskop. B. utsattes nov. 1940 o. senare under Andra världskriget för tyska flyganfall. — 2. Stad i Alabama, s.ö. För. Stat. 268,000 inv. (1940). Kika kol- o. järngruvor.

Birobidsjan', huvudstad i Judiska autonoma området, vilket ingår i territoriet Habarovsk, RSFSR, vid Stillahavskusten.

Biron [bita's]. Charles de Gontaut, hertig de B. (1562—1602), utmärkte sig i hugenottrikrigen; för sin tapperhet kallad »Frankrikes ljungeld»; avrättad för stämplingar med Spanien.

von Bi'ron, Ernst Johann (1690—1772), hertig av Kurland; gunstling hos ryska kejsarinnan Anna Ivanovna, under vars regeringstid han ägde ett mycket stort inflytande.

Birs, biflod fr. v. till Rhen i n. Schweiz. 71 km. Utfaller nära Basel.

Birsk, stad i autonoma sovjetrepubl. Basjkir, RSFSR, vid floden Belaja. 17,000 inv. (1939).

Birzai, ty. B i r s e n, stad i sovjetrepubl. Litauens n.ö. del, SSSR. 11,000 inv. (1937). Fördrag 1701 mellan tsar Peter o. August II om fortsatt kamp mot Karl XII.

Birötter, rötter, som icke uppstå som grenar på huvudroten. Jfr Adventiva bildningar.

Bis, lat., två gånger.

Bi'sam, pälsverk av bisamrättan.

Bisamrätta, *Fvber zibe'thicus*, en gnagare. Liknar en mycket stor vattensork. Svansen är dock sammantryckt från sidorna o. tjänar som simredskap. Jagas för skinnets skull, alltefter beredningen benämnt nerz el. sälbisam. Nordamerika. Införsel av levande bisamrötter är förbjuden i Sverige, enär de förökas snabbt o. förorsaka stor skada. Jfr Flodiller.

Bisarr' (fr. *bizarre*), besynnerlig. — Bisar'reri', besynnerlighet, konstighet.

Bisats, i språkläran benämning på sats, som beror av en annan sats (huvudsatsen el. annan bisats), t. ex. Den, som lever, får se.

Bisoaya, dets. som Vizcaya.

Biscayabukten f-skaj'a-l, sp. Mar Cantábrico, fr. Golfe de Gascogne, vik av Atlanten, begränsad av Frankrikes v. o. Spaniens n. kust. Mycket stormig.

Bisceglie [bisjäärje], stad i s. Italien, prov. Bari d'elle Puglie (Apulien), n. om Bari. Ca 40,000 inv. God hamn. Korintodling.

Bise Ibi's), fr., i Schweiz o. Frankrike namn på nordöstvinden.

Biserta, d.-ts. som Bizerte.

Bishop rbiij'opl. Henry Rowley (1786—1855), eng. tonsättare. Har komponerat den populära sången *Home, sweet home*.

Bishop Hill [biij'p], sv. koloni, s.v. om Chicago, För. Stat., grundad 1846, uppkallad efter Biskopskulla i Sverige.

Bisittare, medlem av en underdomstol.

Biskop (av grek. *episkopos*, tillsyningsman), ursprungl. föreståndare för en kristen församling o. likställd med en presbyter. Sedermera företrädde biskopen ensam församlingen o. utövade myndighet över presbytererna (»de äldsta») (1 Tim. 3). Redan i slutet av 2:a årh. betraktades biskoparna som apostlarnas egentliga arvtagare, o. deras inflytande ökades i samma mån som större områden (biskopsstift) lades under deras överhöghet o. domvärjo. Reformationen avskaffade ämbetet inom reformerta kyrkan o. i hela det protestantiska Tyskland, där det dock i sen tid återinförts (landsbiskop). I Sverige bibehölls ämbetet, o. de fasta biskopsstift, som omkr. 1050—1130 ordnats kring missionsbiskoparnas verksamhet, ökades efter reformationen i antal. Biskopen erhöi en avsevärd kyrklig o. politisk makt, som dock begränsades i 1686 års kyrkolag, vilken därjämte gav konungen rätt att utnämna till biskop, vem han ville av de av domkapitel o. prästerskap föreslagna; sedan 1720 är konungens valfrihet begränsad till de tre av prästerskapet föreslagna. Biskopsval förträttas enl. kungl. förordn. 3/6 1759, ändr. 1899, 19160. 1942. Biskopen är ordf. i domkapitlet o. har överinseendet över stiftets hela kyrkliga liv, ordinarer till prästämbetet, utser prostar m. m. Biskoparnas löne- o. tjänstgöringsförhållanden omreglerades 1936 o. 1942.

Biskopskulla, kommun i s.v. Uppland, Upps. l. (past.adr. Härkeberga); Enköpings landsf. distr., Upps. 19 södra doms. 427 inv. (1947). Från B:s kyrka ha till Stat. hist. museum överförts några omkr. år 1200 i Frankrike el. Rhenlandet för en korkåpa utförda broderier, de trol. äldsta bevarade av kyrklig art i Sverige. Jfr Bishop Hill.

Biskopsmössa. Bot. Art av svampsläktet *Helvella*.

Biskopsmöte, benämning på en sed. 1919 årl. återkommande sammankomst mellan biskoparna i Sverige. Ordf. är ärkebiskopen.

Biskopsvigning, akt, varigenom biskop inviges i sitt ämbete. Förträttas i Sverige av ärkebiskopen el. av honom förordnad biskop.

Bisk'ra, stad i ö. Algeriet, dep. Constantine, i en oas på gränsen till Sahara. Ca 21,000 inv. Vinterkurort; varma svavelkällor. Garnisonsstad med fort.

Biskupin[-ko'p-], by i närh. av Poznań (Posen) i Polen, varest på 1930-t. synnerligen väl bevarade träbefästningar från äldsta järnåldern (omkr. 700—400 f. Kr.) bragts i dagen. (Se bild.)

Biskvi'(fr. *biscuit*, av lat. *bis coctum*, två ggr upphettad).

i. Bakverk, som gräddas två ggr. t. ex. skorpor, kax. — 2. Oglaserat porslin, använt företrädesvis till figurer.

Bisköldkörtlar. Sandströms körtlar, två par el. flera ärtstora (ca 8 mm i diam.), på sköldkörtelns bakre yta belägna inre sekretoriska körtlar. B. insöndra till blodet ett icke renframställt hormon, som ingriper reglerande på kalciumhalten i blodet. Abnormt nedsatt funktion leder till en krampsjukdom, tetani, överfunktion leder till urkalkning av skelettet o. synes kunna orsaka ostitis fibrosa generalisata, en sjukdom med bl. a. en allmän benuppmjukning. B. upptäcktes 1880 av svensken I. Sandström.

Bis'let, Oslos största kommunala idrottsplats; 25,000 åskådarplatser.

Bisläktet, *Apis*, tillhör ordningen steklar. Blott en art i Europa, honungsbiet, *A. mellifica*, med ett flertal underarter. Bildar samhällen av upp till 40,000 individer o. är av stor ekonomisk betydelse som honungssamlare (i bikupor). Ett bisamhälle består av en vise el. drottning (se bild B), som är en fullt utbildad hona, några hundra drönare (bild C) el. hanar samt tusentals arbetsbin (bild A), som äro utbildade honor. Arbetsbina, som lätt igenkännas på bakbenens platta o. breda två mellersta leder, uppsamla honungen o. förrätta allt övrigt arbete. Bikupan består av vaxkakor med sexkantiga rum, celler, skikt o. avsedda för förvaring av honung el. till bostad åt larver o. puppor. De larver, som äro avsedda att bli visar, erhålla större celler o. rikligare föda. Endast arbetsbina o. visen överleva vintern. Drönarna dödas på hösten. Då de nya visarna äro utvecklade, söker den gamla visen döda dem, men om samhället är stort, hindras hon därifrån av arbetsbina o. lämnar då bikupan, åtföljd av en skara arbetsbin (bina svärma).

Bismarck [biss'mak], huvudstad i Nord-Dakota, ö. För. Stat. 15,000 inv. (1940).

Bismarck, tyskt slagskepp (35,000 ton), sjö-satt 1939. Hastighet: 30 knop. B., som medförde 2,000 mans besättning, sänkte ^{24/8} 1941 världens största krigsfartyg, den eng. slagkryssarens Hood, mellan Grönland o. Island. Hårt förföljd av engelsmännen (1,750 sjömil) sänktes B. 400 sjömil v. om Brest 27 s. m., varvid endast 100 man överlevde.

Bismarckbergen, en föga utforskad bergskedja i n.ö. Nya Guineaterritoriet. Över 4,000 m höga toppar.

Bismarckarkipelagen, vulkanisk ögrupp i Stilla havet, tillhörande Nya Guineaterritoriet. 61,000 kvkm, 141,000 inv. (1940). Var 1884—1919 tyskt skyddsområde. De största öarna äro New Britain med huvudstaden Rabaul, New Ireland, Iavongai, Duke of York- o. Amiralitetsöarna. Inånga, smala o. höga öar med tropiskt klimat. Uförsel av kopra, bomull, musslor, pärlmor. 1942—43 besatta av japanerna.

1. von Bismarck-Schönhausen, Otto, furst von B. (1815—98), det moderna tyska rikets skapare, av preussisk lantadelsfamilj, förfäktade 1848—49 det konservativa godsägarpartiets synpunkter o. spelade som Preussens sändebud vid tyska förbundsdagen i Frankfurt en stor roll. 1859—62 minister i Petersburg hemkallades han för att som ministerpresident o. utrikesminister mot den liberala oppositionen ge-

nomdriva en preussisk härreform, övertygad om att Tyskland endast kunde enas med maktmedel («blod och järn») o. genom Österrikes utestängande från ledningen förde B. en kraftfull målmedveten yttre politik (krig med Danmark 1864, med Österrike 1866), som ökade Preussens område o. åt B. som förbundskansler gav ledningen av det 1867 bildade Nordtyska förbundet. Segern över Frankrike (kriget 1870—71) ledde till de sydtyska staternas anslutning o. utropandet av Tyska riket med konung Vilhelm av Preussen som kejsare (jan. 1871). Som tysk rikskansler o. tillika preussisk ministerpresident utövade B. under två följande årtionden ett oerhört inflytande på såväl den tyska som den europeiska utvecklingen. Väsentligen konservativ kom hans inre politik att rikta sin spets mot katoliker («kulturkampen») o. socialdemokrater («socialistlagen») men gav samtidigt utrymme för genomgripande sociala reformer. B:s yttre statskonst, södd på en stark militär beredskap, ville konstmässigt utjämna motsatserna o. inom den europ. fredens ram hävda Tysklands ledarställning. B. avgick våren 1890 som rikskansler till följd av politiska o. personliga misshälligheter med den unge Vilhelm II o. tillbragte sina återstående år i dov opposition.

— Sällsynt rikt begåvad, lysande som talare o. stilist (memoarerna *Gedanken und Erinnerungen*) anses B. som en av den europ. frimurerns största statsmän. Djup naturlig lidelsefullhet förenades hos honom med realistiskt mästarskap liksom skrupelfri hänsynslöshet med förmågan att klokt begränsa sina strävanden.

2. von Bismarck-Schönhausen, Herbert (1849—1904), son till O. v. B., tysk statsman, tjänstgjorde på 1870—80-t. på en rad diplomatiska poster o. var 1886—90 statssekr. i utrikesmin.: avgick vid faderns avsked ur stats-tjänst.

Bi-solar el. **vadersolar,** ljusfläckar på visst avstånd från solen, härrörande från sol-ljusets brytning i slöjor av fjädermoln.

Bison. 1. **Amerikansk buffel,** *Bison americana*, nötkreatur av mycket kraftig byggnad. När en längd av 3 m, en boghöjd av 19 m o. en vikt av 600—1,000 kg. Förekom förr ä nästan hela Nordamerika. Finns num. endast i särskilda skyddsområden. 1917 var stam-men uppe i 6,466 djur, vilka starkt föröka sig (1940 funnos i 2,000 V

— 2. **Europeisk bison,** dets. som visent.

Bispberg, järngruva i s. Dalarna. Åges av Bispbergs AB (aktiek. 1,020,000 kr., 1948).

Bispgården, järnvägsstation o. turistort vid Indalsälven i ö. Jämtland, Fors kommun. 403 inv. (1946).

Bissagosöarna, ögrupp utanför Rio Grandes mynning, Portug. Guinea. 69 kvkm.

Bissau, huvudstad (sed. 1942) i Portug. Guinea. Förmåsta hamnen. 351,000 inv. (1942)

«Bissektris (av lat. bis, två ggr. o. secare, skära), den rätta linje, som skär en vinkel mitt itu.

1. **Bissen,** Herman Vilhelm (1798—1868), dansk bildhuggare. Tjrspr. påverkad av Thorvaldsens klassicistiska uppfattning utformade B. senare en realistisk, personlig stil. 151.

arbeten *Landsoldaten* i Fredericia o. *Den vredgade Akilles*.

2. Bissen, Christian Gottlieb Vilhelm (1836—1913), son till H. V. B., dansk bildhuggare. Förutom genre- o. myt. figurer märkas *Abсалons rytterstaty* o. bilden av *Grundvig*, båda i Köpenhamn.

Bisse'ra (fr. *bisser*, av lat. *bis*, två ggr), utföra om igen.

Bissolat'i-Bergames'co, Leonida (1857—1920), ital. socialistisk politiker. Utgav tidningen *Avanti* o. var under världskrigsåren ivrig anhängare av anslutningen till ententen.

Bister (fr. *bistre*), brun laveringsfärg, framställd av bokvedsrot.

Bistrita [-itfa], biflod fr. h. till Seret i n. Rumänien. Äv. kallad *G y l l e n e B.* på grund av sina guldfyndigheter.

Bistro [-ä'], mindre, enklare franskt kafé (el. restaurang).

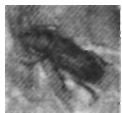
Bisturi', operationskniv, vars klinga kan fallas in i skaftet.

Bisulfa't, svavelsyrans sura salter. Jfr Sulfat. Bisulfi't, svavelsyrighetens sura salter. Jfr Sulfid.

Bisylla'bisk (av lat. *bis*, två ggr, o. *syWaba*, stavelse), tvåstavig.

Bisättning, likets överflyttning till bårhuset el. nedstättande i graven före jordfästningsakten.

Bitbock, *Spodlylis buprestoides*, en svart, cylindrisk, långhornad skalbagge, dock med korta antenner. Käkarna, med vilka skalbaggen försvarar sig, äro mycket kraftiga. (Se bild.)

Bitestikel'n, på baksidan av testikeln belägen avlång, klubbformig kropp, bestående av från testikelns sädeskanaler kommande utförsångar, vilka här sammanlöpa till en enda gång, sädesledaren.

Bifolj' el. Monastit, stad i s. Jugoslavien, nära grek. gränsen, 33.000 inv. (1931). Handel med spannmål o. boskap. Tillverkning av mattor.

Bitrådande domare, i arbetstygnd domsaga anställd jurist, som hade att enl. av K. Mt bestämda grunder på eget ansvar utföra vissa på domaren ankommande göromål. 1943 ersatt av tingsdomare.

Bittermandel, de bittra fröna hos en form av mandelträdet, *Amygdalus communis*. Innehålla amygdalin o. enzymet emulsin, som då kärnan krossas o. vatten tillsättes söndersjälkar amygdalinet i druvsocker, bittermandelolja o. blåsyra, den senare ett starkt gift. Jfr Mandelolja.

Bittermedel el. amara, bittert smakande droger, som förbättra aptiten o. befördra matsmältningen. Hit höra råvkaka, gentiana, kalumbarot, malört m. fl.

Bitterna församling omfattar österbitterna o. Västerbitterna kommuner. Skarab. I. (past.-adr. Vedum). 876 inv. (1947).

Bittersalt, dets. som engelskt salt.

Bittervatten, konstgjort, avförande mineralvatten, som innehåller 16—17 % engelskt salt.

Bitu'men, fasta el. flytande kolvatten, varmed s. k. bituminös a mineral o. bergarter äro indränkta.

Bitu'riger, stort keliskt folk, som bebodde s.v. Gallien mellan Loire o. Pyrenéerna. Deras huvudorter voro *Avarium*, nuv. Bourges, o. *Burdigala*, nuv. Bordeaux.

Bitu'nien, under forntiden namn på ett landskap i Mindre Asien; självst. konungarrike omkr. 297 f.Kr.; dess siste konung testamenterade vid sin död 74 f.Kr. landet åt romarna.

Bivack' el. bivua'k (fr. *bivouac*), trupps förläggning under bar himmel med el. utan skyddstält.

Bivarg, *Philan'thus trian'gulum*, rovstekel, som provianterar sina bon med tambin, som den överfaller o. förlamar med stick av sin gadd. Förekommer i Skåne men är sällsynt.

Biwasjön, sjö i Japan, på ön Honshu, vid Kyoto. 910 kvkm. Berömd för sin skönhet.

Bivax, ett ämne, som bina utsvettas i form av små, vita plattor o. som de använda till uppbyggandet av sina celler i kupan.

Bivärk, *Per'nis api'vorus*, en medelstor, falkartad dagrovfågel, som lever av insekter (framför allt humlor), ödlor o. allehanda smärre djur. Skiljer sig från övriga falkartade dagrovfåglar genom sina fjällika fjädrar framom ögat. N. o. mell. Europa, v. Sibirien; mindre allmän. Flyttfågel.

Bixa, trädsläkte (fam. *Bixaceae*, närstående *Cistaceae*). Enda art *B. orellana*, allmänt odlad o. förvildad i tropikerna. Av det köttiga fröskalet beredes orleana el. annatto, som innehåller färgämnet bixin o. användes till att färga smör, ost o. dyl.

Bizerte [bisärt'] el. Bizerta, hamnstad i n. Tunis. 28.000 inv. (1939; varav 11.000 europeér). Från B. går kanal till Bizertasjön, vid vars s.v. strand krigshamnen Sidi Abdallah är belägen. Fullständigt förstörd efter allierade bombärder under Andra världskriget.

Bizet [bisä'], Georges (1838—75), berömd fransk tonsättare, känd genom operorna *Carmen*, *Parfiskane* o. musiken till Daudets drama *Varlésienne*.

Bizo'nien, populär benämning på de sammanslagna britt. o. amerik. zonerna i Tyskland.

Biätare, *Me'rops apias'ter*, grant färgad skärfågel av en trasts storlek med täml. lång, bögbög näbb. Fångar insekter i flykten; gräver hål i jordbrinkar, där den lägger sina vita ägg. Häckar i s. Europa och n. Afrika, anträffas tillfälligtvis hos oss.

Biörenklou, Mattias (1607—71), diplomat, riksråd; en av ledarna för den grupp, som bekämpade M. G. De la Gardies franska förbundsplaner o. i st. genomdrev trippelliansen med Holland o. England 1668.

Biörner, Erik Julius (1696—1750), fornforskare, utgav bl. a. *Nordiska kämpadater* (i737). flitigt anlitad i den gotiska diktningen.

Bjarkamal, »Bjarkes sång», fornisl. kväde (från omkr. år 1000), som skildrar hur Rolf Krake o. hans män (Bodvar Bjärke, Hjälte m. fl.) utkämpa sin sista strid.

Bjarköy, ö i Troms fylke, n. Norge; har givit namn åt Bjarköyätten, medeltida norsk stormansätt.

Bjarmaland, ett i äldre nord. litteratur vanligt namn på trakten vid Vita havet, kring fl. Dvina. Det beboddes av bjarmar, av vilka karelerna torde vara ättlingar. Bedrev påls-handel. På 1400-t. kom B. under Novgorod.

Bjarne Herjulfsson, islänning, som enl. Flatöboken på en färd skulle ha upptäckt Vinland, dvs. n.ö. Nordamerika (omkr. 985).

Bjerg, Johannes, f. 1886, dansk bildhuggare, prof. vid Konstakad. 1945. Hans av ital. renässans påverkade skulpturer i brons o. granit ha vunnit livlig uppskattning.

Bjerke, Arvid, f. 20/12 1880, arkitekt, utförde tills. m. Sigfrid Ericson det mesta av

utställningsbyggnaderna vid Jubileumsutställningen i Göteborg 1923.

1. Bjerknes, Carl Anton (1825—1903), norsk fysiker o. matematiker, utarbetade en på sin tid mycket uppmärksammat teori för de mekaniska krafter, som uppträda i en vätska, vari befinna sig pulserande kroppar. Teorien har haft en viss betydelse i kampen mot föreställningarna om avståndsvärkan.

2. Bjerknes, Vilhelm, f. 1862, son till C. A. B., norsk fysiker, förestånd, för Geofysiska institutet i Bergen 1917—26, prof. i Sthlm 1895—1907, i Oslo 1907—12, 1926—32, i Leipzig 1912—17. B. har utarbetat betydelsefulla resonansmetoder för studiet av dämpade radiosvängningar. Erhöll Vegemedaljen 1938.

Bjerre, Poul, f. ²⁴/₅ 1876, läkare o. psykolog, författare bl. a. till *Hur själen lakes* (1923), *Aktenskapets omdaning* (1928) o. *Drömmarnas naturliga system* (1933). B. kan betraktas som psykoanalysens pionjär i Sverige.

Bierrum, Niels, f. 1879, dansk kemist, prof. vid Landbohögskolan i Köpenhamn 1914. Har bl. a. utfört betydelsefulla undersökningar över den elektrolytiska dissociationen.

Bjuden ed, ed, som enl. gamla RB avlades av part i en rättgång på grund av motpartens erbjudande att anse vissa uppgifter som fullt bevisade, därest de beedigas. Sådan ed kunde icke förekomma i brottmål o. aktenskapsmål.

Bjugg, gammalt namn på sädeslaget korn. Bjurbäck, kommun i ö. Västergötland, Skarab. l.; Slättängs landsf.distr., Vartofta o. Fröinds doms. 446 inv. (1947).

Bjurforsfältet, stort område med koppar- o. zinkmalmsföndigheter mellan Skellefteå älv o. Malän, Norsjö kommun, Västerb. l. Nu nedlagt.

Bjurholm, Kommun i n. Ångermanland, Västerb. l.; Bjurholms landsf.distr., Västerb. s. doms. 5,239 inv. (1947), därav i Bjurholm s. m u n i c i p a l s a m h ä l l e 699

Bjursten, Anders Herman (1825—66), lektor, författare o. kritiker; skrev dikter o. romaner, bl. a. *öders lek* (1850) o. *Gyltas grotta* (1853).

Bjurstrom, Tor, f. ¹³/₇ 1888, målare, förfinaad kolorist. B. har utfört dekorativa måln. i Stadsteatern i Göteborg, för vars konsthall han är indentent.

Bjursås, kommun i ö. Dalarna, Kopparb. l.; Gagnefs landsf.distr., Nedansiljans doms. 3,522 inv. (1947).

Bjurtjärn, kommun i s.ö. Värmland, Örebro l. (past.adr. Kristinehamn); Karlskoga landsf.distr., Nora doms. 1,300 inv. (1947).

Bjorum, kommun i mell. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Vilkske-Kleva); Gudhems landsf.distr., Skövde doms. 320 inv. (1947).

Bjuråker, kommun i n.ö. Hälsingland, Gävleb. l.; Delsbo landsf.distr., N. Hälsinglands doms. 3,943 inv. (1947).

Bjurälven, älv med vackra karstbildningar i n. Jämtland. Återinplanterat bäverbestånd. Bjuröklubb, fastlandsfyrr s. ö. om Skellefteå, vid Bottn. viken. Meteorologisk station.

Bjuv, köping i n.v. Skåne, Malmö l.; Mörarps landsf.distr., Luggude doms. 2,721 inv. (1947). Stenkolgruva.

Bjalbo, kommun i v. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Skänninge); Boxholms landsf.distr., Aska, Dals o. Bobergs doms. 522 inv. (1947). Medeltida kyrka med monumentalt västtorn, uppkallat efter Birger Jarls mor. Samtida dörr med järnsmide. — IB. låg godset Bjalbo, tillhörigt Birger Jarls föräldrar. Godset har sedermera uppdelats på flera gårdar, av vilka den största bibehållit namnet.

Bjälke, virke, hugget el. sågat på fyra sidor, av vilka den bredaste håller minst 9 tum.

Bjälklag, den del av en byggnadsstomme, som uppbrår golv o. innertak.

Bjälleruo, kommun i s. Skåne, Malmö l. (past.adr. Lund); Lunds landsf.distr., Torna 0. Bara doms. 245 inv. (1947).

Bjära, bära el. puke, äv. kallad trollhare el. mjölkhare, i svensk folktro övernaturligt väsen, som bar mjölk från andras kreatur till ägaren av den gård, där han uppehöll sig.

Bjärke, kommun i v. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Grästorps); Grästorps landsf.distr., Ase, Viste, Barne o. Laskedoms. 254 inv. (1947).

Bjäre härad, Kristianst. l., omfattar kommunerna Rebbelberga, Barkåkra, Hjärnarps, Förs-löv, Grevie, Båstads köping, Hov, V. Karup, Torekov. 15,757 inv. (1947)- S. Asvo o. Bjäre domsaga.

Bjäre kontrakt i Lunds stift, Kristianst. l., omfattar 10 förs. Kontraktspäst i Förslövs-holm.

Bjäre sjö, kommun i s. Skåne, Malmö l. (past.adr. Ystad); Herrestads landsf.distr., Vemmenhög, Ljunits o. Herrestads doms. 446 inv. (1947). Kyrka med medeltida, franskt inflyrade kalkmålningar. — IB. ligger godset Bjäre sjöholm, känt från 1300-t.

Bjärka, kommun i mell. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Skara); Gudhems landsf.distr., Skövde doms. 219 inv. (1947).

Bjärka-Säby, gods i mell. Östergötland, Vists kommun, vid Stängån. B. har ägts av Bo Jonsson Grip, släkterna Natt och Dag (på 1500- o. 1600-t.) o. Cederhielm (till 1841), nuv. äg.: konsul O. Ekman. Huvudd. uppfördes vid 1700-t:s slut av F. M. Piper. På B. finnes en staten tillhörig lantbruksskola o. mejeristation.

Bjärke härad, Älvsb. l., omfattar kommunerna Stora Mellby, Magra, Erska, Lagmansred. 4,337 inv. (1947)- Flundre, Väne o. Bjärke domsaga.

Bjarköarätten, nordiska stadslagar från äldre medeltiden. En B. för Sthlm finnes fr. omkr. 1300.

Bjärme, samhälle i Näs kommun, Jämtland, där aug. 1944 Sveriges första andelsladugård, med plats för 80 kor, togs i bruk.

Bjärnum, municipalsamhälle i n. Skåne, N. Åkarp kommun, Kristianst. l. 1,587 inv. (1947)- Möbelfabriker, kalkbruk.

Bjarr'ed, badort vid Öresund, n km v. om Lund; Flädie kommun, Malmö l. 1,147 inv. (1946).

Bjarsgård, gods i n.v. Skåne, Gråmanstorps kommun, Kristianst. l. 4,574 har. Fideikommiss inom ätten Gyllenstierna.

Bjärshög, kommun i s.v. Skåne, Malmö l. (past.adr. Kvarnby); Klågerups landsf.distr., Torna o. Bara doms. 83 inv. (1947).

Bjarsjölagård, gods i Östra Kärrtorp, Malmö l. B., som är känt sedan 1300-t., är num. styckat. I samma kommun ligger stationssamhället B. vid Ystad—Eslövs järnväg.

Bjärträ, kommun i s.ö. Ångermanland, Västerorr. l.; Bjärträ landsf.distr., Ångermanlands s. doms. 4,459 inv. (1947).

Björck, Ernst Daniel (1838—68), skald, sekr. i Namnlösa sällskapet; författarnamn Daniel. Utgav bl. a. diktsaml. *Naturbilder* o. versnovellen *En målning*.

Björck, Oscar (1860—1929), målare, 1898—1925 prof. vid Konstakad., kommissarie på konstatställningar i Sverige o. utlandet. Från att ha mållat historie- o. genretavlor, ss. *Venetiensk saluhall* (Nat.mus.; se bild i nästa sida), övergick B. efter 1888 nästan helt till porträttmåleri.

Björck, Irma, f. ¹⁴/₁₀ 1898, operasångerska vid Kungl. teatern sed. 1926, hovsångerska 1943-

Björgvin, fornnorskt namn på Bergen. Björgvin bispedöme, stift i Norge, omfattande Sogn, Romsdal, Fjordane o. Hordaland fylken samt Södumr fögderi av Möre fylke. Stiftsstad! Bergen.

Björk, namn på arter av *Betula*-släktet. Björka, kommun i s. Skåne, Malmö l. (past.adr. Skartofta); Sjöbo landsf.distr., Färs doms. 53 inv. (1947).

Björke, kommun på mell. Gotland, Gotl. l. (past.adr. Gotlands Karby); Koma landsf.distr., Gotlands doms. 407 inv. (1947).

Björkeberg, kommun i mell. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Västerlösa); Gullbergs landsf.distr., Linköpings doms. 291 inv. (1947).

Björkekinds härad, Östergöt. l., omfattar kommunerna Täby, Rönö, Ö. Ny, Å. Kudby, Konungund. 3,172 inv. (1947). Bråbygdens o. Finspångs l:s domsaga.

Björketorp, kommun i v. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Bollebygd); Bollebygds landsf.distr., Borås doms. 2,127 inv. (1947).

Björkfjärden, Norra o. Södra, fjärdar i ö. Mälaren, skilda åt genom Adelsö.

Björklinge, kommun i mell. Uppland, Upps. l.; Norunda landsf.distr., Uppsala l:s n. doms. 1,556 inv. (1947).

Björklund, Ingeborg, f. is/9 1897, författarinna med utgångspunkt från marxismen o. med polemisk, feministisk tendens (romantilogien *Våren, Månen över Lunå, Han som sjöng*, 1930—35), äv. kärleksdikter (*Ropet efter Lycka*, 1928, *Famn*, 1934).

Björkman, Alexis (1853—1930), tidningsman, nykterhetsivrare, led. av FK 1919—26.

Björkman, Carl, f. 1873, åländsk politiker, vice häradshövding (ordningsman) i Mariehamn 1916—28, lantråd 1922—38, en av ledarna för den åländska rörelsen för anslutning till Sverige vid frigörelsen från Ryssland. Fick 1938 lämna sitt ämbete på gr. av sitt motstånd mot planerna på Ålands befästande.

Björkmus, annat namn på buskmus.

Björkna, *Abramis blicca*, karpfisk, skild från braxen, vilken den liknar, genom sina vid basen gulröda bröst- o. bukfenor. Förekommer från Irland till Kaspiska havet, i Sverige norrut till Häl-singland. Förväxlas ofta med småbraxen o. mört.

Björknäs, villasamhälle i Bo kommun, Sthlms l., vid Skurubron. 1989 inv. (1947).

Björkolja, olja, framställd ur björknäver; användes till härvatten o. vid ryssläder till verkning.

Björkquist, Manfred, f. *2/8 1884, folkhögskole- o. kyrkoman, blev efter prästvigning 1942 Stockholms förste biskop. B., som skapade Sigtunastiftelsen (1915) med Sigtuna folkhögskola (1917) o. var dess ledare till 1942, har gjort en stor insats i den unglyrkliga rörelsen o. är sed. 1909 utg. av dess organ *Vår*

lösen. Teol. heddr i Lund 1923. Erhöll 1939 Wallin-priset för insatser i kristen humanistisk anda. Fört. av teologiska skrifter. (Se bild.)

Björkregionen, det med björkskogar (*Betula tortuosa*) bevuxna området mellan barrskogsregionen o. den trädlösa fjällregionen.

Björksele, kyrkobokföringsdistrikt i Lycksele landskommun, Västerb. l. 2,306 inv. (1947).

Björksta, kommun i s.ö. Västmanland, Västmani. l. (past.adr. Orresta); Västerås landsf.distr., Västmanlands mell. doms. 869 inv. (1947).

Björksund, gods i s.ö. Södermanland, Tystberga o. Bälinge kommuner, Södermani. l. 6,245 ar. Ages av grevl. åttan Mölner.

Björktrast el. snöskata, *Turdus pilaris*, stor trastart med grått huvud o. kastanjebrun rygg. Utbredd över n. Europa o. Asien till Lena. Delvis flytt-, delvis strykfågel. Häckar ofta i kolonier, särsk. i fjällens björkregion.

Björkvik, kommun i s. Södermanland, Södermani. l.; Jönäkers landsf.distr., Nyköpings doms. 2,637 inv. (1947).

Björkö. 1. Kommun i n. Småland, Jönk. l. (past.adr. Björköby); Vetlanda landsf.distr., Njudungs doms. 1,444 inv. (1947). — 2. Ö i Mälaren, S. Björköfjärden, ca 3 mil v. om Sthlm. 3,7 km lång, 15 km bred. På n. B. låg fornstaden Birka. — 3. fi. Koivisto. Ö vid Finlands s.ö. kust. Ayräddes till Ryssland vid vapenstillståndet 9/9 1944.

Björkö-Arholma, kommun i ö. Uppland, Sthlms l. (past.adr. Björkö); Norrtälje landsf.distr., Mell. Roslags doms. 703 inv. (1947).

Björköfjärden, fjärd mellan Väddö, Björkö o. Upplands fastland.

Björköfördraget undertecknades juli 1905 vid Björkö i Finska viken av Vilhelm II o. Nikolaus II; avsåg defensivallians mellan Ryssland o. Tyskland men förföll, då tsaren snart återtog sin underskrift.

Björlanda, kommun i s. Bohuslän, Göteborg. l. (past.adr. Säve); Hisings landsf.distr., Askims, Hisings o. Savedals doms. 1,133 av. (1947).

Björllin, Gustaf (1845—1922), generallöjtnant, krigshist. o. skönlitterär författare. Led. av FK 1895—1909. Bl. arb. *Finska kriget 1808 och 1809* (1882) samt *Johan Baner* (3 bd, 1908—10).

Björlling, Emanuel Gabriel (1808—72), matematiker, lektor o. tidvis rektor vid Västerås gymnasium. Utgav bl. a. en värdefull *Elementarlärobok i algebra* (1832).

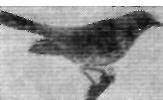
Björlling, Carl (1870—1934), kommun till E. G. B., rättslär, prof. i Lund i rättshist. o. romersk rätt 1897, i civilrätt 1901. Utg. bl. a. en lärobok i civilrätt. Kommunalman.

Björlling, Sigurd, f. 2/11 1897 i operasångare (baryton), anställd vid Kungl. teatern sed. 1936, hovsångare 1946.

Björlling, Johan (Jussi), f. 2/2 1911 operasångare (tenor), anställd vid Kungl. teatern 1931—39. Har gästspelat bl. a. i Wien, Paris o. New York. Hovsångare 1944. (Se bild.)

Björn, låg vagn med rullar i st. f. hjul o. avsedd till att forsla stenblock.

Björn, *konung i Sverige*, då Ansgar omkr. 830 besökte landet.

Björna, kommun i n.ö. Ångermanland, Västerorrnl. l.; Björna landsf.distr., Ångermanl. norra doms. 3,247 inv. (1947).

Björnar, *Urstæae*, en familj rovdjur, kännetecknad av undersättsig kropp, kort, dold svans, rund huvudform o. små öron o. ögon. Hålgångare. Fötterna ha fem tår med kraftiga klor. Rovtanden svagt utvecklad. Allätare (isbjörnen dock endast köttätare). — Det största hit hörande släktet är björnsläktet (*Ursus*).

Björnbergsfältet, ett stort järnmalmsområde i s. Dalarna, Grangårde o. Ludvika kommuner, 2,5 km ö. om Grängesberg.

Björnbär, arter av busksläktet *Rubus*.

Björneborg. 1. Bruksegendom i ö. Värmland, Vismuns kommun. Jordbruksfastighet o. järnbruk, tillhör Björneborgs Jernverks AB. — 2. Bruksamhälle vid B. l. 1,339 inv. (1946).

Björneborg, fi. Po:ri, stad i s.v. Finland, Åbo o. Björneborgs l. 32,000 inv. (1944). Sjöfart, skeppsbyggeri. Flygplats.

Björneborgarnas marsch, marschmelodi, ursprungl. kontradans från 1700-t. Populär genom Runebergs text, skriven 1860.

Björnekulla, f. d. kommun i Kristianst. l., fr. o. m. 1946 dets. som köpingen Astor.

Björneröd och Kroken, municipalsamhälle i n. Bohuslän, Skee kommun. 572 inv. (1947). Björnfloka, art av örtsläktet *Heracleum*.

Björn Järnsida. 1. Ryktbar dansk viking, som på 800-t. företog härjningståg i Väst-europa. — 2. Sonson till danske konungen Erik Ejegod; mördad 1134.

Björnlunda, kommun i mell. Södermanland, Södermani. l.; Daga landsf.distr., Nyköpings doms. 1,624 inv. (1947).

Björnmossa, arter av moss-släktet *Polytrichum*.

1. Björnram, *Lais Olofsson*, d. trol. 1572, krigshövitsman, fogde; deltog i Gustav Vasas befrielsekrig; var äv. medl. av Erik XIV:s högsta nämnd.

2. Björnram, *Andreas Laurentii*, son till L. O. B., d. 1591, ärkebiskop 1583> anhängare av Johan III:s liturgi.

Björnsläktet, *Ursus*, ett släkte av 1 Asien, Europa samt Amerika levande björnar. Hit hörä bruna björnen, grisslybjörnen, baribalen, isbjörnen m. fl.

1. Björnson, *Björnstjerne* (1832—1910), norsk författare o. politiker, erhöU nobelpriset i litteratur 1903. B. började som kritiker; hans första mästerverk är bondenovellen *Synnæve Solbakken* (1857), följd av *Arne* (1858) o. *Brudeslaatten* (1872). 1860—63 företog han en resa till Danmark, Italien o. Frankrike, under vilken tillkommo dikter o. hist. dramer, bl. vilka *Maria Stuart* i *Skotland* (1864). Efter hemkomsten verkade han som tidningsman o. teaterledare i Kristiania. Från denna tid stannar hans första nutidsdrama; *De nyttfide* (1865), hans första nutidsroman, *Fiskerjenten* (1868), o. den episka dikten *Arnljot Gelline* (1870). B. företog 1873—75 en resa till Italien, vilken inledde en ny, av Georg Brändes o. fransk nutidsdramatik påverkad epok i hans alstring. Dennes första uttryck blev samhällsdramerna *Redaktören* (1874) o. *En fallit* (1875). 1877—83 utkommo dramerna *Kongen*, *Leonarda*, *Det ny system o. En hanske*, det sistnämnda upphov till i880-t:s stora sedlighetsdebatt. I unionsfrågan irvade B. kraftigt för Norges självständighet. Av B:s senaste alstring må nämnas romanen *Det flager i byen og paa havnen* (1884) samt dramerna

Över evne (1895), *Paul Lange og Tora Parsberg* (1898) o. *Naar den ny vin blomstrer* (1909). Hans manliga, fosterländska lyrik ställer honom i främsta ledet bland Nordens skaldar.

2. Björnson, Björn (1859—1942), son till Björnstjerne B., norsk skådespelare o. teaterledare (1899—1907 o. 1923—27 för Nasjonalteatret i Oslo). B. framträdde äv. som dramatisk förf. 1943 utgavs i sv. övers. *Ungdom, Ungdom*, minnen från hans resor i Europa.

Björnspinnare, *Arctia ca'ja*, grant färgad spinnarefjäril. Framvingar chokladbruna med näf av vita band o. fläckar, bakvingar röda med blåsvarta fläckar. Larven svartluden.

Björnsson, *Sveinn*, f. 1881, isländsk jurist o. politiker. Islands sändebud i Danmark 1920—40, Juni 1941 riksföreståndare; valdes juni 1944 till republikens förste president.

i. Björnstjerne, *Magnus Fredrik Ferdinand* (1779—1847), greve, militär, diplomat; deltog med utmärkelse i Sveriges krig 1808—14; medverkade till 1809 års statsvälvning o. avslöt konventionen i Möss 14 aug. 1814. B. var 1815—28 generalstabschef o. 1828—46 Sveriges minister i London; general 1843. Politisk författare.

2. Björnstjerne, *Oscar Magnus Fredrik* (1819—1905), son till M. F. F. B., militär, diplomat, politiker; minister i Petersburg 1865—72; utrikesminister 1872—80. En av de ledande männen i FK 1874—1901.

Björnstorp, gods i s. Skåne, Godelövs, Veberöds o. Bonderups kommuner, Malmö l. 2,850 har. Fideikommiss inom ätten Gyllenkrok.

Björntjänst, tjänst, gjord i bästa avsikt men med motsatt resultat. Uttrycket kom från en fabel av La Fontaine, där en björn skall befria en sovande man från en fluga o. därvid även slår ihjäl den sovande.

Björnvaktaren, *Astr. Dets.* som *Bootes*. Björnöarna, obebodt ögrupp i N. Ishavet, utanför Kolymas mynning på Sibirians n. kust. Omkr. 1,100 kvkm.

Björnön, no. Björnöya, norsk ö i N. Ishavet, 178 kvkm. Meteorologisk o. radiostation.

Björksök, bommin i s. Västmanland, Västmani. l. (past.adr. Valskog); Arboga landsf.distr., Västmanlands v. doms. 1,170 inv. (1947).

Björstätter. 1. Kommun i n.v. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Lugnäs); Hasselörs landsf.distr., Vadsbo, doms. 945 inv. (1947). — 2. Kommun i s. Östergötland, östergöt. l.; Åtvidabergs landsf.distr., Linköpings doms. 1,231 inv. (1947).

Blaavandshuk [blå'vanns-], udde på Jylands sv. kust, Danmarks västligaste punkt.

Black [bleekk], *Joseph* (1728—99), skotsk kemist, upptäckte kolsyran o. införde begreppet latent värme; kom genom sina kalorimetriska undersökningar härav att utöva stort inflytande på ångmaskinens fullkomnande (Watt).

Black-and-tan terrier [blækk-'n-ta;nn-], en svart o. mahognyfärgad hund, övertärfad rätt-hund, en av stamformerna till foxterriern, airdaleterriern, bullterriern m. fl.

Blackband, en form av järnspat.

Blackburn [bleekk'b'n], stad (eget grevskap) i n.v. England. 109,000 inv. (1946). Stor bomullsindustri.

Blacken, fjärd i v. delen av Mälaren.

Black Hills [blækk-], bergskedja på gränsen mellan Syd-Dakota o. Wyoming, För. Stat. Högsta toppen: Harney Peak, 2,246 m. Guld o. silverfyndigheter; droppstensgrottor.

Blackman [blækk'm'ən], *Aylward* Manley, f. 1883, eng. egyptolog, prof. i Liverpool

sed. 1934, har deltagit i utgrävningar i Egypten samt bl. a. utgivit *Luxor and its temples* (1923) o. *Middle-Egyptian Stories* (1932).

Black Mountains [blajkk ma^ontins], del av Alleghany-bergen, inom Nord-Carolina, För. Stat., med toppen Black Dome el. Mitchell Peak, 2,045 m.

Blackpool [blskk/pol], hamnstad (eget grevskap) i n.v. England, grevsk. Lancashire, vid Irlandska sjön. 150,000 inv. (1946). Havsbad.

Blacksta, kommun i s. Södermanland, Södermani. l. (past.arb. i Vadsbo); Valla landsf. distr., Öppunda o. Villåttinge doms. 429 inv. (1947).

Blackstad, kommun i n.ö. Småland, Kalm. l.; Hjorteds landsf. distr., Tjuströms doms. 1,150 inv. (1947).

Blackstone [blakkk^ost^on], sir William (1723—80), eng. jurist, prof. i engelsk rätt i Oxford, skrev kommentarer till den eng. rätten.

Blackwell [bl^okk^oell], A l e x a n d e r (trol. 1700—47), läkare, polit. intrigör; kom till Sverige 1742 men blev av hattpartiet misstänkt för anslag mot statskicket o. avrättades.

Blad, sidobildningar på växternas stamdelar med begränsad tillväxt o. livslängd. Bladet består typiskt av skiva, skaft o. fot, som kan bära ett par stipiter o. vara utbildad till en stamomfattande slida. Skivan kan ha den mest växlande form o. är ofta sammansatt. Det vanliga gröna bladet är växternas viktigaste assimilations- o. transpirationsorgan. Flera av växternas andra organ är till sitt ursprung blad, t. ex. ståndare o. pistiller. På underjordiska stamdelar är bladen ofta starkt förkrympta o. ofärgade (lägblad) o. tjänstgöra här stundom som reservnäringsorgan. Av inom blombregionen är bladen vanl. mycket ombildade (högblad); detsamma gäller blommornas hylleblad. Efter kärllsträngarnas (nervernas) förlopp indelas bladen i fjädernerviga, handnerviga, bägnerviga osv. Efter bladställningen (den lagbundna ordningen av bladen på en stamdel) sägas bladen vara strödda el. spiralsstälda, om på varje led (nod) sitter ett blad. På samma led kunna äv. sitta 2 el. flera blad, varvid varje par el. kran omväxlar med de omedelbart ovan- o. nedanför sittande.

Bladaluminium, aluminium, bearbetat till tunna blad, motsv. t. ex. bladguld. Jfr Alf. Bladfärgämnen, fyra färgämnen, som förekomma i gröna växtdelar, framför allt i bladen: klorofyll A o. B (båda gröna, bladgrönt), karotin (gulröd) o. xantofyll (gul). De senare giva bladen deras högfärg, då klorofyllet förstörts. Jfr Antocyaner, Flavoner o. Kolsyreassimilation.

Bladguld, äkta, guld utvalsat el. mellan guldslagarehinnor uthamrat till tunna blad, vanl. ca 1 kvdm, vilka saluhållas inlagda i silkespappershäftan. Tjockleken göres olika efter olika behov o. kan nedgå till 0,0001 mm. Användes till beläggning vid förgyllning av trä, bokband o. dyl. Oäkta bladguld tillverkas av tomback el. också användes bladalu- minium, överdraget med guldferrisa.

Bladkål, *Brassica oleracea acephala*, en kålsort, utmärkt genom fritt utstående blad. Omfattar ett flertal högvuxna former, såsom palmkål, kruskål, brysselkål o. a.

Bladlappar, *PsyWidae*, en familj små, långsträckt skinnbaggar, som föra ett rörligt liv i allehanda växtdelar. Flera arter är svåra skadedjur. Några framkalla gallbildningar. I Sverige omkr. 50 arter.

Bladtuslejon, den med vassa, framåtriktade käkar försedda larven till florsländan (*Chryso-pa vulgaria*). Lever av bladlös.

Bladlös, *ApWidae*, en familj skinnbaggar med många dels bevingade, dels vinglösa arter.

Honorna föda under sommaren utan befruktning levande ungar, som växa till förtplantningsdugliga »jungfrur». Den sista generationen på hösten består av hanar o. honor. Dessa honor lägga befruktade ägg, som övervintra. Ur dem komma på våren stammödrarna för sommar-generationerna. Svåra skadedjur på växter.

Bladmossaik, beteckning för det förhållandet, att bladlytor av växlande storlek på ett skott el. skottsystem infoga sig så mellan varandra, att samtliga komma i åtnjutande av bästa möjliga belysning.

Bladmossor, *Musci*, den andra klassen av mossorna. De äga stammar o. vanl. med nerv utrustade blad; sporkapseln, som i regel öppnas genom ett avfallande lock, är tidigare täckt av en mössa. Hit hörä ex. släkten *Polytrichum* (björnmossa) o. *Sphagnum* (vitmossa).

Bladmögel, parasitiska algsvampar, tillhörande fam. *Peronosporaceae*. Bilda gråaktiga överdrag, buvudsakl. på bladens undersidor. Många arter försäkra allvarliga sjukdomar hos kulturväxter (ex. potatisjuka).

Bladnäsor, *Phyllostomiidae*, familj av fladdermöss, kännetecknade av bl. a. ett bladlikt bihang på nosen. Hit hörä vampyrer o. blod-sugare.

Bladrullsjuka, en smittosam sjukdom hos potatis. Småbladen anta en gulröd färg o. inrullas från kanterna, så att undersidan kommer uppåt. Sjukdomen kan i högsta grad föringa avkastningen. Smittoämnet är okänt. Utsäde från angripna åkrar bör undvikas.

Bladsilver, äkta, tillverkas av silver, o. oäkta, av rent aluminium el. tenn-zinklegeringar, genom valsning.

Bladskärmarmyror, *Att'a*, ett släkte ut i Syd- o. Centralamerika samt på Västindiska öarna förekommande myror. Deras arbetare skära bitar ur blad av träd o. buskar o. bära dessa till det underjordiska boet, där de tjäna till underlag för svampodlingar (i stora kamrar).

Bladsnärp, ett hinnaktigt, upprättstående bihang på gräsen mellan skivan o. den strömofattande slidan hos gräsen.

Bladsteklar, *Tenthredinidae*, familj av växtsteklar, ineffattande omkr. 450 olika arter. Deras larver leva vanl. av blad, ofta i kolonier. Skadedjur. Hit hörä t. ex. tallstekeln, poppel- o. sälgstekeln.

Bladsyra, dets. som folinsyra.

Bladtenn, dets. som stanniol.

Bladtonnar, stickande, förvedade organ, som till sitt ursprung är blad o. i sitt ombildade skick erbjuda ett skyddsmedel mot djur. Ex. berberis. (Se bild.)

Bladtång, art av brunalssläktet *Laminaria*.

Bladvass, art av grässläktet *Phragmites*.

Bladveck, den övre vinkel, som ligger mellan ett blad o. den stamdel, från vilken det utgår. Jfr Axill.

Bladåker, kommun i ö. Uppland, Sthlns l. (past.adr. Upplands-Ekeby); Nårdinghundra landsf. distr., N. Roslags doms. 579 inv. (1947). — I B:s kyrka blotades 1926 på väggar o. tak en rad intressanta målningar från börj. av 1600-t.

Blaedel, Nicolai (Nic.) (1882—1943), dansk tidningsman, medarb. i Politiken, Dagens Nyheder o. Berlingske Tidende under åren 1917—38, framstående utrikespolitisk skribent, utgavs *Forbrydelse og Dumhet* (1946; Brott och dumhet, s. å.).

Blaggarnslärfv, tvåskaftad väv av blågarn, från »säckväv» till enklaste »packduk». Blagovesjtjensk, huvudstad i Amurområdet, territoriet Habarovsk, RSFSR, vid fl. Amur. 59,000 inv. (1939). Hamm. Livlig handel. I närh. järn- o. guldgruvor.

Blaine [ble'n], James Gillespie (1830—93), nordamerik. politiker. Som statssekreterare (1881, 1899—92) verkade B. särsk. för samarbete mellan alla amerikanska stater.

Blake [ble'k], Robert (1599—1657), ^{en}8-amiral; organiserade flottan o. kämpade med utmärkelse mot Holland, Barbareskstaterna o. Spanien.

Blake [ble'k], William (1757—1827), eng. skald, målare o. kopparstickare, utgav en mysticism präglade dikter, vilka han själv illustrerade. Bl. hans verk märkas *Songs of innocence* (1787) o. *The gates of paradise* (1793) samt illustrationerna till *Divina commedia*.

Blakeslee [ble'ks'li], Albert Francis, f. 1874, amerik. botanist o. ärtflighetsforskare, sed. 1915 verksam vid Carnegie institutions försöksstation i Cold Spring Harbor, New York. B. har gjort uppseendeväckande försök ang. kromosomerna som ärtflighetsbärare samt nått viktiga resultat vid försök med fördubbling av kromosomantalet hos växter genom inverkan av colchicin.

Blakstad, G u d o l f, f. 1893, norsk arkitekt, en av sitt lands främsta representerar för den moderna riktningen [*Kunstsneres hus* i Oslo, 1930, tills. med H. Munthe-Kaas].

Blam (fr. *blème*), b l a m a g e L-a'§3], klander, skamfläck. — B l a m e'r a sig, utsätta sig för klander, skämma ut sig.

B l a n c [bla'«], Louis (i8ir—82), fransk socialist. I sitt arb. *Organisation du travail* (1839—40) yrkade han på konkurrensens avskaffande genom inrättande av statsunderstödda produktionsföreningar, samhällsverkstäder.

Februarirevolutionen förde B. till ledande polit. inflytande, men vid nationalverkstädernas upprättande frånges dock hans grundsatser. Landsflyktig under Napoleon III skrev B. Franska revolutionens o. Februarirevolutionens historia. Under tredje republiken fick han åter inflytande.

B l a n c a Peak [bleang'k° pi'k], bergstopp i Klippiga bergen, Colorado, För. Stat. 4,400 m.

Blanch, Theodor Julius (1835—rgn), öppnade 1868 Blanchs kafé vid Kungsträdgården i Sthlm samt uppförde strax intill Blanchs teater (1879), vilken 1883 förvandlades till Blanchs konstsalong. Där utställde bl. a. opponenterna 1885. Lokalen övertogs 1889 för en tid av Sveriges allm. konstförening o. är sed. 1915 åter teater.

Blanche, August (i8n—68), författare. Red. för tidskr. *Freja* 1839—42, utgav en rad vanl. på utländska motiv byggande lustspel ss. *Hitebarnet* (1847) o. *Ett resande teatersällskap* (1848), romaner ss. *Sonen af söder och nord* (1851) samt ett flertal novellsamlingar, bl. vilka främst märkes *Hyrkuskens berättelser*, en serie ömsom humoristiska, ömsom känslosamma bilder ur det dåtida Stockholmslivet. På senare år var B. äv. verksam som liberal politiker.

Blanche, dets. som Blanka.

Blanche'ra, förvålla, speciellt om inålvor. Blanheteatern, teater i Sthlm, 1917—26 under ledn. av Ernst Eklund, sed. 1927 av Harry Roock-Hansen. Jfr Blanch.

Blanck, Anton, f. »/12 1881, litteraturhistoriker, prof. i Uppsala 1922—46. Bl. B:s arb. märkas *Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur* (1911) o. *Geijers götiska diktning* (1918). Redigerade 1917—23 tidskr. *Forum*.

Blanomängd [blanema'gginge'] (av fr. *blanc*, vit, o. *manger*, äta), ett slags gräddfetterätt. Blandade el. internationella domstolar, domstolar i Egypten, sammansatta av egyptiska o. utländska domare, för avdömande av civila mål o. handelstvister mellan utlänningar o. egypter samt mellan utlänningar av olika nationalitet. Domstolsspråket är franska. Skola upphörs 1949.

Blandad vers, rimmad vers, där versfötter av omväxlande byggnad användas vid sidan av varandra.

Blandat äktenskap, äktenskap mellan personer av olika trosbekännelse.

Bland bild [blitnd-], en efter R. P. Bland (1835—99) uppkallad lag i För. Stat., antagen 1878 för att reglera värdeförhållandet mellan guld- o. silvertmynt. Genom lagen försäkrades stor oreda i myntförhållandena, som först 1900 avhjälpes genom en ny reform.

« Blandningsministär, dets. som koalitionsministär.

Blandsäd, en odling av två el. flera sädeslag i blandning, för vilka fruktmognad avses. En vanlig blandning består av korn o. havre. Användes huvudsakl. till kreatursfoder.

Blangstrup, Johan Christian (1857—1926), dansk historisk författare, huvudred. för *Salmonsens Konversationsleksikon* från 1891.

Blanka (el. Blanche) av Kastilien (1187—125a), fransk drottning; skötte med kloket styrelsen under sonen Ludvig den heliges minderårighet.

Blanka (el. Blanche) av Namur, d. 1363, svensk drottning, föräldrad 1335 med Magnus Eriksson, som hon troget bistod.

Blanka vapen, hugg- o. stickvapen. Blank'kenbergh [bärch°], stad i v. Belgien, prov. Väst-Flandern, vid Nordsjön, 8,000 inv. (1936). Mycket besökt badort.

Blankett' (av fr. *blanquette*, litet vitt blad), oskrivet kort, ifyllningsformulär.

Blankettkommissionen, statlig kommission, som enl. kungl. kung. 27/a 1919 har att i vissa fall fastställa blanketter, som erfordras för länsstyrelserna o. fögderiförvaltningen.

Blanklax el. vanlig lax, *SaVmo sa'lar*, en laxfisk, tillhör Atlanten (äv. Östersjön). Den stiger vär o. sommar upp i älvarna för att på senhösten leka. Dessutom finnas i vissa sjöar, t. ex. Väneren, blanklaxar, som vid landets höjning där blivit instängda. Ungarna stanna i—3 år i älvarna, innan de gå till havs. Blanklaxen uppnår en vikt av 30—35 kg.

Blanko (sp. *blanco*, vit) el. in blanco, icke ifylld. — B l a n k o v ä x e l, växel, som påtecknats av utställare el. acceptant, innan t. ex. växelbeloppet el. förfallotid ifyllts. — B l a n k o f u l l m ä k t, oinskränkt fullmakt att företräda utställaren i en viss sak.

Blankvers, orimad, femfotad, jambisk vers. Blanqui [bla'«eki'], Auguste (1805—81), fransk revolutionsman. Genom upprorsförsök o. publicistisk agitation verkade han för ett kommunistiskt samhällsskick. På grund härav tillbragte han nära halva sitt liv i fångelse.

Blantyre [blEentaj'ö], stad i britt. Nyasaland, s.ö. Afrika, 6,000 inv. (1937). Handelsstad. Missionsstation.

Blanzeflor, den kvinnliga huvudpersonen i den medeltida dikten »Flores och Blanzeflor».

Blas'co Ibanez [-ivann'jeb], Vicente (1867—1928), spansk författare, skrev en rad mycket spridda, färgrika romaner, bl. a. *Sangre y arena* (1908; Blod och sand, 1923). Bosatt i Frankrike förde B. på senare år en våldsamt kampanj mot de Riveras diktatur.

Blaserad (fr. *blasé*), likgiltig, övermått. Blasfemi' (av grek. *blastemí'a*, smädelse), hädelse. — Blasfe misk, hädisk.

Bla'sieholmen, stadsdel i Sthlm, till börj. av 1800-t. skild från Norrmalm genom Näckströmmen. B:s äldsta kända namn är Käpplingeholmen. Under Vasatiden var den flottstation o. kallades Skeppsholmen. Det nuv. namnet, härlätt av borgaren Blasius Dundi, blev det vanliga efter 1640.

Blason [-sã^o], fr., vapensköld. — Blasoner i n g, beskrivning av en vapensköld.

Blast, blad av rotfrukter.

Blastofdea, grupp av utdöda tagghudingar, i viss mån påminnande om sjöborrar. Utan taggar o. armar, med 5 blombladlika ambulakralfält omkring munnen.

Blas'tula, i sin enklaste form en ihålig blåsa, som uppkommer vid äggets klyvning o. vars vägg utgöres av ett enkelt cellager.

Blauds piller f-blås), järnhaltiga piller; ett järnpreparat mot blodbrist o. blekstot.

BlauKreuz [bla^o'lfrajtš], ty., »Blå korset», beteckning för arsenikhaltiga stridsgaser under Första världskr. Gasprojektilerna voro märkta med ett blått kors.

Blavafsky (ry. Blavatskaja), Jelena Petrovna, f. Hann (1831—91), rysk teosof. B. stiftade 1875 i New York Teosofiska samfundet o. utgav 1888 som dess speciella urkund *The secret doctrine* (Den hemliga läran, 1893—98).

Blaydon [ble'dn], stad i n.ö. England, grevsk. Durham, vid Tyne, 29,000 inv. (1945). Bro över till Newcastle. Kolgruvor.

Blazer [ble'sz], eng., egentl. jacka av iögonfallande tyg, i England använd som klubbuniform: numera lätt, sportbetonat sommarkavaj av annat tyg än byxorna. B. betyder egentl. »lysand».

Blech, Leo, f. 1871, tysk tonsättare o. dirigent, 1913 generalmusikdirektor i Berlin, verksam där 1906—37, därefter ett par år knuten till operan i Riga. Har bl. a. skrivit operor i wagnerstil (*Gräsänkan*). Sed. 1926 ofta gästdirigent vid Kungl. teat. (hovkapellmästare 1935).

BlecrTnuin, ormbunkslöslakte (lam. *Polyodiaceae*), huvudsakl. tropiska arter. Parvis anordnade, långsträckt sporgömmesamlingar på särskilda blad med smalare flikar än övriga blads. B. *spVcant* med enkelt parbladigt delade blad, hos oss i skogar, bergstrakter osv.

Bleek, tunn metallplåt: I inskränkt hemärkelsetunn, galvaniserad el. förtent järnplåt.

Bled [blädd], kurort i n. Jugoslavien, vid fl. Sava. F. d. kungl. luststolt.

Blefari't (av grek. *bWjaron*, ögonlock), inflammation av ögonlocksranderna.

Blehr, Otto Albert (1847—1927), norsk politiker, en av vänsterns ledande, norsk statsminister i Sthlm 1891—93 o. 1895—1902, regeringschef 1902—03 samt 1921—23 (då tillika finansminister).

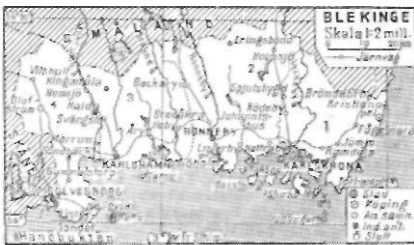
Bleke. 1. Vindstilla. — 2. Ett fint, vitt slam, som bildas när kalciumkarbonat utfälls ur starkt kalkhaltigt vatten på bottnen av sjöar o. kärr, där det kan bilda en el. ett par m mäktiga lager (Gotland, Jämtland m. m.).

Bleket, municipalsamhälle på s.v. Tjörn, i Stenkyrka o. Rönnängs kommuner, Göteborg. I. 183 inv. (1947). Fiskläge.

Blekhem, gods i n.ö. Småland, Törnsfalls kommun, under medeltiden tillhörigt ätten Soop. Nuv. slott uppfört 1838—44 i nyklassicis-

tisk stil, trol. efter ritn. av Axel Nyström d. ä. B. tillhör sed. 1828 frih. ätten Nordenfalk.

Blekinge, Sveriges sydöstligaste landskap, 3,039 kvkm, varav 2,909 land; 145,274 inv. (1947), 51 per kvkm land. Utgör Blekinge län o. ingår i Lunds stift. B. uppfylles i n. av barrskogar, mossar o. ljunghedar (skogsbygden), s. därom utbreder sig ett bälte av lägre bergshöjder omväxlande med bördiga slätter (mellanbygden) o. längst s. ut ett bälte av väl uppodlad jord samt skärgård (strandbygden). Bl. vattendrag märkas Mörrums å, Ronnebyån, Nätraby å o. Lyceby å. — Urspr. svenskt kom B. tidigt till Danmark, som det med avbrott för åren 1332—60 tillhörde till 1658, då det avträdtes till Sverige genom freden i Roskilde Landskapsvapen, se bild.

Blekinge flygflojtillj (F 17), attack- o. minflottilj, lörlagd till Kallinge, Ronneby landskommun.

Blekinge län omfattar landskapet Blekinge. Av länets landareal utgöra åker o. annan odlad jord 789 kvkm (27,1 %) o. skogsmark 1,772 kvkm (60,9 %). Huvudnäringar äro jordbruk, boskapskötsel o. fiske. Betyd. stenindustri, särsk. tillv. av gatsten. F. ö. märkas järn- o. textilindustri, skeppsbyggen samt raserocktillv. — Länets indelas i 2 domsagor, tillsammans omfattande 3 tingslag o. lydande under Hovrätten över Skåne o. Blekinge. I B. finnas 4 städer (Karlskrona, Ronneby, Karlshamn o. Sölvesborg), 2 köpingar samt 36 landskommuner. Residensstad är Karlskrona. Landsbygden är delad i 3 fögderier.

Blekingseka, för Blekinge typisk enmastad, flatbottnad segelbåt med storsegel (sprisegel) o. fock.

Bleking, bortscaffande av den naturliga färgen hos vävnader, garn, papper, stearin, vax, oljor o. dyl.; sker antingen genom längre tids utsättande för solljus o. fuktighet el. genom inverkan av kemikalier, bl. e. med el. Amnen ur växtriket blekas med klor (kloralkalilösning, natriumhypokloritlösning) o. efterbehandlas med antiklor. Amnen ur djurriket o. halm blekas med svavelsyrlighet.

Blestot el. klor o's, en unaa kvinnor i pubertetsåldern angripande sjukdom, kännetecknad av minskad mängd blodfärgämne (låg hemoglobinhalt) i de röda blodkropparna, utan el. med ringa nedsättning i dessas antal. Viktigaste symptom: blekhet, huvudvärk, svindel, hjärtklappning o. rubbningar i regleringsblödingarna. Behandlas med järnmedicin.

Blenda, enl. folksäggen en varendskvinna, som med hjälp av kvinnorna i sin bygd dräpte en hop danska krigare. Till belöning fingo varendskvinnorna lika arsvrätt med männen. Namnet B. är f. ö. okänt; lärda kombinationer ha spelat in vid sägnens upptecknande på 1600-t.

Blenheim [blenn'hajm]. 1. By i s. Tysk-

land, Bayern, nära Höchstadt. Här besegrade Marlborough fransmännen 7/g 1704. — 2. [blenn'im], slott, uppfört 1705—24 av J. Vanbrugh, nära Oxford, England, skänkt av parlamentet till Marlborough o. uppkallat efter hans seger vid B. i.

Blentarp, kommun i 9. Skåne, Malmön. 1. (past.adr. Sövdeborg); Dalby landsf.distr., Torna o. Bara doms. 1,031 inv. (1947).

Blériot [bleriä'], I. ouls (1872—1936), fransk flygare o. flygplanskonstruktör, utförde 1909 första flygningen över Engelska kanalen. B. grundade den stora flygplansfabriken Blériot Aéronautique, sed. 1914 i Suresnes, nära Paris.

Blesse'ra (fr. *blesser*), sår. — B l e s s y'r, sår. Bless'ington [-t'n], Margaret (1789—1849), eng. författarinna. Uppträdde bl. a. som Byrons försvarare {*Conversations with lord Byron*, 1834} samt utgav en rad berättelser ur de högre samhällsklassernas liv.

Bleu [Mö], fr., blå; ingår i färgbeteckningar ss. *bleu mourant* [-mora^{m*}], mattblå, *bleu foncé* [-få'se'], djupblå.

Bliant' el. bliall', medeltida, dyrbart sidentyg.

Blicher, Steen Steensen (1782—1848), dansk författare, folklivsskildrare o. lyriker. Skrev även på jylländskt allmogemål.

Blicher-Clausen, Jenny (1865—i907), dansk författarinna, vars sentimentala romaner, t. ex. *Inga Heine* (1898), *Farbror Frans* (1902), skaffade henne en vidsträckt popularitet.

Blida, medeltida kastmaskin för krigsbruk, påminnande om ballisten.

Blida, befäst stad i n. Algeriet, dep. Alger, s. om Alger, 40,000 inv. (1936). Handel med mjöl, bomull, tobak o. sydfrukter.

Blidemånad, gammalt namn på tiden slutet av mars—börj. av april.

Blidsberg, kommun i ö. Västergötland, Äivs. 1.; Redvägs landsf.distr., Kinds o. Redvägs doms. 679 inv. (1947).

Blidö, kommun i s.ö. Uppland, Sthlms l.; Frötuna landsf.distr., Mell. Roslags doms. 1,230 inv. (1947)-

Blinda, segel, som fordom fördes på en rå under bogspröet.

Blinda fläcken, el. synnervspapill en, det från ljuskänsliga celler fria område i ögats näthinna, där synnerven lämnar näthinnan. Faller den i ögat uppkommande bilden av ett föremål på denna fläck, kan det ej ses.

Blindalfabe'i, alfabet för blindskrift (jfr d.o.). Blindarka'd, arkad, vilken är utförd endast som dekoration på en mur.

Blindbroms, *Chrysops caecWuens*, medelstor broms med svartbrunt tvärbånd över vingarna. Förorsakar obehagliga stick, larverna leva i vatten el. fuktigt jord.

Blindering. Bygg». Plan fördjupning i en muryta, vittrappad el. målad, utförd i dekorativt syfte; särskilt vanlig i medeltida tegelarkitekter. — Milit. Skydd, som anordnas för markörerna på en skjutbana, el. täckt rum, varifrån eld kan ges.

Blindern, Oslouniversitetets naturvetenskapliga institutioner, belägna i Vestre Åkers fylke. Av. studenthem.

Blindflygning, dets. som instrumentflygning.

Blindfönster, en grund nisch, som är avsedd att likna ett fönster o. därigenom skänka regelbundenhet åt en fasad.

Blindgångare, flygbomb el. granat, som icke exploderat vid nedslaget.

Blindhundar, el. ledardhundar, till hjälp åt blinda särskilt utbildade hundar. Jfr Sanitet.

Blindlandning, landning med flygplan i dålig sikt. Jfr GÅA o. ILS.

Blindnässa el. vitplister, art av örtsläktet *Lanium*.

Blindormar, *Typhlopidae*, en familj små, 1 jorden grävande, blinda ormar, vilkas mun ej kan uttänjas. Leva av insekter. Tropikerna i Gamla världen. Av. Australien o. Sydamerika,

Blindpatron, en patron utan krutladdning; användes för övningar i laddningsrepp.

Blindrote kallas en rote, i vilken andre mannen saknas.

Blindrå, på äldre tiders fartyg en rå, anbragt vägrätt under bogspröet o. uppbarande blindseglet.

Blindrätta, *Spalax typhlus*, en 2 dm lång, grå el. grårod gnagare med förkrumpta ögon o. tjock päls. Lever i gångar i jorden. Stäppområden i s.ö. Europa, v. Asien o. n. Egypten.

Blindskola, skola, som meddelar undervisning åt blinda, vilken i Sverige är obligatorisk sed. 1896. Blindskolor finnas å Tomteboda i Solna nära Sthlm o. yrkesskolor för blinda i Kristinehamn (manlig) o. Växjö (kvinnlig) samt i Lund en vårdanst. för blinda med komplicerat lyte.

Blindskrift, skrift med blindalfabet, det mest kända, upfunnet av fransmannen Louis Braille 1829, utgöres av upphöjda punkter i olika lägen. Den blinde läser med hjälp av känseln. Med blindskrift trycktas böcker o. tidsskrifter, i Sverige vid blindinstitutet i Tomteboda.

Blindtarm, den i nedre, högra delen av buken belägna första delen av tjocktarmen. Emedan tunntarmen inmynnar i tjocktarmen från sidan, får blindtarmen formen av en säck. Från denna utgår det maskformiga bihanget.

Blindtarmsinflammation el. appendicit, inflammation, stundom med verbildning o. brand i blindtarmens maskformiga bihang (appendix). Symtomen äro hastigt påkommande illamående, kräkningar, smärtor i nedre, högra delen av buken o. ev. feber. I svårare fall bryter inflammationen igenom till bukhålan o. leder till bukhinneinflammation; då detta kan ske redan under första dygnet, är operation enda säkra behandlingen.

Blindtillägg, understöd till blind folkpensionär. Jfr Folkpensionering.

Blindtryck, relieftryck utan tryckfärg.

Blindrå, enklare träslag för underlag till faner. Blinkhinna, en särsk. hos fåglarna välutvecklad ögonhinna, belägen innanför ögonlocken. Kan från inre ögonvrån likt en ridå dragas över öngöglöben.

Blinklanterna, lanterna, med vilken korta o. långa ljusblikskr åstadkommas. Anv. vid signalering nattetid samt vid dager på långa avstånd.

Blinning, dets. som regnbroms.

Bliny', bovetepåttar, en rysk nationalrätt. Bliss, Arth ur, f. i89r, eng. tonsättare. B. har komponerat orkestermusik, bl. a. *Musik for strings*, även för film, sänger, kammarmusik o. pianokonsert.

Blitong, annat namn på Billiton.

Blitum, örtsläkte (fam. *Chenopodiaceae*), skilt från släktet *Che.nopodium* genom slut. köttiga kalkblad, som bilda en skenfrukt. *B. capitatum* o. *B. virgatum* förekomma sällsynt på odlade ställen.

»Blitzen», ty., benämning på de tyska bombvärerna mot London sept. 1940—maj 1941.

Blix, Magnus Gustaf (1849—1904), läkare, prof. i fysiologi i Lund, rektor för Lunds univ. 1899—1904. Utförde viktiga arb. inom nerv- o. muskelfysiologien o. konstruerade utmärkta instrument för studiet härav.

Blix, Ragnvald, f. 1882, norsk skämttecknare, särsk. bekant för sina polit. karikatyrer i franska tidningar o. *Simplissimus*. Verksam i Sverige under Andra världskr. (Sign. Stig Höök.) Num. bosatt i Danmark.

von Blixen-Finecke, Carl Fredrik (1822—73), frih., dansk politiker, utrikesmin. dec. 1859—febr. 1860; ivrig skandinavist.

2. von Blixen-Finecke, Karen, f. Dinesen, f. 1885, dansk författarinna, g. m. en sonson till föreg., med vilken hon tillbringat många år i Afrika. Under pseud. Isak Dinesen utgav B. i För. Stat. novellsam. *Seven gothic tales* (1934; Sju romantiska berättelser, s. ä.).

Blixt, det ljusfenomen, som följer molnens elektr. urladdning genom överslag. I enj e-blixten har ljuset skarpt begränsat till ett mer el. mindre förgrenat nät av oregelbundet krökta ljusbänd, medan y t b l i x t e n, som härör från mindre våldsamma överslag inom molnmassorna, synes diffus. Jfr Klot- o. Kornblixt.

Blixtfyr, fyr, som ger ljuslinkar av kortare varaktighet än 2 sek.

Blixtkrig, överraskande o. med stor kraft genomfört anfallsföretag, som avser att på kortast möjliga tid bringa en motståndare till underkastelse. De militära förutställningarna för blixtkrig ha främst skapats genom tillkomsten av flygvapnet o. lättör liga armbefordband med stor slagkraft (pansarvapnet). Ex. på blixtangrepp: Japans anfall mot Pearl Harbor 1941.

Blixtljus, fotografiskt synnerligen verksamt ljus av kort varaktighet, erhålles av blixtpulver, vilket utgöres av magnesiumpulver upplösligt med kaliumklorat o. dyl. Num. användas vanl. s. k. lampblixtar, där magnesium el. aluminium-magnesiumlegering i form av tunna folier, band el. tråd på elektrisk väg antändes i en glaskolv med syrgas.

Blixtlås, draglås för kläder m. m. Uppfunnen 1906 av sv.-amerik. Peter A. Aronson (d. 1936), slutl. konstr. av sv.-amerik. G. Sundbäck 1914.

Blixtsamtal, telefonsamtal, som befordras med avbrytande av andra samtal. Kostar 20 ggr vanl. taxa.

Blizzard [bliss'od], nordlig, kall snöstorm i För. Stat. o. Mexico.

Bloch [bläck], Carl Heinrich (1834—90), dansk historiemålare. Bl. arb. *Kristian II i fångelser* o. 23 mäl. i Frederiksborgs slottskyrka, skildrande Kristi liv.

Block. 1. Maskindel, varav blocktyg sammansätts, äv. förkortad benämning på sådant; består av en el. flera kring samma axel vridbara frissor, s. k. skivor, inneslutna i ett blockhus av trädd metall, vilket är försedd med skivgattsöppning, genom vilka ett tag löper kring skivorna. Se bild till blocktyg. — 2. Administrativ sammanslutning (taktisk enhet) av ett antal närbelägna hemskydd. Befälet utövas av en blockledare. Infördes 1939.

Blocka d. 1. Avspärrande i krig av skeppsfarten till o. från fientlig kuststräcka. — 2. Avspärrande av viss arbetsplats från tillgång på arbetskraft. Verb: b l o c k e r a.

Blockhus kallas av timmer, grus, sten o. betong uppförda, till försvar inrättade byggnader. På grund av den moderna eldverkan ha blockhusets användning betydligt minskats.

Blockhusudden s.ö. spetsen av Djurgården, Sthlm; förr låg där ett blockhus till inloppets försvar.

Blockkondensator, elektr. kondensator utan rörliga delar o. följaktl. med konstant kapacitans.

Blockorder, beställning av viss varumängd, som senare specificeras.

Blocksborg kallas i Tyskland flera berg, där häxorna ansågos ha sin mötesplats valborgsmässanatten. Mest bekant är Blocksberg el. Brocken på Harz.

Blocktyg, urgammal maskin för att med handkraft lyfta förhållandevis tunga laster, består av två el. flera block, rörligt förbundna med varandra genom över trissorna lagda rep. (Se bild.)

Blod, den röda, klibbiga vätska, som cirkulerar i blodkärlen. Det består av en gulaktigt fätska, blodplasma, o. i denna uppslamlade celler, blodkroppar. Blodmängden lpgår hos människan till ca 4 l. Blodets huvuduppgift är att ombesörja ämnestransporten inom kroppen. Det tillför cellerna näringsämnen o. syre från matsmältnings- o. andningsorganen o. bortför kolsyra o. ämnesomsättningsprodukter till utsöndringsorganen. Blodet innehåller äv. ämnen (immunkroppar, antitoxiner m. fl.), vilka oskadliggöra bakterier o. dessas gifter o. utgöra ett viktigt skydd för organismen.

Blodbild, den bild av tillståndet i blodet, som erhålles genom att sammanställa värdena på koncentrationen av blodfärgämne (hemoglobin) o. antalet röda o. vita blodkroppar samt det relativa antalet av de olika typerna av vita blodkroppar. B. är förändrad vid ett stort antal sjukdomar o. dess undersökning utgör ett viktigt diagnostiskt hjälpmedel.

Blodbildande organ, organ, som bilda röda o. vita blodkroppar, dvs. hos den vuxne den röda benmärgen, lymfkörtlar o. mjälte.

Blodbrist el. anemi, ett tillstånd med nedsatt mängd röda blodkroppar o. blodfärgämne (hemoglobin) per kbmm blod. Blodbristen är endera primär, en plötsligt uppträdande, allvarlig blodsjukdom, utmärkt av ett ökat avdöende av röda blodkroppar, el. sekundär, en följd av blodförlust, tumörer el. andra sjukdomar. Symtom äro: trötthet, blekhet, svindel, huvudvärk osv. Behandlas med diet, järn, arsenik, blodinsprutningar o. blodöverföring. — Äv. den s. k. perniciousa anemien, som tidigare snabbt ledde till döden (lat. *perniciosa*, undergång), kan numera behandlas med framgång (medelst leverpreparat), för vilken upptäckt G. R. Minot, W. P. Murphy o. G. H. Whipple erhöilo 1934 års nobelpris i fysiologi o. medicin. Vilket el. vilka ämnen i leverpreparaten, som härvid äro verksamma (jfr Antianemisk faktor), är fortfarande okänt. Den perniciousa anemien uppkomst misstankes bero på att ett särskilt enzym saknas i magsaft ten.

Blodets sänkingsreaktion, blodssänkning, sänka n, förkortat S.R., blodkropparnas sjunkande i ett blodprov, som får stå o. som hindras från att levra sig. Härvid bildas ett undre skikt innehållande blodkroppar o. ett övre klart skikt bestående av plasma. Hastigheten varmed blodkropparna sjunka är ökad i olika hög grad vid ett stort antal sjukdomar, särsk. infektionssjukdomar, o. normalt under havandeskap. Om blodet undersökes under noggrant standardiserade betingelser (en blodplåre av bestämd längd o. diameter o. efter en bestämd tid, vanligen 1 tim.), kan höjden av det klara plasmaskiktet tagas ss. mått på sänkingshastigheten. Normalt är detta mått med den internationellt antagna, av svensken A. Westergren angivna metodiken, efter en timme 3—7 mm för män o. 7—n mm för kvinnor. B. är en viktig undersökningsmetod.

Blodförgiftning el. sepsis, det tillstånd som uppkommer, när varbakterier från ett infekterat sår via lymfkärlen gå över i blodet. Utmärkes av hög feber, påverkan på allmäntillståndet o. sekundära förändringar i andra organ; stundom uppstå i dessa spridda nya varhårdar.

Blodgivarecentral, organisation, där enligt blodgruppsystemet undersökta o. klassificerade blodgivare kunna rekriveras av läkare o. sjukhus för blodöverföringar.

Blodgrupper, klassificering av människorna i fyra olika grupper alltefter förekomsten av agglutinogenerna A o. B i deras blod. Jfr Agglutination.

Blodhund, stor, uthållig, klok o. kraftig drivande hund, till färgen oftast mörkbrun med svart »sadel». Oron mycket stora, hängande; svans lång o. grov, i allm. uppåtböjd. (Se bild.)

Blodiga söndagen, i rysk historia benämning på ²¹/i 1905, då regeringstrupperna i Petersburg sköto på en arbetardemonstration.

Blodigel, *Hiru'do medicinalis*, en igel med mörkfläckig ryggsida. Användes förr allmänt, num. sällan, i syfte att avleda blodet från inre organ vid smärtsamma sjukdomar i dessa.

Blodkaka, blodlever el. blodkoagel, den röda, sammanhängande kaka, till vilken blodet stelnar (levras el. koagulerar), när det avtappas el. när vägen i ett blodkärl skadas. Härvid övergår ett i blodplasman löst äggviteämne (fibrinogen) i fast form (fibrin) o. bildar ett nätverk av fina trådar, i vilket blodets övriga beståndsdelar inneslutas. Efter en tid sammandrager sig kakan o. utpressar en klar, ljusgul vätska, blodscrum. Blodets levande utgör kroppens naturl. skydd mot förblödning. Jfr Protrombin.

Blodkoagulation, blodlevring.

Blodkroppar el. blodceller, de formade beståndsdelarna i blodet. Blodkropparna äro av tre slag: röda el. erythrocyter, som hos människan uppgå till 4.5—5.5 mill. per kbmm, ha formen av små, runda, bikonkava skivor, 7.5 tusendels mm i diameter, sakna kärna o. innehålla ett rött färgämne, blodfärgämne el. hemoglobin, som ger blodet dess färg; vita el. leukocyter, som uppgå till 6.000—7.000 per kbmm, äro större, färglösa, ha kärna o. äga självständig rörelseförmåga, så att de kunna vandra genom kroppens vävnader. De kunna oskadliggöra bakterier o. äro ett av kroppens skyddsmedel mot dessa; blodplattor el. trombocyter äro ytterst små, färglösa bildningar, omkr. 300.000 per kbmm, o. innehålla trombokinas, som vid sönderfall av blodplattorna utlöser blodets levring.

Blodkärl. Det rikt förgrenade rörsystem, varigenom blodet tack vare hjärtats pumpning cirkulerar genom kroppen. I vävnaderna sker ämnesutbytet mellan blod o. vävnadsceller genom de tunnväggiga o. smala härrörskärlen el. kapillärerna. Blodet transporteras från hjärtat till kapillärerna genom pulsåderna el. artärerna o. tillbaka till hjärtat genom blodådrorna el. venerna. Blodkärl o. hjärta bilda ett slutet rörsystem, blodkärlssystemet. Tillsammans med lymfkärlssystemet bildar detta cirkulationsorganen el. cirkulationsapparaten. Hos ryggradslösa djur förekommer ett öppet blodkärlssystem.

Blodlever, dets. som blodkaka.

Blodtillsalt, 1. Gullb., kaliumferrocyanid, $K_4Fe(CN)_6$, erhölls förr genom att smälta kvävehaltiga organiska ämnen (t. ex. horn el. intorkat blod, därav namnet) med pottaska o. järnfilspån. Num. framställes det ur förbrukad reningssmassa från gasverken, i vilken gasens halt av cyanväte bundits i form av berlinerblåt. Användes bl. a. vid tygtryckning, cementering av stål o. framställning av berlinerblåt. — 2. Rött b., kaliumferricyanid, $K_3Fe(CN)_6$, framställes genom elektrolytisk oxidation av 1. Användes till papper för blåkopiering o. som fotografisk förs vare.

Blodomloppet (oegentlig benämning på blodkärlssystemet). För att kunna

fylla sin uppgift att transportera ämnen inom kroppen måste blodet vara i ständigt omlopp inom det slutna rörsystem, som blodkärlen bilda. Blodets rörelse åstadkommes av hjärtat, som kan liknas vid en dubbel tryckpump. Väster hjärthalva (v. kammare) pumpar blodet genom stora kroppspulsådern till kroppens härrörskärl, där utbytet av ämnen sker; från dessa strömmar blodet genom övre o. undre hälvenerna till högra hjärthalvan (h. förmak). Härifrån (h. kammare) pumpas det genom lungpulsådern till lungornas kapillärer, där syrsättningen sker; från dessa strömmar blodet slutl. genom de fyra lungvenerna tillbaka till väster hjärthalva (v. förmak). Blodet utför så ett kretslopp; den del av detta, som går genom lungorna, kallas lilla, den del, som går genom kroppen i övrigt, stora kretsloppet.

Blodplasma el. blodvätska, blodets flytande beståndsdel, som kvarstår, när blodkropparna avlägsnats, o. utgöres av blodserum o. fibrinogen. Konservering av blodplasma i form av torr pulver (»torrblod») är av stor betydelse för blodtransfusioner i fält.

Blodpropp el. trombo, klump av levrat (koagulerat) blod, som bildas inuti blodkärlen vid skador o. sjukdomar i dessas väggar. Då blodproppen hindrar blodströmmen till el. från en kroppsd., uppkommer blodbrist el. blodstockning, vilket leder till svåra förändringar (t. ex. brand). Blodproppar, som bildas vid kärlskador, leda till blödningens upphörande o. utgöra kroppens naturliga skydd mot förblödning. Jfr Heparin.

Blodregn, regn, som rödfärgats av genom storm uppvirvade smådelar.

Blodrisk, art av svampsläktet *Lactarius*.

Blodrot, art av växtsläktet *Potentilla*.

Blodsband, nära släktskap grundad på födelse (syskon, föräldrar o. barn).

Blodse rum el. blodvallen, den tunnflytande, klara, ljusgula vätska, som avskiljes från blodkakan, då denna sammandrager sig. Motsvarar blodplasma utan fibrinogen o. innehåller alla i blodet lösta ämnen. Jfr Blodkaka.

Blodsförväntskap el. konsangvinitet, nära släktskap, blodsband; utgör numera äktenskapshinder (vanl. för närmare släktingar än kusiner), emedan erfarenheten visat, att barn i sådana äktenskap oftare visa tecken på degeneration (idioti, nervsjukdomar m. m.).

Blodshämnd, en rätt att taga dräpares liv, vilken enl. tidigare rättsuppfattning tilfkom den dödades fränder. På Korsika fortlevede blodshämnden (vendetta) till i på 1800-t.

Blodskam el. ince9t, otukt mellan personer, som stå i visst släktskaps- el. svägerförhållande till varandra. Straffas enl. 18 kap. strafflagen.

Blodspenningar, böter, som en mördare erlade till den mördades släkt för att undgå blodshämnd.

Blodstensmalm, en i Sverige använd benämning på järnglansmalmer, hänsyftande på deras blodröda pulver.

Blodstillande medel el. hemostatika, medel, som framkalla blodlevring (järnklorid, alun m. fl.) el. som åstadkomma stark sammandragning av blodkärlen (mjöldryga, hydrastis, adrenalin) o. därför stilla blödning. Verksam blodstillning åstadkommes även genom kirurgiska ingrepp; ombindning (underbindning) av det blödande kärlet, kraftigt tryck mot det blödande stället (tamponad) el. bränning med glödande metall (termokauterisation).

Blodstockning, stås el. passiv hyperemi, venös blodöfverflyllnad i ett organ på grund av försvärat blodavflöde vid hjärtfel, blodpropp osv.; leder till vattensvullnad.

Blodstämning, gammal benämning på blodstillning.

Blodstörtning, häftig blödning från inre organ ss. lungor, magsäck.

Blodsvittne, dets. som martyrt (se d. o.). Blodsänka, dets. som blodets sänkingsreaktion.

Blodtopp, art av örtsläktet *Sanguisorba*.

Blodtransfusio'n, dets. som blodöverföring.

Blodtryck, det i blodkärlens cirkulerande blodets tryck på blodkärlsväggen. B. motsvarar i de stora pulsåderna normalt trycket av en c:a 120 mm hög kvicksilverpelare (120 mm Hg). Detta tryck varierar med ålder, kön o. kroppsbyggnad. B. är i kapillärerna 20—30 mm Hg o. i de stora venerna nära hjärtat mindre än 1 mm Hg. B. upprätthålles genom hjärtats pumpning o. blodkärlens motstånd mot blodets strömning o. möjlighög blodets cirkulation genom vävnaderna. En kraftig sänkning kan inträffa vid t. ex. stora blodförluster, varvid medvetlöshet kan inträda genom bristande blodtillförsel till hjärnan. Högt b. är en sjuklig förhöjning av blodtrycket. Orsaken ej klarlagd.

Blodutadring kallas den samling av blod, som utträngt från ett skadat blodkärl o. genomdränkt vävnaderna i kärlets omgivning, t. ex. blånader (blåmärken). Blodutadring uppträder ej vid skada, som tillfogats kroppen efter döden, vilket förhållande har stor rättsmedicinsk betydelse.

Blodvatten, dets. som blodserum.

Blodvite, avsiktligt tillfogad, blödande sår.

Blodvätska, dets. som blodplasma.

Blodåder el. ven, blodkärl, som för blod till hjärtat. Venerna uppstå genom sammanflöde av kapillärer o. äro till skillnad från artärerna tunnväggiga o. till stor del försedda med klaffar, som endast tillåta blodet att flyta mot hjärtat. De indelas i **lungvener**, som föra arteriellt blod från lungorna till vänster hjärtförmak, o. **kroppsvener** (ytliga o. djupa), som föra venöst blod från kroppens alla delar o. i bröstresp. bukhålan sammanflyta till två stora stammar, övre o. undre hålvenen, vilka inmytna i höger hjärtförmak.

Blodöverföring el. **blodtransfusio'n**, överföring av blod från en människa till en annan, oftast för att ersätta stark blodförlust. Vanl. avtappas givaren 300—600 kccm blod, som sedan instrupas i en ven hos mottagaren.

Bloemaert [blo'mart], Abraham (1564—1651), höll. målare o. grafiker, verksam i Utrecht, där han bildade skola. Påverkad av ital. barock utförde B. en rad olikartade bilder (bibli. o. mytol. scener, genre, landskap osv.).

van Bioemen [fann blo'men], Pieter, kallad **Standdaert** (1657—1720), sk. a. m. målare. Utförde huvudsakl. hästvaller. B:s broder **Jan Frans van B.**, kallad **Oriente**, målade tavlor med luftperspektiv.

Bloufontein [blo'mfäntin], huvudstad i Oranjefristaten, Sydafrik. Unionen. 82,000 inv., varav 38,000 européer (1946). Säte för Unionens högsta domstol. Colleges o. universitet.

Blais [bl'ä], huvudstad i dep. Loir-et-Cher, mell. Frankrike, vid Loire. 26,000 inv. (1936). I gamla stadsdelen praktfullt renässanslott, huvudsakl. uppfört under Frans I (Frans I:s flygel 1515—25), ett flertal gamla, minnesrika byggnader jämte lämningar från rom. tiden, då B. var en betydande stad. B. blev svårt skadat under tyska framryckningen 1940.

Blok [blakk], Aleksandr Aleksandrovitj (1880—1921), rysk skald, symbolist.

Blom, Fredrik (1781—1853), arkitekt, mekaniker, officer, prof. vid Konstakad. fr. 1817, elev till Desprez. B. blev en av de främsta repr. för Karl Johanstidens sakliga byggnadskonst. Han uppförde bl. a. *Livgardets*

till häst kasern (1805—n), slottet *Rosendal* (1823) o. flera byggnader på Skeppsholmen (bl. a. kyrkan 1824—42, kasern II o. hantverkskasernen), samtl. i Sthlm.

Blom (Blume), **Hindrich, Dirich o. Gerdt**, sv. stenhuggarmästare av tysk börd, bröder. De utövade under 1600-t. bild- o. stenhuggareverksamhet i stor skala i Sthlm. H. (älderman 1644) utf. portalerna på Jakobs kyrka och var verksam i Axel Oxenstiernas tjänst (Tidö, Fiholm). D. (älderman 1647) arbetade på Makalös o. utf. portalerna på Lennart Torstensons (Arvfurstens) palats.

1. **Blomberg, Hugo** (1850—1909), rättslärd, prof. i Uppsala 1894. **Jurid. avh., bl. a. Svensk statsrätt.**

2. **Blomberg, Erik**, f. i?/8 1894, brorson till B. 1., författare, konst- o. litt.kritiker. I sin dikt. företräder B. en »livsdyrkande» riktning (*Människan och guden*, 1919, *Visor*, 1924, *Den fångne guden*, 1927, *Nattens ögon*, 1943, samlade *Dikter*, 1944, m. fl.). Vidare har B. utgivit tolkningar av eng., amerik., tysk o. kinesisk lyrik, programmatiska skrifter samt konstnärsbiografier (*Från Josephson till Picasso* 1946).

Blomberg, Harry, f. IB/12 i 493, tidningsman (Sv. Daabl. sed. iQ40 o. författare. Från början proletär- o. vildmarksdiktare har B. seuarer övergått till oxfordrgruppförelsen. Bl. arb. diktsamlingar o. romanerna *Babels älvor* (1928), *Landets lägor* (1930), *Mäster Jacob* (1942), *Jacobs dröm* (1943) o. *Paradisets port* (1946). Av. lekmanpredikant.

Blomberg, Stig, f. 16/10 1901, bildhuggare med skarpögd, okonventionell realism o. psykologisk blick, bl. arb. *Flores och Blanzeflor*

(IQ42), *Riddarspel* (1942, i Laholm), *Ilarpolkaren och hans son* (1945, i Jönköping), *Ask och Embla* (1947, i Sölvesborg) samt reliefen *Tobaksskörd* (1939—40) för m/s Stockholm (se bild).

von Blomberg [fann bläm/bärk], Werner (1878—1946), tysk generalfältmarskalk, 1933 riksvärnsminister, 1935 överbefälh. för krigsmakten. Nyskapade tyska armén efter värnplikens återinförande. Avgick från sin post 1938.

Blombockar, *Leptura*, ett släkte långhornade skalbaggar, ofta med röda el. bruna täckvingar; uppehålla sig med förkärlek på blommor. Larverna leva vanl. i stubbar, trädstammar m. m. Blombotten, den stamdel, som ingår i en blomma o. som bär ståndare o. pistiller samt hyllebladen. Jfr Blomma.

Blom Carlsson, Carl Gustaf (1799—1868), arkitekt. I sin omfattande verksamhet fortsatte B. på Fr. Bloms linje. Bl. talrika arb.: *länsresidensen i Vänersborg* och *Växjö*.

Blomdiagram, schematisk framställning av en blommas byggnad. Tecken för dess olika delar ritas därvid i ett plan, vinkelrätt mot blomaxeln.

Blomflugor el. blomsterflugor, Syrphidae, en familj medelstora flugor, vilkas skarpt avgränsade, svarta o. gula färgteckning är i ögonen fallande. Hålla till bland blad o. blommor. Lätt igenkännliga därpå, att harnarna ofta hålla sig stilla i luften. Larverna likna iglar o. leva av bladlöss.

Blomfoder, den yttre bladkransen i en blomma el. av spiralställda hylleblad de yttre. Blomkalk, ett hylle, som alltigenom består av likartade blad. Om dessa äro gröna, kallas kalken foderlik, äro de annorlunda färgade, kallas den kronlik.

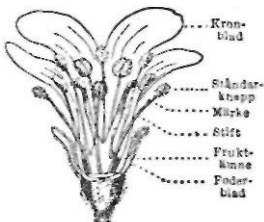
Blomkrona, den inre bladkransen i en blomma el. av spiralställda hylleblad de Inre.

Blomkål, en form av *Brassica oleracea* med köttiga, redan under växtens första år utväxande, kompakta blomställningar, som ätas.

Blomma, ett för den könliga fortplantningen utbildat skott el. del av ett sådant med begränsad längdtillväxt. En fullständig blomma bär på sin axel,

blombotten, en bildning av tre slag: pistiller (fruktblad), ståndare o. hylleblad. Genom färgslagning av ståndare el. pistiller uppstå enköndade blommor. Saknas hylle,

äro blommorna nakna. Bladbildningarna sitta antingen spiral- el. kransställda på blomaxeln, i senare fallet i bestämt antal. Blommorna äro antingen radiärsymmetriska, bisymmetriska el. osymmetriska.

Blommér, Nils Jakob Olsson (1816—53), målare, hämtade sina romantiska motiv ur fornnord. mytologien o. folklorn (*Näcken och Agirs döttrar* o. *Freja äkande i sin char*, båda i Nat.mus.).

Blomskog, kommun i s.v. Värmland, Värml. l.; Arjängs landsf.distr., Nordmarks doms. 1,183 inv. (1947).

Blomstedt, Pauli Ernesti (1900—35), finl. arkitekt, bl. vars funktionalistiska byggnader märkes *Helsingfors aktbank* (1929).

Blomsterflugor, dets. som blomflugor. Blomsterfonden, förening, bildad 1921, med uppgift att skaffa hem o. vård åt gamla, mindre bemädlade personer. Medel härtill fås genom de penninggåvor, som lämnas till fonden i st. f. blommor vid begravingar. 1948 funnos i Stlm 8 dyl. hem (»blomstergårdar»), rymmande ett tusental hyresgäster.

Blomstermåla, industriort i Ålem, Kalm. l., 10 km s. v. om Monäterås, 1,019 inv. (1946). Mekanisk verkstad, möbelfabriker.

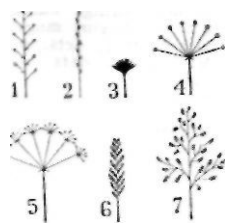
Blomstermänad, gammalt namn på maj.

Blomsterspråk, den urspr. orientaliska konsten att genom blommor förtäckt meddela sina tankar o. känslor.

Blomsturer, en sammanställning av växter, vilkas blommor öppna o. sluta sig på olika, bestämda tider o. härigenom ungefärligen ange klockslaget. Ett sådant »ur» anordnades första gången av Linné.

Blomstrand, Christian Wilhelm (1826—97), kemist, prof. i Lund, mest bekant genom sin utredning av grundämnenä tants o. niobs egenskaper ävensom genom uppställandet av konstitutionsformler för diaziumföreningar.

Blomställning, förgrenade, blombarande skottsystem utan blad el. med enbart högblad. Blomställningarna äro 1) klaw, 2) ax (former tiärv äro kolv o. hänge), 3) huvud (form härav är korg), 4) flock, tvåsidigt knippe, ensidigt knippe (sicksack- el. skruvknippe), flersidigt knippe. Blomställningar äro ofta sammansatta typer, t. ex. 5) flockar i flock, 6) ax i ax o. 7) ax i klase (= vippa).

Blomvass, art av örtsläktet *Butomus*.

Blond, fr., ljuslätt, ljushårig. — Blond i n., blond kvinna.

1. Blondel [blå°Bdäll'], François (1617—86), fransk arkitekt, direktör för arkitekturakad. i Paris fr. 1672. Huvudverk: *Porte Saint-Denis* i Paris (1672—73). Han var sin tids främste teoretiker inom den franska klassicismen och kom att som sådan få en stor betydelse på undervisningen gen. sina arbeten, särsk. *Cours d'architecture* (1675—83).

2. Blondel, Jacques François (1705—74), brorson till F. B., fransk arkitekt. Inrättade 1739 i Paris en arkitekturskola, som blev mycket besökt o. utgav bl. a. *Varchitecture franraise* (1752—56) o. *Cours d'architecture civile* (9 bd, 1771—77).

Blonder (fr. *blondes*), ett slags fina silkespetsar.

Bloomfield [blo°mfild], stad i New Jersey, För. Stat. 42,000 inv. (1940).

Bloomington [blo°mingt°n], 1. Stad i Illinois, ö. För. Stat. 31,000 inv. Kolgruvor o. järnindustri. Metodistuniv. — 2. Stad i Indiana, För. Stat. 18,000 inv. Statsuniv. (570 stud.).

Blöt, hedniskt offer i Norden, varvid djur stundom människor, avlivades, vanl. i heliga lunder. Gamla Upsala var den förnämsta blotplatsen med stora offerfester.

Blöt-Sven, *svaekonung*, möjl. av Ynglingaätten, vald omkr. 1080. Då Inge d. ä. fördevrs på grund av sitt kristna nit. B. fick sitt namn därigenom, att han som konung förrättat offren (blötat). Då han regerat 13 år, överfölls o. dödades han av Inge.

de Blowitz [d° blåvits'], Henri (omkr. 1825—1903), fransk tidningsman, införde intervjun som korrespondent för Times i Paris.

Bludov, Dmitrij Nikolajevitj (1785—1864), greve, rysk diplomat; bidrog till livegenskapens upphävande 1861.

Bluefields [blöfilds], hamnstad i Nicaragua, Centralamerika, vid Karibiska havet. 20,000 inv. (1945). Stor utförel av bananer.

Blue Mountains [blöma°ntins], eng.. Blå bergen. 1. Bergskedja i ö. Australien. — 2. Bergskedja i n.ö. Oregon, För.Stat. — 3. S.ö. huvudkedjan av Alleghany-bergen, äv. kallad Blue Ridge.

Blues [blö's], amerik. negersång med ofta deklamatorisk läggning, svävande intonation av tersen o. typisk harmonik, upptogs på 1910-t. av jazzmusiken. Av. modedans på 1920-t.

Bluff, eng., term i poker för nög satsning, varigenom man ger sig sken av att ha bättre kort än man har; avsiktligt vilseledande uttalande el. handling, som ger en sak ett överdrivet gott sken. — Bluffa, vilseleda.

Bluffs [blaffs], benämning på låga, bördiga höjddryggar på Nordamerikas prärier, särsk. längs nedre Mississippi. De utgöras ofta av s. k. lössbildningar.

Bluhme [blo'me], Christian Albrekt (1794—1866), dansk statsman, utfärdade som förste minister kungörelsen om en ny helstatsförfattning 1853; Slöt 1864 freden i Wien. Jfr Danmark.

Blum [bli'oij], Robert (1807—48), tysk politiker, en av vänsterns ledare i Frankfurt parlamentet 1848. Sänd till Wien med ett budskap deltog han i striderna vid stadens stormning, ställdes inför krigsrätt o. sköts, vilket i Tyskland framkallade stor upphetsning.

Blum [blomm], Leon, f. 1873, fransk politiker av judisk börd. 1919 socialistisk led. av kammaren o. 1920 polit. dir. i tidn. *Le Populaire*. Som socialisternas ledare stödde han Herriots regering efter vänsterns valseger 1924 utan att inträda i ministären. Under 1930-t. steg B:s inflytande, o. efter folkfrontens valseger våren 1936 bildade han regering. Han genomförde flera betydelsefulla reformer såsom 40-timmarsveckan inom industrien, rustningsindustriens nationalisering, Banque de Frances omorganisation i syfte att minska stormansens inflytande o. lät upplösa de högeradikala »ligorna». Reformprogrammet kunde dock ej hindra omfattande strejker. Utrikespolitiskt tog B. initiativ till noninterventionpolitiken i förh. till Spanska inbördeskriget. B. avgick juni 1937 men inträdde som vice konseljpresident i Chautemps' regering 1937—38 o. var åter konseljpresident mars—april 1938. Efter Frankrikes nederlag 1940 blev B. ställd inför domstolen i Riom, där han försvarade sig på ett lysande sätt. Fänge i Tyskland april 1943—maj 1945, då han befriades av de allierade. Övertog därefter åter ledn. av socialistpartiet o. var dec. 1946—jan. 1947 konseljpresident. B. lyckades genomdriva en tillfällig stabilisering av valutans o. tog initiativet till den fransk-britt. Dunkerquepakten.

Blumenau [bio'-], distrikt med tysk befolkning (grundat 1850) i s. Brasilien, staten S:t Catharina. 72.000 inv.

Blumenbach [bio'-], Johann Friedrich (1752—1840), tysk naturforskare, prof. i anatomi i Göttingen. Införde indelningen av människoklättet i de fem raserna.

Blumenthal [bio'-], Oskar (1852—'917), tysk skådespelsförfattare, grundare o. 1888—97 ledare av Lessingteatern i Berlin.

Blumenthal, Ida, f. Gawell, f. »/u 1869, författarinna på landsmål, känd sed. 1890-t. under namnet *Delsbostintan*. (Se bild.)

Blunden [blan'd'n], Edmund, f. 1896, eng. författare, har förutom diktsamlingar utgivit bl. a. *Undertones of war* (1928); *Krigets vardag*, (1931) samt ett flertal biografier: *Shelley: A life-story* (1946).

Bluntschli [blont'sjli], Johann Kaspar (1808—81), schweiz. rättslärare, prof. i Zurich 1835—45, i München 1848—61, därefter i Heidelberg. Utg. många högt skattade arb., särsk. i statsrätt o. folkrätt.

Bly, grå, i frisk ytta glänsande metall med stor smidbarhet men liten hållfasthet, mjuk o. avfärgande. 2- o. 4-värd grundämne, kem. tecken *Pb*, atomvikt 207,21 (4 bestämda isotoper), atomnr: 82, spec. vikt n.4, smältpt. 327°, kokpt. 1.750^o. Framställs vanl. ur blyglans genom kraftig upphettning i flamugnarel. under tillsats av

kalk el. gips i konverter. Användes till svavelsyre-kamrar, avdunstningskärl för svavelsyra, alun o. dyl., elektr. ackumulatorer, gevärskulor, legeringar m. m. — Blyföreningarna äro giftiga (jfr Blyförgiftning). Blyoxid el. blyete, PbO, utgör ett gult pulver, som framställs genom att upphetta bly i luft; användes vid framställning av kristallglas, plåster, sickativ m. m. Blydioxid (ofta felaktigt kallad blysuperoxid), PbO₂, mörkbrunt pulver, användes tekniskt som oxidationsmedel o. bildas vid laddning av blyackumulatorer (pos. plåtarna). En oxid där bly är såväl 2- som 3-värd är mönja, Pb₃O₄ (se d. o.). Blysvulfid förekommer som mineralet blyglans. Blyacetat el. blysocker är ett lättlösligt salt med söt smak; framställs genom att låta ättiksyra o. luft verka på bly (i närvaro av koldioxid bildas blyvitt). Utgångsmaterial för framställning av andra blyfören. Dess vattenlösning kan lösa blyoxid till basiskt blyacetat el. blyallika; en utspädd lösning därav, blyvatten, användes till medic. omslag. Blysvulfat o. blyklorid äro svår-lösliga i vatten. Basiskt blykarbonat, 2PbCO₃, Pb(OH)₂, utgör blyvitt, en viktig vit färg med stor täckkraft, användes i oljefärger utomhus. Som färgpigment användas, jämte mönja o. blyvitt, äv. blykromat (kromgult, kromrött) o. blyantimonat (neapeltgult). Blyazid, PbN₆, ingår i tändhattar. Blytetraetyl som tillsats i ringa mängd till bensin motverkar knockning (se d. o.) i motorer.

von Blticher [-bly'tjer], Gebhard Eeberrecht, furste av Wahlstatt (1742—1819), preussisk generalfältmarskalk.

Under kriget mot Napoleon 1813 förde B. befälet över den s. k. schlesiska armén o. vann den lysande segern vid Katzbach el. Wahlstatt. 1815 befälhavare för en av de arméer, som de allierade ställde till Belgien, hann B. i rätt tid fram till slagfältet vid Waterloo o. avgjorde de allierades seger; efter kriget hyllad som Tysklands räddare.

BlyCher [bly'tjer], Vasilij, f. 1889, rysk militär, marskalk 1935. urspr. fabriksarbetare. Avgjorde genom framgångsrika strider mot Wrangels trupper (1920) ryska inbördeskriget, var 1923—27 Chiang Kai-sheks militäre rådgivare, 1929—38 chef för ryska Fjärran Östernarmén, 1938 led. av högsta Sovjets presidium.

Blyerts, en genom förväxling med den snarlike blyglansen (ty. *Blei*ert) uppkommen, ofta använd benämning på grafit.

Blyförgiftning, vanlig metallförgiftning. Den förekommer i kronisk form särsk. som yrkessjukdom hos arbetare, som syssla med bly el. blyhaltiga ämnen (typografer, kakeugnsmakare, målare m. fl.). Betsvåren vid blyförgiftningen uppträda periodiskt o. börja med allmän svaghet, avmagring, blodbrist o. en karakteristisk skiffergrå missfärgning av tandköttet, s. k. blylös; senare tillkomma häftiga, svåra buk-smärtor (blykolik), led- o. muskelsmärter, förlamningar (oftast i armar) o. hjärnsymtom (krampor, huvudvärk m. fl.), under vilka sjukdomen kan förut till döden. Noggrann personlig renlighet i arbetet o. god luftväxling i arbetslokaler minska risken för förgiftning.

Blygdben, det pariga, vinkelformigt böjda ben, som bildar höftbenets främsta del o. bakåt är sammanvuxet med tarm- o. sittben samt tills. m. det senare omsluter höfthållet. De bägge blygdbenen, som utgöra fäste för buk-muskelnerna nedåt, äro framtill förenade genom en broskförbindelse, blygdbensfog en.

Blyglans, reguljärt kristalliserande mineral av blysvlfid, PbS, har grå glänsande 3'ta, sorh vid repping ger svart streck. Utgör den förnämsta blymalmen o. användes äv. till kristalldetektor vid radiomottagare. I Sala gruva var malmen starkt silverfärande.

Blyglete, blyoxid. Jfr Bly.

Blykamrar, i svavelsyrefabriker, rum om flera tusen kbm, invändigt klädda med blyplåt, vari svaveldioxid o. salpetersyreångor under duggregn av vatten bilda svavelsyran.

Blykamrarna, de beryktade heta fängelse- rummen under blytaket på Dogepalatset i Venedig; förstördes 1797.

Blymineral, benämning för: blyglans samt dess oxidationsprodukter, anglicsit (blysvlfat), cerussit (blykarbonat) o. pyromorfit (klorhaltigt blysvlfat). Svenska fyndorter äro bl. a. Kaveltorp, Ryllshytan o. V. Silvberg.

Blyplåster beredes genom olivoljas förtvålning med blyoxid; utgör huvudbeståndsdelen i häftpåster o. grundlag i flera sammansatta plåster.

Blysocker, blyacetat. Jfr Bly.

Blysom, en skiltegrå misstängning av tandkötet som följd av blyförgiftning.

Blytb [blaj el. blajp], stad i n.ö. England, grevsk. Northumberland, vid Nordsjön. 33,000 inv. (1931). Stenkolsoutförel. Badort.

Bliitb/ner, Julius (1824—1910), tysk pianofabrikant; grundade 1853 i Leipzig en pianofabrik, bekant för sina flyglar.

Blytt, Matthias Numsen (1789—1862), norsk botanist, 1837 prof. i Kristiania. Hans viktigaste arbete är *Norges flora I* (1861), som fortsattes av sonen Axel Gudbrand B. (1843—98), ävenledes prof. i Kristiania (1880). Sonen utgav äv ett för kännedomen om den skandinaviska florans utbredning synnerligen viktigt arbete.

Blyvitt, basiskt blykarbonat. Jfr Bly.

Blå, Joar, storman, bekant från Erikskrönikans skildring av kungavalet 1250, då han skall ha genomdrivit Valdemar Birgerssons val.

Blå bandet, 1. Benämning på Serafimerorden. — 2. (eng. *Blue ribbon*). Utmärkelse åt fartyg, som utfört snabbaste färd över Atlanten. Erörvades senast (1946) av America, För. Stat.

Blåbandsrörelsen el. Blå bandet, nykterhetsrörelse, grundad 1877 i Pittsburg, För. Stat., av irländaren F. Murphy. Medlemmarna bära ett blått band (efter 4 Mos. rs: 38—39). I Sverige bildades den första blåbandsföreningen 1884 (i Göteborg). 1886 sammanslöts sig de sv. föreningarna till Sveriges blåbandsförening.

Blå blomman (ty. *dit blaue Blume*), en i tyska folksagor omtalad ört. Novalis gjorde B. till sinnebild för poesien i sin roman *Heinrich von Ofterdingen*, varefter B. blev sinnebild för hela romantiken.

Blå boken, ett r668 utgivet betänkande ang. Sveriges finansiella ställning, där man yrkade på sparsamhet o. reduktion.

Blå brigaden, legotrupp i sv. armén under Trettioåriga kriget; fick sitt namn av färgen på soldaternas rockar; upplöstes 1652.

Blåbär, art av växtsläktet *Vaccinium*.

Blå böcker kallas efter omslagens färg de tryckta, officiella handlingar rörande polit., sociala o. ekonom. frågor, som eng. regeringen meddelar parlamentet. Utanför England avser man med »blå böcker» vanl. aktupplikationer i utrikespolitiska frågor. Jfr Vita böcker.

Blådruva, art av växtsläktet *Scilla*.

Blåduvor, arter av örtsläktet *Aconitum*.

Blåeld, art av växtsläktet *Echium*.

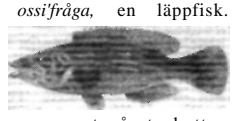
Blåelse, blått färgämne, vanl. klut av ultramarin, vilka inknutna i en klud neddoppas i tvättvattnet el. stärkelsen för att neutralisera tvätt- o. stärksakers gula ton.

Blå grottan, en stor, mycket besökt grotta på n. kusten av ön Capri i Medelhavet, skild från havet genom en smal, låg öppning. Inuti grottan skimra vatten, väggar o. tak i blått.

Blågröna alger, gruppen *Cyanophyceae* av algerna.

Blågull, art av örtsläktet *Polemonium*.

Blåglytta, *LaVrus ossifraga*, en läppfisk. Honan liksom den unga hanen är ljus brunröd o. kallas rödnäbba; den äldre hanen är intensivt blå, blåstråle. Förekommer sparsamt på stenbotten vid västkusten. Ängd intill 35 cm.

Blåhaj, *Priocæna glauca*, en intill 7.5 m lång haj utan spruthål. Stor, trekantig ryggen. Atlanten o. Stilla havet. Människohaj.

Blåhake, *Cyanocula suecica*, på de norrl. fjällen häckande högnordisk trastfågel med utbredning österut till Jenisej. Hanen är lätt igenkännlig på en klarblå fläck i struptrakten. Flyttfågel. God sångare. (Se färgplansch.)

Blåhammar fjället, fjällmassiv i v. Jämtland, mellan Storlien o. Sylarna. 1,164 m ö. h. Turiststation.

Blåhägg, arter av växtsläktet *Amelanchier*.

Blåklint, art av växtsläktet *Centaurea*.

Blålockor, arter av örtsläktet *Campanula*.

Blåkopiering el. cyanotypi, ljuskopiering av ritningar m. m. på papper, som innehåller ett järnsalt (ferricitrat) o. rött blodtulsalt. På de belysta ställena sönderdelas ferrisaltet till ferrosalt, vilket vid sköljning med vatten omsattes med blodtulsaltet till oösligt turnbullsblått (ferroferriocyanid). Kopian blir alltså negativ (ljusa linjer på blå botten). Ett annat blåkopiering ger i stället positiva kopior. Jfr Sepiakopiering.

Blåkråkor, *Coraciidae*, familj bland skärfågelnarna, hos oss representerad av blåkråkan, *Coracias garrulus* (se bild), grant blå, av en kajast storlek. Håller till i ekbackar o. gles lövskog. Flyttfågel. Fridvst.

Blåkulla, enl. folksägna den djävulens hemvist, dit häxorna skärtorsdagen begåvo sig ridande på en sopkvast el. dyl. o. varifrån de återkommo på påskdagsmorgonen. Namnet B. är knutet till flera platser, mest bekant är ön Jungfrun i Kalmarsund.

Blåkål, en odlad form av *Brassica oleracea* med starkt krusiga, mörkröda, violetta el. blåaktiga blad.

Blåkäxa, *Etmopterus spinax*, en liten blåsvart djup vattenshaj, 45—47 cm. Förekommer vid Europas västkust o. i Medelhavet.

Blåland, fornnord. benämning på Afrika. Blalucern, art av örtsläktet *Medicago*.

Blåman, äldre benämning på neger el. mor.

Blåmes, *Parus caeruleus*, en liten mes med blått huvud, hos oss rätt allmän i lövskogar i Svea- o. Götaland. (Se färgplansch.)

Blåmussla, *Mytilus edulis*, en huvudsakl. i havet förekommande mussla. Den lever dels på dybotten, dels på klippor i strandregionen. Användes som aen Kan äv. ätas. En liten varietet förekommer i Östersjön.

Blångarn, »blaggarn», spinnes av häcklade blånor. Jfr Blaggarnslärf.

Blå Nilen, dets. som Bahr el-Asrak.

Blånor el. blå r, kortare, intrasslade tågor av lin el. hampa; erhållas som avfall vid skåkt-

ning o. häckling o. användas till blångarn, rep, fartygstättning o. dyl.

Blå porten el. I. u s t h u s p o t t e n, värds-hus vid Djurgårdsbrunnsviken, Sthlm; öpnat på 1600-t., nedbrunnet 1869. — Num. namn på en restaurang vid Liljevalens konsthall.

Blåräv, *Canis lagopus*, en blåaktig färgvarietet av vanliga pollräven. Jämner ett efter-sökt, dyrbart pälsverk. Förekommer tills. m. pollräven, dock icke överallt. De värdefullaste Skinnen komma från öarna i Berings hav.

Blåsbälg el. p u s t, en blåsmaskin som består av två medelst en mjuk skoning hop-fogade skivor o. är för-sedd med ventil för in-tagning av luft samt i nedre ändan ett rör, varigenom luften driver ut, då skivorna pressas ihop.

Blåsfotingar, *Thysanopiera* el. *Physo-poda*, en ordning små insekter vingar, häftblåsor på föt-terna o. sugande mun-delar. Äro skadedjur på växter. (Se bild.)

Blåshalskörteln el. b l å s p o r t k ö r t e l n, dets. som prostata.

Blåsippa, art av ört-släktet *Anemotie*.

Blåsjön, sjö i n.v. Jämtland. • 41 kvkm. Genomflytes av övre Faxälven.

Blåskattarr el. c y s t i t, inflammation i urin-blåsans slemhinna, oftast orsakad av genom urinröret inträngda bakterier. Blåsten, förstor-ing av blåskörteln, urinrörsförträngning o. grossess disponera för blåskattarr, vars symtom äro täta, plågsamma trängningar, smärta vid urinkastning, grumlad, varbländad urin o. feber.

Blåskjorta. • Blus, som förr ingick i unifor-men för flottans manskap; nu ersatt av s. k. bussarong. — 2. Benämning på fransk o. irländsk fascist.

Blåskägg, R i d d a r B. (fr. *Barbe-bleue*), huvudperson i en av Perraults sagor. B. var en med stort, blått skägg försedd borgherre, som dödade sex hustrur efter varandra men dräptes av den sjundes bröder. — B. har fått betydelsen elak, svartskjort make.

Blå-skörhet, den betydliga nedsättning i järnets hållfasthetsegenskaper, som gör sig gällande mellan 300° o. 400° (blåvärme) o. som omöjliggör bearbetning vid denna temperatur.

Blåslampa, fotogen-lampa av »Primus»-ty-p (med förgasning av foto-genen före användning-
en) men med brännar-
ren utdragen o. snett
ställd, så att den brin-
ner med en lätthanterlig
blåsterläga; har vid-
sträckt användning inom
alla yrken, där metaller
behöva upphettas, särsk.
vid utearbeten.

Blåsljud, susande, väsende el. brusande ljud, hörbara vid auskultation av hjärtat vid vissa tillfällen. Blåsljud äro dels organiska, tecken på ett fel i hjärtats klaffar (klafffel), dels funktionella (accidentella), vid blodbrist o. under uppväxtåren, utan allvarigare betvande.

Blåsmask, dets. som dyn t.

BlåsmaskKm, maskin för sammantryckning (kompression) av luft vid blasteranordningar, utgöres i sin enklaste, i smedjor o. ciselörverk-städer ännu brukliga form av en hand- el. fot-

driven bälg el. fläkt (jfr Blåsbälg). I hytt drift, där behovet av stora luftmängder (num. hundratals kbm i min.) är avgörande, användes för större vattenhjuldrivna blågar, vilka så småningom ersattes av s. k. träbäljor, tunnbaljor o. K l s t b l å s m a s k i n e r, varur vår tids ångmaskinsdrivna kolvblåsmas-kiner utvecklets, liksom turbobläs-mas-kinen utvecklats ur fläkten. Dessa moderna maskiner ha i huvudsak samma byggnad som kompressorer, ehuru det låga trycket, 0.5—1.5 at. ö., tillåter betydliga förenklingar.

Blåsmunnar, *Physostom.* den grupp av benfiskarna, hos vilken simblåsan genom en gång står i förbindelse med munhålan. Buk-fenorna ligga långt bakåt på undersidan. Alla fenor mjuka. Hit hör t. ex. mörtfiskar, gäddor, laxfiskar, målar, sillfiskar.

Blåсот, blåaktig färgton över huden på grund av ringa syrsättning av blodet vid vissa med-födda hjärtfel. Leder vanl. till döden redan före puberteten.

Blåsporkörtel, dets. som prostata. Blåsrör, eti med munstycke o. omböjd pip försedd mässingsrör, avsett till inblåsning av luft i en sprit- el. ljusläga, varigenom den blir en blåsterläga. Användes vid finare metallar-beten o. blåsrörsanalys.

Blåsrörsanaly's, en på 1700-t. av sv. bergs-kemister införd kemisk analysmetod av stort värde för snabb, kvalitativ bestämning av små provmängder. Provet upphettas på ett litet stycke träkol tills, m. olika s. k. flussmedel (soda, borax, fosfat); härvid färgas lågan, kolet resp. flusspärlan på eft för olika ämnen ut-märkande sätt.

Blåssten, i urinblåsan under vissa förhållan-den (kattarr, njursten m. m.) uppkommande stenlika bildningar, uppbyggda av utfällda urinbeståndsdelar (urinsyra, oxalat, fosfat). Blåstennar ge ofta svåra besvär: smärtor, blödnin-gar, svårigheter vid urinkastningen osv. Behandling övervägande kirurgisk.

Blåssäl el. k l a p p m y t s, *Cysto-phora crista'ta*, sal som förekommer i Nordamerikas o. Europas polarrakter, öfver 2 m lång. Hanen kan blåsa upp nospartiet, därav namnet.

Blå stjärnan, fr. 1941 frivillig försvarsorgani-sation till bistånd åt djur i fält. B. stiftades 1917 under namnet Röda stjärnan.

Blåstrumpa (eng. *blue stocking*), spenamn på författarinnor. Enl. en del källor skall ut-trycket ha uppstått i England på 1700-t., enl. andra lärledes det från ett venetianskt vitter-hetsgille »Strumpsällskapet» (*Società della calza*).

Blåstråle, benämning på den äldre hanen av blågylta.

Blåstång, med flytblåsor försedda arter av brunalgsläktet *Fucus*.

Blåsuga, art av örtsläktet *Ajuga*.

Blåsyra el. c y a n v ä t e (s y r a), färglös, bittermandelluktande, flyktig vätska; spec. vikt 0.7, frysp. —15°, kokp. 26.5°. — Blåsyra är ett mycket starkt o. hastigt verkande gift (dödlig dos ca 60 mg). Den berövar vävna-derna förmågan att upptaga syre o. leder till inre kvävning, varvid döden kan inträda på någon minut, alltid inom en timme. Användes till utrotning av ohyra o. a. skadeinsekter (cyan-väterökning»), varvid blåsyra utvecklas i gas-form ur cvanнатrium o. svavelsyra el. vanl. ur kiselgurpulver, som fått uppsuga flytande blå-syra o. en tårgas (varningsmedel). Risken för olycksfall genom förgiftning är härvid stor, o. noggranna försiktighetsmått äro därför påbud-na.

Blåsårt, arter av växtsläktet *Coletea*.

Blåsårt, arter av örtsläktet *Utricularia*.

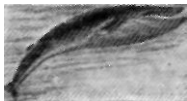
Blå tornet. 1. Huvudtornet på Köpen-hamns gamla, 1732 rivna slott (B l a t a t a r n).

Statsfångelse. — 2. Strindbergs benämning på sin sista bostad i Sthlm, det tornförsedda huset Drottninggatan 85.

Blått blod, adligt blod, gammal adel. Uttrycket skall ha uppstått i Spanien om den västgotiska adeln, som hade ljus hy med genomskimrande ådror i motsats till de mörkhyade morena.

Blåttätel, art av grässläktet *Molinia*.

Blåval, *Balaenoptera musculus*, fenval, det största av alla nu levande djur. 22—22.6 m lång. N. delarna av Atlanten. Har några gånger strandat vid vår västkust. (Se bild.)

Blåved, trävirke med blåyta (jfr d. o.). Blåvik, kommun i s.v. Östergötland, Östergöt. l.; Boxholms landsf.distr., Folkungabygdens doms. 284 inv. (1947).

Blåvingar, *Lycæna*, släkte av små dagfjärilar med sidenglänsande blå el. bruna vingar, ofta med röda kantfläckar. Larverna leva ofta tills. m. myror. Fjärilarna förekomma vanl. på öppna fält o. ängsmarker. Talrika arter i Sverige.

Blåvingar, de yngsta flickscouterna.

Blåyta, en mer el. mindre mörkgrå misfärgning av barrvirke, härrörande från i veden inträngande bruna svamptrådar. Blåyta uppstår lätt i brädgårdar under fuktiga lagringsförhållanden o. innebär högst avsevärda förluster för vår trävaruhantering. Motarbetas genom snabb o. effektiv uttorkning av virket samt med impregneringsmedel.

Blå örnen (eng. *Blue Eagle* [bio'ig'li]), tecknet för president Franklin D. Roosevelts kampanj mot arbetslösheten.

Bläck, färgad vätska, avsedd till skrift. Norm albläck är på grund av den med tiden svartnande skriftens beständighet officiellt godtagt o. består av järnsalt ter i vattenlösning med tillsatt av tannin o. gallusyra. Andra bläcksorter innehålla mindre färgbästandiga tjärfärger. Märkläck innehåller vanl. lapislösning, vilken av ljuset svärtas på vävnaden. Jfr Sympatetiskt bläck.

Bläcka, avskala ett stycke bark på ett träd, som skall märkas.

Bläckfiskar, *Cephalopoda*, en fristående grupp bland blötdjuren. Deras huvud är försedd med långa, med sugskålar försedda »armar» samt med stora, vanl. väl utvecklade ögon. I mantelhålan ligga 2 el. 4 gälar samt mynningarna för tarm, bläcksäck, njurar o. könsorgan. Då djuren förföljas, utsläppa de ur säcken en svartbrun vätska, sepia, som ett moln i vattnet o. dölja sig på så sätt. Till de 2-gälade hör de 8- o. de 10-armade bläckfiskarna, till de 4-gälade pärblätarna. Förekomma i alla hav. Atskilliga bläckfiskar ha invecklat byggda lysorgan. Utdöda bläckfiskar äro ortoceratiter, ammoniter o. blemniter. 10-armad bläckfisk, se bild.

Bläckpulver, kaliumtetraoxalat, $\text{KH}_3(\text{C}_2\text{O}_4)_2$, färglösa, svårslösliga kristaller; användes till borttagande av järn- o. rostfläckar samt till renovering av halmhattar.

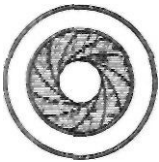
Bläcksvampar, namn på arter, tillhörande skivsvampsläktet *Coprinus* (fam. *Agaricaceae*), av vilka några som unga, t. ex. den fläckiga bläcksvampen, *C. comatus*, äro goda matsvampar.

Blådinge, kommun i s. Småland, Kronob. l.; Alvesta landsf.distr., V. Värends domsaga. 791 inv. (1947).

Blädning el. plockhuggning, ett avverkningssätt, genom vilket enstaka mogna träd el. smärre grupper sådana uttagas för att bereda de kvarlämnade tillfälle till bättre utveckling o. för beständens självförnyring. Metoden bör endast tillämpas i olikåldriga bestånd.

Blända, beröva någon synen; brukades förr som straffåtd.

Bländare, hälfförsedd mindre skärm intill linsen (vanl. objektiv) i optiska instrument, avsedd att reglera ljusstillsförseln o. linsens avbildningsskärpa. Utföres vanl. som irisbländare (se bild) i form av en kring hälet ställd krans av svårade plåtskivor, vilka genom vridning kunna ge hälet önskad storlek. Jfr Bländareöppning.

Bländareöppning, indirekt mått på den ljusmängd, som på en fotografikamera insläppes genom bländaren, angives på bättre kameror som ett längdmått i brädelar av linsens brännvidd, som härvid betecknas f . Exponeringstiden (belysningstiden) avtages som kvadraten på bländareöppningen, så att t. ex. om bländaren inställes på $f: 9$, så behöves blott en fjärdedel av den exponeringstid, som skulle behövas vid inställning på $f: 18$.

Blände, dels dets. som zinkblände, dels äldre gemensam beteckning för mineral av svavelmetaller, vilka, i motsats till kiser ö. gläser, ha halvmetalliskt utseende o. ljus streck, kantgenomskinlighet o. ringa hårdhet.

Blankare, nyhet el. uppmaning, som av tidning intages på framskjuten plats mellan texten. Blänkfyr. 1. Fyr med periodvis återkommande sken. Olika slag finnas: roterande, tändande, intermittent, fast fyr med blänk, växelfyr (som skiftar färg). — 2. Fyrvärkeripjäs, användes vid signalering nattetid.

Blåra, namn på arter av örtsläktet *Melandrium*.

Bläs, vit fläck, vilken förekommer i pannan på hästar, antiloper, bläsand m. fl.

Bläsand, *Anas penelope*, täml. kortnäbbad and. Hannen med grön, honan med brunsvart vingspegel. Hannen i parningsdräkt praktfull med rödbrunt huvud o. hals samt vitaktig bläs i pannan. Gamla världens nordliga områden.

Bläsbook, *Damalisca avbjirons*, en i resebeskrivningar från Sydafrika mycket omtalad medelstor antilop med vit pannbläs o. täml. korta horn.

Bläsgås, *Anser albiirons*, gåsart från Nordibirien. Liknar fjällgäsen men är något större. Förekommer hos oss under flyttningarna.

Bläster, luftström från en blåsmaskin med upp till 15 atmosförs övertryck, antingen kall el. uppvärmd i varmapparat, avsedd till metallurgiska processer, smide o. dyl.

Blästerlåga, lysgaslåga från sådan brännare, i vilken gasen före antändningen blandas med blästerluft; användes på laboratorier, i ciselörverkstäder o. dyl. Jfr Bläslampa.

Blästerörr, ett i röskåpet på ett lokomotiv utmynnande avlopp för spillågan. Genom ångans påsläppning denna väg kan man vid behov, särsk. vid lokomotivets igångsättning, öka draget i eldstaden.

Blästersmed el. blästersverk, uråldrig, numera övergiven metod för järnframställning, vid vilken rostad malm o. träkol upphettades i en primitiv ugn under kraftig påbläsning med trampbågar.

Blödande bröd, företeelse framkallad av

bakterien *Bacillus prodigiosus*, som på fuktigt bröd, gröt m. m. bildar ett blodrött färgämne. Des9 förekomst på hostian bar beagnats av de katolska prästerna till att visa undret »den blödande hostian».

Blödarsjuka el. h e m o f i l i', en ytterst farlig, medfödd benägenhet för svåra blödningar, äv. från obetydliga sår (nålstick, tandutdragning osv.). Sjukdomen, som är utpräglat ärftlig, förekommer endast hos manliga individer i släkten o. överföres genom de skenbart friska mödrarna.

Blötberget, industrisamhälle i s. Dalarna, Ludvika landskommun, Kopparb. 1. 529 inv. (1946). Järngruvor; äges av Bergverks-AB. Vulcanus.

Blötdjur el. m o l l u s k e r, *Mollusca*, stam av tvåsidigt, stundom osymmetriskt (snäckorna) utvecklade ryggradslösa, i regel skalbärande djur, kännetecknade genom saknaden av extremiteter o. utvecklingen av den s. k. manteln, ett el. två hudveck, som mer el. mindre fullständig omsluta kroppen o. som avsnörda skalet, vilket hos musslorna består av 2 halvor. Undre delen av kroppen är ombildad till en muskulös s. k. fot, som tjänstgör som rörelseorgan. Musslor o. urmollusker sakna huvud. I mantelhålan, dvs. håligheten mellan kroppen o. manteln, sitta gälar el. också användes hålan hos en del snäckor som lunga. Flertalet blötdjur leva i vattnet, salt el. sött, en del snäckor på land. Grupper: urmollusker, musslor, snäckor

0. bläckfiskar.

Blötalm, kopparmalm (t. ex. i Falu gruva), som utgöres av svavelkis el. magnetkis med insprängd kopparkis o. med blott obetydliga mängder gangarter.

Blötröta, en av bakterier försakad, sjuklig förändring av fuktigt lagrad potatis, som därvid övergår i en sönderflytande, gröttlik massa.

B. M., förkortning för eng. *Bachelor of medicine*, medicine kandidat.

B moll, molltonart med b till grundton o. 5 ♭, för h, e, a, d och g; parallelltonart till Dess dur.

Bo (av fsv. *bol*, gård, bostad), sammanlagd förmögenhet; förekommer i sammansättningar, ss. konkursbo, dödsbo.

Bo. 1. Kommun i n.ö. Södermanland, Sthlms l. (past.adr. Saltsjö-Bo); Gustavsborgs landsf.distr., S. Roslags doms. 4,280 inv. (1947). — 2. Kommun i s.ö. Närke, Örebro l. (past.adr. Närke Boms); Sköllersta landsf.distr., Östernärkes doms. 1,352 inv. (1947). — 3- Dets. som Boo.

Boa, ett släkte jätteormar från tropiska Amerika, ett par arter från Madagaskar. Icke giftiga, leva av smärre däggdjur o. fåglar, som dödas genom omslingring. Den vanligaste arten, *B. constrictor*, kungssorin, från Sydamerika, blir minst 4 m; vanlig i djurgårdar. Vaccert färgmönster.

Boa, ormliknande päls- el. fjäderkrage.

Boabdi' (Abu Abdall a'h), morens sista härskare i Spanien. Efter Granadas erövring 1492 begav sig B. till Afrika. Jfr Morens sista suck.

BOAC, förkortning för *British Overseas Airways Corporation*, London, statligt flygbolag, trafikar utomeuropeiska länder.

Board [bä'dj, eng., egentl. bord; ämbete, kommitté, styrelse.

Boarding-house [bä'dingha's], eng., pensionat.

Boarding-school [bä'dingskol], eng., skola, där eleverna äro helinackorderade.

Boas, Ruts make, räknas som en av Davidsättens stamfäder (Ruts bok).

Boas [bä'ois], Franz (1858—1942), tysk-amerik. etnolog, prof. vid Columbiauniv. 1899—

1937- Viktiga arb. rörande primitiv kultur (särsk. eskimåernas o. indianernas).

Boase'ra (av fr. *bois*, trä), beklädda innervägar med brädfoder, panela.

Böa-Vista [bä'ovis3't], den östligaste av Kap-Verdeöarna. 606 kvkm. Ofruktbar.

Bobbat bär (av eng. *bob*, stubba), kvinnofrisyr, i vilken håret avklippes i tvär kant i nacken. Modefrisyr på r920-talet.

Boberg, Ferdinand (1860—1946), arkitekt.

Inspirerad av nordamerik. arkitektur o. jugend i Europa blev han stilbildande i Sverige omkr. 1900. Bl. arb. *Posthittset* i Sthlm (1904), *Valdemarsudde o. Thielska galleriet* (båda 1905) samt *utställningsbyggnader* i Sthlm 1897 o. 1909 o. i Malmö 1914. Han stimulerade konstslöjden o. utförde en omfattande serie kolritningar med byggnadsmotiv från olika delar av Sverige. — B:s hustru A n n a B., f. Se h ö l ä n d e r (1864—1935), målarinna, särsk. känd för sina motiv från Lofoten.

Bobergs härad, Östergötl. l., omfattar kommunerna Klockrike, Brünneby (med Borensbergs municipalsamhälle), Kristberg, Ekebyborna, Lönsås, Alvestad, Skeppsås, Vallerstad, Fornåsa, 7,640 inv. (1947). Aska, Dals o. Bobergs domsaga.

Bobi'n (av fr.), spolistomme av trä- el. pappermassa för uppning av garn o. dyl.

Bobory'kin, Pjotr Dmitrijevitch (1836—1921), rysk författare. Romaner [*Kitagorad*], litteratur- o. teaterkritik.

Bob'rikov, N i k o l a j I v a n o v i t j (1839—1904), rysk ämbetsman. Som generalguvernör i Finland från 1898 förde B. en förryskningspolitik, som avsåg att fullst. upphäva landets polit. särställning under den ryska kronan. B. mördades 6/6 1904 av en finsk patriot, Eugen Schuman.

Bobrujsk', stad o. fästning i Vitryska republ., SSSR, vid fl. Beresina. 84,000 inv. (1939). llamn. Spannmåls- o. trävaruhandel.

Bobrzyński [bäbsjnsjki], M i c h a l (1849—'935), polsk historiker o. politiker, 1908—1913 österrik. stathållare i Galizien. Hans polska historia (3 bd, 1879; flera uppl.) bildade epok i polsk historieskrivning.

Bobsleigb [bäbb'sle'], eng., en för flera personer avsedd, styrbar kälke, vanl. använd för backåkning.

Boccaccio [bäkatij'ä], Giovanni (1313—75), ital. författare. Bland B:s ungdomsarbeten märkas *Filistrato*, en hjältedikt med motiv ur Trojasagan, *Ameto*, den moderna tidens första herderoman, samt den delvis självbiografiska prosaromanen *Fiametta*. Omkr. 1350 skrev B. sitt mästerverk //

Decamerone (av grek. *deka*, tio, o. *heme'ra*, dag; sv. övers, av Chr. Eichhorn, 1861—62), en samling av hundra noveller, vilka under

tio dagar berättas som tidsfördriv av ett sällskap, som flytt undan pestens härjningar i Florens ut på landet. Berättelserna beteckna i sin uppslupna livsglädje renässansens reaktion mot den medeltida asketismen o. giva tillika en åskådlig bild av det dåtida Italien. — B. var dessutom en av banbrytarna för antikstudiet i Italien.

Bocca dell'a verità, it., »sanningens mun», antik mask i kyrkan S:ta Maria in Cosmedin, Rom. Enl. sägenen stucko romarna in handen i maskens mun, då de avlade ed; svor någon falskt, blev hans hand avbiten.

Bocc'a-ti'gris (»Tigergapet», kin. H u m e n), fort vid Kantonflodens mynning, s. Kina.

Bocche di Cattaro [-båkk'e], Bocca di C a l l a r o, vik av Adriatiska havet i s. Dalmatien, med hamnstaden Cattaro.

Booheri'ni [båkke-], J u i g i (1743—1805), ital. tonsättare, av sin samtid högt uppskattad för sina kammarmusikverk (*Menuete*)

Boohe [båsj'] (trol. av fr. *caboche*, tjockskalle), fransk föraktlig benämning på tysk.

Bocb'nia, stad i s. Polen (Galizien), vojvodskapet Kraköv, vid fl. Raba. 15.000 inv. (19'8). Stora stensaltfövdigheter.

Boch'olt, stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (prov. Westfalen, Preussen). 35.000 inv. (1939). Stora bomullsspinnerier. 1 n.ä. av B. landsatte de allierade 40.000 man lufttrupper mars 1945 o. i april s. å. intogs B.

Boch'um, stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (prov. Westfalen, Preussen). 245.000 inv. (1946). Betydande järn- o. stålindustri. Kolgruvor. Till väsentliga delar förstört av allierade flygbombardemang 1943.

von Bock, Fedor (1880—1945), tysk generalstabsofficer under Första världskr. Under tyska fälttåget mot Polen 1939 befälh. för nordarmen. Efter tyska segern över Frankrike, där B. ledde angreppet mot Aisne—Somme-linjen, utnämndes B. i juli 1940 till generalfältsmarskalk. Under fälttåget mot Ryssland 1941 föide B. först befälet på centralfronten (intagandet av Smolensk o. huvudangreppet på Moskva i okt.). Jan.—okt. 1942 överbefälh. i Ukraina, där han led flera nederlag mot Timosjenko.

Bookbenthet, bos hastar förekommande fel, bestående i att knäna hållas krokiga framåt.

Bookbier [-bir], ty., ett alkoholstarkt, sött tyskt öl.

Bookning, böjning av stänger, plåt el. bleck av metall.

Booksbeutel [-båjtjel], ty., korthalsad, bukid butelj], på vilken s. k. Steinwein från Bayern plägar tappas.

Bockstensfyndet, 1936 gjort fynd av ett manslik i en mosses vid Bockstens gård i Akalla by, Rolfstorps kommun, Halland. Mannen var klädd i dräkt från 1300-t., som genom torvens humussyror var helt konserverad o. så utgör vär enda fullständigt bevarade medeltidsdräkt. (Se bild.)

Booktörne, art av växtsläktet *Lycium*.

Bocskaý [båti'kaj], I s t v å n (1556—1606), furste av Siebenbürgen o. övre Ungern 1605, skaffade genom freden i Wien 1606 konstitutionella o. religiösa rättigheter åt protestanterna. Firad som ungersk nationalhållte.

Boda. 1. Kommun i mell. Dalarna, Kopparb. 1. (past.adr. Boda kyrkby); Rättviks landsf. distr., Nedansiljans doms. 1937^{inv.} - (1947) — 2. Kommun i s. Värmland, Värml. 1. (past.adr.

Högboda); Arvika landsf. distr., Jösse doms. 1.264 inv. (1947). — 3. Industrisamhälle i Al-gutsboda kommun, Kronob. 1. 288 inv. (1947). Glasbruk.

Bodators, köping (1930) i n. Småland, N. Sandsjö församling, Jönk. l.; eget kyrkobok-föringsdistr. Bodafors landsf. distr., Njudungs doms. 2.289 inv. (1947). Möbelfabrik, tillhörig AB. Svenska möbelfabrikerna.

Bodarp, kommun i s.v. Skåne, Malmö l. 1. (past.adr. Håslöv); Vellinge landsf. distr., Öxie o. Skytts doms. 235 inv. (1947).

Bodd'en, ty., »bukts», namn på strandsjöar o. bukter på S. Östersjökusten, ss. Greifswalder B. o. Saaler B.

Bode [bå'de], Joh a n n E l e r t (1747—1826), tysk astronom, direktör för Berlins observatorium, förste utgivare av *Berliner astro-nomisches Jahrbuch* (1774), mest bekant genom ett av Titius o. honom angivet samband mellan planeternas relativa avstånd.

von Bode [bå'de], Wilhelm (1845—1929), tysk konsthistoriker, generaldir. för Berlins konstmuseer 1906—20, har bl. a. behandlat ital. renässansskulptur o. det nederl. 1600-tals-måleriet. Tills. m. Hofstede de Groot påbör-jade han 1897 utgivandet av en beskrivande katalog över Rembrandts verk.

Bode'ga, sp., värdshus, vinstuga; magasin för lagring av vin.

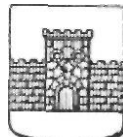
Bödel [bådäll'], J e a n, d. omkr. 1210, fransk skald (trouvére), författare till det märkliga mirakelspelet *Le jeu de Saint Nicolas* (uppfört i sv. övers., av E. Staaff 1927).

Bodellis'ter, anhängare av en efter Jonas Bodell (d. 1867) uppkallad, norrländsk sekt.

Bodelning, uppdelning av makars giftoräts-gods (se d. o.) vid boskillnad, återgång av äktskap, hemskillnad, äktningskapskillnad o. makes dödsfall. Regler i 13 kap. giftermålsbalken.

von Bodelschwingh [-bå'delsjvink], Fried-ric h (1831—1910), tysk präst o. filantrop, främst verksam i Westfalen, där han i o. vid Bielefeld upprättade stora räddningsanstalter.

Boden, stad i Norrbotten, Norrb. l. Luleå doms., vid Lule älv. 10.537 inv. (1947). Stadsråttigheter 1918. Högre allm. läroverk. Förläggningssort för VI. inilitärbefälstaben, Norrb. regemente (I 19), Norrb. artillerikär (A 5), Bodens artilleriregemente (A 8), Bodens ingenjörkår (Ing 3), signalregementets kompani i Boden (Si B), Tredje tygkompaniet (Tyg 3) o. Tredje intendenturkompaniet (Int 3). Viktig järnvägsknut (Stambanan genom övre Norrland o. Malmbanan). Invid staden Bodens fästning samt land- o. sjöflygstationer. Stadsvapen, se bild. Namnet är belagt med formen *Bodom* i543 som är plur. av ordet *bod* o. betyder fåbodarna.

Bodens artilleriregemente (A 8), *Boden*, uppsattes 1901 under benämning Boden-Karlsborgs artilleriregemente ur Karlsborgs artillerikär. Detta regemente delades 1919 i Bodens artilleriregemente o. Karlsborgs artillerikär.

Bodens fästning, i Överluleå kommun, Norrb. l. Fästningsarbetena påbörjades 1900 o. voro huvudsakl. avslutade 1916, varefter kompletterande arbeten utförts. Fästningen består av ett antal i berget sprängda fort o. batterier på de staden Boden omgivande höjderna, inom vilken förordel finnas kaserner m. m. för truppförbanden tillhörande Bodens garnison.

Bodens ingenjörkår (Ing 3), *Boden*, en av de tre ingenjörkårer, som skola finnas enl. 1936 års härrörning.

Bodensjön [bå'-] (ty. *Bodensee*, fr. *Dac de Constance*), sjö på n.ö. gränsen av Schweiz. Genomflytes av Rhen. 538 kvkm.

von Bodenstedt [-bå-], Friedrich Martin (1819—92), tysk skald, mest känd genom sina på österländska motiv byggda dikter *Lieder des Mirza Schah fy* (1851; sv. övers. 1884), som han utgav för övers, från persiska.

Bodin [badats], Jean (1530—96), fransk rättsfilosof, grundlade teorin om den suveräna nationalstaten. Statens myndighet innehades enl. B. av härskaren; hans lära kom härigenom att stödja en våldsmonarkien.

Bodley [bådd'li], sir Thomas (1545—1613), eng. diplomat o. bokälskare. Universitetsbiblioteket i Oxford, som B. utvidgade, kallas efter honom Bodleian library.

Bodmer, Johann Jakob (1698—1783), Schweiz, författare. Bekämpade den av G o l l i s c h e d företända fransk-klassiska riktningen inom tysk litteratur o. hävdade under eng. påverkan fantasiens o. känslans rätt.

Bodmeri' innebär, att ett fartygs befälhavare i nödläge på främmande ort pantförskriver (för bodmar) fartyg, last el. frakt för att möjliggöra resans fortsättande el. lastens bevarande. Sjölagens bestämmelser härom ha upphört att gälla från fj 1939. — Bodmeri-brf v. skuldförbindelse till bodmerigivare.

Bodräkt, stöld från gemensamt lösöre el. dödsbo av delägare däri, el. stöld av sammanboende makar, syskon, föräldrar o. barn från varandra. Straffas enl. 20 kap. 3 § strafflagen.

Bodsjö, kommun i s.ö. Jämtland, Jämtl. l.; Bräcke landsf.distr., Jämtlands ö. doms. r.397 inv. (1947).

Bodum, kommun i n.v. Ångermanland, Västerorrnl. l. (past.adr. Rossön); Hotings landsf.distr., Ångermanlands v. doms. 1,828 inv. (1947.)

Bodö, hamnstad i n.v. Norge, Nordland fylke, vid inloppet till Saltfjord, 5,700 inv. (1946). Fiskutförsel. Sönderbombades av tyskarna maj 1940. Flygplats.

Bodösaken, en smugleriäffär i Bodö 1818—19, som förorsakade diplomatiska förvecklingar mellan England o. Sverige-Norge.

Boehmeria [bö-], växtsläkte (fam. *Urticaceae*), 45 huvudsakl. tropiska arter. *B. n'vea*, kinagräs el. ramie, en till 12 m hög, flerårig, från Kina härstammande ört, allmänt odlad i tropiska o. subtropiska trakter, har genom sina ovanligt långa bastceller (intill 26 cm) ett högt värde som spånadsväxt.

Boerfolket (eng. *boers*, av höll. *boer*, bonde), den del av Sydafrikas befolkning, som härstammar från på 1600-t. inflyttade höll. kolonister, vilka sedermera uppblandades med franska, tyska, portug. o. andra folkelement.

Boerhaave [bo'rliäfe], Her m a n n (1668—1738), höll. läkare o. naturforskare, prof. i medicin i Leyden, sin tids främste lärare o. auktoritet inom medicinen. Bl. elever äv. Linne.

Boerkriget utkämpades 1899—1902 i Sydafrika mellan England å ena o. boerrepublikerna Trans vaal o. Oran] ef ristan å andra sidan o. medförde de senares underkastelse.

Boeroe [bo'ro] el. B u r u, ö bland Moluckerna, Indonesien, 9,600 kvkm, i5,000 inv. Huvudort: Kajeji.

Boëthius, avrättad 525 e.Kr., senromersk filosof, vars »filosofiska tröstskrift» (*De consolatore philosophiae*) utövade stort inflytande på medeltida bildning.

1. Boëthius, Jacob (1647—1718), präst, lektor i Västerås o. 1694 prost i Mora. Hans kritik av enväldet vållade hans avsättning o. dödsdom 1698, vilken dock förvandlades till livstids fängelse; frigavs 1710.

2. Boëthius, Daniel (1751—1810), sonsons son till J. B., filosof, från 1783 prof. i prakt. filosofi i Uppsala, verkade för utbredandet av Kants läror i Sverige.

3. Boëthius, Simon Johannes (1850

—1924) historiker o. politiker; prof. i Uppsala 1889—1915. I/äroboksförf., utgav en rad historiska o. statsvetenskapl. arb., bl. a. *Den franska revolutionen* (1887) o. *Om statslivet* (1916). I-ced. (moderat) av AK 1891—1902.

4. Boëthius, Bertil, f. si/, 1885, son till S. J. B., historiker, stadsarkivarie i Sthlm 1930, profs namn s. å., riksarkivarie sed. 1944. Forskare på Gustav II Adolfs historia, urkundsgivare (*Sveriges traktater*); banbryt. insats genom flera verk rör. äldre sv. näringshistoria, bl. a. *Ur de stora skogarnas historia* (1917). I *Magistraten och borgerskapet i Stockholm 171g—1815* (1944) behandlas den kommunala självstyrelsens utveckling i Sthlm.

5- Boëthius, Axel, f. si/, 1889, son till S. J. B., klassisk arkeolog, prof. vid Göteborgs högsk. sed. 1935, prorektor 1945, rektor 1946. 1925—34 föreståndare för Svenska institutet i Rom. Bl. arb. *Hur Rom byggdes under antiken* (1938).

6. Boëthius, Gerda, f. 10/8 1890, dotter till S. J. B., konsthistoriker, docent vid Sthlms högskola 1927 (professors namn 1938). Intendent vid Zornmuseet i Mora sed. 1921. Arbeten över titnmcryggknadskonst o. svensk medeltida arkitektur. Verksam inom svensk hemslöjd.

Boeton [bo'tan] el. B u t o n, bergig ö i Indonesien, Celebes, 8,800 kvkni, 100,000 inv.

Boett (av fr. *botte*, ask, dosa), fodral till verket på ett fuker.

Boffrand [båfra*], Germain (1667—1754), fransk arkitekt, en av den franska rokokons främsta. Bl. arb.: *Place Stanislas, hertigliga palatset o. katedralen* m. m. i Nancy samt interiörer (*Hotel de Soubise*, nuv. Archives nationales, i Paris). B. utgav 1745 *Livre d'architecture*.

Bofink, *FringiWa coe'lebs*, en av våra vanligaste finkfåglar, förekommer nästan överallt i Europa o. v. Asien. Ej i fjälltrakterna. Flyttfågel. Hanarna återkomma om våren före honorna. Lever av insekter o. frön. Utmärkt sångare. (Se färgplansch.)

Bofors, industrisamhälle (2,500 inv.) o. järnbruk i Karlskoga stad, s.ö. Värmland. Tillv. av tackjärn, göt, valsat järn o. stål, kanoner, projektiler, motorer m. m. Ages av AB. Bofors.

AB. Bofors, Bofors. Företaget grundat 1646, nuv. namn 1919. Aktiekap. 33 mill. kr. (1948). Åger järnverk o. mek. verkstäder i Bofors samt krutbruk o. kem.-tekn. fabrik i Björkborn. Bofors. Bolaget tillverkar o. försäljer: stål, maskiner o. civila verkstadsprodukter, krigsmateriel, krut o. sprängämnen, kem.-tekn. produkter etc. B. äger AB. Bofors Nobelkrut (1935), Nydqvist & Holm AB. (1936), AB. W. Dan Bergman (1939), AB. Tidaholmsverken (1935), Wikers AB. m. fl. Verkst. dir. E. Wejkander (sed. 1936).

Bog. *Sjöv.* Fartygssidan tätt intill förstäven. Bogart [ba'c-], H u m p h r e y, f. 1899, amerik. filmskådespelare. Hårdhudad äventyrarroller o. likn., t. ex. i *Casablanca* (1943).

von Bogatzky [-afskij, Karl] Heinrich (1690—1774), tysk uppbyggelseförfattare, pietist. Bl. skrifter *Gyllene skattkammare* (1718; flera sv. övers. o. uppl.). Psalmidiktare.

Bogazköi', turkisk ort i v. Mindre Asien, 140 km ö. om Ankara, med betvd. lämningar av det hettitiska rikets huvudstad Hattusa (omkr. 1900—1200 f. Kr.), bl. a. stadsmurarna samt kungaborgen med arkivet, bestående av tusentals lertavlor med kilskrift. De första utgrävningarna leddes av tysken H. Winckler (1906—07, 1911—12). Nya utgrävningar företogs 1931—39.

Boge, kommun på n.ö. Gotland, Gotl. l. (past.adr. Othem); Slite landsf.distr., Gotlands doms. 473 inv. (1947).

Bogen, kommun i n.v. Värmland, V är ml. l.; Charlottenbergs landsf.distr., Jösse doms. 275 inv. (1947).

Bogense, stad på Fyns a kust, Odense Amt, Danmark. 3.000 inv. (1941).

Bogesund. 1. Namn på staden Ulricehamn före 1741. På sjön Asundens is, helt nära B., stod w/j 1521 ett slag mellan svenskar o. danskar, varvid Sten Sture d. y. blev dödligt sårad. — 2. Gods i Ö. Ryds kommun, Sthlms l., vid Askrikefjärden. 3.364 har. Huvudbyggnaden, uppförd av Per Brahe d. y. på 1640-t., blev under 1860-t. ohistoriskt restaurerad av F. V. Scholander. Fideikommiss från 1863 inom ätten von Lantingshausen von Höpken. Exproprierat av staten 1947.

Boggi (eng. bogie, av buggy, lätt, fyrhjuligt åkdon), vridbar o. ofta äv. förskjutbar del av underredet till längre, på skenor framgående fordon, avsedd att uppbära axlarna till hjulen, som därigenom smidigt följa skenornas kurvor. Dylika vanl. med två fyrhjuliga boggier försedda vagnar, boggivagnar, kunna göras längre än vagnar med fasta axlar o. bli därigenom mindre känsliga för skenkarvarnas stötar; genom tyngdens fördelning på flera hjul undvikas för höga hjullöslingspåkänningar.

Bo'gislav, hertigar av Pommern. — Bogislav I, d. 1187, nödgades erkänna dansk överhöghet 1185. — Bogislaus IX, d. 1447, kusin till Erik av Pommern o. av denne för-gäves utsedd till tronföljare i Norden. — Bogislav X (1454—1523) förenade Hinterpommern o. Vorpommern, kuvade adeln o. frigjorde sig från länsförhållande till Brandenburg. — Bogislav XIV (1580—1637) förenade hela Pommern under sitt välde. Under B:s regering besatt landet av svenskarna.

Boglösa, kommun i s.v. Uppland, Upps. l. (past.adr. Enköping); Enköpings landsf.distr., Uppsala ls s. doms. 492 inv. (1947).

Bogomil'er, en dualistisk sekt inom grek.-ortodoxa kyrkan i Bulgarien o. Trakien. Följdes redan på noo-t. men bibehöll sig i flera århundraden.

Bogoras, V l a d i m i r (1864—1936), rysk etnograf. Som polit. flyktig i Sibirien insamlade B. etnografiskt primärmaterial rör. de sibir. folken, framlagt bl. a. i *The Chukchee* (3 bd, 1904—09). Deltog senare i organis. av den sovjetryska etnografiska forskningen.

Bogotá, Santa Fé de Bogotá, huvudstad i republ. Colombia. 2.645 m ö. h. 395.000 inv. (1942). Arkebiskopsäte. Många kyrkor o. f. d. kloster. Universitet från 1572. I närh. saltgruvor, kol- o. järnfyndigheter

Bogse'ra, taga på släp (fartyg, flygplan).

Bogskären, tre skär i Östersjön, ca 7° km s. om Mariehamn (på Åland). På V ä s t r a e l. L i l l a B o g s k ä r e t ligger en viktig fyr.

Bogsprft, ett rundhult av järn el. trä, utskjutande från för-stäven på ett fartyg. Bogsprö-tet tjänar till fäste för främsta mastens föröver gående stöttningar (stag), till vilka stagegel fästas.

Bogsta, kommun i s.ö. Södermanland, Södermani. l. (past.adr. Tystberga); Trosa landsf.» distr., Nyköpings doms. 299 inv. (1947).

Boguslaw'ski, W o j c i e c h (1760—1829), polsk skådespelare o. dramatiker, skapare av den polska nationalscenen.

Bohe'm el. bohem figur (av fr. *Bohème*,

Böhmen; bömare, Zigenare), person, som för ett oregelbundet, sorglöst liv.

Böneman, Erik, f. ie/i 1895, diplomat, envoyé i Ankara o. Sofia 1931, i Ankara o. Aten 1933, i Warszawa o. Bukarest 1934, i Warszawa 1935—38, kabinettssekreterare 1938—44, minister i Paris 1944—47, därefter ambasadör i London. B. var medl. av 1930 års försvarskommission.

Bohème [bää'm], opera av G. Puccini med ämne från Murgers roman »Scène de la vie de Bohème»; uppförd i Sthlm i:a gången rgoi.

Bohemund I, d. nu, *furst* av *Antiokia*, en av de riktbaraste befälhavarna i första korståget. Efter Antiokias erövring 1098 upprättade han där ett furstendöme.

Bohlin, Karl (1860—1939), astronom, Vetenskapsakad:s astronom med prof:s titel o. chef för Sthlms observatorium 1897—1927. B. har bl. a. inom det s. k. trekopparproblemet uppställt en berömd lösning, B o b l i n s s e r i e.

Bohlin, Torsten, f. 2/12 1889, teolog, biskop i Härnösand sed. 1934. B., som var prof. i systematisk teologi vid Åbo akademi 1925—29, i dogmatik i Uppsala 1929—34, har bl. a. utgivit *Das Grundproblem der Ethik* (1923), *Kierkegaards dogmatiska skildring* (1925), *Evangeliskt troslära* (1937), *SSRen Kierkegaard* (1939) o. *Kierkegaards tro* (1944).

Bohoji', en av de större öarna bland Filippi-nerna. 3.973 kvkm, omkring 400.000 inv. Risodling; guld- o. andra metallfyndigheter. Huvudstad: Tagbilaran.

Bohr [bår], Niels, f. 1885, dansk fysiker, sed. 1920 föreståndare för eget forskningsinstitut i Köpenhamn. Erhöll 1922 nobelpriset i fysik för sina undersökningar rörande atomenas byggend. Tog nov. 1943 sin tillflykt till England. Var därefter verksam i För. Stat. under arbetet på atombomben. Återvände till Danmark aug. 1945. Sed. 1948 åter i För. Stat. (Se bild.)

Bohumin [bå'homin] (po. Bogu'm i n. ty. Q d e r b e r g), stad i n. Tjeckoslovakien, vid Oder. 2.580 inv. (1938). 6 km från *Nový B.* (10.700 inv.). Viktigt järnvägsknutt o. centrum för järn- o. kemisk industri. Tillhörde Tjeckoslovakien 1920—38, besattes av Polen "/10 1938 o. ingick 1939—45 i tyska förvaltningsomr. Kattowitz, prov. Schlesien.

Bohus (urspr. *Bagahus*), fästningsruin, belägen på en klippa i Göta älvs n. utloppsarm, invid Kungälv. B. anlades 1305 o. var under medeltiden ett av Nordens starkaste fästen; blev 1658 svenskt. Konserverad vid olika tidpunkter på 1900-t. — I Nödinge kommun, Älvsb. l., ligger vid Göta älv industrisamh. B. 759 inv. (1946). Elektrokem. industri.

Bohuslän, landskap i s.v. Sverige, vid Skagerrak o. Kattegatt. Ingår i Göteborg l. o. Göteborgs stift. 4.508 kvkm, varav 4.384 land; 154,37* inv. (1947)* 35 per kvkm land. Längd 157 km, största bredd 53 km, minsta bredd 4 km (vid Saltkällan). — B. är ett bergigt kustlandskap med rik skärgård. Kusten sönderdelas av en mängd fjordar, bl. vilka märkas Idefjorden, Gullmarsfjorden, Hakefjorden, Alvefjorden m. fl. Största öar äro Orust o. Tjörn. Större sjöar saknas, i n. märkas dock de långsmala Bullarensjöarna. Ni-vån stiger från kusten inåt landet men när sällan över 100 m; landskapets högsta punkt (Björnerödspiggen i n.) ligger 224 m

ö. h. — Klimatet är mildt vid kusten, strängare inåt landet. Arl. medel-nederbörd 738 mm. — Huvud-näringar: fiske (skärgårds- o. stor-sjöfiske), sjöfart, industri (sten-, konserv-, motor-, trävaruindustri l. ni. m.) samt i ö. skogsbruk. — Städ-der: Kungälv, Uddevalla, Mar-strand, Lysekil o. Strömstad. — B., det gamla Vi-ken, hörde i äld-re tider till Nor-ge. Avträdades till Sverige i freden i Roskilde 1658.

Bohusläns re-gemente (I 17).

Uddevalla, infanteriregemente, som härstammar från en kavalleri- o. en dragonavdelning, vilka uppsattes i Bohuslän efter Roskildefreden 1658. Det erhåller sina värnpliktiga från Göteborgs o. Bohus inskrivningsområde.

Boieldieu [b^oajldjö], François (i775—1834), fransk tonsättare, skrev bl. a. komiska operor (*Vita fran o. Kalifen i Bagdad*).

1. **Boije** af Gennäs, Hans Henrik (1716—81), frih., politiker, president i Statskontoret, mest känd genom sin spionverksamhet för såväl ryska som eng. regeringarna.

2. **Boije** af Gennäs, Johan Ludvig (1768—1841), frih., jurist, politiker av konservativ o. rojalistisk läggning. Då B. av konungen insattes i lagberedningen, vägrade de övriga utsedda att taga plats där. B. gjorde sig äv. bekant genom en pamflettstrid med Grewesmöhlen.

3. **Boije** af Gennäs, Fredrik (i773—1857), frih., militär, gravör o. skriftställare, utgav bl. a. *Målare-lexikon* (1833), det första i sitt slag i Sverige.

Boileau-Despreaux

[b^oalä'-depre'ä, Ni'co'las (1636—1711), fransk diktare o. kritiker, franskklassicis-mens främste teoretiker. Varm beundrare av de rom. klassikerna, särsk Horatius, fordrade han av dikten natursanning. Med säker smak understödde han de stora diktarbegävningar, som voro i stånd att förverkliga hans teorier, främst Molière, Racine o. La Fontaine. För lyrik saknade han dock allt sinne. En samlad framställning av sin estetik gav B. i *Vart poétique* (1674).

Boilly [b^oaji'], Louis Leopold (1761—1845), fransk målare. Genre- o. kostymbilder samt porträtt.

Bois de Boulogne [b^oa'-d^o-bolånj], Bou-logneskogen, stor, vacker park i v. Paris med bekanta kapplöpingsfält (Longchamp).

Bois de Vincennes [bo'a'-do-vöesänn], Vincenneskogen, park i s.ö. Paris.

Boise [bä'se'], huvudstad i Idaho, n.v. För. Stat. 26,000 inv. (1940). Stadens hus uppvärmas genom vatten från varma källor.

de Boisguillebert [d^o b^oagilbär], Pierre (1646—1714), fransk domare o. ekonom, författare, fysiokraternas märkligaste föregångare.

Boisserée [b^oas're'], Sulpice (1783—

1854) o. Melchior (1786—1851), bröder, tyska konsthjälpare o. samlare av tysk medeltidskonst. Den *Boissereeska tavelutställningen* tillhör nu Münchens Pinakotek.

Boissy [b^oasi'], Robert f. 1911, fransk författare. Bl. arb. diktsamlingar (*Marocaines*, 1938) samt skådespel (*Jupiter*, 1941; *Vår hemliga dröm*, uppf. i Sthlm 1943).

Boit [b^oa'], Charles (1662—1727), emalj-målare, huvudsakl. verksam i London o. Paris.

Boito [bä'itå], Arrigo (1842—1918), ital. tonsättare o. skald, skrev operorna *Mefistofeles* o. *Nero* samt libretton, bl. a. till Verdis operor »Otello» o. »Falstaff».

Boj, *Sjöv.* Bjärt målad, flytande, föränkrad trä-el. plåtkropp, till formen tunnlik el. dubbelkonisk (se bild), avsedd som märke el. till förtöjning av farkoster. Använd till uttryckning av grund förses den stundom med klocka el. annan av vågorna driven ljudan-ordning, klock- resp. ljudboj, el. med klippljus el. annan belysningsanordning, lysboj. — *Textil.* Tvåskafad väv av grov ull el. shoddy, användes vanl. enfärgad till möbler o. draperier m. m.

Bojar, benämning på de ryska adelsmän, som i äldre tid innehade de viktigaste ämbetena o. utgjorde furstens närmaste rådgivare; vär-digheten, som icke var åftlig, upphävdes av Peter I.

Bojar'do, Matteo Maria (omkr. 1434—94), ital. skald. B:s stora epos *Orlando innamorato* (Den förälskade Roland) behandlar ett ämne ur den medeltida sagokretsen om Karl den store o. hans paladiner.

Böjer, fornkeltiskt folkslag. Från sitt stamland *Boiohaemum*, nuv. Böhmen, utvandrade de i skilda repriser under århundradena närmast f.Kr. till Gallien o. n. Italien.

Böjer, Johan, f. 1872, norsk författare. Här skrive romaner, bl. a. *Den store hunger* (1916; sv. övers. 1918), *Verdens ansigt* (1917) o. *Dyrendal* (1919; sv. övers. 1920). Äv. känd som dramatiker. Här utgivit memoarerna *Laereguit* (1942; sv. övers. 1943) o. *Sve* (1946; Gesäll, 1948).

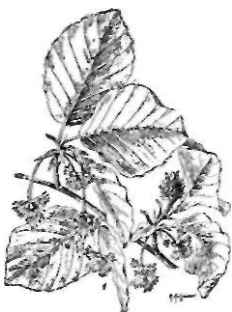
Bojkott, systematisk följelse av person (el. före tag) genom att ej arbeta hos honom, ej kpa hans varor osv. Ordet kommer av namnet på en eng. godsförvaltare Boycott, som på 1880-t. vägrade att nedsetta arrendeavgiften o. därför förföljdes av arrendatorerna.

Bo Jonsson (Grip), d. 1386, en bland de stormän, som erbjödo Sveriges krona åt Albrekt av Mecklenburg. Av striderna under Albrekts tid begagnade sig B. så skickligt, att han snart blev Sveriges egentlige regent. Riksråd o. från 1375 drots innehade B. större delen av riket i förlänning o. ofantlig enskild rikedom, sammanlagt omkr. 1,500 gårdar.

Bojsen, Fredrik (1841—1926), dansk politiker, en av ledarna för den moderata vänstern, folketingsman 1869—1901. B. spelade en betydelsefull roll i de händelser, som 1894 ledde till Estrups avgång.

Bok, namn på arter av *Fagus*-släktet. Hos oss en art, *F. silvatica*, huvudträdet Inom bokregionen o. äv. spridd över större delen av Götaland (nordligast vid Mariestad, n. därom endast planterad). Den är ett högvuxet (hos oss sällan över 30 m), rakstammit träd med slät, mörkgrå bark, smalt spolformade, spetsiga knoppar samt skiftesvis motsatta, fjädernerliga, glatta blad. Riklig fruktsättning

inträffar med 3, vanl. dock flera års mellantid. Boken är det mest skuggfördragande av våra lövträd o. bildar slutna, rena bestånd. Det ljusbruna, hårda virket användes till stav (smordrittlar), möbler, bränsle m. m.

Bok, enhet för pappersräkning = 24 ark skrivpapper el. 25 ark tryckpapper.

Bokenäs, kommun i mell. Bohuslän. Göteb. l.; Lane landsf. disti., Sunnervikens doms. 869 inv. (1947). Gråstenskyrka från 1100-t.

Bokfilm, serie av klipp ur tidningar o. tidskrifter, samlanförda i bokform. I Sverige har genren odlats framför allt av Erik Lindorm (*Med kungen för fosterlandet*, 1933; *Gustaf V*, 1936).

Bokfordran, fordran, som, utan att regleras genom formlig skuldförbindelse, kvarstår öppen å konto, tills den likviderats.

Bokföringslagen, lag av M., 1929 med bestämmelser om bokföringskyldighet o. handelsböcker. Asidosättande av bokföringskyldigheten kan under vissa omständigheter medföra straff för bokföringsbrott enl. 23 kap. 5 § strafflagen.

Bokförläggare, person, som genom avtal förvärvat förlägs- el. författarrätt till ett arbete samt mångfaldigat det o. utger det i bokhandeln. Sveriges bokförläggare äro sammanslutna i »Svenska bokförläggareföreningen» (från 1843).

Boklund, Johan Christoffer (1817—80), målare, huvudsakl. med hist. 1600-talsmotiv. Prof. vid Konstakad. 1856 o. dess direktör 1867, intendent vid Nat.mus. 1866.

Boklus el. bokmal, *A'tropus pulsatoria*, liten, vinglös, gulvit, lusliknande stövslända, allmän inomhus, i gamla böcker, herbarier m. m.

Boknf jord, fjord i s.v. Norge. På s. sidan ligger staden Stavanger, varför fjorden äv. kallas Stavangerfjorden.

Bokregionen, den sydligaste av våra skogsregioner, där boken är det viktigaste vildväxande skogsträdet. Den faller utanför granens syd- o. sydvästgräns o. omfattar de yttre delarna av Bohuslän, Halland, större delen av Skåne, s. Blekinge o. s. Öland.

Boksborg, stad i Transvaal, Sydafrik. unionen, 25 km ö. om Johannesburg. 50,000 inv. U938), därav 21,000 européer (1946). Centrum för guld- o. kolgruvdistrikt. Badort.

Bokskorpio'n, *Che'lfier cancro'ides*, ett helt litet spindel-djur, påminnande om en skorpion men utan dennas långa svansparti. Förekommer under bärk på träd o. inomhus i gamla böcker m. m., där den jagar boklöss o. kvalster. (Se bild.)

Bokskuld, i räkenskapsbok antecknad skuld, för vilken gäldenären icke lämnat skriftlig förbindelse.

Bokstavsläs, kombinationsläs, i vilket en serie med bokstäver el. siffror försedda ringar installeras så, att utragen för regelklackarna bilda en kanal.

Bokstavssrim, dets. som alliteration.

Bokstavsskrift, skrift, som med särskilda tecken (bokstäver) anger skilda språklyd i motsats till bild-, ord- o. stavelse-skrift.

Boktorn, bokmagasin i moderna bibliotek, oftast byggda fristående o. med ett stort antal

våningar. I Sverige finnes ett boktorn med 6 vån. vid Lunds universitetsbibliotek.

Boktryckarkonst består av två förfaranden, sättning av texten, som kan ske för hand men num. i allm. på sättmaskin, samt tryckning, som sker i tryckpress. Konsten att trycka med lösa typer uppfanns på 1450-t. av Iohann Gutenberg i Mainz o. spreds under senare delen av 1400-t. till nästan alla europeiska länder. I Sverige trycktes den första kända boken 1483 av tysken Johann Snell. Jfr Sättmaskin, Tryckpress o. Punkt.

Boktryckarmärke, ett ornament, som boktryckaren, särsk. under 1400—1600-t., satte på sina alster för att markera deras ursprung. Elsevierernas boktryckarmärke, se bild.

Boktryckarkarvapen, vapensköld med klaven örn, hållande vinkelhake o. tenakel; däröver en grip.

Bol, fsv., boställe; urspr. boplats.

Bol [bål], Hans (1534—93) flaml. målare, utförde bl. a. miniatyrlandskap med figurer i vattenfärg på pergament.

Bol [bål], Ferdinand (1616—80), höll. målare o. etsare, en av Rembrandts skickligaste elever.

Bolag, sammanslutning för utövande av ekonomisk verksamhet. Man skiljer mellan aktiebolag, handelsbolag o. enkla bolag.

Bola'ma, till 1942 huvudstad i Portug. Guinea, Västafrika, på ön B; sv. kust, 4,000 inv.

Bolander, Nils, f. 1877, 1902, teol. o. skald, komminister i Engelbrekts förs. i Sthlm 1940, kyrkoh. 1947. Diktsaml. *I stenbrottet*, 1934, *Psalm och svär*, 1936, *Storsten och trädet*, 1939, m. fl. o. betraktelser (*Det farliga evangeliet*, 1942, *Våga språnget!*, 1945, m. fl.).

Bolby, gammal by, odalby. Jfr Avgårdaby.

Bole'ro, spansk dans i 3/4 takt; dansas med kastanjetter o. pantomimiska åtbörder; äv. namn på en kort, ovanför midjan slutande jacka o. på bredbrättad, lågkullig spansk hatt.

Bo'leslav I, d. 967, hertig av Böhmen 935, erkände 946 kejsaren som länsherre; utvidgade sitt rike med Mähren samt delar av Galizien o. Schlesien.

Bole'slaw, namn på flera polska härskare ur Piast-dynastien. Den mest framstående av dem, B. I Chrobry (»den tappra») (967—1025), konung av Polen 1024, var det polska rikets egentlige grundläggare.

Bole'tus, rörsoppsläktet (fam. *Polyporaceae*). Köttiga hatsvampar med ett från hattens undersida lätt avlösbar rörskitt. Flera arter äro högt värderade matsvampar, ex. stensoppa (Karl Johans-svampen), smörsoppen; andra äro misstänkta som giftiga.

Bolga'ry, huvudstad i det forna bulgariska riket i ö. Ryssland; förstörd av Timur på 1300-t. Nu en obetydlig by nära Kamas utlopp i Volga. Ruiner efter forna befästningsverk.

Boli'd (av lat. *bolus*, kula, o. grek. *e-l'dos*, utseende), en på stjärnhimmel rörlig eldkula, synes stundom stor som fullmånen; är en meteor, vilken ofta slocknar med en knall, varvid meteoriter nedfalla.

Boliden, gruvsamhälle i Skellefteå landskommun, Västerb. l. 2,380 inv. (1946). B. har uppstått kring Bolidens gruvfält inom Skelleftefältet med Europas största guldgruva, ägd av Bolidens Gruv AB., Sthlm (gr 1925, nuv. namn r93i; aktiekap. 42 mill. kr. 1948). Brvtn. påbörjades 1926. 1933—39 uppgick den till c:a 400,000 ton per år med ett guldinnehåll, som varierade mellan 5—8.7 ton per år. Brvtn. är nu minskad till 175,000 ton per år med ett guldinnehåll av c:a 2 ton. Gruvan beräknas med

denna brytning vara slut 1960. Malmen, som äv. innehåller silver, koppar, arsenik, selen, vismut m. m., fraktas med järnväg till smältverk vid Rönnskär i Skelleftehamn. Smältes med sliger främst från koppargruvorna Kristineberg o. Adak. Verkst. dir. E. Bengtson (sed. 1943).

Bolin, egentl. bogilna, ett rep. varmed råsegels lovaritsida kan dragas föröver för att bättre släppa in vinden. — I överförd bemärkelse användes uttrycket för lösa bolinere, dvs. vind för väg, på Guds försyn.

Bolin, Iwan, f. $\frac{2}{5}$ 1886, kemist, folkbildningsman, föreståndare för Stblms arbetarinstitut sed. IQ26 o. för Folkbildningsförbundet sed. 1928 (ordf. sed. 1945). Känd populärvetenskapl. föreläsare o. författare. Bl. skr. *Kemien i det dagliga livet* (3 bd, 1930—31) o. *Vår föda* (1934). Fil. led. dr i Sthlm 1947.

Bolin, Sture, f. $\frac{2}{5}$ 1900, historiker, prof. i Lund sed. X938. Har bl. a. i flera arb. om medeltiden byggt på numismatiskt material samt i *Det ösidsiga våldet* (1944) analyserat den polit. utveckling, som ledde till Andra världskr:s utbrott.

Bolinder, Johan Erik (1768—1808), miniaturmålare; representerad i Na t. mus.

Bolinder, Jean (1813—99), industriman, grundade 1845 tills. m. brodern Carl Gerhard B. (1818—92) Bolinderska verkstaden i Sthlm, från 1873 J. & C. G. Bolinders mekaniska verkstads AB., vilket i sin tur 1932 uppgick dels i Bolinders fabriks AB. (Sthlm; aktiekap. 3.6 mill. kr., 1947) o. dels i AB. Bolinder-Munktell (Eskilstuna; aktiekap. 5 mill. kr., 1947).

Bolinder, Gustaf, f. 1812 1888, forskningsresand, har företagit etnografiska resor till Central- o. Sydamerika under 1914—37 samt till Västafrika 1930—38. B., som 1935—36 var prof. vid univ. i Bogotå, har utgivit talrika skildringar av sina resor o. forskningar samt uppskattade ungdomsböcker.

Boltingbroke [bållingbrok], Henry Saint John (1678—1751), viscount, britt. statsman, anslöt sig i början till Mariborough o. var 1704—08 medl. av whigministären. Motarbetade sedan Marlborough, blev 171 o. utrikesminister o. genomdrev separاتفred med Frankrike i Utrecht 1713. I flera skrifter hävdade han nödvändigheten av en stark konungamakt över partierna.

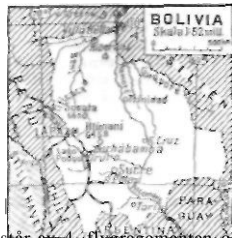
Bolivar, stat i s.ö. Venezuela, vid gränsen till Brasilien. 238,000 kvkm, 95,000 inv. (1941). Boskapssk. Guldfält. Huvudstad: Ciurlal Bolivar.

Bolivar, myntenhet i Venezuela, 1 bolivar, nominellt = 1 franc, indelas i 100 centavos.

Bolivar, Simon (1783—1830), sydamerik. frihetskämp, statsman, deltog i Venezuelas frihetskamp mot spanjorerna o. blev 1819 president i stater Colombia, hjälpte därefter Peru i dess frihetskamp o. valdes äv. här till president men måste 1828 lämna landet. B. nedlade 1830 sina ämbeten.

Bolivia, Republica Boliviana, republik i v. Sydamerika. 1,329,237 kvkm, 3,700,000 inv. (1945). I ö. och n. urskogar, i s.ö. stäpplandet Chaco, i v. Anderna. Jordbruk o. boskapsskötsel. I det tropiska bälet, upp till 1,600 m. ö. h., odlas kaffe, kakao, bomull o. tobak; i trakterna mellan 1,600 m. o. 3,500 m. där klimatet är tempererat, odlas vete o. majs. Betydande mineralfyndigheter, särsk.

Utrösel av kautschuk, tenn o. silver. Befolkning: spanjorer, indianer (omkr. 50 %) o. blandfolk (omkr. 25 %). B. är indelat i 9 departement o. styres av en för 4 år vald president jämte en kongress på två kamrar. Huvudstad: La Paz. Armé. Allmän ettårig värnplikt. Flygvapnet består av 4 flygregementen o. utbildningsförband. Hist. B. var i spansk besittning från 1538 till 1825, då landet gjorde sig självständigt. Dess historia under 1800-t. uppfylldes av kampen mell. tävlande militärpartier. Efter ett olyckligt krig med Chile 1879—84 fick B. avträda hela sitt kustland, 1932 utbröt krig mellan B. o. Paraguay, vilket gällde äganderätten till det omtvistade området Gran Chaco

o. pågick till juni 1935, då en vapenvila inleddes i Buenos Aires. Det slutade närmast med en seger för Paraguay. Gränsen fixerades genom skiljedom okt. 1938. April 1939 försatte överste Busch genom en statskupp författningen ur kraft o. upprättade en fascistisk diktatur. Han begick emellertid självmord aug. s. å., varefter B. återgick till den gamla författningen. B. bröt 1942 med axelmakterna o. förklarade 1943 krig mot Tyskland o. Japan. En militär statskupp ägde rum dec. s. å. under ledning av Villaroel, vilken som president återinförde diktaturen, knöt intima förbindelser med Perónregimen i Argentina o. sökte förmå Chile att avstå en kustremsa åt B. Villaroel störtades vid en blodig revolution i juli 1946, varefter B. återgick till ett relativt demokratiskt styrelseskick. President är sed. mars 1947 Enrique Hertzog. Strejkoroligheter i förening med det ekon. nödläge föranledde kongressen att i okt. s. å. införa undantagstillstånd, varigenom regeringen fick makt att med varje medel inskrida mot krisen. Ett revoltförsök i jan. 1948 nedslags av regeringstrupperna.

Boliviano, egentl. peso boliviano, myntenhet i Bolivia. 1 boliviano, nominellt = 5 francs, indelas i 100 centimos.

Bollebygd, kommun i v. Västergötland, Älvsb. l.; Bollebygds landsf. distr., Borås doms. 3,983 inv. (1947).

Bollebygds härad, Älvsb. l., omfattar kommunerna Tölvsjö, Bollebygd o. Björketorp. 7.3H inv. (1947). Borås domsaga.

Bollerup, 1. Kommun i s.ö. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Tomelilla); Löderups landsf. distr., Ingelstads o. Järrestads doms. 470 inv. (1947). — 2. Egendom i B. l. känd sedan 1200-t. 593 har. Borgbyggnad av sten, den vid sidan av Glimmingehus bäst bevarade från medeltiden. Lantbruksskola (sed. 1912).

Bollhus, en för bollspel i äldre tider särsk. inrättad byggnad. I Sthlm ha funnits 2 bollhus: Stora Bollhuset vid Slottsbacken, uppfört 1627, teater från 1699, rivet 1792; Lilla Bollhuset, s. om det stora, uppfört 1648—53, sed. 1725 Finska församl:s kyrka. I Versailles' bollhus avlade nationalförsamlingens medlem. den 20 juni 1789 ed på att ej skiljas, förrän de givit landet en författning.

Bollmussla, *Cyprina islandica*, en vid Europas västkust förekommande, ganska stor rund mussla. Användes som agn för fiske.

Bollnäs, stad (före 1942 köping) i s. Hälsingland, vid Ljusnan; Gävleb. l., Bollnäs domsaga. 4,912 inv. (1947). Samrealskola, folkhögskola,

länslasarett. Sägverk. Namnet skrives *Baldanäs* 1312, det balda, dvs. stora näset. (Stadsvapen, se bild å föreg. sida.)

Bollnäs domsaga. Gävleb. l., utgör ett tingslag med tingsställe i Bollnäs o. omfattar Bollnäs stad, Bollnäs landskommun o. kommunerna Segersta, Hanebo, Alfita, Övanåker o. Voxna. Domarens adr.: Bollnäs. 35,774 inv. (1947).

Bollnäs församling omfattar Bollnäs landskommun o. stad, Gävleb. l. Medeltida kyrka.

Bollnäs landskommun, kommun i s. Häl-singland, Bollnäs landsf. distr., Bollnäs domsaga. 10,503 inv. (1947).

Bollsta, bruksegendom i Ytterlänns kommun, Angermanland, med stort sägverk m. m. 1,331 inv. (1946). Ägare: Graningeverkens AB.

Bolltistel, namn på arter av växtsläktet *Echinops*.

Bollviva, art av örtsläktet *Primula*. (Se färg-plansch.)

Bolmen, Smålands största sjö, i s.v. delen av landskapet. 184 kvkm. Uppat Storån o. avflyter enom Bolmsån till Lagan.

Bolmsö, kommun i s.v. Småland, Jönk. l.; Reftele landsf. distr., Östbo o. Västbo doms. 743 inv. (1947). B. omfattar främst den på fornlämningar rika B o l m s ö n (41 kvkm) i Bolmen. Avflyter till Lagan genom B o l m a n.

Bolmört, art av örtsläktet *Hyoscyamus*.

Bologna [balänn'ja]. 1. Provins i n. Italien (Emilien), s. om Po. 3,704 kvkm, 715,000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i B. l. 323,000 inv. (1947). Centrum i ett jordbruksområde, Livlig industri (järn-, siden-, o. parfymindustri, kvarnar). Universitet, grundat 1088, är Europas äldsta o. var under medeltiden Italiens förnämsta. Bl. märkliga byggnadsverk från denna tid: Palazzo del podestà, kyrkan San Petronio, de lutande tornen Garisenda o. Asinelli samt Stadsmur. — B., som anlades av etruskerna, var under medeltiden skådeplats för striderna mellan guelfer o. ghibelliner o. tillföll 1506 pävestolen. Ett flertal byggnader förstördes under Andra världskr.

dena Bologna [-balänn'ja], Giovanni (omkr. 1529—1608), flaml. bildhuggare, huvudsakl. verksam i Klorens, har utfört en rad arbeten av praktfull, dekorativ verkan, bl. vilka märkas *Neptunusbrunnen* (Bologna), *Sabinskas botten* (Bologna) (se bild) o. *Mercur-Hus* (Florens).

Bolometer (av grek. *bole'*, stråle, o. *me'tron*, mått), ytterst känslig anordning för mätning av svaga växelströmmar, ljusstrålning m. m.; består av en (vid strålningsmätning svärtad) platinatråd (-band), inkopplad i en Wheatstones brygga; ledningsmotståndet ändras vid uppvärmning.

Bols, populärt namn på likör från likörfirman Eiyen Lucas Bols i Amsterdam, grundad omkr. 1875-

Bolse'na. 1. Kratersjö i prov. Viterbo, mell. Italien. 115 kvkm. Avflyter genom Marta till Tyrrenska sjön. — 2. Stad vid B. l. C:a 3,000 inv. Etruskiska fornlämningar.

Bolshög, kommun i s.ö. Skåne, Kristianst. l. (past. adr. Hammenhög); Järrestads landsf. distr., Ingelstads o. Järrestads doms. 376 inv. (1947).

Bolsjevi'k, anhängare av bolsjevismen; num. liktydigt med kommunist. Jfr Mensjeviker.

Bolsjevism' (av ryska *bol'sje* = mera, alltså flertalspartiet) kallas efter en 1903 inträdd splittning i det ryska soc. dem. partiet den radikala riktningen inom detta, vilken på sitt program upptagit marxismens ursprungliga kommu-

nistiska idéer, sådana de uttryckts i det s. k. kommunistiska manifestet av 1848. Dess främsta programpunkt är socialismens (kommunismens) genomförande genom proletariats diktatur. Under ledning av Lenin, Trotskij, Sinovjev m. fl. lyckades det bolsjevikiska partiet under tiden efter den ryska marsrevolutionen 1917 vinna allt flera anhängare o. genomförde slutl. i nov. 1917 med de av agitationen genomsvårade truppernas hjälp en väpnad revolution, som bragte regeringsmakten i de bolsjevikiska ledarnas händer. Sedan 1918 kallar sig det bolsjevikiska partiet officiellt det kommunistiska. Det har genom en sträng partidisciplin o. omfattande organisation utvecklat sig till det nuvarande Sovjet-Rysslands egentliga härskare.

Bolstad, kommun i s.ö. Dalsland. Älvsb. l. (past. adr. Lillebyn); Sundals landsf. distr., Nordals, Sundals o. Valbo doms. 1,145 inv. (1947).

Bolton [bå'lt'ɔ'nj, stad (egget grevskap) i n.v. England. 164,000 inv. (1946). Betydande bomulls-, järn- o. kemisk industri.

Boltzius, Fredrik August (1836—19x0), en särsk. under 1880-t. ryktbar predikant o. helbräddagörare, imagnetisör», i Sthlm.

Boltzmann, Ludwig (1844—1906), österrik. fysiker o. matematiker, prof. i Wien m. fl. universitet, mest bekant genom sin statistiska definition av begreppet entropi.

Bolum, kommun i n. Västergötland, Skarab. l. (past. adr. Broddetorp); Axvalls landsf. distr., Skarabygdens doms. 542 inv. (1947).

Bolus (av grek. *bol'os*, jordklump), vita till bruna leror, förvittringsprodukter av basalt o. närbesläktade mineral, användas till kitt, guldgrund, ströpulver, pillermassa o. som piplera o. polermedel.

Bolyai [båll'jai], Johann (1802—60), ungersk matematiker, utarbetade en av parallellaxiomet oberoende geometri, som i vissa avseenden väsentligt avviker från Euklides'.

Bolza'no. 1. Provins i n. Italien (Venezia Tridentina). 7,086 kvkm, 278,000 inv. (1936). — 2. ty. B o s e n, huvudstad i B. l, vid fl. Isarcos förening med Adige. 46,000 inv. (1936). Handels- o. industristad, turistort. Vinodling.

Bolza'no, Bernhard (1781—1848), österrik. filosof o. matematiker, anses som föregångare till den moderna logismen.

Bom. *Sjöv.* Rundhult, tjänande till fäste för vissa segels undre kant.

Borna, stad i Belg. Kongo, 96 km från Kongoflodens mynning. Hamn. Till 1923 huvudstad i kolonien. 8,000 inv. (1939).

Bomarsund, rysk fästning på Åland, 1854 intagen o. sprängd av en eng.-fransk flotta.

Bomb (av grek. *bom'bos*, dovt ljud). *Krigsv.* En ihålig projektil, fylld med en spräng- el. tändsats, i vissa fall äv. stridsgas. De vanligaste bombslagen äro: brand-, lys-, min-, pansar- o. sprängbomb. Jfr Atombomb. — *Geol.* Vulkanisk bomb bildas av en före nedfallandet till större kula stelnad lavadroppe.

Bombarde'rbagge, dets. som skjutbagge.

Bombas'tisk (av mlat. *bombax*, bomull), svulstigt, högrätvande. — Subst.: b o m b a s m', b o m b a s t'.

Bomb'ax, trädsläkte (fam. *Bombacaceae*). c:a 50 arter, huvudsakl. i tropiska Amerika. Blad fingrade, blommor stora med talrika, knippviss anordnade ståndare. Fröna ligga inbäddade i en hårmassa, som från en del arter användes som k a p o k. Jfr Ceiba.

Bombay [båmbe'j]. 1. Provins i Indien på främre halvön v. kust, från Kathiawar till mitten av Dekhankusten. 200,002 kvkm, 20,85 mill. inv. (1941). Omfattar landskapen Gujarat, Konkan m. fl. — B. uppfylles i s. av

V. Ghatsbergen. Odling av vete, majs, hirs, ris, bomull m. m.; betyd, textilindustri. — 2. Huvudstat i B, 1, på en ö i Bombayviken. 1,490,000 inv. (1941). Främre Indiens största handelsstad, huvudort för ind. bomullsindustrien. Betyd, pappers- o. konstindustri. God hamn (örlogsbas). Univ. (gr. 1857), naturhist. mus. o. stadshus med stort bibliotek.

Bombflyg, flygslag med uppgift att utföra bombanfall mot flygbaser, trupper, fartyg, järnvägar, broar, befästningar, förråd, fabriker o. dyl. — Bombflygplan, flygplan avsett huvudsakligen för bombfällning. Indelas (enl. amerik. terminologi efter räckvidden, tidigare efter vikten) i tunga bombflygplan med en aktionsradie av över 4,000 km, medeltunga med en aktionsradie av 1,600—4,000 km o. lätta med kortare aktionsradie. Den längsta flygsträcka hade 1948 den amerik. P-2V Neptune med en flygsträcka av 17,985 km. Tunga o. de flesta medeltunga framdrivas av 4—6 propellermotorer, moderna medeltunga o. lätta av 2—6 reaktionsmotorer. För tunga o. medeltunga bombflygplan kan platsen för bombfällning bestämmas (utan ögonsikt mot målet) med radar i planet el. radarnavigering från eget territorium.

Bombkits, under 1700- och 1800-talen använda mindre segelfartyg, bestyckade med en eller två mörsare.

Bombsikte, instrument för bestämmande av det ögonblick då bomberna skola fällas från ett flygplan för att träffa målet.

Bomolja (av lågty. *bom*, träd), en sämre olivolja, som erhålles genom varmpressning av olivträdet frukter.

Bomstängsel, över hamninlopp el. sund sträckt hinder av grova stockar el. dyl., avsett att hindra passage av fientliga lätta fartyg.

Bomull (av lågty. *bomwulle*, »tråddull»), de långa, vita hår, som förekomma på fröskalet hos arter av släktet *Gossypium*.

Bomullsfröolja, olja, som pressas ur frön av bomullsbusken (*Gossypium*-arter). Användes till matolja o. för framställning av margarin o. såpa. Av den urpressade återstoden göras foderkakor (bomullslsfrökakor).

Bomullskrut, dets. som nitrocellulosa.

Bomullsträdet, art av släktet *Ceiba*.

Bomärke, tecken, som icke skrivkunnig person använder i stället för namnteckning.

Bon [b.ä''], fr., gott, bra.

Bona, lantegendom i V. Ny kommun, Östergöt. l., statens tvångsuppföstringsanstalt för minderåriga manliga förbrytare. Anstalten nedlades under 1948.

Bo'na fi'de, lat., i god tro. Motsats: ma'la fi'de.

de Bonald [d^o bänall'], Louis Gabriel Ambroise (1754—1840), vicomte de B., fransk publicist, legitimist; utgav jämte Chauteaubriand den rojalistiska tidn. *Mercur de France*.

Bona offic'ia, lat., goda tjänster, vanl. om en stats verksamhet för att åstadkomma förlikning i en tvist mellan andra stater.

Bonaparte [bänapar], it. B on a p a r t e, korsikansk släkt, genom Napoleon B:s utropande till fransmännens kejsare 1804 kejserlig fransk dynasti. Jfr Napoleon.

x. Bonaparte, Maria Laetitia, f. Ramolino (1750—1836), Napoleon I:s moder, g. m. Carlo Maria B.; bodde efter Napoleons fall i Rom.

2. Bonaparte, Joseph (1768—1844), Napoleon I:s äldre broder, konung av Neapel 1806—08, av Spanien 1808—13. B. användes av Napoleon i flera diplomatiska uppdrag (frederna i Lunéville o. Amiens m. m.).

3. Bonaparte, Lucien (1775—1840), Na-

poleon I:s broder, furste av Canino; var i sin ungdom ivrig jakobin. Vid brumairekuppen var B. president i de 500:3 råd o. bidrog genom sin kallblodighet till kuppens lyckliga utgång. Hans självrådighet förde honom på spänd fot med Napoleon, med vilken han försonade sig först efter nederlaget. (Se bild.)

4. Bonaparte, Elise (X777—1820), Napoleon I:s syster, storhertiginna av Toscana 1809, som hon styrde med kraft i sin obetydliga gemåls namn.

5. Bonaparte, Louis (1778—1846), Napoleon I:s broder, konung av Holland 1806—10; deltog i Napoleons tidigare fälttåg. G. m. Napoleons styvdotter Hortense de Beauharnais 1802; äktenskapet upplöstes 1815. (Se bild.)

Louis B. Lucien B. Pauline B.

6. Bonaparte, Pauline (1780—1825), Napoleon I:s syster, berömd för sin skönhet, g. m. general Leclerc o. efter dennes död med furst Camillo Borghese, av Napoleon 1806 utnämnd till hertig av Guastalla. (Se bild.)

7. Bonaparte, Caroline (1782—1839), Napoleon I:s syster, drottning av Neapel; g. m. general Murat, som 1808 blev konung av Neapel.

8. Bonaparte, Jérôme (1784—1860), Napoleon I:s broder, konung av Westfalen 1807—13. Regeringen låg i Napoleons hand, medan B. skötte sina nöjen.

9. Bonaparte, Mathilde (1820—1904), dotter till Jérôme B., fransk prinsessa, 1841—45 gift med den ryske furst A. Demidov; genom sin skönhet o. rikedom en av medelpunkterna i det parisiska sällskapslivet.

10. Bonaparte, Napoleon Joseph Charles Paul (1822—9r), fransk prins, son till Jérôme B., tillhörde 1848—49 yttersta vänstern o. stod efter andra kejsardömets upprättande på spänd fot med Napoleon III på grund av sina radikala idéer. 1879 huvudman för huset Bonaparte blev han snart missaglig för bonapartisterna, o. 1884 förklarade sig hans son Victor (1862—1926) för tronpretendent. B. kallades av folkhumorn »Plon-Plon».

Bonapartist'er, franskt polit. parti, som önskar återuppsätta familjen Bonaparte på Frankrikes tron, num. utan betydelse.

Bonaventu'ra, Giovanni di Fidanza (1221—74), ital. munk, franciskanerordens främste teolog, ordens general 1257, biskop i Albano 1273; skolastiker o. mystiker. Kanoniserad 1482.

Bonbon [bã°«bã'8], fr., »gottgott», konfekt. Bonbonj'är (fr. *bonbonnière*), konfektskål.

Bond [bãnd], eng., skuldförbindelse, obligation.

Bond [band], William Cranch (1789—1859), nordamerik. astronom, grundläggare av o. förste direktör vid Harvardobservatoriet.

Bondböna, namn på den sedan förhistorisk tid odlade *Vicia faba*, en intill meterhög, ett-årig ärtväxt med 2-pariga blad samt vita o. svarta blommor. De stora näringsrika fröna ätas.

Bonde, sv. adlig ätt, av vilken medlemmar äro kända från 1300-t. Hit hörde äv. konung Karl Knutsson.

1. Bonde, Tord Kar Issson, d. 1456 marsk; bistod sin kusin konung Karl Knuts son i dennes strider mot danskarna. Lönn mördades av en underbefälhavare.

2. Bonde, Gustav (1620—67), friherre, riksskattmästare 1660. I den 1662 uppgjorda riksstaten, som skulle gälla som normal stat äv. för följande år, sökte han ävägbringa jämvikt i budgeten på sparsamhetens grund. Systemet kunde dock ej upprätthållas mot M. G. De la Gardies motstånd. (Se bild.)

3. Bonde, Karl (1648—99), son till G. B., greve, kungligt råd, diplomat o. ämbetsman, författade de s. k. »Bondeska anekdoterna» (tiden 1660—77).

4. Bonde, Gustav (1682—1764), son till K. B., greve, riksråd, form- o. naturforskare, vice kanslipresident 1731, var en av Arvid Horns dugligaste medarbetare 1727—39; änyo medlem av rådet 1761—64.

5. Bonde, Gustav Trolle- (1773—*858), greve, hovman, konstmeccenat, ombyggede 1815 Sävstaholms slott, där han sammanförde ett värdefullt bibliotek o. en av Sveriges främsta privata konstsamlingar.

6. Bonde, Carl Carlsson (1850—1913), friherre, politiker o. hovman. B. var med kortare avbrott led. av AK från 1888 till sin död. Tillhörde från 1900 det liberala samlingspartiet. B. har bl. a. utgivit publikationer ur arkivet på sitt slott Eriksberg.

Bondefred, avtal om inbördes fred mellan allmogen i gränsbygderna, särsk. de svensk-danska, under pågående krig. Vanliga under senare medeltid förekommo de ännu på 1600-t.

Bonde förbundet, stiftat 1913, organisation för sv. jordbrukares polit. o. ekon. intressen. Sammanslogs 1921—22 med Jordbrukarnas riksförbund. Efter att under 1920-talet ha antagit en mera självständig ställning bedrev B. under 1930-t. en praktisk politik i nära samverkan med socialdemokraterna. Andrade juni 1943 sitt namn till *Landsbygdspartiet Bonde förbundet*. Partiledare är sed. 1934 A. Pehrsson-Bramstorp.

Bondekrig. Under medeltiden o. vid början av nyare tiden grepo bönderna i flera länder till vapen för att skaffa sig bättre sociala o. ekonom. förhållanden. De mest bekanta av dylika rörelser äro »jacqueriet» i Frankrike 1358 samt »det stora bondekriget» i Tyskland 1525. De sv. bondeupproren under medeltiden voro ej klasstrider utan riktade mot främlingsväldet. Dackefejden under Gustav Vasas regering berodde däremot i viss mån på böndernas ovilja mot stormännen.

Bondepraktika, folkbok, innehållande förut-sägelser om väderleken, råd för hälsovård, bemärkelse- o. olycksdagar m. m. Den äldsta kända sv. bondepraktikan trycktes 1662.

Bonderup, kommun i s. Skåne, Malmöh. 1. (post.adr. Dalby); Dalby landsf. distr., Torna o. Håra doms. 792 inv. (1047).

Bondeska palatset. 1. Palats vid Riddarhus-

torget i Sthlm, påbörjat 1662 av riksskattmästaren Gustav Bonde i fransk-nederl. klassicism, efter ritningar av Jean De la Vallée, delvis ombyggt av J. E. Carlberg efter en brand 1753. Var rådhus 1732—1915 o. inköptes 1940 av staten. Sed. 1948 säte för Högsta domstolen. (Se bild å föreg. s.) — 2. Byggnad på nuv. Rosenbads tomt i Sthlm, uppförd efter ritningar av E. Palmstedt på 1780-t. o. riven 1898.

Bondeson, August (1854—1906), författare, läkare. Känd genom sagosamlingar o. allmogeskildringar från Halland samt särsk. genom folkskolläraresatiren *John Chronschoughs memoarer* (i:a del. 1897, 2:a del. 1904).

Bondeståndet, ett av de fyra forna svenska riksstånden, var redan 1435 representerat vid herredagen o. stadgades i betydelse på 1500-t. men intog länge en mindre framskjutet ställning vid riksdagarna än de tre »högre stånden». Upphörde 1866 att vara ett riksstånd.

Bonedataget, demonstration för försvaret av 30,000 bönder från olika sv. landskap å 1914 med uppvaktning för konung Gustaf V å Sthlms slotts borggård. Konungens svarstal (»borggårdstalet») framkallade den Staafska ministärens avgång o. AK:s upplösning.

Bondfångare, person, som yrkesmässigt söker lura oerfarna lantbor o. andra lättroga.

Bondkyrka el. Hel (i) g a trefaldig-hets församling, f. d. kommun i mell. Uppland, fr. /i *947 förs. i Uppsala. 6,159 inv. (1947). Kyrka från omkr. 1300-t.

Bondstorp, kommun i Jonk. l.; Mo landsf. distr., Tveta, Vista o. Mo doms. 329 inv. (1947).

Bond Street [bänd strij], gata i Londons Westend, med lyxbetonade specialaffärer.

Bone [bån], fr., it. Bona, befäst hamnstad i n.ö. Algeriet, dep. Constantine. 83,000 inv. (1936), därav över hälften européer. Utförel av fosforit, järn-, koppar- o. zinkmalm.

Bone [ba'ni], fr. Muirhead, f. 1876, skotsk grafiker o. målare. Innehade officiellt uppdrag att föreviga västfrontens o. flottans strider 1916—18. B:s realistiska etsningar o. torrårsraderingar (ofta av byggnader under uppförande) ha haft stort inflyt., på modern grafik.

Bongo, negerfolk i Anglo-egyptiska Sudan, i Vita Nilens biflod Bahr el-Ghasals källområde.

Bon gré, mal gré [bå'—], fr., med el. mot ens vilja.

Bonbre [bånör], Rosa (1822—99), fransk djurmålarinna, beundrad för sina realistiska djurframställningar i landskapsmiljö.

Bonhomie [bånämi], fr., godmodighet. — Bonhomme [bånämm], hedersman, beskeddlig o. oförarglig karl. Jacques Bonhomme [sjakk bånämm], skämtsamt benämning för franska nationen.

Bonifaotio-sundet [-fatJä-], sund mellan Korsika o. Sardinien.

Bonifa'tius el. Winfrid (omkr. 680—754), Tysklands apostel, begynte sin verksamhet i Friesland, varpå han förkunnade evangelium i Rhentrakten, organiserade den kyrkliga nybildningen o. ställde den under påvestolens överhöghet. Som ärkebiskop i Mainz företog. B. en ny missionsfärd till Friesland, där han led martyrdöden.

Bonifa'tius VIII, d. 1303, påve från 1294, den siste av medeltidens stora påvar o. bärare av påvedömetts överhöghetsanspråk. I kampen med Filip den sköne i Frankrike, som utkrävde skatt av kyrkan, led B. ett svårt nederlag. Filip lät taga honom till fånga; befriad av folket dog han inom kort av grämselse.

Bonifikatio'n (av lat. bo'num, gott, o. fa'cere, göra), gottgörelse, skadestånd.

Bonington [bå'ningt'n], Richard Parkes- (1801—28), eng. målare, en av sin tids yppersta

färgkonstnärer, förmedlare mellan engelsk o. fransk konstuppfattning.

Boni'nöarna, jap. ögrupp i Stilla havet, s. ö. om Honshu, bestående av 20 vulkanöar, 70 kvkm, c:a 6,000 inv. Odling av rörsöcker, bananer m. m. Under anierik. förvaltning.

Boni't, *Euthymus pelamides*, en 75—90 cm lång, tjock makrillfisk, som någon gång påträffas vid våra kuster. Förekommer eljest längre s. ut i Atlanten o. i Stilla havet.

Bonite'ring (av lat. *bonitas*, godhet), undersökning o. uppskattning av husdjur, jordarter o. dyl. med hänsyn till deras värde för viss produktion (deras *bonité*).

Bon jour [bã'vg djo'r], fr., god dag.

Bonjour [sv. utt. bångsju'r], fr., benämning på lång, svart livrock. (Se bild.)

Bon marebè [bã'ng marije'], fr., billig. — Au Bon Marché [ã-], namn på Paris' äldsta affärshus.

Bon mot fbã'ng tã'l. fr., kvickhet.

Bonn, stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rheinprovinsen, Preussen), vid Rhen. 101,000 inv. (1939). Märklig medeltida katedral (se bild), som vilar på rester av en fornkristen byggnad. Stort universitet, gr. 1777—1818, ett av Tysklands förnämsta, bombskadat 1945. Beethovens födelsestad. I, i v lig industri o. handel.

Bonnard [bãna'r], Pierre (1867—1947), fransk målare, med sitt sensuella temperament o. sin kolorit arvtogare till Renoir men samtidigt av modern läggning o. med utpräglad personlig profil. Verksam äv, som litograf. Monografi av P. Courthion (1945).

Bonnard rbãna'r1, Abel, f. 1883, fransk författare. Har främst framträtt som reseskildrare o. kåsör med bl. a. *En Chine* (1924) o. *L'amitié* (1928; Vänskapens konst, T934). Led. av Franska akad. 1932, utsluten 1944 för samarbete under tyska ockupationen.

Bonnat [bãna'r], Leon (1833—1922), fransk målare. Efter att ha skildrat huvudsakl. hist. o. relig. ämnen fick B. senare sin största betydelse som realistisk porträttör.

Bonne [bãnn], fr., jungfru, barnfröken.

Bonnet [bãna'], Georges, f. 1889, fransk politiker. Urspr. advokat, radikalsocialistisk deputerad 1924. B. innehade 1925—36 olika ministerposter. April 1938—sept. 1939 var B. utrikesminister i Daladiers regering o. var härvid den främste företrädaren för den eftergiftspolitik mot Tyskland, som ledde till Münchenöverenskommelsen sept. 1938. Slöt sig till Pétain efter det franska sammanbrottet 1940. Utg. *Défense de la paix* (1947).

Bonnet [bãnä'], Henri, f. 1888, fransk diplomat, från 1920 verksam i NF, ambassadör i För. Stat. sed. 1944.

Bonnet rouge [bãnä' ro'sj], fr., »rödmössa», öknamn på jakobinerna under Franska revolutionen 1789.

Bonnett' (av fr. *bonnet*, mössa). 1. Damhatt med bakband, särsk. av Frälsningsarméns typ. — 2. Snöv. till segels underkant litsamt (snöv.) mindre segel för att öka segelytan. — Avbärarplan å fallreppstrappa.

de Bonneuil [d' bãno'j], Estienne, fransk bildhuggare, som 1287 jämte medar-

betare inkallades till Sverige för dep omki. 1260 påbörjade domkyrkan i Uppsala. Aven om intet arbete i trä bestämt kan föras till hans produktion, finnas flera skulpturer, som vittna om påverkan från honom eller hans krets.

Bonnevillesjön [bãnnvill'sj], istidsjö i Nordamerika, som täckte ökenområdet mellan Klippiga bergen o. Sierra Nevada Omkr. 51,000 kvkm. En rest av denna är Stora Saltsjön.

i. Bonnier, Adolf (1806—67), bokförläggare o. bokhandlare i Göteborg, Sthlm o. Uppsala (Akademiska bokhandeln). B:s förlagsverksamhet fortsattes till 1904, då den övertogs av Albert B.

2. Bonnier, Albert (1820—1900), bror till Adolf B., var denne en tid behjälplig, drev samtidigt (från 1837) egen bokförlagsverksamhet. Vid hans död var firman Albert Bonnier en av Sveriges största i branschen o. hade förlagt de flesta av sin tids betydande författare. (Se bild.) Sonen Karl Otto B. (1856—1941; fil. hed. dr 1936) o. dennes söner (Tor B., f. 3/1 1883, delägare sed. 1913, ordf. i Sv. bokförläggarfören. sed. 1943, i Ahlén o. Åkerlundts förlag samt i Dag. Nyh. o. Expressen, Ake B., f. 7/8 1886, o. Kaj B., f. 16/3 1901) ha ytterligare utvidgat förlaget. Firman omfattar även boktryckeri o. bokbinderi. Vid firans hundraårsjubileum 1937 upprättade K. O. B. o. hans hustru Lisen B., f. Josephson, stipendiefonden Albert Bonniers 100-årsminne genom en donation å 1 mill. kr. till uppmanat för sv. litteratur.

3. Bonnier, Eva (1857—1909), dotter till Albert B., konstnärinna, mecenat. Genrebilder o. porträtt samt konstslöjd. B. efterlämnade genom testamente Eva Bonniers donationsfond (urspr. kapital 391,000 kr.) till förskönande av offentliga byggnader o. platser i Sthlm.

4. Bonnier, Gert, f. «/u 1800, son till Karl Otto B., ärtligthetsforskare. Föreståndare för Institutet för husdjursförädlning på Wlad 1928, prof. vid Sthlms högskola sed. 1936.

Bonomi [bãnä'-], I v a n o e, f. 1873, i tal. socialistisk politiker. Arbetade för Italiens deltagande i Första världskr. Juni 1944 bildade B. en (dec. 1944 ombildad) demokratisk regering. B. avgick juni 1945. Talman i senaten 1948.

Bonpland [bã'pla'ng], Aimé (1773—1858), fransk botanist, deltog i A. v. Humboldts forskningsresor o. hopbragte betydande växtsamlingar.

1. von Bonsdorff, Adolf (1862—1928), frih., finsk skolan, överinspektör för Finlands barnskyddsverksamhet 1924. Flitig skriftställare i frågor ang. barn- o. ungdomsskydd.

2. von Bonsdorff, Mas Oskar, f. 1882, finl. teolog, biskop i Borgå (svenska) stift 1923. B. har varit livligt verksam för de svenska folkelementens kyrkliga samlingssträvanden.

Bon sens [bã'ng sa'ng's], fr., sunt förnuft.

Bon soir [bã'ng s'a'r], fr., god afton.

Bonstorp, dets. som Bondstorp.

Bonum fbã'-], lat., det goda, gods. — Com m'u'n e bonum, gemensam tillhörighet. — Sum m'u'n bonum, det högsta goda.

Bonus [bã'-], lat., god; gottgörelse till försäkringstagare i form av premieåterbäring o. vinst cl. förhöjd försäkringssumma; vinstöver-skott, som medl. av konsumtionsfören. får sig tilldelat; tilläggsutdelning på aktie.

Bonvax, blandning av vax o. terpentin, användes till boning av trä.

Bonvivant [bã^viva¹¹»] (av fr. *bon*, god, o. *vivre*, leva), goddagspilt.

Boo el. B. o. gods i s. Närke. Bo m. fl. kommuner. Örebro l. 16,500 har. Slottlik huvudbyggnad (1882) med bibliotek o. konstsamlingar. Fideikommiss inom frih. ätten Hamilton af Hageby. Se äv. Bo.

Bookmaker [bokk'me'k^o], eng., person, som yrkesmässigt förmiddlar vad vid kapplöpningar.

Boom [bo'm], amerik. börsterm för häftigt hausse; äv. våldsam reklam.

Bootes el. Björnvaktaren, stjärnbild på n. stjärnhimlen. Dess ljusstarkaste stjärna, Arcturus, finner man genom att framåt fortsätta den bäge Karlavagnens tistelstäng bildar.

Booth [bob], William (1829—1912), Frälsningsarméns stiftare. Med erfarenhet av det beryktade Whitechapelkvarterets i Loudon namnlösa elände grundade B. på 1860-t. »den kristna missionen för Öst-London», varur Frälsningsarmén utgått (1877). B. framställde sitt frälsningsprogram 1890 i arbetet/*mörkaste England och vägen ut.* (Se bild.) — B:s son,

Bramwell B. (1856—1929), efterträdde fadern sojn Frälsningsarméns general, o. B:s dotter Evangeline, f. 1865, beklädde posten 1934—39.

Boothe [boj], Claire, f. 1902, amerik. författarinna, g. m. Henry R. Luce. Känd för sin satiriska komedi om amerik. överklasskvinnor, *The women* (Kvinnorna, uppf. på Dram. teatern 1938). Har också skrivit en skildring av det franska sammanrottet, *Europé in the spring* (1940; Katastrofernas vår, 1941).

Boothia Felix [bo'bi' fi'liks], Amerikas nordligaste halvö. På B. magnetiska nordpolen.

Bootle [bo'tl], stad (eget grevskap) i n.v. England, vid Merseys mynning, anslutande sig till Liverpool. 66,000 inv. (1946). Stora dockor.

Bopp, Franz (1791—1867), tysk språkforskare, prof. i Berlin 1822—64; grundläggaren av den jämförande språkforskningen.

Bor, ett med kol närbesläktat, 3-värt grundämne. Kem. tecken B, atomv. 10.82 (stabila isotoper: 10 och n), atomnr.: 5. Bor förekommer i naturen som fri borsyra (sassolin) o. olika borat (borax m. fl.). Fri bor i ren form erhålles som mörkgrått, mycket hårt kristallpulver (spec. vikt 2.34), då vissa flyktiga borföreningar sönderdelas i vakuum. Vid reduktion av boroxid med aluminium, natrium el. magnesium erhålles orena produkter, dels hårda kristaller, bordia-mant, dels s. k. amorf bor. Borkarbid, framställt i elektrisk ugn ur boroxid o. kol, användes som slipmedel. Jfr Borax, Perborat o. Borsyra. Borat i ytterst ringa mängd är nödvändigt för många växter; vid högräddig borbrist i jorden uppträder bl. a. hjärtröta hos betor.

Bor [bo-], po., 'skog', pseudonym för Tadeusz Komorowski, f. 1898, polsk general (1941), förde under kriget 1939 befäl över en kavalleribrigad o. kvarstannade efter sammanrottet i Polen, där han anslöt sig till motståndsrörelsen. Utn. 1943 av general Sikorski till överbefäl, för inrikesstyrkorna. Ledde upprottet i Warszawa l aug.—3 okt. 1944, då han till följd av utebliven rysk hjälp dock måste kapitulera o. ge sig fången åt tyskar-na. Befriades av amerikanerna 5/5 1945. Jfr W. Anders.

Borå, nordöstlig, kall, torr, häftigt byig vind i n. Adriatiska havet, uppkommen av från bergstrakterna nedstörtande kall luft.

von Borå, Katharina U499—1552), Luthers maka från 1525, urspr. nunna. (Se bild.)

Borah [bã'Orå], William Edgar (1865—1940), nordamerik. politiker, från 1907 republikansk senator för staten Idaho. Han bekämpade 1919—20 Versailles-traktatens ratifikation från amerik. sida o. var 1925—

33 ordf. i senatens utrikesutskott. Isolationist. Borassus's, palmsläkte. Enda art *B. flabelliformis*, palmyrapalm (tropiska Afrika o. Asien), med solfjäderlika blad. Lämnar ett värdefullt virke, palmvin (»toddy»), gummi, sago o. ett slags piassavafiber ur bladslidorna.

Borastus, Gregorius Laurentii, f. på 1580-t., d. omkr. 1656, sv. historieskrivare, följde Sigismund till Polen o. författade krönikor o. flera stridskrifter mot Karl IX, bl. a. den beryktade *Hertig Carls Slaktare Benck*.

Bora't, borsvrans salter. Jfr Borax.

Borax, natriumtetraborat, Na₂B₄O₇ · 10H₂O, färglösa, glänsande kristaller i den saltblandning, tinkal el. råborax, som utkristalleras ur vissa s. k. boraxsglas (Bolivia, Kalifornien, Tibet m. fl.). Smälter vid upphettning till en glaslik massa, boraxglas, som i form av små, av metalloxyder karakteristiskt färgade boraxpärlor utnyttjas vid blåsrörelsanalys. Användes till smäljar o. glaslyser, vid lödning o. svetsning samt för att göra hårt tvättvatten mjukt.

Borchse'nius [bark-], Otto (1844—1925), dansk skriftställare, ivrig skandinav. Översatte V. Rydberg, A.-C. Leffler o. Strindberg.

Bord, ett fartygs sidovägg.

de Borda [d^o bårdå'], Jean Charles (1733—99), fransk matematiker, ingenjör o. sjöofficer, mest känd genom sin medverkan vid metersystemets utarbetande, varvid han bl. a. utarbetade en viktig metod för precisionsvägning. Bördas tareringsmetod.

Bördans, rörelser hos bord el. liknade föremål, uppstå genom de kring sittande personernas omedvetna rörelser. De ord, som genom olika antal knackningar av något av bordsben framstavas, ha av spiritisterna uttytts som härrörande från andar men härstamma från deltagarnas undermedvetna själsliv.

Bordeaux [bårdå'], Henry, f. 1870, fransk författare, har skrivit noveller o. romaner, bl. a. *La peur de vivre* (1902; Utan mod, 1903) o. en bok om Frankrikes öde (*Les murs sont bons*, 1940). Led. av Franska akad. sed. 1919.

Bordeaux [bårdå'], huvudstad i dep. Gironde, s.v. Frankrike, nära Garonnes mynning, 254,000 inv. (1946). Betydande handels- o. sjöfartsstad med utmärkt hamn. Genom Canal du Midi förbundet med Medelhavet. Stor utförel av viner o. spirituösa; tobaksindustri o. skeppsbyggeri. Ärkebiskopsäte. Univ. (gr. 1441), stort bibliotek, observatorium, radiostation. Flygplats Merignac. — B. var under namnet Bårdigala huvudstad i Akvitanien under rom. tiden. 1154—1453 var B. engelskt. 1871 säte för nationalförsamlingen o. 1914 samt juni 1940 för franska regeringen (»Bordeauxregeringen»).

Bordeauxviner [bårdå'-], lätta viner från dep. Gironde, s.v. Frankrike; de finare sorterna uppkallade efter den egendom (château), där de vuxit. De äro antingen röda (torra) el. vita (något sötare). Bl. de förra äro Médoc-vinerna de förnämda, bl. de senare märkes Château Yquem (Sauternes). Alkoholhalten är 9 å 10 %. De röda vinerna böra serveras vid ca 18°, de vita vid 10—12°. Utskeppningsort: Bordeaux.

Bordeauxvätska [bårdä'-], ett för bekämpande av svampsjukdomar på kulturväxter mycket anlitat, verksamt besprutningsmedel. Består av kopparvitriol o. släckt kalk i vattenlösning (vanl. i-procentig el. något svagare).

Bordelais [bård'lä], landskap i Frankrike kring Bordeaux.

Bordell, (fr. *border*, egentl. bräddhus), ställe där yrkesmässig utukt bedrivs. Jfr Koppleri.

Borden [bädn], sir Robert Laird (1854—1937), kanad. politiker, 1901 ledare för det konservativa partiet o. 1911—20 premierminister. Ivrig anhängare av imprietanken.

Borden [ba'dnj, Mary, f. 1886, eng. författarinna. Skildrar moderna kvinnöden i sina romaner, varav en del övers, till svenska, bl. a. *Passport for a girl* (1939; Gränsen spärrad, s. å.).

Bordereau [bård'rä], fr., dokumentförteckning, register. — Beryktad är den bordereau, som var en av de viktigaste handlingarna i Dreyfusprocessen.

Bordet [bårdä'], Jules, f. 1870, belg. bakteriolog, prof. o. föreståndare (sed. 1901) för Pasteurinstitutet i Bryssel. B:s viktigaste upptäckter, för vilka han erhöll nobelpriset i fysiologi o. medicin 1919, falla inom immunitetslärans område.

Bordfritt, dets. som fritt ombord.

Bordighera [-gäral], stad i n.v. Italien, prov. Imperia, vid Genuabukten, 7.000 inv.

Vinterkurört, Plantskolor för palmer.

Bordlista, dets. som dagordning.

Bordläggning. *Statsr.* Förfarande, som innebär, att avgörande av ett i en beslutande församling förekommande ärende uppskjutes, för att ledamöterna skola hinna taga ståndpunkt till detsamma. — *Skepps.* Fartygssidans yttre beklädnad.

Bordläggningsplenium, sammanträde, vid vilket allenast bordläggning förekommer.

Bordone [bård'äne], Paris (1500—71), i t. al. målare; lärjunge till Tizian; mest känd genom ceremonibilden *Fiskaren, som lämnar dogen St Markus' ring* (Konstakad. i Venedig).

Bordstudsare, finare pendelur, avsett att ha sin plats på ett bord.

Bordu'na, täckt, lång flöjtstämma i en orgel.

Bordyr, guldtryckt randornament på insidan av en bokpärm.

Bore (av grek. *Boreas*, nordanvinden), förkroppsligande av nordanvinden o. vinterstormarna.

Bore a I (av lat.), nordlig.

Bo'reas, i grek. myt. nordanvinden.

1. Bore'lius, Johan Jakob (1823—1909), filosof, prof. i Lund 1866—98. Hegelian.

2. Borelius, Jacques Ludvig (1859—1921), kirurg, prof. i kirurgi i Lund 1899, stiftare av Södra Sveriges sjuksköterskeförening. Kirurgisk författare.

Bore'lius, Aron, f. 1898, konsthistoriker, docent i Lund 1927, intendent vid Norrköpings mus. sed. 1945. Bl. arb. monografi över J. F. Höckert (1927).

Borelli, Giovanni Alfonso (1608—79), ital. naturforskare, den moderna fysiologiens grundläggare, läkare hos drottning Kristina i Rom.

Boren, sjö i n.v. Östergötland. 28 kvkm. Genomflytes av Motala ström o. utgör en del av Göta kanals system.

Borensberg, municipalsamhälle i n.v. Östergötland vid Bören, Brunneby kommun, Östergöt. l. 1,114 inv. (1947). Yrkeskola.

Borensnult, kanalstation med 5 slussar vid Borens v. ände.

Borg. 1. Befäst furste- el. stormansboning, stundom stads- el. bygdefästning. — 2. *Sjöv.* Upphängsling av vissa rår. — *Borga* upp, förstärka surringar o. delar av riggen, fastgöra tyngre föremål ss. ankare, båtar m. m. —

Borgbrassar, extra brassar, som uppsättas för att i sjögång stötta rårna.

Borg, församling i Norrköping, inkorporerad 1936. 4.585 inv. (1947).

Borg, Pär Aron (1776—1839), stiftade Allmänna institutet för dövstumma o. blinda, från 1812 förlagt till Manilla. Hans son O'ssian Edmund B. (1812—92) var 1839—75 föreståndare o. lärare vid institutet.

Borg, Arne, f. 1891, simmare, världsmästare på 1.500 m 1927, olympisk segrare 1928.

Borgarfjällen, fjällmassiv på gränsen mellan Jämtland o. Lappland, s. om Kultsjön. Högsta toppen: Jenjenjetjem, 1.455 ni.

Borganäs, fäste i s. Dalarna, St. Tuna kommun, vid Dalälven. Intogs o. förstördes av Engelbrekt 1434.

Borgare, egentligen den, som vunnit rättighet att utöva handel el. näring i en stad (vunnit burskap). Under ständsriksdagarna i Sverige utgjorde borgarna ett särskilt riksstånd, *borgarståndet*.

Borgarråd, kommunal ämbetsman i Sthlm. Ämbetet tillkom 1919. Borgarråden, som f. n. äro 8, skola i Stadskollegiet föredraga de ärenden, som höra till deras rotel, samt närvara vid stadsfullmäktiges sammanträden, där de, även om de icke själva äro stadsfullmäktige, få deltaga i överläggningarna o. framställa förslag. Mandattiden är 4 ar.

Borgarskola, urspr. skola för borgerskapets barn. Num. nyttjas ordet endast om Stockholms borgarskola, om en 6-årig realskola i Gävle o. om en högre folkskola i Malmö.

Borgartinget, ett av Norges fyra gamla lagting, uppkallat efter tingsplatsen Borg (nuv. Sarpsborg). Av borgartingslagen är endast kyrkobalken bevarad (börj. av 1300-t.).

Borgeby. 1. Kommun i v. Skåne, Malmö l. (past.adr. Löddeköpinge).

2. Lunds länssf. dist., Torna o. Bara doms. 539 inv. (1947).

— 2. Gods i B. l. 275 har. B. innehades under medeltiden av ärkebiskoparna i Lund. Huvudbyggnaden (se bild) är delvis ett medeltida stenhus. Nuv. ägare är konstnären Ernst Norlind.

Borgen el. borgensförbindelse, en persons åtagande att fullgöra annans förbindelse, därest denne icke uppfyller sin skyldighet. Regler i 10 kap. handelsbalken. Den, som åtager sig borgen, kallas *borgensman* el. *löftesman*.

Borgen, Johan, f. 1002, norsk författare o. journalist (bl. a. som kåsören »Mumie Gåsegg» i Dagbladet), Dramer, noveller o. romaner, bl. de senare *Ingen sommar* (1944), *Kjærlighetsstien* (1946).

Borgensman el. löftesman, den, som åtager sig borgensförbindelse. Jfr Borgen.

Borgenär, fordringsägare.

Borgensäsed, ed, som avlägges av fordringsägare i en konkurs, att bevakad fordran icke tillkommit genom svek el. bedrägeri.

Bor'gerhout [-ha°], förstad i ö. till Aatwerpen. 51.000 inv. (1945).

Borgerlig begravning el. civilbegravning, begravning utan jordfästning i svenska kyrkans ordning (lag 4/n 1926).

Borgerlig död, av domstol meddelad förklaring, att försvunnen person skall anses för död.

Borgerlig vigsel, sedan 1915 benämning på den akt, varmed äktenskap ingås inför borgerlig myndighet (magistratsledamot, kommunalborgmästare, landsfiskal m. fl.).

Borgerskap, sammanfattande benämning på en stads borgare.

Borgfred, tillfälligt inställande av partistrider i ett land på grund av yttre faror.

Borgfrid, rättsskydd, som under medeltiden tillkom en borg el. befäst stad. Brottbegånget å sådan ort straffades strängt.

Borggreve, i Tyskland under medeltiden benämning på befälhavaren på en kunglig borg.

Borggårdstalet, konung Gustaf V:s svarstal till Bondetågets talemän 6 febr. 1914 å Stöhlms slotts borggård, vari han framhöll, att försvarsfrågan borde avgöras »ofördörligen o. i ett sammanhang». Borggårdstalet föranledde ministären Staaffs avgång.

Borghese [-ge'-], rom. adelsläkt, bl. vars medl. märkas Ca mill o B. (1552—1621), påve 1605—21 under namnet Paul V. B. lade grund till släktens rikedomar o. berömda konstskatter. — Palazzo B., släktens palats i Rom, ett av stadens praktfullaste, påbörjat 1590 efter ritningar av Martino Longhi. (Se plansch till Byggnadskonst.) — Villa B., den borghesiska familjens forna sommarpalats strax utanför Rom, uppfördes i börj. av 1600-t. o. omgavs av ännu befintliga, ståtliga trädgårdsanläggningar. Den inlöstes med sina konstsamlingar 1900—02 av ital. staten o. överlämnades till Rom.

Borghesiska faktaren, marmorstaty från x:a årh. f.Kr., trol. kopia efter bronsstaty av Eysippos' skola; påträffades på 1600-t. vid Antium o. tillhörde en tid familjen Borghese; sed. 1806 i Louvré. (Se bild.)

Borgholm, stad på Ölands v. kust, Kalmar l.; Ölands doms. 2,127 inv. (1947). Stadsrättigheter 1816. Samrealskola. Länslasarett. God

hamn. Badort. I närh. drottning Viktorias sommarresidens Solliden. — B:s slott omnämnes tidigast 1281 o. utbyggdes till sitt nuv. omfång på 1570—80-t. av J. B. o. D. Pahr. N. Tessin d. ä. uppgjorde ett storartat förslag till ombyggnad, som delvis kom till utförande 1650-t.—1799. 1806 hägrades slottet av eldsvåda. Slottsruinen o. stadsvapen, se bilder.

Borgia [bår'djija], ital. adelsläkt, bl. vars medlemmar märkas:

1. Borgia, Alfonso (1378—1458), påve under namnet Calixtus III.

2. Borgia, Alexander (1431—1503), påve under namnet Alexander VI.

3. Borgia, Cesare (1476—1507), påven Alexander VI:s son, kardinal 1493, en renässanstyp med ytterlighetsdrag av skönhet, grymhet o. lastbarhet. B:s försök att i mell. Italien grunda en enhetsstat misslyckades genom faderns död 1503. B. stupade i konungens av Navarra tjänst.

4. Borgia, Lucrezia

(1480—1520), syster till C. B., ryktbar för sin skönhet. Gift tre gånger. Beskyllningarna mot henne att ha mördat sin andre man o. deltagit i faderns o. broderns utsvävningar sakna grund.

Borgis (av fr. *bourgeois*, borgare), en trycksilsgrad, mellan petit o. korpus; kägell (höjd)

9 punkter = 3,382 mm. Ex.: Borgis.

Borgmästare, ordförande i rådhusrätt o. magistrat i städer med egen jurisdiktion. I vissa städer under landsrätt finnes s. k. kommunalborgmästare.

Borgquist, Waldemar, f. 28/ 1882, ämbetsman, generaldirektör o. chef för Vattenfallsstyrelsen 1938—47, ordf. i A. B. L. M. Ericsson sed. 1931. Fil. hcd.drf i Uppsala 1932.

Borgrätt, adlig specialdomstol under en borgherres uppsikt. Borggrätter förekommo i Sverige ända till 1600-t:s slut. De s. k. Övre o. Nedre borggrätterna på Stockholms slott, vilka avdömda mål, vari konungens hovfolk el. tjänare voro parter, avskaffades först 1844.

Borgsjö, kommun i v. Medelpad, Västerorr. l. (past.adr. Erikslund); Borgsjö landsf.distr., Medelpads v. doms. 4,726 inv. (1947), därav i Alby municipalsamhälle 926 inv.

Borgstena, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Fristad); Gässene landsf.distr., Borås doms. 651 inv. (1947).

Borgström, Erik Eriksson (1708—70), bruksägare, donerat medel till Borgströmianska professuren i Uppsala, som num. omfattar botanik.

Borgström, Hilda, f. 3/10 1871, skådespelerska, vid Dramatiska teatern 1900—12 o. 1920—38, lärarinna vid elevskolan till 1940. Har inom både tragedi o. lustspel gestaltat de mest skilda kvinnotyper, äv. vid filmen. (Se bild.)

Borgund, socken i v. Norge. Sogn o. Fjordane fylke. I B. finnes en av Norges mest kända o. bäst bevarade stavkyrkor, uppförd omkr. 1150 (se bild till art. Stavkyrka).

Borgunda, kommun i ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Dala); Gudhems landsf.distr., Skövde doms. 607 inv. (1947).

Borgvattnet, kommun i ö. Jämtland, Jämtl. l.; Ragunda landsf.distr., Jämtlands ö. doms. 817 inv. (1947).

Borgvik, kommun i s. Värmland, Värml. l. (past.adr. Borgviksbruk); Grums landsf.distr., Mellansylssets doms. 688 inv. (1947).

Borgvikssjön el. Borgviksfjärden, insjöliknande vik i n.v. delen av Väneren.

Borg [gå], fi. Porvoo, stad i s. Finland, Nyländs l. Handel o. sjöfart. Domkyrka från 1400-t. Runebergsmuseum. 7,599 inv. (1942). Bombskadades svårt av ryssarna 1939.

Borgå stift i Finland omfattar sed. 1923 församlingar med övervägande svensktalande befolkning, oavsett det geografiska läget. 8 prosterier. — Det gamla Borgå stift benämnes sed. 1923 Tammerfors stift.

Boris III (1894—1943), konung av Bulgarien fr. 1918. B:s regering utmärktes av inre oroligheter o. flera våldsamma regimväxlingar. B. förde till en början en italiensorienterad politik o. gifte sig 1930 med den ital. prinsessan Giovanna (f. 1907). Efter militärkuppen 1931 närmade han sig Tyskland o. blev under Andra världskr. helt beroende av Hitlers politik.

Boris-Gleb [bariss' glepp], mindre område på finsk-norska gränsen, vid Pasviks älv i Finnmarken, med gammalt grekiskt kapell, invigt åt de ryska helgonen Boris o. Gleb; nu tillhörigt Finland. Kapellet brändes under kriget 1939.

Boris Godunov [bariss' gadonåff] (1552—1605), *rysk tsar*; var den verkliga regenten under sin svågern, tsar Feodors, regering o. blev efter dennes död 1598 vald till tsar. Under B:s kraftiga styrelse upprättades patriarkatet i Moskva. B. hade att bekämpa flera uppror (»falske Dmitrij»). — *Boris Godunov* är även titeln på en opera av Musorgskij med text av Pusjkin (uppremiär i St Petersburg 1874. uppf. i Sthlm i:a ggn 1911).

Borisoglebsk', stad i förvaltningssomr. Voronesj, RSFSR. 52.000 inv. (1939).

Bori'sov, stad i Vitryska sovjetrepubl., SSSR, vid Beresina. 35.000 inv. (1933).

Borkum, tysk ö i Nordsjön, den västligaste av de Östfrisiska öarna, utanför Ems' mynning. 36 kvkm, ca 4.000 inv. Besökt havsbud o. kurort; räddningsstation för skeppsbrutna.

Borlunda, kommun i Malmöhus l. (past.adr.Skarhult); Eslövs landsf.distr., Frosta o. Eslövs domsaga. 427 inv. (1947).

Borlänge, stad i s. Dalarna, Kopparb. l.; Falu doms. 19.809 inv. (1947). Viktig industriort o. järnvägsknut. Samrealskola, folkhögskola, yrkesskolor. I B. ligger Domnarvets järnverk o. Kvarnsvedens pappersbruk. Stadsvapen, se bild. Namnet, som skrivs (i) *Borlangio* 1390, anses betyda 'det långa bärstället', dvs. ett ställe, där man burit båtar förbi forsar.

Borman, Jan, flaml. träsnidare, verksam i Bryssel omkr. 1479—1520. B. har bl. a. utfört altarskåp i Jäders o. Villberga kyrkor, Västerås' domkyrka, Vadstena klosterkyrka o. Strängnäs' domkyrkas dopkapell. B:s verksamhet övertogs av Pasquier B., som bl. a. utfört ett altarskåp i Västerås' mus.

B ormann [bår-], Martin, f. 1900, tysk nationalsocialistisk politiker, SS-Obertruppenführer, 1941 chef för partikansliet o. i realiteten Hitlers närmaste man. Särsk. ansvarig för aktionerna mot kyrkan. B. förmodas ha otkommit vid ryssarnas stormning av Berlin i april 1945.

von Bom, Ernst, f. 1885, friherre, finl. politiker, advokat. 1931—44 medl. av olika ministärer. Energisk motståndare till I. apporrelsens överdrifter o. till snabbkoloniseringen.

Bor'neo, den största av Stora Sundöarna. Omkr. 735.500 kvkm, 3 mill. inv., ligger mellan 7° n. br. o. 4° s. br. B. täckes till stora delar av skog, i det inre av berg, rika på mineraler. I v. och s. B. finnes bergolja. Produkter: ris, socker, bomull, sago, kryddor, tobak o. borneokamfer. Befolkning: malajer (dajakar) o. negritöer. B. indelas i Nederländska B., 535.638 kvkm, 2.169.000 inv. (193°). o. Britiska Nord-B., 76.561 kvkm, 302.000 inv. (1939), samt britt. protektoratet Brunei, 6.400 kvkm, 36.000 inv. (1939). O. kronkolonien Sarawak, 108.800 kvkm, 603.000 inv. (1939). Ockuperat av japanerna 1942—45. — Enl. fördraget av den 2°/, 1947 mellan Nederländerna o. den indonesiska regeringen skall Nederländerna B. bilda en republik inom Indonesiens För. Stat. F. n. (1948) är Nederländska B. delat i Väst- o. Öst-Borneo, vilka förklarade sig autonoma i april 1947. Öst-Borneos självständighet erkändes av Nederländerna sept. s. å.

Borne'ra (av höll. *bomeerert*, blanda vin med mineralvatten; av *bom*, brunn), skumma, fradga sig (om jästa drycker).

Borne'rad (av fr. *borner*, begränsa), begränsad, inskränkt, trångsynt.

Bornholm, dansk ö i Östersjön, 40 km s.ö. om Skåne. 587 kvkm, 47.000 inv. (1945). Eget Amt. Åkerbruk, fiske, sjöfart. Sten- (granit), cement- o. lervauindustri. Städer: Rønne,

Aakirkeby, Allinge-Sandvig, Hasle, Svaneke, Nexø. Fyra märkliga rundkyrkor från tidig medeltid. — B.

hette först *Borgundaholm*, Burgundernas förmodade urhem, har under hist. tid tillhört Danmark (Sverige 1658—60). Vid B. svensk-dansk sjöseger över lybeckarna 1535. över danskarna 1563 o. 1565. B. besattes i april 1940 av tyskar, som maj 1945 vägrade att kapitulera, varpå B. utsattes för förödande luftangrepp av ryssarna, som därefter $\frac{1}{5}$ landstego o. rensade ön från tyskar. Ryssarna utrymde B. i mars 1946.

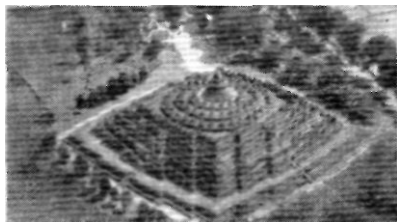
Bornholmssjukan, en 1930 på Bornholm iakttagen epidemisk muskelinflammation. Uppträdde senare äv. i Sverige. Smittämnet okänt.

Bornhöft el. Bornhöved, by i Holstein, känd genom Valdemar Sejrs nederlag mot de nordtyska furstarna 1227 o. en strid mellan svenskar o. danskar 1813.

Bomsjon, sjö i Södertörn, 2 mil s.v.om Sthlm. B:s vatten har sedan 1904 tagits i anspråk för Sthlms stads vattenledning.

Borno, Stora o. Lilla, två små öar i det inre av Gullmarsfjorden, Bohuslän. Hydrografisk-biologisk station.

Bo'ro-Boedoer [-bo'dor] el. Boro-Bodur, ruiner på Java efter en omkr. år 800 i

terrasser uppförd stupaanläggning med 72 små kupoler o. 432 nischer. Tålriska buddhabetider.

Borodin', Aleksandr Porfirjevitj (1834—87), rysk tonsättare; tillhörde den ungryska skolan. Operan *Furst Igor* o. den symfoniska dikten *En stäppskiss*.

Borodino [-nå], by nära Moskva, Ryssland, känd genom Napoleons seger över ryssarna under Kutusov $\frac{1}{9}$ 1812.

Borotra', Jean, f. 1898, fransk tennisspelare, medverkade till Frankrikes hemförande av Davis Cup 1927—32. 55 ggr fransk mästare, 3 ggr Wimbledonmästare.

Borough [barr'aj, eng., stad med kommunal självstyrelse. Städer med minst 75.000 inv. äro likställda med grevskap o. kallas county boroughs (se d. o.).

Borra'go, örtsläkte (fam. *Borraginaceae*). *B. officinalis*, gurkört, halvmeterhög, stråvhårig. Blomma stor, ljusblå, bikronans fjäll vita, foderlikar långspetsade. Av gammalt odlad; förvildad.

Borrby, l. Kommun i s.ö. Skåne, Kristianst. l.; Löderups landsf.distr., Ingelstads o. Järrestads doms. 2.405 inv. (1947). — 2. Mucicinalsmåhålle i B. l. 1.115 inv. (1947).

Borreby, slott på s. Själland, uppfört av kanslern Johan Friis 1556. Ages sed. 1783 av släkten Castenskiöld.

Borrie, kommun i s.ö. Skåne, Malmön, 1. (past.adr. St. Herrestad); Herrestads landsf. distr., Vemmenhög, Ijunits o. Herrestads doms. 84 in v. (1947). Märklig kyrka från noo-t., restaurerad o. återinvigd 1930.

Borrmaskin, maskin för rotering o. (event. automatisk) frammatning av borrh vid borrhning, är utrustad med en stadig stomme i form av bänk el. pelare, uppbärande stöd för arbetsstycket o. lager för en el. flera spindlar; spindeln har i ena ändan chuck för borrhens fästande, i den andra konisk kugghjulskoppling el. dyl., vilken drives antingen för hand med vev o. kuggväxling el. från maskinaxel. Vid maskindrif används vanl. trappskivor för reglering av borrhastigheten efter materialets hårdhet.

Radialborrmaskin (se ovanstående bild) är en pelaremaskin med den höjbara spindeln vridbar kring pelaren. Vid den transportabla elektriska bormaskinen (se nedst. bild) sitter chucken direkt på den elektr. motoraxel.

Horisontalborrmaskinen liknar en vanlig svarv o. användes äv. till fräsmaskin. Arbornmaskinen (av eng. *arbor*, spindel) är ett slags svarv för efterputsning av stora borrhål i kannor o. dyl.

Borrmusslor, *Pholadiæ*, musselfamilj, vars mest kända representanter äro skeppsmasken (*Tere'do*) o. stendadeln (*Pho'las*). Dessa leva ofta i fartyg o. dammbyggnader o. göra allvarlig skada genom de borra.

Borromeiska öarna, grupp av 4 öar i Lago Maggiore, n. Italien. Bl. dem Isola bella med praktfulla palats.

Borrome'o, Carlo (1538—84), kardinal, ärkebiskop i Milano, en av motreformationens främsta män, kanoniserad 1610.

Borromeoencyk'liken, ryktbar pävlig bulla, utfärdad av Pius X²⁶ 1910 o. riktad mot den katolska modernismen. Bullan, som utsändes vid 300-årsminnet av kardinal Borromeos helgonförklaring, väckte enorm upphetsning bland Tysklands protestanter på grund av sina sårande uttryck om reformatorerna.

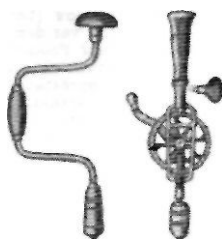
Borromi'ni, Fräncesco (1599—1667), ital. arkitekt. Berninis medtävlare, uppförde i rikaste barock i Rom bl. a. *San Carlo alle quattro fontane* (1638—40, fullb. efter 1661, se bild) o. *San' Agnese* (påbörjad av G. Rainaldi 1645, fortsatt av B. Rainaldi)—57 o. fullb. av C. Rainaldi). Bs dynamiskt rika, antiklassiska byggnadskonst fick stor betydelse för den piemontesiska, sydtyska o. österrik. senbarocken. Monografi av H. Sedelniyar (1939).

Borrverktyg, hudverktyg för borrhars rotering, finnas av olika slag, mest användas borrh-

sväng (vänstra bilden) o. hand- el. bröstborrskraft (högra bilden). Jfr Drillbåge o. Spårstock.

Borsig, Albert (1829—78), tysk industriman, grundade 1862 Borsigwerke i Oberschlesien med vals o. hammarverk, masugnar o. kolgruvor. Tillv. av lokomotiv m. m.

Borstigelkottar, *Centeti dae*, en familj insektartare. Påminna till det yttre ofta om igelkottar, med vilka de dock ej äro närmare släkt. Madagaskar o. närliggande öar.

Borstmaskar, *Chaetopoda*, en underklass av ringmaskarna. De bära antingen knippen av borst på särskilda utskott, parapodier, segmentärt anordnade utefter kroppens båda sidor, el. dock enstaka på segmenten. Hit höra havsborstmaskar o. daggmaskar.

Borstnejlika, art. av örtsläktet *Dianthus*.

Borstsvansar, *Apterygota*, underklass av ursprungligt primärt vinglösa insekter, omfattande larvborstsvansar, fjällborstsvansar o. hoppstjärnor.

Borsyra, H₃BO₃, vita halvgenomskinliga fjäll, lösliga i vatten till ca 4 %. Förekommer i vulkaniska ångor (Toscana), vilka inledas i vatten, varur den genom indunstning o. kristallisation utvinnes, framställes num. äv. ur borsyrehaltiga mineral. Användes till emaljer o. glasyrer, Jenaglas, impregnering av ljusvekar, eldbestandiga vävnader o. dyl. Borsyran verkar lindrigt antiseptiskt (bakteriedödande) o. användes i 2—4% ig lösning till omslag o. spolning vid onera sår, blåskattar o. vissa ögonsjukdomar, som sårpulver o. i salvor. Salterna kallas borat (jfr Borax o. Perborat). Vid upphettning övergår borsyran till metabor syra, HBO₂, o. vid glödgning till boroxyd, B₂O₃.

Bortre Indien el. Bortre Indiska halvön, den östligaste av s. Asiens halvöar, mellan Bengaliska viken i v. och Syd kinesiska sjön i ö. I s. utskjuter Malackahalvön, i n. när B. till Tibet. Omkr. 2.5 mill. kvkm, 66 mill. inv. Halvöns n. del är huvudsakl. bergland; endast kring flodernas nedre lopp finnas lågslätter, ss. kring Irawadi, Menam o. Mekong. Kusterna äro i v. och s. låga o. sumpiga, i ö. brantare. *Klimatet* är fuktigt o. varmt, dock sällan över 40° C. På Malackahalvön o. i v. B. är nederbörden riklig, utefter Bengaliska viken över 400 cm årl., medan den i det övriga B. endast uppgår till ca 200 cm; i Burma, där missväxt ofta förekommer, är den blott 100 cm. *Befolkningen*, ca 45 mill., utgöres på Malackahalvön av dvärgfolk o. australoida folk i ö. B. av vilda stammar, med ett gemensamt namn kallade kha och mol (»vildar»). I Annam o. Kambodja finnas rester av chamfolket. Högre stående folk äro burmaner, siameser o. annamiter. Buddhismen är den förhärskande religionen. *Näringsgr:* Jordbruk är huvudnäring; ris den förnämsta utförselvaran. Skogarna lämna frukter, bambu, rotting o. värdefullt virke (teakträ). Siarn o. Malackahalvön jämte närliggande delar av den malajiska övärlden äro jordens tenrickaste trakter. I Burma finnas petroleum, salt o. ädelstenar. Från Malacka o. Franska Indo-Kina fås kautschuk. — *Politiskt* omfattar B. (1948) republiken Burnia, konungariket Siarn, Franska Indo-Kina (inklusive republiken Viet-Nam) samt på Malackahalvön den under britt. ledning stående Malajiska unionen.

Boryslaw [båiiss'laf], stad i s.v. Vitryssland, SSSR, 75 km s.v. om Lwów, 46.000 inv. (1938). Medelpunkt i det östgaliziska nafta- o. jordvaxfältet.

Boras, stad i s. Västergötland, vid Viskan, Älvsb. l. 53.494 inv. (1947), däruv i Caroli förs. 26.279 o. i Gustav Adolfs förs. 27.215. Stadsrättigheter 1622. Bl. byggnader Carolikyran (påbörjad 1664) o. rådhuset, uppf. 1908 —10 av Tengbom o. Torulf. På torget står *Sjuhäradsbrunnen* av Nils Sjögren (1941). Kulturhist. friluftsmuseum, högre allin. läroverk, kommunal flickskola, tekn. läroverk, textilinstitut. Länslasarett. Förläggningssort för Älvsborgs regemente (I 15). Betyd. textilindustri, näst Göteborgs o. Norrköpings Sveriges förnämsta. Stadsvapen, se bild. — Namnet (*Boeräds* 1662) innehåller urspr. gammal genitiv sine. *bodhar* av *bod* 'fäbod' samt ordet *äs*.

Borås domsaga, Älvsb. l., utgör ett tingslag med tingsställe i Borås o. omfattar Gäsene, Ås, Vedens o. Bollebygdsk härad. Domarens adr.: Borås. 35.482 inv. (1947).

Boråsiden, komisk hjältedikt av O. Rudbeck den yngre, från mitten av 1700-t., skildrande ett bondeupplopp i Boråstrakten.

Borås Wäfveri AB, Borås. Aktiekap. 15 mill. kr. (1948). Driver bomullsspinneri, väveri, apparaturverk o. tryckeri, tillverkar bomullsgarn o. vävnader. Verkst. dir. N. Hörstadius (sed. 1947).

Bosarp, l. Kommun i mell. Skåne, Malmö. l. (past.adr. Stabbarps gruva); Röstänga landsf.distr., Rönnebergs, Onsjö o. Harjagers doms. 912 inv. (1947). — 2. B. el. B o s e r u p, egendom i n.v. Skåne, Risekatslösa m. fl. kommuner, Malmö. l. 2.750 har. Fideikommiss inom åttan Ankarcona (sed. 1770-t.).

Bosoh, Hieronymus, äv. kallad van Aeken (omkr. 1450—1516), nederl. målare, vars genre- o. religiösa bilder äga en sållsam blandning av folktro, medeltida mysticism o. realistisk skärpa. Fin känsla för valörer.

Boscha, Robert (1861—1942), tysk industriledare o. uppfinnare. Konstruerade tändningsapparater, tändstift, strålkastare (Boschljus) m. m. för bilar o. motorcyklar.

Bosch, Carl (1874—1940), tysk industriman, chef för Badische Anilin- und Sodafabrik (o. koncernen I.-G. Farben), där han bl. a. utformade den tekniska framställningen av ammoniak efter Habers metod. Ledde utexperimenterandet av bensinframställning ur kol. Erhöll tills, med F. Bergius 1931 års nobelpris i kemi.

Boscerea'le, ort i v. Italien, prov. Neapel, invid Vesuvius, 11.000 Inv. Där gjordes 1895 o. 1900 märkliga fynd av silverpjäser från hellenistisk o. romersk tid, nu i Louvre.

Bose [bå'sj], S u b h a s C h a n d r a (1887—1945) l. Ind. politiker, cambridgestudent, en av den ind. oavhängighetsrörelsens ledare, kongresspartiets ordf. 1938—39. Flydde hösten 1941 till Japan.

Bosebo, kommun i v. Småland, Jönk. l. (past.adr. Våthult); Gislaveds landsf.distr., Östbo o. Västbo doms. 220 inv. (1947). — Den gamla kyrkan (av trä) från 1600-t. flyttades 1894 till kult.hist. museet i Lund.

Bosio [båsiä], François Joseph (1768—1845), fransk bildhuggare, påverkad av Canovas klassicism, mest känd genom *Ludvig XIV:s rytartstaty* på Place des Victoires, Paris (1822).

Bosjökloster. l. Kommun i mell. Skåne, Malmö. l. (past.adr. Snogeröd); Höörs landsf.distr., Frosta o. Eslövs doms. 1.063 inv. (1947). — 3. Gammalt herresäte i B. l., på ett näs i

Ringsjön. Urspr. ett under noo-t. av benediktionerorden stiftat nunnekloster, som sedermera blev herrgård o. under 1600-t. ägdes av bl. a. Korftuz Ulfeld.

Boskapsdjur, *PScora*, en avdelning bland idisslarna. Ha horn o. välutvecklade bladmage, råa tån saknas, 2:a o. 5:e tån förkrympta. Hitt höra hjortdjur, giraffer o. slidhornsdjur.

Boské (fr. *bosquet*), benämning på strängt hållna, till arkitektoniska helheter samlade trädbestånd med gångar o. rum, begränsade av häckar, i en barockträdgård.

Boskillnad, upphävande av äkta makars egendomsgemenskap, varom domstol på ansökan av endera el. bägge makarna skall förordna i vissa fall. Regler i 9 kap. giftermålsbalken. Jfr Hemskillnad.

Bos'na, l. Serb. o. turk. namn på Bosnien. — 2. Biflod fr. h. till Sava. Bosnien. 200 km.

Bos'nien, serb. o. turk. B o s n a, område i Jugoslavien, mellan floderna Sava o. Drina o. Dinariska alperna. 42.058 kvkm, c:a 15 mill. inv. Skogrikt bergland. Befolkningen, bosnjaker, är slavisk. Huvudnäringar äro jordbruk o. boskapsskötsel. Fyndigheter av järn, kol o. salt. Huvudstad: Sarajevo. — *Hist.* B. beboddes urspr. av illyricer. Av Augustus gjordes det till rom. provins o. ingick senare i det Östrom. riket. B. bildade i slutet av 1300-t. jämte Serbien ett konungarike. 1463 erövrades B. delvis o. 1528 helt av turkarna o. förblev turk. provins till 1908, då det annekterades av Österrike-Ungern, som genom Första världskr. förlorade det till Jugoslavien. 1941—45 inlemmat i Kroatien. Folkrepublik i fed. jugosl. republ. sed. 1946.

Bospora nska riket grundades 480 f.Kr. på båda sidor av Kertsjundet (Kimmeriska Bosporos), mellan Asovskas sjön o. Svarta havet, o. kom från 66 f.Kr. i beroende av Rom; på 300-t. bysantinsk provins. Denna intogs på 600-t. av kasarer o. tatarer.

Bospo'ren (av grek. *bos'poros*, »boskapsvadet»), sundet mellan Svarta havet o. Marmarasjön, vid Konstantinopel. Minsta bredd 660 m.

Bosra, ruinstad i Syrien, s. om Damaskus. Ruiner från rom. O. fornkristen tid samt från medeltiden.

Boss, eng. inpiskare, ledare för ett politiskt partis valagation.

Bossage [-sa'sj] (av fr.), en kvadersten med huggna kanter o. rå el. slätthuggen yt, som skjuter fram i ett mur verk. (Se bild.)

Bosse, Harriet, f. "/i 1878, skådespelerska, vid Dramatiska teatern 1899—1905, hos Ranft 1905—11, åter vid Dramatiska teatern 1911—18, 1922—25 o. 1934—43.

vid Konserthusteatern 1926—33. G. m. August Strindberg 1901—04. B. har särsk. utfört de kvinnliga huvudrollerna i ett flertal Strindbergs- o. Ibsendramer. B. har utgivit *Strindbergs brev till Harriet Bosse* (1932).

Bossele'ra (av fr.), driva, särsk. l. silver.

Boss'elt, Rudolf (1871—1938), tysk medalj gra vör o. konstpedagogisk författare, verksam i Magdeburg.

Bossi, Domenico (1767—1853), Ital. miniatyrmålare, verksam i Stblm 1797—1801 o. omkr. 1805—n, senare bl. a. i Petersburg, Wien o. München. B. är en utmärkt representant för empirien.

Bossi, Enrico (1861—1925), ital. orgelvirtuos O. tonsättare, bl. större verk det oratoriska poemet // *paradiso perduto* o. kantaten *Canticum canticorum*.

Bossuet [båsuä']. Jacques Bénigne (1627—1704), fransk författare o. andlig vältalare, biskop. Som lärare för dauphin (Ludvig XIV:s son) skrev B. för dennes bruk bl. a. *Politique tirée de Vérité sainte*, där han förfäktar enväldet som en gudomlig institution, samt *Discours sur l'histoire universelle*. Ett försvar för katolicismen utgör *Histoire des variations des églises protestantes* (1688).

Bostadsband, tvånget att vara bosatt inom valkretsen för att av denna kunna väljas till riksdagens andra kammare. Av. tvånget att viss tid ha varit bosatt el. mantalsskriven på en ort för att ha politisk rösträtt på orten.

Bostadsrättsförening, ekonomisk förening, som har till ändamål att till medl. upplåta bostäder el. andra lägenheter under nyttjanderätt på obegränsad tid. Lag om bostadsrättsföreningar av *5/4 1930.

Bostadsstyrelsen, centralt ämbetsverk för bostadsfrågor, föreslaget i proposition till 1948 års riksdag. I 3. skall övertaga statens byggnads-länebryrs verksamhet.

Boston [båss't'n]. 1. Stad i ö. England, grevsk. Lincolnshire. 21,000 inv. (1942). Gotisk kyrka fr. 1300-t. Skeppsvarv; betyd. fiske. — 2. Huvudstad i Massachusetts, n.ö. För. Stat., vid Charles Rivers utlopp i Atlanten. 771,000 inv. (1940). En av För. Stat:s förnämsta o. vackraste städer, till storleken den nionde. Utmärkt hamn. Livlig handel o. sjöfan. Stor ullmarknad. Av. Industrien är betydande o. mångsidig. — B. utgör en medelpunkt för vetenskap, konst o. litteratur i För. Stat. I förstaden Cambridge ligger det berömda Harvarduniversitetet. B. hyser dessutom ett stort antal högre o. lägre utbildningsanstalter, museer, bibliotek o. ideella institutioner. I B. föddes Benjamin Franklin.

Boston [båss'tån], långsam val. Boström, släkt, utgörande en gren av släkten Lestadius. Namnet B. antogs av Christoffer L., skeppstimmerman i Piteå. Dennes son var filosofen C. J. Boström (se denne).

J. Boström, Christopher Jacob (1797—1866), Sveriges självständigaste filosof, prof. i Uppsala 1842—63.

Bs system, ytterst vilande på tysk idealism o. på platonismen, benämnes av honom själv rationell idealism. Det erkänner endast verklighet av andlig art: Gud o. dennes idéer. Människan är en idé i Gud. Sinnevärlden är den andliga verkligheten ofullständigt uppfattad av det begränsade mänskliga vetandet.

2. Boström, Erik Gustaf (1842—1907), brorson till C. J. B., statsman, godsägare; led. av AK från 1876 o. av FK från 1894; statsminister 1891—1900 o. 1902—05. Bs namn är nära förbundet med protektionismens genombrott på 1880-t. Som statsminister satte han »rikspolitik* på sitt program, var i stort ganska obunden av partierna o. genomförde bl. a. försvarsreformen 1892 i samband med grundskattens finans avskrivning. Mindre framgång hade hans unions-

politik. B:s rösträttsförslag 1904 o. 1905 nämde sig i sina grundlinjer 1907 års lösning. En utpräglad typ för en »praktisk» politiker.

3. Boström, Wollmar, f. 18/6 1878, brorson till E. G. B., diplomat, kabinetssekr. 1918, envoyé i Madrid o. Lissabon 1922, i Washington 1925—45.

Boställe, åt tjänsteman upplåtet hus el. egendom. Man skiljer mellan bostadsboställe (åt landshövding, biskop m. fl.), innefattande allenast bostad, o. jordbruksboställe, som avser att lämna tjänstnehavaren (präst, klockare m. fl.), förutom fri bostad, jämväl viss inkomst av jordbruk.

Boswell [bås'w'el], James (1740—95), eng. författare. Berömd för sin levnadsteckning över Samuel Johnson (1791), en av världslitteraturens yppersta biografier.

Bosworth [bås'w'ob]ji by i mell. England, grevsk. Leicestershire, 18 km. v. om Leicester. Genom slaget vid B. 1485 ändades »Rosornas krig».

Bosättningslänefond, Statens, fond, ur vilken beviljas lån om högst 2,000 kr. till trolöve o. äkta makar för inköp av möbler el. andra bosättningsföremål, som anskaffas i samband med ingående av äktenskap. Inrättad 1937, förvaltas av Riksbanken. Ansökningarna ingivnas till ortsombud i kommunerna o. förses med yttrande av ombuden, varefter Riksbanken fattar beslut.

Bosön, halvö på n. Lidingö, varest för tipsmedel uppförts Riksidrottsförbundets idrottsinstitut (invigt 1944), den i sitt slag förnämsta anläggningen i Norden. Central för sv. idrottskursverksamhet.

Bot, ett av rom. kyrkans 7 sakrament. Dess 4 moment äro: ångern, syndabekännelsen (bikten), satisfaktionen (gottgörelse genom fromma verk) samt absolutionen (avlösningen).

Botanik [av grek. *botanē*, ört], vetenskapen om växterna. Dess viktigaste lärogrenar äro: morfologi (behandlar växtkroppens yttre skapnad; lägges huvudvikten på organens funktion kallas den organografi), anatomi (behandlar växtvävnaderna), cytologi (behandlar cellens o. särsk. cellkärnans finare byggnad), embryologi (behandlar den inre byggnaden o. utvecklingen hos fanerogamernas könsorgan samt embryobildningen), fysiologi (behandlar växternas livsyttringar o. lagarna för dessa), genetik (behandlar arfslighetsproblemen), växtgeografi (behandlar arternas fördelning på jordklotet o. orsaken till denna), systematik (beskriver de enskilda växtformerna o. klassificerar dem). Härtill kan nämnas ekologi, som undersöker växternas förhållanden till yttre faktorer, o. växtbiologi, vartill brukas föras sådana frågor som växternas spridningsmedel, pollinationsanordningar m. m. — Den botanik, vars föremål utgöres av utdöda växtformer, kallas paleobotanik.

Botaniker, växtkännare. — Botanikerna, saml. o. undersöka växter. — Botanist, växtsamlare, växtkännare.

Botanisk trädgård, trädgård, där växter från olika växtgeografiska områden systematiskt planterats för att tjäna vetenskapliga ändamål. De äldsta svenska anlades i Västerås under 1600-t. av J. Rudbeckius o. i Uppsala (»Linnéanska trädgården») 1655 av O. Rudbeck d. ä. Berömda botaniska trädgårdar finnas i Kew (nära London), i Dahlem (vid Berlin) o. Buitenzorg (på Java).

Botany Bay [båt'oni be'i], vik på Australiens ö. kust, s. om Sydney, bekant för strändernas rika vegetation.

Bofev, Christo (1848—76), bulgarisk

skald o. frihetsskämpe. Ss. ledare för ett försök att frigöra fosterlandet stupade han. B:s diktning (satirer, eldiga hjältedikter m. m.) har haft stort polit. inflytande.

Boteå, kommun i s. Ångermanland, Väster-norr. l. (past.adr. Undrom); Boteå landsf.distr., Ångermanlands mell. doms. 1,430 inv. (1947), därav i Gålsjö f. d. bruksförs. 57 inv.

Both [båt], Jan (omkr. 1618—52), höll. landskapsmålare o. etsare, påverkad av Claude Lorrain.

Botha [bå'ta], Louis (1802—1019), syd-afrik. krigare o. statsman, av boerfamilj från Transvaal. Under Boerkriget 1899—1902 vann B. som befälhavare betydande framgångar mot engelsmännen. Efter krigets avslutande blev B. 1907 regeringschef i Transvaal o. 1910 förste premiärminister i den nybildade Sydafrikanska unionen. Under Första världskr. intog B. en mot Storbritannien lojal hållning o. fullbordade Tyska Sydvästafrikas erövring.

Bothnia [bå'ti'], lat. namn på landskapen kring övre Bottniska viken. — **Bothniens** s. väster-el. österbottning.

Bothriocephalus la'tus, bandmask, som kan framkalla en i svåra fall dödligt förlöpande blodbrist, liknande *perniciös anemi*.

Bothwell [bå'wøel], James Hepburn, earl av B. (omkr. 1536—78), skotsk ädling, bistod Maria Stuart vid Morays kuvande, gift med henne efter Darnleys mord 1567. En vecka efter bröllopet tvangs B. att fly, bedrev sedan sjöroveri men tillfångatogs o. dog i dankskt fängelse.

Botilsäter, kommun i s.v. Värmland, Värml. l.; Näs landsf.distr., Södersysslets doms. 619 inv. (1947).

af **Botin**, Anders (1724—90), historiker. Bl. arbeten *Beskrifning om svenska hemman och jordagods*, viktigt för vår kamerala historia, samt *Svenska folkets historia till 1250*. Typisk upplysningsman.

Botkyrka, urspr. Botvida kyrkia, kommun i n.ö. Södermanland, Sthlms l. (past.adr. Norsborg); Tumba landsf.distr., Södertörns doms. 6,321 inv. (1947), därav i B. kyrkobokföringsdistr. 3,644 o. i Tumba kyrkobokföringsdistr. 2,677, varav i Tumba municipalsamhälle 1,062 inv. — Fördom medelpunkt för Botvidskulten. Kyrkan invigdes n 76 av Sveriges förste ärkebiskop Stefan på den gård, där den hel. Botvid varit bosatt. Till en tidigare kyrka i B. hörde Mälardalens nu mest berömda romanska stormansgrav. **Botkyrkam o n u m e n t e t** (ca: 1150; i Stat. hist. mus.). Det har formen av en längdkyrka. Kyrkan har genomgått restaurering, avslutad 1928.

Botoku'der, Indianstam i ö. Brasilien, uppkallad efter den trätapp (port. *botouque*), som de sätta fast i öron o. underläpp.

Botosani [-sjanj'], stad i Moldaviska sovjetrepub. 32,000 inv. (1939). Stor kvarnindustri.

Botpsalmer, benämning på ps. 6, 32, 38, 51, 102, 130 o. 143 i Psaltaren.

Botryoh'ium, ormbunssläkte (fam. *Ophioglossaceae*), r6 arter. Utveckla varje år endast ett blad, vars sterila häft är flikad. *B. luna'ria*, låsbråken, har rundtrubbade bladflikar; gräsbackar, sandåsar osv.

Botry'tisk (av grek. *bot'rys*, druva), druvliknande.

Botta [bå'ta], Paul Émile (1802—70), fransk naturforskare o. arkeolog. Grundläggare av den assyriologiska vetenskapen. Påträffade bl. a. Nineves ruiner (1842).

Botten-Hansen, Paul (1824—69), norsk biblioteksman o. publicist, utgav 1851—66 *Illustreret Nyhedsblad*, då Norges förnämsta litterära organ.

Bottenhavet, s. delen av Bottniska viken mellan Åland o. Norra K varken.

Bottenmus, dets. som skäggsimpa.

Bottenrev, sista revet i ett segel. Ett segel är bottenrevat, då alla reven äro intagna.

Bottensjön, sjö i n.ö. Västergötland, mellan Vättern o. Viken. Genom B. går Göta kanal.

Bottenskola, en för alla gemensam grundskola. I Sverige avses med B. folkskolan ss. det första avsnittet i en enhetsskola, där den högre undervisningen, av såväl teoretisk som praktisk art, naturligt ansluter sig till den lägsta, obligatoriska. »Bottenskoleidén» är en gammal tanke, som bl. a. 1946 års skolkommision söker förverkliga.

Bottenviken kallas n. delen av Bottniska viken från Norra Kvarken i s.

Botticelli [bå'tittjåri], Sandro (1444 el. 1445—1510), ital. målare, nuvudsakl. verksam i Florens. Bl. B:s arbeten märkas *Våren*, *Venus' födelse* (se bild), porträtt, madonnakompositioner i tondeform, framställningar av hel.

tre konungar o. teckningar till Dantes »Divina commedia». B:s konst, som visar en egenartad blandning av intryck från antiken o. gotiken samt präglas av ett lyriskt vemod o. under de sista åren äv. av religiös fanatism, har haft inflytande på senare konstrikt., särsk. prerafaeliterna. Monografi av Y. Yashiro (1—3; 1935).

Botti'n (fr. *bottine*), ytterkanga, pampusch. **Bottna**, kommun i mell. Bohuslän, Göteb. l. (past.adr. Gerlesborg); Kville landsf.distr. Norrvikens doms. 415 inv. (1947).

Bottnaryd, kommun i n.v. Småland, Jönk. l.; Mo landsf.distr., Tveta, Vista o. Mo doms. 1,006 inv. (1947).

Bottniska handelstvänet innebar, att till förmån för Sthlm o. Åbo alla n. därom belägna städer (Gävle i viss mån undantaget) ej hade rätt att idka utrikeshandel el. driva sjöfart på inhemska hamnar s. om Sthlm o. Åbo. Går tillbaka till medeltiden, upphävdes 1765.

Bottniska viken, vik av Östersjön mellan Norrland, Finland o. Åland. 103,600 kvkm. Genom Norra Kvarken delas B. i **Bottenhavet** i s. o. **Bottenviken** i n.

Bottomé [bå't'mi], Phyllis, f. 1884, eng. författarinna. Bl. romaner *Private worlds* (i934; Enskilt område, 1935).

Bottomley [bå't'mli], Horatio (1860—1933) eng. politiker. Utgav 1906—21 den inflytelserika veckotidningen *John Bull*. B. inlät sig i svindelföretag o. blev slutl. 1922 dömd 7 års straffarbete.

Bottrall [bå't'rål], Ronald, f. 1906, eng. författare, bl. diktsaml.: *Farewell and welcome* (1946). Chef iörBritishCounciliSthlm 1941—44.

Botfgr, stad i v. Tyskland prov. Westfalen. 87,000 inv. (1939). Kolgruvor.

Botulism (av lat. *bo'tulus*, korv), sällsynt, ofta dödligt förlöpande förgifning med bakteriegifter f'n *BaciWus botuWnus*, tillförda med dåligt konserverat kött, korv el. fisk. Symtom: huvudvärk, kräkningar, diarré, förlamningar i bl. a. ögon- o. svalgmuskler, synnedättning.

Botvid, Södertörns apostel, bondeköpmän, enl. legenden kristnad i England, mördad av en vendisk träl o. begravnen i sin hemort, det nuv. Botkyrka. Levd under slutet av 1000-t.

Botwid, H a n s, f. »?/, igoi, författare, vars lyrik tolkar nevrotiskt stämd ängestänsla, *Rådslans dikter* (1929), *En verklighet* (1932). Prosa-verk med likn. motiv, bl. a. *Värna* (1932), *Nedstyat* (1933), *Leken som fortsätter* (1935), *Hotet mot vår kärlek* (1936), *Wernberghöjden* (1939), *Det finns så många frestelser* (1942), *Slå följ* (1946).

Botvinn i k. M i b. a. i. l. f. 1911, rysk schackmästare, segrare i Stauntourneringen 1946 o. i världsmästerskapsturneringen 1948.

Bot'zaris, Markos (omkr. 1788—1823), grek. frihetshjälte; utmärkte sig särsk. vid Missolonghis försvar 1822—23. Hans minne lever ännu i grek. folksånger.

1. Bouchardon [boʃardɑ̃*], Ed me (1698—1762), fransk bildhuggare, en av den franska rokokons främsta. Hans huvudverk är *fontänen på rue de Grenelle* (1739—45) > Paris.

2. Bouchardon, Jacques Philippe (1711—53), broder till E. B., bildhuggare, verksam i Sthln från 174r till sin död. Bl. arh, den första *altarpussan* o. nuv. *predikstolen* (1749) i Sthlms slottkyrka, *arkadreliefer o. lyktor* (1752) för slottet. Porträttbyster, bl. a. av Karl XII (ett ex. i brons i Sthlms slott, 1748). Monografi över B. av A. Lindblom (1924).

Boucher [boʃeʃ], Francols (1703—70), fransk målare o. kopparstickare, en av rokokons förgrundsgestalter. Direktör för Fr. konstakad. 1765. Nat.mus. äger tack vare C. G. Tessin en utskött samling av B:s verk, främst *Venus' triumf* (se bild). B. verkade äv. som rumsdekorator, komponerade teaterdekorationer, kartonger för gobelänger etc. Monografi av M. Fenaille (1925).

Bouclé [bokle] (fr., av *bouele*, ring, Ögla), tyg, vars yta är noppig el. försedd med öglor.

Boudin [bodɑ̃], Eugene (1825—98), fransk målare. I sina hanbilder o. kustlandskap en föregångare till impressionismen.

Boudoir [bodɑ̃r], fr., egentl. vrå, dit man drar sig tillbaka för att »tjura» (fr. *bouder*); elegant litet rum för husets fru.

de Boufflers [d< boflɑ̃r], Louis Francois (1644—1711), hertig, fransk fältherre; deltog i Ludvig XIV:s krig o. utmärkte sig särsk. vid återtagandet efter slaget vid Malplaquet 1709, då han räddade hären från undergång.

de Boufflers [d< boflɑ̃r], Marie Charlotte Hippolyte (1725—1800), grevinn, tillhörde den aristokratiska oppositionen mot Ludvig XV:s enväld; gjorde Gustav III:s bekantskap 1771 o. underhöll sedan en livlig brevväxling med honom (utgiven 1900).

Bougainville [boɡɑ̃vill], största ön bland Salomonöarna, tillh. Nya Guineaterritoriet, Australiska statsförbundet. Omkr. 9,000 kvkm.

49,000 inv. (1940; ön Buka medräkn.) Mycket bergig. Odling av kokosnötter o. bananer. Största hamn Kieta på n.o. kusten. B. var ockuperat av japanerna 1942—44.

de Bougainville [d< boɡɑ̃vill], Louis Antoine (1729—1811), fransk upptäcktsresande, ledde den första franska världsomseglingen, som han äv. skildrade (*Voyage autour du monde*, 1771).

Bougie [boʃi], fr., eg. vaxljus, mjuk el. halvfast, cylindrisk sond, oftast av kautschuktyg el. gummi, avsedd att införas i kanaler (urinrör, matstrupe) för undersökningar o. för behandling av förträngningar.

Bougie [boʃi], befäst hamnstad i n. Algeriet, dep. Constantine. 31,000 inv. (1936). I närheten heta källor. Förr betyd. handelsstad.

Bouguer [boɡɑ̃r], Pierre (1698—1758), fransk fysiker o. hydrograf, lade genom sin *Essai d'optique sur la gradation de la lumiere* (1729) grunden till en rationell fotometri; hans *Traité de navire* anses likaledes grundläggande för det rationella skeppsbygget. B. uppfann heliometern 1748.

Bouillabaisse [bojabɑ̃s], en provensalsk soppa, bestående av flera olika slags fisk o. kräftdjur, som kryddats med vitlök, vitpeppar, i olivolja, brynta lagerbärsblad samt vin o. därefter kokats.

Bouillon [boʃɑ̃] > buljong.

Boulanger [bola*], Georges (1837—91), fransk militär, politiker, 1886 krigsminister; ivrig målsman för revanschkrig mot Tyskland. B. avlägsnades 1887 ur ministären o. ströks s. å. ur arméns rullor, ägnade sig sedan helt åt politiken o. ställde sig i spetsen för boulangisterna, missnöjda av olika partier, vilkas gemensamma program var författningsrevision. Då regeringen ingrep, flüdde B. till Belgien, där han sköt sig.

Boulderdammen [baʀdɑ̃], världens högsta dammanläggning, i Coloradoflodens kanjon på gränsen mellan Arizona o. Nevada, v. För. Stat. Det uppdamade vattnet användes för konstbevattning o. elektrisk energiström (effekt 1., mill. KW). Bygdes 1930—36. Höjd 221 m.

Boulevard [bofvɑ̃r], fr., egentl. befästning; i Paris använt namn på gator, som gå fram där de forna befästningarna lågo; bulevard.

Boule [boll], André Charles (1642—1732), fransk hovsnickare. Boule arbeten benämnas efter honom de franska möbler i barockstil; som prytts med inläggningar av olika träslag, sköldpadd, metall, elfenben osv.

Boulogne-Billancourt [bolɑ̃nbijawko*], efter 1925 namn på Boulogne-sur-Seine [bolɑ̃j-svr-sɑ̃n], förstad i s.v. till Paris, dep. Seine. 79,000 inv. (1946).

Boulogneskogen [bolɑ̃j*], park v. om Paris. Jfr Bois de Boulogne.

Boulogne-sur-Mer [bolɑ̃j-svr-mɑ̃r], stad i n. Frankrike, dep. Pas-de-Calais, vid Engelska kanalen. 52,000 inv. (1936). En av Frankrikes förmästa hamnar; stort fiske; överfartsort till England; badort. Nära B. en 53 m hög marmorkolonn till minne av Napoleons läger där 1803—05 i samband med hans planer på ett infall i England.

Boulogne-sur-Seine [bolɑ̃j-svr-sɑ̃n], tidigare namn på Boulogne-Billancourt.

Boulton [baʀtɔ̃n], Matthew (1728—1809), eng. mekaniker o. fabriksågare, samarbetade med J. Watt inom ångmaskintillverkningen o. uppfann 1788 en betydelsefull maskin för präglning av kopparmynt.

Bouppreckning, upprättande av förreckning över ett bos tillgångar o. skulder. Skall uppgrävas vid dödsfall, äktenskapsskillnad, konkurs m. m. Förreckningen kallas bouppreckning el. bouppreckningsinstrument.

Bouquet [boke'], fr., doft (särsk. bos viner). Bouquiniste [bokinist'], fr., antikvarisk bokförsäljare, särsk. om bokförsäljarna på Seines kajer i Paris.

Bourbaki [borbaki'], Charles (1816—97), fransk general, deltog med utmärkelse i Krimkriget. Under Fransk-tyska kriget 1870—71 förde han befäl över i:a Loire-armén.

Bourbon [borbá'á*], gammal fransk släkt, som flera regerande familjer tillhört o. tillhöra. Den kungliga franska linjen B. (1589—1792, 1814—30) grundades av Henrik av Navarra, den kungliga spanska (1701—1931) av Ludvig XIV:s sonson, Filip V, o. den kungliga napolionska (1739—1860) av Karl III av Spanien. En hertiglig gren regerade i Parma 1748—1860.

Bourbon [borbá'á*], Karl av (1470—1527), hertig av B., av Frans I utnämnd till konnetabel av Frankrike efter sin seger i Marignanoslaget (1515); övergick sedermera till kejseren o. deltog i slaget vid Pavia 1525; stupade vid stormingen av Rom i spetsen för en tysk legohär.

Bourbon-l'Archambault [borbá'á*-larsjá'8-bá'], stad o. badort i mell. Frankrike, dep. Allier, 3.000 inv. I närh. ligga ruiner av ätten Bourbons stamslott.

Bourbonnais [borbána'], fordom provins i mell. Frankrike, nu dep. Allier o. delvis Cher, under långa perioder före 1789 förlänad åt medlemmar av släkten Bourbon.

Bourbonne-les-Bains [borbánn'lebá'n'e'], stad i n.ö. Frankrike, dep. Haute-Marne, 3.000 inv. Varma koksaltkällor; kurort.

Bourdaloue [bordalo'], Louis (1632—1704), fransk jesuit o. predikant, sin tids förnämste andliga vältalare.

Bourdelle [bordáll'], Émile Antoine (1861—192g), fransk bildhuggare o. målare. Urspr. elev av Rodin utbildade han senare en personlig stil av grekiskt arkaiserande läggning. Bl. hans skulpturverk märkas porträttbysten av Ingres (Nat.mus.), o. Herakles (1909; ett ex. på Valdemarsudde) samt det 1929 i Paris resta monumentet över Adam Mickiewicz. I Théâtre des Champs-Élysées i Paris har B. jämte skulpturer utfört en serie målningar (al fresco) i diskret färgskala. Av. som lärare fick B. internationell betydelse.

Bourdelot [bord'álá'], Pierre Michon (1610—85), fransk läkare, inkallades till Sverige 1652 av drottning Kristina o. åtnjöt hennes förtroende äv. i statsaker.

Bourdet [bordá'], Édouard (1887—1945), fransk författare, chef för Comédie Française 1936—40. Skrev talangfulla teaterstycken, bl. a. *La prisonnière* (1926; Den fångna, uppf. i Sthlm 1928), *Vient de paraitre* (1927; Nyss utkommen, uppf. i Sthlm 1929) o. *Le sexe faible* (1930; Det svaga könet, uppf. i Sthlm 1931).

Bourdon [bordá'á*], Sébastien (1616—71), fransk konstnär, drottning Kristinas hovmålare 1652—54. B. utförde bl. a. porträtt av greve Gustav af Vasborg, Arvid Wittenberg o. drottning Kristina (halvfig. i Nat.mus., ryttarbild i Pradomuseet, Madrid). Av. historie- o. landskapsmålare, kopparstickare o. etsare.

Bourg el. Bourgen-Bresse [bork-a'n-bráss'], huvudstad i dep. Ain, s.ö. Frankrike. 25.000 inv. (1936). I kyrkan Notre-Dame-de-Broue huset Savoienas mausoleer.

Bourgeois [borg'a'], fr., borgare. Bourgeois [borsta'], Leon (1851—1925), fransk politiker, radikal led. av deputeradekammaren från 1888. 1895—96 konseljpresident.

B. tog 1919 en verksam del i förarbetena till N.F.s tillkomst, Senatens president 1920—23. Tilldelades 1920 Nobels fredspris.

Bourgeoisie [borsJ'asi'], fr., borgarklassen i motsats till aristokratien o. kroppsarbetarna. Under senare tid i bolsjeviskt språkbruk alla samhällsklasser utom kroppsarbetarna.

Bourges (bors'), huvudstad i dep. Cher, mell. Frankrike. 49.000 inv. (1936). En av Frankrikes arkitektoniskt mest märkliga gotiska katedraler (1182—1324, se bild). Expressiva reliefer (Yttersta domen), glasmålningar. Medeltida palats, bl. a. Jacques Cœurus hus (1400-t.), nu rúhus.

Bourget. I. I. a. c. du B. [lakk-dyke-borsjá'], alp-sjö i s.ö. Frankrike. 44.6 kvkm. Avflyter genom Savièreskanalen till Rhône. Vid s.ö. stranden ligger Aix-les-Bains. — I. I. e. B. [l'borÉ'já'], ort 10 km ö. om Paris, med Paris' flygplats.

Bourget [borsjá'], Paul (1852—1935), fransk författare o. kritiker, framstående psykolog i sina essäer o. romaner, främst *Le disciple* (1889; lärjungen, 1925), vilken väckte ett oerhört uppeende som en protest mot Zolas naturalism. I polit. o. kyrkliga frågor intog B. en utpräglat reaktionär ståndpunkt.

Bourgogne [borgánj'], till 1897 provins i Frankrike, nu delad på departementen Ain, S'6ne-et-Loire, C6te-d'Or o. Yonne. 25,714 kvkm. Huvudstad var Dijon. Av. dets. som Burgund.

Bourgogneviner [borgánj'-], fylliga, röda el. vita viner från den forna prov. Bourgogne, vanl. uppkallade efter den ort, där de framställts. Bl. finare märken Romanée (rött) o. Montrachet (vitt). Alkoholhalten 12—14 % (de vita 10—12 %). De röda vinerna böra serveras vid ca 18°, de vita vid 10—12°.

de Bourmont [d' bormá'á*], Louis (1773—1846), fransk marskalk, en av Napoleons opålitligaste tjänare; övergick 1815 före slaget vid Ligny till preussarna. Senare i det reaktionära kungadömet tjänst; intog Alger 1830.

Bournemoutb [bá'nm'bj], stad i s. England, grevsk. Hampshire, vid Engelska kanalen. 138.000 inv. (1946). Besökt bad- o. kurort.

Bournonville [bornánsvill'], Anton August (1805—79), dansk balettmästare o. regissör, av fransk börd, vid Det kongelige Teater i Köpenhamn samt 1861—64 vid Kungl. teatern i Sthln.

Bourrée [bore'], gammal fransk dans i 1/2 takt med upptakt, något livligare än gavotten.

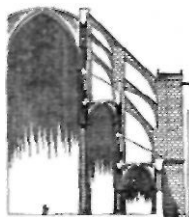
Bourse [borsj, fr., börs. — Bourse du travail [dy-travaj'], arbetar börs.

Bousquet [boská'], Jean Louis (1664—1747), fransk krigare av bugenottfamilj, från 1706 i svensk tjänst. Under ryska kriget 1741—43 efter Lewenhaupt o. Buddenbrock överbefäl i Finland, där dock upplösningen i armén omöjliggjorde alla krigsörelser.

Boussingault [bosá'gá'], Jean Baptiste (1802—87), fransk kemist o. ingenjör; utf. för jordbrukskemiens banbrytande forskn. över växternas kol- o. kväveförsörjning.

Boustedt, Bo (1868—1939), militär, generalmajor 1928, generalstabschef 1930—33, generallöjtnant 1933. Genom omfattande utredningar o. försök i militärorganisatoriskt avseende skapade B. förutsättningar för 1936 års försvarsordning.

Boutelleau [botállá'], Jacques, f. 1884, fransk författare, känd under pseudonymen Jacques Chardonne. B. har psyko-

logiskt skildrat kärleken o. äktenskapet i bl. a. *hes destinées sentimentales* (1—3, 1934—36). Utg. 1940 *Cronique privée*.

Boutredning, vård, förvaltning o. avveckling av ett dödsbo sker genom dödsbodelägarna el. genom särsk. förordnad boutredningsman. Särsk. bestämmelser i lag \llcorner 1933 om boutredning o. arvskippte.

Bouts [ba'ts], Dirk (omkr. 1420—75), nederl. målare, utbildad under inflytande av Roger van der Weyden o. verksam i Louvain. I Peterskyrkan i Louvain finnes hans främsta arbete, altartavlan *Nattvarden* (1467). B. förstod som ingen av sina föregångare att återge ljus o. atmosfär kring sina figurgrupper i en djup, nyanserad kolorit.

Bouvetön [bovå-], vulkanö i s. Atlanten, s.v. om Afrika. 57 kvkm. Obebodd. Norsk besittning sed. 1927.

Bovallstrand, municipalsamhälle i mell. Bohuslän, Tossene kommun. Fiskläge. 531 inv. (1947).

Bowen (bå'vön), Elizabeth, f. 1899, eng. författarinna. Har utg. noveller o. romaner: *The death of the heart* (1938), *Look at all those roses* (1941), *The demon lover* (1946; Alskaren som var demon, 1947), *The house in Paris* (1948).

Bovenbram betecknar i sammansättningar föremål tillhörande överbramrigen (en masts 4:e avdelning nedifrån).

Bove'ri, Theodor (1862—1915), tysk zoolog, prof. i Würzburg. Banbrytande forskningar rörande cellens byggnad.

Bovete, namn på arter av släktet *Fagopyrum*.

Bowhill [bå'vill], sir Frederick William, f. 1880, eng. militär, flygmarskalk, chef för flygvapnets transportorganisation 1943—45.

Bowiekniv [bå'vii-], jaktkniv med sabelformig spets, uppkallad efter den amerik. jägaren överste Tim Bowie (d. 1836).

bov'ni (av lat. *bos*, oxe), nötkreaturs-, t. ex. i **uttrycket** *bovin tuberkulos*.

Bowling [bå'vng], eng., en om kägelspel erinrande sport, som spelas med ett stort klot, försett med hål för tummen o. långfingret, o. 10 käglor, ordnade i trekant.

Box River [bå'v rii'v], en av källfloderna till South Saskatchewan i s. Canada. 500 km.

Box [bå'ks], större ask el. dosa; maskindel; post- el. bankfack; behållare; cylinder kring förvaringsrum för kolen på ett ångfartyg.

Boxarupproret, ett uppror, som utbröt i Kina våren 1900, framkallat av utländska övergrepp o. därav härrörande ekonomiskt betryck. Upproret kuvades s. å. av europeiska trupper under befäl av tysken v. Waldersee o. ådrog Kina dryga skadestånd.

Boxer [bå'kser], en från Tyskland kommen sällskaps-hund. Påminner om bulldoggen, från vilken den dock väsentl. skiljer sig genom högre ben, lättare huvud m. m.

Boxholm, köping i s.v. Östergötland, Boxholms landsf.distr., Folkungabygdens doms., Ekeby förs. 4.153 inv. (1947). Järnverk, sågverk, hyvleri o. snickerifabrik, tillhöriga B o. x-ho lms AB., grundat 1872, aktiekap. 6 mill. kr. (1948). Eget kraftverk (1944). Verkst. dir. J. Hult (sed. 1933).

Boxkalv, kromgarvat kalvskinn, användes till ovanläder i promenadskodon.

Boxning, urgamal idrott, som går ut på att efter vissa regler slå motståndaren medvetlös för minst 10 sek. Kan äv. avgöras »på poäng», varvid den som gjort bästa arbetet vinner. De tävlande indelas i åtta viktklasser:

vid *professionella boxningar*: pappersvikt upp till 49.8 kg; bantamvikt upp till 53.3 kg; fjådervikt upp till 55.4 kg; lättvikt upp till 61.2 kg; weltersvikt upp till 65 kg; mellanvikt upp till 70.8 kg; lätt tungvikt upp till 79.4 kg; tungvikt över 79.4 kg; vid *amatörboxningar*: flugvikt upp till 50.8 kg; bantamvikt upp till 53.5 kg; fjådervikt upp till 57"-kg; lättvikt upp till 61.2 kg; weltersvikt upp till 66.6 kg; mellanvikt upp till 72.5 kg; lätt tung vikt upp till 79.3 kg; tungvikt över 79.3 kg.

Boy [båj], Will em (omkr. 1520—92), flaml. arkitekt, bildhuggare o. målare, från 1558 i Sverige. B. var som arkitekt verksam på *Stockholms o. Svartsjö slott* samt utförde som skulptör *gravmonumenten över Gustav Vasa och hans två första gemåler* över *Katarina Jagiellonica* (båda i Uppsala domkyrka) samt en *porträttr relief i trä av Gustav Vasa* (Gripsholm).

Boye, Karin (1900—41), författarinna, medlem av De nio. Med utgångspunkt bl. a. från psykoanalysen nådde B. fram till en livstro, som bars upp av tilliten till de sunt o. starkt växande krafterna i tillvaron. Högst nådde hon i sin djupsinniga, ofta symboliska, av hängivelse o. taperhet präglade tankelyrik: *Moln* (1922), *För trädets skull* (1935) m. fl. Romaner: *Kalocain* (1940) m. fl. Novellsaml.: *Uppgörelser* (1934), *Ur funktion* (1940). Postumt utg. 1941 *De sju dödsynderna och andra efterlämnade dikter* samt novellsaml. *Bebådelse*.

Boyer [bå'je], Charles, f. 1899, fransk scen- o. filmskådespelare. Sedan 1936 i Hollywood. Bl. hans mest kända franska filmer märkas *La Bataille* (1934) o. *Passion* (1936). I *Marie Walewska* (1938) gjorde B. en ypperlig Napoleonstudie.

Boyle [båjl], Robert (1627—91), irländsk fysiker o. kemist, en av grundläggarna till den moderna experimentalforskningen inom kemi o. fysik, mest bekant genom sin lära om grundämnena o. upptäckten av att vid långsamt hoptryckning en gasmassas tryck ökas till det dubbla, när dess volvt minskas till hälften (Boyle's lag). Jfr Isoterm.

Boylesve [bå'aliv], René, egentl. René Tardiveau [tardivå'] (1867—1926), fransk författare. Med lätt ironi skildrade B. i romaner franskt landsortsliv (*La jeune fille bien élevée*, 1900; En väluppfostrad flicka, 1920).

Boyne [båjn], flod i ö. Irland, mynnar i Irländska sjön. 1690 vann Vilhelm III av Oranien en avgörande seger över Jakob II vid B.

Boy-scout [båj'ska't], eng. goss-scout. Jfr Scoutrörelsen.

Bozen [bå'tsen], tyska namnet på Bolzano. Br. kem. tecken för en atom brom.

Brabanconne [braba'nsän], L. a. fr., Belgiens nationalsång, författad 1830 av franska skådespelaren Jeneval (* A. H. Déchez) o. tonsatt av van Campenhouet.

Brabant el. Syd-Brabant, provins i mell. Belgien. 3.283 kvkm, 1,773,000 inv. (1946). Odling av vete, havre, betor m. m. Huvudstad: Bryssel. — Provinzen B. har uppstått ur hertigdömet B., som bild. på 1100-t. ur resterna av hertigdömet Nedre Lothringen. B. är titulärhertigdöme för belg. tronföljaren. Jfr Nord-Brabant.

Brachiosaurus, ett till dinosaurierna hörande jättestort kräldyr från jurao. Kriteperioden. Funnen i Nordamerika o. Östafrika. Ett överarmben om 2.13 m längd från Östafrika tyder på en kroppslängd av ca 45 m.

Bräcka (förk. av *skimbracka*, skinnbyxa), urspr. studentöknamn på förmögen borgare; kalkborgare.

Bracken [br«kk'n], **Brendan**, f. 1901, eng. finansman o. politiker, red. för tidskr. *The Banker*, dir. för *The Economist* 1928—40. Medl. av parlamentet sed. 1929. Informationsmin. i Churchills reg. 1941—45, marinminister maj—juli 1945.

Bräden [bre'd'n], **Spruille**, f. 1894, amerik. diplomat, expert på latinamerik. förhållanden. Gjorde en betydande insats som medlare vid fredsförhandlingarna mellan Bolivia o. Paraguay 1935—36. Ambassadör i Colombia 1939—42 o. Argentina 1945—46. Bitr. utrikesminister 1946—47.

Bradford [br«dd'f'rd], stad i mell. England, grevsk. Yorkshire (West Riding). 285,000 inv. (1946). Betydande vävnadsindustri.

Bradlaugh [br«edd'lä], **Charles** (1833—91), eng. politiker, fri tänkare, vars inval i underhuset 1880 försäkrade en häftig strid, då han länge vägrade att avlägga parlamentseden. B. lyckades sen. genomdriva, att ateisteringo ersätta eden med en försäkran.

Bradley [br«sdd'l], **James** (1692—1762), eng. astronom, upptäckte aberrationen o. jordens nutationsförelse, utförde fixstjärnebestämningar med utomordentlig noggrannhet.

Bradley [br«edd'li], **Francis Herbert** (1846—1924), eng. filosof, repr. för en kritisk idealism. Bl. arb. *Appearance and reality* (1893; Fenomen o. verklighet).

Bradley [br«edd'li], **Omajr Nelson**, f. 1893, amerik. general, befälh. i Tunisien april—maj 1943, chef för amerik. invasionstrupperna i England jan. 1944, arméchef vid invasionen i Frankrike juni s. å., deltog i offensiven mot Tyskland vid Aachen o. senare i striderna i Ardennerna samt i framschöten mot Leipzig 1945. Chef för krigsveteranerna 1945—47, generalstabschef (efter Eisenhower) sed. 1948.

de **Braekeleer** [d' brak'le'rj], **Henri** (1840—1888), belg. målare. Intima, fint stämda interiörer.

Braga [bragg'8]. 1. Distrikt i n. Portugal, prov. Entré Alinho-e-Douro. 483,000 inv. (1940). — 2. Stad i B. I, nära fl. Deste. 30,000 inv. (1940). Säte för portug. kyrkans primas. Katedral från 1100-t.

Braga [bragg'0], **Theophilo** (1843—1924), port. författare o. politiker, Portugals förste president (1910—11). B. skrev filosof, dikter samt estet. o. histor. arbeten.

Br ägan'c a el. **Braganza**. 1. Distrikt i n.ö. Portugal, provinsen Trás-os-Montes. 213,000 inv. (1940). — 2. Stad i B. I. 6,000 inv. Portugals kronprins kallades hertig av B.

B råge, i nord. myt. skaldkonstens gud, som till Odens o. make till Idun.

Bragebägaren (isl. *bragarfull*, av *bragr*, furste), vid fornord. furstars gravöl en skål, som arvtagaren under avläggande av ett löfte, bragelöfte, drack till den dödes minne.

Brage den gamle, **Boddason** (omkr. 800—850), uppgives vara Norges äldste skald o. är sannolikt en historisk person.

1. Bragg [brægg], sir **William Henry** (1862—1942), eng. fysiker, 1923 direktör för Royal Institution o. Davy-Faraday Research Laboratory i London, erhöll jämte sonen nobelpriset i fysik 1915 för sina medelst röntgenstrålar gjorda undersökningar av kristallers atombyggnad.

2. Bragg, sir **William Lawrence**, f.

1890, son till W. H. B., prof. i fysik i Manchester 1919—37, sed. 1938 i Cambridge; erhöll tills. m. fadern nobelpriset i fysik 1915.

Brahe, namn på en dansk o. en svensk adlig ätt. Från den danska ätten härstamade den svenska. Till den *danska* hörde **Tyge** (Tyko) **Brahe** (1546—1601), dansk astronom, grundläggare av den moderna observationstekniken, med vars hjälp han samlade det värdefulla material av planetobservationer, som i Keplers hand ledde till den moderna heliocentriska världsbilden (solen alltså medelpunkt). Var motståndare till Copernicus o. uppställde ett förbättrat geocentrist system (jorden alltså medelpunkt). B., som av Fredrik II fick ön Ven i förläning, uppförde där två observatorier, Uraniborg o. Stjärneborg. — Till den *svenska* ätten (som utdö) 8/8 1930 med greve Magnus Brahe på Skokloster) hörde:

1. Brahe, **Per**, d. ä. (1520—90), greve 1561, riksdrots 1569, en av Gustav Vasas mest anlitade rådgivare; fick 1562 Visingsö till grevskap; användes av Erik XIV i diplomat. o. krigiska värv o. stod på Johan III:s sida i striderna mot hertig Karl. Skrev *Oeconomia eller Huusholdz-book för ungt adelsfolk* (1677, nytryckt 1920) samt överarbetade o. fortsatte Peder Svarts kronika om Gustav Vasa.

2. Brahe, **Ebba** (1596—1674), dotter till drotsen Magnus B. (d. 1633), Gustav II Adolfs ungdomskärlek. Ankedrottning Kristina motsatte sig skarpt partiet och förmådde sonen att bryta förbindelsen. 1618 blev Ebba B. gift med riksmarsken Jakob Pontusson De la Gardie.

3. Brahe, **Per**, d. y. (1602—80), sonson till P. B. d. &. greve, riksdrots, blev 1637 generalguvernör i Finland, där han anlade nya städer, t. ex. Brahestad, o. grundade Åbo universitet. Riksdrots blev B. vid Gabriel Oxenstiernas död. I Karl XI:s förmyndarregering sökte han efter riksskattmästaren Gustav Bondes död upprätthålla dennes verk. I utrikespolit. hänseende slöt han sig till de franska alliansvännerna. B., som var sin tids störste svenske jorddrott o. som på sitt Visingsborg förde ett furstelikan- de hov, var en energisk

föraktare av de adliga bördshintresserna.

4. Brahe, **Nils** (1604—32), bror till P. B. d. y., greve, krigare, deltog i Gustav II Adolfs fälttåg, dödligt sårat i slaget vid Lutzen

5. Brahe, **Erik** (1722—56), greve, överste, spelade en ledande roll inom det s. k. hovpartiet. Då dess försök 1756 att genom en revolution stärka kungamakten upptäcktes, blev B. dömd till döden o. avrättad.

6. Brahe, **Magnus Fredrik** (1756—1826), son till Erik B., greve, lantmarskalk

vid 1800 års riksdag, där han genom egenmäktigt förfarande vid justering av protokollet framkallade ett stormigt uppträde, varunder flera avsåde sig sitt adelskap (bl. a. Hans Järta).

7. Brahe, Magnus (1790—1844), son till M. F. B., greve, generallöjtnant, riksmarskalk, politiker; Karl XIV Johans gunstling. Hans Stora inflytande hos denne (»Braheväldet») väckte den liberala oppositionens missnöje. Hans inflytande minskades under de sista åren av Karl Johans regering.

Brahehus, ruin vid Vättern nära Gränna av ett slott, som byggdes av Per Brahe d. y., indrogs till kronan 1685 o. nedbrann 1708.

Brahestad, fi. Raahе, stad i v. Finland, Tjeleborgs l. 4,432 inv. (1942). Anlagd 1649 av Per Brahe d. y.

Brahm, Otto (1856—1912), tysk kritiker o. teaterledare. En av grundläggarna av privatteatern Freie Bühne, som efter möster av Théâtre Libre i Paris sökte införa naturalismen på den tyska scenen.

Brahma'n, medlem av Indiens förnämsta kast, offerpräst o. teol.-filosof, lärare.

Brahmanism', i mera vidsträckt betydelse liktydig med hinduism (el. den högre hinduismen). I trängre, egentlig mening utgör brahmanismen den indiska religionsform, som söker förlösningen icke genom offer utan genom spekulering o. vetande, o. som i sin höjdpunkt innebär insikten, att människans sanna väsen är ett med enheten: alltet.

Brahmaputra, flod i Asien, upprinner på n. Himalaya (v. Tibet), flyter åt ö., genombrytter bergskedjan längst i ö., går därefter åt s.v. och s. till Bengaliska viken, sedan den förenat sig med Oanges till ett väldigt delta. C:a 3,000 km.

Brahms, Johannes (1833—97), tysk tonsättare. Framträdde som pianist o. dirigent. Bland tafrika verk med romantiskt o. personligt tonspråk i nyklassicistisk form märkas fyra symfonier, solokonsert, *Ein deutsches Requiem*, kammarmusik, sånger samt pianokompositioner. (Se bild.)

Braid [bre'd], James (1795—1860) eng. läkare, grundläggare av den vetenskapliga hypnotismen, då kallad braidismen.

Brai'la, stad i s.ö. Rumänien, provins. Muntenia, vid Donau. 97,000 inv. (1945). livlig handel med landbruksprodukter.

Braille [braj], Louis (1809—52), fransk blindlärare, upptäckare av ett mycket använt blindalfabet.

Brailov'skij, Aleksandr, f. 1896, rysk pianist (fransk medborgare), världen runt o. äv. i Sverige känd som Chopin-tolkare.

Brakteat' (av lat. *bractea*, tunn plåt). 1. Medeltidsmynt av tunt metallbleck, präglat så, att bilden framträder upphöjd på ena sidan o. nedsänkt på andra (se bild). — 2. Ett i nyare tid använt namn på hängsmycken av guld från den yngre järnåldern. Jfr Vadsenabrakteaten.

Brakved, art av växtsläktet *Rhamnus*. Brakvefal' (av grek. *brakv's*, kort, o. *keale'*, huvud), kortskalle. Jfr Doli-kocefal.

Bräm-, tillhörande bramriggen (en masts 3:e del nedifrån).

Bramante, Donato (f. i Urbino omkr. 1444—1544), ital. arkitekt o. målare, en av högenrännansens främsta målsmän inom byggnadskonsten. Verksam i Milano där han bl. a. uppförde det kupoltäckta koret till *Santa Maria delle Grazie* (1492—98), reste 1499 till Rom, där han som ett antikt tempel byggde rundkyrkan *Il tempietto* (se bild) på klostergården till San Pietro in Monforio. Därmed inleddes högenrännansens inom byggnadskonsten. I Vatikanen utfördes viktiga tillbyggnader, bl. a. Belvederegården, axiellt komponerad i stigande terräng. År 1506 lades grunden till *Peterskyrkan*, som enl. B. skulle uppföras som en centralbyggnad. Monografi av M. Reymond.

Bramsnjes, C. Viggö, f. 1879, dansk socialdem. politiker, urspr. typograf, 1924—26 o. 1929—33 finansminister i Staunings reg., därefter dir. för Nationalbanken. Ordfr. i Danska Föreningen Norden sed. 1940. Framstående socialpolitiker.

Bramstorp, Axel, dansame som Pektsson-Bramstorp.

Bramstång, den översta delen av en av tre delar bestående mast.

Brand, Med. Kallbrand, gangrä'n el. nekro's, lokal död, avdöende av ett större el. mindre kroppsparti som följd av yttre skadliga påverkningar (krossning, förfrysning, förbränning) el. upphävd blodtillförsel genom långvarigt tryck el. kärsljukdom (åderförkalkning, blodpropp). Det avdöda partiet uppmjukas o. sönderfaller under förruttelse med vidrig stank, fuktig brand, el. intorkar o. blir pergamentlikt, torr brand (mumifikation). — *Bot.* Hos växter sjukliga förändringar, framkallade av brandsvampar.

Brandalarm gives från brandskåp, vilka äro anslutna till ett brandtelegrafnät el. med ett automatiskt brandalarmssystem, som utlöses av termokontakter.

Brandbomb avser att genom stark värmeutveckling åstadkomma brand o. har antingen en tunnväggig bombkropp, fylld med ett brandämne, el. ett brännbart elektronhölje med en brandsats inuti. Vissa b. innehålla dessutom ett sprängämne. De utveckla en intensiv hetta — upp till 3,000° — vid nedslaget o. väga i regel 1—6 kg, men äv. b. upp till 100 kg förekomma. De vanligaste typerna äro termit-, elektron-, fosfor- o. oljebombomber. Förstöringen av städer o. samhällen vid luftanfall under Andra världskr. åstadkoms till c:a 75 % av brandbomber.

Branddamm, grävd uppsamlingsplats för vatten, avsedd att utgöra reserv för brandsläckningsändamål för den händelse vattenverket eller ledningsnätet skulle förstöras el. tömmas genom alltför starkt antitande av brandkärer o. hemskydd. B. markeras medelst vit skylt med röd text.

Brandelius, Gustaf (1833—84), militär, konstnär. Utförde genremässiga djurmålningar.

Brandell', Per (1781—1841), väckelsepredikant (statskyrkopräst) i Angermanland.

Brandenburg, 1. Delstat i n. Tyskland, kring Elbe. 38,275 kvkm, 2,6 milj. inv. (1947; Berlins förorter frånräknade). Omsluter staden Berlin, som bildar eget administrativt område. Slättland, delvis sumpmark. Akerbruk, boskapskötsel; textilindustri. — Mark Brandenburg var kärnan i markegrevskapet (från

ino-t.) o. kurfurstendömet (från 1200-t.). Under ledning av hohenzollrarna, till vilka landet 1411 övergätt, utveckledes detta till Tyska rikets starkaste stat vid sidan av Österrike. Kurfurstendömet B. blev 1701 konungariket Preussen. Efter Andra världskr. tillhör delstaten B. den ryska ockupationszonen. Kommunalvalen i sept. 1946 resulterade i stark majoritet för det av ryssarna stödda socialistiska enhetspartiet. — 2. Stad i v. B. I, vid Havel. Tyg-, maskin-, kvarn- o. kemisk industri. 71,000 inv. (1939).

Brandenburg, **Erich**, f. 1865, en av samtidens ledande tyska historiker, prof. i Leipzig. Bl. arb. *Die Reichsgründung* (2 bd, 1916).

1. Brändes, **Georg** (1842—1927), dansk kritiker o. litteraturhistoriker av judisk börd. Påverkad av Taine, Stuart Mill o. Renan började han 1871 under titeln *Hovedstrømninger i det ig. Aarhundredes Litteratur* utgiva föreläsningar, i vilka han bröt staven över den samtida danska litteraturen o. tidens konservatism samt hävdade, att litteraturens uppgift framför allt vore att sätta problem under i "batt. B. utövade genom sina idéer ett oerhört inflytande på den generation av nordiska författare, som då höll på att bryta sig fram. Senare kom han att inta en mera isolerad ställning. Som litteraturhistoriker visade B. psykologisk skarpskick o. en starkt personlig uppfattning. Av hans vidlyftiga författarskap märkas teckningar av flera av litteraturens största personligheter, bl. a. Shakspeare, Goethe, Voltaire o. Tegnér. Av utomordentligt intresse är **Georg o. Edvard B:s Brevveksling med nordiske Författare og Videnskapsmand** (I—VII, 1939—42).

2. Brändes, **Edvard** (1847—1931), broder till G. B., dansk författare, radikal kritiker o. politiker, förenad från slutet av 1870-t. sin tidningsmannaverksamhet med politiken o. åstadkom härigenom en allians mellan den politiska o. litterära vänstern. Har äv. medhunnit ett vidlyftigt dramatiskt författarskap. Redaktör för *Politiken* 1884—1904, finansminister 1909—100. 1913—20. Jfr G. Brändes.

Brandflaskor el. brännflaskor föras med ballonger, ofta i behållare om 8 st., in över fientligt område, falla genom en utlösningsanordning till marken, varvid de krossas o. innehålllet antändes. De förorsaka brandhärder.

Brandgata, röjning, som vid skogsbrand utföres på hotade ställen i skog; äv. benämning på för skydd mot eldsvådors spridande avsedd, smal gata mellan husen i vissa städer.

Brandin, **Axel**, f. *₁₂ 1883, ingenjör. B., som verkat i Sv. Tändsticksbol. sed. 1917, blev dess vice verkst. dir. 1942 o. chef 1944.

Brandklipparen, enl. traditionen namnet på den rikhäst, som användes av Karl XI (i slaget vid Lund) o. senare av Karl XII.

Brandläggning, lag av is/ 1944 som jämte brandstadgan av samma dag innefattar de allmänna bestämmelserna om brandväsendet i stad o. på land.

Brandlilja, art av örtsläktet *Lilium*.

Brandlyra el. brandljud, en genom löpeld i skog framkallad skada på nedre delen av trädstammar. Den yttar sig så, att barken på ena sidan (den, som vid brandtillfället är läsidan) dödas o. avfaller. En vanlig företeelse i Nordsveriges gamla tallbestånd.

Brandmur el. brandgavel, brandsäker vägg till skydd mot elds spridande mellan byggnader el. olika delar av samma byggnad.

Brandordning, föreskrifter, som utöver bestämmelserna i brandlagen o. brandstadgan

skola finnas i varje stad o. landskommun för fullständig o. ändamålsenligt ordnande av brandväsendet.

Brandrör, anordning, varigenom sprängladdningen i ihåliga projektiler antändes. De äro av två slag, nedslagsrör, vilka tända vid projektilens anslag möt el. efter dess inträngning i målet, o. dubbelrör, äv. försedda med nedslagsanordning, vilka tända antingen i luften el. vid nedslaget.

Brandskatt, lösepenning, som städer under medeltiden o. början av nyare tiden erlade till en fiende för att undgå bränning.

Brandskepp, dets. som brännare.

Brandskogsskeppet, beteckning på märklig skeppsrättning i Boglösa kommun, Uppsala l. Brandskola, Statens, skola i Sthlm för utbildning av brandbefäl o. skörstensfejarsmästare, inrättad 1941. Stadga av *_{8j} 1942, ändr. U/1943-

Brandskott, brandfri vägg mellan flygmotor och flygplan.

Brandstad, kommun i mell. Skåne, Malmöh. l. (past.adr. Bjärsjölagård); Bjärsjölagårds landsf.distr., Färs doms. 668 inv. (1947).

Brandstadga, författning med grundläggande bestämmelser (vid sidan av brandlagen) ang. brand väsendet i stad o. på land. Gällande brandstadga är av *₇ 1944.

Brandstod, ersättning för skada till följd av eldsvåda.

Brandstorp, kommun i ö. Västergötland, Skarab. l., Tidaholms landsf.distr., Vartofta o. Frökinds doms. 880 inv. (1947).

Brandstrup, **Ludvig** (186r—1935), dansk bildhuggare. Psykologiskt uppfattade porträttbyster.

Brandsvampar el. sotsvampar, ordn. *Ustilaginaceae* av basidiomyceterna. Omfatta många viktiga skadegörare på kulturväxter, särsk. sädeslag. Cellträderna (hyferna) intränga i groddplantor (havre, *Sorghum*) o. nå med tiden upp i fruktännena el. ock nedsmittas blomorna direkt (vete, korn). I st. f. kärna utvecklas ett sotsvart pulver av brandsporer, som övervintra. Bekämpas genom utsädes behandling med lämpliga betningsvätskor.

Brandsyn, besiktning av byggnaders tillstånd med hänsyn till faran för eldsvåda. Skall enl. brandstadgan årligen förrättas av nämnd, som därtill utsetts av vederb. kommun, i större städer av brandchefen el. annan av brandbefälet.

Brandt, **Georg** (1694—1768), kemist, bergsråd, upptäckte metallen kobolt.

Brandt, **Józef** (1841—1915), polsk målare. Bataljmål., bland vilka flera framställa episoder ur svensk-polska krig.

Brandväsen, sammanfattande benämning för sådana anordningar, som vidtagits för eldsläckning o. för förebyggande av eldsvådor. I Sverige förekomma bestämmelser rörande brandväsen redan i Magnus Erikssons stadslag 1350. Enl. gällande brandlag o. brandstadga (*₇ 1944) skall num. i varje stad, köping o. kommun finnas en brandstyrka av sådan omfattning, att trygghet mot skada av brand kan anses tillfredsställd.

Brandy [bra?'nn'di], eng., konjak; äv. druvbrännvin. — **Cherry B.** [tʃɛrri'i], körsbärslikör.

Brangwyn [brang'wɪn], sir Frank, f. 1867, eng. målare o. etsare med motiv från byggnadsplatser o. industrier med förhållande av den moderna tekniken.

Braniccki [brani'tʃki], polsk grevlig ätt, som spelade en betyd. roll i polskt politiskt liv under 1700-t.

Branly [bra?'li], **Édouard** (1846—1940), fransk fysiker, prof. i Paris 1876. uppfinnare av kohären, förr använd vid radiotelegrafi.

Bränner, **Hans Christian**, f. 1903,

dansk författare. Har bl. a. skrivit romanerna *Le'tetj* (1936), *Barnet leger ved Stranden* (1938) o. *Drömmen om en Kvinde* (1941; sv. övers. 1942) samt de mycket uppskattade novellsamlingarna *Om lidt er vi borte* (1939; En liten tid ..., 1941) o. *To Minutters Stilhed* (1944).

Bransch (fr. *branche*, gren), affärgren, fack. Bransfieldsundet [brEensfild-], sund i Antarktis mellan Syd-Shetlandsöarna samt Joinvilleön o. Ludvig Filips land.

Brant, Sebastian (1457—1521), tysk lärd, skrev den satiriska lärodikten *Das Narrenschiff* (1494).

Brantevik, municipalsamhälle i s.ö. Skåne, inom O. Nöbbelöv o. Simris kommuner. 777 inv. (1947). Fiskläge.

Brantford [brentf'rd], stad i s.ö. Canada, prov. Ontario, vid Grand River nära Ontariön. 30,000 inv. (1931).

1. Branting, Lars Gabriel (1799—1881), gymnast, P. H. Lings lärjunge o. efterträdare som föreståndare för Gymnastiska centralinstitutet i Sthlm. B. bidrog kraftigt till den sv. sjukgymnastikens utveckling.

2. Branting, Hjälfmar (1860—1925), son till L.-G. B., den svenska socialdemokratiens främste ledare. B. var utgivare av Socialdemokraten med korta avbrott

från 1886 till 1917 o. led. av AK för Sthlms stad från 1896. Som partiledare verkade B. för moderation o. sammanhållning. Vid krigsutbrottet 1914 tog B. bestämt parti för ententemakterna. Finansminister okt. 1917—jan. 1918 i den Edénska vänsterkoalitionsministären, statsminister mars—

okt. 1920, okt. 1921—april 1923, denna gång samtidigt äv. utrikesminister, samt okt. 1924—jan. 1925. Under de sista tio åren ägnade sig B. i hög grad åt internationella o. utrikespolit. frågor. B. verkade särsk. för Sveriges anslutning till N. F. 1920 o. spelade senare en uppmärksam roll ss. medl. av förbundsrådet, bl. a. vid Korfuorkonflikten 1923 o. Mosulkonflikten 1923—25. B. erhöll 1921 halva Nobels fredspris. Ett Brantingmonument, avsett att efter kriget uppställas på Norra Bantorget i Sthlm, fullbordades av C. Eldh 1942. — B:s hustru Anna B., f. Jäderin, f. i. i. 1855, är känd som käSOR o. kritiker under författarnamnet Ren é samt förf. av realistiska Sthlmskildringar. Utg. *Min långa resa* (1945).

Branting, Agnes (1862—1930), textilkonstnärinna. Ledare för Handarbetets vänner 1891—1904, varefter hon upprättade *Licium* för tillverkning av kyrkliga textilier. Utgav tills, med A. Lindbom *Medelstida vävnader och broderier i Sverige* (1928—29).

de Brantôme [d' bra'ntã'm], Pierre des Bourdeilles (1535—1614), fransk författare, vars memoarer lämna en trovärdig skildring av samtidens seder o. liv.

Branzell, Karin, f. * 1891, operasångerska (alt), 1913—18 vid Kungl. teatern i Sthlm. 1918—24 vid Staatsoper i Berlin, 1924—44 vid Metropolitan i New York. Hovsångerska 1936.

Braque [brakk], Georges, f. 1882, fransk målare, grundade tills. med Picasso kubismen omkr. 1908 men har senare övergått till en mera naturalistisk framställning med förfina d kolorit. *Stilleben*, se bild.

Brasilianska **nötter** el. pa'ranõller, frön av *Bertholletia-äita*.

Brasilien, förbundsrepublik (off. Estados Unidos dp Brazi l) på Sydamerikas ö. kust, 8,511,189 kvkm, 46 mill. inv. (1947). I n. slättland med urskogar, i s. och ö. bergplatåer. Tropiskt klimat. Befolkning: vita (omkr. 2/3), indianer (omkr. 2 mill.), negrer samt blandraser (V.). Jordbruk o. bergsbruk; betyd. bomulls- o. sidenindustri. Exporterar kaffe, bomull, gummi, tobak o. kakao. B. består av 20 stater, i förbundsdistrikt o. 6 territorier. Det styres av en president, vald för 5 år. Den lagstiftande makten utövas av en på 4 år vald deputeradekammar samt en senat på 46 medlemmar, nämligen 2 repr.

från varje stat samt 6 representanter för förbundsdistriktet. Allmän rösträtt efter 18 år. Riksspråk är portugisiska. — Huvudstad: Rio de Janeiro. — *Armé*: Allmän värnplikt med 12—18 månaders tjänstgöringstid. *Marin*: Bl. a. 2 slagskepp, 2 kryssare, 16 jagare. *Flygvapnet*, vari äv. ingår luftvärnet, är uppdelat på 5 flygområden. Under Andra världskr. levererades över 2,500 flygplan till B. *Myntenhet*: Sed. VII 1942

I cruziro = 100 centavos. — *Hist.* B. togs 1500 i besittning av Cabral för Portugalens räkning o. steg från koloni till ett moderlandets sidoordnat område under konung Johan VI:s vistelse i landet (1808—20). Johans son Pedro I lät 1822 förklara landet oberoende o. utropa sig till kejsare. Hans son o. efterträdare från 1831 Pedro

II störtades 1889 av en sammansvärjning, varefter republiken infördes. B. förklarade okt. 1917 Tyskland krig o. tillhörde efter fredsslutet N. F. till 1926, då det som protest mot förvägrad permanent rådsplats lämnade detsamma. Genom en statskup i okt. 1930 kom Getulio Vargas till makten. En 1934 antagen demokratisk författning avlöstes 1937 av en korporativ, som gav Vargas diktatoriska befogenheter. Inför hotet om revolt avgick Vargas okt. 1945, varefter val nollos dec. s. å. med seger för general Dutras socialdem. parti. 1946 antogs en ny författning, vari bl. a. fastslags regeringens rätt att upplösa mot det demokratiska styrelsesättet fiendliga partier. Denna bestämmelse kom till anv. redan 1948 mot kommunistpartiet. Okt. 1947 hade äv. de diplom. förbindelserna med Ryssland avbrutits. B., som aktivt deltog på de allierades sida i Andra världskr., var 1946—47 medl. av FN:s säkerhetsråd o. av sociala o. ekon. rådet 1948—50.

Brask, Hans (1464—1538), biskop i Linköping 1513 efter omfattande studier i utlandet. Fosterlandsvän, ehuru konjunktur politiker (»Brasklappen»), o. framför allt en ivrig anhängare av katolicismen blev B. snart

motståndare till Gustav Vasa o. flydde kort efter Västerås riksdag 1527 ur landet. B. anade det första svenska pappersbruket, grundade ett boktryckeri (i Söderköping) o. umgicks med planer på att genom en kanal förbinda Vänern med Östersjön. Dog i Polen.

Brasklapp, uttryck, som syftar på den lapp med påskriften: »Härtill är jag nödd o. tvungen», som biskop Brask lär ha insmugit i sigillkapseln vid undertecknandet av Gustav Trolletes avsättning 1517.

Brasov [brasi'äv], ty. Kronstadt, stad i Rumänien, s.ö. Transsylvanien. 85.000 inv. (1945). Handel o. industri. Rumänska rundradions storstation.

Brass, tåg, varmed rår kunna svängas i vågrät riktning. — Brassa, svänga el. vrida rår genom att hala brassarna.

Brass'ioa, kälsläktet (fam. *Cruciferae*), ca 50 arter. Skidor långsträckta, trinda med spröt, från klotrunda. *B. oleracea*, vildväxande på Englands o. Frankrikes kuster, är stamform till en mängd av våra odlade sorter (kål-rabbi, blomkål, grönkål, brysselkål, huvudkål m. fl.). *B. napus*, kålrapsen, är sällsynt, vildväxande i s.ö. Sveriges kusttrakter; en form av denna är Mellaneuropas viktigaste oljeväxt, ur vars frön rovolja pressas, medan återstoden går till foderkakor (rapskakor); en annan odlad form är kålroten. Av *B. rapa*, rovrapsen, finns äv. en form med oljerika frön; en annan odlad form av denna är rovan. Fröna av *B. nigra* ge svartsenap.

Brastad, kommun i mell. Bohuslän, Göteborg. 1.; Lysekils landsf.distr., Sunnervikens doms. 2.946 inv. (1947).

Brastal, populär benämning på Franklin Roosevelts radiotal från bostaden (»framför brassan») i Vita huset.

Bråte, Erik (1857—1924), språkman, lektor i Sthlm 1887, framstående runkännare. Utg. bl. a. den populära översikten *Sveriges runskrifter* (1922).

1. Bratia'nu, Ion (1821—91), rum. politiker, konseljpresident 1876—88. B., som till sin äskädning var liberal, medverkade kraftigt till det rum. konungarikets upprättande 1878.

2. Bratianu, Ion (1864—1927), rum. politiker, liberal partiledare. Ministerpresident 1909—n, 1914—febr. 1918, dec. 1918—19, 1922—26 o. 1927. Genomdrev aug. 1916 Rumäniens deltagande i Första världskr. på ententens sida. Rumäniens förste delegerade på fredskonferensen i Paris 1919. Verksam för bildandet av »lilla ententen».

3. Bratianu, Vintila (1867—1930), broder till föregående, rum. politiker. Krigsminister under Första världskr., finansminister 1923, ministerpresident 1927—28.

Bratislava [brätt'-], ty. Pressburg, ung. P o z o n y, stad i Tjeckoslovakien, vid Donau. 139.000 inv. (1940). Livlig industri o. sjöfart. Rundradiostation. Univ., gr. 1919. Till 1835 var B. Ungerns kroningsstad o. 1939—45 Slovakiens huvudstad.

Bratt, Gillis (1870—1925), läkare, sånglärare. Utgav *Talröstens fysiologi*.

Bratt, Ivan, f. 24/10 1878 läkare, nykterhetspolitiker o. industriman. B. har genomdrivet en reglering av alkoholbruket på grundvalen av individuella restriktioner (»Brattssystemet») o. privatintressenas avkoppling från sprithandeln. B:s tankar började förverkligas 1913—14, då B. i Sthlm startade »Stockholmssystemet», som följdes av liknande system-

bolag på andra håll, samt Vin- o. Spritcentralen, som med statsmakternas stöd införestått enskilda vin- o. spirituosaaffärer. B. har äv. grundat restaurang- o. kaféforetag efter stora linjer (Sara o. Norma i Sthlm). B., som var dir. i AB. Stockholmssystemet 1913—22 o. i Vin- och Spritcentralen 1923—28, var 1929—42 chef för SKF i Paris.

Bratt, Karl Axel, f. 23/12 1882, militär, överste o. krigsmaterielinspektör 1935. Militärpolitisk förf. (*Ett värld i vapen*, 1939, m. fl.). Medarb. i Dag. Nyh. till 1943. därefter i Stockholms-Tidningen.

Brattfors, kommun i s.ö. Värmland, Värml. l. (past.adr. Värmlands Brattfors); Storfors landsf.distr., Östersysslets doms. 1.019 inv. (1947).

von Brauchitsch, Walther, f. 1881, tysk gilltär, generalstabschef under Första världskr. B. blev 1932 artillerieinspektör, 1936 arméchef (i Königsberg), rg37 armégrupsöverbefälhavare (i Leipzig), 1938 överbefälh. för tyska armén o. 1940 generalfältmarskalk. B., som ledde fälttåget mot Ryssland 1941, avgick dec. s. å. Internerades av de allierade 1945.

Braun [bra'n], Karl Ferdinand (1850—1918), tysk fysiker, prof. 1877 (i Strassburg från 1895). B. erhöll 1909 tills, med Marconi nobelpriset i fysik för sina bidrag till rationell radiotekniks utveckling. Jfr Brauius rör.

Braun [bra'n], Olli o. f. 1872, tysk socialdemokratisk politiker, medl. av tyska nationalförsamlingen o. riksdagen 1919—33 o. var med ett par kortare avbrott ministerpresident i Preussen 1920—32, då han på grund av sin antinazistiska inställning avsattes av rikskanslern F. von Papen.

von Braun, Vilhelm (1813—60), löjtnant, författare, utgav diktsamlingar o. poetiska kalendrär med humoristiskt, ofta grovkornigt, stundom sentimentalt innehåll, som skaffade honom stor popularitet.

Braunsberg, po. Braniewo, stad i Ostpreussen, nära Königsberg. 15.000 inv. (1933). Katolsk akademi, *Lyceum Hosianum*, grundad 1568. B. tillhörde 1626—35 Sverige, därefter Polen o. tillföll 1772 Preussen.

Braunschweig [-s'vajk]. 1. Provins i n. Tyskland, vid o. på Harz, bestående av 3 större områden samt några enklaver. 3.572 kvkm, 679.000 inv. (1942). Jordbruk, särsk. sockerbetsoodling, bergs- o. skogsbruk. — *Hist.* B., som urspr. tillhörde stamhertigdömet Sachsen, utbröts därur 1180 o. blev 1235 hertigdöme. 1806—13 var B. införlivat med det av Napoleon upprättade konungariket Westfalen. B. ingick 1866 i Nordtyska förbundet o. 1871 som förbundsstat i Tyska riket. Efter den siste hertigens tronavsägelse 1918 blev B. fristat (republik) o. efter nazismens genombrott (1933) en riksdel. lydande under riksståthållaren för B. o. Anhalt. Efter Andra världskr. en del av den britt. ockupationszonen ingår B. sed. 1946 i den nya delstaten Nieder-Sachsen (se d. o.). —

2. Huvudstad i B. l. Flygplans- o. maskinindustri. Tekn. högskola. 207.000 inv. (1942). Utsatt för allierade bombanfall 1943—45, då bl. a. det gotiska rådhuset delvis lades i ruiner.

Brauns rör, en äldre form av katodstrålerör. Brava, den sydvästligaste av Kap Verde-öarna. 61 kvkm, 10.000 inv.

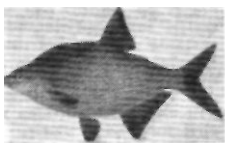
Brava'd (fr. *bravade*), bedrift (äv. ironiskt). Brave'ra (fr. *braver*), stoltsera, skryta.

Bravo, it., bra! Superlativ: b r a v i s s i m o. Bravu'r (it. *bravura*), tapperhet, käckhet; överlägsenhet. — Bravur-aria, aria, i

vilken sängaren hat tillfälle att visa sin tekniska skicklighet.

Braxen. *A'bramis brama*, en karpfisk, utbredd inom större delen av Europas söt- o. bräckvatten. Matnyttig. (Se bild.)

Braxengräs, arter av ormbunkssläktet *Isoetes*. Bray [brelj], hamnstad i ö. Eire, grevsk. Wicklow o. Dublin, vid Irlandska sjön, 9,000 inv. (1936). Havsbad o. vinterkurort.

Brazos [bra'sås], flod i Texas, s. För. Stat. Mynnar i Mexikanska bukten, 1,450 km. de Brazza [d^o brasa'], Pierre Savorgnan (1852—1905), greve, fransk kolonisatör, grundade 1876—82 Franska Kongo o. anlade staden Brazza ville (1880).

Brazzaville [brassavill'], huvudstad i Franska Ekvatorialafrika, belägen i Mellersta Kongo, vid sjön Stanley Pool, 24,000 inv. (1936). Regeringen i B. anslöt sig i aug. 1940 till general De Gaulle o. sept. 1942 förlades amerik. trupper i staden.

Breared el. Bredared, kommun i s.ö. Halland, Hall. 1. (past.adr. Simlångsdalen); Oskarströms landsf.distr., Hallands s. doms. X,44i inv. (1947). Jfr Bredared.

Breasted [bress'tid], James Henry (1865—1935), amerik. egyptolog, 1905—33 prof. i Chicago. Förutom flera Brett lagda arb. över det forna Egypten märkes *Människans äldsta historia* (sv. övers. 1925).

Breooia [bräck'sia], bergart, bestående av sammankittade, kantiga bergartsstycken.

Breche de Roland [bräs]-d^o-råla^o], »Rolandsasset», pass i v. Pyrenéerna, 2,804 m ö.h. Brecknockshire [brekk'näks'i^o], grevskap i s.ö. Wales, 1,862 kvkm, 58,000 inv. (X931).

Bred, kommun i s.v. Uppland, Tjpps. 1. (past.adr. Sparsätra); Enköpings landsf.distr., Upps. l.s. s. doms. 428 inv. (1947).

Bre'da, stad i s. Nederländerna, prov. Nord-Brabant, 82,000 inv. (1946). Krigsakademi. Stor industri. I B. slöts 1667 en fred, varvid England av Holland förvärdade Nya Holland (nuv. staterna New York o. New Jersey).

1. von Breda, Lucas, d. ä. (1676—1752), målare. Utförde porträtt, bl. a. av brodern *Lorens von Breda* (Nat.mus.).

2. von Breda, Carl Fredrik (1759—1818), sonson till 1., B. d. ä., målare, en av huvudrepresentanterna för den romantiska, engelsk-påverkade riktningen; utförde ett flertal porträtt, ss. skådespelerskan *Teresa Vandoni* (Nat.mus.; se bild), vilka gjorde honom till sin tids mest uppskattade sv. porträttör.

Bredared, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Myrekulla); Bollebygdss landsf.distr., Borås doms. 1,055 inv. (1947). Jfr Breared.

Bredaryd, kommun i v. Småland, Jönk. 1.; Reftele landsf.distr., Östbo o. Västbo doms. 1,580 inv. (1947).

Bredberg, Axel, f. ²⁴/_{ii} 1884, generalmajor (1937). inspektör för trängen 1933, chef för

försvarsstaben 1942—45, militärbefälh. för V. milo 1945—47.

Bredbyn, municipalsamh. i Anundsjö kommun, Västernorr. l. 432 inv. (1947).

Bredd, breddgrad el. latitud. Geografisk bredd för en ort på jorden är vinkeln mellan dess lodlinje o. ekvatorplanet; är äv. lika med polhöjden. Astronomisk bredd för en punkt på stjärnhimlen är dess vinkelavstånd från ekliptikans plan. Jfr Koordinatsystem.

Bredestad, kommun i n.v. Småland, Jönk. 1. (past.adr. Aneby); Aneby landsf.distr., N. och S. Vedbo doms. 1,390 inv. (1947), därav i del av Aneby municipalsamhälle 1,096 inv.

Bre'dius, Abraham (X855—1946), höll. konsthistoriker o. museiman, framstående kännare av höll. konst, särsk. 1600-t.s.

Brednäsapor, *Platyrrhini*, Nya världens apor. Ha tre öakta kindtänder i var käkhalva o. bred näskillevägg. Central- o. Sydamerika. Bre'dow, förstad till Stettin med stora skeppsvary (bl. a. de stora Vulcanverken).

Bredsida, samtidig avfyring av alla de fartygets kanoner, vilka kunna skjuta åt samma sida.

Bredsäter, kommun i n.v. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Lugas); Kinne landsf.distr., Kinnefjärdings, Kinne o. Källands doms. 290 inv. (1947).

Bredsätra, kommun på ö. Öland, Kalm. 1. (past.adr. Gärdslösa); Borgholms landsf.distr., Ölands doms. 470 inv. (1947).

Bredvik el. Brevik, kommun i n.ö. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Kyrkebo); Hjo landsf.distr., Skövde doms. 797 inv. (1947).

Bredåkra, järnvägsstation i mell. Blekinge, 7 km n. om Ronneby, på en rullstensplatå med samma namn.

Brefeld [bre'fält], Oscar (1839—1925), tysk botanist, prof. i Breslau 1898. Har utfört omfattande undersökningar över svamparna. Bregaglia [-gall'ja], dal i Alpema, Engadindalens fortsättning s. ut till Comosjön s. ände.

Bregalnitza, biflod till Värder, Jugoslavien. Bregenz, huvudstad i Vorarlberg, Österrike, vid Bodensjön, 15,000 inv. (1934).

Brehm, Alfred Edmund (1829—84), tysk zoolog o. forskningsresande. Bl. arb. det mycket spridda, populära *Illustriertes Tierleben* (1863—69; äv. i sv. övers., Djurens liv).

Brehm, Bruno f. 1892, österrik. författare. Bl. arb. en romantrilogi om Österrikes öden under Första världskr.: *Apis und Este* (1931); Så började det, (1934), *Das war das Ende* (1932) o. *Weder Kaiser noch König* (1933) samt <4« *Wiederseh'n, Susanne* (1938; Vi ses igen, Susanne, X94i).

Brehmer, Herma nu (1826—89), tysk läkare, anlade i Görbersdorf, Nieder-Schlesien, det första lungstosnanatoriet.

Breidablick, »den vida skinande», i nord. myt. namn på Balders borg i dödsriket.

Breidabl, Axel, f. 1876, dansk journalist o. författare, mest känd genom lustspelet *Eberöds Bank* (1923).

Breidifjord, fjord på Islands v. kust.

Breisaeh [bräjsach], stad i s.v. Tyskland, Baden, vid Rhen, 3,000 inv. (1933).

Breisgau [bräjs'gä], landskap i s. Baden, Tyskland Huvudstad: Kreiburg.

Breitenfeld [bräjt'enfält], by i delstaten Sachsen-Anhalt, mell. Tyskland (prov. Sachsen, Preussen), 10 km n.v. om Leipzig; bekant genom sv. segrarna ¹⁰/_v 63i (Gustav II Adolf) o. ¹⁰/_{io} 642 (Torstenson).

Breithom [bräjt'hörn], namn på flera toppar i Västpalerna, ss. B. i Monte Rosamassivet (4,171 m) o. B. i Bernalperna, s.v. om Jungfrau (3,779 m).

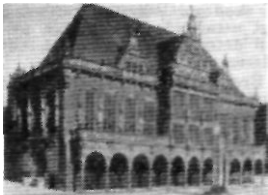
Breitinger [braj'-], Joh ann Jakob (1701—76), Schweiz, författare. Bekämpade jämte Bodmer den fransk-klassiska litteraturriktningen i Tyskland o. hävdade i st. fansatisens o. känslans rätt.

Bremanger, ö vid Norges v. kust, Sogn o. Fjordane fylke. 153 kvkm, 1,850 inv.

Bremanger järn, i Norge framställt gjutjärn som innehåller vanadin o. titan.

Bremen. 1. Delstat i n.v. Tyskland, vid Weser. 304 kvkm, 491,000 inv. (1948). — 2. Huvudstad i B. 1, 75 km från Wesers mynning. 390,000 inv. (1946). Var före Andra världskr. Tysklands andra stad i fråga om handel o. sjöfart o. hade ubåtsvarv o. flygplansfabriker. Stor utvandringsstrafik (Norddeutsche Lloyd). — Gamla staden bestod av många vackra, ålderdomliga gilleshus. Vid

forget med Randsstatyn ligger bl. a. rådhuset (se bild) med sin berömda källare från 1400-t. (omb. 1609—14) o. i närh. domkyrkan (fr. 1000-t.). Under Andra världskr. blev staden svårt skadad av allierat flyg. Sed. T 94 5 ockuperat av amerikanerna. — *Hist.* B. namnes tidigast 782. Tillhörde periodvis Hansan o. började från 1400-t. anses som fri riksstad; förklarades för sådan 1815. — B:s stift upprättades 787, förenades omkr. 850 med Hamburgs såsom ärkestift o. spelade för Nordens kristnande en stor roll; så var B:s ärkebiskop ända till 1104 de tre skandinaviska ländernas primas. Förvandlat till hertigdöme tillh. stiftet 1648—1719 Sverige.

Bremer, Fredrika (1801—65), författarinna. Grundade den sv. kvinnoaksrörelsen. Utgav 1828—48 *Teckningar utur hvardagslifvet*,

vari ingå hennes båda huvudarb., den i brevform skrivna karaktärromanen *Grannarne* (1837) o. berättelsen *Hemmet* (1839), där hon hävdade ogift kvinnas rätt till egen verksamhet. Tendensromanen *Hertha* (1856) uppväckte starkt motstånd men bidrog till genomförandet av viktiga sociala reformer till kvinnans frigörelse. Sina vidsträckta resor skildrade hon i *Hemmen i den nya världen* (1853—54) o. *Lifvet i gamla världen* (1860—62). B. utförde ett omfattande arb. i välgörenhetens tjänst.

Bremerhaven [-hafen], stad i delstaten Niedersachs, n.v. Tyskland, hamnstad till Bremen, vid Weser. 26,000 inv. (1933). Skeppsindustri; cigarrfabriker.

Bremervörde [-förd^o], stad i delstaten Niedersachs, n.v. Tyskland (prov. Hannover, Preussen). 4,400 inv. (1933). Fordom säte för ärkebiskoparna av Hamburg-Bremen.

Brendler, Frans Fredrik Edvard (1800—31), tonsättare av tysk börd, skrev deklamatoriet *Spastaras död* (till Lidners dikt), romanser, solosånger, symfonier m. m.

Brenner, Elias (1647—1717), miniatyr-målare, kopparsticlkare, fornforskare, numismatiker, verksam i Sthlm. — B:s hustru, Sophia Elisabeth B., f. Weber (1659—r730), var Sveriges första egentliga författarinna. Hennes dikter uttrycka tidens borgerliga moral.

Brennerpasset, pass I Alperna, Tyrolen, på gränsen mellan Tyskland o. Italien. 1,370 mö.

h., den lägsta av de större passvägarna, över B. går den äldsta alpjärnvägen, B. b a n a n (1867), mellan Brenner o. Bolzano. Sedan gammalt huvudväg mellan Tyskland o. Italien, Brenn'us, anförare för de gallar, som omkr. 387 f.Kr. skövlade Rom.

Bren'ta, flod i n. Italien, rinner från Lago di Caldonazzo i s. Tyrolen, gen. Val Sugana till Adriatiska havet, s. om Venedig. 160 km.

1. Brentano, Clemens (1778—1842), tysk skald av den romantiska skolan. Utgav jämte L. A. v. Arnim folkvisesamlingen *Des Knaben Wunderhorn* (1806—08). (Se bild.)

2. Brentano, Lujo (1844—1931), brorson till C. B., tysk nationalekonom, prof. i Munchen 1891—1916. Utgav bl. a. den första vetenskapliga framställningen av fackföreningsrörelsen.

Brentiförd [f'rd], stad i s. England, grevsk. Middlesex, vid Brent's inflöde i Thames, 51,000 inv. (1945). Kemiska fabriker, maltfabriker. B:s vattenverk förse v. London med vatten.

Brentford [brenffd], William (1866—1932), lord B., britt, politiker, hette urspr. J o y n s o n - H i c k s . 1898 konserv, led. av underhuset. Hälsovårdsminister 1922—24, inrikesminister i Baldwin's kabinet 1924—29. B. motarbetade det 1928 antagna förslaget till ny kyrkohandbok o. ingrep genom sträng censur mot den sexuella frispråkigheten i nyare skönlitteratur.

Breteron [brj^ot'n], L e w i s f. 1890, amerik. generallöjtnant, urspr. sjöofficer, senare flygare; deltog under Andra världskr. i striderna på Nya Guinea o. i Medelhavsomr. 1942. Chef för de allierades flygburna trupper på västfronten 1944, för 3:e flygkåren sedan 1945.

Brescia [brj^o'a el. bräs'ia]. 1. Provins i n. Italien (Lombardiet), mellan Lago di Garda o. Iseoön. 4,749 kvkm, 745,000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i B. 1, omkr. 25 km v. om Lago di Garda. 145,000 inv. (1946). Biskopsäte. Bl. byggnader ett framgrävt korintiskt tempel (72 e.Kr.), den äldre domkyrkan (rundkyrka, trol. noo-t.), den n.v. (påbörj. 1604), rådhuset (påbörj. 1492) o. Loggia del Monte di Pietà (1500-t:s första deccennium) med ett av de

tidigaste ex. på genomgående pilastrar i profanarkitekturen (se bild). Skadades svårt under Andra världskr., delvis återuppb. 1948. Järn- o. textilind. Tillv. avstråkninstrum., knivar o. gevär.

BresiTja, dets. som färböck.

Bresjko-Bresjkov'skaja, J e k a t e r i n a (1844—1934), rysk socialist, kallad »den ryska revolutionens mormor», tillbragte mer än 30 år i fängelse o. som straffänge i sibiriska gruvor. Under den första revolutionen 1917 spelade B. en betydande roll men måste efter bolsjevikrevolutionen i nov. 1917 fly till utlandet.

Bres'lau, po. W r o c l a w , huvudstad i vojevodskapet Wroclaw, s.v. Polen, vid Öder. 168,000 inv. (1946). Bl. märkl. byggnader det senogotiska rådhuset (uppf. på 1300-t., se bild å nästa sida), Elizabethkyrkan (från 1245) o. S:t Johannkatedralen (grundl. 1148). Universitet, teknisk högskola, observatorium, akademier o. betyd. bibliotek. Furstebiskopsäte. Järn- o. ma-

skinindustri, skeppsbyggeri, bryggerier, möbeltillverkning. Viktigt handels- o. järnvägsknut. — B. var urspr. en polsk stad, kom 1335 till Böhmen, 1526 till Österrike o. 1741 till Preussen. 1945 ställdes B. under polsk administration.

Bressanone, ty. Brilxen, stad i Ital. Tyrolen, prov. Bolzano, vid Eisach, 10,000 inv. Furstbiskopssäte.

Brest, stad i v. Frankrike, dep. Finistère (Bretagne), vid en vik av Atlanten. 75,000 inv. (1946). Starkt befäst. Skeppsvarv. Fiske av makrill o. sardiner. Handel med fisk, vin o. spannmål. Krigshamn. 2/3 1940—1/8 1944 ockuperat av tyskarna o. till största delen lagt i ruiner vid allierade bombärder.

Brest-Litovsk', po. Brześć' nad B. ugiem, stad i v. Vitryssland (f. d. huvudstad i vojvodsk. Polesie, Polen), vid fl. Bug, 57,000 inv. (1938). Förut stark fästning, 2/3 1915 erövrad av tyskarna. I B. avslöts 7/3 1918 mellan ryska sovjetregeringen o. centralmakterna ett fördrag, enl. vilket de från Ryssland avsågreda staternas självständighet fastställdes. Genom fredstraktaten i Versailles 1919 upphävdes dock detta fördrag. 21/9 1939 möttes här tyska o. ryska ockupationsstyrkor. Ockuperat av tyskarna till 17/7 1944, då ryssarna åter intogo staden.

Bretagne [br'tanji], halvö på Frankrikes n.v. kust. Förr provin, omfattande nuv. dep. Ille-et-Vilaine, Loire-Inférieure, Cötes-du-Nord, Morbihan o. Finistère. Krigsskådeplats 1944.

Breuteuil [br'ötöj'], Louis Auguste, baron de B. (1730—1807), fransk diplomat; 1763—67 ambassadör i Sthlm, där han först understödde hattarna o. därefter hovpartiet.

Brétigny [br'etinj'], by i n. Frankrike, dep. Eure-et-Loire, bekant för freden med England 1360, var stora franska landsdelar avträdde O. Hundrårskrigets första skede avslutades.

Breton [br'ötä'e], André, f. 1896, fransk författare, företrädare surrealismen. Bl. arbeten: *Manifeste du surréalisme* (1924), romanen *Nadja* (1928), diktsamlingar.

Breton'ska klubben, jakobinklubbens ursprungliga benämning, emedan dess första medlemmar voro från Bretagne.

Breton'ska romanerna (fr. *romans bretons*), medeltida, franska riddarromaner med huvudsakl. keltisk-bretonska sagomotiv, främst sagorna om Artur o. riddarna av det runda bordet. Som diktartens egentl. grundläggare betraktas Chrestien de Troyes. Romanerna Översattes till många språk o. efterbildades.

Brett, George Howard, f. 1886, amerik. generallöjtnant (1941), chef för För. Stat: armflygkår till 1946.

Bretton Woods [br'et'ön 'ods], kurort i New Hampshire, För. Stat., där juni-juli 1944 en valutakonferens hölls mellan de 44 Förenta nationerna, varvid preliminär överenskommelse träffades om inrättandet av dels en internationell valutafond på över 8 miljarder dollar, dels också en internationell världsbank (*International Bank for Reconstruction and Development*, förk. *IBRAD*) för finansiering av det internationella återuppbyggnadsarbetet. Internationella banken (sed. o.) började sin verksamhet juni 1946.

Brevbok, handelsbok, innehållande de brev, som ankommit el. avgått.

Brevduva, för brevbefordring särskilt dresserad duva (de orientalska el. värtduvorna). Bruket att använda brevduvor är uråldrigt. Med säkerhet vet man, att brevduvor tidigt användes i Kina o. i det gamla Egypten. Bruket att använda B. som krigspost omtalas redan av Plinius d. ä. I Andra världskr. medfördes brevduvor i flygräderna o. sändes med rapporter till flygbaserna, särsk. när maskinerna förolyckats. I Sverige finnas brevduvor vid Signalregementet i Sthlm.

Brevet [br'vet'e], fr. patenterad (av *brevet*, brev; t. ex. *brevet d'invention*, patentbrev på en Uppfinning).

Brevhemlighet är i de flesta kulturländer Skyddad genom lagbud. I sv. straffrätt är Öppnandet av andras förseglade brev i vinstel. skadegörelsesyfte straffbelagt, likaså olovligt uttagande från posten av annans brev, i fall detsamma förstöres el. eljest undanhålles adressaten.

Breviarium, lat., »kort översikt», katolsk bönbok, avsedd till daglig läsning.

Brevik. 1. Stad i s. Norge, Telemark fylke, vid Langesundsfjorden. 2,130 inv. (1946). — 2. Villasamhälle på Iidingön, n.ö. om Sthlm. — 3. Dets. som Bredvik.

Brev'vis, lat., kort; den korta noten inom den tidigare mensuralmusiken. Motsvarar num. i tidsvärde två helnoter.

Brevmålare, under senare medeltiden hantverkare, som avskrev böcker o. prydde dem med målningar, förfärdigade helgonbilder, spelkort m. m.

Brewster [bro'st'o], sir David (1781—1868), skotsk fysiker, utförde värdefulla, optiska undersökningar samt uppfann kaleidoskopet o. förbättrade stereoskopet.

Brevställare, tryckt samling av anvisningar för formulering af brev.

Bfezina [br'sje'sina], O t a k a r, pseudonym för Väclav J e b a v a ^ (1868—1929), tjek, skald, symbolist. På svenska föreligger *källornas musik* (1928).

Brialmont [-mä'mö't], Henri Alexis (1821—1903), belg. ingenjörgeneral o. militärförfattare, uppgjorde förslag till befästningsplaner i Belgien (Antwerpen o. Meuselinjen m. fl.) o. i flera andra länder.

Briancon [brja'n'sä'e], stad i s.ö. Frankrike, dep. Hautes-Alpes, vid Durance. 6,000 inv. Befäst plats vid passväg till Italien.

Briand [brja'n'se'], Aristide (1862—1932), fransk statsman, led. av deputeradekamraren från 1902. B. började sin polit. bana som vänstersocialist men utvecklade sig efter sitt inträde som kultusminister i ministären Sarrien 1906 i moderat-konservativ riktning. B. var konseljpresident 1909—n. 1913, okt. 1915—mars 1917, jan. 1921—jan. 1922, nov. 1925—juli 1926 samt juli—nov. 1929. Hösten 1921 representerade B. Frankrike vid nedrustningskonferensen i Washington, företrädd vid flera tillfällen under åren 1920—25 franska regeringen i N.F:s råd. Från april 1925 var B. oavbrutet utrikesminister till jan. 1932. Som sådan utförde han i samverkan med britt. utrikesministern Chamberlain o. tyske utrikesministern Stresemann ett betydelsefullt arbete för den europ. fredens säkerställande o. utjämning av motsatsen Tyskland—Frankrike. De främsta resultaten av denna politik, som mötte motstånd från nationalistiskt håll i såväl Frankrike som Tyskland, voro avta-

len i Locarno av år 1925 o. Tysklands inträde i N.F. sept. 1926. 1927 riktade B. till För. Stat. ett memorandum, som blev grunden för den 1928 under tecknade Kellogg-pakten. Genom den nationalsocialistiska frammarschen i Tyskland slogs den av B. företrädde samförståndspolitiken (som sträckte sig ända till planen på ett Europas Förenata stater) i spillror. — B. var en av Frankrikes främsta politiska talare o. smidigaste parlamentariska taktiker. B. erhöll 1926 jämte Stresemann Nobels fredspris.

Brian'za [-tsa], landskap i n. Italien, vid Lago di Como. Synnerligen bördigt.

Brio à brac [brikabrakk'], fr., gammalt skräp, antika småsaker.

Bridge [bricUJ], eng., kortspel, som spelas med en kortlek av fyra (el. tre) personer, två mot två. Den vanligaste formen är s. k. auktion s bridge (eng. *auction bridge*), varvid parterna bjuda över varandra o. spelet stannar hos den, som bjudit högst. Ur denna har sedan den s. k. kontrakt s bridge n utvecklats, som ytterligare systematiserats av **Ely Culbertson** (se denne).

Bridgeport [bridsj'pät], hamnstad i Connecticut, n.ö. För. Stat., n.ö. om New York. 147,000 inv. (1940). Tillv. av skriv- o. symaskiner samt vapen (Remington m. fl.). Val-fångarhamn.

Bridges [brids'is], **Robert** (1844—1930), eng. skald, poet laureate (hovskald). B. har i sina dikter framför allt skildrat det engelska landskapet.

Bridgetown. [bridsj'ta'n], huvudstad på britt. ön Barbados, Västindien. 15,000 inv. Befäst hamn. Livlig handel.

Bridgewater [bridsj'ätj], hamnstad i s. England, grevsk. Somersetshire, 46 km s.v. om Bristol. 20,000 inv. (1945).

Bridgewaterkanalen, kanal mellan Manchester o. Liverpool. Englands äldsta, anlagd 1758—72; förr av stor betydelse för industrien.

Bridgman [bridsjm'n], **Percy Williams**, f. 1882, amerik. fysiker, prof. vid Harvard Univ. sed. 1919. Erhöll 1946 års nobelpris i fysik för sina epokgörande arbeten inom de höga tryckens fysik.

Bridlington [bridd'lingt'n] el. **Burlington**, hamnstad i ö. England, grevsk. Yorkshire (East Riding), vid **Bridlington** B a y. 19,000 inv. (1945). God hamn. Mineral-källor. Havsbad.

Bridong [-dä*'] (fr. *bridon*), tränsetsel.

Brie [bri], landskap i n. Frankrike, mellan Seine o. Marne, känt för sin ostberedning.

Brieg [bri'k], stad i v. Polen, vojvodsk. Śląsk, vid Oder. 31,000 inv. (1939). Residens i hertigdömet B. med praktfullt renässanslott. Industri (maskiner, läder, socker).

Brienne-leChâteau [briänn'le'j'atå'], stad i n. Frankrike, dep. Aube. 2,000 inv. För krigsskola, där bl. a. Napoleon fick sin första utbildning. 1814 besegrades Napoleon vid B. av Blucher.

Brienzen [briänts'-], sjö i mell. Schweiz, kantonen Bern. 29 kvkm. Genomflytes av Aar.

Brieux [brio'], **Eugène** (1858—1932), fransk dramatiker, starkt tendentiösa nutidsdramer, bl. a. *La robe rouge* (1900; Röda kåpan, uppf. 1902); *Uavocet* (1922; uppf. i Stlm 1924).

Briga'd (av ital. *briga*, oväsen, strid), ett av 2, undantagsvis 3 regementen ur samma trupp-slag bildat förband.

Brigadö'r, officersgrad i Frälsningsarmén (mellan major o. överstelöjtnant).

Brigan'ter, stråtrövare, urspr. namn på franska legosoldater, som i mitten av 1300-t. gjorde sig beryktade för sina våldsbragder.

Briganti'n. i. Ett mellanting mellan brigg o. skonör. — 2. lin förr särsk. av turkarna använd galär.

Brigg, tvåmastat fartyg med rår på båda masterna. (Se bild.)

Briggs [briggs], **Henry** (1556—1630), eng. matematiker, införde 10 som bas för logaritmer, brigg s ka logaritmer, varigenom erhöles en bättre anslutning till vårt tiouffriga talsystem o. därav följande förenklingar i logaritmräkningar.

Bright [brajt], **John** (1811—89), britt. statsman; genomdrev jämte Cobden spannmålslagarnas upphävande 1846. B. var övertygad Fredsvän o. motståndare till den imperialistiska politiken.

Brighton [brajt'n], stad (eget grevsk.) på s. kusten av England. 150,000 inv. (1946). Landets mest besökta badort med vackert läge.

Brigi'da el. **Brigilla**, d. 523, irl. helgon, som i sitt hemland åtnjöt stort anseende o. kallades »irernas Maria».

Brikett', för direkt lastning avsedda fasta stycken av regelbunden form, erhållna genom att materialet (kol, brunkol, järmmalmslig o. dyl.) i pulverform med el. utan bindemedel sammanpressas (brikett'er'as) i formar.

1. **Brillioth**, **Börje**, f. 11/5 1884, fil. dr. tidningsman. B. var 1921—26 förest. för Svensk-amerik. nyhetsbyrån i New York, grundade 1927 Svensk-internationella nyhetsbyrån i Stlm o. var 1937—48 chefred. för Stockholms-Tidningen.

2. **Brillioth**, **Yngve**, f. « 18/7 1891, bröder till B. B., teolog o. kyrkohistoriker, prof. vid Åbo akad. 1925, vid Lunds univ. 1928, biskop i Växjö sed. 1937. Ivrare för det ekumeniska arbetet. Bl. arb. *Svenska kyrkans historia 1274—1521* (1941). Erhöll 1944 Sv. akad:s Kungl. pris. (Se bild.)

Briljant' (fr. *brillant*), glänsande, strålände, utmärkt. — *Tekn.* Slipningsform för ädelstenar utgöres av två med baserna mot varandra vända pyramider, av vilken den övre är avskuren varigenom bildats ett bord, på vars kant ligger fasetter. Undre delen är slipad med spetsiga fasetter. Taket har briljantsnittet 58 fasetter.

Briljerna (fr. *briljerna*), glänsa, pråla. **Brillat-Savarin** [brija-savarä*'], A n t h e l m e (1755—1826), fransk skriftställare, författare till *Physiologie du goût* (1825; Smakens fysiologi, 1883).

Brillor (av lat. *beryllus*, ädelsten, under medeltiden i betydelsen glas), glasögon.

Brinckmann, **Justus** (1843—1915), tysk konsthistoriker o. museiman. Grundade konst-industrimuseet i Hamburg efter nya, banbrytande idéer.

Brinckmann, **Albert Erich**, f. 1881, tysk konsthistoriker. Utgav 1917—39 *Handbuch der Kunstwissenschaft* jämte ett flertal arb. om barockens byggnadskonst o. skulptur.

Brindisi (lat. *Brundisium*). 1. Provins i s.ö. Italien (Apulien). 1,838 kvkm, 254,000 inv. (1936). — 2. Livlig hamnstad i B. I., vid Adriatiska havet. 42,000 inv. (1936). Flygplats.

Brinel, **Johan August** (1049—1925), metallurg, överingenjör vid Jernkontoret 1903—14. B. påvisade järnets kritiska temperatur

o. införde en internationellt använd metod för bestämning av materialets hårdhet (Brinells kulpöv). Jfr Hårdhet.

1. Brinq, Ebbe Gustaf (1814—84), teolog, prof. i Lund 1848, biskop i Linköping 1861. B. var av konservativ o. högkyrklig åskådning o. gjorde bl. a. en betydelsefull insats för den praktiska prästutbildningen.

2. Brinq, S a m u e l, f.^{25/8} 1879, historiker o. biblioteksman, förste bibliotekarie vid Uppsala univ.bibl. 1914—44. Har förutom flera minneskrifter o. ekonom, historiker utgivit bl. a. *Bibliografisk handbok till Sveriges historia* (1934) samt tills. med S. Tunberg redigerat »Norstedts världshistoria» (1926—37).

Brinqetofta, kommun i mell. Småland, Jönk. l.; Bodafors landsf.distr., Njudungs doms. 985 inv. (1947).

Brinq, brant backe, brant strandslutning el. gata, ex. Tyska brinken i Sthlm.

von Brinqman, Carl Gustaf (1764—1847), skriftställare, diplomat. Led. av Sv. akad. 1828. B. utgav flera diktsamlingar på tyska o. svenska; högst stå. hans tankedikter. B. spelade en stor roll som sällskapsmänniska o. oerhört flitigt brevskrivare; särsk. känd genom sin brevväxling med Tegnér. (Se bild.)

Bri'o, it., livlighet, eld. — Con brio, livligt, eldigt.

Brioche [-äs'], fr., litet formbröd av flera gånger jäst vetedeg.

Brisad (av fr. *briser*, springa sönder), en granats sönderspringande.

Brisant säges ett explosivt ämne vara, som på grund av hög detonationshastighet är mycket hastigt verkande. Brisanta ämnen äro sprängämnen (nitroglycerin, dynamit m. fl.).

— Brisans', egenskapen att vara brisant. Brisbane [bris'be'n], huvudstad i Queensland, ö. Australien, nära floden B:s utlopp. 384,000 inv. (1945). Livlig handel, obet. industri. Univ., gr. 1911. Urspr. (1825) straffkoloni.

Briseis, Akillevs' älskarinna.

Brise'ra (av fr. *briser*), springa sönder.

Brišing, Harald (1881—1918), konsthistoriker, museiman. Ägnade särsk. studium åt den antika o. nyklassiska bildhuggarkonsten.

Brišingsmycket el. brišinga-men, gudinnan Fröjas halsmycke.

Brisman, Sven, f. 1881, nationalekonom, prof. vid Handelshögskolan 1917—46. Bl. skrifter märkas *A'tionalekonomi* (1916), *Sveriges Riksbank 1668—1918* (1918—31).

Brišmene, kommun i mell. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Börstig); Vartofta landsf.distr., Vartotta o. Frökinds doms. 274 inv. (1947).

Brišson [bris'ä*], Henri (1835—1912), fransk politiker, konseljpresident 1885—86 o. 1898, verkade för kyrkans skiljande från staten o. genomdrev 1898 Dreyfusaffarens revision.

Brišsot [bris'ä], Jacques Pierre (1754—93), fransk revolutionsman, från 1791 den egentlige ledaren av Frankrikes utrikespolitik; bekämpade terroristerna, av vilka han dömdes till döden o. avrättades.

Brištol [bris'tl], stad (eg. grevsk.) i s.v. England, nära Avons mynning. 452,000 inv. (1946). En av landets äldsta o. största sjöfarts- o. handelsstäder; betyd. industri (skor, gummiarvar m. m.). Universitet, gr. 1909. Katedral från 1200-t. Genom hängbro förbunden med förstaden Redcliffe. Svårt skadat vid tyska flynggrepp nov. 1940 o. senare.

Brištolkanalen, havsvik på Englands v. kust, s. om Wales. 128 km.

Brištsjukdomar, sjukdomar, förorsakade av brist på något ämne, som normalt tillföres med jorden el. för växter med näringsämnen från jorden. Ex. avitaminoser (vitaminbrist) hos människan o. djur, bristsymtom genom underskott på mineralämnen, särskilt fosfor o. kalcium, samt gulsjupetsjuka, gräfläcksjuka o. hjärtröta hos vissa växter.

Britannia, lat. namn på England o. Skottland.; trol. av kymr. *brith*, brokig, syftande på de forntida britternas sed att måla kroppen med indigo.

Britanniabron, järnvägsbro mellan Wales o. ön Anglesey, 563 m lång o. 32 m hög; byggd 1846—49; som balkbro av järn, betecknar den en epok i brobyggnadshistorien.

Britanniametall, blåvit, smidbar, föga hållfast legering av 80—90 % tenn, 1.5—5 % koppar, resten antimon. Spec. vikt ca 7.4. Användes till pressgjutna husgerädsartiklar o. dyl.

British Broadcasting Corporation [britiʃ] brå'dkasting kåpö're'Sj'ö], förk. BBC, Storbritanniens statliga rundradio.

British Columbia [britiʃj k'ə'lam'bi'ə], provins (sed. 1871) i v. Canada. 948,560 kvkm, 818,000 inv. (1941), varav 22,000 indianer. Bergland. Nära hälften av B. täckes av barrskog. Skogs- o. bergsbruk, fiske. Huvudstad: Victoria.

British Legion [britiʃiʃ li'dʒ'ə'n], sammanslutning av britt, världskrigsdeltagare, grundad av fältmarskalken lord Haig 192*. Den ägnar sig huvudsakl. åt humanitär verksamhet till förmån för f. d. soldater o. deras familjer.

British Museum [britiʃj mjo:si'm], vetenskaplig institution i London, grundad 1753, i sitt slag den största i världen, omfattande Englands nationalbibliotek samt arkeologiskt o. etnografiskt museum, allt inrymt i en byggnad

(se bild), som 1823—47 uppfördes efter ritningar av R. och S. Smirke (läsesalen 1854—57). En nyttillbyggt flygel rymmer Elgin marbles. Fasaden skadades av tyska flygbomber maj 1941. Av B:s samlingar märkas särsk. de fornegyptiska, babilonisk-assyriska o. fornegreiska fynden. Under samma förvaltning som B. står British Museum of Natural History i South Kensington, som inrymmer avdelningar för zoologi, geologi, botanik m. m. o. bibliotek.

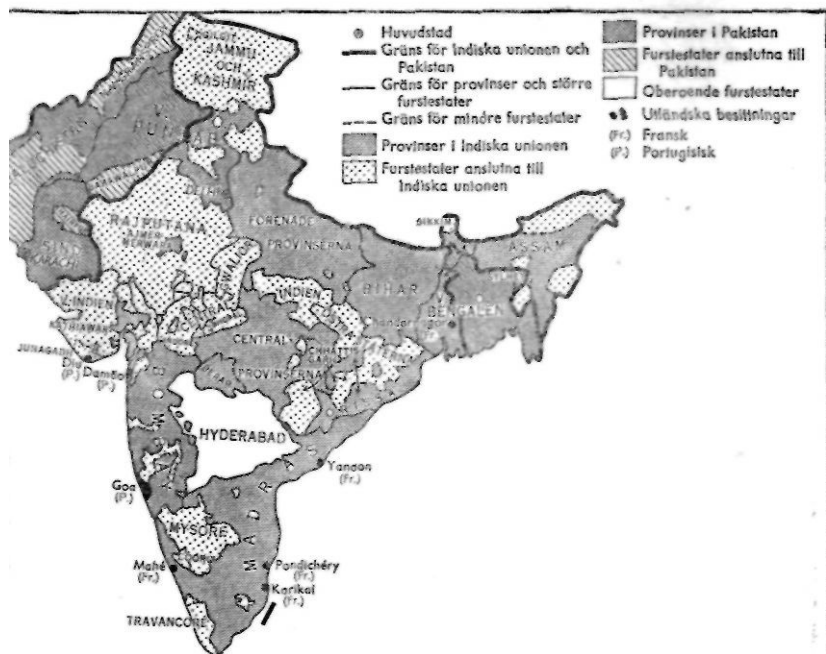
British Union [britiʃj jo'nj'ə'n], eng. fascistparti, grundat av sir Oswald Mosley, förbjudet 1940. Dess program liknade i det stora hela tyska nationalsocialismens. Det vann aldrig någon större anslutning. Jfr Mosley.

Brišts, fast liggplats av trä.

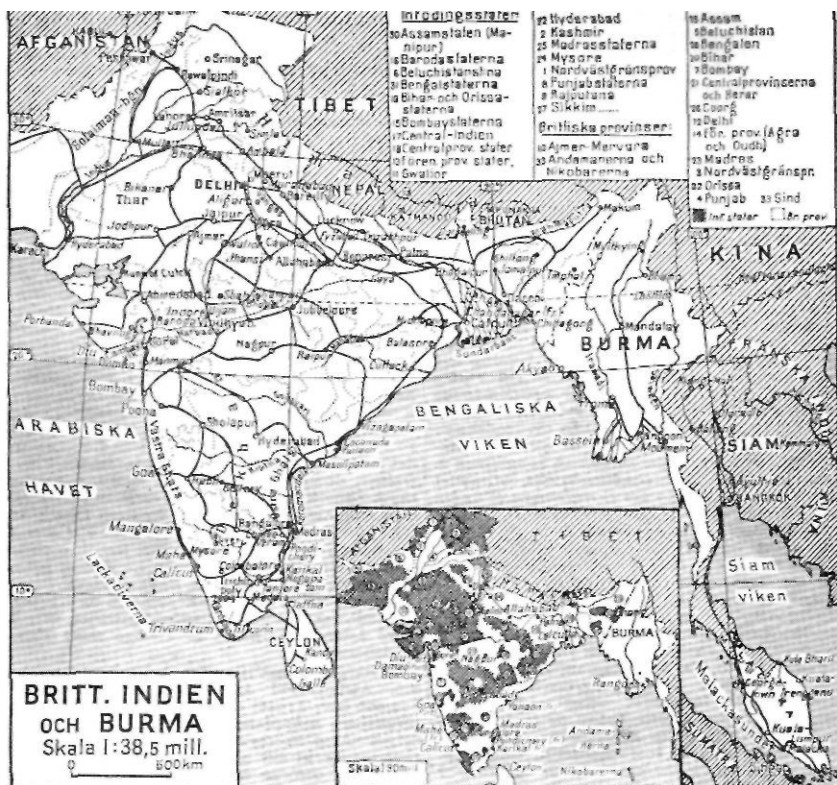
Britten, Benjamin, f. 1913, eng. tonsättare, har komponerat kammarmusik, pianokonserter, *Sinfonia da Requiem*, operorna *Peter Gheres* (1945; uppf. i Sthlm 1946), *The Rape of Lucretia* (1946) o. *Albert Herring* (1947).

Britter, keltisk folkstam, som under forntiden bebodde England o. s. Skottland men efter den angelsachsiska erövringen på 400- o. 500-t. utrotades utom i Wales, där deras ättlingar ännu leva kvar.

Brittiska Guayana'n, britt. koloni i n. Sydamerika, omfattande en del av n. Guayana, ö. om Venezuela. 231,744 kvkm, 374,000 inv.

**INDISKA UNIONEN
OCH PAKISTAN
1948**

(1945)- Huvudstad: Georgetown. 1940 erhöj För. Stat. en flottbas i B. med nyttjanderätt i 99 år.

Brittiska Honduras, britt. kronkoloni i Centralamerika, omfattande s.d. delen av halvön Yucatan. 21.535 kvkm, 63.000 inv. (1945) (negrer, mulatter, kreoler o. ca: 600 vita). Viktigaste utførselvaror äro mahogny, harts, bananer, kokosnötter, cederträ o. sköldpadd. Huvudstad: Belize. — B. kom under eng. överhöghet 1763; lydde under Jamaica 1862—84 o. blev därpå självständig koloni.

(Brittiska) Indien, 1947 delat i Indiska unionen o. Pakistan. omfattar Främre Indiska halvön. 4.901.923 kvkm, 389 mill. inv. (1941). Geografiska förhållanden o. klimat avhandlas i art. Främre Indien o. Bortre Indien.

— **Befolkningen**, fördelad på nära 50 folk, utgöres till $\frac{1}{4}$ av indoeuropéer (hinduer), $\frac{7}{16}$ mill. av dravidafolk o. 13 mill. mongoler. Omkr. 340.000 äro engelskfödda. I B. talas omkr. 225 språk, av vilka de viktigaste äro bengali (53 mill.), hindi med hindustani (121 mill.), marathi (21 mill.), pandjabi (25 mill.) samt dravidiska språk (72 mill.). De viktigaste religionerna äro hinduismen (239 mill. beklännare), islam (94 mill.) o. kristendomen (6 mill.).

— **Näringar**. Huvudnäring är jordbruket, som sysselsätter $\frac{3}{4}$ av befolkningen. Viktigaste produkter äro ris (skörd 33 mill. ton), vete (10 mill.), sockerrör (7 mill.), te, bomull, jute, rovor, senap, linfrö, sesam, indigo, jordnötter, kaffe, kautschuk. — Av

boskap hållas nötkreatur, bufflar, får, getter, hästar, mulor, äsnor o. kameler. — Bergsbrukets förnämsta produkter äro bergolja, stenkolk, salt, järn, bly, mangan, koppar o. krom, guld, silver, tenn, rubiner, diamanter. — Av industrigränar är vävnadsindustrin mest betydande. — **Administrativt** indelas B. i 17 provinser, av vilka de elva största till delningen 1947 styrdes av britt. guvernörer. Provincerna (utom Madras) indelas i divisioner o. dessa (samt Madras) i distrikt. Inom provinserna ligga omkr. 560 furstestater, av vilka de flesta 1947 förklarade sig villiga att inträda i unionen. Hos dessa representerades britt. intressen för av agenter (»agentskap»). I spetsen för B:s centralregering, Executive council, stod till 1947 vicekonungen (i Delhi), som var britt. ämbetsman o. fick direktiv från statssekreteraren för Indien, vilken var ledamot av britt. regeringen o. chef för »India Office» i London. — **Undervisningen** ombesjöras av omkr. 225.000 skolor med 14 mill. lärjungar samt 18 univ. o. högskolor, det största i Calcutta (25.000 stud.). Läskunnigheten är dock ännu låg (28,1 mill.). — **Armé**: Den britt. hären utgjordes till 1939 av omkr. 60.000 man, den infödda av omkr. 150.000 man med eng. officerare på alla högre poster. Dessutom fanns en icke permanent armé av engelsmän o. infödingar samt en infödd territorialarmé, vartill kommo de indiska furstarnas trupper. 1942 funnos omkr. i mill. indier under vapen. Armén o. flottan uppdelades 1947 på Indiska unionen o. Pakistan. De bägge dominier-

nas krigsmakt ställdes t. v. under en gemensam överbefälh., fältmarskalk Auchinleck, som avgick nov. s. å., varefter högkvarteret upplöstes. — *Historia*. Det britt. väldet i Indien leddes sitt upphov från 1612, då det 1600 bildade Ostindiska kompaniet anlade ett fabriks i Surat på v. kusten. Besittningen utvidgades 1639 med Madras, 1661 med Bombay o. 1690 med Calcutta. Under ständiga strider dels med inhemska furstar, dels med konkurrerande europeiska handelskompanier utsträcktes väldet under 1700-t. att omfatta hela Bengalen samt under Napoleonskrigen äv. s. delen av Främre Indiska halvön. Britt. kronan, som efter hand utövade starkare kontroll över kompaniet o. understödde dess kraftiga övringspolitik under 1800-t:s förra hälft, gjorde sig 1858, efter det farliga sepyuppröret 1857, till koloniernas ägare o. tillsatte en guvernör med titeln vicekung. 1877 förklarades Indien för kejsardöme med Storbritanniens regent som kejsare. 1885 grundades under britt. ledning den hinduiska nationalkongressen, som till Första världskr. förhöll sig lojal mot engelsmännen men efter 1915 under Gandhis ledning upptog kravet på självstyrelse. De civila olydnadskampanjerna under 1920-talet o. de alltmer framträdande motsättningarna mellan kongressen o. det av Jinnah ledda Muhammedanska förbundet gävo upphov till 1935 års Government of India Act, varigenom en vidsträckt provinsiel autonomi infördes. Efter Andra världskr. tilltog den inre spänningen o. våldsamma strider ägde rum mellan hinduer o. muhammedaner, vilka senare allt kraftigare höjde kravet på en självständig muhammedansk* stat (Pakistan). Mars 1946 förhandlade Cripps med Nehru o. Jinnah, vilket inte ledde till något avgörande, varför i maj s. å. föreslogs, att en rent indisk interimregering skulle bildas o. en konstituerande nationalförsamling inkallas. Såväl kongressen som muhammedanska förbundet accepterade planen (muhammedanerna först sedan de fått försäkring ang. Pakistan). Intrimsreg. bildades i sept. med Nehru som konseljpresident o. utrikesminister. Muhammedanerna inträdde i reg. men bojkottade den konstituerande församlingen o. gjorde grepp.—mars 1947 ett misslyckat försök att gripa makten i Punjab. 20 febr. s. å. förklarade premiärminister Attlee i underhuset, att Indien senast i juni 1948 skulle överlämnas åt indierna själva o. att den britt. civila o. militära förvaltningen skulle upphöra. Samtidigt utnämndes lord Mountbatten till vicekung. Denne förhandlade framgångsrikt våren 1947 med de indiska ledarna. Kongressen uppgav därvid motståndet mot Pakistan o. gick med på Indiens delning i två stater med egna konstituerande församlingar. De nya statsbildningarna erh. dominionsställning /g s. å. Punjab delning blev upptakten till ohägliga blodbad mellan hinduer, muhammedaner o. sikher. En väldig folkflyttning, som berörde flera mill., ägde rum under hösten 1947. En allvarlig försämring inträdde i förhållandet mellan Pakistan o. Indiska unionen. Tvist uppstod bl. a. om Kashmir, som anslöt sig till Indiska unionen. Muhammedanska friskaror ryckte in i Kashmir men fördrevs av indiska trupper. Jan. 1948 hänsköt Indiska unionen frågan om Kashmir till FN. so^o 1048 föll Gandhiför mordardhan. Mördaren tillhörde en extrem grupp inom nationalistorganisationen Hindu Mahasabha, som länge visat missnöje med Gandhis försök att stifta fred mellan Indiska unionen o. Pakistan. M>untbatten, som aug. 1947 utsågs till generalguvernör, efterträddes juni 1948 av C. Rajagopalachari. Medl. av FN:s ekon. o. sociala råd 1946—47. Brittiska Nordamerika omfattar Canada, Newfoundland o. Labrador.

Brittiska Nordborneo, britt. protektorat, omfattande n. Borneo. 76,561 kvkm, 302,000 inv. (1939). Utförsel av kautschuk, timmer, tobak m. m. Guvernörens säte: Sandakan.

Brittiska samväldet, eng. The British Commonwealth of Nations, omfattar 1948 i Europa 311,855 kvkm med 48,869,000 inv. (Storbritannien med Nord-England, ön Man, Kanalöarna, Gibraltor o. Malta), i Asien 4,600,000 kvkm med 390 mill. inv. (dominierande Indiska unionen, Pakistan o. Ceylon, kronkolonierna Cypern, Sarawak o. Nord-Borneo, protektoraten Brunei o. Malajiska unionen samt Aden, Perim, Sokotra, Kuria-Muriaöarna, Bahreinöarna, Lackadiverna, Andamanerna o. Nikobarena), i Afrika 9,879,000 kvkm med 63 mill. inv. (dominiet Sydafrikanska unionen med Sydvästafrika, Syd-Rhodesia, kolonierna Gambia, Sierra Leone, Guldkusten, Nigeria, S:t Helena med Ascension m.fl. öar, Nord-Rhodesia, Kenya, Seychellerna o. Mauritius, protektoraten Nyasaland, Sansibar, Uganda, Somaliland, Basuto-land, Bechuanaland o. Swaziland, förvaltarskapen v. Togo, v. Kamerun o. Tanganyikaterriotoriet samt kondominatet Anglo-egyptiska Sudan), i Australien o. Oceanien 8. mill. kvkm med 10,1 mill. inv. (dominiet Australiska statsförbundet med Papaterritoriet o. mandatområdet Nya Guinea, dominiet Nya Zeeland med mandatområdet Satnoa samt en mängd småöar i s. Oceanien, kolonierna Fijiöarna o. Western Pacific Islands samt mandatområdet Nauru), i Amerika 10,289,000 kvkm med 14,4 mill. inv. (dominiet Canada o. Newfoundland med Labrador, kronkolonierna Bermudasöarna, Bahamaöarna, Britt. Guayana, Britt. Honduras, Jamaica med kringliggande öar, Leeward Islands, Barbados, Windward Islands, Trinidad o. Tobago samt Falklandsöarna).

Brittiska Soma'lilandet, britt. protektorat i n.ö. Afrika, vid Adenviken. 176,000 kvkm, 700,000 inv. (1946). I det inre är B. ett torrt, ofruktbart stäppland; endast på kusten i n. drives något åkerbruk. Genom B. gå flera karavanvägar ut till hamnarna Berbera o. Zeila, från vilka utförs skinn o. hudar, nötboskap, får, getter, gummi o. harts. Huvudstad: Berbera. — B., som genom gränsregeringar 1887 o. 1891 med Frankrike o. Italien fick sin nuv. gestalt, utvrmvdes av engelsmännen aug. 1940 men återtog från Italien mars 1941.

Brittiska Västafrika, sammanfattande namn på de britt. omr. i Västafrika; Gambia, Sierra Leone, Guldkusten o. Nigeria. 26,7 mill. inv.

Brittiska Västindien, sammanfattande benämning på de britt. öarna mellan Nord- o. Sydamerika, varav de största äro Bahamaöarna o. Jamaica. Jfr Västindien.

Brittiska öarna, ögrupp i n.v. Europa, omfattande öarna Storbritannien, Irland, Man o. Anselsey, ögrupperna Hebriderna, Orkneyöarna o. Shetlandsöarna samt en mängd småöar. Sammanlagda antalet öar är ca 1,100, tills. 313,239 kvkm med ca 50 mill. inv.

Brittiska Östafrika, sammanfattande namn på de britt. områdena i Östafrika; Kenya, Ugandaprotektoratet, Tanganyikaterriotoriet o. Sansibar. 13 mill. inv.

Brittissommar el. britt m ä s s e s o m m a r, urspr. benämning på 4 dagar omkr. 7 okt. (Birgittas dag), i regel med vackert väder; äv. varma dagar när som helst under hösten.

Brive [brivv] el. B.-l-a-G-a-i-l-l-a-r-d-e [-gajarrd'], stad i s. Frankrike, dep Corréze (Limousin). 29,000 inv. (rg36). Kvarnstenstillverkning.

Brix, Hans, f. 1870, dansk litteraturhistoriker, prof. i Köpenhamn 1924—41. Bl, arb,

Ludvig Hotbergs Komedier (1942) o. en biogr. över Kaj Munk: >Saa hastigt svandt den lyse Sommer* (1946).

Brix'en, dets. som Bressanone.

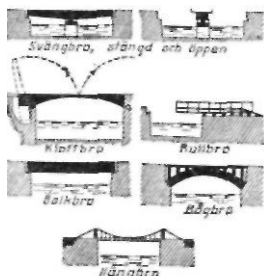
Br-rza, grassläkte. *B. me'äta*, darrgräs, har plattade, hjärtlika småax (se bild) i gles vippa. Allmänt ångsräs.

Brjansk. 1. Förvaltningsområde i RSFSR, 92,200 kvkm. — 2. Stad i B. l. 87,000 inv. (1939). Tillverkn. av lokomotiv o. vagnar. Under kriget 1941 ägde i okt. i området mellan B. o. Vjasma häftiga strider rum mellan tyskarna o. inringade ryska styrkor. Huvuddelen av Timosjenkos arméer hotades. Tyskarna togo 350,000 fångar o. intogo B. i medio av okt. Atertogts av ryssarna 17/9 1943.

Brno [b'rr'nä], tjeck, namnet på Brunn.

Bro, byggnadsverk, avsett för förmedling av trafik över dalgång el. vattendrag, indelas efter trafiken i gat-, gång-, järnvägs-, kanal- o. vägbroar, efter materialet i betong-, järn-, sten- o. träbroar. Brons gång- el. farbana spännes antingen direkt mellan de med fundament utrustade landfästena el. i flera spann över däremellan placerade stöd i form av pelare, pontoner (pontonbro) el. timmerflottor (flottbro). Stundom kan bron helt el. delvis vara rörlig för att framsläppa under densamma gående

fartygstrafik; härvid är bron antingen vridbar kring en vertikal el. horisontell axel, sväng- resp. klaffbro, el. förskjutbar i horisontell el. vertikal led, rull- resp. lyftbro. Men hänsyn till det sätt, varpå

farbanans tryckbelastningar utan densamma nämnvärda nedböjning genom det s. k. överredet förmedlas till bronns av landfästen o. mellanstöd bildade s. k. underrede, skiljer man på balk-, bäg- o. hängbroar. Dessa överredets olika konstruktionsformer, som sedan urminnes tider av människan byggts med stor konstskicklighet, ha i vår tid, genom användning av järn o. armerad betong o. medelst utformning i fackverksystem, bragts till en hög grad av fulländning så att man med relativt liten materialförbrukning kunnat överbygga avsevärda spannvidder med broar tillräckligt hållbara för den moderna trafikens starka påkänningar. Jfr Akvedukt.

Bro. i. Församling i Bro o. Låssa kommun. Tjpps. 1. 823 Inv. (1947). — 2. Kommun i mell. Bohuslän, Göteborg l. (past.adr. Brodalen); Lysekils landsf.distr., Sunnervikens doms. 2,026 inv. (1947). — 3. Kommun i s. Värmland, Värml. l. (past.adr. Värmlands Bro); Näs landsf.distr., Södersysslets doms. 875 inv. (1947). — 4. Kommun på mell. Gotland, Gotl. l. (past.adr. Väskinde); Roma landsf.distr., Gotlands doms. 291 inv. (1947). Kyrkan delvis från noo-t. Märkliga trä- o. stenskulpturer.

Broaoh [bra'ts3], B h a r o c h, stad i n.v. Indien, Bombay. 45,000 inv. (1931). Bomullsindustri.

Broad [bräd], Charlie Dunbar, f. 1887, o.s. filosof, professor i moralfilosofi i Cambridge sed. 1933. Bl. arbeten: *Mind and its place in nature*, *Scientific thought o. Five types of ethical theory*. Verksam äv. som övers., av Hägerströms skrifter.

Broadoasung ibrå'dkastingsj, eng. benämning på rundradio.

Broadway [brå'd'e>], eng. »Bredgatan», namn på huvudgatan i New York o. andra amerik. städer.

Broby, kommun i n.v. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Källby); Kinnefjärdings landsf.distr., Kinnefjärdings, Kinne o. Kallands doms. 143 inv. (1947).

Broby kyrkby, municipalsamhälle i n.ö. Skåne, vid Helgeån, Ö. Broby kommun. 853 inv. (1947). Lungsotssanatorium.

Broca [bråka'], Paul (1824—80), fransk läkare o. antropolog, prof. i kirurgi i Paris. Upptäckte talcentrum i stora hjärnans bark o. grundlade därmed läran om hjärnlokaliseringen. Broco'oli, sparriskål, en form av blomkål med glesare blomställning.

Broch [bråkk], Ole Jacob (1818—89), norsk matematiker o. politiker, prof. i Oslo 1858, marin- o. postminister 1869—72. B. verkade för genomförande av internationella mynt-, vikt- o. mättnonventioner. 1879 dir. för internat. byrån för mätt o. vikt i Sévres.

von Broch'dorf f-Rantzau, Ulrich (1869—1928), greve, tysk diplomat. B., som från 1912 varit tysk minister i Köpenhamn, blev i dec. 1918 tysk utrikesstatssekreterare o. var ledare av den tyska fredsdelegationen i Versailles men vägrade underskriva de förelagda fredsvillkoren o. avgick. Från 1922 var B. tysk ambassadör i Moskva.

Broeckelmann, Karl, f. 1868, tysk språkforskare, orientalist, prof. vid tyska univ. 1903—37, förf. av grundläggande arb. inom semitisk o. turk. språkvet., bl. a. *Lexicon syriacum* (1895), *Geschichte der arabischen Literatur* (1898—1940), *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen* (1908—13).

Broeken el. Blocksbjerg, högsta toppen i Harz, Tyskland, 1,142 m ö. h.

Brockfåglar, *Charadriidae*, en familj vadare med kort, hård näbb, vanl. ej längre än huvudet. Hit höra bl. a. strandskatan, fjäll piparen, ljungpiparen o. tofsvipan.

Broekhaus, Friedrich Arnold (1772—1823), tysk bokförläggare. Överflyttade 1814 sin verksamhet från Amsterdam till Tyskland, där hans förlag, F. A. Broekhaus, blivit världs-bekant genom sina konversationslexikon.

Brookton [bråkk'ton], stad i Massachusetts, n.ö. För. Stat. 62,000 inv. (1940). Skottillverkn. Broddarp, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. l. (past.adr. Gäsene-Eriksberg); Gäsene landsf.distr., Borås doms. 259 inv. (1947).

Broddeorp, kommun i mell. Västergötland, Skarab.l.; Gudhems landsf.distr., Skövde doms. 181 inv. (1947). Ett märkligt antemensale från noo-t. av driven o. förgylld koppar förskriver sig från B:s kyrka (nu i Stat. hist. mus.) (Detalj, se bild.)

Brode'ra (av fr.), sy figurer (mönster) på tyg o. dyl. — Subst.: broderi', brodyr'. Brodzinski [brådjin'ski], (1791—1835), polsk skald o. litteraturteoretiker.

Kazimierz

1. de Broglie [d'bråj], Eéonce Victor, hertig de B. (1785—1870), fransk politiker; blev efter Julirevolutionen medl. av ministären o. var 1835—36 ministerpresident o. tillika utrikesminister. Efter statskuppen 1851 ägnade han sig åt författarskap (politik, memoarer m. m.). I<ed. av Fr. akad.

2. de Broglie, Albert, hertig de B. (1821—1901), son till I. V. B., fransk politiker, ledare för den monarkistiska oppositionen 1871—73, konseljpresident 1873—74 o. maj—nov. 1877. Historisk författare. Ecd. av Franska akademien.

3. de Broglie, Louis, f. 1892, sonson till A. de B., furste, fransk fysiker, sed. 1928 prof. vid univ. i Paris. Erhöll 1929 nobelpriset i fysik för teorien om elektronernas vägnatur. I<ed. av Fr. akad. 1944. Jfr Materievågor.

Brogarden, veterinärinrättning vid Skara för utbildning av civila o. militära hovslagare o. djurskötare. Grundad 1775.

Brohuvud, egentligen benämning på en befästning för försvar av förbindelser över vattendrag. Brohuvud å ena stranden kallas e n k e l l, å båda stränderna d u b b e l t. I modern krigföring även benämning på genom flott- o. flygoperationer erövrat kustområde, till vilket förstärkning kunna landsättas för fortsatt anfall in över land. Engelsmännen kalla sådant brohuvud *beachhead* [Wtsjhedd], »strandhuvud» till skillnad från *bridgehead* [bridåyhedd], egentligt brohuvud.

Bro härad, Upps. l., omfattar kommunerna Bro o. Låssa, Stockholms-Näs, V. Ryd. 2,646 inv. (1947). Uppsala l:s s. domsaga.

Brok, grövre tåg för surmning (fastgöring) av tyngre föremål, ss. båtar m. m.

Brokabborrar, fam. *Cichlidae* av ordn. benfiskar. Utbredningsområde tropiska delarna av Asien, Afrika o. Amerika. Från denna fam. äro ett flertal akvariefisker hämtade, ss. scalärfen (*Pterophyllum eimeckeii*) från Amasonfloden, munru vären (*Haplochromis multicolor*) från Nilen o. *Etilopis maculata* från Främre Indien o. Ceylon. Fiskarnas lek o. yngelvärd äro intressanta. Som namnet anger ruvar t. ex. munruvarhonan äggen i munnen till de kläck- o. av. ungarna ta första tiden sin tillflykt till honans mun vid analkande fara. (Se färgplansch.)

Broka d (av it. *brocare*, sticka), siden vävnad, vari mönster bildats genom broschering (uppkrokning) av trådar av guld o. silver, äkta brokad, el. av silke, silkesbrokad. Maskinvävd bomullstyg med mönsterbildning, påminnande om brokadgen, kallas ofta oegentligt bomullsbrokad.

Broken Hill [brå'k'lon], stad i Nya Syd-Wales, s.ö. Australien. 26,000 inv. (1945). Rika silvergruvor.

Brokind, gods l mell. Östergötland, Vårdnäs kommun. 2,319 har. 1732—1918 fideikommiss (3,158 har) inom ätten Falkenberg. Slottet uppfördes 1727—31. B:s forna arkiv har överförts till Kulla-Gunnarstorp.

Brokspettar, *Dryobates*, släkte hackspettar, innefattande fåglar med svart-, röd- o. vitbrokig dräkt. I Sverige bl. a. större hackspetten, *Dryobates major*, med glänsande blåsvart hjässa o. ett rött tvärbånd i nacken, vitryggiga hackspetten, *Dryobates leucogastus*, med vit panna o. röd hjässa, samt lilla hackspetten, *Dryobates minor*, med röd, vitspräcklig hjässa. Hornorna hos alla utan rött.

Brom [-äm] (av grek. *bro'mos*, stank), mörkbrun, illaluktande vätska, med klor närbesläktat I» (3-) o. 5-värt grundämne. Kem. tecken Br, atomvikt 79,916 (stabila isotoper: 79 o. 81), atomnr. 35, spec. vikt 3,1 g. kokp. 58° 6, frysp. — 70,3. Förekommer i metallsalter i havsvatten o. en del mineral; framställes som biprodukt vid karnallitens bearbetning, ur havsvatten o. tångaska, varvid den bromidhaltiga luten behandlas med klor el. sönderdelas elektrolytiskt. Broms förening med väte, bromväte, HBr, är en gas, vars vattenlösning reagerar som en syra o. bildar salter, bromider. Under bro m s y r l i g h e t, HBrO, o. bromosyra, HBrO₃, bildar salter, som kallas hypobromit o. bromat. Kaliumbromat, KBrO₃, användes som tillsats till vetemjöl för att öka bakningsdugligheten (jfr Gluten). Många bromföreningar ha medicinskt användning, särskilt som lugnande o. sömngivande medel (bromural o. alkalinbromider, ss. bromnatrium, NaBr, o. bromkalium, KBr) samt som bedövningsmedel (etylbromid, avertin o. pernokton). Vid långvarigt bruk av bromider kan bromförgiftning (bromism) inträda med finnar (brom-ak'ne) o. psykisk svaghet.

Bro-Malma, kommun i mell. Västmanland, Västmanl. l. 3,828 inv. (1947), därav i Södra kyrkobokföringsdistr. (past.adr. Köping) 433 o. i Norra (past.adr. Kolsva) 3,395. Hedströmens landsf.distr., Västmanl. v. domsaga.

Broman, Ivar (1868—1946), läkare o. anat. tom, prof. i Uppsala 1901, i Eund 1905—33» förest. för Tornbladsinstitutet i Lund. Bl. arb. en handbok över människans fosterutveckling o. ett stort antal läroböcker i anatomi.

Broman, Natanael, f. ^{n/12} 1887, pianist o. tonsättare, skicklig ackompanjör. Musikchef i AB. Radiotjänst sed. 1925.

Bromberg, tyska namnet på Bydgoszcz.

Bromeliaceae, växtfamilj, omfattande ett tusental enhjärtbladiga, i tropiska Amerika förekommande arter, de flesta örter sällan trädartade former, till stor del levande fastade på andra växter. Blad jämbreda, i kanten taggiga, vanl. rosettställda o. med vidgade slidor. Blommor 3-taliga, i ax. el. sammansatta klasar, ofta med stora, färgade högblad. Hit hör bl. a. släktet *Ananas*.

Bromfield [-fild], Iouis, f. 1896. amerik. journalist o. författare. Underhållningsromaner med dramatisk framställning o. spec. i de tidigaste god människoskildring: *The Stränge case of miss Annie Spragg* (1928; Den sällsamma historien om Annie Spragg, 1929), *Twenty-four hours* (1930; Tjugofyra timmar, 1931). På senare tid har dock hans produktion präglats av en viss bestsellertaktik: *The rains came* (1938; När regnet kom, s. å.), *Night in Bombay* (1940; Natt i Bombay, 1941), *Mrs. Parkington* (1943; sv. övers. 1944). Flera filmatiserade.

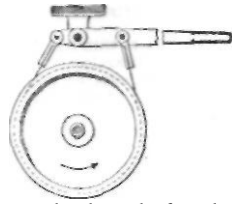
Bromider, bromvätesyrans salter.

Bromma, l. Församling inom Sthlns stad (past.adr. Appelviken), 85,558 inv. (1947), varav i B. kyrkobokf.distr. 72,467 o. i Liila o. Stora Essingens kyrkobokf.distr. 13,121. Rundkyrka från noo-t. med senare tillbyggnader o. senmedeltida kalkmålningar. Läroverck 1937. I B. ligger sed. 1936 Sthlns flygplats Bromma. — 2. Kommun i s. Skåne, Malmöh. l. (past.adr. Krageholm); Herrestads landsf.distr., Vemmenhögs, Ljunits o. Herrestads doms. 492 inv. (1947).

Bromoljetryck, ett fotografiskt kopieringsförfarande. Efter behandling i blekbad av den kopierade bilden överdrages denna medelst penslar med fet färg, som fastnar på de genom blekbadet »garvade» partierna, medan de övriga lämnas mer el. mindre färgfria.

Broms, anordning för alstring av motstånd mot rörelsen hos maskiner o. fordon; består i sin enklaste exempelvis vid fordon brukliga form av en el., för undvikande av ensidiga axeltryck, av två klotsar, bromsbackar el. bromsblock, av trä el. gjutjärn, som medelst en hävstångsanordning pressas mot hjulringen el. en bromsskiva el. bromstrumma. Den bromsande friktionskraften ökar med ökande anliggningsstryck hos bromsbackarna. Vid bandbromsen äro bromsbackarna ersatta av ett runt en bromsskiva lagt stångband, vars ena ända är rörlig medelst en hävstång o. vars andra ända antingen är orörlig, enkel bandbroms, el. också fästad vid hävarmen, så att denna sträcker på bandets ena part o. släpper efter på den andra, differentialbandbroms (se bild). För att öka bromsverkan o. minska slitningen äro bromsband o. bromsbackar vid mera utvecklade konstruktioner försedda med särskild

beläggning. Vid hydrauliska bromsar överföres den för bromsbandens el. backarnas anpressning erforderliga kraften medelst tryckolja, verkande på kolvsystem. För järnvägsändamål användas ång- tryckluft- o. vakuumbromsar, där bromskraften alstras med hjälp av ånga, tryckluft el. vakuum, som får verka på rörliga kolvar. Elektrisk bromsning kan åstadkommas antingen genom magnetisering av bromsbackarna el. vid elektriskt drivna maskiner o. fordon genom ett drivmotor får arbeta som generator o. därvid kräver energi. En särskild typ av bromsar utgöra de s. k. bromsdynamometerna, vilka användas för bestämning av effekten hos motorer etc. genom »utbromsning» o. där mätningens resultat kan erhållas antingen på elektrisk väg el. genom mekanisk uppmätning av vridmomentet.

Broms, Gustaf Emil (1849—1903), industriman, en av grundarna av AB. Gellivare malmfält (1890). B. skänkte stora summor bl. a. till egnahemsrörelsen o. folkundervisningen i Tornedalen.

Bromsar, *Tabanus*, ett till tvåvingarna hörande, blodsgugande insektsläkte. Talrika sv. arter. De flesta anfalla idissare o. hästar. Hit hör boskapsbromsen o. renbromsen m. fl. Bromsilver, dets. som silverbromid. Jfr Silver. Bromsten, municipalsamhälle i s. Uppland, Spånga kommun. Till 1/1 1949 förstadssamhälle till Sthlm (inkorporerat). 2,347 inv. ('947).

Bromura l, brom-isovaleryl-karbamid, sömn- o. lugnande medel.

Bromus, grässläkte, 0:340 arter. Blad platta, vanl. häriga. Småax stora, i glesa vippor, fl. *seca*Wnus, råglösta, ettårig, helst bland höst-såd.

Bromö, skogrik ö i ö. Väneren, Torso kommun, Skarab. l. Glasbruk.

Bromölla, köping i n.ö. Skåne vid Ivösjön, Kristianst. l.; Näsums landsf.distr., Villands doms. 2,949 inv. (1947). Cementfabrik.

Broncbi'tis el. bronki't, luftrörskattar el. lungkatarr.

1. Brongniart [brå«nja'r], Alexandre Théodore (i739—1813), fransk arkitekt. Huvudarb.: *Börsen* i Paris, se bild.

2. Brongniart, Alexandre Théophile (1770—1847), son till A. Théodore B., fransk geolog o. gruvingenjör. Dir. för porslinsfabriken i Sévres 1800.

3. Brongniart, Adolphe Théodore (1801—76), son till A. Théophile B., fransk botaniker, prof. i Paris 1831, grundläggare av den systematiska paleobotaniken genom viktiga arb. rör. växtfossilerna.

Bronker kallas den på stöden vilande delen av en militärbrö.

Bron'ker (av grek.), de två från luftstruppen

utgående luftrören med deras förgreningar i lungorna.

Bronkia'1, tillhörande luftrören (bronkerna). Bronkiaikörtlar, omkring luftrören belägna lymfkörtlar, som upptaga lymfan från lungorna o. luftrören. Angripas ofta av tuberkulosa.

Bronki-ektasi', sjuklig el. medfödd utvidgning av luftrören.

Bronkit, dets. som bronchitis.

Bronkoskop [-skåp], instrument för endoskopi (se d. o.) av huvudbronkerna.

Brons är i inskränkt bemärkelse en koppar-tennlegering med efter behov växlande tennhalt: 9—10 % tenn ger kanonbrons, 20—25 % klockbrons, 32 % jämte något antimon ger spegelbrons, 3—8 % jämte 1—10 % zink ger konstbrons o. myntbrons (i s. k. kopparmynt). Jfr Aluminiumbrons, Berylliumbrons o. Dirigold.

Bronse'ra, giva en yta bronsartat utseende; sker på metaller genom anlöpnig, kemisk behandling el. galvanisk utfällning, på trä o. andra ämnen med bronsfärg, pålagd med ferrissa, limlösning el. dyl.

Bronsåldern, den arkeologiska period, då vapen o. verktyg tillverkades huvudsakl. av brons; följer efter stenåldern o. anses i Norden ha räckt omkr. 1700—500 f. Kr. Vissa nyare forskare göra gällande, att stenålderskultur övervägt i Norden fram till äldre järnåldern.

1. Bronte [brånn'ti], Charlotte (1816—55), eng. romanförfattarinna under namnet Cnrtre Bell. Kvinnoskildringen *Jane Eyre* (1847; sv. övers. 1850 o. senast 1943, äv. filmatiserad) m. fl. romaner. (Se bild.)

2. Bronte, Emily (1818—48), syster till C. B., skrev romanen *Wuthering heights* (1847; Blåst, 1927, äv. filmat), en egenartad, lidelsefull skildring från hennes hembygd Yorkshire.

Brontosau'rus, ett utdött kräldjursläkte tillhörande *Dinosauria*. Nådde 18 å 20 m i längd. Svans 0. hals långa, huvud mycket litet. Västare. Levde i Nordamerika under juraperioden. Rekonstruerat Skelett, se bild.

Bronx, stadsdel i New York, n. om Manhattan. 1,395,000 inv. (1940).

Bronzino [bråntsi'nå], Angelo (1503—72), ital. konstnär, huvudsakl. verksam i Florens, bl. a. som porträttmålare vid medicéernas hov. B. tillhörde den manieristiska riktningen.

Bro och Låssa, kommun i s. Uppland, Upps. l. (past.adr. Bro); Häbo landsf.distr., Upps. l:s s. doms. 1,286 inv. (1947). Därav i Bro församling 823 inv. o. i Låssa förs. 476 inv.

Bro och Vätö skeppslag, Sthlms l., omfattar kommunerna Björkö-Arholma, Vätö, Roslags-Bro. 3,220 inv. (1947). Mell. Roslags domsaga.

Brooke [brok], Rupert (1887—1915), eng. skald. Mest bekant för sina fosterländska dikter från Första världskr.

Brooke [brok], sir Alan Francis, upphöjdes 1946 till viscount Alanbrooke (se denne).

Brookhaven National [brok'heven na'i'j^o-nål], ett av För. Stats största atomkraftlaboratorier, beläget på Long Island utanför New York.

Brooklyn [brok'lin], stadsdel i New York, på Long Island, för självst. stad. 2,698,000 inv.

(1940). Tre stora hängbroar till Manhattan. Dockor, magasin o. skeppsvär.

Broomé, Emilia, f. Lothigius (1866—1925), socialpolitiker, verksam för kvinnans polit. rösträtt o. inom fredsarbetet. Led. av Lagberedningen 1914—18, där hon medverkade till nya giftermålsbalkens bestämmelser om makars rättsförhållanden.

de Broqueville [d^o bråkvill'], Charles Marie Pierre Albert (1860—1945), greve, belg. politiker (katolik), konseljpresident o. försvarsminister 1911—18, 1932—34. Genomförde kort före Första världskr. en betydelsefull förstärkning av den belg. armén.

Brosor, Hans Adolf (1694—1764), biskop, en av Danmarks främsta psalmdiktare (*Troens rare Klenodie*, 1739).

Brosböll, Johan Carl Christian (1816—1900), dansk författare, känd under namnet Carit Etlar. Hist. romaner (*Fangen paa Kalö*) o. berättelser från Jylland (*Smuggerlens Søn*). Skrev äv. skådespel.

Brosch [brå'sj] (fr. *broche*, av it. *brocco*, spets), kvinnligt smycke, urspr. huvudsakl. för att hålla samman dräkten; använt sedan urminnes tider.

Brosche'ring (av fr. *brocher*, genomsticka, häfta). 1. Häftning av böcker o. dyl. — 2. Vävningsätt, vid vilket inslaget (guld- o. silvertrådar el. silke) utsparas till ett mönster. Väven kallas brok a'd.

Broschy'r (fr. *brochure*), häfte, ströskrift.

Bros'imum, växtsläkte (fam. *Moraceae*), 8 arter i tropiska Amerika. *B. galactodendron* (Venezuela), koträd, innehåller i stammen en ymnig, vit, närande mjölksaft, vilken drickes som mjölk; genom kokning av densamma erhålles ett vax, likt bivax, som användes till ljus. *B. alicafrum* (Västindien, Centralamerika), brödnötträdet, bar välsmakande frön, som användas till brödbakning; ur stammarna erhålles kautschuk.

Brosk, av broskvävnad uppbyggda skelettbildningar av blå-el. gulvit färg o. hård men skäbar, elastisk konsistens. Broskets yta överklädes av en kärllösande bindvävsbinn, broskhinnna el. perikondrium.

Broskfiskar, föräldrad sammanfattande benämning på rundmunnar o. hajfiskar, dvs. för fiskar med broskskelett.

Broskganoider, en ordning fiskar med l stor utsträckning broskigt skelett, över- o. mellan-käben saknas. Huden naken el. försedd med benplåtar. Två familjer: störar o. skedstörar.

Broskornament' el. broskverk, en om vindingarna i människans yttéröron påminnande, måleriskt utbildad ornamentik, som ledde sitt ursprung ur den antika masken, vilken som motiv upptagits av renässansen. B. uppträdde i Tyskland o. Skandinavien under 1600-t:s förra hälft. (Se bild.)

Broskvävnad, fast, elastisk bindesubstansvävnad, som utgöres av limgivande o. elastiska trådar, inbäddade i en formlös, gelatinös, fast massa, innehållande broskceller. Bl. bildar skelettdelar ss. i struphuvudet o. bekläders ss. led-brosk ledytorna i kroppens leder. Jfr Brosk.

Brosme el. lubb, *Bros'mius bro'sme*, en upp till meterlång torskfisk, dock med endast en rygg- o. en analfäna. N. Atlanten, på djupt vatten o. hård botten. Hos oss täml. sällsynt.

de Brosse [d^o bråss], Salomon (senast 1562—1626), fransk arkitekt, representant för den italienskt påverkade franska renässansen, uppförde bl. a. *Palais de Luxembourg* (1615

—21 för Maria de' Medici) o. fasaden till kyrkan *Saint-Gervais* (1616—21) i Paris.

Broström, Daniel (Dan) (1870—1925), skeppsredare i Göteborg, politiker, skapare av flera sv. transoceanska ångbåtslinjer. 1906—n (liberal) led. av AK. Som sjöminister 1914—17 i Hammarskjöld's ministär genomförde B. ett nybyggnadsprogram för flottan.

Broth, cylindriskt el. koniskt skärverktyg för noggrann bearbetning av djupa hål.

Brott, i juridisk mening varje handling (el. underlåtande), som i lag är straffbelagd.

Brottmål, rättegångsmål ang. brott, vare sig fråga är om utkrävande av straffansvar el. annan påföljd (ss. skadestånd).

Brottnig, urgammal idrott, som modern sport indelad i två grupper: vid *grekisk-romersk* äro endast grepp ovanför höfterna tillåtna, vid *fri brottnig* även grepp med o. om benen. 8 viktclasser (sed. 1946): flugvikt t. o. m. 52 kg, bantamvikt 57, fjädervikt 62, lättvikt 67, weltervikt 73, tveflavikt 79, lätt tungvikt 87, tungvikt över 87. Sverige är sed. 1932 världens främsta brottnation.

Brottssjö, våldsamt sjö, som bryter. Brougham bro^{om}], två—fyrstisig täckt vagn, uppkallad efter en baron B.

Brougham [bro^{om}], Henry Peter, baron Brougham and Vaux (1778—1868), britt, statsman, drottning Karolinas försvarsadvokat i hennes äktenskapsprocess 1820. Som lordkansler 1830—34 bidrog han till slaveriets avskaffande i Britt. riket.

Brouillera [broje'ra] (fr. *brouiller*), stifta oenighet.

Broussone'tia, trädsläkte (fam. *Moraceae*). *B. papyri'fera*, pappersmullbärsträdet, innehåller i sin bark ett mycket segt bast, av vilket i Japan o. Kina papper framställs.

Brouwer [bra^{oer}], Adriaen (1605 el. -06—38), flaml. målare, elev till Frans Hals, en av 1600-t:s yppersta folklivsskildrare, bl. a. krogscener av humoristisk läggning. Äv. landskap. B. var en ypperlig kolorist. *Kägelspelare*, Berlin (se bild).

Browaldh, Ernfrid, f. 20/2 ^Sg, bankman, verkst. dir. i Sv. Handelsbanken sed. 1944, led. av näringslivets skadestiftning.

Browallius, Johan (1707—55), politiker, naturforskarer, författare, biskop i Åbo 1749. Som led. av prästeståndet från 1746 var han ivrig förespråkare för den obegränsade ständermakten.

Browallius, Irja, f. 13/10 1901, författarinna. Slog igenom med närkingska bondermaner av tragisk typ, *Synden på Skruke* (1937) o. *Elida från Gärdar* (1938). Vidare *Två slår den tredje* (1939), *Ringar på vatnet* (1942), *Eldvakt* (1946).

Brown [bra^{on}], Robert (1773—1858), skotsk botanist, klarlade fröämnets byggnad o. iakttog pollenslangens nedträngande till äggcellen. Upptäckte äv. den Brownska rörelsen.

Brown [bra^{on}], John (1800—59), nordamerik. abolitionist; sökte på våldsamt väg uppnå slaveriets upphävande, tillfångatogs o. hängdes. — B. firades av nordstatstrupperna med en krigssång (*John Brown's body*) under Nordamerik. inbördeskriget.

Brown [bra^{on}], Ford Madox (1821—93), eng. målare, närmast ansluten till prärafae-

literna. Bl. arb. *Färväl Ull England o. Kung Lear förbannar Cordelia*.

Browne [bra^{on}], sir Thomas (1605—82), eng. läkare, författare, skrev *Relieio medici* (omkr. 1635), en religiös o. filosofisk skrift, som spriddes i olika länder o. övade stort inflytande på samtiden.

Brown in g [bra^{on}ing], ett efter den amerik. uppfinnaren J. M. Browning (1855—1926) uppkallat, automatiskt enhandsvapen, inom sv. armén o. marinen benämnt 9 mm pistol m/07.

1. Browning [bra^{on}ing], Elizabeth,

Barrett Moulton (1806—61), Engelslands främsta skaldinna, g. m. R. B. 1846 o. från denna tid bosatt i Florens. I hennes alstring intaga kärleksdikter stort rum (*Sonnets from the Portuguese*, 1850, *Aurora Leigh*), men hon fann äv. uttryck för en stark social o. politisk idealitet (*Casa Guidis windows*, 1851). — B. var sedan barndomen invalid.

2. Browning, Robert (1812—89), eng. skald, g. m. E. B. Hans diktnig omfattar

dramer, dikter o. essäer, men hans naturliga uttrycksform var monologer med historisk bakgrund o. ofta sysslade med säregna själskonflikter (*Men and women*, 1855). Bl. hans bästa verk räknas *The Ring and the book* (1868—69), en skildring av en rättegång om ett tredubbelt mord, i vilken tolv i affären inblandade, var o. en efter sin uppfattning, redogöra för tilldragelsen.

Brown-Séguard [brän-seka'r], Charles Édouard (1817—94), fransk läkare o. fysiolog, prof. vid Harvard trniv. i Cambridge (För. Stat.) 1863—67, vid College de France 1878. B:s forskningar gälla huvudsakl. nervsystemets fysiologi o. patologi.

Brownska rörelsen [bra^{on}-n], den av Robert Brown upptäckta oregelbundna, ständiga rörelse, som de kolloidala lösningarnas partiklar visa i ultramikroskopet o. som beror på molekylarrörelsen. Motsv. gäller s. k. aerosoler.

Broxvik, gods i n.ö. Östergötland, Jönbergs kommun, östergötl. l. 3,500 har. Huvudbyggnad från 1830-t. Fideikommiss inom ätten Taube (genom arv från kvinnolinjen).

Bruce [bro's], Robert I (1274—1329), konung av Skottland 1306, invecklades i långa strider med engelsmännen, vilkas riddarhär han 1314 besegrade vid Bannockburn med sitt fotfolk. Genom fördrag 1328 erkände England Skottlands oberoende under B.

Bruce [bro's], Stanley, f. 1883, austral. politiker (jordbrukarpartiet), Australiens High Commissioner i London 1933—45, finansmin. 1921—23, premier- o. utrikesmin. 1923—29, minister utan portfölj 1932—33. Medl. av krigskabinetet 1942.

Bruoh noch], Max (1838—iq2o), tysk tonsättare, skrev körverk (*Frithiof*, 1862, *Gustaf Adolf*, 1898, m. fl.) samt violinkonserter m. m.

Bruchsal [broch's-], stad i delstaten Württemberg-Baden, s.v. Tyskland (Baden), n.ö. om Karlsruhe, 17,000 inv. (1933). Livlig industri. Det praktfulla slottet i B. med sitt trapphus över elliptisk grundplan uppfördes för kardinal v. Schönborn av B. Neumann på 1730-t. Lades till största delen i ruiner under Andra världskr.

Brucin, en med stryknin besläktad alkaloid, som framställes ur *Strychnos-aiter* o. framkallar kramp.

Bruckner [brokk'-], Anton (1824—96), österrik, kompositör o. orgelvirtuos. Har skrivit nu symfonier o. större andfuga verk, bl. a. mässor.

Brudbröd, art av växtsläktet *Spiraea*.

Brudköp, primitiv form för giftermål, var vid bruden friköptes från faderns förmynderskap genom tillgiftens överlämnande.

Brudnäbb, »näbben» (spetsen) på ett brudförlje, består av två el. flera barn, vilka gå närmast före brudparet i kyrkan.

Brudsporre, art av örtsläktet *Gymnadenia*.

Brudsåta el. brudfrämman, bruddläderska vid allmogebröllop.

1. Bruegel [brö'gel], Pieter, d. ä. (omkr. 1525—69), flaml. folklivs- o. landskapsmålare, kallad Bond-Bruegel. Genial iakttagare o. djup humorist, en av det västerländska måleriets främsta repr. De skarpt tecknade figurerna äro återgivna med enkla lokalfärger. I landskapen (månadsbilder) ofta en atmosfärisk

helton o. stämning, som förebådar en kommande utveckling. De märkligaste arb. av B. finnas i Konsthist. mus. i Wien. Bl. dessa: *December* (se bild). Monografier av M. J. Friedländer (1937) o. A. I. Romdahl (1947).

2. Bruegel, Pieter, d. y. (1564—omkr. 1638), son till P. B. d. ä., flaml. målare, kallad Helvetes-Bruegel med hänsyn till sitt motivval. Han kopierade ofta faderns verk. Bl. hans arb. märkes *Bondfolk överfallet av soldater* (Sthlns högskola).

3. Bruegel, Jan d. ä. (1568—1625), son till P. B. d. ä., flaml. målare, kallad Samets-Bruegel, utförde detaljrika landskap ofta i blågröna toner o. med figurer i lysande färger. Av. blomstermålare. Han samarb. med Rubens.

Brugd el. brygd, *Cetorhinus maximus*, jättehaj. Har små tänder. Ofarlig. Lever av smådjur. Fiskades för utmed norska kusten för den oljerika leverns skull. N. Atlanten o. Stilla havet, ibland t. o. m. i Skagerak. Blir 15 m lång o. kanske mer.

Bruges [bry'lj], franska namnet på Brigge. Brugmann [bro'-], Karl Friedrich (1849—1919), tysk språkforskare, prof. i Leipzig 1887. Utgav viktiga arb. i indoeuropeisk språkvetenskap.

Brugsob [bro-], Heinrich (1827—94), tysk egyptolog, ledare för Ecole d'égyptologie i Kairo 1869—79 o. dir. för museet där. Utgav viktiga arb. rör. den egypt. folkskriften.

Bruit [bry'i], fr., buller, oväsen. — Taup de bruit pour une omelette [ta'p d' bry'i-por-yinn-ämlätt'], mycket väsen för en omelett (dvs. för ingenting).

Bruksdjur, sådana djur, som i motsats till avelsdjur hållas endast på grund av sitt värde som dragare, mjölk- el. slaktdjur.

Brukssofiet'en, representanterna för de

bruk, som äro anslutna till Jernkontoret. Bruks-societetens årliga sammanträde i Sthlm kallas jernkontorsriksdag.

Bruksvärde, en nyttighets värde ej som bytesmedel utan i o. för sig för innehavaren. Brumaire [bry'mäi], »dimnåden», i Franska revolutionens kalender årets andra månad; omfattade slutet av okt. samt de tre första veckorna av nov. Den 18 o. 19 brumaire år VIII (9 o. 10 nov. 1799) störtade Napoleon Bonaparte direktoriet o. gjorde sig själv till förste konsul.

Brumkör, kör av sångstämmor, som sjungas med slutan mun o. ackompanjeras övr. stämmor.

Brummerska skolan, 1882—1939, enskild högre flickskola i Stockholm med normalskolekompetens. Num. ersatt av Normalms kommunala flickskola. Grundad av Eugenia Brummer (1846—1919).

Brun, Johan Nordal (1745—1816), norsk författare, biskop. Skrev tragedierna *Zarine* o. *Einer Tambskielver*, 1772, psalmer o. sånger. Understötade 1814 Kristian Fredrik men söt sig senare till unionen.

Bruna björnen el. lantbjörnen, *Ursus arctos*, växlar i färg från helt svart el. mörkbrun till ljust gulbrun.

Oronen korta, nästan dolda i pälsen. Lever nästan uteslutande av växtämnen men förtär ibland äv. kött o. kan då bli farlig, särsk. för renar o. kreatur. Sådana björnar kallas »slagbjörnar». Lägger om vintern i ide. Förr över hela Europa o. Asien, nu på sina ställen helt utrotad. Hos oss i Norrlands fjäll-trakter, där den på kronans mark är lagligt skyddad.

Bruna bönor, art av örtsläktet *Phascolia*.

Brunahuset, ty. Braunes Haus, byggnad i Miinchen, från 1931 säte för tyska nationalsocialistiska arbetarpartiets riksledning. Förut kallat Barlow-Palais, byggt 1830. Förestört genom de allierades bombträder 1943—45.

Brunalger, gruppen *Phaeophyceae* av algerna.

Brundand, *Nyroca ferina*, en dykand. Hanen med rödbrunt huvud, svart framkropp o. ryggen vattrad av svart o. vitt. Gamla världen. Flyttfågel. (Se bild).

Brunbäck el. Brunnbäck, fordom färjställe vid Dalälven i Folkärna kommun, kallt genom dalkarlarnas seger över danska trupper 1527.

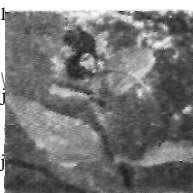
Brun'ehorst, Jörgen (1862—1917), norsk botaniker o. politiker, dir. vid Bergens museum 1901—06, envoyé i Sthlm rgio—16. Har författat arb. i fysiologi o. mykologi.

Brundi'sium, Brundu'sium, lat. namn på Brindisi.

Brue [bry'n], Guillaume (1763—1815), fransk marskalk, deltog i de flesta av Napoleons fälttåg, bl. a. i Sv. Pommern 1807.

Brunei. 1. Sultanat på n.v. Borneo, under britt. protektorat. 6.400 kvkm, 39.000 inv. (1940). — 2. Huvudstad i B. 1. 2.000 inv. Ockuperat av japanerna 1942—45.

Brunell' a el. Brunella, örtsläktet (fam. Labiatae) med såväl foder som den blå kronan tvåläppiga. *B. vulg'aris*, brunört (se bild), vanlig ängsväxt med mindre blommor. *B. grandifl'ora*, praktbrunört, storkblommig, endast i kalktrakter.

Brunelleschi [-läss'ki], Filippo (1377—1446), florentinsk bildhuggare o. arkitekt, grundläggare av ungerässansens byggnads-konst. Bl. hans arbeten märkas *cupolen till domkyrkan i Florens* (1420—36), *Hittebarns-huset* (från 1419, se bild) o. *Capella de' Pazzi* (från 1429).

Brunetiére [brynetj'är], Ferdinand U849—1906), fransk litteraturhistoriker o. kritiker, från 1893 huvudred. för *Revue des deux mondes*.

Brunett' (av fr. *brun*, brun), kvinna med brunt hår o. bruna ögon.

Brunfels, Otto (1488—1534), tysk botaniker, utgav från 1530 ett stort arb. om växterna (*Herbarum vivae eicones*), som flitigt efterbildades.

Brunflo, kommun i mell. Jämtland, Jämtl. l.; Brunflo landsf.distr., Jämtlands ö. doms. 3,041 inv. (1947).

Brunholts, ostindiskt rödträ el. sappa n., den som färgämne använda veden av det ostindiska trädet *Caesalpinia sappan*.

Bruni [bro'ni], Fjodor Antonovitj (1800—75), rysk historisk o. religiös målare. Utförde bl. a. målningar i Vinterpalatset o. Isaakskatedralen i Leningrad.

Brunius, Carl Georg (1797—1869), arkitekt, konsthistoriker, prof. i Lund 1824. B. ledde bl. a. Lunds domkyrkas restaurering 1833—59. Bl. B:s skrifter märkas *Skånes konsthistoria för medeltiden* (1850) o. *Gotlands konsthistoria* (I—III, 1864—66).

1. **Brunius, August** (1879—1936), författare, kritiker. Konst- o. teaterkritiker i Sv. Dagbladet o. Göteborgs Handelstidning, förf. till essäsamlingarna *Färg och Form* (1913), *Engelska profiler* (1914) m. fl. samt komedier o. historiska dramer. (Se bild.)

2. **Brunius, John** (1884—1937), broder till A. B., skådespelare (komediroller), äv. filmregissör (*Johan Ulfstjerna*, *Karl XII*).

Brunius, Pauline, f. Lindstedt, f. 7/2 1881, g. m. John B., skådespelerska, anställd vid Svenska teatern 1906—25, 1926—32 meddirektör för Oscarsteatern, 1938—48 chef för Dramatiska teatern. B. har företrädesvis uppträtt i spirituella komediroller. Äv. filmroller. Utg. 1931 memoarerna *Osminkat* samt 1934 *Från öst och väst*. (Se bild.)

Brunkeberg, den genom Norrmalm, Sthlm, löpande delen av den rullstensås, som sträcker sig från Öregrundstrakten till Nynäs i Södertörn. Uppgiften att B. fått sitt namn efter drottnen Johan von Brunkow, som avrättades här 1319, torde vara oriktig; namnet sammanhänger tydl. med ordet »brink», hög slutning. Vid B. besegrade Sten Sture d. ä. 10 okt. 1471 danskarna under Kristian I.

Brunkol, bruna till svartbruna, kolartade massor i tertiära avlagringar, antändas lätt o. utveckla sot o. illaluktande gaser. Spec. vikt 0.5—1.5, kolhalt 50—70 %, värmevärde 5,000—6,500 kalorier per kg. Användes i form av briketter till bränsle o. som råmaterial för framställning av paraffin, växer, smörjoljor, bensin etc.

von Brunkow, Johan, d. 1310, drots, en av konung Birger Magnussons inflytelserikaste rådgivare; tyskfödd. Under striderna efter Nyköpings gästabud blev B. tillfångatagen av hertigarnas anhängare, dömd till döden o. avrättad.

Brunkulla, art av örtsläktet *Nigritella*.

Brunn, lodrät ihålighet i jordskorpan, helst gående ned till grundvattenytan, avseende grundvattnets uppfordring antingen genom självtryck, artesisisk brunn, el. medelst hink el. pump. Till hinkuppfordring göres grävd brunn, varvid stundom sprängning måste utföras för att nå grundvattnet. Vid pumpuppfordring erhålles hälet uti lösa jordlager genom neddrivning av rör, som sedan kvarstå o. kopplas till pumpen (rörbrunn), o. i annat fall genom diamanter, el. stöborring (borrbrunn). Vid brunnar, som ej nå grundvattnet, samlas endast mindre väl filtrerat regnvatten. En brunns närmaste område bör väl skyddas från spillvatten o. orcnlighet. — Brunnen erhöll tidigt en monumental bekrönning, vilket var brukligt till in på 1800-t. Bl. sv. ex. m. anges: Kalmar slotts brunn (se bild) från 1500-t:s slut samt Tyska brunnen o. brunnen på Brunkebergstorg i Sthlm, båda utförda vid i700-t:s slut av Erik Palmstedt.

Brunnby, kommun i n.v. Skåne, Malmö. l.; Höganäs landsf.distr., Luggude doms. 2,758 inv. (1947), därav i Mölle municipalsamhälle 563 o. i Arilds municipalsamhälle 273.

Brunneby, kommun i mell. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Klockrike); Borensbergs landsf.distr., Aska, Dals o. Bobergs doms. 1,791 inv. (1947), därav i Borensbergs municipalsamhälle 1,100.

Brunnen [bronn'en], by i mell. Schweiz, kant. Schwyz, vid Vierwaldstättersjön. I B. förnyades 1315 förbundet mellan Schwyz, Uri o. Unterwalden, kärnan i Schweiz, edsförbundet.

Brunner [bronn'ør], Constantian (1862—1937) I tysk filosof. Huvudarb.: *Die Lehre von den Geistigen und vom Volke* (1—2, 1908), *Unser Christus öder das Wesen des Genies* (1921), *Materialismus und Idealismus* (1928).

Brunnhem, kommun i n. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Stenstorp); Gudhems landsf.distr., Skövde doms. 229 inv. (1947).

Brunnsviken, liten sjö n. om Sthlm, med avlopp vid Alkistan till Lilla Värtan.

Brunnsviks folkhögskola, i Ludvika landskommun, Kopparb. l., upprättades 1906 huvudsakl. för industriarbetare. Undervisning äv. i sociala o. ekonomiska ämnen. Föreståndare ha bl. a. varit K.-E. Forslund (1907—12), T. Fogelqvist (1912—18) o. sed. 1932 A. Ahlberg.

Bruno av Querfurt, kallad Bonifatius (omkr. 970—1009), helgon, missionär, »Preussens apostel», led martyrdöden i Preussen.

Bruno (omkr. 1030—1101), helgon, kartusianerordens stiftare 1084.

Bruno, Giordano (1548—1600), ital. renässansfilosof, bränd i Rom på grund av sina kätterska åsikter. B. lärde, att all materia var besjälad, dvs. uppbyggd av ett oändligt antal små livsenheter, motsv. Leibniz' »monader». B. bröt med medeltidens atomniska uppfattning o. fattade världsrymden som oändlig.

Brunockra el. brun järnockra, järnoxidhydrat med tradig, tät el. jordartad natur. Användes som målarfärg, ibl. som järnmalm.

Brunot [bryna], Ferdinand (1860—1938), fransk språkforskare, förf. till värdefulla arb. rörande franska språkets historia o. grammatik.

Brunost, art av rostvampsläktet *Puccinia*. Brunrätta, vandringsrätta el. vanlig rätta, *Mus decumanus* (norwegicus), inkom till Sverige i slutet av 1700-t., utträngde svarträttan o. är sedan omkr. 1850 den allenaärande.

Brunskog, kommun i tnell. Värmland, Väml. 1. (past.adr. F.dane); Arvika landsf.distr., Jössedoms. 3,002 inv. (1947).

Brunskäckig, vit med bruna fläckar. Brunskära, art av örtsläktet *Bidens*. Brunst el. brunstid benämnes parningstiden hos hästar, hjordjur m. fl.

Brunsten, stålgrå till svart blandning av mineral (pyrolusit, polianit o. psilomelan), vilka alla bestå av mangandioxid, MnO₂, förörenad av järnoxid, kiselsvyra m. m. Användes för framställning av mangan samt i liten skala av klor o. syre; för att ge ametistfärg åt glas o. i små mängder för att genom oxidation avfärga grönt järnhålligt glas. Anv. äv. ss. oxidationsmedel, depolarisator, i galvaniska element.

Brunswick [brann'sökk], eng. namn för Braunschweig.

Brunört, art av örtsläktet *Brunella*.

Brusewitz, Axel, f. 9/6 1881, statsveten skapsman, skytteansk prof. i Uppsala 1923—47. Bl. arb. *Studier över 180g års författningskris* (1917), *Folkömröstningsinstitutet i den schweiziska demokratin* (1923), *Riksdagen o. utrikespolitiken* (1938), *Statsrådets ansvarighet* (1938) o. *Utrikes frågors behandling i den svenska riksdagen* (1941).

Red. »Skrifter utgivna av Statsvet. fören. i Uppsala» (1—XXVIII, 1933—47). Anlitad i statl. utredn

Brushane, *Machetes pugnav*, en i Gamla världen allmän snäppa. Hos hanen utvecklas mot våren en till färgen mycket växlande krage av styva fjäderkring kring hals o. nacke. Heta strider om honorna utkämpas. Flyttfågel.

Brusilov, Aleksej Aleksejevitj (1853—1926), rysk militär, general. 1917 utnämnd till högste befälhavare. B. är särsk. bekant för sina med oerhörda människoförluster företagna anfall i Galizien 1916 o. 1917. Senare kavallerinspektör i Koda armén.

Bru'ssa, dets. som Bursa. Brutal (lat. *brutus*), rå, hänsynslös. — Brutalitet, råhet.

Brutto (it., ful, oren), utan avdrag. Motsats: netto. Jfr Tara. — Bruttovikt, vikten ar en vara jämte emballage. — Bruttovinst, inkomst utan avdrag för omkostnader. Bruttoton, totala rymden i registerton (å 2.83 kbm) av alla fartygets täckta rum.

Bru'tus, Lucius Junius, enl. sagan den som eggade folket att fördriva Roms siste konung, Tarquinius Superbus, efter vars störtande B. valdes till konsul.

Bru'tus, Matens Junius (trol. 79 f.Kr. —42 f.Kr.), ivrig republikan; ledare av den sammansvärjning, för vilken Caesar 44 f.Kr. föll offer. I det inbördeskrig, som utbröt kort därefter, besegrades B. vid Filippi 42 f.Kr. av Antonius o. Octavianus o. tog därefter sitt liv.

Bruun [bron], X. a u r i d s (1864—1935),

dansk författare; hist., sociala o. exotiska romaner (*Pan*, 1906, *VanZantens lykkelige Tid*, 1908).

Bruxelles [bry'säll], franska namnet på Bryssel. Bryan [braj'on], William Jennings (1860—1925), amerik. politiker. Urspr. advokat, medl. av kongressen från 1890. Demokrat, presidentkandidat 1896, 1900 o. 1908, alla gångerna slagen. President Wilsons statssekreterare (utrikesminister) 1913—15. Som sådan arbetade B. energiskt för skiljedomsidéns tillämpande. B. har verkat som ivrig freds-, frihandels- o. förbudsvän av religiös läggning.

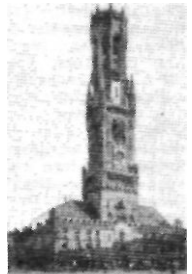
Bryant [braj'ant], Arthur, f. 1899, eng. författare. Historiska o. politiska arb., bl. a. *Samuel Pepys* {3 dir, 1933—38}, *King Charles II* (1931; sv. övers. 1947), *Years of victory* (1944).

Bryoe [brajs], James, viscount B. (1838—1922), eng. historiker, statsvetenskapsman, diplomat o. politiker. B. var led. av underhuset 1880—1907. Britt, ambassadör i Washington 1907—13. B. företrädde en vidsynt, moderat-liberal uppfattning. Han är författare till de klassiska verken *The american commonwealth* (r888, många uppl.) o. *The holy Roman Empire* (1864).

Briiekner, Aleksander (1856—1939), polsk språkforskare, litteratur- o. kulturhistoriker, 1881—1924 prof. i slaviska språk i Berlin. Utgav bl. a. *Słownik etymologiczny jezyka polskiego* (1927; *Polsk etymologisk ordbok*), *Dzieje kultury polskiej* (1—4, 1930—1939; *Polsk kulturhistoria*) samt *Encyklopedia staropolska* (1937—39; *Fornpolsk encyklopedi*).

Brygd, dets. som brugd. Brygga, Fys. Anordning för mätning av elektriskt ledningsmotstånd (Wheatstones, se d. o.), samt Thomsons bryggor), kapacitet o. dielektriska förluster (Carey-Fosters brygga); härvd är det utslagsgivande mätinstrumentet inkopplat i en grenledning, den egentliga »bryggan». — Tandl. En konstgjord ersättning (protes) för tänder, vanl. av guld, anbragt mellan två tänder o. fast på dessa.

Briigge, fr. B ruges, huvudstad i prov. Väst-Flandern, n.v. Belgien, 15 km från havet. 52,000 inv. (1945), mest flamländare. Under medeltiden en av Hansans stapelplatser o. näst Venedig Europas främsta handelsstad (1400-t.). Nu obetydlig handel o. industri (spetsknyppling). Djupkanal till uthamnen /-ecbrugge vid Nordsjön. B. har en välbevarad medeltidsprägel med många märkliga byggnader, bl. a. katedralen St-Sauveur, kyrkan Notre-Dame, St. Johannesospítaltet med berömd målningssamling, varibland Memlings »Ursulaskrinet», hallarna (från 1300-t.) med 107.5 m högt torn (se bild) o. rådhuset.

Briiggeman, Hans (f. omkr. 1480, d. före 1547), tysk träsnidare, mästare till *altarskäpet* i Slesvigs domkyrka (1515—21), urspr. tillhörigt Bordesholms klosterkyrka.

Bryggeri', industriell anläggning för framställning av maltdrycker.

Bryggned, den del av maltdrycksframställningen, som omfattar maltens förvandling till jäsningsfärdig vört.

Bryggödda, *Sphe'nodan* (*Hatfira*) *punctatus*, en ursprunglig ödda från Nya Zeeland, vilken har sitt namn av att man trodde, att den bildade en »brygga» mellan äldre o. yngre kräldjurtyper, vilket dock ej alls är fallet. Ar mycket omtalad på grund av sitt 3c öga (hjäsoöga).

Briihl fbr'y11. stad i v. Tyskland. Rhenprov., 10 km s. om Köln. Ca 23,000 inv. Slott, uppfört 1725—70 med praktfullt trapphus, komponerat av B. Ncumann.

von Briihl [-bry1], Heinrich (1700—63). greve, sachsisk politiker, spelade en dominerande roll under August III o. det för Sachsen olyckliga Sjuåriga kriget. Slösade ofantliga summor på Dresdens försköning.

Brylépudding (fr. *crème brulée*, bränt socker), efterrätt av gräde, vanilj, ägg o. brynt socker.

Brylling (fsv. *bröprungi*, brorsbarn), fyrmänning, sysslings barn.

Brylå (fr. *brûlot*, av *brûler*, bränna), värmd o. med kryddor försatt konjak.

Brynild, i germ. myt. en sköldmö, en av huvudpersonerna i Völsungasagan o. i den tyska Nibelungenlied.

Brii'ning, Heinrich, f. 1885, tysk politiker, en av de ledande krafterna inom centumpartiet, led. av riksdagen 1925—33, riksskansler 1930—32 o. därtill utrikesminister 1931—32. I ått april 1932 förbjuda det nationalsocialistiska SA:s verksamhet, blev efter intriger från junkerhåll s. å. avskedad från sina befattningar o. lämnade 1933 Tyskland efter att ha upplöst centumpartiet o. har sed. föreläst vid Harvard universitetet i För. Stat.

Brynja, skyddsdräkt, på vilken blad, fjäll el. ringar av stål el. järn påsatts; användes huvudsakl. under medeltiden.

Brunn, tjeck. Brno, huvudstad i Mähren, mell. Tjeckoslovakien, vid fl. Svatka o. Svitava. 269,000 inv. (1946). Betyd. industri (särsk. vävnads-, läder- o. maskinfabr.). Tjeck. univ. (Masarykuniversitetet), gr. 1919, högskolor. — (B. var under medeltiden residens för de närhäriska markgrevarna.

Brynolf, en av Algotssönerna.

Bryologi' (av grek. *bryon*, mossa, o. *lo'gos*, lära), vetenskapen om mossorna.

Bryo'nia, växtsläkte (fam. *Cucurbitaceae*). *B. alba*, hundra, rankklättrare med 5-flikade, stråva blad, enkönade blommor på samma individ o. svarta bär. *B. diöla* har han- o. honblommor på skilda individ o. röda bär.

Bryophyta, mossor, klass kryptogamer.

Brysk (fr. *brusque*), häftigt, tvär.

Brüssel, fr. Bruxelles, huvudstad i Belgien o. prov. Brabant, vid Senne. Med förstäder 912,000 inv. (1946). ty, flamländsk, ty, fransktalande befolkning. En av Europas vackraste städer; består av en övre o. en nedre del, den senare hemvist för handeln o. industrien. Märkliga byggnader äro kyrkan S:t-Gudule från 1200-t. o. rådhuset (se bild) från 1400-t. med berömd fasad o. 114 m högt torn, de gamla gillchusem, det kolossala justitiepalatset (av J. Poelaert, färdigt 1883) m. fl. byggnader. Universitet (från 1941 tvåspråkigt: franskt o. flamländskt). Observatorium. — Betyd. industri (spetsar, ylle- o. bomulls-, guld- o. silvvervaror, mattor, möbler m. m.). Livlig handel (mest export) o. sjöfart. Flygplatser: Melsbroek, Haren, Grintbergen, trafikeras av AB A. — B. besattes under Första

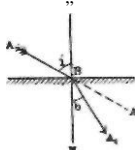
världskr. av tyskarna aug. 1914 o. blev säte för den tyska generalguvernören över Belgien, tills staden nov. 1918 utrymdes. Under Andra världskr. ockuperat av tyskarna 1/4 1940—la '944-

Brusselskål, en odlad form av *Brassica oleracea* med hög stam o. talrika små sidoställda huvud i bladveckan. (Se bild.)

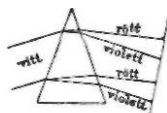
Brusselskåten, ett den *w/, 1948 slutet 50-årigt fördrag mellan Storbritannien, Frankrike o. Beneluxländerna om ekonomiskt, politiskt o. militärt samarbete. I paktens stipuleras bl. a., att om någon av de dragsslutande parterna utsattes för ett väpnat anfall i Europa, skola de andra makterna lämna all militär o. annan hjälp, som de äro mäktiga. Ett permanent militärråds-kott tillsattes april 1948. Jfr Storbritannien.

Bry te, under fornnordisk tid överträlen på en gård; senare rättare el. förvaltare. Under medeltiden voro kungsgårdarnas brytar äv. traktens ordningsmän, skatteindrivare m. m.

Brytning, Fys. Då strålände energi (ljus, värme-, radiovågor) ävensom elektr. el. magnet, kraftlinjer passera gränsskiktet mellan två olika medier, undergå de en riktningsändring, brytas. Härvid gäller brytningslagen: förhållandet mellan sinus (vid kraftlinjer: tangenten) för de vinklar, infalls-(i), resp. brytningsvinkel (b), som den infallande (AB) o. brutna strålen (BA) bildar med gränssytans (GGi) normal (NNJ), är en för de båda medierna utmärkande konstant. Denna är lika med förhållandet mellan deras resp. brytningsindex (ljus), dielektricitetskonstant (elektr. kraftlinjer) el. permeabilitet (magn. kraftlinjer).

Brytningsindex, materialkonstant, kännetecknande ett ämnes ljusbrytande egenskaper, anger förhållandet mellan ljusets hastighet i tomrummet o. i ämnet i fråga; bestämmes experimentellt medelst refraktometern. B. växlar med svängningstalet (våglängden, färgen), varför t. ex. ett glasprisma sprider det vita ljusets alla färger åt olika håll (se bild). Diamantens brytningsindex är 2.4. för de flesta andra ämnen ligger den under 2. Jfr Dubbelbrytning.

Bryum, bladmoss-släkte, ca 600 arter, med ett ur skottspsens utväxande sporeren o. hängande sporkapsel med dubbel tankkrans.

Brzozowski [bsjäsaffski], Stanislaw (1878—1911), pseud. A. Czepiel, polsk litteraturkritiker, filosof o. publicist. Hans huvudverk, *Legenda młodej Polski* (1909), påverkade i hög grad polsk efterkrigsmentalitet.

Bråbo härad, Östergöt. l., omfattar kommunerna Simonstorp o. Kvillinge. 5,076 inv. (1947). Bråbygdens o. Finspångs läns doms.

Bråbygdens o. Finspångs läns domsaga, Östergöt. l., utgör ett tingslag med tingsställen i Norrköping o. Hällestad o. omfattar Bråbo, Memmings, Eödings, Östkind's o. Björkekind's häradar samt Finspångs läns härad (utom Godegård o. Tjällnio kommuner). 44,590 inv. (1947). Domarens adr.: Norrköping.

Bräck, utträde av inälvor (tarmar, hjärna osv.) med omgivande höljen (sen-o-serösa hinnor m. m.) ur kroppshäligheter, där de normalt ligga, endera in i andra häligheter, inre bräck, el.

genom nybildade el. normalt förefintliga kanaler mot kroppens yta, där de bilda en synlig, av hud täckt, från nöt- till huvudstor knöl, yttre bräck. Vanligast äro bräck, som innehålla tarmar o. bukhinna o. förekomma vid naveln, lumsken o. lårvecket. Faran vid bräck ligger däri, att innehållet kan bli inklämt, inklämt bräck, varigenom blodtillförseln avstänges o. brand inträder. Behandlingen är övervägande kirurgisk; i vissa fall kan bräcket hållas inne med särskilda bräckband, vilket ej eliminerar risken för inklämning.

Brågarp, kommun i s.v. Skåne, Malmöh. 1. (past.adr. Staffanstorps); Klågerups landsf.distr., Torna o. Bara doms. 376 inv. (1947).

Bråk, en division, som icke går jämnt upp.

Symboliskt skrives bräket -, varvid 6 kallas bräkets *täljare* och 4 dess *nännare*. Bräket säges vara egentligt el. o. egentligt, allteftersom a är större el. mindre än b. Är a en potens av 10, säges bräket vara ett decimalbråk, ex. —, vanl. skrivet 0.003.

Jfr Decimalbråk.

Brälanda, kommun i s. Dalsland, Älvsb. 1.; Sundals landsf.distr., Nordals, Sundals o. Valbo doms. 8,215 inv. (1947), därav i Brälanda municipalsamhälle 737 inv.

Bräspel, maskin för uppwindning av ett fartygssankare. (Se bild.)

Bräte, rishög, skräphög; hög av timmer. — *Krigsv.* Förhuggning, som på 1400- o. 1500-t. anordnades i skogarna för att stänga vägen för fienden.

Brättnsby och Landa, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Vårgårda); Kullings landsf.distr., Vättle, Ale o. Kullings doms. 308 inv. (1947), därav i Brättnsby församling 207 inv., i Landa församling 101 inv.

Brävalla flygflottilj (F 13), jaktflottilj, förlagd till Norrköping.

Brävallad, en i äldre nord. sagor omtalad hed, trol. belägen vid Bräviiken, där Harald Hildetand o. Sigurd Ring utkämpade en drabbning.

Bräviiken, stor vik av Östersjön, som intränger till en längd av 45 km mellan Östergötland o. Södermanland.

Bräcka, namn på arter av örtsläktet *Saxifraga*.

Bräckage [-a'sj], skada å gods genom värdslös behandling under transport.

Bräcke, kommun i s.ö. Jämtland, Jämtl. 1.; Bräcke landsf.distr., Jämtlands ö. doms. 2,396 inv. (1947), därav i B. municipalsamhälle 1,092 inv. Samrealskola.

Bräckt vatten, blandning av havsvatten o. sötvatten.

Brädgång, skeppssidan mellan övre däck o. reling.

Brädspel, en spel med bräckor o. ringningar på ett med 24 ljusa o. mörka »stunger» markerat bord. Fanns redan hos forntidens greker o. romare samt hos vikingarna.

Braken, namn på olika ormbunkar (örnbräken, taggbräken, stenbräken m. fl.).

Bräkne-Hoby, kommun i s. Blekinge, Blek. 1.; Hoby landsf.distr., Bräkne o. pisters doms. 4,286 inv. (1947). Folkhögskola.

Bräkne härad och tingslag, Blek. 1., omfattar kommunerna Ölvehult, Bräkne-Hoby,

Åryd, Hällaryd, Ringamåla, Asarum. 18,082 inv. (1947). Bräkne och Listers domsaga.

Bräkne och Listers domsaga, Blek. 1., omfattar Bräkne tingslag med tingsställe i Bräkne-Hoby o. Listers tingslag med tingsställe i Sölvesborg. Domarens adr.: Sölvesborg. 43,566 inv. (1947).

Bräm, kant; övre delen av en sambladig blomkrona; ytterkanten på fåglarnas fjädrar.

Brämfallning, en hos vissa fåglar, t. ex. flera av våra sångare, förekommande förändring i fjäderdräkten, vilken uppstår därigenom, att delar av fjäderkanterna falla av.

Brämhult, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Borås); Ås landsf.distr., Borås doms. 1,202 inv. (1947).

1. Brändström, Edvard (1850—1921), general, minister i Petersburg 1906—20. B:s verksamhet är skildrad av R. Reuterswärd 1947.

2. **Brändström, Ulfa** (1888—1948), den föreg.s dotter, verkade under o. efter Första världskr. bl. tyska o. österrik. krigsfångar, vilket hon skildrat i *Bland krigsfångar i Ryssland och Sibirien 1914—20* (1921) o. organiserade hjälparbete bl. tyska barn av. Efter Andra världskr. var ir.in 1929 g. m. tyske professorn R. Ulich o. från 1933 bosatt i För. Stat. Med. hed.dr 1927. Gästade Sverige sista gången 1945.

Brännare, fram till 1700-t. använda brandskepp, vilka, fyllda med brännbara ämnen, antändes o. styrdes mot fiendens skepp.

Brännaretång, tång för vridning av runda föremål, ss. brännare, rör.

Brännboll, gammalt svenskt bollspel.

Bränneridirektionen, en 1775—8 verksam styrelse för kronobrännerierna.

Brännglas, äldre benämning på samlingslins, hänsyftande på att solstrålarna, sammanbrutna till dess brännpunkt, i denna utveckla stor hetta.

Brännhår, encelliga, genom inlagring av kalk o. kisel i väggen spröda o. styva hår med insänkt, kolvlikt utvidgad nedre del, som innehåller en stark giftlösning. Vid beröring avbrytes den kulformade spetsen o. håret tränger in, samtidigt som innehållet utpressas. Förekomma hos växtfam. *Urticaceae* o. *Loasaceae*.

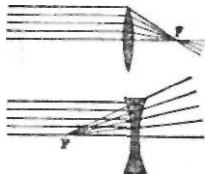
Bränning, väg, som bryter sig mot ett nära vattenytan liggande grund.

Brännkyrka, församling i Sthlm (past.adr. Sthlm). 91,326 inv. (1947). — Vid B. besegrades 1518 Kristian II av Sten Sture d. y.

Brännmärkning, ett fordom använt straff, varvid brottslingen märktes med glödande järn.

Brännoffer, en judisk offerhandling, varvid hela djuret (utom huden) brändes på altaret. Tidigast var offret förenat med offermåltid.

Brännpunkt el. fokus till en lins el. sfärisk spegel är den punkt (F) på dess symmetriaxel, till (från) vilken ett med axeln urspr. parallellt ljusknippe samlas (sprides).

Brännskada, skada på levande vävnader, som uppkommer av hetta, vid lindrig påverkan rodnad o. sveda (i: a gradens förbränning), vid starkare dessutom

blåsbildning (2:a graden) o. vid kraftig inverkan förkolning med bildande av brandskorpa (3:e graden). Brännsår behandlas aseptiskt o. läka, sedan brandskorpan avstötts, som vanliga sår men ge svårare ärrbildningar. Brännskada, som omfattar en tredjedel av kroppens yta el. mer, är livsfarlig.

Brännspegel, äldre benämning på konkvav spegel. Jfr Brännglas.

Brännvidd, brännpunktens avstånd från en lins el. en sfärisk spegel.

Brännvin, blandning av mer el. mindre ren etylalkohol o. vatten. Råbrännvinet, erhållet genom brännvinsbränning, utspädes o. användes antingen direkt ss. gammalt sädesbrännvin el. befrias från finkeloljan genom filtrering en el. flera ggr genom träkol, renat brännvin, vilket genom lagring resp. tillsats av smakämnen bibringas olika smak såsom akvavit, resp. pomerans- o. kumminbrännvin.

Brännvinsbränning avser att ur säd, potatis o. dyl. genom mäsking förvandla råvarans stärkelse till sockerlösning, som sedan underkastas jäsnings, varefter den bildade alkoholen vanl. i s. k. kolonnapparat avdestilleras i form av råbrännvin.

Brännvinskattrollör, person, som har att övertaka brännvinstillverkningen i ett bränneri. Brännvinslagstiftning omfattar bestämmelser om dels tillverkningen av brännvin, dels utskänkningen därav. De grundläggande bestämmelserna finnas i kungl. förordn. ^{n/6} 1926 om tillverkning o. beskattning av brännvin o. kungl. förordn. 1% 1937 om försäljning av rusdrycker.

Brännässla, art av örtsläktet *Urtica*.

Brännö, ö utanför Göteborg, Styrö kommun, Göteborg, 1.3 kvkm. Fiskläge, 1912—22 municipalsamhälle.

Bränslekommissionen, förk. B.K., statlig kommission, tillsatt under den av Andra världskriget föranledda kristiden för att sörja för rikets bränslebehov. Instr. av ^{14/6} 1940. Äv. under Första världskriget fanns en bränslekommission.

Bräsch (fr. *brèche*), öppning i fästningsmur, förorsakad genom beskjutning el. minering.

Bräss, lat. *Thymus*, en körtel belägen i brösthälften alldeles bakom bröstbenets övre del. B. är i förhållande till kroppsstorleken stor vid födelsen, återbildas efter puberteten o. är hos den vuxne ersatt av fettvävnad. Funktionen okänd. B. av vissa djur, t. ex. kalv, anses ss. en läckerhet. Stundom kallas? bukspottkörteln bukbrässen el. nedre brässen.

Brätte, marknadsplats o. stad i s.v. Västergötland, varifrån invånarna 1642 överflyttade till det nyanlagda Vänersborg.

Bröchner, Hans (1820—75), dansk filosof, prof. i Köpenhamn; hegelian; utövade stort inflytande ss. skriftställare o. akademisk lärare.

Bröd frukträd, art av trädsläktet *Artocarpus*. Brödförvandling, dets. som transsubstansiationsläran.

Brödnötträd, art av växtsläktet *Brosimum*. Brödrafolkenes väl, konung Oskar II:s valspråk 1872—1905. Efter unionens upplösning 1905: Sveriges väl.

Brödstil. Boktr. Gemensam benämning på stilsorter, som användas för vanlig text. Tryckstilar, som användas för rubriker, affischer o. dyl., kallas accidenstilar. Skillnaden består ofta endast i storleken.

I. Brögger, Waldemar Christoffer (1851—1940), norsk mineralog o. geolog, prof. vid Sthlms högskola 1883—89, i Kristiania 1890—1916. Utförde undersökningar av viktiga norska geologiska o. mineralogiska frågor.

2. Brögger, Anton Wilhelm, f. 1884, son till W. Chr. B., norsk fornforskare, prof. i Kristiania 1915. Hans arb. beröra bl. a. Norges stenålder samt Osbergfyndet.

Bröllop, de bruk o. festligheter, som beledsaga ingäendet av äktenskap. Ordet, som kommer av urnord. *brūðhlaupa*, brudlopp, betecknade först brudparets färd genom bygden (äldst möjligen budrovet).

Brömsebro, bro över Brömsebacken i s.ö. Småland, intill 1658 gräns mellan Sverige o. Danmark. Fordom ofta mötesplats för förhandlingar mellan Sverige o. Danmark. 1645 slöts freden i B., varigenom Sverige erhöll Jämtland, Härjedalen, Gotland, Osel, Halland på 30 år samt tullfrihet i Öresund.

Bröderslev, stad på n. Jylland, Hjørring Amt, Danmark, 7.275 inv. (1945).

Bröndsted, Peter Oluf (1780—1842), dansk arkeolog, gjorde utgrävningar i Italien o. Grekland 1809—13 samt 1818—23.

Bröndsted, Johannes, f. 1890, dansk nordisk arkeolog, chef för förhistor. avd. vid Nationalmuseum i Köpenhamn 1933—41, därefter prof. vid Köpenhamns univ. B. är sed. flera år den ledande kraften inom Danmarks fältarkeologi. Bl. arb. *Early english ornament* (1924), *Danmarks Oldtid* (I—III, 1938—40), en syntes av den danska fornforskningens landvinningar; tills. m. P. Nørlund *Seks. Tvarsnit af Danmarks Historie* (1941) o. *Rast undervejs* (1943) arkeolog, uppsatser.

Brönnestad, kommun i mell. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Tormestorp); Brönnestads landsf.distr., V. Göinge domsaga 757 inv. (1947).

Brönsted, Johannes (1879—1947), dansk kemist, prof. vid Köpenhamns univ. 1909. Utarbetade från 1923 en ny syra-bas-teori (jfr Bas), som vunnit allmänt erkännande. Undersökn. över isotopseparation, katalys m. m.

Brösarp, kommun i ö. Skåne, Kristianst. l. (past.adr. Ravlundabro); Brösarps landsf.distr., Gärdö o. Albo doms. 1,154 inv. (1947).

Bröstarvinge, efterlevande barn o. barns avkomlingar.

Bröstben, ett l främre bröstväggen tätt under huden beläget, avlångt, platt ben. Mot bröstbenets övre ända, som begränsar halsgropen nedåt, leda de bägge nyckelbenen o. utefter dess sidor fästa sig de 7 övre (äkta) revbensparens brosk.

Bröstböld, varbildning i bröstkörteln, vanl. i anslutning till digivning. Symtom: smärtor i bröstet, frysningar o. hög feber. Förebyggges genom härdning av bröstvärtan o. renlighet.

Bröstgången, kroppens största lymfkärl, som upptager lymfan från hela under kroppshalvan o. vänstra hälften av övre. Den går tätt framför ryggraden från bukhållan genom mellangärdet o. brösthälan till halsen, där den inmynnar i vänstra nyckelbensvenen.

Bröstkorg, den av bröstkotor, revben o. bröstben bildade skelettstommen i bröstväggen.

Bröstkörtel el. bröst, kvinnans mjölkkörtel; två under huden på bröstets framsida belägna, i riklig fettvävnad inbäddade körtlar, som nå sin fulla utveckling först vid digivningen.

Bröstvärtan kallas en i en befästning uppskattad, för eldigivning avsedd vall av jord, sten el. betong med branta sluttningar o. vägrätt el. svagt lutande krön. I bröstvärtet kunna skottgluggar o. embrasyrer anordnas.

Bröt-Anund, Anund av Ynglingaätten. B. Se, förkortning för eng. *Bachelor of Science*, ungefär motsvarande filosofie kandidat i naturvetenskapl. ämnen. Jfr B. A.

Bubastis el. Bast, egypt. mågudinna, avbildad med katt- el. lejoninnehuvud. Hennes förnämsta tempel låg i staden Bubastis.

Bubas'tis, ruinstad i Nildeltat, huvudstad i Egypten under 900—600-t. f.Kr.

Bubo'n, inflammerade o. svullna lymfkörtlar i ljumskarna, särsk. vid mjuk schänker o. böldpest.

Bucc'ina, romerskt blåsinstrument av böjd, spiralrviden form.

Bucentoro

[botsjenta'ra], dogens i Venedig praktgalär (se bild), på vilken han Kristi himmelfärdsdag för ut på Adriatiska havet o. där som tecken på Venedigs förening med havet sänkte en ring.

Buchanan [bjokeenn'o'n], James (1791—1868), president i För. Stat. 1857—61. I slavfrågan, som 1861 ledde till inbördeskrig, visade sig B. eftergiven gentemot sydstaterna.

Buchanan [bjoka'nn'o'n], sir George (1854—1924), britt. diplomat, ambassadör i Petersburg 1910—17, i Rom 1919—21. Han torde ha verksamt understött den ryska marsrevolutionen 1917 i förhoppning om en kraftigare krigsinsats från rysk sida.

Bucha'ra el. B o c h a r a. 1. Område i mell. Asien, från början av 1500-t. självständigt emirat. Var lydstat till Ryssland 1868—1919, då den siste emiren avsattes, varefter (1924) hans rike uppdelades mellan sovjetrepublikerna Turkmenistan, Usbekistan o. Tadjikistan. — 2. Stad i Usbekiska sovjetrepubli.; tidigare huvudstad i emiratet B., belägen i ett ökenområde vid fl. Zerafsjan o. vid transkaspiska järnvägen. Handel med mattor, finare pålsverk o. konsthandverk. 50,000 inv. (1939).

Bucha'rin, Nikolaj (1888—1938), rysk politiker o. författare, en av Lenins närmaste medarbetare o. en av Tredje internationales partiordföregångare, dess ordf. 1927—29. Red. för partiorganet *Pravda* 1918—29 o. för *Izvestija* 1934—36. Har bl. a. utgivit *Kommunismens ABCD* (sv. övers. 1921). Avrättades i samb. med en av Stalins »förräderiprocesser».

Buchenwald [boch'v], av nazistregeringen 1934 upprättat koncentrationsläger nära Weimar, där under Andra världskr. ca 50,000 människor torterades till döds.

Buchholtz [boch'v], Johannes (1882—1940), dansk författare, känd genom sina av säregen humor utmärkta småstadskildringar, *Egholms Gud* (1915; Tusenkonstnären, 1920), *Dr Malthes hus* (1936) o. dess forts. *God lille By* (1937)- Bl. övriga romaner *Susanne* (1931), *Vanda Venzel* (1940).

Buchman [bakk'm'o'n], Frank, f. 1878, amerik. luthersk präst o. väckelseledare. Upphovsman till Oxfordgrupprörelsen (1921), för vars spridning han verkat genom talrika resor, bl. a. till Sverige.

Buchner [boch'v], Eduard (1860—1917), tysk kemist, erhöi nobelpriset i kemi 1907 för sin upptäckt av det vid alkoholjäsningen sockerspälkande enzymkomplexet zymas.

Buck, Pearl [po'l bakk], f. 1892, amerik. författarinna. B:s föräldrar verkade som missionärer i Kina, där hon tillbragt en stor del av sitt liv. Hon vann världstrykte

med romantrilogien *The good earth* (1931; Den goda jorden, 1932), *Sons* (1932; Sönerna, 1932) o. *A house divided* (1935; Wang Lungs barnbarn, 1935), där hon skildrar en kinesisk släkts öden o. ger prov på intim kännedom om landets förhållanden. Bl. senare roma-

ner märkas *The mother* (1934; Modern, 1934), som är ett äreminne över hennes mor, *Fighting angel* (1937; Kämpande ängel, 1937) o. *Dragon seed* (1942; Draksädd, 1942). Nobelpristagare 1938.

Buckingham [bakk'ing'o'm], earl-, markis- o. hertignamn, som burits inom flera eng. ätter, bl. a. Stafford, Villiers o. Grenville.

1. Buckingham [bakk'ing'o'm], George Villiers (1592—1628), hertig av B., eng. adelsman, Jakob I:s gunstling. B:s ledande roll inom 1620-t:s eng. politik utmärktes av nyckfulla omkastningar o. förde under Karl I till en skarp strid med parlamentet. Mördad av en fanatiker. (Se bild.)

2. Buckingham, George Villiers (1628—87), son till den föregående, hertig av B., en av Karl II:s förtrogna, medlem av Cabalen.

Buckingham Palace [bakk'ing'o'm peeris], kungl. residens i London, uppfört 1703 av

eng. tory-politikern J. Sheffield, hertig av Buckingham (1648—1721), o. sålt 1761 till Georg III. Senare stora om- o. tillbyggnader. Betydande tavelgalleri. Vid de tyska flygräderna 1940 förstördes bl. a. kapellet i B.

Buckinghamshire [bakk'ing'o'mj'i'o], grevskap i s. England, n. om Thames. 1,940 kvkm, 272,000 inv. (1931). Huvudstad: Aylesbury.

Bucklo [bakk'l], Henry Thomas (1821—62), eng. skriftställare, vars stora arbete *History of civilisation in England, France, Spain and Scotland* (1856; delvis övers., till sv. 1872. Civilisationens historia i England) blev av stor betydelse för radikalismens utveckling o. påverkade bl. a. Strindberg.

Budapest [bodd'apajit], huvudstad (sedan 1867) i Ungern, vid Donau. 1,217,000 inv. (1943). Består av de förenade städerna Buda o. Pest på ömse sidor om floden o. Margaretaön. Inom Budadelen ligger flera berg, på vilka staden delvis är byggd, bl. a. Blocksberg el. Gellértsberg med slottet (i700-t., se bild)

o. Mattiaskyrkan (r200-t.). Det delvis moderna Pest rymmer bl. a. parlamentspalatset, univ. (gr.

1635), akademier o. museer. Inom B. finnas varma källor, kända sedan rom. tiden. Betyd, kvarnindustri samt vin- o. spannmålshandel. B. är berömt för sitt vackra läge o. var en betyd, turistort. Efter våldsamma flyganfall trängde ryssarna (under Malinovskij) nov. 1944 in i B., som intogs i februari 1945. Slottet o. samtliga broar demolerades under striderna o. staden blev en av de mest förstörda i Centraleuropa.

Budde el. Rak. Jöns, senare delen av 1400-t., munk i Nädendal, Finlands förste skriftställare. Översatte några av GT:s böcker samt helgonlegender o. andra religiösa skrifter till svenska.

Magnus Buddenbrock [-bodd'-], Henrik Magnus (1685—1743), friherre, general; var under kriget mot Ryssland 1741—42 överbefälhavare före Lewenhaupts ankomst till Finland. Efter krigets olyckliga slut blev B., jämte Iwengebaupt, dömd till döden o. avrättad.

Budd'ha (egentl. »den upplyste»), hedersnamn tillagt filosofen Siddhartha (omkr. 560—480 f. Kr.) av indisk furstesläkt, förkunnare av en frälsningslära (buddhismen).

Buddhism'en, en på grundval av Buddhas förkunelse utbildad religion med utbredning i Indien, Tibet, Kina, Japan. Omkr. 500 mill. bekännare. Buddha lärde, att tillvaron visserligen är ett lidande, som upprepas genom själavandringen, men att människan kan uppnå utlocknandet (nirvana) genom att döda livstörsten. I Buddhas förkunelse fanns intet gudsbegrepp, men buddhismen dyrkar i själva verket ett flertal gudomliga väsen, bl. a. Buddin själv. Buddhismen har grenat sig i två riktningar: Hinayana, som mer konservativt håller på mästarrens läror, o. Mahayana, som friare riktningen, som upptagit en mängd folkliga föreställningar o. bl. a. i Tibet vunnit en egenartad utveckling. — Buddhahild av brons, se bild.

Budé [byde'], Guillaume (1467—1540), fransk renässanshumanist o. filolog, myntkännare, upphovsman till Collège de France.

Budéjovice [bodd'jejavitse], tjeck, namnet på Budweis.

Budeniz [bo'dents] (1836—92), ungersk språkforskare av tysk härkomst, banbrytare i finsk-ugrisk jämförande språkvetenskap.

Budge [bMdsJ], J. Donald, f. 1916, amerik. tennisplacare, vann 1937 o. 1938 3 mästerskap i Wimbledon, professionell 1938. Spelade i Sverige 1947.

Bud'get, eng., det förslag till inkomst- o. utgiftsstat, som av regeringen förlägges riksdagen. Av. inkomst- o. utgiftsstat i allmänhet.

Budgetutjämningsfond, Statens, en i riksstaten från o. med budgetåret 1938/39 ingående fond, till vilken föres överskott o. från vilken utfylles underskott i statsverkets driftbudget. Har ersatt statsverkets kassafond.

Budgetår ej. finansperiod, den tid för vilken en riksdag beviljar anslag; sammanföll i Sverige tidigare med kalenderår men omfattar sed. 1923 tiden $\frac{1}{2}$ — $\frac{30}{31}$.

Budjonnyj, Semjon Mihajlovitj, f. 1883, rysk militär, marskalk av Sovjetunionen 1935. Utmärkt sig som kavalleriefälh. i striderna mot de vita styrkorna o. framträngde 1920 mot Warszawa. Som befälh. för ryska

sydvästarmén i Andra världskr. genomförde han reträtten genom Ukraina 1941; avgick okt. s. å.

Budkavle, en trästäv; som i Norden fordom kringändes för att uppåda folk till ting, härnad o. dyl. Allt efter det olika ändamålet var budkavlerna olika märkt.

Budkavlelöppning: till fots el. på skidor, en lagtävling, vanl. för 3-tannalag, där en budkavle överbringas från man till man. De tävlande få leta sig fram med tillhjälp av karta o. kompass, o. det lag, som har kortaste tid, är segrare.

Budoa'r, dets. som boudoir.

Budskap (eng. message), skriftligt meddelande från ett statsöverhuvud direkt till folkrepresentationen; i inskränkt betydelse en översikt av landets allmänna ställning, som presidenten i För. Stat. årl. skall lämna kongressen.

Budweis [bo'dvajsl. tjeck. Budějovice, stad i s. Böhmen, Tjeckoslovakien. Industri. 42,000 inv. (1940).

Bueckelaer [böck'elar], Joachim (omkr. 1533—omkr. 1575), flaml. målare, elev till Pieter Aertsen. Av B., vars tavlor äro sällsynta, finnes i Älvkarleby kyrka Korsbärandet. Av. repr. i Nat.mus.

Bue'nos Aires (eg. Virgen de lo? Buenos Aires, sp.»vackertvädersjungfrun», dvs. sjö-männens skyddshelgon). 1. Provins i ö. Argentina. 306,830 kvkm, 3,678,000 inv. (1945). Huvudstad: La Plata. — 2. Huvudstad (sedan 1816) i Argentina, vid La Plataflodens utlopp; grundl. 1535—3,000,000 inv. (1947). Regelbundet, delvis praktfullt byggt stad med utmärkt, befäst hamn. Stor utförelse av landets produkter, särsk. hudar, torkat o. fruset kött, vete, får, ull. Universitet (gr. 1821), 22,000 stud. Flygplats Morón; trafikeras av SILA. — 3. Förbundsdistrikt, omfattande staden B. samt ön Martin Garcia.

Buffalo [baff'lä], stad i staten New York, n.ö. För. Stat., vid sjön Erie, fl. Niagara o. Erieakanalen. 576,000 inv. (1940). Betyd, industri (slakterier, järn-, stål- o. maskinverkstäder, kvarnar ta. m.) o. livlig handel (särsk. spannmål, mjöl, boskap, trävaror o. kol). Universitet.

Buffalo Bill, namn på flera amerik. jägare, bl. a. W. Mathewson (d. omkr. 1912) o. W. Cody (1845—1917). Den förre erhöi namnet, emedan han under byggandet av pacificbanan genom Kansas försåg arbetarna med buffelkött (1867). Cody var då anställd hos Mathewson, deltog senare i strider med indianerna o. grundade 1883 en berömd »Wild West»-cirkus.

Buffert, anordning, som håller järnvägsvagnarna i ett tåg på lämpligt inbördes avstånd o. upptar småre stötar. Består av en kort, grov, vägrät stång, buffertspindeln, som är rörligt inpassad i en hylsa o. stöder mot en grov snäckfjäder i denna (se bild). Utåt avslutas

spindeln av en tvärställd rund, något buktig skiva. Två sådana b. äro placerade i vardera ändan av varje vagn.

Buffertbatteri, elektriskt akkumulatorbatteri, avsett att vid ett likströmsnät leverera ström, när nätet utsattes för kortvariga men kraftiga belastningar, t. ex. vid motorvagnars igångsättning o. baktågning.

Buffertförmåga, egenskapen hos vissa ämnen att bibehålla nästan oförändrad surhetsgrad, pH, vid tillsats av ringa mängd syra el. bas.

Buffertlösning. *Kem.* En lösning, som användes för att hålla en konstant surhetsgrad, exempelvis som standard vid pH-mätningar. Sammansättningen väljes så, att dels önskat pH uppnås, dels buffertförmågan blir hög. Innehåller vanligen en svag syra el. svag bas i blandning med motsvarande salt, t. ex. ättiksyra o. natriumacetat el. ammoniak o. ammoniumklorid.

Buffertstat kallas en mellan starkare stater belägen svagare stat, vars uppgift är att hindra direkt polit. friktion dem emellan.

Buffet [byfe'] el. b y f f é (av mlat. *bujetum*, praktbord), skänkskåp; ställe där mat o. förfriskningar serveras på teatrar o. dyl.

Bufflar, *Bubalus*, beteckning på ett under-släkte inom nötkreaturssläktet (*Bos*). Mest kända äro den indiska buffeln o. kafferbuffeln.

Buff'o (fem. *buffa*), it., komisk. — Opera buffa, komisk opera.

de Buf fon [d° byfå'n's'], George I. o u l s Leclerc (1707—88), berömd fransk naturforskare. Hans *Histoire naturelle, générale et particulière* (36 bd) behandlar nästan alla grenar inom naturalhistorien.

Bug [bukk]. 1. Biflod fr. h. till Weichsel, upprinner i n.v. Ukraina, flyter åt n.v. o. utfaller i Weichsel, strax n. om Warszawa. 730 km. Segelbar från Brest-Litovsk. Kanalförbindelse med Dnjep'r o. Njemen. — 2. Flod i S.v. Ryssland (Ukraina), upprinner i s. Volhynien, flyter åt s.ö. o. utfaller i Svarta havet vid staden Nikolajevsk. 800 km. Kring B. rasade under Andra världskr. häftiga strider.

Bugeaud [bysjä']. Thomas Robert, hertig av Isly (1784—1849), fransk militär; utmärkte sig särsk. i Algeriet, där han fullst. besegrade den marockanska hären vid Isly 1844.

Bugenhagen [bo'-], Johannes (1485—1558), kallad P o m e r a n'us, dvs. pomraren, Duthers vän, pastor i Wittenberg från 1523, Danmarks reformator.

1. Bugge, Sophus (1833—1907), norsk språkforskare, en av Nordens yppersta lärde, prof. i Kristiania 1866. B. behandlade de mest skilda områden av språkvetenskapen, men hans största insats föll inom den fornnord. språkforskningen, särsk. runtolknigen. Stort uppsående väckte B:s teori, att eddamyterna väsentl. härstamma från antika o. gammalkristna källor, som nordmännen lärde känna i Irland o. England.

2. Bugge, Alexander (1870—1929), son till S. B., norsk historiker, prof. i Kristiania 1903—2. Hans arb. behandla vikingatidens kultur samt medeltidens norska sjöfart o. handel.

Buhara, dets. som Buchara.

Buhl [bo'], Fränts (1850—1933), dansk teolog, semitisk språkforskare, prof. i Köpenhamn 1898—1921. Banbrytare för historisk bibeltolkning [*Det israelitiska Folks Historie*, 1893].

Buhl [bo'], Wilhelm, f. 1888, dansk jurist o. politiker, finansminister i Stauungs reg. 1937—maj 1942, därefter statsminister till nov. s. å. Efter Danmarks befrielse åter statsminister april—nov. 1945. Minister utan portfölj sed. nov. 1947. I. ed. av Folketinget 1939.

Buhre, Bertil (1863—1930), läkare, generaldirektör i Medicinalstyrelsen 1913—28; en av stiftarna av Svenska nationalföreningen mot tuberkulos.

Buiatrik (av grek. *bus*, nötkreatur, o. *iatrike*, läkekonst), läran om nötkreaturens sjukdomar.

Buisson [byiså^{11*}], Ferdinand (1841—1932), fransk pedagog o. politiker, pacifist, prof. i pedagogik i Paris 1896—1902, radikal-socialistisk deputerad 1902—24. Erhöll hälften av Nobels fredspris 1927.

Buitenzorg [bōjtensårg], stad i Indonesien, förvaltningsområdet Batavia, Java, nära huvudstaden Batavia. 65,000 inv. (1930). Berömd botanisk trädgård.

Bujnakk'sk', stad i autonoma sovjetrepubl. Dagestan, RSFSR, ö. Kaukasus. 18,500 inv. (1939). B. var 1920—22 huvudstad i Dagestan.

Bukandning, mellangärdesandning, en andningstyp, varvid andningsrörelserna huvudsakl. utförs av mellangärdet o. bukväggen. Vid mellangärdets sammandragning vid inandning pressas bukväggen ut, genom bukmuskulernas sammandragning vid utandningen pressas mellangärdet åter upp.

Bu'karest, rum. Bucuresti, huvudstad (sedan 1862) i Rumänien, vid Donaus biflod Dämbovita. 985,000 inv. (1945). Ståtliga offentliga byggnader (slottet, universitetet, gr. 1864, konserthuset, ateneum m. fl.) o. en mängd kyrkor, mest grek.-ort. I. vlig handel o. industri. — IB. slöts 1812 fred mellan Ryssland o. Turkiet, 1886 mellan Serbien o. Bulgarien, 1913 mellan Bulgarien o. de övriga Balkanstaterna o. maj 1918 mellan Centralmakterna o. Rumänien. B. intogs under Första världskr. av tyskarna dec. 1916. Svårt skadat vid allierade bombärder 1944 besattes B. av ryssarna 31/8 s. å.

Bu'karestringen, halsring av guld med gotisk runinskrift, påträffad 1837 vid byn Petrosäa i Valakiet o. förvarad i Bukarest. Endast ett brottstycke återstår numera.

Buke'falos (av grek. *bux*, ox, o. *ke'ale'*, huvud), Alexander den stores livhäst.

Bukgangliekedja, dets. som bukmärg.

Bukgjord, bred rem av väv el. läder runt kroppen på rid- el. dragdjur, tjänande att hålla sadel el. sele i läge.

Bukhinna, den tunna, glatta, av endotelceller betäckta (serösa) bindvävshinna, som kläder bukhälans insida o. äv. överdrager de i denna liggande inälvorna.

Bukhinneinflammation, akut el. kronisk, över hela bukhålan utbredd el. till ett mindre område inskränkt inflammation av bukhinnan. Uppkommer oftast därigenom, att en inflammation i ett i bukhålan beläget organ (t. ex. mage, blindtarm, gallblåsa, äggledare) griper över på bukhinnan, el. därigenom, att ett mag- el. tarm-sår brister o. innehållt uttömmes i bukhålan. Akut bukhinneinflammation utmärkes av frossbrytningar, kräkningar, hög feber, intensiv ömhet ö. smärtor i buken, som blir spänd, oro o. en serös el. varig utgjutning i bukhålan. Kronisk bukhinneinflammation ger mindre almerande symptom men för ofta till rikliga sammanväxningar mellan bukhinnans olika delar, vilka kunna medföra allvarliga rubbningar i funktionen hos bukhälans organ. Bukhinneinflammation fordrar oftast ett snabbt kirurgiskt ingripande.

Bukmärg el. bukgangliekedja, den kedja av segmentvis anordnade, med varandra förbundna nervknutar, som jämte hjärnan utgör det centrala nervsystemet hos framför allt leddjur. Förekommer äv. hos ringmaskar.

Buko'lick (av grek. *buko'los*, herde), som berö- herdelivet. — B u k o' l i k e r, herdediktare.

Bukovina, till r940 landskap i Rumänien. 10,442 kvkm. 793,000 inv. (1941). Fröe 1919 österrik. kronland. Norra Bukovina avträdde i juni 1940 till Ryssland, ockuperades i juli 1941 av tysk.-rum. trupper men återgick till Ryssland genom vapenstillståndsfröd. 13/9 1944 o. fredsfröd. 1/2 1947. Ryska B. bildar

sed. 1945 förvaltningsområdet Tjernovtsy i Ukraina.

Bukowski, Henryk (1839—1900), polsk politisk emigrant, konstkännare, gruidd. av A. B. Bukowski konsthandel i Stlm. Monografi av K. Asplund (1946).

Bukpress, ökning av trycket i bukålan t. ex. vid krystning, genom sammandragning av bl. a. bukmuskulerna. Härvid pressa inålvorna på mellangärdet. Genom att sluta till röstspringan komma lungorna att tjänstgöra som luftkuddar, som hindra mellangärdet att ge efter. B. underlättar tömningen av urinblåsa och ändtarm o. medverkar vid utdrivningen av fostret vid förlösningen.

Bukrevben, revbensartade bindvävsbildningar i bukvägen, framför allt hos utödda kräddjur. Hos flera (t. ex. svanödlorna) bildade bukrevbenen ett kraftigt kropkador. Av nu levande kräddjur ha blott krokodiler o. bryggödlan bukrevben, varjämte de hos sköldpaddorna bilda huvudmassan av bukskölden.

Buksköld hos sköldpaddor består dels av en del av skuldergördeln, dels av de utbredda o. starkt hopfogade bukrevbenen. Detta benkelett är sedan klätt med hornplåtar.

Bukspottkörteln, en lång, smal körtel av gråröd färg, belägen i bakre bukvägen, delvis omgiven av tolvfingertarmen. B. producerar dels ss. matsmältningskörtelbuktspott, som tömmer i tolvfingertarmen, dels ss. inre sekretorisk körtel i insulin, som avges till blodet. Bukspott är en alkalisk vätska, som innehåller följ. enzymer: *trypsinogen*, som, i tarmen övergående i aktivt *trypsin*, medverkar vid sönderdelningen av äggvita; *amylas*, som sönderdelar stärkelse, *maltas*, som örför maltsocker i druvsocker, *lipas* (steapsin), som sönderdelar fett. Utsondringen av bukspott utlöses dels nervöst av födan i magsäcken, dels hormonellt genom sekretin, som frigöres i tarmväggen o. med blodet föres till b. vid det sura magsäcksinnehållets tömning i tarmen. Genom insöndringen av insulin fyller b. en viktig men ej helt klarlagd uppgift i kroppens sockeromsättning. Jfr Insulin.

Buksvampar, ordningen *Oosteromyces* av basidiomyceterna. Slutna fruktkroppar, som öppna sig på ett betecknande sätt vid spormognaden. Hit höra röksvampar, stinksvampar, jordstjärnor m. fl.

Buktalare, person, som genom övning minskat de lör talet nödvändiga läpprörelserna, så att dessa knappt äro märkbara, varigenom rösten tyckes komma från kroppens inre.

Bukvattusot, sjuklig ökning (upp till flera liter) av den normalt mycket sparsamma vätskemängd, som finnes i bukålan. Uppträder vid sjukdomar i bukinnan (kronisk inflammation, kræft) o. vid hinder för venblodets avflöde från bukålan (skrumplever, hjärtfel). Kan hävas endast om grundlindandet kan botas.

Bulak', förstad o. hamnstad till Kairo. Bulb (av lat. *bulbus*, lök), ansvällning. *Anat.* Ansvallning av nerver, blodkärl el. dyl. — *Sjöv.* Cigarrformig, tung metallklump, fästad under kölen på fenbåtar o. tjänande som ballast. — *Bulbär*, hörande till el. belägen i förlängda mårgen.

Bulbill' el. *grodsknopp*, beteckning för fröliknande knoppar, som bildas på växternas ovanjordsdelar; avlösa lätt o. bidra ärdärför till växternas spridning (ex. *Dentaria bulbifera*, *Lilium bulbiferum*).

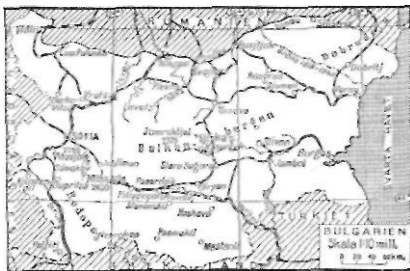
Bulbocodium, örtsläkte (fam. *Liliaceae*). *B. vefum* (s. Europa), Crocus-liknande, värblommande, ofta odlad.

Buldän, grov vävnad av Un-, jute- el. hampgar; användes till säckar.

Bulevard, dets. som boulevard.

Bulgarien [bolga'-], N i k o l a j, f. 1895, rysk generalf (1941), en av organisatorerna av Moskvas försvar 1941; ordf. i Centralfrontens milit. råd s. å. B. blev nov. 1944 vice folkkommissarie för försvaret samt medl. av försvarskotettet. Försvarsminister o. vice ordf. i ministerrådet sed. mars 1947.

Bulgarien, republik på Balkanhalvön. 110,842 kvkm, 7,022,000 inv. (1947) (58 per kvkm), varav i det 1940 förvävade Syd-Do-brudsja 7,726 kvkm, 378,000 inv. Gränser i v. till Jugoslavien, i n. ö. till Rumänien, i s. till Grekland o. Turkiet samt i ö. till Svarta havet. B. är l s. ett bergland (Balkanbergen), i n. ett lågland o. avvattnas av Donau med bifloder, Kamtja, Struma, Maritza m. fl. floder. Klimatet är i n. fastlandsklimat, i s. medelhavsklimat.

Närings: jordbruk (vete, ris, majs, vin, tobak o. bomull), rosenodling (för framställning av rosenolja). Industri o. bergsbruk föga utvecklade, ehuru förekomsten av kol o. järn är riklig. *Befolkningen* utgöres av bulgarer (80 %), turkar, greker, rumäner, zigenare m. fl. *Städer*: Sofia (huvudstad), Plovdiv, Rusjtjuk, Tirmovo (f. d. huvudstad), Varna, Burgas m. fl. *Religionen* är grekisk-ortodox o. muhammedansk. *Författning*: B. var 1878—1946 en inskränkt monarki o. år sed. 1946 en folkrepublik med den politiska makten helt koncentrerad till den av kommunisterna behärskade sobranjen. *Försvars-väsen*: I fredsfördraget med de allierade (under tecknat i Paris 1947) fastställdes B:s armé till 56,800 man, flisget till 90 plan o. 5,200 man, flottan till 7,250 ton o. 3,500 man. *Historia*. Bulgaren, en turkisk folkstam, bosatte sig vid Donau på 500-t., sammansmälte med slaviska folk o. upptogo deras språk samt grundade ett tsarrike. 1018 underkuvades de av Bysans men blevo åter självständiga 1187—1395—1878 lydde de under Turkiet. 1878—1908 var B. f urstendöme (prins Alexander av Battenberg 1879—86, prins Ferdinand av Koburg 1887). 1908 proklamerades B. sotn ett suveränt konungarrike, o. Ferdinand antog titeln tsar. Om B. 1912—13, se Balkankrigen. Under Första världskr. slöt sig B. i okt. 1915 till centralmakterna o. besatte Serbien o. Dobruzsja, 1 sept. 1918 undertecknade B. stillestånds-fördrag med ententen, o. tsar Ferdinand tvangs att avsäga sig tronen till förmån för sin son Boris. I Neuillyfreden 1919 fick B. avstå sina besittningar i Trakien, som vid San Remo-konferensen 1920 till större delen överlämnades till Grekland. Vidare förlorade B. Caribrod o. Strumica till Jugoslavien o. s. Dobruzsja till Rumänien. (Härtill kommo äv. andra villkor.) Genom en överenskommelse 1938 med de till Balkanententen anslutna staterna erhöi B. åter sin militära frihet. Under axelmakternas medverkan fick B. i aug. 1940 tillbaka s. Dobruzsja från Rumänien. 1/2 1941 slöt B. en non-aggressions- o. vänskapspakt med Turkiet o. 1/5 s. å. anslöt sig B. till Tremaktspakten, var-

efter tyska trupper baserade sig i B. o. Storbritannien avbröt de diplom. förbindelserna med B. I samb. med den tysk-ital. offensiven mot Jugoslavien o. Grekland april—maj 1941 okuperade B. delar av dessa länder fram till Ochridsjön. Dessa bildade tre nya regeringsområden (Makedonien, Trakien o. Västprovinserna, vilka utrymdes 1944). B. anslöt sig ²⁸ till Antikominternpaktens o. förklarade 12 dec. s. å. För. Stat. o. Storbritannien krig. Kung Boris avled 28 aug. 1943; hans omtydda son Simeon utropades till konung, o. ett regentråd valdes 9 sept. 1943. ¹/₂ 1944 förklarade Ryssland B. krig med motiveringen, att B. vägrat avbryta relationerna med Tyskland. Samma dag avbröt B. förbindelserna med Tyskland o. förklarade det krig ¹/₀ samt begärde därefter omedelbart vapenstillstånd med Ryssland, vilket undertecknades ⁸/₁₀ 1944. Ryska trupper okuperade B. o. regentskapsrådet avstavs. Vänsterpartierna o. agrarererna sammanslöt sig till Fosterländska fronten o. bildade regering sept. 1944. Monarkien avskaffades vid en folkomröstning i sept. 1946 o. allmänna val ägde rum i okt. s. å., som resulterade i seger för Fosterländska fronten, varefter kommunistledaren Dimitrov övertog konseljpresidentposten. Fredsfördraget med de allierade undertecknades i Paris ¹⁰/₂ 1947. Utrikespolitiskt har B. upprättat intima relationer särsk. med Ryssland (fördrag mars 1948) o. Jugoslavien, med vilket en allians ingicks nov. 1947. Jan. 1948 slöts av. ett biståndsfördrag med Rumänien. Jfr Balkanfederationen o. Pctkov.

Bulge [baldsj], skydd a lartyg mot torpeder, bomber o. minor, bestående av dubbla fartygsidor med utbyggn. av undervattensskroppen.

Buljong' (fr. *bouillon*, av *baillir*, koka), soppa, som fås genom urkokning av kött, fisk el. vegetabilier.

1. Bull, Ole (1810—80), norsk violinist. Av hans kompositioner märkes sviten *Säterbesöget* med *Sceterjentens söndag*.

2. Bull, Edvard Hagerup (1855—1938), brorson till O. B., politiker, finansminister i Michelsens reg. 1905—06 samt 1920—21.

3. Bull, Henrik, l. 1864, brorson till O. B., arkitekt, har bl. a. uppfört *Nasjonalteatret* o. *Regjeringsbygningen* i Oslo.

4. Bull, Edvard (1881—1932), norsk historiker (form- o. medeltiden), prof. i Kristiania 1917. Verksam i arbetarrörelsens tjänst, bl. a. som v. ordf. i arbetarpartiet fr. 1923. Kommunist. Utrikesmin. 1928 i C. Homsruds ministär.

5. Bull, Francis, f. 1887, bror till E. B., norsk litteraturhist., prof. i Kristiania 1920. Har bl. a. utgivit flera arb. över Holberg samt *Norsk litteraturhistorie* (1—5, 1923—37). Redigerar sed. 1926 tidskr. *Edda*. 1941—44 inspärard i koncentrationsläger av tyskarna där han skrev *Traditioner og minner* (1945). (Se bild.)

Bull, Olaf (1883—1933), skald. Har utgivit en rad diktsamlingar, som tillhöra det bästa av modern norsk lyrik. *Samlede digte* (1934).

Bulla, lat., egentl. sigillkapsel, officiell påvlig skrivelse i tros- o. sederfrågor. Bulloma uppkallas vanl. efter inledningsorden.

Bullarens härad, Göteb. l., omfattar kommunerna Naverstad o. Mo. 2,812 inv. (1947). Norrvikens domsaga.

Bullarensjöarna, två långsmala sjöar i n. Bohuslän, Norra Bullaren 9 km, Södra Bullaren 20 km lång. De förenas genom ett kort sund samt ha genom Enningdalsälven sitt utlopp i Idefjord.

Bulla'rium, samling av påvliga bullor. Bulldogg (av eng. *bult*, tjur, o. *dog*, hund), i. Engelsk bulldogg, en antagl. från mastiffen härstammande eng. hundras. Iåg o. kraftig, frambenen stå långt från varandra, överkäken förkortad. Användes förr vid tjurfäktningar, därav namnet. (Se bild.) — 2. Fransk bulldogg, dvärgform av bulldogg. Muskulös, stort huvud, upprättstående öron, oftast svart. Sällskaps-hund.

Buller kallas i motsats till ton sådant ljud, som saknar periodisk karaktär el. vars svängningstal är lägre än ca 20.

Bullerblomster, art av örtsläktet *Trollius*. Bullerforsen, kraftstation vid Dalälven i Stora Tuna kommun, invigd Domnarvet.

Bullerlag, sammanfattande benämning på lagbestämmelser o. förordningar, som avse att förhindra störande buller.

Bulletin' (fr., av lat. *bulla*, kugle), dagligt tillkännagivande, t. ex. av väderlekens beskaffenhet.

Builinger, Heinrich (1504—75), Schweiz, reformator, 15 31 efter Zwingli förste pastor i Zürich. B. invig teologiskt en förmedlande ståndpunkt mellan Zwingli o. Calvin.

Bullion [böllj'n], eng., sammanfattande benämning på myntmetallfackor, plants.

Bullitt fbo'-j, William, f. 1891, amerik. diplomat. B. var 1919 medl. av amerik. delegationen vid fredskonferensen i Paris o. sändes därvid av Wilson på särskild mission till Ryssland. 1933 blev B. speciell rådgivare till utrikesministern o. var medl. av amerik. delegationen vid världskonferens, konferensen i London s. å. Ambassadör i Moskva 1933—36, därefter i Paris till 1941. B. var 1941 Roosevelts rapportör i Ryssland o. knöts 1942 till marindep. som assistent för speciella ärenden. Major i franska armén 1944. Utg. *The great globe itself* (1947; Jordens öde, s. å.).

Bullterrier, en i England, o. dess kolonier mycket uppskattad hund, uppkommen genom korsning av bulldogg o. terrier. Muskulös, kraftig, till färgen vit, små pilrande ögon. (Se bild.)

Bulltofta, Malmö flygplats. I bruk för reguljär trafik sed. 1924. Åges sed. 1938 av staten.

Buloz [bylä's], Francois (1803—77), fransk tidsningsman, grundade 1831 tidskr. *Revue des deux mondes*.

Bult, kortare stång av trä el. metall med runt tvärsnitt.

Bultavbitare, tång med dubbel hävarmsanordning o. starkt härdade käfteggar för avklippning av grova metallstänger.

Bulva'n. 1. Person, som uppger sig handla för egen räkning men i verkligheten allenast är ombud för annan. — 2. Konstgjord fågel, som användes vid jakt. — 3. Uppstoppad figur, som användes vid sabelfäkting.

1. Bulwer [böll⁰⁰⁰], Henry Lytton, baron Dalling and Bulwer (1801—72), eng. diplomat, avslöt bl. a. det s. c. Clayton-Bulwer-fördraget med För. Stat.

2. Bulwer, Edward, baron Lytton (1803—73), bror till H. I. B., eng. författare

o. politiker. Romanen *Pelham* (1828), som gjorde honom europeiskt ryktbar, följdes af kriminalromaner (*Paul Clifford* m. fl.) med social tendens. Med den historiska romanen *The last days of Pompeii* (1834) nådde B. höjdpunkten af sitt författarskap. B. var tidvis verksam som politiker, först liberal, seD. konservativ o. som sådan 1858—59 kolonialmin.

3. **Bulwer**, Edward Robert, earl of Lytton (1831—91), son till E. B., eng. diplomat o. skald; blev 1876 vicekonung af Indien; verkställde 1 jan. 1877 drottning Viktorias utropande till kejsarinna af Indien. Under namnet Owen Meredith utgav B. en rad skönlitterära arbeten.

Buly'gin [bo-], Aleksandr Grigorjevitj (1851—1919), rysk politiker, inrikesminister 1905, utarbetade i denna egenskap den första duma-författningen. Mördad.

Bumerang', ett av Australiens infödingar använt kastvapen. Det består af ett platt, böjt trästycke, som skickligt slungat af luftmotståndet tvingas vända tillbaka i en bäge till den kastande, om det icke träffar målet. För krigsbruk användas tyngre bumeranger, som ej vända tillbaka. (Se bild.)

Buna, konstgjord kautschuk, framställd af butadien, slitsfarkare o. mera beständig mot organiska lösningsmedel än naturkautschuk. Jfr Neopren o. Tiokol.

Bunden stil, vers i motsats till prosa, »obunden stil».

Bundesrat [bonn'-], ty., »förbundsrad», i Österrike namnet på första kammaren, i Schweiz på högsta verkställande makten (fr. Conseil fédéral). Före 1918 den gemensamma representationen för delstaterna inom Tyska riket o. tidigare (1867—71) Nord-tyska förbundet.

Bundgaard [bonn'gär], Anders (1864—1937), dansk bildhuggare. Skapare av springbrunnen *Gefion plöjer* vid Langelinje i Köpenhamn.

Bungalow [bang'olå], från Indien (Bengalen) härstammande eng. benämning på lågt en-våningshus med utskjutande tak.

Bunge, kommun på n.ö. Gotland, Gotl. 1. (past.adr. Färösund); Slite landsf.distr., Gotlands doms. 1574 inv. (1947). Militärt flygfält. — Kult.hist. mus. Kyrka från i200-t:s slut; gotiska kalkmålningar framtagna 1916—18. Jfr Bungemästaren.

Bunge, Nikolaj Christianovitj (1823—95), rysk politiker o. ekonomisk författare. Finansminister under Alexander III.

Bungemästaren, konsthistorisk benämning på den ökande mästaren till bl. a. en trästaty av Olof den helige i Bunge kyrka på Gotland (num. i Stat. hist. mus.). B. var möjl. fransman o. verkade i Sverige i börj. av 1300-t.

Bu'nias, örtsläkte (fam. *Cruciferae*). *B. orientalis*, ryssgubbe, meterhöj, upptill riken-glad, gulblommig. Ovanligt djupgående rot-system o. därför lätt ett besvärligt ogräs. Akrar.

Bu'nin, Ivan Aleksejevitj, f. 1870, rysk författare o. skald, debuterade på x890-t. som lyriker o. novellförfattare. Med romanen *Byn* (1909) framträdde han som en realistisk o. pessimistisk skildrare av den ryska landsbyg-gdens liv. Efter revolutionen har B. varit bosatt i Frankrike. Erhöll 1933 nobelpriset i litteratur.

Bunkeflo, kommun i s.v. Skåne, Malmö h. 1. (past.adr. Vintrie); Oxie landsf.distr., Oxie o. Skytts doms. 1,614 inv. (1947).

Bunker, eng., under Första världskr. upp-kommen benämning för i jorden nedgrävd försvarsställning, numera även av betong el. annat material byggda skyddsrum (för trupper, ubåtar m. m.), kulsprutenåsten etc.

Bunkerkol, kol för fartygets eget behov, som stuväs i kolboxarna (som kallas bunkers).

Bunkra, kola, komplettera fartygs kolförråd.

Bunsen [bonn'-], Robert (1811—99), tysk kemist, upptäckt. m. Kirchhoff spektralanalysen (1860) o. upptäckte med hjälp af denna grundäm-nena cesium o. rubidium. (Se bild.) Jfr Bunsenbrännare.

von Bunsen [-bonn'-], Christian Carl Josias (1791—1860), frih., tysk diplomat o. vetenskapsman; preuss. sändebud i Rom o. senare i London, varifrån han herfikkalades 1854 på grund av sin kritik af Preussens politik. B., som var Niebuhs lärjunge, utgav en rad hist., arkeol. o. religionsfilosof. arbeten.

Bunsenbrännare, en på laboratorier all-mänt bruklig, av R. Bunsen införd stadsgasbrännare, vid vilken gasen genom en fin mynning strömmar in i den med lämpligt vida lufthål försedda nedre delen af ett omkring 1 m vitt rör, vid vars övre änden den med luft blandade gasen antändes o. förbrinner med het (ca 1,600°), icke sotande låga. Typ för moderna brännare i gas- o. primuskök m. m. Jfr Injektorbrännare.

Bunyan [bann'jn], John (1628—88), eng. predikant o. författare. Som nonkonformistisk predikant sam-lade B. väldiga åhörarskaror men ådrog sig också den eng. restaurationens miss-hag (i fängelse 1660—72 o. 1675). B:s allegoriska verk *The Pilgrim's progress from this world to that which is to come* (1678 o. 1684; Kristens resa) har blivit en av de mest spridda böckerna i världen.

Bunzlau [bonts'la°], po. B o l c s l a w i e g, stad i vojevodskapet Wrocław, s.v. Polen (sed. 1945); 20,000 inv. (1933). Bekant för sin legodstiltverkning (B u n z l a u g o d s),

Buonarroti [b'ånarätti], den ital. konstnären Michelangelos familjenamn.

Burbage [b'obidsj], Richard (omkr. 1567—1619), Englands främste skådespelare på Shakesperes tid.

Burbank [b'ob'bnk], Luther (1849—1926), amerik. växtförrädare, verksam i Kalifornien. Framställde en mängd nya former af fruktträd o. bärbuskar, bl. a. kärnfria plommon, en tagg-fri fikonkaktus (*Opuntia*) m. m. Av de nya sorterna ha somliga fått vidträckt spridning.

Burokhardt [b'ork'-], Jacob (1818—97), Schweiz, kultur- o. konsthistoriker. Bl. arb. det berömda *Die Cultur der Renaissance in Italien* (1860; i4:e uppl. 1925), som länge var grund-läggande för uppfattningen om renässansen i konsten o. litteraturen. *Weltgeschichtliche Betrachtungen* (1905) utgavs 1941 i sv. övers., under titeln »Världshistoriska betraktelser». B:s samlade verk utgavs 929—34 (14 bd).

Burdus (av lty. *pardus*), framfusig; utan omsvep.

Bure, i nord. myt. gudarnas stamfader, som kon Audhumbla slickade fram ur rimfroststenarna.

1. **Bure** (Bureus), Johan (1568—1652), fornforskare, riksarkivarie o. riksantikvarie. Samlare av fornsvenska o. fornisl. hand-skrifter, upptecknare av folktraditioner o. en banbrytare på runforskningens område. Mång-frestare i renässansens stfl.

2. **Bure** (Bureus), Anders (1571—1646), kusin till J. B., »svenska kartografiens

fader». Utgav 1626 en stor karta över Skandinavien, en huvudkälla för alla 1600-t:s kartor över Sverige.

Bureau Ve'ritas [byrå'-], en klassificeringsanstalt i Paris för fastslående av fartygs beskaftenhet o. sjöduqlighet. Utger årl. register av stor betydelse för befraktning o. försäkring.

Burenskiöld, Jakob (1655—1738), frih., krigare, 1680—84 i utländsk tjänst. B. deltog senare i Karl XI:s krig, blev 1710 tillfångatagen i slaget vid Hälsingborg. Guvernör i Skåne 1712—16.

Bureå, kommun (utbruten ur Skellefteå landskommun 1914) i s.ö. Västerbotten. Västerb. l. Skellefteå s. landsf. distr., Västerbottens n. doms. 5,631 inv. (1947), därav i Bureå m u n i c i p a l s a m h. 1,602 inv. (1947).

Burg [bork], stad i mell. Tyskland, Sachsen, vid fl. Ihle. 30,000 inv. (1939). Stora klädesfabriker. Intogs av Torstenson 1644.

Bur'gas. 1. Distrikt i Bulgarien. 13,621 kvkm, 555,000 inv. (1935). — 2. Hamnstad i B. 1, vid Svarta havet. 36,000 inv. (1934).

Burgenland [borr'genlant], gränsområdet mellan Österrike o. Ungern kring Neusiedler-sjön. 3,967 kvkm, 299,000 inv. (1934). I freden i St-Germain 1919 tillföll B. Österrike, utom staden Oedenburg med omnejd, som efter en folkomröstning där 1921 förblev ungersk.

Burger [byrr'-], Schalk Willem (1852—1918), boerledare. Sept. 1900—maj 1902 ställföreträdande president i republ. Transvaal.

Burgers [bo'g'e's], Thomas Francis (1834—81), president i republ. Transvaal 1872—77. Genom dyrbara reformer o. järnvägsanläggningar förordade han republikens finanser. 1877 annekterade engelsmännen landet.

Burggreve, titel för den högste ämbetsmannen i Göteborg 1621—83, 1716—19, i Malmö 1658—77.

Burghley, dets. som Burleigh.

Burgkmair [bork'majr], Hans, d. ä. (1473—1531), tysk målare o. grafiker, huvudsakl. verksam i Augsburg. Han tog starka intryck av den i tal. renessansen och förmedlade dess stilformer till Tyskland. Bl. B.: träsnitt märkas hans 66 blad till *Kejsar Maximilians triumftåg*, en ytterst sällsynt svit, av vilken Nat.mus. äger ett nästan fullständigt exemplar.

Bur'gos. 1. Pro vins i n. Spanien (Gamla Kastillen). 14,196 kvkm, 391,000 inv. (1945). — 2. Huvudstad i B. 1, vid fl. Arlanzon. 62,000 inv. (1945). Berömd gotisk katedral (se bild) från 1200- o. 1300-t. — Under Spanska inbördeskriget 1936—39 var B. säte för

Francoregeringen (»Burgosregeringen»).

Burgsvik, hamnplats på s. Gotland, i Oja kommun, vid Burgsviken. 300 inv. (1946). Utförsel av sandsten, slipstenar, kalk o. spannmål.

Burgtheater [bork-] i Wien, grundades 1741 av Maria Teresia. Dess nuv. byggnad uppfördes 1880—86 efter ritningar av Semper o. Hasenauer.

Burgund', fr. Bourgogne, namn på flera medeltida statsbildningar, bl. a. burgundernas rike omkr. Worms (omkr. 407—437), det andra burgundiska riket, som efter det föras fall grundades i Saône- o. Rhonedalarna o. 532 uppgick i Neustrien; två konungariken B., vilka

933 sammanslogos till kungariket Arelat, o. ett hertigdöme i ö. Frankrike, grundat 884. Det senare, som 1032—1361 tillhörde en gren av den kapetingiska ätten, övergick efter dennas utlocknande till Filip av Valois (d. 1404), som förenade det med frögrevskapet B. o. Flandern. Hertig Filip II den gode (1419—67) o. dennes son Karl den djärve (1467—77) utvidgade riket genom arv o. köp med nuv. Belgien o. Luxemburg, delar av Nederländerna, n. Frankrike o. Elsass. Detta »nyburgundiska rike», som spelade en viktig roll i senmedeltidens kulturella o. statsrättsliga utveckling, ärvdes (utom hertigdömet B., som blev fransk provins) vid Karls död av hans svärson, kejsar Maximilian (Burgundiska arvet) o. tillföll vid Karl V:s tronavsägelse den spanska linjen av huset Habsburg, men började redan under 1500-t. sönderfalla genom Nederl. frihetskriget. — Huvudstad i hertigdömet B. var Dijon.

Burgun'der, östgermanskt folk, som under folkvandringarna från Weichsels mynning flyttade åt s. och v. och omkr. 407 grundade ett rike (Burgund) kring Worms.

Burgund'skt kors, ett kors av snett ställda, taggiga grenar.

Burian von Ra'jeoz [-etlj], Stephan (1851—1922), greve, österrick.-ungersk politiker, finansminister 1903—12, utrikesminister jan. 1915—dec. 1916 samt april—okt. 1918, däremellan åter riksfinansminister. B. hade en väsentlig andel i centralmakternas fredsambud av dec. 1916.

Buridan [byrida'e'], Jean, d. efter 1350, fransk filosof, skolastiker; tillskrives det i disputa tionerna om viljans frihet använda exempel »Buridans äsna», enl. vilket en hungrig äsna på lika avstånd från två lika stora o. lika goda höbuntar måste svälta ihjäl, enär hon saknar fri vilja o. alltså på grund av motivens fullständiga likhet ej kan bestämma sig för någondera av höbuntarna.

Burins, dets. som Chizerotz.

Burja'ter, mongoliskt folk i Sibirien, vid Lena, Jenisej o. Bajkalsjön. Ca 300,000. Leva av boskapsskötsel, jakt o. fiske.

Burjat'-mongoliska republiken, autonom socialistisk sovjetrepublik i RSFSR, mellan Bajkalsjön, Irkutsk- o. Tjitaområdena samt Mongoliet, bildad efter ryska revol. 1917. 331,400 kvkm, 350,000 inv. (burjater, rys-sar o. tatarer) (1939). Näringar: jordbruk, boskapsskötsel, gruvidrift. Fyndigheter av guld, järn, stenkol m. m. Huvudstad: Ulan-Ude.

Burke [bo'k], Edmund (1729—97), britt, statsman; blev 1765 led. av underhuset o. uppträdde bl. a. för större religiös fördragsamhet o. en friare handelspolitik gentemot Irland; medl. av whig-ministären 1782 (april—juni) samt av samlings-ministären Fox-North 1783. B. var en bitter fiende till Franska revolutionen, mot vilken han i flera skrifter, Särsk. *Reflections on the revolution* (1790), predikade korståg.

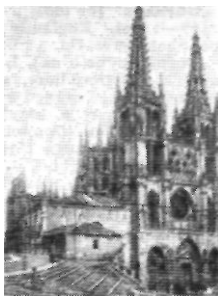
Burke [bo'k], Thomas, f. 1887, eng. författare, skildrar slumkvarteren i Londons East End, bl. a. i *Limehouse nights* (1916), som filmatiserats under titeln *Broken blossoms* (1922).

Burleigh [bo'li] el. Burghley, baron, eng. adelstitel, som bl. a. burits av William Cecil. Burlesk' (fr. *burlesque*), tokrologi, grovkornig.

Burlington [boMingfn], stad i Vermont, n.ö. Föt. Stat. 28,000 inv. (1946). Trävara- o. yllefabr.

Burlington, dets. som Bridlington.

Burlington House [bo'lingt'n ha's], palats

vid Piccadilly i London, byggt 1695—1743, sed. 1866 säte för eng. konstakademien m. ra.

Burlington Magazine, The, Englands förnämsta konstdidskrift, uppkallad efter Burlington House o. grundad 1903 av Roger Fry.

Burlöv, kommun i s.v. Skåne, Malmö. 1. (past.adr. Arlööv); Arlövs landsf.distr., Torna o. Bara doms. 5,264 inv. (1947), därav Arlövs municipalsamhälle 3,501 inv. o. i del av Åkarp municipalsamhälle 996 inv.

Burma [bo'm^o] el. B i r m a, republik (f. d. britt. kronkoloni) på Bortre Indiska halvöns n.v. kust, kring Irawadi o. Salween. 605,277 kvkm, 16,800,000 inv. (1941). Skogigt bergland, bebott av ett indokinesiskt folk, burmaner (buddhister). Odling av ris, vete, majs, sockerrör, bomull o. tobak. Ris o. bomull utförs. Stora kolager, guld, ädelstenar o. petroleum. Huvudstad: Rangoon. Under Andra världskr. växte den burmanska frihetsrörelsen i styrka, särskilt sed. japanerna efter erövringen av B. 1943 erkänt B:s självständighet. Antifascistiska frihetsförbundet innehar den politiska ledningen i B. o. val till en konstituerande församling ägde rum april 1947. Vi 1948 blev B. en självständig republik, sed. britt. parlamentet godkänt oavhängighetslagen för B. Jfr Andra världskr. samt karta till Britt. Indien.

Burmavägen, bilväg mellan Lashio i n.ö. Burma o. Kun-ming i s. Kina, byggt 1937—39 längs en gammal karavanväg, genom oändiga bergstrakter (högsta höjd 4,700 m ö. h.). Vägen spelade en stor roll för de allierades vapenleveranser t. Kina under Andra världskr. fram t. april 1942, då japan. besatte Lashio. Jfr Iedovägen.

Burmeister & Wain t'e'n], Panmarks största skeppsvarv, beläget på Refshalöen i Köpenhamn; grundat 1843 som mek. verkstad av tysken H. B a u m g a r t e n, som 1846 in gick kompanjonskap med C. C. B u r m e i s t e r. Tillverkn. bestod från början av ångmaskiner, handysmaskiner, pressar m. m. Med engelsmannen W i l l i a m W a i n s inträde i firman 1861 övergick man till att tillverka ångfartygsmaskiner. 1872 fick firman sitt nuv. namn o. blev aktiebolag. Sed. 1912 tillverkare av dieselmotorer för hela världen. Verkst. dir. är ing. C. A. Möller. 6,000 anställda 1947.

Burne-Jones [bõn-dsjã°ns], sir E d w a r d (1833—98), eng. målare, en av den preraphaelitiska riktningens mest typiska målsmän. B. utförde äv. kartonger till glasmålningar o. vävda tapeter samt bokillustrationer.

Burnett [bo'nit], Frances Eliza Hodgson (1849—1924), eng.-amerik. författarinna, mest känd för barnberättelser, bl. a. *Little Lord Fauntleroy* (1886; Lille lorden, 1888).

Burnham [bo'nOm], E d w a r d L a w s o n, baron B. (1833—1916), eng. tidningsägare av jud. börd, ss. ledare för Daily Telegraph 1885—1903 en av banbrytarna inom eng. journalistik. Han efterträddes av sonen H a r r y L a w s o n B., viscount B. (1862—1933), som bl. a. var presid. i Anglo-Swedish Society i London.

Burnham [bõ'n m], J a m e s, f. 1905, amerik. historiefilosof, prof. vid New York Univ. B. har i upmärks. arbeten — *The managerial revolution* (1941; Direktörernas revolution, 1947), *The Machiavellians* (1943 o. *The struggle for the world* (1947; Kampen om världen, s. å.) — bl. a. analyserat kommunismens strävan efter världsherravälde.

Burnley [bo'nli], stad (eg. grevsk.) i mell. England, vid Leeds-Liverpoolkanalen. 84,000 inv. (1946). Betyd. textil- o. metallindustri med stora kolgruvor i omgivningen.

Bums [bo'ns], R o b e r t (1759—96) > skotsk skald, som till en fattig jordbrukare. Utgav 1786 sin första diktsamling, *Poems chiefly in the Scottish dialect*, som genast gjorde honom popu-

lär. Hans inspirationskällor voro den skotska folkvisan, hembygdens natur o. folk samt framför allt hans många kärleksförbindelser. Med sin omedelbarhet, sin friska, realistiska syn på livet o. sin humor väckte B. nytt liv i den eng. lyriken. Bl. sv. förf. har han påverkat förföring.

Burnus, arabisk mantel med kapuschong. Bu'rows lösning, omkr. 3 %-ig lösning av basiskt aluminiumacetat; verkar antiseptiskt, luktborrtagande o. smärtstillande o. användes utspädd till omslag på orena sår m. m.

Burroughs [burr'ä's], Edgar Rice, f. 1875, amerik. författare, slog igenom med *Tarzan of the apes* (1914; Tarzan, apornas son, 1921), som följts av ett 20-tal äventyrsromaner med Tarzan, apänniskan, som huvudperson. B:s böcker ha äv. filmatiserats.

Burs, kommun på s.ö. Gotland, Gotl. 1. (past.adr. Stånga); Hemsle landsf.distr., Gotlands domsaga. 728 inv. (1947).

Bur'sa el. B u r u s s a, turk. stad i n.v. Mindre Asien, nära Marmararjön. 86,000 inv. (1945). Yle o. sidenindustri. Värma svavelkällor. Före Konstantinopels erövring (1453) var B. de turk. sultanernas residens. Fraktfulla moskéer o. gravmonument.

Bursa, dets. som slemsäck.

Burschenschaft [burr'ç], namn på tyska studentföreningar, som bildades efter 1813—15 ärs krig o. hade till mål att utveckla den tyska enhetstanken. Efter 1870, då Tysklands enhet förverkligats, förloade de sin urspr. prägel o. blevo vanliga studentföreningar.

Burschikos (av ty. *Bursche*, pojke, student), levnadsglad men litet oberstad, studentikos.

Burserao'ae, växtfamilj, omfattande över 300 tropiska träd o. buskar med spirals tällda, vanl. flikade blad samt små, regelbundna, vanl. enkönade blommor. Ge, hartsel, balsamer (myrra), feta oljor, ätliga frukter m. m.

Burseryd, kommun i v. Småland, Jönk. 1. (past.adr. Smålands Burseryd); Gislaveds landsf.distr., Östbo o. Västbo doms. 1,367 inv. (1947).

Burskap (av mlty. *bär*, borgare), av vederb. magistrat meddelat tillstånd för handlande o. hanterare att utöva yrke inom stadens område. Meddelande av sådant burskap upphörde vid näringsfrihetens införande 1864. Dock meddelas ännu ett slags burskap, som medför rätt till delaktighet i vissa kassor m. m. — Bildligt: allra, upptagande el. erkännande, hävd.

Burspråk. 1. Sammankomst ^{^^} mellan borgarna i en stad för överläggning om stadens angelägenheter; äv. stadgar, som be- ^{BTJ} slutats vid dylika sammankoms-

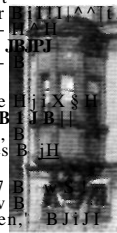
lande utskjutande fasadparti (se bild). Namnet härrör från de ut- ^{B I I B I I} byggnader på rådhus o. dyl., ^B varifrån fördom förhandlades ^{B I H}

Burt [bo't], Thomas (1837 B —1922), eng. gruvarbetare, en av B — banbrytarna för arbetarrörelsen, ^{B I I I I} led. av under-huset 1879—1918.

Burton [bo'tn], sir Richard Francis (1821—90), eng. forskningsresande o. orientalist, mest bekant för ett äventyrligt besök i Mecka 1853 o. som utgivare av en fullständig övers. av *Tusen och en natt* (1885—88).

Burton-upon-Trent [bo'tn-°pänn-], stad (eg. grevsk.) i mell. England. 49,000 inv. (1946). Stora ölbryggerier.

Buträrsk, kommun i s.v. Västerbotten, Västerb. 1.; Buträrsk landsf.distr., Västerb. mell. doms. 10,013 inv. (1947), därav i B u t r ä r s k s församling 8,870 inv., varav i B u t r ä r s k s m u n i c i p a l s a m h ä l l e 984 inv. samt i Kalvträsk församling 1,143 inv.

Bury [berri'], stad (eget grevsk.) i n.ö. England, n.v. om Manchester. 52,000 inv. (1945). Stor textil- o. maskinindustri.

Bury St. Edmunds [berri's-ont-edd'm^ons], stad i s.ö. England, grevsk. Suffolk. 57,000 inv. (1946). Gammal stad, betydande under medeltiden. Ruiner av ett berömt abbotkloster.

Busch [bosj], Moritz (1821—99), tysk skriftställare, utgav ett av Bismarck själv granskat arbete, *Graf Bismarck und seine Leute während des Krieges mit Frankreich* (1878).

Busoh [boij], Wilhelm (1832—1908), tysk skämttecknare, framför allt verksam i *Fliegende Blätter*.

1. Busch [boij], Fritz, f. 1890, tysk dirigent (numera argentinsk medborgare). Operachef i Dresden 1922—33, här därefter verkat bl. a. i Buenos Aires, Köpenhamn o. Sthlm.

2. **Busch**, Adolf, f. 1891, bror till Fritz B., tysk violinist, kompositör o. framstående kammarmusiker.

Buschmän el. boschmän (höll. *bosjes mans*, skogsmänniskor), Afrikas urbefolkning, av vilken ett fåtal finnes kvar i Sydafrika. De äro småväxta (ca 144 cm) med gulbrun hudfärg, leva av fiske o. bo i bergshålor el. provisoriska gräshyddor. Språket utmärker sig genom smackljud.

Buscovius, Daniel (1599—1677), präst. I spetsen för 200 dalkarlar erövrade han under kriget mot Danmark 1643—45 Särnadalén. B. har poetiskt behandlats av E. Fredin i diktyckeln »Vår Daniels».

Bushel [bosj'ol], eng. skåppa; rymdmått för torra varor; i Storbritannien, Irland, Canada, Kaplandet o. Australien = 36,37 l., i För. Stat. o. några britt. kolonier = 35,24 l.

Bushido [bo'jidä], jap., »riddarnas väg»; benämning på en sammanfattning av japanska hedersbud, som föreskriva bl. a. tapperhet, ärlighet, hövlighet, självbehärsning o. trohet.

Business [biss'nis], eng., affärer; yrke, syssla. Busjehr el. A b u s j e h r, hamnstad i s.ö. Iran, vid Persiska viken, i öde o. osund trakt. 25,000 inv. Handelsplats. Radiostation.

Buskage [-a'sj], grupp av buskar.

Buske, vedväxt med en i marken dold stamdel, från vilken mer el. mindre långlivade luftstammar uppskjuta (ex. Rosa-arter, hallon, hassel m. fl.). Beteckningen ofta, ehuru med orätt, använd för litet träd med busklikn. växtsätt (»björkbuske», »tallbuske»).

Buskerud fylke i s. Norge. 14,677 kvkm, 143,000 inv. (1930). Städer: Drammen, Kongsberg, Hønefoss.

Buskusm el. b j ö r k m u s, *Sicista sub-Wils*, liten, musliknande gnare. Ovan gulbrun, under gulvitt. N. och ö. Europa samt Asien. Hos oss sällsynt.

Buskskvätta, *Pratincola rubetra*, art av stenskvättesläktet, utbredd över hela Europa, vanlig i Sverige; undantagsvis ända upp till Torne lappmark. I över av insekter. Iläger boet på marken.

Busoni [-sä-], Ferruccio Benvenuto (1866—1924), ital. tonsättare, huvudsakl. verksam i Berlin. Bl. art. musiken till Gozzis *Turandot*. Av. musikteoretisk författare.

Bussarong', blus, buren av flottans manskap. Bussning, cylindrisk hylsa, insatt i ett hål för att delvis utfylla detta. Användes bl. a. i enklare axellager.

Buströfe [don (av grek. *bus*, ox, o. *straf* 'ein', vända), skrivsätt, varvid raderna gå (»som oxen för plogen») från vänster till höger, därefter från höger till vänster osv., vanl. med början i vänstra hörnet nedtill.

Butadie'n, C^oH₂, ett omättat kolväte, som

erhålles ur acetylen o. vid polymerisation ger konstgjord kautschuk (buna). Jfr Isopren.

Buta'n, C₄H₁₀, ett metankolväte, som jämte butylen m. m. ingår i gasol.

Butanol [-äl], det. som butylalkohol.

Butantan, ort i Brasilien, nära São Paulo, med världsberömt institut för ormgiftsforskning o. serumframställning.

Bute [bjot], 1. Grevskap i v. Skottland, bestående av öar i Firth of Clyde. 565 kvkm, 18,000 inv. (1946). Huvudstad: Rothesay. — 2. Ö i B.; 1. stamort för Sturtzskas huset. 122 kvkni.

Butenandt [bo'-], Adolph, f. 1903, tysk kemist, prof. i oorganisk kemi vid tekn. hösk. i Danzig 1933, från 1936 förest. för Kaiser-Wilhelm-institutet för biokemi i Berlin, vid vars bombing 1942 han förflyttades till Tübingen. Erhöll 1939 års halva nobelpris i kemi för sina undersök. av sexualhormonernas kemiska byggnad men avböjde priset mottagande.

Butikstängningslagen, lag av 29/, 1945, som reglerar affärstiden för butiker.

Butjadingen, halvö i n.v. Tyskland, Oldenburg, mellan Wesers mynning o. Jadebukten. Tillhörde Danmark 1676—1773.

Butler [batt'ol], eng., hovmästare.

Butler [batt'ol], Samuel (1612—80), eng. skald. Skrev med Cervantes' »Don Quijote» som mönster ett berömt satiriskt epos *Hudibras* (3 dir, 1663—78), riktat mot puritanerna.

Butler [batt'ol], Joseph (1692—1752), eng. religions- o. moralfilosof, ivrig bekämpare av deismen.

Butler [batt'ol], Josephine, f. Grey (1828—1906), eng. samhällsreformator; bekämpade vita slavhandeln o. bidrog till den offentliga prostitutionens upphävande i England 1886.

Butler [batt'ol], Nicholas (1862—1947), amerik. pedagog o. politiker (republikan). 1901 rektor vid Columbiauniv. i New York samt 1889—1901 äv. prof. i filosofi o. pedagogik. Presidentkandidat 1920. B. framträdde som pacifist o. erhöll hälften av Nobels fredspris 1931.

Butler [batt'ol], Richard Austen, f. 1902, britt. politiker. Konservativ underhusled. sed. 1929, understatssekr. för Indien 1932—37, parlamentssekr. i arbetsministeriet 1937—38. Febr. 1938—juli 1941 understatssekr. i utrikesministeriet, därefter undervisningsminister; arbetsminister maj—juli 1945.

Bu'tomus, växtsläkte (fam. *Butomaceae*). Enda art *B. umbellatus*, blomvass, en enhjörtbladig ört med jämbreda, trekantiga, upprätta blad o. ofta över meterhöga, trinda stänglar, avslutade med en stor flock skära blommor. Åar, sjöstränder.

Butt [batt], Isaac (1813—79), irl. politiker, ledare för home-rule-partiet; ogillade men kunde ej förhindra obstruktionspolitik i parlamentet o. måste 1878 lämna sin ledareställning.

Butte [batt], stad i Montana, n. För. Stat. 37,000 inv. (1940). I livlig industri, grundad på guld-, silver- o. koppargruvorna i närheten.

Buttle, kommun på mell. Gotland. Gotl. l. (past.adr. Bjärge): Roma landsf.distr., Gotlands doms. 279 inv. (1947).

Butylalkohol el. b u t a n o l, $\text{C}_4\text{H}_9\text{OH}$, fyra olika, isomera alkoholer. Normal-butylalkohol (dvs. med ogenrad kolkedja) framställes tekniskt genom hydrering av kronaldehyd elgenom bakteriell järföring av stärkelsehaltigt material, t. ex. majs mjöl. Den är, liksom ester b u t y l a c e t a t, ett viktigt lösningsmedel för läcker m. m. — Iso-butylalkohol ingår i finkelolja o. framställes tekniskt ur vattengas (koloxid + väte).

Butyle'n, C₄H₉, ett omättat kolväte, ingår jämte butan m. m. som beståndsdel i gasol.

Butyra't, salter o. estrar av smörsyra.

Butyrome'ter (av grek. *bu'tyron*, smör, o.

me'tron, mått), apparat för mätning av fetthalten i mjölk genom centrifugering. Den första, num. övergivna typen uppfanns av G. de Laval 1885. Jfr Mjölköprovare.

Butzer [bott'ser], Martin (1491—*551), tysk reformert teolog. Strassburgs reformator, Calvins förelöpare. B:s *Confessio tetrapolitiama*, som framleds på riksdagen i Augsburg, står den lutherska nattvardsläran nära.

Buxaceae, växtfamilj, omfattande städse grönskande träd o. buskar med hela blad samt små, enkönade, ensamma el. i klasar sittande blommor. Viktigaste släkte är *Buxus*.

Buxbom, arter av växtsläktet *Buxus*.

Buxbom av Buxheveden [-boks'hövdén], Fredrik Wilhelm (1750—1811), greve, rysk fältherre; anförde 1808 den ryska armén i Finland.

Buxtehude [boks'tehode], Diderik (1637—1707), orgelvirtuos o. tonsättare, organist i Liiibeck 1668. Han komponerade italienskt välklingande kantater o. sonater samt fantasifulla orgelverk, som J. S. Bach skattade högt. Av B:s värdefulla kompositioner förvaras en samling vokalmusik o. sonater för stråkinstrument i Uppsalas univ.bibliotek.

Buxus, växtsläkte (fam. *Buxaceae*), 20 arter. *B. sempervirens*, buxbom (v. och s. Europa), en allmänt odlad häck- o. infattningsväxt. Ved mycket hård, tät o. tung, högt värderad för finare slöjd (bl. a. för blåinstrument) samt för trägravyr.

Buys Ballot [böjs balätt'], Christophorus (1817—90), nederl. meteorolog o. fysiker, förest. för meteorol. institutet i Utrecht 1854—87. Formulerade den s. k. »B:s lag», enl. vilken man, om man står med ryggen mot vinden, på n. halvklotet har det lägsta lufttrycket snett framåt till vänster, på södra snett framåt till höger.

Buzau [bosa'o], stad i mell. Rumänien, vid floden B. 45,000 inv. (1941). Oljekällor.

By kallades fordom flera gårdar inom samma rågång men num. varje sammanhängande jordbruksbebyggelse. Jfr Lappby.

By, plötslig ökning av vindstyrkan.

By, kommun i s.ö. Dalarna, Kopparb. l. (past.adr. By kyrkby); By landsf.distr., Hedemora doms. 4,983 inv. (1947), varav i By kyrkob.distr. 2,399. Horndals kyrkob.distr. 2,584.

Byalag, samtliga jordägare i en by.

Byamot el. by mot kallades under medeltiden de sammankomster, som höllas av borgarna (byamännen) i de svenska städerna.

Byamål, enhet för angivande av storleken av jordägares andel i en by, t. ex. attung, mantal, öresland.

Byamän el. köpstadsmän kallades till börj. av 1400-t. stadsinvånarna i Sverige; benämningen utträngdes senare av det från tyskan lånade ordet borgare.

Byarum, kommun i n.v. Småland, Jönk. l.; Skillingaryds landsf.distr., Östbo o. Västbo doms. 3,740 inv. (1947), därav i Vaggeryds municipalsambälle 1,920 inv. — I kyrkan ett Lutherporträtt av Cranach.

Byavård, strandvärd o. bötavård kallades de vakter, som fordom vid krigsfara skulle upptäna o. tillse s. k. värdkasar. Över dessa hade en av konungen förordnad man tillsyn. För försummelse att tända värdkas dömdes till förlust av all egendom.

Byb'los, stad i Fenicien, var under antiken Adoniskultens huvudsäte o. ägde ett ryktbart Afroditetempel.

Buohner [by'rj-], Ludwig (1824—99), tysk filosof, förf. till ett mycket populärt materialistiskt arbete *Kraft und Stoff* (1855).

Bydalen, turistort i Hallens kommun, Jämtl. l., vid Dalsjön i Öviksfjällen.

Byd'goszcz r-gåsitsjl, ty. Bromberg; l. Vojevodskap i v. Polen. — 2. Huvudstad i B. l., vid fl. Brahe. 140,000 inv. (1945). Maskinindustri, spannmåls- o. trävaruhandel.

Byffé, dets. som buffet.

Byfogde, på 1400—1600-t. titel på lägre statstjänstemän i svenska städer med olika uppgifter i olika städer.

Bygdeborg, primitiv befästning, anträffad i stora delar av Sverige, bildad av en vall av löst på varandra lagda stenar. Synes ha varit i bruk från folkvandringstid t. o. m. äldre medeltid. Störst av de svenska är den gotländska Torsburgen, vars murar tillsammans ha en längd av 1,5 km.

Bygdemål, språk, som talas av allmogen inom ett visst, mindre område (socken, by).

Bygden, Leonard (1844—1929), biblioteksman, bibliograf o. historiker, överbibliotekarie i Uppsala 1910—11, har bl. a. förf. *Svenskt anonym- och pseudonymlexikon* (1898—1915) samt *Hermösands stifts herdaminne* (1923).

Bygdeå, kommun i s.ö. Västerbotten, Västerb. l.; Bygdeå landsf.distr., Västerb:s mell. doms. 6,802 inv. (1947), därav i Bygdeå församling 4,565 inv., varav i Bygdeå kyrkob.distr. 2,606, i Överklintens kyrkob.område 1,957, i Robertsfors församling 2,239 inv., varav i Robertsfors municipalsamh. 1,282.

Bygden, fjällsjö i s. Jotunheimen, Norge. 1,062 m ö. h. 47 kvkm. Turistort.

Bygdøy, halvö i Oslofjorden, v. om Oslo. Norska kungafamiliens sommarslott. Friluftsmuseum, grundat av Oskar II.

Byggnadsgille, medeltida sammanslutning, ofta med religiös anstrykning, av byggnadsärbetare o. stenhuggare.

Byggnadsingenjör, titel för person, som erhållit undervisning i husbyggnadskonst vid lägre teknisk läroanstalt.

Byggnadskonst, se plansch på nästa sida.

Byggnadskontor, kommunal myndighet, som handhar byggnads- o. gatuarbeten m. m.

Byggnadskreditiv, av bank beviljat lån mot inteckning i under byggnad varande hus av belopp, som utgå i den mån arbetet fortskrider efter en på förhand uppgjord plan. Vid kreditivtidens slut likvideras lånet genom upptagande av ett inteckningslån.

Byggnadslagen, lag av ³⁰/₆ 1947 innefattande allmänna bestämmelser om planläggning av bebyggelsen i stad o. på landet.

Byggnadsnämnd, kommunal nämnd, som enl. byggnadsstadgan skall utöva närmaste in-seendet över en stads el. orters bebyggande. Den består av 5 el. 3 ledamöter.

Byggnadsordning, föreskrifter, som utöver allmän lag o. byggnadsstadgan äro erforderliga för ordnande av en stads el. ortsbegygnadsven. Fastställs (i stad) el. utfärd, (på landet) av K. B.

Byggnadsplan, plan för tätbebyggelse å ort, för vilken stadsplan ej behöver upprättas.

Byggnadsråd, benämning på cheferna för de tekniska byråerna i Byggnadsstyrelsen.

Byggnadsstadgan, med stöd av byggnadslagen (se d. o.) utfärdad författning av ³⁰/₆ 1947 med närmare föreskrifter om bebyggelsen i stad o. på landet.

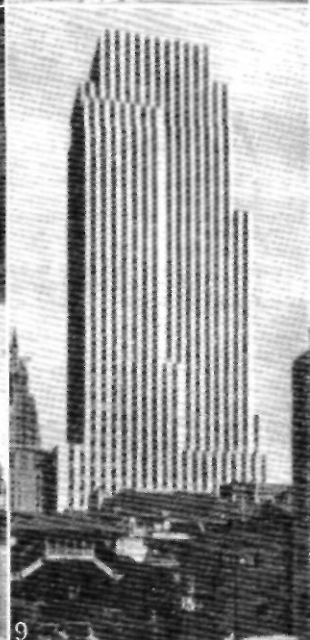
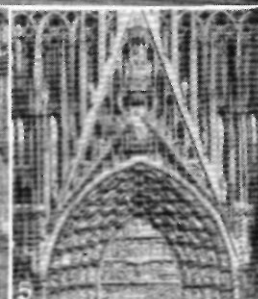
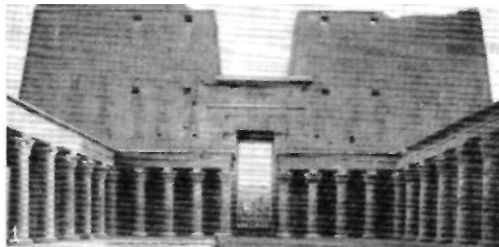
Byggnadsstyrelsen (före 1918 Överintendentensämbetet), central statsmyndighet på husbyggnadsväsendets o. stadsplanväsendets område. Instruktion av ¹⁹/₆ 1928.

Byggningsabalken, den huvudavdelning i 1734 års lag, som berör lantbruksförhållandena. Byli'nor, medeltida ryska hjältedikter. Man brukar skilja mellan Novgorods o. Kievns bylinor. Glömda i de trakter, där de tillkommit, ha de i sen tid upptecknats i n.ö. Ryssland.

von Biilow, Bernhard, furst von B. (1849—1929), tysk statsman, rikskansler 1900—

Byggnadskonst

- i. Egyptisk: Horuitemplet, Edfu, 237—57 f. Kr.
2. Grekisk: I Pose idon templet, Paestum, 5:e årh. f. Kr.
3. Bysantinsk: Hagia Sofia, Istanbul, interiör, 532—37
4. Romansk: Domen i Mainz, detalj, 1000-t.
5. Gotisk: Katedralen i Strasbourg, mittersta västportalen, 1300-t:s början
6. Renässansen i Italien: Palazzo, Borghese, Rom, påbörjat 1590
7. Renässansen n. om Alpena: Louvre, Paris, 1500-t:s senare hälft
- a. Barocken: S:ta Susanna, Rom, 1596—1603
9. Nutida: News Building, New York

og; verkade som sådan kraftigt för den nya tyska världspolitikern o. understödde kejsarens o. Tirpitz' flottbyggnadsplaner. Inrikespolitiskt sökte B. följa en moderat borgerlig kurs. Efter krigsutbrottet 1914 blev B. ambassadör i Rom men lyckades icke hindra Italiens krigsförklaring mot Österrike-Ungern i maj 1915. Stort upseende väckte B:s mot tysk politik kritiska memoarverk *Denkwürdigkeiten* (4 dir, 1930—31).

Byordning, av jordägarna i en by upprättade bestämmelser ang. underhållet av gårdsgårdar, grindar m. m.

Byrd [ba'd], Richard, f. 1888, amerik. flygare o. polarforskare, amirals titel (1930). Genomförde 1926 tills, med F. Bennett den första flygningen till Nordpolen, flög 1927 över Atlanten, 1929 till Sydpolen. Ledde 1928—30 o. 1933—35 expeditioner till Antarktis, varvid flygrekognoscering utfördes från stationen Little America vid Ross' isfält. Företog 1939—41 o. 1946—47 åter sydpolsexped. Erh. 1948 Vegamedaljen.

Byrett' (av fr. *burette*), graderat glasrör med kran o. smalt utlopp för noggrann avmätning av vätskor, t. ex. vid titrering.

Bur'ger, Gottfried (1747—94), tysk skald, mest känd som skapare av spökbaldaden (*Lenare*, 1773).

Burg'len, by i mell. Schweiz, kantonen Tjri, enl. sågon Wilhelm Tells födelse- o. dödsort.

Byrnes [b'o'nəs], James F., f. 1879, amerik. politiker (demokrat), jurist, tidningsman, chef för krigsmobiliseringsbyrån 1943—45, utrikesminister juli 1945—jan. 1947. Deltog i Potsdamkonferensen 1945, i utrikesministerkonferenserna i London sept. 1945, Moskva dec. s. å. o. Paris apr.—juli 1946. Chf:sdelegat vid FN:s första session i London jan. 1946 o. i New York okt.—dec. s. å. Vid Pariskonferensen spelade B. en ledande roll vid utarbetandet av fredsfördraget för Tysklands bundsförvanter i Andra världskr. B. fullföljde Roosevelts politik o. bidrog därvid verksam till uppbyggnandet av FN. Motsatt. mellan För. Stat. o. Ryssland får en klar belysning. B:s 1947 utg. *Speaking frankly*.

Byron [bai'r'o'n], George Noel Gordon, baron B. (1788—1824), »g. skald, vann ryktbarhet med den poetiska berättelsen *Childe Harold's pilgrimage* (1812), följd av *The Giaour* (1813), *The bride of A by dos* (1813), *The corsair* (1814) m. fl. (övers, av C. V. A. Strandberg). I *Don Juan* (1818, ofullb.) riktade han en bitter kritik mot de eng. samhällsförhållandena, sedan han, anklagad för sedlighetsbrott, nödgats lämna landet. Han rycktes med i grekernas frihetskamp men dog under kriget. B:s litteraturhist. betydelse är mycket stor. Bland sv. skaldar påverkade han Tegnér (i »Axel» m. fl.).

Byrå (fr. *bureau*), möbel med lådor; skrivpulpst med klaff; kontor, avdeln. av ämbetsverk.

Byråchef, chef för avdelning inom K. M:s kansli o. centrala ämbetsverk.

Byrådirektör, tjänsteman i vissa centrala ämbetsverk, i allm. föreståndare för viss avd.

Byråingenjör, tjänsteman å tekniska byråer inom vissa ämbetsverk.

Byråkrat' (av fr. *bureau*, skrivbord, ämbetsrum, o. grek. *kratēn*, härska), formsträng person. Byråkrati', ämbetsmannaväld.

Byråsekreterare, tjänsteman med administrativa uppgifter i statens ämbetsverk.

Byråsystem kallas i motsats till kollektivsystem den förvaltningsform, enl. vilken en enda person handlägger o. beslutar i förekommande ärenden.

Byrsamlällighet, bys el. annat skifteslags samfälliga ägor, som undantagits för gemensamt behov, ävensom rättigheter el. förmåner, som äro samfälliga för flera fastigheter. Bestämmelser om förvaltning av bysamfälligheter finnas i lag ¹³/₁₈ 19 21.

By'sans (grek. *Bysan/Uon*), det gamla namnet på Konstantinopel (Istanbul). Av. benämning på det Bysantinska el. Östromerska riket.

Bysantinism', beteckning för drag i samhällslivet, som anses erinra om förhållandena i det bysantinska riket; kyrkans beroende av staten i såväl dogmatiska som administrativa frågor, ceremoniväsen, kryperier o. smicker, lyx, sedefördärv o. lycksöckeri. Brukas som slagord ofta i en utsträckning, till vilken de historiska fakta ej ge anledning.

Bysanti'nisk (av *By'sans*), som hänförs sig till Östromerska riket.

Bysantinska eran, tideräkning införd i Bysantinska riket 692. B. räknas från 19 5509 f.Kr., dess år överensstämma med den julianska kalenderns.

Bysantinska mynt, i det Östromerska riket under åren 395—1453 präglade mynt.

Bysantinsk konst, den kristna konst, som uppstod i Östrom. riket under 500-t. o. som övade inflytande på Europas konst intill 1200-t. I kyrkobyggnadskonsten (huvudverk: Sofia-kyrkan i Konstantinopel) upptogs kupolen efter armenisk förebild. Kolonnkapitäl var vanl. traps- el. tårningskapitäl, ofta rikt utsirat. Den inre utsmyckningen utgjordes ofta av målningar i mosaik (t. ex. i kyrkan San Vitale i Ravenna) o. av trätavlor med helgonbilder i temperamalning (»ikoner»). Bildhugarkonstens alster voro huvudsakl. elfenbensreliefer i litet format, guld- o. emaljarbeten. Av. miniatyrmåleriet stod på en hög ståndpunkt.

Byske, kommun i mell. Västerbotten, Västerb. l. Byske landsf.distr., Västerb. n. doms. 9,314 inv. (1947), därav i Byske församling 6,573, varav i Byske municipalsamh. 1,077 inv., samt i Fällfors församling 2,741 inv.

Byske älv, norrl. skogsälv, rinner från sjön Arvidsjaur åt s.ö. o. utfaller i Byskefjärden, Bottniska viken. 145 km.

Byss'os, grek., namn på siden- el. bomullstyg, som användes under antiken.

Byss'us, hornartade trädar, vilka avsöndras hos vissa musslor o. tjäna till att fästa musslan vid underlaget; äv. sammanfogas med hjälp av byssstrådarna småsten m. m. till ett Slags bo, i vilket musslan lever.

Byst (av fr., bröstbild, utförd i friskulptur. Bysta, egendom i Närke, Östergötland o. Södermanland med huvudgård i Askers kommun, Örebro l., fideikommiss inom ätten Gripenstedt. Omkr. 19,000 har. B. är känt sed. 1400-t. o. blev 1778 fideikommiss.

Byström, Johan Niclas (1783—1848), bildhuggare, nyklassicismens främste sv. representant efter Sörgel, huvudsakl. verksam i Rom. Bl. B:s verk må nämnas *Den sovande Juno med Herkulesbarnet vid bröstet* (Sthlms slott, 1817, replik i Nat.mu.S.), *attargupper i Skeppsholmskyrkan* i Sthlm (i gips) samt *bronsbysten av Bellman* (uppsatt 1829 på Djurgården, Sthlm). Monografi av T. Nyman (1939).

Byström, Oskar Fredrik Bernadotte (1821—1909), musiker, utgav skrifter om kyrkomusik samt verkade för koralens reformering.

Bysättning (av mlty. *bisetten*, sätta avsides), ett fordom använt tvångsmedel, bestående däri att gälldenär insattes i stadens gäldstuga el. bysättningshäkte i avbidan på att han betalte sin skuld.

Bytreshushållning, på direkt bytte (dvs. utan penningväsen) grundad hushållning.

Byting el. bortbyting, barn, som enl. folktron hade troll till föräldrar o. vid ett människobarns födelse utbyttes mot detta.

Byxa. Ordet kommer av mlty. *buxa*, bildat av *buck-hose*, »bock(skinns)byxa».

Byxholkar, det, som melamelucker

Byälven, älv i v. Värmland, bildar avflöde för sjön Glafsforden o. utfaller i Byviken, Väneren, Vid högvattnen aflyter en del av Glommens vatten genom Vrangsålven till B. Säftele kanal förbinder B. med Väneren.

Bågf el. filbåge, handsåg till metallbearbetning; bågfyllbladet är av specialstål med små, hårda de tänder.

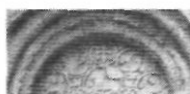

Bågris, en fortlöpare rad av småbågar, ofta anbragta som ornament under en gesims.

Förekommer huvudsakl. i romansk (se bild) o. gotisk konst.

Bågfält el. tympanon (grek.), väggyta mellan en rektangulär dörröppning o. däröver slagen båge. Under medeltiden oftast skulpturpryft. Bågfält fr. Lunds domkyrka, se bild.

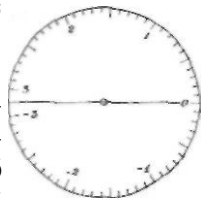
Båggångarna, tre i innerörat ingående halv-cirkelformigt böjda benkanaler med däri inneslutna hinnkanaler (hinnbåggångarna), belägna i tre mot varandra vinkelräta plan. B. innehålla vätska, som vid huvudets rörelser försättes i strömning. Härvid retas b:s sinnesceller, o. nervimpulser sändas in till hjärnan, som sålunda underrättas om huvudets rörelser. B. utgör jämte hinnäckarna en del av balanssinnet.

Båglampa, belysningsanordning med den elektriska ljusbågen som ljuskälla. Ljusbågen bildas mellan spetsarna på två båglampskol, som småningom förbrukas, så att deras avstånd måste regleras, antingen för hand el. med automatisk anordning. Båglampor är synnerligen kraftig o. ekonomisk, förbrukar blott ca 10 watt per normalljus men kräver passning o. skötsel, varför den utträngts av de moderna halvwattlamporna utom när man önskar en kraftig ljuskälla med liten utsträckning (strålkastare) el. med kemiskt verksamt ljus (ljuskopiering, ljusbad o. dyl.).

Båglampskol tillverkas genom att i cylindriska formar under högt tryck hoppressa kolpulver blandat med bindemedel. Vekol pressas som hårda, ihåliga cylindrar o. fyllas av en mjukare kolmassa, vecken. Efteråt äro behandlade med metallsalter för att förstärka strålningen inom den på ögat verksamma delen av spektret.

Bågmått, vinkelmått, uttryckt i längden av den cirkelbåge, som har vinkeln till medelpunktsvinkel. Enhet är *radian*, vars bågmått är lika med cirkelns radie (se bild) «= 57,3° enl. den vanliga sexagesimalindelningen, där en rät vinkel angives med 90°». Jfr Streck.

Bågskytte, urgammalt jaktsätt; som modern sport i regel målskjutning mot tavlor. Distanserna äro 50, 70 o. 90 m för herrar o. 50, 60 o. 70 m för damer.

Båk, fast sjömarke på land el. grund.

Bål. Anat. Kroppens centrala parti, varifrån hals, armar o. ben utgå. — Bot. Beteckning för sådana växtkroppar, på vilka icke kunna urskiljas rot, stam o. blad.

Bålgeting, *Vespa crabro*, vår största geting, 20—35 mm. Bor i ihåliga träd, murar o. dyl. Bålverk, fört benämning på bastion, num. på starkt försvarsverk i allm.

Bår, lätt, tillfällig bädd, som kan bäras o. är avsedd för transport av sjuka o. skadade. Består vanl. av segelduk, utspänd i en trä- el. metallram, försedd med fyra handtag.

Båraryd, kommun i n.v. Småland, Jönk. l. (past.adr. Gislaved); Gislaveds landsf. aistr., Östbo o. Västbo doms. 3,354 inv. (1947), därav i Gislaveds municipalsamhälle 2,74r inv.

Bårslöv, kommun i n.v. Skåne, Malmöh. l. (past.adr. Gantofta); Mörarps landsf. distr., Luggude doms. 534 inv. (1947).

Båstad, köping i n.v. Skåne, Ktistianst. l., n. om Hallandsåsen vid Laholmsbukten. B.s. landsf. distr., S. Åsbo o. Bjäre doms. 2,274 inv. (1947). — Stora trädgårdsanläggningar i o. invid B. (jfr R. Abelin o. Norrviken). Kyrka från 1400-t. B. är en av Sveriges mest kontinentala badorter med många hotell (Skånegärdens m. fl.) o. där hållas internationella tennistävlingar (»Båstadsspele»).

Båtben, namn på ett i hand- o. ett i fotroten beläget kort, oregelbundet ben.

Båtfällningsapparat, anordning, medelst vilken en livbåt efter sjösättningen snabbt kan frigöras från ginorna.

Båtgrav, nordisk gravtyp i bruk från 600-t. e.Kr. till hednatidens slut, utmärkt av att den döde bisattes i en båt, över vilken uppkastades en hög. Båtgravfält med rika gravgåvor ha påträffats längs vattendvägarna i Uppland, bl. a. vid Valsgårde nära Gamla Uppsala.

Båtkista, trälåda, innehållande proviant, navigeringsinstrument o. d. Tillhör den obligatoriska livbåtsutrustningen.

Båtskrå, tråställning (båtslot) för livbåt, bestående av tråklots, formad efter livbåtens linjer. Till varje livbåt höra två båtskrån.

Båtskrårnsås, industrisamhälle med ångsåg o. häng i Nederkalix kommun, Norrb. l., vid Bottniska viken. 867 inv. (1947).

Båtsman, sjöman i svenska flottan, som uppsattes o. delvis underhölls av kustbefolkningen efter samma grunder som de Indelta soldaterna.

Bålsmanshåll, det av Karl XI närmare organiserade indelningsverket för flottan, varigenom vissa kronans gods o. räntor anvisades till besättningsgenomdråll.

Båtsraansstol, sittbräda, fastgjord i hiss-lina; användes för arbeten i riggen.

Båtixa, förhistorisk, bätdamod stridsyxva av polerad sten, tillhör huvudsakligen gånggriftstiden (yngre stenalder). Spridd i Sverige o. Östersjöländerna.

Båven, insjö i Södermanland. 66 kvkm. Av-

rinner genom sjön Långhalsen o. Nyköpingsån till Östersjön.

Bååt, Sevede (1615—69), friherre, riksskattmästare; blev 1668 niedd. i den kommission, som skulle utreda rikets ekonomiska ställning o. vars förslag blivit kallat »Blå boken».

1. Bååth, Albert Ulrik (1853—1912), skald. Med sina diktsamlingar, *Dikter* (1879), *Nya dikter* (1881), *Vid allfarväg* (1884), *På gröna stigar* (1889) m. fl., införde B. Skåne i den sv. dikten. B. är lyrisk realist; hans poesi är o melodisk men äskådlig.

2. Bååth-Holmberg, Cecilia (1857—1920), syster till A. Tj. B., g. m. Teodor Holmberg, författarinna. Skrev populära hist. o. biografiska ävensom skönlitterära arbeten (*När seklet var ungt*, 1897).

Bäck, kommun i n.ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Töreboda); Hasslerörs landsf.distr., Vadsbo doms. 304 inv. (1947).

Bäckaby, kommun i mell. Småland, Jönk. l.; Sävsiö landsf.distr., Njudungs doms. 661 inv. (1947). — B:s gamla kyrka flyttades 1903 till Jönköping o. tillhör N. Smålands fornminnesförening. Nuv. kyrka uppfördes 1899.

Bäokahästen. x. 1 sydsvensk folktro ett vattenrä i hästskepnad. — 2. Opera av K. Atterberg med text av A. Österling; uppförd i a. ggn i Sthlm 1925.

Bäckaskog, kungsgård i n.ö. Skåne, Kiaby kommun, Kristianst. l., känd för sin naturskönhet. B. var sed. börj. av 1200-t. premonstratensklöster, sekulariserades 1537; arrenderades 1853—72 av Karl XV, som på sina utländska inkognitores kallade sig »greve av B.», o. 1885—1900 av däv. danske kronprinsen.

Bäcke, kommun i n.ö. Dalsland-Alvsb. l. (past.adr. Bäckefors); Dals-Eds landsf.distr., TOSSDO o. Vedbo doms. 944 inv. (1947).

Bäckebo, kommun i ö. Småland, Kalm. t.; Norra Möre landsf.distr., N. Möre o. Stranda doms. 1,886 inv. (1947).

Bäcken. Anat. Bälens nedersta parti, vars skelett utgöres av den av de två höftbenen o. korsbenet sammansatta bäckenringen, som omger bäckenhålan. — Mus. Musikinstrument för framhävande av rytmen. Består av två runda, i mitten svagt skålförmiga metallskivor, vilka slås emot varandra. (Se bild.)

Bäckenförträngning betecknar en sådan förminskning av den undre delen av bäckenet, att ett normalt stort foster vid förlösningen ej kan passera detta med vanlig lätthet. Starkare bäckenförträngning, i Sverige sällsynt, medför svåra rubbningar i förlösningens förlopp. Orsaker till bäckenförträngningen äro rakitis (engelska sjukan), under barnåren ådragen höftsjuka, snedrygg m. fl.

Bäckforell, dets. som bäcköring.

Bäcklund, Albert Viktor (1845—1922), matematiker, prof. i Lund 1878. Utförde viktiga undersökningar inom de partiella differentialekvationernas teori.

Bäokmärke, art av örsläktet *Sium*.

Bäckkröding, *Salvo fontinalis*, en från Nordamerika till Europa införd, som sportfisk mycket omtyckt laxfisk. Hos oss har den med framgång inplanterats i vatten i Jämtland.

Bäckседа, kommun i mell. Småland, Jönk. l.; Vetlanda landsf.distr., Njudungs doms. 732 inv. (1947).

Bäckström, Oscar (1854—1919), skådespelare 1885—1901 vid Dram. teat. i Sthlm, vid Ranfts teater till 1911, sedan på gästspels-tourer. B. var en uppborn Holbergstolkare.

1. Bäckström, Per Olof (1806—92), ämbetsman; utg. bl. a. hist. arb. o. samlingen *Svenska folkböcker* (1845—48).

2. Bäckström, Edvard (1841—86), son till P. O. B., författare, medl. av Namnlösa sällskapet; skrev historiska skådespel (*Fängen på Kallö m. fl.*) o. formfulländade lyriska dikter (*Elegier*, 1877).

Bäcköring, *Salvo trifida fario*, en förkrympt, till färgen mörkare form av laxöring. Kan bli fullvuxen o. lekmogen redan vid 7—8 cm längd. Bäcker o. smärre vatten.

Bägge Sici'lierna, dets. som konungariket Neapel.

Bahr, Georg (1666—1738), tysk arkitekt. Hans 1726—43 uppförda centralbyggnad *Frauenkirche* (se bild) i Dresden med sina läktare i 7 våningar bildade epok inom den protestantiska kyrkobyggnadskonsten. I ruiner under Andra världskriget.

Bål, kommun på n. Gotland, Gotl. l. (past.adr. Källunge); Slite landsf.distr., Gotlands doms. 195 inv. (1947). Kyrka fr. i200-t.

Bälaryd, kommun i n. Småland, Jönk. l. (past.adr. Aneby); Anby landsf.distr., N. o. S. Vedbo doms. 829 inv. (1947), därav i del av Aneby municipalsamhälle 100 inv.

Bälänge. 1. Kommun i ö. Södermanland, Södermani. l. (past.adr. Tystberga); Trosa landsf.distr., Nyköpings doms. 685 inv. (1947). — 2. Kommun i mell. Uppland, Upps. l. (past.adr. Uppsala); Ullerakers landsf.distr., Uppsala l:s södra doms. 1,627 inv. (1947). — 3. Kommun i v. Västergötland, Alvsb. l. (past.adr. Alingsås); Kullings landsf.distr., Vättle, Ale o. Kullings doms. 303 inv. (1947).

Bälänge härad, Uppsala l., omfattar kommunerna Åkerby, Bälänge, Skutunge. 2,846 inv. (1947). Uppsala l:s s. domsaga.

Bäl le fors, kommun i n.ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Moholm); Tidans landsf.distr., Vadsbo doms. 683 inv. (1947).

Balt, da. B «11, sund mellan de danska öarna. 1. Stora B. mellan Själland o. Fyn. Längd 93 km, bredd omkr. 36 km. — 2. Lilla B. mellan Fyn o. Jylland. Längd 65 km, minsta bredd 588 m. En järnvägsbro över Lilla Balt invigdes 1935. 1,170 m lång. — 3. L a n g e l a n d s B. mellan Langeland o. Lolland. Längd 55 km, minsta bredd 18 km. — Över de tillrusna sunden förde Karl X Gustav i jan. o. febr. 1658 den sv. armén från Jylland över Fyn, Langeland, Lolland o. Falster till Själland (Tåget över B å l t) o. tvang Danmark till freden i Roskilde. Bältdjur, dets. som bältr.

Bältespännare, deltagarna i en fordom i Varend bruklig tvekamp, som tillgick så, att kämparna bundos samman med ett bälte, var efter de stredo mot varandra beväpnade med knivar. Ofta slutade tvekampen med bådas död. — Motiv för skulptur av J. P. Molin.

Bältr, *Dasyptoda*, familj av s. k. tandfattiga däggdjur (*Edenta*). På huvudet o. kroppen äro bältrorna försedda med ett yttre skelett av benplåtar, delvis sammanfogade till ett orörligt pansar, delvis rörliga i förhållande till varandra. Nattdjur, som om dagen ligga nere i jorden; skickliga gravare. De livnära sig av råttor, insekter, särsk. myror o. termiter, as m. m. Sydamerika.

Bältros, lat. *herpes zoster*, sjukdom, som utmärkes av på ett begränsat hudområde (motsvarande utbredningsområdet för en viss hudnerv) uppträdande, gruppviss ordnade, små blåsor, vilka senare intorka o. försvinna, efterlånande ytliga ärr. Utslaget, som föregås av rodnad, klåda o. ibland svåra smärtor, försvinner efter 2—4 veckor men kan följas av långvarig nervvärk.

Bändelkorsnäbb, *Loxia leucoptera bifasciata*, en hos oss täml. sällsynt, i bärgskogar kringstrykande fågel. Skiljes lätt från våra övriga korsnäbbar därpå, att vingarna ha två tydliga breda, vita tvärband. Hanen övervägande grå o. röd, honan gråbrungul. (Se bild.)

Bän(d)sel, surring av tågvirke el. järntråd. Bär, vanl. flerfröig frukt med köttig o. saftig vägg (ex. vindruvor, blåbär, apelsiner).

Bära, dets. som bjära.

Barbo, kommun i s. Södermanland, Södermani. l. (past.adr. Tistagård); Jönäkers landsf.distr., Nyköpings doms. 461 inv. (1947).

Bäreberg, kommun i v. Västergötland, Skarab. l.; Vara landsf.distr., Ase, Viste, Barne o. Xaske doms. 772 inv. (1947).

Bärfendal, kommun i v. Bohuslän, Götob. l.; Sotenäs landsf.distr., Sunnervikens doms. 404 inv. (1947).

Bärfisar el. stinkflyn, *Pentatomidae*, familj skinnbaggar. På bakkroppen en välutvecklad körtelapparat, som avsködrar ett vidrigt luktande o. smakande ämne. Uppehålla sig på örter o. buskar.

Bäring till ett föremål är vinkeln, räknad medsols, mellan nordriktningen o. förbindelse-linjen från observationspunkten till föremålet. Bärsten (av mty. *bernen*, bränna), grek. elektrön, gemensam beteckning för fossila hartser o. gummihartser, förekommande som gemenskinliga klumpar av gul, brun el. rödaktig färg, mjölkvita el. flammiga av gult o. vitt. Anträffad över hela världen, främst dock i trakten kring s. Östersjön. Bärsten har bildats av kåda från flera utödda *Pinus*- (möjl. även *Picea*-) arter o. innesluter stundom utomordentligt väl bevarade lämningar av insekter, växt-delar m. m. Den innehåller c:a 7 % bärstens-syra o. är delvis (20—25 %) löslig i alkohol. Spec. vikt 1.05—1.10. Hårdhet 2—3. Användes till galanterivaror, munstycken, elektr. isolering vid linare instrument, framställn. av bärstens-syra, bärstensfernissa m. m. (Se färgplansch.)

Bärstenssyra, $\text{HC}_2\text{O}_2\text{CH}_2\text{-CH}_2\text{-C}_2\text{O}_2\text{H}$, en tvåbasisk organisk syra, som förekommer i bärsten o. a. hartser, brunkol o. många växter, t. ex. rovor o. rarbarber. Bildas i mindre mängd vid alkohol-jäsning. Framställdes förr genom destination av bärsten, num. ofta genom jäsning av vin- el. äppelsyra medelst vissa mögelsvampar. Salterna kallas succinat (av lat. *succinum*, bärsten).

Bärmässa, bär t e l s m ä s s a (Bartolomeusmässan), aposteln Bartolomeus' dag, 24 aug.; firades i Norden under katolska tiden.

Barstol, anordning för persontransport med människor tjänstgörande som bärare. I Europa användes bärstolen särsk. på 1600- o. 1700-t. o. bestod av en kur (med säte o. fönsterförsedd dörr) på två horisontala bärstänger. I Ostasien o. Indien äro olika typer av bärstolar i flitigt bruk.

Bärsärkar (fisl. *berserkir*, av *ber*, björn), egentl. kämpar klädda i björnhud; i Norden under forntiden namn på kämpar, som i sht i strid grepos av ett villt raseri, varunder de tjöto som vilddjur o. tuggade frägd. Under »bärsärkagången» ådagalade de Övermänskliga krafter. Det har antagits, att bärsärkareriet förrsakades av något berusande gift.

Bärwalde, stad i n. Tyskland, Pommern, vid en biflod till Oder. Omkr. 2,500 inv. 1631 slöts i B. en traktat mellan Sverige o. Frankrike om »försvar för gemensamma vänners trygghet».

Bärvåg, den av en radiosändares antenn ut-

strålande, odämpade elektromagnetiska våg-förelsen. Namnet syftar på det förhållandet, att denna våg är bärare av de långsammare elektriska svängningar, som motsvara ljudets olika svängningstal o. som påtrvckas bärvågen i form av varierande amplitud el. frekvens.

Bäver, *Castor fiber*, en klumpig, stor gnagare, nära 1 m lång; svans tillplattad, fjällig. Lever i floder, där den åt sig bygger en egendomlig timmerhydda, helst av asp-el. alstamar. I Sverige förr vanlig, nu utrotad genom jakt (för det gråbruna skinnets skull) men åter i ett fåtal exemplar inplanterad. Fridlyst.

Bäverrätta el. s u m p b a v e r, *Myocastor coypus*, gnagare av en utters storlek, med kort, mjukt, dunliknande ullhår o. längre, glänsande, kastanjebruna stickelhår. Pälstdjur (nutria). Lever parvis vid sjö- o. flodstränder i det tempererade Sydamerika.

Böck'lin, Arnold (1827—1901), Schweiz, målare, utförde romantiska landskap av symbolisk, litterär karaktär i ofta lysande färger o. med starkt naturalistisk påtaglighet i detaljerna, ss. *Ruin vid havet*, *Dödens ö*.

Bock ting, oremsad, saltad o. rökt strömming. Boda, kommun på n. Oland, Kalm. l.; Åkerbo landsf.distr., Olands doms. 1,559 inv. (*947).

Bögh, Erik (1822—99), dansk journalist, skrev kåserier (*Dit og dat*), vädevilor o. visor.

Bö'hme, Jacob (1575—1624), tysk teosof o. mystiker, skomakare i Görnitz. Grubblade över problemet om det ondas ursprung, vilket han trodde sig finna hos Gud själv. B. fick stort inflytande på nyromantikern.

Bö'hmen, tjek. C e c h y, Tjeckoslovakiens huvudland, före Första världsk. österrik, kronland, 1938—45 del av Protektoratet Böhmen-Mähren. 52,064 kvkm, 7,1 mill. inv. (1930). B. gränsar i n.ö. till Schlesien, i n.v. till Sachsen, i v. till Bayern, i s. till Österrike o. i s.ö. till Mähren. Skogsbruk, åkerbruk, vin- o. humle-odling, bergsbruk. Textil- o. järnindustri, glas- o. porslinstillverkning, öl- o. brännvinsberedning. Huvudstad: Prag. Jfr Tjeckoslovakien.

Bö'hermerwald [-valt], bergskedja på gränsen mellan Böhmen o. Bayern, från Fichtelgebirge i n.v. till Donau, c:a 230 km; genom en sänka vid Furth delad i två delar: den norra, lägre, Oberpfälzerwald (tjek. *Cesky'les*) o. den södra, högre, egentliga B. (tjek. *Sumava*) med förberget Bayerischerwald. Högsta toppar: Arber (i,457 m) o. Rachel (1,452 m).

Bö'hmska bröder, ett evangeliskt samfund i Böhmen o. Mähren, utöfare från 1400-t:s husiter.

Böhmiska Schweiz, bergstrakt i Böhmen, vid Elbes genombrött i Erzgebirge.

Bohm von Bawerk, Eugen (1851—1914), österrik, nationalekonom, prof. i Innsbruck i 88r. i Wien från 1904, finansminister bl. a. 1900—04. I arb. *Kapital und Kapitalzins I—II* (1884—89; 4:e uppl. 1921) utformade B. den s. k. österrikiska skolans kapitalbegrepp.

von Böfhlängk, O l l o (1815—1904), tysk-rysk indolog. utgav tills, med R. v. Roth den grundlägg. *Sanskrit-Wörterbuch* (z=7, 1853—75).

Böja, kommun i n. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Terdala); Tidans landsf.distr., Vadsbo doms. 312 inv. (1947).

Böjgen, egentl. den böjde; ormlänkande jätte i en norsk saga. I Ibsens »Per Gynt» personifikation av kompromissandan o. fegheten.

Böld, avgränsad, till värbildning ledande inflammation i huden, som vanl. börjar i här-säckarna o. talgkörtlarna.

Bömmelfjord, yttre Hardangerfjorden. Böna, namn på arter av örtsfaktet *Phaseolus*. Bönädagar, fyra, årl. av K. M:t fastställda »stack-sägelse-, fäste-, bot- o. bönedagar» med 3 särsk. förordnade texter: bot-, reformations-, missions- o. tacksägelsedagen.

Böndagsplakat, K. M:tS förordning om böndagarna, uppläses numera på nyårsdagen.

Böne, kommun i ö. Västergötland, Alvsb. 1. (past.adr. Afärd); RedvägS landsf.distr., Kinds o. RedvägS doms. 237 inv. (1947).

Bönekonekrabba, *Litho'des maj'a*, Sveriges största krabba, ej sällsynt på djupet i vissa bohuslänska fjordar. Namnet lär häröra därav, att fiskarna, då de finna dessa djur i sina av dem tillrasslade nät, läsa »böner» över dem.

Bönematta, den matta, på vilken muhammedanen förrättat sin gudstjänst. I mattans mönster är en bönenisch avbildad, vars spets under bönen riktas mot Mecka.

Böneremmar, arm- o. pannbindor, som judiska fromma bära vid rituella böner. Vid dessa remmar hänga kapslar, inneslutande pergamentsband med avskrift av 2 Mos. 13: 1—10; 5 Mos. 6: 4—9 m. fl. skriftspråk.

Bönhas el. bönhås (ty. *Böhnphase*, av lty. *Böne*, vind, o. *Hase*, hare, »en som gömmer sig som hare på vindens»), under skräväsändets tid benämning på hantverkare, som utförde arbete inom ett visst yrke utan att tillhöra den organisation, som hade privilegium på detta arbete. Bönhasen o. äv. den som antitade honom straffades. Med skräväsändets upphörande 1846 försvann bönhaseriet.

Bönsyrsa, *Man'tis religio'sa*, har fått sitt namn av den egendomliga ställning (med »hopknäppta händer»), i vilken hennes kraftigt utvecklade rofvötter i allm. hållas. Hör till rävingarna. Lever av gräshoppor. S. Europa, Afrika.

Bönsöndag, 5:e söndagen efter påsk. Dagens predikotexter avhandla bönen.

Börje, kommun i mell. Uppland, Upps. 1. (past.adr. Uppsala); Ulleråkers landsf.distr., Uppsala l:s södra doms. 656 inv. (1947).

Börje, G ldeon, f. a/10 1891, målare av modernistisk riktning; landskap o. figurbilder.

Börjesson, Johan (John) (1835—1910), bildhuggare, mycket anlitad av sin tid. Bl. hans främsta arbeten må nämnas *Fängen viking*, *Simmaren*, *Scheelestoden*, *Magnus Stenbock* i Hålsingborg o. främst ryttsarstatyn av Karl X Gustav (1896) i Malmö.

Börjesson, Johan (1790—1866), prost, författare. Led. av Sv. akad. 1859. Lyriker o. förf. av historiska dramer (*Erik den fjortonde*, 1846).

Börk, Isak (1660-t.—omkr. 1700), rektor i Narva, tragediförfattare (*Apollo*, *Darius*); medl. av Lejonkulans studenttrupp.

Börlin, Jean (1893—1930), dansör o. balletmästare, 1920—24 konstnärlig ledare för den modernistiska Svenska balleten.

Börne, Ludwig (1786—1837), tysk skriftställare, en av ledarna för »Das junge Deutschland», 1830-t:s radikala litteraturriktning.

Börninge (före 1931 Gustafs), kommun i s. Skåne, Malmöh. 1; Skurups landsf.distr., VemmenhögS, Ljunits o. Herrestads doms. 1,300 inv. (1947).

Börningekloster, gods i s. Skåne, Börninge kommun, Malmöh. 1, fideikommiss (grevskap) inom grevl. ätten Beck-Friis sed. 1791. Den nuv. huvudbyggnaden uppfördes 1763. Under medeltiden var B. benediktinerkloster.

Börum, kommun i ö. Östergötland, östergötl. 1; Valdemarsviks landsf.distr., Hammarkinds, Stegeborgs o. Skärkinds doms. 269 inv. (1947).

Börs, institution, på vilken köpmän o. mäk-

lare sammanträffa för att avsluta affärer samt under vissa former åstadkomma kursnotering. Börsen skiljer sig från marknaden främst däri, att affärerna avslutas utan att varorna finnas tillståndes. Man skiljer mellan fondbörser, växel- o. valutabörser samt varubörser. Med börs menas även det hus, där börsverksamhet bedrivs.

Börsmedlem kallas sådan person, som har rätt att deltaga i alla förhandlingar å fondbörs, till skillnad från outsiders.

Börstig, kommun i ö. Västergötland, Skarab. 1; Vartofta landsf.distr., Vartofta o. Frökinds doms. 539 inv. (1947).

Börstil, kommun i n.ö. Uppland, StMms 1. (past.adr. Östhammar); Frösåkers landsf.distr., N. Roslags doms. 2,757 inv. (*947).

Börsting, norrländskt namn för laxöring. Bösarp, kommun i s. Skåne, Malmöh. 1. (past.adr. Fjärdingslöv); Svedala landsf.distr., Oxie o. Skyttas doms. 458 inv. (1947).

Böter, penningstraff. Utdömas nuin. vanl. i form av dagsböter (se d. o.). I vissa fall, t. ex. vid fulleri, utdömas fortfarande direkt ett bötesbelopp. Vid förseelser soxi falskdeklaration ådömas böter i visst förhållande till det undanhållna beloppet (normerade böter). Betalas ej böterna, kunna de förvandlas till fängelse.

1. Böttger, Böttcher el. Bottiger, Johann Friedrich (1682 el. 85—1719), tysk tekniker, som under sysslade med guld- och silverslageri i Sachsen koin på kinesernas sätt att framställa äkta porlän (1708—09). B. grundlade en porslinsfabrik i Meissen.

2. Bottiger, Carl Wilhelm (1807—78), skald, litteraturhistoriker, 1856 prof. i Uppsala. Medl. av Sv. akad. 1847. B. hör som lyriker till nyromantikens efterföljare. Flera av hans smådikter äro tonsatta av Geijer (*Stilla skuggor*), Lindblad o. a. Bl. prösaarb. levnadsteckning över svärfadern E. Tegner. (Se bild.)

3. Bottiger, John (1853—1936), brorson till C. V. B., konstforskare, överintendent o. chef för kungl. husgerådskammaren o. de kungl. konstsamlingarna 1915. B. nedlade ett framgångsrikt arbete på ordnandet o. konserverandet av samlingarna, särsk. de vävda tapeterna, som han beskrivit i en monstergill publ. Bl. övr. arb. *Hedvig Eleonoras Drottningholm* (1889), *Studier rör. Söhlms slott* (I—II, 1916—18).

Böök, Fredrik, f. 10/5 1883, litteraturhistoriker, prof. i Lund 1920—23, litteraturkritiker i Sv. Dagbl. 1907—16 o. från 1921. Led. av Sv. akad. 1922. Har i sina litt.hist. arb., *Es. Tegner I* (1917), *E.J. Stagnelius* (1917), *Sveriges moderna litteratur* (1921) m. fl. gjort sig till tolk för en psykologisk-estetisk forskningsmetod (*Essayer och kritiker*, 6 saml. 1913—23). B. har äv. utgivit högt skattade reseskildringar: *Resa till Konstantinopel* (1922), *Resa i Sverige* (1924), *Resa till Jerusalem* (1925), *Det rika och fattiga Sverige* (1936). *Livet på landet* (1948) m. fl. samt romaner med självbiogr. bakgrund. Utg. biografier o. monografier, ss. *Minne av Oscar Leveritt* (1944), *Esaias Tegner* (I—II, 1946) o. *Verner von Heidenstam* (I—II, 1945—46).

— Före o. under Andra världskr. ägnade sig B. äv. åt politiskt författarskap, som bar präg av växlande tidsströmningar.